This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 06822924 8

(Opera omn. Sanct. Patr. Graec., V. 9

ZEL

ORIGENIS ADAMANTII
OPERA OMNIA.

AD
EDITIONEM PARISIENSEM,
CAROLI DE LA RUE RECUSA.

TOMUS III.

WIRCEBURGI,
Ex Officina Libraria STAHELIANA.
M. DCC. LXXXI.

CONTINENTUR TOMO HOC III.

Libri IV. ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ SEU DE PRINCIPIIS.

LIBELLUS DE ORATIONE.

EXHORTATIO AD MARTYRIUM.

OPERA OMNIA
SANCTORUM PATRUM
GRÆCORUM
GRÆCE ET LATINE.
VOLUMEN IX.

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

IN LIBROS ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ
ADMONITIO.

I. EUSEBIUS *lib.* 6. *Hiſt. Eccleſ. cap.* 24. *recenſens quænam Alexandriæ opera compoſuerit Origenes, libros* περι ἀρχων *inter alios enumerat his verbis:* ȣ μεν ἀλλα και τα περι ἀρχων προ της ἀπ' Ἀλεξανδρειας μεταναϛασεως γραφει. Libros item de Principiis, antequam ab urbe Alexandria migraret, compoſuit. *Id unum ergo ſcimus ſcriptos fuiſſe ante annum Chriſti* 231. *quo Alexandria exceſſit, ut Cæſaream Palæſtinæ ſe reciperet. Jam dudum græcus illorum contextus periit, & pauca admodum græce ſuperſunt fragmenta quæ infra ſuis locis Rufini interpretationi reperies adjuncta. Photius cui quatuor hoſce libros græce legere adhuc contigit, breviter cod. viij. Bibliothecæ ſuæ, quid continerent, explicat his verbis:* ἀνεγνωσθη Ὠριγενους το περι ἀρχων, λογοι δ'· ὧν ὁ μεν πρωτος περι πατρος και ὑιȣ και ἁγιȣ πνευματος· ἐν ᾧ πλειϛα βλασφημει τον μεν ὑιον ὑπο τȣ πατρος πεποιησθαι λεγων, το δε πνευμα ὑπο τȣ ὑιȣ· και διηκειν μεν τον πατερα δια παντων των ὀντων, τον δε ὑιον μεχρι των λογικων μονον, το δε πνευμα μεχρι μονον των σεσωσμενων. λεγει δε και ἀλλα παραλογωτατα και δυσσεβειας πληρη· μετεμψυχωσεις τε γαρ ληρωδει, και ἐμψυχους τους ἀϛερας, και ἑτερα τουτοις παραπλησια· ἐϛι δε ὁ μεν πρωτος μυθολογουμενος λογος περι πατρος, και, ὡς ἐκεινος φησι, περι Χριϛου, και περι ἁγιȣ πνευματος· ἐτι και περι λογικων φυσεων. ὁ δε δευτερος περι κοσμȣ και των ἐν αὐτῳ κτισματων· και ἐτι, ὁτι εἱς θεος νομȣ και προφητων· και ὁτι ὁ αὐτος παλαιας και καινης διαθηκης θεος· και περι της τȣ σωτηρος ἐνανθρωπησεως· και ὁτι το αὐτο πνευμα ἐν Μωσει και τοις ἀλλοις προφηταις και ἁγιοις ἀποϛολοις. ἐτι περι ψυχης,

περι ἀναϛασεως, περι κολασεως, περι ἐπαγγελιων. ὁ δε τριτος περι αὐτεξουσιȣ· πως ὁ διαβολος και αἱ ἀντικειμεναι δυναμεις κατα τας γραφας ϛρατευονται τῳ ἀνθρωπινῳ γενει· ὁτι γεννητος ὁ κοσμος και φθαρτος ἀπο χρονȣ ἀρξαμενος· ὁ δε τεταρτος περι τελους· ὁτι θειαι αἱ γραφαι· τελος, ὁπως δει ἀναγινωσκειν και νοειν τας γραφας. Lecti ſunt Origenis de Principiis libri quatuor. Horum primus de Patre, & Filio, & Spiritu ſancto agit. Quo in libro plurima blaſpheme ſcribit, ut, Filium a Patre factum, Spiritum a Filio: & Patrem quidem per omnia quæ exiſtunt, pervadere; Filium vero per ea dumtaxat quæ ratione prædita ſunt; Spiritum autem per ea tantum, quæ ſalva facta ſunt. Tradit & alia abſurdiſſima, impietatiſque plena: animarum migrationes, & animata ſidera, pluraque id genus nugatur. Primo itaque libro fabuloſe diſſerit de Patre, &, ut ipſe appellat, de Chriſto, & de ſancto Spiritu, inſuper & de naturis ratione præditis. Secundo vero, de Mundo, rebuſque in eo conditis: præterea unum eumdemque eſſe Deum Legis & Prophetarum: unum item eſſe veteris & novi teſtamenti Deum: de Salvatoris incarnatione: eundem Spiritum in Moyſe, & aliis Prophetis, ſanctiſque Apoſtolis fuiſſe: ad hæc de Anima, de Reſurrectione, de pœnis & præmiis. Tertio libro, de arbitrii libertate: qua ratione diabolus, contrariæque poteſtates juxta ſcripturarum doctrinam adverſus humanum genus pugnent: Mundum item ortum habere, & corruptioni obnoxium, a tempore initium ſumſiſſe. Quarto libro, de fine: divinas eſſe ſcripturas: denique quomodo legendæ & intelligendæ ſint.

2. *Ex omnibus porro Origenis operibus nullum fuiſſe quod majorem ei criminum invidiam concitarit, quam iſtud* περι ἀρχων, *ut non conſtaret vel ex hoc Photii teſtimonio, aperte fatetur Pamphilus martyr in Apologia ſua pro Origene, ubi ait:* Incipientes igitur indiciis ſcriptorum

ſuorum

ſuorum oſtendere quid de ſingulis ſenſerit, ex his præcipue libris teſtimonia congregabimus quos accuſatores ejus quam maxime criminantur, id eſt, quos per ſpatium & quietem in ſecreto conſcripſit: hos enim aſſerunt maxime a prædicatione eccleſiaſtica diſcrepare: ex his præcipue libris, quos *περι ἀρχων* attitulavit, in quibus quam plurima a calumniatoribus incuſantur. *Marcello Ancyrano quantum diſplicuerit hoc opus, docet Euſebius libro primo contra eundem Marcellum cap. 4. ubi ejus verba hæc adfert: και τοι, ει δει τ' ἀληθες περι Ωριγενους εἰπειν, τȣτο προσηκει λεγειν, ὁτι ἀρτι των κατα φιλοσοφιαν ἀποςας μαθηματων, και τοις θειοις ὁμιλησαι προειλομενος λογοις, προ της ἀκριβȣς των γραφων καταληψεως, δια το πολυ και φιλοτιμον της ἐξωθεν παιδευσεως, θαττον τȣ δεοντος ἀρξαμενος ὑπογραφειν, ὑπο των της φιλοσοφιας παρηχθη λογων, και τινα δι' αὐτους ȣ̓ καλως γεγραφε. δηλον δε· ἐτι γαρ των τȣ Πλατωνος μεμνημενος δογματων, και της των ἀρχων παρ' αὐτῳ διαφορας, περι ἀρχων γεγραφε βιβλιον, και ταυτην τῳ συγγραμματι την ἐπιγραφην ἐθετο. δειγμα δε τȣτο μεγιςον το, μηδε ἀλλοθεν ποθεν την ἀρχην των λεξεων αὐτον ἠ την ἐπιγραφην τȣ βιβλιȣ ποιησασθαι, ἀλλ' ἀπο των τῳ Πλατωνι ῥηθεντων ῥηματων. γεγραφε γαρ ἀρχομενος ȣ̔τως· οἱ πεπιςευκοτες και πεπιςευμενοι. τȣτο το ῥητον ȣ̔τως εἰρημενον εὑροις ἀν ἐν τῳ Γοργιᾳ Πλατωνος.* Quod ſi verum de Origene fatendum eſt, illud dicendum, cum vix a philoſophicis ſcholis divertiſſet, & divinis literis vacare vellet, priuſquam illarum ſenſum diligenter fuiſſet aſſecutus, eo quod eſſet ſæcularibus diſciplinis cumulatiſſime inſtructus, citius quam par erat, acceſſiſſe ad ſcribendum: unde per philoſophiam ſeductus quædam minus recte ſcripſit. Exempli gratia: Platonis dogmatum & variorum ejus principiorum memor, librum quemdam inſcripſit de Principiis. Quæ quidem inſcriptio argumento eſt non vulgari, non aliunde eum quam a Platone ea

omnia mutuatum. Exorditur autem librum ad hunc modum: Qui credunt, & quibus creditur. Quod ita dictum in Gorgia Platonis reperitur. *At vero iniquum eſſe hocce Marcelli judicium, contendit Euſebius his verbis:* ὐτ' εἰ ἐφιρετο, ἠνεγκεν ἀν διαβολην Ωριγενει φαντι, οἱ πεπιστευκοτες ἡ και πεπιστευμενοι, και συναψαντι ἑξης, την χαριν και την ἀληθειαν δι Ιησυ Χριστου γεγονεναι, και Χριστον ειναι την ἀληθειαν, κατα το εἰρημενον ὑπ' ἀυτυ· ἐγω εἰμι ἡ ἀληθεια. ποια γαρ προς ταυτα κοινωνια γενοιτ' ἀν ποτε Πλατωνι; οὐδεν Πλατωνος περι ἀρχων μνημονευεται βιβλιον, οὐδε Ωριγενης ὁμοιως περι ἀρχων ἐδοξασε Πλατωνι ὁ μιαν μονην την ἀγεννητον, και ἀναρχον, και ἐπεκεινα των ὁλων εἰδως ἀρχην, ταυτην τε ειναι πατερα ἑνος μονογενους υἱου, δι ὑ τα παντα γεγονε. Id quod ut ita eſſe concedatur, calumniam Origeni non inferret, cum ſtatim his verbis: *Qui credunt, & quibus creditur,* ſubjunxerit, *gratiam & veritatem per Jeſum Chriſtum adveniſſe, & eſſe Chriſtum veritatem, ſecundum id quod ab eo dictum eſt: ego ſum veritas.* Quænam vero cum iſtis Platoni communio eſſe queat? Nullus liber a Platone de Principiis ſcriptus memoratur. Nec ut Plato de Principiis Origenes ſentiebat, qui principium unicum, ingeneratum, ſine principio, ſuper omnia cum agnoſcat, ipſum ſtatuit eſſe Patrem unius unigeniti Filii, per quem omnia facta ſunt. *Vide inſuper quid in his libris arguat Marcellus, & quid reponat Euſebius ibidem pag.* 21. *Longior ſim ſi enumerem quotquot in his etiam errores videre ſe clamitaverint Methodius, Euſtathius, Theophilus, Epiphanius, Hieronymus, aliique. Hieronymi præſertim operæ pretium eſt legere epiſtolam* 38. *alias* 61. *epiſtolam* 40. *alias* 64. *Libros tres adverſus Rufinum, & epiſtolam* 94. *alias* 69. *ad Avitum quem docet quid cavendum ſit in libris* περι ἀρχων, *item Juſtiniani Imperatoris epiſtolam ad Menam Patriarcham Conſtantinopolitanum. E contrario Didymus commentariolis ſeu brevibus in hoſce libros editis*

ſcholiis

ſcholiis catholice ubique & diverſe ab Arianis ſentire Origenem propugnabat, teſte Hieronymo epiſt. 41. alias 65. & ſub finem libri 2. adverſus Rufinum. Hanc vero excuſandi & defendendi Origenis methodum deſeruit Rufinus qui plurima quidem in libris περὶ ἀρχῶν catholicæ de Trinitate fidei adverſari non negabat, ſed ea ab hæreticis & malevolis hominibus inſerta fuiſſe contendebat. Sed vide quemadmodum in notis ad libellum ejus de adulteratione librorum Origenis confutetur, perinde ac vetus auctor Apologiæ de qua Photius cod. 117.

3. Anno Chriſti 398. Rufinus Macarii nobilis Romani hortatu cujus precibus jam anno ſuperiore Apologeticum Pamphili martyris pro Origene librum latine verterat, hos quoque περὶ ἀρχῶν libros interpretari aggreſſus eſt, tantoque ardore in id operis incubuit ut elapſis Quadrageſimæ diebus duos jam priores libros abſolviſſet, urgente nimirum Macario qui tum in ejus vicinia manebat. At cum paucis poſt Paſcha diebus mutato domicilio in extrema urbis parte habitaret Macarius, & inde rarior exactor accederet, lentius reliquo operi vacavit Rufinus, adeo ut ſub hujus anni finem nondum ei ultimam manum admoviſſet. Abſoluti tandem operis fronti hanc præfixit præfationem quæ etiamnum ſupereſt, & unde ſeminarium diſcordiæ, & ingens eum inter & Hieronymum natum eſt incendium, de quo fuſe agitur Origenianorum lib. 3. cap. 4. ſect. 1. Id potiſſimum nunc in hac præfatione obſervari velim, aſſerere Rufinum 1) ſe ſicubi in hiſce libris aliquid contra id invenit quod ab Origene cæteris locis pie de Trinitate fuerat definitum, velut adulteratum hoc & alienum aut prætermiſiſſe, aut ſecundum eam regulam protuliſſe quam ab ipſo frequenter invenerat affirmatam, id eſt, ad catholicum ſenſum quibuſdam detractis, quibusdam aliunde additis revocaſſe. 2) Se, ubi Origenes obſcurius quædam protulerat, ea quæ in aliis ejus libris apertius legerat, adjeciſſe ut manifeſtior fieret locus; nihil tamen ſuum dixiſſe, ſed licet in aliis locis dicta, ſua tamen Origeni reddidiſſe. Hinc ſatis patet nec fidelem nec accuratam eſſe Rufini interpretationem. Addidit, inquit

 Hiero-

ORIGENIS ADAMANTII
OPERA OMNIA.

AD
EDITIONEM PARISIENSEM
CAROLI DE LA RUE RECUSA.

TOMUS III.

WIRCEBURGI,
Ex Officina Libraria STAHELIANA.
M. DCC. LXXXI.
1781

CONTINENTUR TOMO HOC III.

Libri IV. ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ SEU DE PRINCIPIIS.

LIBELLUS DE ORATIONE.

EXHORTATIO AD MARTYRIUM.

OPERA OMNIA
SANCTORUM PATRUM
GRÆCORUM
GRÆCE ET LATINE.

VOLUMEN IX.

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

IN LIBROS ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ

ADMONITIO.

I. EUSEBIUS *lib.* 6. *Hiſt. Eccleſ. cap.* 24. *recenſens quænam Alexandriæ opera compoſuerit Origenes, libros* περι ἀρχων *inter alios enumerat his verbis:* ὁ μεν ἀλλα και τα περι ἀρχων προ της ἀπ᾽ Αλεξανδρειας μετανασασεως γραφει. Libros item de Principiis, antequam ab urbe Alexandria migraret, compoſuit. *Id unum ergo ſcimus ſcriptos fuiſſe ante annum Chriſti* 231. *quo Alexandria exceſſit, ut Cæſaream Palæſtinæ ſe reciperet. Jam dudum græcus illorum contextus periit, & pauca admodum græce ſuperſunt fragmenta quæ infra ſuis locis Rufini interpretationi reperies adjuncta. Photius cui quatuor hoſce libros græce legere adhuc contigit, breviter cod. viij. Bibliothecæ ſuæ, quid continerent, explicat his verbis:* ἀνεγνωσθη Ωριγενȣς το περι ἀρχων, λογοι δ᾽· ὧν ὁ μεν πρωτος περι πατρος και ὑιȣ και ἁγιȣ πνευματος· ἐν ᾧ πλεισα βλασφημει τον μεν ὑιον ὑπο τȣ πατρος πεποιησθαι λεγων, το δε πνευμα ὑπο τȣ ὑιȣ· και διηκειν μεν τον πατερα δια παντων των ὀντων, τον δε ὑιον μεχρι των λογικων μονον, το δε πνευμα μεχρι μονον των σεσωσμενων. λεγει δε και ἀλλα παραλογωτατα και δυσσεβειας πληρη· μετεμψυχωσεις τε γαρ ληρωδει, και ἐμψυχους τους ἀσερας, και ἑτερα τουτοις παραπλησια· ἐσι δε ὁ μεν πρωτος μυθολογουμενος λογος περι πατρος, και, ὡς ἐκεινος φησι, περι Χρισου, και περι ἁγιȣ πνευματος· ἐτι και περι λογικων φυσεων. ὁ δε δευτερος περι κοσμȣ και των ἐν αὐτῳ κτισματων· και ἐτι, ὁτι εἱς Θεος νομȣ και προφητων· και ὁτι ὁ αὐτος παλαιας και καινης διαθηκης Θεος· και περι της τȣ σωτηρος ἐνανθρωπησεως· και ὁτι το αὐτο πνευμα ἐν Μωσει και τοις ἀλλοις προφηταις και ἁγιοις ἀποσολοις. ἐτι περι ψυχης,

περι ἀναςασεως, περι κολασεως, περι ἐπαγγελιων. ὁ δε τριτος περι αὐτεξουσιου· πως ὁ διαβολος και αἱ ἀντικειμεναι δυναμεις κατα τας γραφας ςρατευονται τῳ ἀνθρωπινῳ γενει· ὁτι γεννητος ὁ κοσμος και φθαρτος ἀπο χρονου ἀρξαμενος· ὁ δε τεταρτος περι τελους· ὁτι θειαι αἱ γραφαι· τελος, ὁπως δει ἀναγινωσκειν και νοειν τας γραφας. Lecti ſunt Origenis de Principiis libri quatuor. Horum primus de Patre, & Filio, & Spiritu ſancto agit. Quo in libro plurima blaſpheme ſcribit, ut, Filium a Patre factum, Spiritum a Filio: & Patrem quidem per omnia quæ exiſtunt, pervadere; Filium vero per ea dumtaxat quæ ratione prædita ſunt; Spiritum autem per ea tantum, quæ ſalva facta ſunt. Tradit & alia abſurdiſſima, impietatisque plena: animarum migrationes, & animata ſidera, pluraque id genus nugatur. Primo itaque libro fabuloſe diſſerit de Patre, &, ut ipſe appellat, de Chriſto, & de ſancto Spiritu, inſuper & de naturis ratione præditis. Secundo vero, de Mundo, rebuſque in eo conditis: præterea unum eumdemque eſſe Deum Legis & Prophetarum: unum item eſſe veteris & novi teſtamenti Deum: de Salvatoris incarnatione: eundem Spiritum in Moyſe, & aliis Prophetis, ſanctiſque Apoſtolis fuiſſe: ad hæc de Anima, de Reſurrectione, de pœnis & præmiis. Tertio libro, de arbitrii libertate: qua ratione diabolus, contrariæque poteſtates juxta ſcripturarum doctrinam adverſus humanum genus pugnent: Mundum item ortum habere, & corruptioni obnoxium, a tempore initium ſumſiſſe. Quarto libro, de fine: divinas eſſe ſcripturas: denique quomodo legendæ & intelligendæ ſint.

2. *Ex omnibus porro Origenis operibus nullum fuiſſe quod majorem ei criminum invidiam concitarit, quam iſtud περι ἀρχων, ut non conſtaret vel ex hoc Photii teſtimonio, aperte fatetur Pamphilus martyr in Apologia ſua pro Origene, ubi ait:* Incipientes igitur indiciis ſcriptorum

ſuorum

ſtorum oſtendere quid de ſingulis ſenſerit, ex his præcipue libris teſtimonia congregabimus quos accuſatores ejus quam maxime criminantur, id eſt, quos per ſpatium & quietem in ſecreto conſcripſit: hos enim aſſerunt maxime a prædicatione eccleſiaſtica diſcrepare: ex his præcipue libris, quos *περι ἀρχων* attitulavit, in quibus quam plurima a calumniatoribus incuſantur. *Marcello Ancyrano quantum diſplicuerit hoc opus, docet Euſebius libro primo contra eundem Marcellum cap.* 4. *ubi ejus verba hæc adfert:* *και τοι, ει δε τ' ἀληθες περι Ωριγενους ειπειν, τουτο προσηκει λεγειν, ὁτι ἀρτι των κατα φιλοσοφιαν ἀποστας μαθηματων, και τοις θειοις ὁμιλησαι προελομενος λογοις, προ της ἀκριβους των γραφων καταληψεως, δια το πολυ και φιλοτιμον της ἐξωθεν παιδευσεως, θαττον του δεοντος ἀρξαμενος ὑπογραφειν, ὑπο των της φιλοσοφιας παρηχθη λογων, και τινα δι' αὐτους οὐ καλως γεγραφε. δηλον δε· ἐτι γαρ των του Πλατωνος μεμνημενος δογματων, και της των ἀρχων παρ' αὐτῳ διαφορας, περι ἀρχων γεγραφε βιβλιον, και ταυτην τῳ συγγραμματι την ἐπιγραφην ἐθετο. δειγμα δε τουτο μεγιστον το, μηδ' ἀλλοθεν ποθεν την ἀρχην των λεξεων αὐτον ἡ την ἐπιγραφην του βιβλιου ποιησασθαι, ἀλλ' ἀπο των τῳ Πλατωνι ῥηθεντων ῥηματων. γεγραφε γαρ ἀρχομενος οὑτως· οἱ πεπιστευκοτες και πεπεισμενοι. τουτο το ῥητον οὑτως εἰρημενον εὑροις ἀν ἐν τῳ Γοργιᾳ Πλατωνος.* Quod ſi verum de Origene fatendum eſt, illud dicendum, cum vix a philoſophicis ſcholis diverti ſſet, & divinis literis vacare vellet, priuſquam illarum ſenſum diligenter fuiſſet aſſecutus, eo quod eſſet ſæcularibus diſciplinis cumulatiſſime inſtructus, citius quam par erat, acceſſiſſe ad ſcribendum: unde per philoſophiam ſeductus quædam minus recte ſcripſit. Exempli gratia: Platonis dogmatum & variorum ejus principiorum memor, librum quemdam inſcripſit de Principiis. Quæ quidem inſcriptio argumento eſt non vulgari, non aliunde eum quam a Platone ea

omnia mutuatum. Exorditur autem librum ad hunc modum: Qui credunt, & quibus creditur. Quod ita dictum in Gorgia Platonis reperitur. *At vero iniquum eſſe hocce Marcelli judicium, contendit Euſebius his verbis:* οὐτ' εἰ ἐφιρετο, ἠνεγκεν ἀν διαβολην Ωριγενει φαντι, οἱ πεπιςευκοτες ἡ και πεπιςευμενοι, και συναψαντι ἑξης, την χαριν και την ἀληθειαν δι Ιησου Χριςου γεγονεναι, και Χριςον εἰναι την ἀληθειαν, κατα το εἰρημενον ὑπ' ἀυτου· ἐγω εἰμι ἡ ἀληθεια. ποια γαρ προς ταυτα κοινωνια γενοιτ' ἀν ποτε Πλατωνι; οὐδεν Πλατωνος περι ἀρχων μνημονευεται βιβλιον, οὐδε Ωριγενης ὁμοιως περι ἀρχων ἐδοξασε Πλατωνι ὁ μιαν μονην την ἀγεννητον, και ἀναρχον, και ἐπεκεινα των ὁλων εἰδως ἀρχην, ταυτην τε εἰναι πατερα ἑνος μονογενους υἱου, δι οὑ τα παντα γεγονε. Id quod ut ita eſſe concedatur, calumniam Origeni non inferret, cum ſtatim his verbis: *Qui credunt, & quibus creditur*, ſubjunxerit, *gratiam & veritatem per Jeſum Chriſtum adveniſſe, & eſſe Chriſtum veritatem, ſecundum id quod ab eo dictum eſt: ego ſum veritas.* Quænam vero cum iſtis Platoni communio eſſe queat? Nullus liber a Platone de Principiis ſcriptus memoratur. Nec ut Plato de Principiis Origenes ſentiebat, qui principium unicum, ingeneratum, ſine principio, ſuper omnia cum agnoſcat, ipſum ſtatuit eſſe Patrem unius unigeniti Filii, per quem omnia facta ſunt. *Vide inſuper quid in his libris arguat Marcellus, & quid reponat Euſebius ibidem pag.* 21. *Longior ſim ſi enumerem quotquot in his etiam errores videre ſe clamitaverint Methodius, Euſtathius, Theophilus, Epiphanius, Hieronymus, aliique. Hieronymi præſertim operæ pretium eſt legere epiſtolam* 38. *alias* 61. *epiſtolam* 40. *alias* 64. *Libros tres adverſus Rufinum, & epiſtolam* 94. *alias* 69. *ad Avitum quem docet quid cavendum ſit in libris* περι ἀρχων, *item Juſtiniani Imperatoris epiſtolam ad Menam Patriarcham Conſtantinopolitanum. E contrario Didymus commentariolis ſeu brevibus in hoſce libros editis*

ſcholiis

ſcholiis catholice ubique & diverſe ab Arianis ſentire Origenem propugnabat, teſte Hieronymo epiſt. 41. alias 65. & ſub finem libri 2. adverſus Rufinum. Hanc vero excuſandi & defendendi Origenis methodum deſeruit Rufinus qui plurima quidem in libris περὶ ἀρχῶν catholica de Trinitate fidei adverſari non negabat, ſed ea ab hæreticis & malevolis hominibus inſerta fuiſſe contendebat. Sed vide quemadmodum in notis ad libellum ejus de adulteratione librorum Origenis confutetur, perinde ac vetus auctor Apologiæ de qua Photius cod. 117.

3. Anno Chriſti 398. Rufinus Macarii nobilis Romani hortatu cujus precibus jam anno ſuperiore Apologeticum Pamphili martyris pro Origene librum latine verterat, hos quoque περὶ ἀρχῶν libros interpretari aggreſſus eſt, tantoque ardore in id operis incubuit ut elapſis Quadrageſimæ diebus duos jam priores libros abſolviſſet, urgente nimirum Macario qui tum in ejus vicinia manebat. At cum paucis poſt Paſcha diebus mutato domicilio in extrema urbis parte habitaret Macarius, & inde rarior exactor accederet, lentius reliquo operi vacavit Rufinus, adeo ut ſub hujus anni finem nondum ei ultimam manum admoviſſet. Abſoluti tandem operis fronti hanc præfixit præfationem quæ etiamnum ſupereſt, & unde ſeminarium diſcordiæ, & ingens eum inter & Hieronymum natum eſt incendium, de quo fuſe agitur Origenianorum lib. 3. cap. 4. ſect. 1. Id potiſſimum nunc in hac præfatione obſervari velim, aſſerere Rufinum 1) ſe ſicubi in hiſce libris aliquid contra id invenit quod ab Origene cæteris locis pie de Trinitate fuerat definitum, velut adulteratum hoc & alienum aut prætermiſiſſe, aut ſecundum eam regulam protuliſſe quam ab ipſo frequenter invenerat affirmatam, id eſt, ad catholicum ſenſum quibuſdam detractis, quibusdam aliunde additis revocaſſe. 2) Se, ubi Origenes obſcurius quædam protulerat, ea quæ in aliis ejus libris apertius legerat, adjeciſſe ut manifeſtior fieret locus; nihil tamen ſuum dixiſſe, ſed licet in aliis locis dicta, ſua tamen Origeni reddidiſſe. Hinc ſatis patet nec fidelem nec accuratam eſſe Rufini interpretationem. Addidit, inquit

Hieronymus lib. I. *adverſus Ruſinum*, quæ non erant, aſſerens ab eodem *Origene* in locis aliis diſputata. Quod, niſi ipſa loca monſtraverit, unde tranſtuliſſe ſe dicit, probare non poterit. *Præterea cum iſtius tranſlationis exemplaria legiſſet Hieronymus, & contuliſſet cum græco*, illico, *ut monet eodem libro*, animadvertit quæ Origenes de Patre & Filio & Spiritu ſancto impie dixerat, & quæ Romanæ aures ferre non poterant, in meliorem partem ab interprete commutata; cætera autem dogmata de Angelorum ruina; de animarum lapſu; de reſurrectionis præſtigiis; de mundo vel intermundis Epicuri; de reſtitutione omnium in æqualem ſtatum, & multo his deteriora, quæ longum eſſet retexere, vel ita vertiſſe, ut in græco invenerat; vel de commentariolis Didymi, qui Origenis apertiſſimus propugnator eſt, exaggerata & firmiora poſuiſſe. *Fallit ergo Rufinus, aſſerens ſe nihil ſuum vertendo dixiſſe, ſed* licet in aliis locis dicta, ſua tamen *Origeni* reddidiſſe, *cum teſtetur Hieronymus multa illum de commentariolis Didymi verſioni ſuæ inſeruiſſe. Idem Hieronymus lib.* 2. *adverſus Rufinum ait:* In primo libro περὶ ἀρχῶν, ubi Origenes lingua ſacrilega blaſphemavit, quod Filius Patrem non videat, tu etiam cauſas reddis quaſi ex perſona ejus qui ſcripſit, & Didymi interpretaris σχόλιον, in quo ille caſſo labore conatur alienum laborem defendere, quod Origenes quidem bene dixerit, ſed nos ſimplices homines & cicures enniani, nec illius ſapientiam, nec tuam qui interpretaris, intelligere poſſumus.

4. *Anno Chriſti* 399. *Hieronymus tum amicorum Pammachii & Oceani literis, tum propriis oculis certior factus libros* περὶ ἀρχῶν *fraudulenter fuiſſe a Rufino translatos, nec ſatis præmonitum fuiſſe lectorem quid potiſſimum in illis cavere deberet, veritus aliunde ne ob fictas laudes quibus in præfatione Rufini exornatus fuerat, Origenis erroribus favere exiſtimaretur, aliam hujus operis verſionem ad græci contextus fidem aggreſſus eſt.* Ego autem, inquit *lib.* I.

adver-

adverſus Rufinum, in libris περι ἀρχων quod in græco habebatur expreſſi: non ut crederet lector his quæ interpretabar, ſed ne crederet illis, quæ tu ante tranſtuleras. Duplex in meo opere utilitas fuit, dum & hæreticus auctor proditur, & non verus interpres arguitur. Ac ne quis me putaret his conſentire quæ verteram, interpretationis neceſſitatem præfatione munivi, & docui quibus lector non deberet credere. Prior translatio laudem auctoris continet : ſecunda vituperationem. Illa lectorem provocat ad credendum; iſta ad non credendum movet. Ibi & ego invitus laudator *Origenis* aſſumor; hic in tantum non laudo quem transfero, ut cogar accuſare laudantem. Eadem res non eadem mente perfecta eſt; imo unum iter diverſos exitus habuit. *Ubi primum abſoluta eſt hæc interpretatio & ad Pammachium miſſa, quænam fuerit illius conditio narrat ipſe ſanctus Doctor in epiſtola* 94. *alias* 59. *ad Avitum ſcripta anno* 409. Ante annos, *inquit*, circiter decem, ſanctus vir Pammachius ad me cujuſdam ſchedulas miſit, quæ Origenis περι ἀρχων interpretata volumina continerent, imo vitiata : hoc magnopere poſtulans, ut græcam veritatem latina ſervaret translatio; & in utramque partem ſeu benè ſeu male dixiſſet, ille qui ſcripſit, abſque interpretis patrocinio Romana lingua cognoſceret. Feci ut voluit, miſique ei libros : quos cum legiſſet, exhorruit; & recluſit ſcrinio, ne prolati in vulgus, multorum animos vulnerarent. A quodam fratre qui habebat zelum Dei, ſed non ſecundum ſcientiam, rogatus ut traderet ad legendum, quaſi ſtatim redditurum, propter anguſtiam temporis, fraudem non potuit ſuſpicari. Qui acceperat legendos, adhibitis notariis opus omne deſcripſit, & multo celerius quam promiſerat, codicem reddidit, eademque temeritate, &, ut levius dicam, ineptia, quod male ſurripuerat, pejus alii credidit. Et quia difficile grandes libri de rebus myſticis diſputantes, *notarum* poſſunt ſervare compen-

dia, præſertim qui furtim celeriterque dictantur, ita in illis confuſa ſunt omnia, ut & ordine in pleriſque & ſenſu careant. *Quamobrem ipſum ad Avitum exemplar direxit quod a ſe olim tranſlatum, & nulli alii traditum, a ſupradicto fratre perverſe fuerat editum, ſed Avitum præmonet quid potiſſimum in hiſce libris cavendum ſit*, ut ſcias, *inquit*, deteſtanda tibi in eis eſſe quamplurima, & juxta ſermonem Domini inter ſcorpiones incedendum. *Mox e ſingulis libris loca profert quæ maxime reprehenſioni erant obnoxia. Ea ſuis quæque locis Rufini interpretationi reperies adjuncta. Integra porro Hieronymi interpretatio jamdudum injuria temporum intercidit.*

PROLOGUS RUFINI
PRESBYTERI
IN LIBROS ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ
ORIGENIS PRESBYTERI.

Scio quamplurimos fratrum ſcientiæ ſcripturarum deſiderio provocatos popoſciſſe ab aliquantis viris & græcarum literarum peritis, ut Origenem Romanum facerent, & latinis auribus eum donarent. Inter quos etiam frater & collega noſter ab epiſcopo Damaſo deprecatus, cum homilias duas de Cantico Canticorum in latinum tranſtuliſſet ex græco, ita in illo opere ornate magnificeque præfatus eſt, ut cuivis legendi Origenem, & avidiſſime perquirendi deſiderium commoveret, dicens illius animæ convenire quod dictum eſt quia *introduxit me rex in cubiculum ſuum:* aſſerens eum quod cum in cæteris libris omnes vincat, in Canticis Canticorum etiam ipſe ſe vicerit. Pollicetur ſane in ipſa præfatione ſe & ipſos in Cantica Canticorum libros, & alios quamplurimos Origenis Romanis

auribus largiturum. Sed ille, ut video, in ſtylo proprio placens, rem majoris gloriæ ſequitur, ut pater verbi ſit potius quam interpres. Nos ergo rem ab illo quidem cœptam ſequimur & probatam, ſed non æquis eloquentiæ viribus tanti viri ornare poſſumus dicta: unde vereor ne vitio meo id accidat, ut is vir quem ille alterum poſt Apoſtolos Eccleſiæ doctorem ſcientiæ ac ſapientiæ merito comprobat, inopia ſermonis noſtri longe inferior videatur. Quod ego ſæpe conſiderans reticebam, nec deprecantibus me frequenter in hoc fratribus annuebam: ſed tua vis, fideliſſime frater Macari, tanta eſt, cui obſiſtere ne imperitia quidem poteſt. Propter quod ne te ultra gravem paterer exactorem, etiam contra propoſitum meum ceſſi: ea tamen lege atque eo ordine, ut quantum fieri poteſt, interpretando ſequar regulam præceſſorum, & ejus præcipue viri cujus ſuperius fecimus mentionem: qui cum ultra ſeptuaginta libellos Origenis quos homileticos appellavit, aliquantos etiam de tomis in Apoſtolum ſcriptis tranſtuliſſet in latinum: in quibus cum aliquanta offendicula inveniantur in græco, ita elimavit omnia interpretando, atque purgavit, ut nihil in illis quod a fide noſtra diſcrepet, latinus lector inveniat. Hunc ergo etiam nos licet non eloquentiæ viribus, diſciplinæ tamen regulis in quantum poſſumus, ſequimur, obſervantes ſcilicet ne ea quæ in libris Origenis a ſeipſis diſcrepantia inveniuntur atque contraria, proferamus: cujus diverſitatis cauſam plenius tibi in Apologetico quem Pamphilus pro libris ipſius Origenis ſcripſit, edidimus, breviſſimo libello ſuperaddito, in quo evidentibus, ut arbitror, probamentis corruptos eſſe in quamplurimis ab hæreticis & malevolis libros ejus oſtendimus, & præcipue iſtos quos nunc exigis ut interpreter, id eſt περὶ ἀρχῶν, quod vel de Principiis vel de Principatibus dici poteſt; qui ſunt revera alias & obſcuriſſimi & difficillimi. De rebus enim talibus ibi diſputat

in quibus philoſophi omni ætate ſua conſumta invenire potuerunt nihil. Hic vero noſter quantum potuit, id egit, ut creatoris fidem & creaturarum rationem quam illi ad impietatem traxerant, ad pietatem iſte converteret. Sicubi ergo nos in libris ejus aliquid contra id invenimus, quod ab ipſo in cæteris locis pie de Trinitate fuerat definitum, velut adulteratum hoc & alienum aut prætermiſimus, aut ſecundum eam regulam protulimus quam ab ipſo frequenter invenimus affirmatam. Si qua ſane velut peritis jam & ſcientibus loquens, dum breviter tranſire vult, obſcurius protulit: nos, ut manifeſtior fieret locus, ea quæ de ipſa re in aliis ejus libris apertius legeramus, adjecimus explanationi ſtudentes: nihil tamen noſtrum diximus, ſed licet in aliis locis dicta, tamen ſua ſibi reddidimus. Hoc autem idcirco in præfatione commonui ne forte calumniatores iterum ſe criminandi putent inveniſſe materiam. Sed viderint quid perverſi & contentioſi homines agant. Nobis interim tantus labor (ſi tamen orantibus vobis Deus juverit) idcirco ſuſceptus eſt, non ut calumnioſis os (quod fieri non poteſt, licet forte etiam hoc Deus faciet) clauderemus, ſed ut proficere ad ſcientiam rerum volentibus materiam præberemus. Illud ſane omnem qui hos libros deſcripturus eſt vel lecturus, in conſpectu Dei Patris & Filii & Spiritus ſancti conteſtor atque convenio per futuri regni fidem, per reſurrectionis ex mortuis ſacramentum, per illum qui præparatus eſt diabolo & angelis ejus, æternum ignem (ſic non illum locum æterna hæreditate poſſideat ubi eſt fletus & ſtridor dentium, & ubi ignis eorum non extinguetur & vermis eorum non morietur) ne addat aliquid ſcripturæ, ne auferat, ne inſerat, ne immutet, ſed conferat cum exemplaribus unde ſcripſerit, & emendet ad literam & diſtinguat, & inemendatum vel non diſtinctum codicem non habeat, ne ſenſuum difficultas, ſi diſtinctus codex non ſit, majores obſcuritates legentibus generet.

ORI-

ORIGENIS
ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ.
ID EST
DE PRINCIPIIS.
LIBER PRIMUS.
RUFINO INTERPRETE.

PRÆFATIO.

Οἱ πεπιστευκοτες και πεπιστευμενοι την χαριν και την ἀληθειαν δι' Ιησου Χριστου γεγονεναι, και Χριστον ειναι την ἀληθειαν κατα το ειρημενον ὑπ' αὐτου· ἐγω ειμι ἡ ἀληθεια.

1. Omnes qui credunt & certi ſunt quod & gratia & veritas per Jeſum Chriſtum facta ſit, & Chriſtum veritatem eſſe norunt, ſecundum quod ipſe dixit: Ego sum Veritas, ſcientiam quæ provocat homines ab bene beateque vivendum non aliunde quam ab ipſis verbis Chriſti doctrinaque ſuſcipiunt. Chriſti autem verbis dicimus, non his ſolum quæ homo factus, atque in carne poſitus docuit: & prius namque Chriſtus Dei verbum in Moyſe atque prophetis erat. Nam ſine verbo Dei quomodo poterant prophetare de Chriſto? Ad cujus rei probationem

tionem non eſſet difficile ex divinis ſcripturis oſtendere, quomodo vel Moyſes, vel prophetæ ſpiritu Chriſti repleti, vel locuti ſunt, vel geſſerunt omnia quæ geſſerunt, niſi ſtudio nobis eſſet præſens hoc opus omni qua poſſumus brevitate ſuccingere. Unde ſufficere exiſtimo uno hoc Pauli teſtimonio debere nos uti ex epiſtola quam ad Hebræos ſcribit, in qua ita ait: *Fide magnus factus Moyſes negavit ſe dici filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalem habere peccati jucunditatem, majores divitias æſtimans Ægyptiorum theſauris opprobrium Chriſti.* Sed & poſt aſſumtionem ejus in cœlos, quod in Apoſtolis ſuis locutus ſit, hoc modo indicat Paulus: *Aut numquid probamentum ejus quæritis qui in me loquitur Chriſtus?*

2. Quoniam ergo multi ex his qui Chriſto credere ſe profitentur, non ſolum in parvis & minimis diſcordant, verum etiam in magnis & maximis id eſt vel de Deo vel de Domino Jeſu Chriſto, vel de Spiritu ſancto: non ſolum autem de his, ſed & de aliis creaturis, id eſt vel de Dominationibus, vel de Virtutibus ſanctis: propter hoc neceſſarium videtur prius de his ſingulis certam lineam, manifeſtamque regulam ponere, tum deinde etiam de cæteris quærere. Sicut enim multis apud Græcos & Barbaros pollicentibus veritatem, deſivimus apud omnes eam quærere qui eam falſis opinionbus aſſerebant, poſteaquam credidimus filium Dei eſſe Chriſtum, & ab ipſo nobis hanc diſcendam eſſe perſuaſimus: ita cum multi ſint qui ſe putant ſentire quæ Chriſti ſunt, & nonnulli eorum diverſa à prioribus ſentiant, ſervetur vero eccleſiaſtica prædicatio per ſucceſſionis ordinem ab Apoſtolis tradita, & uſque ad præſens in eccleſiis permanens: illa ſola credenda eſt veritas, quæ in nullo ab eccleſiaſtica & apoſtolica diſcordat traditione.

3. Illud

3. Illud autem ſcire oportet, quoniam ſancti Apoſtoli fidem Chriſti prædicantes, de quibuſdam quidem quæcunque neceſſaria crediderunt, omnibus etiam his qui pigriores erga inquiſitionem divinæ ſcientiæ videbantur, manifeſtiſſime tradiderunt, rationem ſcilicet aſſertionis eorum relinquentes ab his inquirendam, qui Spiritus dona excellentia mererentur, & præcipue ſermonis, ſapientiæ & ſcientiæ gratiam per ipſum Spiritum ſanctum percepiſſent; de aliis vero dixerunt quidem, quia ſint: quomodo autem, aut unde ſint, ſiluerunt, profecto ut ſtudioſiores quique ex poſteris ſuis qui amatores eſſent ſapientiæ, exercitium habere poſſent, in quo ingenii ſui fructum oſtenderent, hi videlicet qui dignos ſe & capaces ad recipiendam ſapientiam præpararent.

4. Species vero eorum quæ per prædicationem apoſtolicam manifeſte traduntur, iſtæ ſunt. Primo quod unus Deus eſt qui omnia creavit atque compoſuit, quique cum nihil eſſet eſſe fecit univerſa, Deus a prima creatura & conditione mundi, omnium juſtorum Deus, Adam, Abel, Seth, Enos, Enoch, Noë, Abraham, Iſaac, Jacob, duodecim Patriarcharum, Moyſis & Prophetarum: & quod hic Deus in noviſſimis diebus, ſicut per prophetas ante promiſerat, miſit Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, primo quidem vocaturum Iſrael, ſecundo vero etiam gentes poſt perfidiam populi Iſrael. Hic Deus juſtus & bonus pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, legem & prophetas, & evangelia ipſe dedit, qui & Apoſtolorum Deus eſt, & veteris & novi Teſtamenti. Tum deinde quia Jeſus Chriſtus ipſe qui venit, ante omnem creaturam natus ex patre eſt. Qui cum in omnium conditione patri miniſtraſſet, *per ipſum* enim *omnia facta ſunt*, noviſſimis temporibus ſeipſum exinaniens homo factus incarnatus eſt cum Deus eſſet, & homo factus manſit quod erat Deus. Corpus aſſumſit noſtro corpori

pori ſimile, eo ſolo differens quod natum ex virgine & Spiritu ſancto eſt. Et quoniam hic Jeſus Chriſtus natus & paſſus eſt in veritate, & non per phantaſiam communem hanc mortem ſuſtinuit, vere mortuus: vere enim a mortuis reſurrexit, & poſt reſurrectionem converſatus cum diſcipulis ſuis, aſſumtus eſt. Tum deinde honore ac dignitate patri ac filio ſociatum tradiderunt Spiritum ſanctum. In hoc non jam manifeſte diſcernitur, utrum natus an innatus vel filius etiam Dei ipſe habendus ſit, necne. Sed inquirenda jam iſta pro viribus ſunt de ſacra ſcriptura, & ſagaci perquiſitione inveſtiganda. Sane quod iſte Spiritus unumquemque ſanctorum, vel Prophetarum, vel Apoſtolorum inſpiraverit, & non alius Spiritus in veteribus, alius vero in his qui in adventu Chriſti inſpirati ſunt fuerit, manifeſtiſſime in eccleſiis prædicatur.

5. Poſt hæc jam quod anima ſubſtantiam vitamque habens propriam, cum ex hoc mundo diſceſſerit, pro ſuis meritis diſpenſabitur, ſive vitæ æternæ, ac beatitudinis hæreditate potitura, ſi hoc ei ſua geſta præſtiterint: ſive igni æterno ac ſuppliciis mancipanda, ſi in hoc eam ſcelerum culpa detorſerit: ſed & quia erit tempus reſurrectionis mortuorum, cum corpus hoc quod nunc *in corruptione ſeminatur, ſurget in incorruptione*: & quod *ſeminatur in ignominia, ſurget in gloria.* Eſt & illud definitum in eccleſiaſtica prædicatione, omnem animam rationabilem eſſe liberi arbitrii & voluntatis: eſſe quoque ei certamen adverſus diabolum & angelos ejus, contrariaſque virtutes, ex eo quod illi peccatis eam onerare contendant, nos vero ſi recte conſulteque vivamus, ab hujuſmodi onere nos exuere conemur. Unde & conſequens eſt intelligere, non nos neceſſitati eſſe ſubjectos, ut omni modo etiamſi nolimus vel mala vel bona agere cogamur. Si enim noſtri arbitrii ſumus, impugnare nos fortaſſe poſſunt aliquæ virtu-

tes

tes ad peccatum, & aliæ juvare ad ſalutem: non tamen neceſſitate cogimur vel agere recte, vel male: quod fieri arbitrantur hi qui ſtellarum curſum & motus cauſam dicunt humanorum eſſe geſtorum, non ſolum eorum quæ extra arbitrii accidunt libertatem, ſed & eorum quæ in noſtra ſunt poſita poteſtate. De anima vero utrum ex ſeminis traduce ducatur, ita ut ratio ipſius vel ſubſtantia inſerta ipſis ſeminibus corporalibus habeatur, an vero aliud habeat initium: & hoc ipſum initium ſi genitum eſt, aut non genitum: vel certe ſi extrinſecus corpori inditur, necne: non ſatis manifeſta prædicatione diſtinguitur.

6. De diabolo & angelis ejus contrariiſque virtutibus eccleſiaſtica prædicatio docuit, quoniam ſunt quidem hæc; quæ autem ſint, aut quomodo ſint, non ſatis clare expoſuit. Apud plurimos tamen iſta habetur opinio, quod angelus fuerit iſte diabolus, & apoſtata effectus quamplurimos angelorum ſecum declinare perſuaſerit, qui & nunc uſque angeli ipſius nuncupantur.

7. Eſt præterea & illud in eccleſiaſtica prædicatione, quod mundus iſte factus ſit, & a certo tempore cœperit, & ſit pro ipſa ſui corruptione ſolvendus. Quid tamen ante hunc mundum fuerit, aut quid poſt mundum erit, jam non pro manifeſto multis innotuit. Non enim evidens de his in eccleſiaſtica prædicatione ſermo profertur.

8. Tum demum quod per Spiritum Dei Scripturæ conſcriptæ ſint, & ſenſum habeant, non eum ſolum qui in manifeſto eſt, ſed & alium quemdam latentem quamplurimos. Formæ enim ſunt hæc quæ deſcripta ſunt ſacramentorum quorumdam, & divinarum rerum imagines. De quo totius eccleſiæ una ſententia eſt, eſſe quidem omnem legem ſpiritalem: non tamen ea quæ ſpirat lex, eſſe omnibus nota, niſi his ſolis quibus gratia Spiritus ſancti in verbo ſapientiæ ac ſcientiæ con-

donatur. Appellatio autem ἀσωμάτου, id eſt incorporei non ſolum apud multos alios, verum etiam apud noſtras ſcripturas eſt inuſitata & incognita. Si vero quis velit nobis proferre ex illo libello qui Petri Doctrina appellatur, ubi Salvator videtur ad diſcipulos dicere, *Non ſum dæmonium incorporeum*: primo reſpondendum eſt ei, quoniam ille liber inter libros eccleſiaſticos non habetur: & oſtendendum quia neque Petri eſt ipſa ſcriptura, neque alterius cujuſquam qui ſpiritu Dei fuerit inſpiratus. Quod etiamſi ipſum concederetur, non idem ſenſus ibi ex iſto ſermone ἀσωμάτου indicatur, qui a Græcis & Gentilibus auctoribus oſtenditur, quum de incorporea natura a philoſophis diſputatur. In hoc enim libello incorporeum dæmonium dixit, pro eo quod ipſe ille quicunque eſt habitus, vel circumſcriptio dæmonici corporis, non eſt ſimilis huic noſtro craſſiori & viſibili corpori: ſed ſecundum ſenſum ejus qui compoſuit illam ſcripturam, intelligendum eſt quod dixit; id eſt non ſe tale corpus quale habent dæmones, quod eſt naturaliter ſubtile, & velut aura tenue, & propter hoc vel putatur a multis, vel dicitur incorporeum, ſed habere ſe corpus ſolidum & palpabile. In conſuetudine vero hominum omne quod tale non fuerit, incorporeum ſimplicioribus vel imperitioribus nominatur: velut ſi quis aerem iſtum quo fruimur, incorporeum dicat, quandoquidem non eſt tale corpus ut comprehendi ac teneri poſſit, urgentique reſiſtere.

9. Quæremus tamen ſi vel alio nomine res ipſa quam græci philoſophi ἀσώματον, id eſt incorpoream dicunt, in ſcripturis ſanctis invenitur. Deus quoque ipſe quomodo intelligi debeat inquirendum eſt, corporeus, & ſecundum aliquem habitum deformatus, an alterius naturæ quam corpora ſunt, quod utique in prædicatione noſtra manifeſte non deſignatur. Eadem quoque etiam de Chriſto, & de Spiritu ſancto

requi-

requirenda ſunt: ſed & de omni anima, atque omni rationabili natura nihilominus requirendum eſt.

10. Eſt etiam illud in eccleſiaſtica prædicatione, eſſe angelos Dei quoſdam, & virtutes bonas qui ei miniſtrant ad ſalutem hominum conſummandam: ſed quando iſti creati ſint vel quales, aut quomodo ſint, non ſatis in manifeſto deſignatur. De ſole autem & ſtellis utrum animantia ſint, an ſine anima, manifeſte non traditur. Oportet igitur elementis ac fundamentis hujuſmodi uti ſecundum mandatum quod dicit: *Illuminate vobis lumen ſcientiæ*, omnem qui cupit ſeriem quamdam & corpus ex horum omnium ratione perficere ut manifeſtis & neceſſariis aſſertionibus de ſingulis quibuſque quid ſit in vero rimetur, & unum (ut diximus) corpus efficiat exemplis & affirmationibus, vel his quas in ſanctis ſcripturis invenerit, vel quas ex conſequentiæ ipſius indagine ac recti tenore repererit.

CAPUT PRIMUM.

De Deo.

1. Scio quoniam conabuntur quidam etiam ſecundum ſcripturas noſtras dicere Deum corpus eſſe quoniam inveniunt ſcriptum eſſe apud Moyſen quidem: *Deus noſter ignis conſumens eſt;* in evangelio vero ſecundum Joannem: *Deus ſpiritus eſt, & eos qui adorant eum, in ſpiritu & veritate oportet adorare.* Ignis vero & ſpiritus non aliud apud eos, quam corpus eſſe putabitur. Quos interrogare volo quid dicant de eo quod ſcriptum eſt, quia Deus lux eſt, ſicut Joannes in epiſtola ſua dicit: *Deus lux eſt, & tenebræ non ſunt in eo.* Iſta nempe lux eſt, quæ illuminat omnem ſenſum eorum, qui poſſunt capere veritatem, ſicut in xxxv. pſalmo dicitur: *In lumine tuo videbimus lumen.* Quid enim aliud lumen Dei dicendum eſt, in quo quis videt lumen, niſi virtus Dei, per quam quis illuminatus vel

ipſum Deum cognoſcit qui veritas appellatur? Tale eſt ergo quod dicitur: *in lumine tuo videbimus lumen*; hoc eſt, in verbo & ſapientia tua, qui eſt filius tuus, in ipſo te videbimus patrem. Numquidnam quia lumen nominatur, ſimile putabitur ſolis hujus lumini? Et quomodo vel levis aliquis dabitur intellectus, ut ex iſto quis corporali lumine cauſſam ſcientiæ capiat, & veritatis inveniat intellectum?

2. Si ergo acquieſcunt huic aſſertioni noſtræ quam de natura luminis ipſa demonſtravit ratio, & fatentur non poſſe corpus intelligi Deum ſecundum luminis intellectum, ſimilis quoque ratio de igne conſumente dabitur. Quid enim conſumet Deus ſecundum hoc quod ignis eſt? Numquidnam putabitur conſumere materiam corporalem, ut eſt lignum, vel fœnum, vel ſtipula? & quid in hoc dignum Dei laudibus dicitur, ſi Deus ignis eſt hujuſmodi materias conſumens? Sed conſideremus quia Deus conſumit quidem & exterminat, ſed conſumit malas mentium cogitationes, conſumit geſta turpia, conſumit deſideria peccati, cum ſe credentium mentibus inſerit, & eas animas quæ verbi ejus ac ſapientiæ efficiuntur capaces, una cum filio ſuo inhabitans, ſecundum quod dictum eſt: *Ego & pater veniemus, & manſionem apud eum faciemus*: omnibus eorum vitiis paſſionibuſque conſumtis purum ſibi eas ſeque dignum efficit templum. Sed & his qui per hoc quod dictum eſt quoniam *Deus ſpiritus eſt*, corpus eſſe arbitrantur Deum, hoc modo arbitror eſſe reſpondendum: conſuetudo eſt ſcripturæ ſanctæ cum aliquid contrarium corpori huic craſſiori & ſolidiori deſignare vult, ſpiritum nominare, ſicut dicit: *Litera occidit, ſpiritus autem vivificat*. In quo ſine dubio per literam corporalia ſignificat, per ſpiritum intellectualia, quæ & ſpiritalia dicimus. Apoſtolus quoque dicit: *Uſque in hodiernum cum legitur Moyſes velamen eſt poſitum ſuper cor eorum: cum autem converſus*

fuerit

fuerit quis ad Dominum, auferetur velamen: ubi autem ſpiritus Domini, ibi libertas. Donec enim quis non ſe converterit ad intelligentiam ſpiritalem, eſt poſitum velamen ſuper cor ejus, quo velamine, id eſt in-intelligentia craſſiore ſcriptura ipſa velari dicitur vel putatur: & hoc eſt quod ait ſuperpoſitum eſſe velamen vultui Moyſis cum loqueretur ad populum, id eſt cum lex vulgo recitaretur. Si autem convertamus nos ad Dominum, ubi eſt & verbum Dei, & ubi Spiritus ſanctus revelat ſcientiam ſpiritalem, tunc auferetur velamen, & tunc revelata facie in ſcripturis ſanctis gloriam Domini ſpeculabimur.

3. Sed & cum de Spiritu ſancto multi ſancti participant, non utique corpus aliquod intelligi poteſt Spiritus ſanctus, quod diviſum in partes corporales percipiat unuſquiſque ſanctorum: ſed virtus profecto ſanctificans eſt: cujus participium habere dicuntur omnes, qui per ejus gratiam ſanctificari meruerint. Et ut facilius quod dicimus poſſit intelligi, ex rebus quamvis imparibus ſumamus exemplum. Multi ſunt qui diſciplinæ ſive artis medicinæ participant, & numquid putandum eſt omnes eos qui medicinæ participant, corporis alicujus quod medicina dicitur, in medio poſiti ſibi auferre particulas, & ita ejus participium ſumere? An potius intelligendum eſt quod quicunque promtis paratiſque mentibus intellectum artis ipſius diſciplinæque percipiunt, hi medicinæ participare dicantur? Sed hæc non omnino ſimilia exempla putanda ſunt de medicina ſancto Spiritui comparata; ſed ad hoc tantummodo comprobandum, quia non continuo corpus putandum eſt id cujus participatio habetur a plurimis: Spiritus enim ſanctus longe differt a medicinæ ratione vel diſciplina: pro eo quod Spiritus ſanctus ſubſiſtentia eſt intellectualis, & proprie ſubſiſtit & extat: nihil autem tale eſt medicina.

4. Sed ad ipſum jam ſermonem evangelii tranſeundum eſt, ubi ſcriptum eſt quia *Deus ſpiritus eſt*, & oſtendendum eſt quam conſequenter his quæ diximus intelligi debeat. Interrogemus namque quando iſta dixerit Salvator noſter, vel apud quem, vel cum quid quæreretur. Invenimus ſine dubio quod ad Samaritanam mulierem loquens iſta protulerit, ad eam quæ putabat quod in monte Garizim ſecundum opinionem Samaritanorum adorari oporteret Deum, dicens quoniam *Deus ſpiritus eſt*. Quærebat enim ab eo Samaritana mulier putans eum eſſe unum ex Judæis, utrum in Hieroſolymis adorari oporteret Deum, an in hoc monte; & ita dicebat: *Patres noſtri omnes hoc in monte adoraverunt, & vos dicitis, quia Hieroſolymis eſt locus ubi adorare oportet.* Ad hæc ergo quæ opinabatur Samaritana, putans ex locorum corporalium prærogativa, quod minus recte, vel rite adorabatur Deus, aut a Judæis in Hieroſolymis, aut a Samaritanis in monte Garizim, reſpondit Salvator eſſe recedendum a præſumtione corporalium locorum huic qui vult ſequi Dominum, & ita ait: *Venit hora ut veri adoratores, neque in Hieroſolymis, neque in monte hoc adorent Patrem. Deus ſpiritus eſt, & eos qui adorant eum, in ſpiritu & veritate oportet adorare.* Et vide quam conſequenter veritatem ſpiritui ſociavit, ut ad diſtinctionem quidem corporum nominaret ſpiritum: ad diſtinctionem vero umbræ vel imaginis, veritatem. Qui enim adorabant in Hieroſolymis, umbræ vel imagini cæleſtium deſervientes, non veritate, neque ſpiritu adorabant Deum: ſimiliter autem & ii qui adorabant in monte Garizim.

5. Omni igitur ſenſu qui corporeum aliquid de Deo intelligi ſuggerit, prout potuimus, confutato, dicimus ſecundum veritatem quidem Deum incomprehenſibilem eſſe atque inæſtimabilem. Si quid enim illud eſt quod ſentire vel intelligere de Deo potuerimus,

mus, multis longe modis eum meliorem eſſe ab eo quod ſenſimus neceſſe eſt credi. Sicut enim ſi videamus aliquem vix poſſe ſcintillam luminis, aut breviſſimæ lucernæ lumen aſpicere: & eum cujus acies oculorum plus luminis capere quam ſupra diximus, non valet, ſi velimus de claritate ac ſplendore ſolis edocere: nonne oportebit nos ei dicere, quia omni hoc lumine quod vides, ineffabiliter & inæſtimabiliter melior ac præſtantior eſt ſolis ſplendor? Ita mens noſtra cum intra carnis & ſanguinis clauſtra concluditur, & talis pro materiæ participatione hebetior atque obtuſior redditur, licet ad comparationem naturæ corporeæ longe præcellens habeatur, tamen dum ad incorporea nititur atque eorum rimatur intuitum, tunc ſcintillæ alicujus aut lucernæ vix obtinet locum. Quid autem in omnibus intellectualibus, id eſt, incorporeis, tam præſtans omnibus, tam ineffabiliter atque inæſtimabiliter præcellens, quam Deus? cujus utique natura acie humanæ mentis intendi atque intueri, quamvis ea ſit puriſſima mens ac limpidiſſima, non poteſt.

6. Verum non videtur abſurdum, ſi ad evidentiorem rei manifeſtationem etiam alia utamur ſimilitudine. Interdum oculi noſtri ipſam naturam lucis, id eſt, ſubſtantiam ſolis intueri non poſſunt: ſplendorem vero ejus, vel radios feneſtris forte & quibuslibet luminum brevibus receptaculis infuſos intuentes, conſiderare poſſumus, fomes ipſe ac fons quantus ſit corporei luminis. Ita ergo quaſi radii quidam ſunt Dei naturæ, opera divinæ providentiæ & ars univerſitatis hujus, ad comparationem ipſius ſubſtantiæ ac naturæ. Quia ergo mens noſtra ipſum per ſeipſam Deum ſicut eſt non poteſt intueri, ex pulchritudine operum, & decore creaturarum, parentem univerſitatis intelligit. Non ergo aut corpus aliquod, aut in corpore eſſe putandus eſt Deus, ſed intellectualis natura ſimplex, nihil omnino in ſe adjunctionis ad-

mittens: uti ne majus aliquid & inferius in ſe habere credatur, ſed ut ſit ex omni parte μονας, & ut ita dicam ἑνας, & mens, ac fons ex quo initium totius intellectualis naturæ, vel mentis eſt. Mens vero ut moveatur vel operetur, non indiget loco corporeo, neque ſenſibili magnitudine, vel corporali habitu, aut colore, neque alio ullo prorſus indiget horum quæ corporis vel materiæ propria ſunt. Propter quod natura illa ſimplex & tota mens ut moveatur vel operetur aliquid, nihil dilationis aut cunctationis habere poteſt, ne per hujuſmodi adjunctionem circumſcribi vel inhiberi aliquatenus videatur divinæ naturæ ſimplicitas, uti ne quod eſt principium omnium, compoſitum inveniatur & diverſum, & ſit multa, non unum, quod oportet totius corporeæ admixtionis alienum una ſola (ut ita dixerim) deitatis ſpecie conſtare. Quod autem mens non indigeat loco, ut ſecundum naturam ſuam moveatur, certum eſt etiam ex noſtræ mentis contemplatione. Hæc enim ſi in ſua menſura conſiſtat, nec ex qualibet cauſa aliquid ei obtuſionis eveniat, nihil unquam ex locorum diverſitate tardabitur, quominus ſuis moribus agat: neque rurſus ex locorum qualitate augmentum aliquod, vel incrementum mobilitatis acquirit. Quod ſi obtendat aliquis (verbi gratia) quia navigantibus & fluctibus maris jactatis minus aliquanto mens vigeat quam vigere in terris ſolet: non ex loci diverſitate id pati, ſed ex corporis commotione vel conturbatione credendum eſt, cui mens adjuncta vel inſerta eſt. Videtur enim quaſi contra naturam in mari degere corpus humanum, & propterea velut quadam ſui inæqualitate motus mentis incompoſite inordinateque ſuſcipere, & acuminis ejus ictus obtuſiori miniſterio diſpenſare, non minus quam ſi qui etiam in terra poſiti febribus urgeantur: quorum certum eſt quod ſi minus aliquid per vim febrium mens ſuum non ſervet

officium,

officium, non loci culpam, ſed morbum corporis eſſe cauſandum, per quem turbatum corpus atque confuſum nequaquam notis ac naturalibus lineis ſolita menti dependit officia, quandoquidem nos homines animal ſumus compoſitum ex corporis animæque concurſu. Hoc enim modo habitare nos ſuper terram poſſibile fuit. Deum vero qui omnium eſt principium, compoſitum eſſe non eſt putandum: ne forte priora ipſo principio inveniantur elementa eſſe, ex quibus compoſitum eſt omne quidquid illud eſt quod compoſitum dicitur. Sed nec magnitudine corporali mens indiget ut agat aliquid, vel moveatur: ſicut oculus cum in majora quidem corpora intuendo diffunditur, ad parva vero & exigua coarctatur, & aſtringitur ad videndum. Indiget ſane mens magnitudine intelligibili, quia non corporaliter, ſed intelligibiliter creſcit. Non enim corporalibus incrementis ſimul cum corpore mens uſque ad vigeſimum, vel trigeſimum annum ætatis augetur, ſed eruditionibus & exercitiis adhibitis acumen quidem elimatur ingenii, quæque ſunt ei inſita ad intelligentiam provocantur, & capax efficitur majoris intellectus, non corporalibus incrementis aucta, ſed eruditionis exercitiis elimata. Quæ idcirco non ſtatim a puero vel a nativitate recipere poteſt, quia invalida adhuc & imbecilla membrorum eſt compago, quibus velut organis ad exercitium ſui mens utitur, neque operandi vim ſuſtentare valet, nec percipiendæ diſciplinæ exhibere ſufficit facultatem.

7. Si qui autem ſunt qui mentem ipſam animamque corpus eſſe arbitrentur, velim mihi reſponderent, quomodo tantarum rerum, tam difficilium, tamque ſubtilium rationes aſſertioneſque recipiat. Unde ei virtus memoriæ? Et unde ei rerum inviſibilium contemplatio? Unde certe incorporalium intellectus rerum corpori ineſt? Quomodo natura cor-

[illegible] rerum contemplationes ra-
[illegible] etiam divina dogmata quæ
[illegible], ſentire ac intelligere po-
[illegible] putet quod ſicut forma iſta cor-
[illegible] aurium vel oculorum, confert
[illegible], & ad videndum, & ut ſingula
[illegible] formata ſunt, habent aliquid op-
[illegible] ex ipſa formæ qualitate ad hoc
[illegible] iter inſtituta ſunt: ita etiam habi-
[illegible] mentis intelligi debere arbitretur,
[illegible] modeque formatum ad hoc ut de ſin-
[illegible] intelligat, atque ut vitalibus motibus
[illegible] Verum qualem colorem mentis ſecundum
[illegible] eſt & intelligibiliter movetur, deſcri-
[illegible] velet, aut dicere, non adverto. Adhuc
[illegible] rationem atque explanationem eorum quæ
[illegible] vel anima diximus, eo quod præſtantior ſit
[illegible] naturæ corporeæ, etiam hæc addi poſſunt:
[illegible] corporeo ſenſui ſubſtantia quædam ſenſibi-
[illegible] ſubjacet propria in quam ſenſus ipſe corporalis in-
[illegible]. Verbi gratia, viſui ſubjacent colores, ha-
[illegible], magnitudo: auditui voces & ſonus: odoratui
[illegible], boni vel mali odores: guſtui, ſapores:
[illegible] calida vel frigida, dura vel mollia, aſpera vel
[illegible]. Horum autem ſenſuum de quibus ſupra dixi-
[illegible], quia multo melior ſenſus ſit mentis, omnibus
[illegible] eſt. Quomodo ergo non videtur abſurdum,
[illegible] quidem quæ inferiora ſunt, ſubſtantias eſſe ſubje-
ctas ad intendendum: huic autem virtuti quæ melior
eſt, id eſt mentis ſenſui, nihil omnino ſubjici ſubſtan-
tiale, ſed eſſe intellectualis naturæ virtutem corpori-
bus accidentem vel conſequentem? Quod qui dicunt,
ſine dubio in contumeliam ejus ſubſtantiæ, quæ in
ipſis melior eſt, hoc proferunt: imo vero ex hoc
etiam ad ipſum Deum refertur injuria, cum putant
eum per naturam corpoream poſſe intelligi, quo ſci-
licet

licet ſecundum ipſos corpus ſit & illud quod per corpus poteſt intelligi vel ſentiri; & nolunt hoc intelligi quod propinquitas quædam ſit menti ad Deum, cujus & ipſa mens intellectualis imago ſit, & per hæc poſſit aliquid de divinitatis ſentire natura, maxime ſi expurgatior & ſegregatior ſit a materia corporali.

8. Verum iſtæ aſſertiones minus fortaſſis auctoritatis habere videantur apud eos qui ex ſanctis ſcripturis de rebus divinis inſtitui volunt, & etiam ſibi inde approbari quærunt, quomodo natura Dei ſupereminet corporum naturam. Vide ergo ſi non etiam Apoſtolus hoc idem ait, cum de Chriſto loquitur dicens: *Qui eſt imago inviſibilis Dei primogenitus omnis creaturæ.* Non enim (ut quidam putant) natura Dei alicui viſibilis eſt, & aliis inviſibilis: non enim dixit Apoſtolus, imago inviſibilis Dei hominibus, aut inviſibilis peccatoribus, ſed valde conſtanter pronunciat de ipſa natura Dei dicens: *Imago inviſibilis Dei.* Sed & Joannes in evangelio dicens: *Deum nemo vidit unquam*, manifeſte declarat omnibus qui intelligere poſſunt, quia nulla natura eſt cui viſibilis ſit Deus: non quaſi qui viſibilis quidem ſit per naturam, & velut fragilioris creaturæ evadat atque excedat aſpectum, ſed quoniam naturaliter videri impoſſibile eſt (*a*). Quod ſi requiras a me quid etiam de ipſo unigenito ſentiam, ſi ne ipſi quidem viſibilem dicam naturam Dei, quæ naturaliter inviſibilis eſt, ne tibi ſtatim vel impium videatur eſſe vel abſurdum: rationem quippe dabimus conſequenter. Aliud eſt videre, aliud cognoſcere: videri & videre corporum res eſt, cognoſci & cognoſcere intellectualis naturæ eſt. Quidquid ergo proprium

INTERPR. HIERON.

(*a*) *Sicut enim incongruum eſt dicere, quod poſſit Filius videre Patrem, ita inconveniens eſt opinari, quod Spiritus ſanctus poſſit videre Filium.*

prium corporum eſt, hoc nec de patre eſt, nec de filio ſentiendum. Quod vero ad naturam pertinet deitatis, hoc inter patrem & filium conſtat. Denique etiam ipſe in evangelio non dixit, quia nemo vidit patrem niſi filius, neque filium niſi pater, ſed ait: *Nemo novit filium niſi pater, neque patrem quis novit niſi filius.* Ex quo manifeſte indicatur quod quidquid inter naturas corporeas videri & videre dicitur, hoc inter patrem & filium cognoſcere dicitur & cognoſci, per virtutem ſcientiæ, non per viſibilitatis fragilitatem. Quia igitur de incorporea natura & inviſibili, nec videre proprie dicitur, nec videri: idcirco neque pater a filio, neque filius a patre videri in evangelio dicitur, ſed cognoſci.

9. Quod ſi proponat nobis aliquis, quare dictum eſt: *Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt:* multo magis etiam ex hoc (ut ego arbitror) aſſertio noſtra firmabitur: nam quid aliud eſt corde Deum videre, niſi ſecundum id quod ſupra expoſuimus mente eum intelligere atque cognoſcere? Frequenter enim ſenſibilium membrorum nomina ad animam referuntur, ita ut oculis cordis videre dicatur, id eſt, virtute intelligentiæ aliquid intellectuale conjicere. Sic & audire auribus dicitur, cum ſenſum intelligentiæ profundioris advertit. Sic & uti eam poſſe dentibus dicimus, cum mandit, & panem comedit vitæ qui de cœlo deſcendit. Similiter & cæteris uti membrorum officiis dicitur, quæ ex corporali appellatione tranſlata virtutibus animæ coaptantur, ſicut & Salomon dicit: *Senſum divinum invenies.* Sciebat namque duo genera eſſe ſenſuum in nobis, unum genus ſenſuum mortale, corruptibile, humanum: aliud genus immortale, & intellectuale, quod nunc divinum nominavit. Hoc ergo ſenſu divino non oculorum, ſed cordis mundi, quæ eſt mens, Deus videri ab his qui digni ſunt poteſt. Cor ſane pro mente, id eſt pro intel-

intellectuali virtute nominari in omnibus ſcripturis novis ac veteribus abundanter invenies. Hoc igitur modo quamvis longe inferius quam dignum eſt, utpote pro infirmitate humanæ intelligentiæ naturam Dei intelligentes, nunc quid ſibi velit nomen Chriſti videamus.

CAPUT SECUNDUM.

De Chriſto.

1. Primo illud nos oportet ſcire, quod aliud eſt in Chriſto deitatis ejus natura, quod eſt unigenitus filius patris: & alia humana natura quam in noviſſimis temporibus pro diſpenſatione ſuſcepit. Propter quod videndum primo eſt quid ſit unigenitus filius Dei, qui multis quidem & diverſis nominibus pro rebus vel opinionibus appellantium nuncupatur. Sapientia namque dicitur, ſicut & Salomon dixit: *Dominus creavit me initium viarum ſuarum, & in opera ſua antequam aliquid faceret, ante ſæcula fundavit me. In initio priusquam terram faceret, priusquam produceret fontes aquarum, antequam firmarentur montes, ante omnes autem colles genuit me.* Dicitur autem & primogenitus, ſicut dixit Apoſtolus: *Qui eſt primogenitus omnis creaturæ.* Nec tamen alius eſt primogenitus per naturam quam ſapientia, ſed unus atque idem eſt. Denique & apoſtolus Paulus dicit: *Chriſtus Dei virtus & Dei ſapientia.*

2. Nemo tamen putet aliquid nos inſubſtantivum dicere, cum eum Dei ſapientiam nominamus; id eſt (ut exempli cauſa finxerim) quod eum non velut animal quoddam ſapiens, rem aliquam quæ ſapientes efficiat, intelligamus, præbentem ſe & mentibus inſerentem eorum qui capaces virtutum ejus atque intelligentiæ fiunt. Si ergo ſemel recte receptum eſt unigenitum filium Dei, ſapientiam ejus eſſe ſubſtantialiter

ter ſubſiſtentem, neſcio ſi jam ultra evagari ſenſus noſter debeat ad ſuſpicandum, ne forte ipſa ὑποςατις, id eſt ſubſtantia ejus corporeum aliquid habeat, cum omne quod corporeum eſt, vel habitu, vel colore, vel magnitudine deſignetur. Et quis unquam ſani ſenſus habitum, vel colorem, vel menſuræ magnitudinem in ſapientia requiſivit per hoc quod ſapientia eſt? Quomodo autem extra hujus ſapientiæ generationem fuiſſe aliquando Deum patrem, vel ad punctum momenti alicujus quis poteſt ſentire vel credere, qui tamen pium aliquid de Deo intelligere noverit, vel ſentire? Aut enim non potuiſſe Deum dicet generare ſapientiam antequam generaret, ut eam quæ ante non erat, poſtea genuerit ut eſſet: aut potuiſſe quidem & (quod dici de Deo nefas eſt) noluiſſe generare: quod utrumque & abſurdum eſſe & impium omnibus patet: id eſt ut aut ex eo quod non potuit Deus proficeret ut poſſet, aut cum poſſet, diſſimularet ac differret generare ſapientiam. Propter quod nos ſemper Deum patrem novimus unigeniti filii ſui, ex ipſo quidem nati, & quod eſt ab ipſo trahentis, ſine ullo tamen initio, non ſolum eo quod aliquibus temporum ſpatiis diſtingui poteſt, ſed ne illo quidem quod ſola apud ſemetipſam mens intueri ſolet, & nudo (ut ita dixerim) intellectu, atque animo conſpicari. Extra omne ergo quod vel dici, vel intelligi poteſt initium generatam eſſe credendum eſt ſapientiam. In hac ipſa ergo ſapientiæ ſubſiſtentia, quia omnis virtus ac deformatio futuræ inerat creaturæ, vel eorum quæ principaliter exiſtunt, vel eorum quæ accidunt conſequenter virtute præſcientiæ præformata atque diſpoſita, pro his ipſis quæ in ipſa ſapientia velut deſcriptæ ac præfiguratæ fuerant creaturis, ſeipſam per Salomonem dicit creatam eſſe ſapientia initium viarum Dei, continens ſcilicet in ſemetipſa univerſæ creaturæ vel initia, vel formas, vel ſpecies.

3. Qua-

3. Quali autem modo intelleximus ſapientiam initium viarum Dei eſſe, & quomodo creata eſſe dicitur, ſpecies ſcilicet in ſe, & initia totius præformans & continens creaturæ: hoc etiam modo verbum Dei eam eſſe intelligendum eſt per hoc quod ipſa cæteris omnibus, id eſt univerſæ creaturæ myſteriorum & arcanorum rationem, quæ utique intra Dei ſapientiam continentur, aperiat: & per hoc verbum dicitur, quia ſit tanquam arcanorum mentis interpres. Unde & recte mihi dictus videtur ſermo ille qui in Actibus Pauli ſcriptus eſt quia *hic eſt verbum animal vivens.* Joannes vero excelſius & præclarius in initio evangelii ſui dicit, propria definitione Deum eſſe definiens verbum, dicens: *Et Deus erat verbum, & hoc erat in initio apud Deum.* Qui autem initium dat verbo Dei, vel ſapientiæ Dei, intuere ne magis in ipſum ingenitum patrem impietatem ſuam jactet, cum eum neget ſemper patrem fuiſſe, & genuiſſe verbum, & habuiſſe ſapientiam in omnibus anterioribus, vel temporibus, vel ſæculis, vel ſi quid illud eſt quod nominari poteſt.

4. Hic ergo filius etiam omnium quæ ſunt veritas eſt & vita; & recte. Nam quomodo viverent quæ facta ſunt, niſi ex vita? Vel quomodo veritate conſtarent ea quæ ſunt, niſi ex veritate deſcenderent? Vel quomodo rationabiles poſſent eſſe ſubſtantiæ, niſi verbum vel ratio præcederet? Vel quomodo ſaperent, niſi eſſet ſapientia? Verum quoniam futurum erat ut etiam deciderent aliqui a vita, & mortem ſibi ipſi conſciſcerent ex eo ipſo quod a vita deciderent (non enim aliud eſt mors quam a vita diſcedere) & utique non eſſet conſequens, ut ea quæ ſemel ad vivendum fuerant procreata a Deo, penitus deperirent, oportuit ante mortem eſſe talem virtutem, quæ futuram diſſolveret mortem, & eſſet reſurrectio quæ in Domino & Salvatore noſtro formata eſt,

quæ reſurrectio in ipſa Dei ſapientia, & verbo, ac vita conſiſteret. Tum deinde quoniam futurum erat ut aliqui ex his qui creati ſunt, pro eo quod non naturaliter, id eſt ſubſtantialiter ineſſet eis bonum, ſed accidens, non volentes inconvertibiles, & incommutabiles ſemper permanere, ac ſemper in eisdem bonis æqua ac moderata libratione durare, ſed converſi atque mutati de ſtatu ſuo deciderent, via factus eſt verbum Dei & ſapientia. Quæ via idcirco dicitur, quod ad patrem ducat eos qui per eam incedunt. Quæcunque ergo diximus de ſapientia Dei, hæc convenienter aptabuntur & intelligentur etiam pro eo quod filius Dei vita eſt, & pro eo quod verbum eſt, & pro eo quod veritas eſt, & pro eo quod reſurrectio eſt: quia hæ omnes appellationes ex operibus ejus ac virtutibus nominatæ ſunt, & in nulla harum vel levi opinione intelligi corporale aliquid poteſt, quod vel magnitudinem deſignare videatur, vel habitum, vel colorem: quoniam hi qui videntur apud nos hominum filii, vel cæterorum animalium, ſemini eorum a quibus ſeminati ſunt reſpondent, vel earum quarum in utero formantur ac nutriuntur, habent ex his quidquid illud eſt quod in lucem hanc aſſumunt, ac deferunt proceſſuri. Infandum autem eſt & illicitum, Deum patrem in generatione unigeniti filii ſui atque in ſubſiſtentia ejus exæquare alicui vel hominum vel aliorum animantium generanti: ſed neceſſe eſt aliquid exceptum eſſe Deoque dignum cui nulla prorſus comparatio non in rebus ſolum, ſed ne in cogitatione quidem, vel ſenſu inveniri poteſt, ut humana cogitatio poſſit apprehendere quomodo ingenitus Deus pater efficitur unigeniti filii. Eſt namque ita æterna ac ſempiterna generatio ſicut ſplendor generatur ex luce. Non enim per adoptionem ſpiritus filius fit extrinſecus, ſed natura filius eſt.

5. Vi-

5. Videamus tamen quomodo hæc quæ dicimus etiam divinæ ſcripturæ auctoritate muniantur. Ait apoſtolus Paulus unigenitum filium imaginem eſſe Dei inviſibilis, & primogenitum eum eſſe totius creaturæ; ad Hebræos vero ſcribens dicit de eo quia *ſit ſplendor gloriæ, & figura expreſſa ſubſtantiæ ejus.* Invenimus nihilominus etiam in ſapientia quæ dicitur Salomonis, deſcriptionem quamdam de Dei ſapientia hoc modo ſcriptam: *Vapor eſt enim,* inquit, *virtutis Dei, & ἀπόῤῥοια gloriæ omnipotentis puriſſima.* Ideo ergo in eam nihil commaculatum incidere poteſt. Splendor enim eſt lucis æternæ, & ſpeculum immaculatum operationis Dei, & imago bonitatis ejus. Sapientiam vero dicimus, ſicut ſuperius diximus, ſubſiſtentiam habentem non alibi, niſi in eo qui eſt initium omnium: ex quo & nata eſt quæque ſapientia, quia ipſe eſt qui eſt ſolus natura filius, idcirco & unigenitus dicitur.

6. Videamus ſane quid intelligi debeat etiam de hoc quod imago inviſibilis dicitur, ut & per hoc advertamus quomodo Deus recte pater dicitur filii ſui: & conſideremus primo ex his quæ conſuetudine hominum imagines appellari ſolent. Imago interdum dicitur ea quæ in materia aliqua, id eſt ligni vel lapidis, depingi, vel exſculpi ſolet. Interdum imago dicitur ejus qui genuit, is qui natus eſt, cum in nullo ſimilitudinem lineamenta ejus qui genuit in eo qui natus eſt, mentiuntur. Puto ergo poſſe priori quidem exemplo aptari eum qui ad imaginem & ſimilitudinem Dei factus eſt, hominem, de quo diligentius favente Deo cum locum ipſum in Geneſi exponere cœperimus, videbimus. Secundæ vero comparationi imago filii Dei, de quo nunc ſermo eſt, comparari poteſt etiam ſecundum hoc quod inviſibilis Dei imago inviſibilis eſt, ſicut ſecundum hiſtoriam dicimus imaginem Adæ eſſe filium ejus Seth. Ita etiam ſcriptum eſt: *Et genuit Adam Seth, ſecundum imaginem ſuam, & ſecundum ſpe-*

ciem

ciem ſuam. Quæ imago etiam naturæ ac ſubſtantiæ patris & filii continet unitatem. Si enim omnia quæ facit pater, hæc & filius facit ſimiliter, in eo quod omnia ita facit filius ſicut pater, imago patris in filio deformatur, qui utique natus ex eo eſt velut quædam voluntas ejus ex mente procedens. Et ideo ego arbitror quod ſufficere debeat voluntas patris ad ſubſiſtendum hoc quod vult pater. Volens enim non alia via utitur, niſi quæ conſilio voluntatis profertur. Ita ergo & filii ſubſiſtentia generatur ab eo. Quod neceſſe eſt in primis ſuſcipi ab his qui nihil ingenitum, id eſt innatum præter ſolum Deum patrem fatentur. Obſervandum namque eſt, ne quis incurrat in illas abſurdas fabulas eorum, qui prolationes quasdam ſibi ipſis depingunt, ut divinam naturam in partes vocent, & Deum patrem quantum in ſe eſt dividant, cum hoc de incorporea natura vel leviter ſuſpicari, non ſolum extremæ impietatis ſit, verum etiam ultimæ inſipientiæ, nec omnino ad intelligentiam conſequens ut incorporeæ naturæ ſubſtantialis diviſio poſſit intelligi. Magis ergo ſicut voluntas procedit e mente, & neque partem aliquam mentis ſecat, neque ab ea ſeparatur aut dividitur, tali quadam ſpecie putandus eſt pater filium genuiſſe imaginem ſcilicet ſuam, ut ſicut ipſe inviſibilis eſt per naturam, ita imaginem quoque inviſibilem genuerit. Verbum enim eſt filius, & ideo nihil in eo ſenſibile intelligendum eſt. Sapientia eſt, & in ſapientia nihil corporeum ſuſpicandum eſt. Lumen eſt verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, ſed nihil habet commune ad ſolis hujus lumen. Imago ergo eſt inviſibilis Dei patris Salvator noſter, quantum ad ipſum quidem patrem veritas· quantum autem ad nos quibus revelat patrem, imago eſt per quam cognoſcimus patrem, quem nemo alius novit niſi filius, & cui voluerit filius revelare. Revelat autem per

hoc

hoc quod ipſe intelligitur. A quo ipſe enim fuerit intellectus, conſequenter intelligitur & pater, ſecundum hoc quod ipſe dixit: *Qui me vidit, vidit & patrem.*

7. Sed quoniam ſermonem Pauli inſeruimus de Chriſto dicentis in eo quod ait, quia *ſplendor eſt gloriæ Dei, & figura expreſſa ſubſtantiæ ejus*: quid ex hoc ſentiendum ſit videamus. *Deus lux eſt*, ſecundum Joannem. Splendor ergo hujus lucis eſt unigenitus filius, ex ipſo inſeparabiliter velut ſplendor ex luce procedens, & illuminans univerſam creaturam. Secundum hæc namque quæ ſuperius expoſuimus, quomodo via ſit, & ducat ad patrem, & quomodo verbum ſit arcana ſapientiæ ac ſcientiæ myſteria interpretans ac proferens rationabili creaturæ, quomodo etiam veritas & vita eſt & reſurrectio, conſequenter intelligere debemus etiam ſplendoris opus: per ſplendorem namque quid ſit lux ipſa intelligitur & ſentitur. Qui ſplendor fragilibus ſe & infirmis mortalium oculis placidius ac lenius offerens, & paulatim velut edocens & aſſuefaciens claritatem luminis pati, cum ab eis dimoverit omne quod viſum obducit & impedit, ſecundum quod Dominus dixit, *Ejice trabem de oculo tuo*: capaces eos efficit ad ſuſcipiendam gloriam lucis, etiam in hoc velut quidam mediator hominum ac lucis effectus.

8. Verum quoniam non ſolum ſplendor gloriæ eſſe dicitur ab Apoſtolo, ſed & figura expreſſa ſubſtantiæ vel ſubſiſtentiæ ejus, non mihi videtur otioſi eſſe intellectus advertere quomodo alia præter ipſam Dei ſubſtantiam, quæcumque illa ſubſtantia & ſubſiſtentia dicitur, figura ſubſtantiæ ejus eſſe dicatur. Et vide ne forte quoniam filius Dei qui verbum ejus & ſapientia dicitur, & ſolus novit patrem, & revelat quibus vult, id eſt, qui capaces verbi ipſius & ſapientiæ fuerint, ſecundum hoc ipſum quod intelligi atque agnoſci facit Deum, figuram ſubſtantiæ atque

ſubſiſtentiæ ejus dicatur exprimere: id eſt, cum ſemetipſum primum deſcribit ſapientia ea quæ revelare vult cæteris, ex quibus ab illis agnoſcitur & intelligitur Deus, & hoc dicatur figura expreſſa ſubſtantiæ Dei. Ut autem plenius adhuc intelligatur quomodo Salvator figura eſt ſubſtantiæ vel ſubſiſtentiæ Dei, utamur etiam exemplo, quod quamvis rem non plene nec proprie ſignificet de qua agimus, tamen ad hoc ſolum videatur aſſumtum, quod exinaniens ſe filius qui erat in forma Dei, per ipſam ſui exinanitionem ſtudet nobis deitatis plenitudinem demonſtrare. Verbi cauſa, ſi facta eſſet aliqua ſtatua talis quæ magnitudine ſui univerſum orbem terræ teneret, & pro ſui immenſitate conſiderari a nullo poſſet: fieret autem alia ſtatua membrorum habitu ac vultus lineamentis, ſpecie ac materia per omnia ſimilis absque magnitudinis immenſitate, pro eo ut qui illam immenſam conſiderare atque intueri non poſſent, hanc videntes, illam ſe vidiſſe confiterentur, pro eo quod omnia membrorum & vultus lineamenta, vel ipſam ſpeciem materiamque ſimilitudine prorſus indiſcreta ſervaret: tali quadam ſimilitudine exinaniens ſe filius Dei de æqualitate patris, & viam nobis cognitionis ejus oſtendens, figura expreſſa ſubſtantiæ ejus efficitur: ut qui in magnitudine deitatis ſuæ poſitam gloriam meræ lucis non poteramus aſpicere, per hoc quod nobis ſplendor efficitur, intuendæ lucis divinæ viam per ſplendoris capiamus aſpectum. Comparatio ſane de ſtatuis quaſi in rebus materialibus poſita, ad nihil aliud recipitur, quam ad hoc quod filius Dei breviſſimæ inſertus humani corporis formæ ex operum virtutiſque ſimilitudine patris in ſe immenſam ac inviſibilem magnitudinem deſignabat, per hoc quod dicebat ad diſcipulos ſuos quia *qui me videt, videt & patrem: &, ego & pater unum ſumus.* Quibus etiam illud

ad ſimile intelligendum eſt quod ait quia *pater in me* *ſt, & ego in patre.*

9. Videamus nunc etiam illud qualiter ſentienlum eſt, quod in ſapientia Salomonis ſcriptum leginus, qui ita ait de ſapientia quia *vapor eſt quidam virutis Dei, & aporrhæa omnipotentis gloriæ puriſſima, & plendor lucis æternæ, & ſpeculum immaculatum inoperaionis ſive virtutis Dei, & imago bonitatis ejus.* Quæ rgo hic de Deo definit, ex ſingulis quibusque certa uædam ineſſe ſapientiæ Dei deſignat: virtutem namue Dei nominat, & gloriam & lucem æternam, & noperationem & bonitatem. Ait autem ſapientiam aporem eſſe non gloriæ omnipotentis, neque æteræ lucis, nec inoperationis patris, nec bonitatis ejus: eque enim conveniens erat alicui horum adſcribi aporem: ſed cum omni proprietate ait virtutis Dei aporem eſſe ſapientiam. Intelligenda eſt ergo virus Dei, qua viget, qua omnia viſibilia & inviſibilia el inſtituit, vel continet, vel gubernat, quæ ad mnia ſufficiens eſt, quorum providentiam gerit, uibus velut uni, ita omnibus adeſt. Hujus ergo otius virtutis tantæ & tam immenſæ vapor, &, ut a dicam, vigor ipſe in propria ſubſiſtentia effectus, uamvis ex ipſa virtute velut voluntas ex mente proedat, tamen & ipſa voluntas Dei nihilominus Dei irtus efficitur. Efficitur igitur virtus altera in ſua roprietate ſubſiſtens, ut ait ſermo ſcripturæ, vapor uidam primæ & ingenitæ virtutis Dei, hoc quidem uod eſt, inde trahens: non eſt autem quando non uerit. Si enim quis voluerit dicere quaſi prius non xtiterit, ſed poſtea ad ſubſiſtentiam venerit, dicat auſam quare qui eam ſubſiſtere fecit pater, ante hoc on fecerit. Quod ſi aliquod ſemel initium dederit, uo initio vapor iſte ex Dei virtute proceſſerit, iteum interrogabimus quare non & ante illud quod dixit itium: & ita ſemper de anterioribus inquirentes, &

verbo interrogationis aſcendentes, perveniemus in illum intellectum, ut quoniam ſemper poterat Deus & volebat, numquam vel decuerit, vel cauſa aliqua exiſtere potuerit, ut non hoc quod bonum volebat, ſemper habuerit. Ex quo oſtenditur ſemper fuiſſe vaporem iſtum virtutis Dei nullum habentem initium niſi ipſum Deum. Neque decebat aliud eſſe initium, niſi ipſum unde & eſt & naſcitur, Deum. Secundum Apoſtolum vero dicentem, quia Chriſtus Dei virtus eſt: jam non ſolum vapor virtutis Dei, ſed virtus ex virtute dicenda eſt.

10. Videamus etiam de eo quod dictum eſt, quoniam *aporrhœa eſt puriſſima gloriæ omnipotentis:* & prius quidem conſideremus quid eſt gloria omnipotentis Dei, deinde etiam quid ſit ejus aporrhœa ſentiemus. Quemadmodum pater non poteſt eſſe quis ſi filius non ſit, neque dominus quis eſſe poteſt, ſine poſſeſſione, ſine ſervo: ita ne omnipotens quidem Deus dici poteſt, ſi non ſint in quos exerceat potentatum: & ideo ut omnipotens oſtendatur Deus, omnia ſubſiſtere neceſſe eſt. Nam ſi quis eſt, qui velit vel ſæcula aliqua, vel ſpatia tranſiiſſe, vel quodcunque aliud nominare vult, cum nondum facta eſſent quæ facta ſunt: ſine dubio hoc oſtendet quod in illis ſæculis vel ſpatiis omnipotens non erat Deus, & poſtmodum omnipotens factus eſt, ex quo habere cœpit in quos ageret potentatum: & per hoc videbitur profectum quemdam accepiſſe, & ex inferioribus ad meliora veniſſe: ſiquidem melius eſſe non dubitatur, eſſe eum omnipotentem quam non eſſe. Et quomodo non videbitur abſurdum (*), ut cum non habe-

(*) Πως δε ουκ ατοπον το, μη εχοντα τι των πρεποντων αυτω τον Θεον, εις το εχειν εληλυθεναι; επει δε ουκ εστιν ότε παντοκρατωρ ουκ ην, αει ειναι δει ταυτα δι' ά παντοκρατωρ εστι· και αει ην υπ' αυτου κρατουμενα, αρχοντι αυτω χρωμενα. Juſtinian. ad calcem epiſt. ad Menam.

haberet aliquid ex his Deus quæ eum habere dignum erat, poſtmodum per profectum quemdam in hoc venerit ut haberet? Quod ſi numquam eſt quando non omnipotens fuerit, neceſſario ſubſiſtere oportet etiam ea per quæ omnipotens dicitur, & ſemper habuerit in quibus exercuerit potentatum, & quæ fuerint ab ipſo vel rege vel principe moderata: de quibus plenius in locis propriis, in quibus de creaturis ejus diſputandum fuerit, differemus. Sed & nunc ſtrictim licet, tamen admonere neceſſarium puto, quoniam quidem quæſtio nobis de ſapientia agitatur, quemadmodum aporrhœa ſit ſapientia gloriæ omnipotentis puriſſima, ne videatur alicui anterior eſſe in Deo omnipotentis appellatio nativitate ſapientiæ per quam pater vocatur, quoniam dicta eſt aporrhœa omnipotentis gloriæ puriſſima eſſe ſapientia quæ eſt filius Dei. Audiat qui hæc ita vult ſuſpicari, quod manifeſtiſſime ſcriptura pronunciat dicens, quia *omnia in ſapientia feciſti*: & per evangelium docetur, quia *omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil*: & intelligat ex hoc, quia non poteſt antiquior eſſe in Deo omnipotentis appellatio quam patris: per filium enim omnipotens eſt pater. Sed quoniam gloriam dixit eſſe omnipotentis, cujus gloriæ aporrhœa eſt ſapientia, hoc intelligi datur, quod etiam in omnipotentiæ gloria ſocietatem habeat ſapientia, per quam Deus omnipotens dicitur. Per ſapientiam enim quæ eſt Chriſtus, tenet Deus omnium potentatum, non ſolum dominantis auctoritate, verum etiam ſubjectorum ſpontaneo famulatu. Ut autem unam & eamdem omnipotentiam patris ac filii eſſe cognoſcas, ſicut unus atque idem eſt cum patre Deus & Dominus, audi hoc modo Joannem in Apocalypſi dicentem: *Hæc dicit Dominus Deus qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt omnipotens.* Qui enim venturus eſt,

quis eſt alius niſi Chriſtus ? Et ſicut nemo debet o fendi cum Deus ſit pater, quod etiam Salvator e Deus: ita & cum omnipotens dicitur Pater, etia nullus debet offendi, quod etiam filius Dei omnip tens dicitur. Hoc modo namque verum erit illu quod ipſe dicit ad patrem, quia *omnia mea tua ſunt & tua mea, & glorificatus ſum in eis.* Si vero omnia qu patris ſunt, Chriſti ſunt, inter omnia vero quæ ſun pater eſt etiam omnipotens, ſine dubio etiam unig nitus filius debet eſſe omnipotens, ut omnia qu habet pater, etiam filius habeat. *Et glorificatus ſun* inquit, *in eis. In nomine* enim *Jeſu omne genu* flect tur *cæleſtium, terreſtrium, & infernorum, & omnis li gua* confitebitur, *quia Dominus Jeſus in gloria eſt D Patris.* Igitur aporrhœa gloriæ Dei ſecundum hc quod omnipotens eſt, pura ac limpida ipſa ſapient eſt, glorificata tanquam aporrhœa omnipotentiæ, v gloriæ. Ut autem manifeſtius intelligatur quæ ſ gloria omnipotentiæ, etiam hoc addimus. Dei pater omnipotens eſt, eo quod potentatum omniu tenet, id eſt, cœli & terræ, ſolis & lunæ & ſtell rum, omniumque quæ in ipſis ſunt. Horum aute potentatum gerit per verbum ſuum, quoniam in n mine Jeſu omne genu flectetur & cœleſtium, & terr ſtrium, & infernorum. Et ſi omne genu flectit Jeſu, ſine dubio Jeſus eſt cui ſubjecta ſunt omni & ipſe eſt qui potentatum agit in omnibus, & p quem ſubjecta ſunt patri omnia: per ſapientiam na que, id eſt verbo & ratione, non vi ac neceſſitat cuncta ſubjecta ſunt. Et ideo in eo ipſo quo ob net omnia, gloria ſua eſt: & hæc eſt omnipotent puriſſima & limpidiſſima gloria, cum ratione & ſ pientia, non vi ac neceſſitate, cuncta ſubjecta ſur Puriſſima vero ac limpidiſſima gloria ſapientiæ, ſa convenienter dictum eſt ad diſtinctionem ejus glori quæ non pure, nec ſincere gloria dicitur. Omn

vero

vero natura quæ convertibilis eſt & commutabilis, etiamſi glorificatur in operibus juſtitiæ vel ſapientiæ, per hoc ipſum tamen quod accidentem habet juſtitiam vel ſapientiam, & quod hoc quod accidit, etiam decidere poteſt: gloria ejus ſincera ac limpidiſſima eſſe non poteſt. Sapientia vero Dei quæ eſt unigenitus filius ejus, quoniam in omnibus inconvertibilis eſt & incommutabilis, & ſubſtantiale in eo omne bonum eſt quod utique mutari atque converti numquam poteſt, idcirco pura ejus ac ſincera gloria prædicatur.

11. Tertio dicitur ſapientia eſſe ſplendor lucis æternæ: cnjus rei virtutem jam in præcedentibus expoſuimus, cum ſolis ſimilitudinem, & radiorum ejus ſplendorem introduximus, & pro viribus noſtris oſtendimus quomodo hoc deberet intelligi. Addemus tamen etiam hoc unum. Sempiternum vel æternum proprie dicitur quod neque initium ut eſſet habuit, neque ceſſare unquam poteſt eſſe quod eſt. Hoc autem deſignatur apud Joannem cum dicit quoniam *Deus lux eſt*. Splendor autem lucis ejus ſapientia ſua eſt, non ſolum ſecundum quod lux eſt, ſed & ſecundum quod ſempiterna lux eſt, ita ut æternus, & æternitatis ſplendor ſit ſapientia ſua. Quod ſi integre intelligatur, manifeſte declarat, quia ſubſiſtentia filii ab ipſo patre deſcendit, ſed non temporaliter, neque ab ullo alio initio, niſi, ut diximus, ab ipſo Deo.

12. Sed & ſpeculum immaculatum ἐνεργείας, id eſt, inoperationis Dei eſſe ſapientia nominatur. Ergo inoperatio virtutis Dei quæ ſit, prius intelligenda eſt, quæ eſt vigor quidam, ut ita dixerim, per quem inoperatur pater, vel cum creat, vel cum providet, vel cum judicat, vel cum ſingula quæque in tempore ſuo diſponit atque diſpenſat. Sicut ergo in ſpeculo omnibus motibus quibus is qui ſpeculum intuetur, movetur vel agit, iisdem ipſis etiam ea imago quæ

per ſpeculum deformatur, actibus & motibus commovetur vel agit, in nullo prorſus declinans: ita etiam ſapientia de ſe vult intelligi, cum ſpeculum immaculatum paternæ virtutis inoperationisque nominatur: ſicut & Dominus Jeſus Chriſtus qui eſt ſapientia Dei, de ſe ipſo pronunciat, dicens, quia *opera quæ facit pater, hæc etiam filius facit ſimiliter.* Et iterum dicit, quoniam *non poteſt filius a ſe facere quicquam, niſi quod viderit patrem facientem.* Quoniam ergo in nullo prorſus filius a patre virtute operum immutatur ac differt, nec aliud eſt opus filii quam patris, ſed unus atque idem, ut ita dicam, etiam motus in omnibus eſt, idcirco ſpeculum eum immaculatum nominavit, ut per hoc nulla omnino diſſimilitudo filii intelligatur ad patrem. Ea ſane quæ ſecundum ſimilitudinem vel imitationem diſcipuli ad magiſtrum a quibusdam dicta ſunt, & quod in materia corporali ea a filio fiant, quæ a patre in ſubſtantiis ſpiritalibus prius fuerint deformata, convenire quomodo poſſunt, cum in Evangelio filius dicatur non ſimilia facere, ſed eadem ſimiliter facere?

13. Supereſt quid ſit imago bonitatis ejus inquirere: in quo eadem, ut opinor, intelligi convenit quæ ſuperius de imagine ea quæ per ſpeculum deformatur, expreſſimus (*). Principalis namque bonitas ſine

(*) *Οὕτω τοίνυν ἡγοῦμαι καὶ ἐπὶ τοῦ σωτῆρος καλῶς ἀλεχθήσεσθαι· ὅτι εἰκὼν ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ ἐστιν, ἀλλ' οὐκ αὐτὸ ἀγαθόν. καὶ τάχα καὶ υἱὸς ἀγαθὸς, ἀλλ' οὐχ ὡς ἁπλῶς ἀγαθός. καὶ ὥσπερ εἰκών ἐστι τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου,*

Ita etiam cenſeo de Salvatore pulchre dici poſſe, eſſe quidem illum Dei bonitatis imaginem, non autem bonitatem ipſam; fortaſſe etiam Filium bonum, ſed non ſimpliciter bonum. Et quemadmodum Dei inviſibilis eſt imago &

ſine dubio, ex qua Filius natus: qui per omnia imago eſt Patris, procul dubio etiam bonitatis ejus convenienter imago dicetur. Non enim alia aliqua ſecunda bonitas exiſtit in Filio præter eam quæ eſt in Patre. Unde & recte ipſe Salvator in Evangelio dicit quoniam *nemo bonus niſi unus Deus Pater:* quo ſcilicet per hoc intelligatur Filius non eſſe alterius bonitatis: ſed illius ſolius quæ in Patre eſt: cujus recte imago appellatur, quia neque aliunde eſt, niſi ex ipſa principali bonitate: ne altera bonitas quam ea quæ in Patre eſt, videatur in Filio. Neque aliqua diſſimilitudo, aut diſtantia bonitatis in Filio eſt. Propter quod non debet velut blaſphemiæ aliquod genus putari in eo quod dictum eſt: *Nemo bonus niſi unus Deus Pater:* ut propterea putetur, vel Chriſtus, vel Spiritus ſanctus negari quod bonus ſit: ſed ut ſuperius diximus, principalis bonitas in Deo ſentienda eſt patre ex quo vel filius natus, vel Spiritus ſanctus procedens, ſine dubio bonitatis ejus naturam in ſe refert, quæ eſt in eo fonte de quo vel natus eſt filius, vel procedit Spiritus ſanctus. Jam vero ſi qua alia bona in ſcripturis dicuntur, vel angelus, vel homo, vel ſervus, vel theſaurus, vel cor bonum, vel arbor bona, hæc omnia abuſive dicuntur, accidentem, non ſubſtantialem in ſe continentia bonitatem. Multum autem eſt, & alterius vel operis vel temporis, congregare omnes filii Dei appellationes: verbi cauſa,

ϱατȣ, και κατα τȣτο Θεος, ἀλλ᾽ ȣ̓ πεϱι ȣ̓ λεγει αὐτος ὁ χϱιςος. ἱνα γινωσκωσι σε τον μονον ἀληθινον Θεον· ȣ̔τως ὑκων ἀγαθοτητος, ἀλλ᾽ ȣ̓χ ὡς ὁ πατηϱ ἀπαϱαλλακτως ἀγαθος.

& propterea Deus, non tamen is de quo Chriſtus ipſe ait: Ut cognoſcant te ſolum verum Deum; *ita bonitatis imago, non tamen ut Pater, ſine ulla differentia bonus.*

Hæc ex Juſtin. epiſt. ad Men. Pariſienſis editor huc transferenda putavit.

ſa, quomodo vel lumen verum eſt, vel oſtium, vel juſtitia, vel ſanctificatio, vel redemtio, & alia innumera, & quibus cauſis unumquodque horum nominetur, exponere. Sed contenti his de quibus ſuperius diſſeruimus, conſequenter etiam reliqua perquiramus.

CAPUT III.

De ſpiritu Sancto.

1. Conſequens igitur eſt nunc, ut de Spiritu ſancto quam poſſumus breviter requiramus. Et omnes quidem quoquomodo providentiam eſſe ſentiunt, Deum eſſe ingenitum qui univerſa creavit atque diſpoſuit, confitentur, eumque parentem univerſitatis agnoſcunt. Huic tamen eſſe filium non nos ſoli pronunciamus: quamvis ſatis hoc & mirum & incredulum videatur iis qui apud Græcos & Barbaros philoſophari videntur: tamen a nonnullis etiam ipſorum habita ejus videtur opinio, cum verbo Dei, vel ratione creata eſſe omnia confitentur. Nos vero ſecundum fidem doctrinæ ejus, quam divinitus aſpiratam pro certo habemus, eminentiorem diviniorem que rationem de filio Dei, nullius alterius poſſibilitatis eſſe credimus exponere, atque in hominum cognitionem proferre, niſi ejus ſolius ſcripturæ quæ a Spiritu ſancto inſpirata eſt, id eſt, evangelicæ atque apoſtolicæ, nec non legis ac Prophetarum, ſicut ipſe Chriſtus aſſeruit. De ſubſiſtentia vero Spiritus ſancti ne ſuſpicionem quidem ullam habere quis potuit, præter eos qui in lege & Prophetis verſati ſunt, vel eos qui ſe Chriſto credere confitentur. Nam de Deo quidem patre quamvis quidem proloqui nemo valeat, tamen poſſibile eſt intellectum aliquem capi ex occaſione viſibilium creaturarum & ex his quæ humana mens naturaliter ſentit: inſuper etiam de

ſcriptu-

ſcripturis ſanctis confirmari poſſibile eſt. Sed & de filio Dei, quamvis nemo noverit filium niſi pater, tamen ex divinis ſcripturis etiam de ipſo qualiter ſentiri debeat, mens humana formatur, & non ſolum ex novo, ſed etiam ex veteri teſtamento, per ea quæ a Sanctis geſta ad Chriſtum figuraliter referuntur, ex quibus adverti vel divina ejus natura, vel humana quæ ab eo aſſumta eſt, poteſt.

2. De Spiritu vero ſancto, quod ſit, multæ nos ſcripturæ docuerunt, ſicut David in 50. Pſalmo dicit: *Et Spiritum ſanctum tuum ne auferas a me.* Et in Daniele dicitur, *Spiritus ſanctus qui eſt in te.* In novo vero teſtamento abundantibus teſtimoniis edocemur, cum Spiritus ſanctus ſuper Chriſtum deſcendiſſe deſcribitur, & cum ipſe Dominus inſufflavit in Apoſtolos poſt reſurrectionem, dicens: *Accipite Spiritum ſanctum.* Et ad Mariam ab Angelo dicitur: *Spiritus ſanctus ſuperveniet in te.* Paulus vero dicit, *quia nemo poteſt dicere Dominum Jeſum niſi in Spiritu ſancto.* Et in Actibus Apoſtolorum per impoſitionem manuum apoſtolicarum Spiritus ſanctus dabatur in baptiſmo. Ex quibus omnibus didicimus tantæ eſſe auctoritatis & dignitatis ſubſtantiam Spiritus ſancti, ut ſalutaris baptiſmus non aliter niſi excellentiſſimæ omnium Trinitatis auctoritate, id eſt patris, & filii, & Spiritus ſancti cognominatione compleatur, & ingenito Deo patri, & unigenito ejus filio nomen quoque Spiritus ſancti copuletur. Quis ergo non obſtupeſcat quanta majeſtas ſit Spiritus ſancti, cum eum qui dixerit verbum in filium hominis, audiat ſperare veniam poſſe, eum vero qui in Spiritum ſanctum blaſphemaverit, veniam non habere neque in præſenti ſæculo, neque in futuro?

3. Quod autem a Deo univerſa creata ſint, nec ſit ulla creatura quæ non ab eo hoc ipſum ut eſſet acceperit, ex multis ſcripturæ aſſertionibus comprobatur,

batur, repudiatis atque depulſis his quæ a quibusdam falſo perhibentur, vel de materia Deo coæterna, vel de ingenitis animabus, quibus non tam ſubſiſtendi naturam, quam æqualitatem atque ordinem a Deo inſitum volunt. Nam & in eo libello qui Paſtoris dicitur Angeli pœnitentiæ, quem Hermas conſcripſit, ita refertur: *Primo omnium crede, quia unus eſt Deus qui omnia creavit atque compoſuit: qui cum nihil eſſet prius, eſſe fecit omnia: qui eſt omnia capiens, ipſe vero a nemine capitur.* Sed & in Enoch libro his ſimilia deſcribuntur. Verumtamen usque ad præſens nullum ſermonem in ſcriptis ſanctis invenire potuimus per quem Spiritus ſanctus factura eſſe vel creatura diceretur, ne eo quidem modo quo de ſapientia referre Salomonem ſupra edocuimus, vel quæ de vita, vel verbo, aliisque appellationibus filii Dei intelligenda eſſe tractavimus. Spiritus igitur Dei qui ſuper aquas ferebatur, ſicut ſcriptum eſt in principio facturæ mundi, puto quod non ſit alius quam Spiritus ſanctus, ſecundum quod ego intelligere poſſum, ſicut & cum ipſa loca exponeremus, oſtendimus, non tamen ſecundum hiſtoriam, ſed ſecundum intelligentiam ſpiritalem.

4. Quidam ſane ex præceſſoribus noſtris in novo Teſtamento obſervarunt, quod ſicubi Spiritus nominatur ſine adjectione ea quæ aſſignet qualis ſit ſpiritus, de ſancto Spiritu debet intelligi, ut puta, *Fructus autem ſpiritus eſt charitas, gaudium, & pax,* &c. Item & ibi: *Cum cœperitis ſpiritu, nunc carne perficimini.* Nos vero etiam in veteri Teſtamento putamus diſtinctionem iſtam poſſe ſervari, ſicut cum dicit: *Qui dat ſpiritum populo qui eſt ſuper terram, & ſpiritum his qui calcant eam.* Sine dubio enim omnis qui calcat terram, id eſt terrena & corporalia, particeps eſt Spiritus ſancti a Deo eum accipiens.

Dice-

Dicebat autem & Hebræus magiſter (*), quod duo illa Seraphim quæ in Eſaia ſenis aliis deſcribuntur clamantia adinvicem, & dicentia: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth*: de unigenito filio Dei, & Spiritu ſancto eſſent intelligenda. Nos vero putamus etiam illud quod in cantico Abacuc dictum eſt: *In medio* vel *duorum animalium*, vel *duarum vitarum cognoſceris*, de Chriſto & de Spiritu ſancto ſentiri debere. Omnis enim ſcientia de patre revelante filio in Spiritu ſancto cognoſcitur, ut ambo hæc quæ ſecundum Prophetam vel animantia, vel vitæ dicuntur, cauſa ſcientiæ Dei patris exiſtant. Sicut enim de filio dicitur, quia *nemo novit patrem niſi filius, & cui voluerit filius revelare*: hæc eadem etiam de Spiritu ſancto dicit Apoſtolus, cum ait: *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum ſuum: Spiritus enim omnia ſcrutatur etiam alta Dei.* Sed & rurſus in evangelio de divinis ac profundioribus doctrinis commemorans Salvator quas nondum capere poterant diſcipuli ſui, ita ait ad Apoſtolos: *Adhuc multa habeo quæ vobis dicam, ſed non poteſtis illa modo capere: cum autem venerit conſolator Spiritus ſanctus, ille vos docebit omnia, & commovebit omnia quæ dixi vobis.* Et ita ſentiendum eſt quod ſicut filius qui ſolus cognoſcit patrem, revelat cui vult: ita Spiritus ſanctus qui ſolus ſcrutatur etiam alta Dei, revelat Deum cui vult. *Spiritus enim ubi vult ſpirat.* Neque enim putandum eſt quod etiam ſpiritus filio revelante cognoſcit patrem Spiritus ſanctus, ergo ex ignorantia ad ſcientiam venit: quod utique

&

(*) Ελεγε δε ὁ Εβραιος τα ἐν τῳ Ησαΐᾳ δυο Σεραφιμ ἑξαπτερυγα κεκραγοτα ἑτερον προς ἑτερον, και λεγοντα· ἁγιος, ἁγιος, ἁγιος κυριος Σαβαωθ, τον μονογενη εἰναι τυ θευ και το πνευμα το ἁγιον· ἡμεις οἰομεθα ὁτι και ἐν τῃ ᾠδῃ Αμβακυμ, ἐν μεσῳ δυο ζωων γνωσθησῃ, περι χριςυ και ἁγιυ πνευματος. Juſtinian. loc. cit.

& impium pariter & ſtultum eſt, Spiritum ſanctum confiteri, & ignorantiam ei adſcribere. Non enim cum aliud aliquid eſſet antequam Spiritus ſanctus, per profectum venit in hoc ut eſſet Spiritus ſanctus: ut quis audeat dicere, quia tunc quidem cum nondum eſſet Spiritus ſanctus, ignorabat patrem, poſtea vero quam recepit ſcientiam, Spiritus ſanctus effectus eſt; quod ſi eſſet, nunquam utique in unitate Trinitatis, id eſt Dei patris inconvertibilis & filii ejus, etiam ipſe Spiritus ſanctus haberetur, niſi quia & ipſe ſemper erat Spiritus ſanctus. Hoc ſane quod dicimus, vel *ſemper*, vel *erat*, vel ſi quod aliud tale temporalis ſignificationis nomen adſciſcimus, ſimpliciter & cum venia accipiendum eſt: quoniam nominum quidem horum ſignificationes temporales ſunt, ea autem de quibus loquimur, tractatu quidem ſermonis temporaliter nominantur, natura autem ſui omnem intelligentiam ſenſus temporalis excedunt.

5. Rectum tamen videtur inquirere quid cauſæ ſit, quod qui regeneratur per Deum in ſalutem, opus habet & Patre & Filio & Spiritu ſancto, non percepturus ſalutem niſi ſit integra Trinitas: nec poſſibile ſit participem fieri patris vel filii ſine Spiritu ſancto. De quibus diſcutientes ſine dubio neceſſarium erit ut operationem ſpecialem Spiritus ſancti, & ſpecialem patris ac filii deſcribamus. Arbitror ergo (*), operatio-

(*) Οτι ὁ μεν Θεος και πατηρ συνεχων τα παντα φθανει εἰς ἑκαςον των ὀντων μεταδιδυς ἑκαςῳ ἀπο τυ ἰδιυ το εἶναι· ὠν γαρ ἐςιν· ἐλαττων δε προς τον πατερα ὁ υἱος φθανων ἐπι μονα τα λογικα· δευτερος γαρ ἐςι τυ πατρος·

Arbitror Deum quidem Patrem, cum omnia contineat, ad unumquodque entium pervenire, eſſe unicuique impertientem de ſuo: ipſe enim eſt qui eſt. Minor vero Patre

rationem quidem eſſe Patris & Filii tam in Sanctis quam in peccatoribus, in hominibus rationalibus & in mutis animalibus; ſed & in his quæ ſine anima ſunt, & in omnibus omnino quæ ſunt; operationem vero Spiritus ſancti nequaquam prorſus incidere vel in ea quæ ſine anima ſunt, vel in ea quæ animantia quidem, ſed muta ſunt; ſed ne in illis quidem inveniri qui rationabiles quidem ſunt, ſed in malitia poſiti, nec omnino ad meliora converſi. In illis ſolis arbitror eſſe opus Spiritus ſancti qui jam ſe ad meliora convertunt, & per vias Chriſti Jeſu incedunt, id eſt, qui ſunt in bonis actibus, & in Deo permanent.

6. Quia autem operatio patris & filii & in ſanctis & peccatoribus ſit, manifeſtatur ex eo quod omnes qui rationabiles ſunt, verbi, id eſt rationis participes ſunt, & per hoc velut quædam ſemina inſita ſibi gerunt ſapientiæ & juſtitiæ quod eſt Chriſtus. Ex eo autem qui vere eſt, qui dixit per Moyſen: *Ego ſum qui ſum*, omnia quæcunque ſunt participant: quæ participatio Dei patris pervenit in omnes tam juſtos quam peccatores, & rationabiles atque irrationabiles,

πατρος· ετι δε ηττον το πνευμα το αγιον επι μονους τους αγιους διικνουμενον· ωςε κατα τουτο μειζων η δυναμις του πατρος παρα τον υιον και το πνευμα το αγιον· πλειων δε η του υιου παρα το πνευμα το αγιον· και παλιν διαφερουσα μαλλον του αγιου πνευματος η δυναμις παρα τα αλλα αγια.

Patre filius ad ſola rationabilia pervenit; eſt enim ſecundus a Patre. Adhuc etiam minor Spiritus ſanctus ad ſolos Sanctos pertingit. Ita ex hoc major eſt poteſtas Patris quam Filii & Spiritus ſancti. Amplior item poteſtas Filii quam Spiritus ſancti; ac rurſum præſtantior eſt ſancti Spiritus virtus quam aliorum Sanctorum entium.

Iſta rurſus ex eadem epiſt. huc transfert Pariſienſis editor, accuſans Rufini hæc minus ſincere interpretantis malam fidem.

les, & in omnia omnino quæ ſunt. Oſtendit ſane & apoſtolus Paulus quod omnes habeant participium Chriſti, dicens: *Ne dixeris in corde tuo: quis aſcendet in cœlum? id eſt Chriſtum dicere: aut quis deſcendet in abyſſum? id eſt Chriſtum a mortuis revocare Sed quid dicit ſcriptura? Prope eſt verbum in ore tuo, & in corde tuo.* Ex quo in corde omnium ſignificat eſſe Chriſtum ſecundum id quod verbum vel ratio eſt, cujus participatione rationabiles ſunt. Sed & illud quod in evangelio dictum eſt, *Niſi veniſſem, & locutus fuiſſem eis, peccatum non haberent, nunc autem excuſationem non habent pro peccato ſuo:* his qui rationem norunt, usque ad quod tempus peccatum homo non habeat, & ex qua ætate obnoxius peccato ſit, manifeſtum eſt & patet quomodo ex participatione verbi vel rationis homines peccatum habere dicuntur: videlicet ex quo intellectus atque ſcientiæ capaces effecti, cum jam eis boni vel mali diſcretionem ratio intrinſecus inſerta ſuggeſſerit: & cum ſcire jam cœperint quid ſit malum, ſi faciunt illud, peccato efficiuntur obnoxii: & hoc eſt quod dicit, quia excuſationem non habent homines pro peccato ſuo, ex quo eis divinus ſermo vel ratio oſtendere cœperit in corde diſcretionem boni & mali, ut per hanc debeant refugere & cavere quod malum eſt: quia *ſcienti bonum & non facienti, peccatum eſt illi.* Item quod omnes homines non ſunt extra communionem Dei, hoc modo evangelium docet, dicente Salvatore: *Regnum Dei cum obſervatione non venit: neque dicent, ecce hic, aut ibi: ſed regnum Dei intra vos eſt.* Sed & illud videndum eſt ne forte idem ſignificet quod in Geneſi ſcriptum eſt, cum ait: *Et inſufflavit in faciem ejus inſpirationem vitæ, & factus eſt homo in animam vivam.* Quod ſi generaliter in omnes homines datum eſſe intelligitur, omnes homines habent participium Dei.

7. Si

7. Si vero hoc de ſpiritu Dei dictum intelligendum eſt, quoniam & Adam prophetaſſe de nonnullis invenitur, ergo jam non generaliter, ſed ſanctis quibusque datum accipi poteſt. Denique etiam diluvii tempore cum omnis caro corrupiſſet viam Dei, tanquam de indignis & peccatoribus ſcriptum eſt dixiſſe Deum: *Non permanebit ſpiritus meus in hominibus iſtis in æternum, propter quod caro ſunt.* In quo manifeſte oſtenditur, quod ab indignis quibusque aufertur ſpiritus Dei. In pſalmis quoque ſcribitur: *Auferes ſpiritum eorum, & deficient, & in terram ſuam revertentur. Emittes ſpiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terræ*; quod manifeſte de Spiritu ſancto deſignatur, qui ablatis atque extinctis peccatoribus & indignis, ipſe ſibi novum populum creet, & renovet faciem terræ, cum per gratiam ſpiritus deponentes veterem hominem cum actibus ſuis, in novitate vitæ cœperint ambulare. Et ideo de eo competenter dicitur, quia non in omnibus, neque in his qui caro ſunt, ſed in his quorum terra renovata fuerit, ſpiritus ſanctus habitabit. Denique idcirco per impoſitionem manuum Apoſtolorum poſt baptiſmum gratia & revelatio ſancti Spiritus tradebatur. Sed & Salvator noſter poſt reſurrectionem, cum vetera jam tranſiſſeut, & facta fuiſſent omnia nova, novus ipſe homo & primogenitus ex mortuis renovatis quoque per fidem ſuæ reſurrectionis Apoſtolis ait: *Accipite ſpiritum ſanctum.* Hoc eſt nimirum quod & ipſe Salvator Dominus in evangelio deſignabat, cum vinum novum in utres mitti poſſe veteres denegabat, ſed jubebat utres fieri novos, id eſt homines in novitate vitæ ambulare, ut vinum novum, id eſt Spiritus ſancti gratiæ ſuſciperent novitatem. Hoc ergo pacto operatio virtutis Dei patris & filii indiſcrete ſuper omnem protenditur creaturam: Spiritus ſancti vero participationem a ſanctis tantummodo haberi inveni-

nus. Propter quod dicitur, *Nemo poteſt dicere Dominum Jeſum niſi in Spiritu ſancto.* Et vix aliquando ipſi Apoſtoli digni habentur audire: *Accipietis virtutem ſupervenientis Spiritus ſancti in vos.* Propter quod & conſequens puto, quia qui peccaverit quidem in filium hominis venia dignus eſt: pro eo quod is qui verbi Dei vel rationis eſt particeps, ſi deſinat rationabiliter vivere, videtur in ignorantiam vel ſtultitiam decidiſſe, & propter hoc veniam promereri: qui autem dignus jam habitus eſt ſancti Spiritus participatione, & retro fuerit converſus, hic reipſa & opere blaſphemaſſe dicitur in Spiritum ſanctum. Ne quis ſane exiſtimet nos ex eo quod diximus Spiritum ſanctum ſolis ſanctis præſtari, patris vero & filii beneficia vel inoperationes pervenire ad bonos & malos, juſtos & injuſtos, prætuliſſe per hoc patri & filio Spiritum ſanctum, vel majorem ejus per hoc aſſerere dignitatem: quod utique valde inconſequens eſt. Proprietatem namque gratiæ ejus operisque deſcripſimus. Porro autem nihil in Trinitate majus minusve dicendum eſt, quum unius divinitatis fons verbo ac ratione ſua teneat univerſa, ſpiritu vero oris ſui quæ digna ſunt ſanctificatione, ſanctificet, ſicut in pſalmo ſcriptum eſt: *Verbo Domini cæli firmati ſunt, & ſpiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Eſt etiam quædam inoperatio Dei patris præcipua præter illam qua omnibus ut eſſent naturaliter præſtitit. Eſt & Domini Jeſu Chriſti præcipuum quoddam miniſterium in eos quibus naturaliter ut rationabiles ſint, confert, per quod ad hæc quæ ſunt, præſtatur eis ut bene ſint. Eſt & alia quoque etiam Spiritus ſancti gratia quæ dignis præſtatur, miniſtrata quidem per Chriſtum, inoperata autem a patre ſecundum meritum eorum qui capaces ejus efficiuntur. Quod manifeſtiſſime indicat apoſtolus Paulus, unam eamdemque virtutem

Trini-

rinitatis exponens in eo dum dicit: *Diviſiones ſunt onorum, idem autem ſpiritus: & diviſiones ſunt miniſteiorum, idem autem Dominus: & diviſiones operationum int, idem autem Deus qui operatur omnia in omnibus. Inicuique autem datur manifeſtatio ſpiritus ſecundum id uod expedit.* Ex quo manifeſtiſſime deſignatur quod ulla eſt in Trinitate diſcretio, ſed hoc quod donum piritus dicitur, manifeſtatur per filium, & inoperaur per Deum patrem. *Omnia autem operatur unus atque idem ſpiritus, dividens unicuique prout vult.*

8. His igitur de unitate Patris, & Filii, & Spiriis ſancti proteſtatis, redeamus nunc ad eum ordinem uem diſſerere cœperamus. Deus pater omnibus ræſtat ut ſint: participatio vero Chriſti ſecundum l quod verbum vel ratio eſt, facit ea eſſe rationabia. Ex quo conſequens eſt ea vel laude digna eſſe, el culpa, quia virtutis & malitiæ ſunt capacia. ropter hoc conſequenter adeſt etiam gratia Spiritus ncti, ut ea quæ ſubſtantialiter ſancta non ſunt, parcipatione ipſius ſancta efficiantur. Cum ergo primo t ſint, habeant ex Deo patre: ſecundo ut rationailia ſint, habeant ex verbo: tertio ut ſint ſancta, abeant ex Spiritu ſancto, rurſum Chriſti ſecundum oc quod juſtitia Dei eſt, capacia efficiuntur ea quæ m ſanctificata ante fuerint per Spiritum ſanctum: & ui in hunc gradum proficere meruerint per ſanctifiationem Spiritus ſancti, conſequenter nihilominus onum ſapientiæ ſecundum virtutem & inoperatioem ſpiritus Dei. Et hoc puto Paulum dicere, cum t quibusdam dari ſermonem ſapientiæ, aliis ſermoem ſcientiæ ſecundum eundem ſpiritum. Et deſiians unamquamque diſcretionem donorum, refert mnia ad univerſitatis fontem, & dicit: *Diviſiones nt inoperationum, ſed unus Deus qui operatur omnia in mibus.* Unde & inoperatio patris quæ eſſe præſtat nnibus, clarior ac magnificentior invenitur, cum

unusquisque per participationem Chriſti ſecundum id quod ſapientia eſt, & ſecundum id quod ſcientia eſt & ſanctificatio eſt, proficit & in altiores profectuum gradus venit: & per hoc quod participatione ſancti Spiritus factus eſt quis purior atque ſincerior, effectus dignus recipit ſapientiæ ac ſcientiæ gratiam, ut depulſis omnibus, expurgatiſque pollutionis atque ignorantiæ maculis, tantum profectum ſinceritatis ac puritatis accipiat, ut hoc quod accepit a Deo ut eſſet, tale ſit quale Deo dignum eſt, eo qui ut eſſet pure utique præſtitit ac perfecte: ut tam dignum ſit id quod eſt, quam eſt ille qui id eſſe fecit. Ita namque & virtutem ſemper eſſe atque in æternum manere percipiet a Deo is qui talis eſt, qualem eum eſſe voluit ille qui fecit. Quod ut accidat, & ut indeſinenter atque inſeparabiliter adſint ei qui eſt ea quæ ab ipſo facta ſunt, ſapientiæ id opus eſt inſtruere atque erudire ea, & ad perfectionem perducere ex Spiritus ſancti confirmatione atque indeſinenti ſanctificatione per quam ſolum Deum capere poſſunt. Ita ergo indeſinenti erga nos opere Patris, & Filii, & Spiritus ſancti per ſingulos quoſque profectuum gradus inſtaurato, vix ſi forte aliquando intueri poſſimus ſanctam ac beatam vitam: in qua cum poſt agones multos in eam perveniri potuerit, ita perdurare debemus ut nulla unquam nos boni illius ſatietas capiat: ſed quanto magis de illa beatitudine percipimus, tanto magis in nobis vel dilatetur ejus deſiderium, vel augeatur, dum ſemper ardentius & capacius Patrem, & Filium, ac Spiritum ſanctum vel capimus, vel tenemus. Si autem aliquando ſatietas capit aliquem ex his qui in ſummo perfectoque conſtiterint gradu, non arbitor quod ad ſubitum quis evacuetur, ac decidat: ſed paulatim & per partes defluere eum neceſſe eſt: ita ut fieri poſſit interdum, ut ſi brevis aliquis lapſus acciderit, & cito reſipiſcat,

atque in ſe revertatur, non penitus ruere, ſed revocare pedem, & redire ad ſtatum ſuum, & rurſum ſtatuere poſſit id quod per negligentiam fuerat lapſum.

CAPUT IV.

De diminutione vel lapſu.

1. Ut autem iſtam diminutionem, vel lapſum eorum qui ſe negligentius egerint oſtendamus, etiam ſimilitudine alicujus exempli uti non videtur abſurdum. Igitur ſi ſit aliquis qui peritia vel arte (verbi gratia) geometriæ, vel medicinæ paulatim fuerit imbutus usquequo venerit ad perfectum, multo ſcilicet tempore inſtitutionibus atque exercitiis ſemetipſum informans ut ad integrum ſupradictæ artis aſſumeret diſciplinam: huic numquam profecto accidere poterit, ut cum peritus dormierit, evigilet imperitus. Non enim ea quæ per læſionem aliquam vel debilitatem accidunt, in medium adducere aut commemorare nunc convenit: neque enim ſimilitudini propoſitæ exemploque conveniunt. Secundum ergo id quod propoſuimus, geometres ille, vel medicus donec exercet ſe in meditationibus artis ſuæ, & rationabilibus inſtitutis, permanet apud eum etiam ſcientia diſciplinæ. Si vero diſſimulet ab exercitiis, & negligat ab induſtria, paulatim primo per negligentiam pauca excidunt, tum deinde etiam plura, & ita per multum tempus abeunt omnia in oblivionem, atque univerſa ex memoria penitus abolentur. Poteſt ſane fieri, ut cum decidere ab initio cœperit, & parva adhuc corrumpi negligentia, ſi reſuſcitetur, & citius in ſemetipſum revertatur, reparet ea quæ adhuc nuper amiſſa ſunt, & recolat ea quæ ab eo fuerant tenui adhuc abolitione ſublata. Transferamus nunc hæc ad eos qui ſe Dei ſcientiæ ac ſapientiæ dedide-

runt, cujus eruditio atque induſtria incomparabilibus omnes reliquas diſciplinas ſupereminet modis, & ſecundum propoſitæ ſimilitudinis formam vel quæ ſit aſſumptio ſcientiæ, vel quæ ſit ejus abolitio contemplemur: maxime cum audiamus ab Apoſtolo quod de perfectis dicitur, quod facie ad faciem gloriam Domini ex myſteriorum revelationibus ſpeculabuntur.

2. Verum nos volentes divina in nos beneficia demonſtrare, quæ nobis per patrem & filium & Spiritum ſanctum præbentur, quæ Trinitas totius eſt ſanctitatis fons, exceſſu quodam uſi hæc diximus, & ſermonem de anima qui inciderat, ſtrictim licet contingendum putavimus, vicinum utpote locum de natura rationabili differentes. Opportunius tamen in loco proprio de omni rationabili natura quæ in tria genera ſpeciesque diſtinguitur, Deo nobis per Jeſum Chriſtum & ſanctum Spiritum concedente, diſputabimus.

CAPUT V.

De rationabilibus naturis.

1. Poſt eam diſſertionem quam de patre, & filio, & Spiritu ſancto, quantum valuimus, breviter digeſſimus, conſequens eſt etiam de naturis rationabilibus, ac de ſpeciebus earum, & ordinibus, vel officiis tam ſanctarnm quam etiam malignarum virtutum, ſed & de his qui inter has bonas & malas medii quidam ſunt & adhuc in agone atque in certamine poſiti, pauca diſſerere. Quamplurima namque in ſanctis ſcripturis invenimus ordinum quorumdam atque officiorum tam ſanctorum quam etiam contrariorum nomina: quæ prius proponentes, tum deinde quid ſibi velit horum ſignificatio, pro viribus noſtris diſcutere pertentabimus. Sunt quidam ſancti angeli Dei, quos Paulus miniſteriales ſpiritus appellat ad miniſterium

rium deſtinatos, propter eos qui hæreditatem capiunt in ſalutem. Apud ipſum quoque ſanctum Paulum invenimus, neſcio unde ſumentem, cognominantem tamen quasdam ſedes, & dominationes, & principatus, & poteſtates, & poſt enumerationem horum, velut alia adhuc quædam rationabilia officia atque ordines eſſe ſentiens præter eos quos ſupra dixerat, ait de Salvatore: *Qui eſt ſuper omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur non ſolum in hoc ſæculo, ſed etiam in futuro.* Ex quo videlicet oſtendit eſſe quædam præter hæc quæ commemoravit, quæ nominentur quidem in hoc ſæculo, non tamen ab ipſo enumerata nunc fuerint, forte nec ab alio aliquo intellecta: eſſe vero alia quæ in hoc ſæculo quidem non nominentur, in futuro tamen nominabuntur.

2. Tunc deinde ſciendum eſt, quia omne quod rationabile eſt, & rationis terminos ſtatutaque declinat, ſine dubio per prævaticationem recti juſtique efficitur in peccato. Eſt ergo omnis creatura rationabilis laudis & culpæ capax; laudis, ſi ſecundum rationem quam in ſe habet, ad meliora proficiat; culpæ, ſi rationem recti, tenoremque declinet: propter quod recte etiam pœnis & ſuppliciis ſubjacet. Quod etiam de ipſo diabolo & his qui cum ipſo ſunt & dicuntur ejus angeli, ſentiendum eſt. Exponendæ tamen ſunt etiam appellationes eorum, ut ſciamus quæ ſint iſta de quibus ſermo nobis movendus eſt. Diaboli igitur nomen, & Satanæ, & maligni in multis ſcripturæ locis deſignatur, qui & inimicus Dei eſſe deſcribitur. Necnon & quidam angeli diaboli nominantur, ſed & princeps mundi hujus, qui utrum ipſe ſit diabolus, an alius quis, nondum manifeſte declaratum eſt. Principes quoque hujus mundi quidam dicuntur ſapientiam quamdam habentes quæ deſtruetur: ſed utrum ipſi ſint iſti principes, qui & illi ſunt prin-

cipatus adverſus quos nobis eſt colluctatio, an alii ſint, non facile mihi ab aliquo pronunciandum videtur. Poſt principatus autem, etiam poteſtates quædam nominantur adverſus quas colluctatio nobis eſt, & agon geritur: ſed & adverſus principes mundi hujus, & rectores tenebrarum harum: quædam etiam ſpiritalia malitiæ in cæleſtibus ab ipſo Paulo nominantur. Quid autem dicendum eſt etiam de ſpiritalibus malignis, & dæmonibus immundis qui in evangeliis nominantur? Tum deinde appellantur etiam quædam ſimili nomine cæleſtia, ſed quæ dicuntur genu flectere, vel eſſe flexura in nomine Jeſu, ſed & terreſtria & inferna quæ per ordinem Paulus enumerat. In eo ſane loco in quo de rationalibus naturis diſſerimus, reticere non convenit, nec de nobis quidem hominibus qui utique rationabile animal eſſe dicimur; ſed ne illud quidem otioſe prætereundum eſt, quod etiam de nobis ipſis hominibus diverſi quidam ordines nominantur, cum dicitur: *Pars Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Iſrael.* Pars autem angelorum dicuntur cæteræ nationes: quoniam quidem *cum divideret excelſus gentes, & diſpergeret filios Adam, ſtatuit fines gentium ſecundum numerum angelorum Dei.* Et idcirco cum cæteris rationalibus naturis etiam humanæ animæ ratio pervidenda eſt.

3. Igitur tot & tantis ordinum officiorumque nominibus cognominatis, quibus certum eſt ſubeſſe ſubſtantias, requirendum eſt utrum conditor & creator omnium Deus, quoſdam quidem ex his ita fecerit, ſanctos ac beatos, ut nihil poſſint recipere omnino contrarium: & quoſdam ita fecerit ut poſſint tam virtutis quam malitiæ effici capaces: aut ſi putandum eſt quod alios ita fecerit, ut omnino incapaces ſint ad virtutem, & alios malitiam quidem nequaquam poſſe recipere, ſolummodo autem poſſe in beatitudine permanere: alios vero tales qui poſſint utraque

recipe-

recipere. Ut autem etiam ex ipſis nominibus prima nobis inquiſitio moveatur, conſideremus ſi ſancti angeli ex quo ſunt, ſemper ſancti fuerunt, & ſancti ſunt, ſanctique erunt, & neque receperunt unquam, neque recipere potuerunt peccati locum. Tum deinde etiam hi qui ſancti principatus appellantur, conſideremus ſi ſtatim ut creati a Deo ſunt, principatum exercere cœperunt in aliquos qui eis eſſent ſubjecti, & illos tales creatos, & ad hoc factos ut eſſent ſubditi & ſubjecti. Similiter autem & quæ appellantur poteſtates, utrum tales & in hoc ipſum creatæ ſunt, ut exercerent poteſtatem: an meritum aliquod iſtud eſt & præmium virtutis, per quod ad poteſtatem iſtam dignitatemque venerunt. Necnon & hi qui throni dicuntur, vel ſedes, an iſtam beatitudinis ſedem ſtabilitatemque ſimul cum ſubſtantiæ ſuæ prolatione meruerint, ut ex voluntate ſola hoc poſſideant creatoris: vel quæ appellantur dominationes, hoc quod dominantur, non per profectus ſui meritum eis fuerit additum, ſed conditionis prærogativa donatum ſit, & ideo ſit ab eis inſeparabile quodammodo, ac naturale. Quod utique ſi ita recipiamus, ut putentur ſancti angeli, & ſanctæ poteſtates, & beatæ ſedes, glorioſæque virtutes, & magnificæ dominationes ſubſtantialiter poteſtates iſtas ac dignitates gloriasque poſſidere, conſequens ſine dubio videbitur etiam ea quæ in contrariis officiis nominata ſunt, ad hunc modum intelligi debere: ita ut principatus illi adverſus quos nobis eſt colluctatio, illud ipſum obluctans ac reſiſtens omni bono propoſitum non poſtmodum recepiſſe declinantes a bono per arbitrii libertatem putentur, ſed cum ipſis ſimul ſubſtantialiter exſtitiſſe: ſimiliter etiam poteſtates & virtutes, nec eſſe in eis juniorem ſubſtantia ſua poſterioremque malitiam. Illi quoque quos mundi tenebrarum rectores & principes appellavit, hoc quod principantur & obtinent

[illegible], non ex perverſitate propoſiti, ſed ex conditionis neceſſitate dicuntur deſcendere. Eadem quoque de ſpiritalibus nequitiæ, & de ſpiritalibus malignis, & dæmonibus immundis conſequentiæ ipſius ratio coget intelligi. Quod ſi hæc ita de malignis contrariisque virtutibus intelligi videtur abſurdum, ſicut vere abſurdum eſt, ut cauſa malitiæ ipſarum remota ab arbitrii ſui propoſito, conditori earum neceſſario adſcribatur, quomodo non etiam de bonis ſanctisque virtutibus cogimur ſimilia confiteri, id eſt, quia non ſubſtantiale ſit in ipſis bonum, quod utique in ſolo Chriſto & in Spiritu ſancto evidenter eſſe oſtendimus, ſine dubio utique & in patre. Non enim Trinitatis natura habere aliquid compoſitionis oſtenſa eſt, ut hæc ei conſequenter videantur accidere. Unde ſupereſt ut in omni creatura ſui operis ſuorumque motuum fuerit quod virtutes iſtæ quæ vel principatum agere in aliis, vel poteſtatem exercere, vel dominationem videntur, ex merito, & non per conditionis prærogativam prælatæ ſint & ſuperpoſitæ his quibus præeſſe, vel in quos poteſtatem exercere dicuntur.

4. Sed ne de tantis ac tam difficilibus rebus conſequentiæ ſolius ratione invitati videamur aſſerere, atque ex conjecturis tantummodo in aſſenſum cogere auditores, videamus ſi quid etiam de ſcripturis ſanctis poſſumus aſſertionis aſſumere, quarum auctoritate hæc credibilius aſtruantur. Et primum quidem de malis virtutibus quid ſancta ſcriptura contineat, proferemus; tum deinde etiam de cæteris inveſtigabimus, ſecundum quod dominus nos fuerit illuminare dignatus, ut in rebus tam difficilibus quid magis veritati ſit proximum, vel quid ſecundum pietatis regulam opinandum ſit, conſequamur. Invenimus namque in Ezechiele propheta duas quaſdam prophetias ſcriptas eſſe ad principem Tyri, quarum prima fortaſſe videbitur

debitur alicui antequam audiat & ſecundam, dici de homine aliquo qui princeps fuerit Tyriorum. Et ideo nos interim nihil de prima illa ſumemus: ſecunda vero quoniam evidentiſſime talis eſt, ut nihil prorſus de homine, ſed de virtute aliqua ſuperiori intelligi debeat, quæ delapſa fuerit a ſuperioribus & in inferiora ac deteriora dejecta, ex ipſa deferemus exemplum, ex quo manifeſtiſſime demonſtretur contrarias iſtas malignasque virtutes non natura tales eſſe conditas, vel creatas, ſed de melioribus veniſſe in pejus, atque in deterius eſſe converſas: beatas quoque illas virtutes non eſſe talis naturæ quæ contrarium recipere non poſſit ſi velit, ac negligat, & ſtatus ſui beatitudinem non omni cautela cuſtodiat. Si enim is qui dicitur princeps Tyri, refertur quia inter ſanctos erat, & immaculatus erat, & in paradiſo Dei conſtitutus, corona quoque decoris & pulchritudinis exornatus, is qui talis erat quomodo aliquo ſanctorum inferior fuiſſe putandus eſt? Corona enim decoris & pulchritudinis ipſe fuiſſe, & in paradiſo Dei ambulaſſe immaculatus deſcribitur: & quomodo ab aliquo putari poteſt quod iſte talis non unus fuerit de illis ſanctis beatisque virtutibus, quas utique in beatitudine poſitas, non alio quam tali honore præditas eſſe credendum eſt? Sed videamus tandem quid etiam ipſa prophetiæ verba nos doceant. *Et factus eſt*, inquit, *ſermo Domini ad me, dicens: Fili hominis accipe lamentum ſuper principem Tyri, & dic ei: Hæc dicit Dominus Deus: Tu ſignaculum ſimilitudinis, & corona decoris in deliciis paradiſi fuiſti: omni lapide vel gemma bona exornatus es, & indutus Sardio, & Topazio, & Smaragdo & Carbunculo & Sapphiro, & Jaſpide, argento & auro inſertis, & Achate, amethyſto, & chryſolitho, & beryllo, & onychio, auro quoque repleſti theſauros tuos, & promptuaria tua in temetipſo. Ex qua die creatus es cum Cherubim, poſui te in monte ſancto Dei. Fuiſti in*

medio

medio lapidum igneorum: fuiſti immaculatus tu in diebus tuis, ex qua die creatus es tu, donec inventæ ſunt iniquitates in te: ex multitudine negociationis tuæ repleſti iniquitate promptuaria tua, & peccaſti, & vulneratus es a monte Dei. Et ejecit te Cherub de medio lapidum ignitorum: & elatum eſt cor tuum in decore tuo, corrupta eſt diſciplina tua cum pulchritudine tua: propter multitudinem peccatorum tuorum in terram projeci te coram regibus: dedi te in oſtentationem atque illuſionem propter multitudinem peccatorum tuorum & iniquitatum tuarum, ex negociatione tua polluiſti ſancta tua. Et educam ignem de medio tui, & comedet te, & dabo te in cinerem ac favillam ſuper terram in conſpectu omnium videntium te, & omnes qui ſciebant in gentibus, mærebunt ſuper te. Perditio effectus es, & non ſubſiſtes ultra in æternum tempus. Hæc cum ita dicta ſint, quis eſt qui audiens, *Signaculum ſimilitudinis, & corona decoris in deliciis paradiſi fuiſti:* vel audiens quod *ex quo creatus es tu cum Cherubim, poſui te in monte ſancto Dei*, ultra ſenſum ſuum poterit relaxare, ut de aliquo hominum, vel ſanctorum, non dicam Tyri principe hæc dicta eſſe ſuſpicetur? Aut quos lapides igneos putabit, in quorum medio homo aliquis converſari poterit? Aut quis immaculatus ab ipſa die qua creatus eſt, intelligi poterit, in quo poſtea aliquando injuſtitiæ in ipſo inventæ ſint, & tunc in terram projectus eſſe dicatur? Quod utique ſignificat, quia de eo dicitur, qui cum non eſſet in terra, in terram projectus eſt: cujus etiam ſancta polluta eſſe dicuntur. Hæc quidem de principe Tyri ex propheta Ezechiele quæ in adverſariam virtutem referuntur oſtendimus, per quæ manifeſtiſſime demonſtratur quod ſancta ante virtus hæc fuerit & beata, de qua beatitudine, ex quo in ea inventa eſt iniquitas, ruerit, in terramque demerſa ſit, & non per naturam conditionemque talis exſtiterit. Arbitramur ergo dici hæc de Angelo quodam, qui Tyriorum gentis diſpenſan-

penſandæ ſit ſortitus officium, cui etiam animæ eorum procurandæ videntur eſſe commiſſæ. Quam ſane Tyrum, vel quas Tyriorum animas ſentire debeamus: utrum hanc quæ in Phœnices provinciæ regionibus ſita eſt, an aliam aliquam cujus hæc quam in terris novimus, forma eſt: & animas Tyriorum utrum horum, an eorum qui domeſtici ſunt illius Tyri quæ ſpiritaliter intelligitur, in hoc loco non videtur requirendum: ne forte velut in tranſitu de tranſitu de tantis & tam abſconditis rebus videamur inquirere, quod utique proprium vel opus exigit, vel laborem.

5. Rurſum tamen etiam de alia virtute contraria ab Eſaia propheta talia quædam docemur. Ait enim: *Quomodo cecidit de cœlo Lucifer, qui mane oriebatur? Confractus eſt, & colliſus in terram qui immittebat ad omnes gentes. Tu vero dixiſti in ſenſu tuo: Aſcendam in cœlum, ſuper ſtellas cœli ponam meum thronum, ſedebo in monte excelſo ſuper montes excelſos qui ſunt ad Aquilonem, aſcendam ſuper nubes, ero ſimilis altiſſimo. Nunc autem in infernum demergeris, & in fundamenta terræ. Qui te viderint, admirabuntur ſuper te, & dicent: Hic eſt homo qui exacerbabat totam terram, qui movebat reges, qui fecit univerſum orbem deſertum, qui urbes deſtruxit, nec eos qui in vinculis ſunt, reſolvit. Omnes reges gentium dormierunt in honore, unusquisque in domo ſua: tu vero projicieris in montibus ſicut mortuus execrabilis cum multis mortuis qui transfoſſi ſunt gladiis, & deſcenderunt in infernum. Sicut veſtimentum ſanguine concretum & infectum non erit mundum, ita nec tu quidem eris mundus pro eo quod terram meam perdidiſti, & populum meum occidiſti, non manebis in æternum tempus, ſemen peſſimum. Præpara filios tuos ad interfectionem pro peccatis patris tui, ne reſurgant, & terram hæreditate poſſideant, & repleant terram bellis, & inſurgam in eos, dicit Dominus Sabaoth, & deperire faciam nomen ipſorum, & reliquias, & ſemen eorum.*

eorum. Manifeſtiſſime per hæc oſtenditur cecidiſſe de cœlo is utique qui prius erat Lucifer, & qui mane oriebatur. Si enim, ut putant aliqui, natura tenebrarum erat, quomodo ante fuiſſe Lucifer dicitur? Vel quomodo poterat oriri mane qui nihil in ſe habebat ex luce? Sed & Salvator docet nos de diabolo dicens: *Ecce video ſatanam cecidiſſe de cælo ſicut fulgur.* Lux enim erat aliquando. Sed & Dominus noſter qui veritas eſt, glorioſi adventus ſui potentiam nihilominus fulguri comparavit dicens: *Sicut enim fulgur a ſummo cælo fulget usque ad ſummum ejus, ita erit adventus filii hominis.* Et nihilominus hunc fulguri comparat, & dicit eum cecidiſſe de cœlo: ut oſtenderet per hoc fuiſſe & ipſum aliquando in cœlo, & habuiſſe locum inter ſanctos, & participaſſe de hac luce, de qua omnes ſancti participant, ex qua angeli lucis efficiuntur, & Apoſtoli lux mundi dicuntur a Domino. Hoc ergo modo erat etiam iſte lux aliquando antequam prævaricaretur & caderet in hunc locum, & gloria ejus converteretur in pulverem, quod eſt proprie impiorum, ſicut & propheta dicit, ex quo & princeps hujus mundi, id eſt terrenæ habitationis appellatus eſt: principatum namque egit in eos qui ejus malitiæ obſecuti ſunt, quoniam quidem *totus hic mundus* (mundum autem nunc terrenum iſtum appello locum) *in maligno poſitus eſt*, & in hoc apoſtata. Quod autem apoſtata ſit iſte, id eſt refuga, etiam Dominus in Job ita dicit: *Adduces autem draconem in hamo apoſtatam*, id eſt refugam. Certum eſt autem quia draco ipſe diabolus intelligitur. Si ergo contrariæ virtutes nominantur, & immaculatæ fuiſſe aliquando dicuntur, immaculatum autem eſſe præter patrem & filium & Spiritum ſanctum nulli ſubſtantialiter ineſt, ſed ſanctitas in omni creatura accidens res eſt, quod autem accidit, & decidere poteſt, & iſtæ virtutes contrariæ immaculatæ aliquando fuerunt, &

inter

inter illas utique fuerunt quæ adhuc immaculatæ permanent, per hoc oſtenditur neque ſubſtantialiter, vel naturaliter eſſe aliquem immaculatum, neque ſubſtantialiter eſſe pollutum: Et per hoc conſequens eſt in nobis eſſe, atque in noſtris motibus (*), ut vel beati vel ſancti ſimus, vel per deſidiam & negligentiam a beatitudine in malitiam & perditionem vergamus in tantum ut nimius profectus (ut ita dixerim) malitiæ, ſi quis in tantum ſui neglexerit, usque ad eum ſtatum deveniat, ut ea quæ dicitur contraria virtus efficiatur.

CAPUT VI.

De fine vel conſummatione.

I. Finis vel conſummatio, rerum perfectarum conſummatarumque eſſe videtur indicium. Quæ res etiam nos in hoc loco commonet, quod ad hæc tam ardua & difficilia intelligenda, ſi quis ille eſt qui legendi horum & talia cognoſcendi deſiderium ceperit, perfectum & eruditum ſenſum debet adhibere: ne forte ſi aut nullum uſum in hujuscemodi quæſtionibus habuit, vana quædam hæc illi & ſuperflua videantur: aut ſi jam præjudicatum & præventum in aliis animum gerit, hæretica hæc & contra fidem eccleſiaſticam putet, non tam ratione convincens, quam animi ſui præjudicio definiens. Quæ quidem a nobis etiam cum magno metu & cautela dicuntur, diſcutientibus magis & pertractantibus quam pro certo ac definito ſtatuen-

(*) *Quibus moti diſputationibus arbitramur ſua ſponte alios eſſe in numero Sanctorum & miniſterio Dei; alios ob culpam propriam de ſanctimonia corruentes, in tantam negligentiam corruiſſe, ut etiam in contrarias fortitudines verterentur.* Hieron. Interpr.

ſtatuentibus. Indicatum namque a nobis in ſuperioribus eſt quæ ſint de quibus manifeſto dogmate terminandum ſit, quod & pro viribus nos feciſſe puto, cum de Trinitate loqueremur. Nunc autem diſputandi ſpecie magis quam definiendi, prout poſſumus, exercemur. Finis ergo mundi & conſummatio dabitur, cum unusquisque pro merito peccatorum etiam pœnis ſubjicietur: quod tempus Deus ſolus agnoſcit, quando unusquisque quod meretur, expendet. In unum ſane finem putamus quod bonitas Dei per Chriſtum ſuum univerſam revocet creaturam, ſubactis & ſubditis etiam inimicis. Sic enim dicit ſancta ſcriptura: *Dixit Dominus domino meo, ſede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.* Quod ſi minus nobis manifeſtum eſt, quid in hoc indicet propheticus ſermo, Paulo apoſtolo diſcamus apertius dicente, quod *oportet* Chriſtum *regnare, donec ponat omnes inimicos ſub pedibus ſuis.* Quod ſi ne iſta quidem Apoſtoli tam aperta ſententia ſatis nos edocuit, quid ſit inimicos poni ſub pedibus, audi adhuc eum in conſequentibus: *Oportet enim ei omnia eſſe ſubjecta.* Quæ ergo eſt ſubjectio qua Chriſto debent eſſe omnia ſubjecta? Ego arbitror quia hæc ipſa qua nos quoque optamus ei eſſe ſubjecti, qua ſubjecti ei ſunt & Apoſtoli & omnes ſancti qui ſecuti ſunt Chriſtum. Subjectionis enim nomen qua Chriſto ſubjicimur, ſalutem quæ a Chriſto eſt, indicat ſubjectorum: ſicut & David dicebat: *Nonne Deo ſubjecta erit anima mea? ab ipſo enim ſalutare meum.*

2. Talem igitur finem videntes, cum omnes inimici ſubjecti erunt Chriſto, & cum noviſſimus inimicus deſtruetur mors, & cum tradetur a Chriſto cui omnia ſubjecta ſunt, regnum Deo patri, ab iſto inquam tali fine rerum contemplemur initia. Semper enim ſimilis eſt finis initiis, & ideo ſicut unus omnium finis, ita unum omnium intelligi debet initium: &

ſicut

ſicut multorum unus finis, ita ab uno initio multæ differentiæ ac varietates, quæ rurſum per bonitatem Dei, & ſubjectionem Chriſti, atque unitatem Spiritus ſancti in unum finem qui ſit initio ſimilis revocantur: omnes ſcilicet hi qui in nomine Jeſu genu flectentes, per hoc ipſum ſubjectionis ſuæ inſignia declararunt: qui ſunt cæleſtium, terreſtrium & infernorum: in quibus tribus ſignificationibus omnis univerſitas indicatur, hi videlicet qui ab illo uno initio pro ſuis unusquisque motibus & varietatibus per diverſos ordines pro merito diſpenſati ſunt; non enim in his bonitas ſubſtantialiter inerat, ſicut in Deo & Chriſto ejus, & in Spiritu ſancto. In hac enim ſola Trinitate, quæ eſt auctor omnium, bonitas ſubſtantialiter ineſt: cæteri vero accidentem eam ac decidentem habent, & tunc ſunt in beatitudine, cum de ſanctitate ac ſapientia & de ipſa divinitate participant. Si vero ab hujusmodi participatione negligant atque diſſimulent, tunc vitio propriæ deſidiæ alius citius, alius tardius (*), plus

(*) Εξ ἰδιας αἰτιας των μη προσεχοντων ἑαυτοις ἀγρυπνως γινονται ταχιον ἠ βραδιον μεταπτωσεις, και ἐπι πλειον, ἠ επ' ἐλαττον· ὡς ἀπο ταυτης της αἰτιας κρισει θειᾳ συμπαραμετρουσῃ τοις ἑκαστου βελτιοσιν ἠ χειροσι κινημασι και το κατ' ἀξιαν, ὁ μεν τις ἑξει ἐν τῃ ἐσομενῃ διακοσμησει ταξιν ἀγγελικην ἠ δυναμιν ἀρχικην ἠ ἐξουσιαν την ἐπι τινων, ἠ θρονον τον ἐπι βασιλευομενων, ἠ κυριειαν την κατα δουλων· οἱ δε πανυτι ἐκπεσοντες, την ἐπι τοις εἰρημενοις οἰκονομιαντε, και βοηθειαν ἑξουσι. και οὑτως κατα μεν το πλειστον ἀπο των ὑπο τας ἀρχας και ἐξουσιας και τους θρονους και τας κυριοτητας, ταχα δε ἐσθ' ὁτε και ἀντ' αὐτων συστησεται το των ἀνθρωπων γενος ἐν τῳ καθ' ἑνα κοσμῳ. Juſtinian. epiſt. cit.

Ex propria eorum culpa qui minime ſibi vigilantes adtendunt, fiunt citius aut ſerius delapſiones, eæque vel

plus alius, alius minus, ipſe ſibi cauſa ſui lapſus vel caſus efficitur. Et quoniam, ut diximus, caſus iſte vel lapſus, quo de ſtatu ſuo quisque declinat, quamplurimam in ſe habet diverſitatem pro mentis ac propoſiti motibus, quod alius levius, alius gravius ad inferiora declinat, in hoc jam juſtum judicium Dei providentiæ, ut unicuique ſecundum diverſitatem motuum pro merito ſui deceſſus & commotionis occurrat. Ex his ſane qui in illo initio permanſerunt, quod futuro fini ſimile eſſe deſcripſimus, quidam ex ipſis in ordinatione ac diſpenſatione mundi ordinem angelicum ſortiuntur, alii virtutum, alii principatuum, alii poteſtatum quod in eos videlicet exerceant poteſtatem qui habere ſuper caput indigent poteſtatem: alii thronorum ordinem, id eſt, judicandi vel regendi eos qui hoc indigent, habentes officium: alii dominationem ſine dubio ſuper ſervos: quæ omnia eis pro merito & profectibus ſuis quibus in Dei participationem imitationemque profecerant, æquo juſtoque judicio divina contulit providentia. Hi vero qui de ſtatu primæ beatitudinis moti quidem ſunt, non tamen irremediabiliter moti, illis quos ſupra deſcripſimus, ſanctis beatisque ordinibus diſpenſandi ſubjecti ſunt ac regendi: quorum adjutorio uſi, & inſtitutionibus

ac

majores vel minores; eamque ob cauſam divino judicio bonis vel malis uniuscujusque motibus dignam commenſurante retributionem, hic quidem in futura mundi diſpoſitione habebit ordinem angelicum, aut virtutem principatus, aut poteſtatem in aliquos, aut thronum ſupra regno ſubditos, aut dominationem in ſervos. Qui vero non multum exciderint, habebunt quam diximus œconomiam & adjumentum. Atque ita ut plurimum ex iis qui ſunt ſub principatibus & poteſtatibus & thronis & dominationibus, forte etiam aliquando eorum loco conſtituetur genus humanum in ſingulis mundis.

ac diſciplinis ſalutaribus reformati, redire ac reſtitui ad ſtatum ſuæ beatitudinis poſſint. Ex quibus exiſtimo, prout ego ſentire poſſum, hunc ordinem humani generis inſtitutum, qui utique in futuro ſæculo, vel ſupervenientibus ſæculis, cum cœlum novum & terra nova ſecundum Iſaiam erit, reſtituetur in illam unitatem quam promittit Dominus Jeſus dicens ad Deum patrem de ſuis diſcipulis: *Non pro iſtis rogo ſolum ſed & pro omnibus qui credituri ſunt per verbum eorum in me, ut omnes unum ſint, ſicut ego in te pater, & tu in me, ita & iſti in nobis unum ſint.* Et iterum ubi ait: *Ut ſint unum, ſicut & nos unum ſumus, ego in ipſis, & tu in me, ut ſint & ipſi conſummati in uno.* Et ſicut confirmat nihilominus etiam Paulus apoſtolus dicens: *Donec occurramus omnes in unitatem ſidei in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti.* Et ſicut idem Apoſtolus jam nos etiam in præſenti vita in eccleſia poſitos, in qua utique futuri regni eſt forma, ad hanc eamdem unitatis ſimilitudinem cohortatur dicens: *Ut eadem dicatis omnes, & non ſint in vobis ſchiſmata, ſitis autem perfecti in uno eodemque ſenſu, atque in una eademque ſententia.*

3. Sciendum tamen eſt quosdam qui ex uno principio quod ſupra diximus, delapſi ſunt, in tantam indignitatem ac malitiam ſe dediſſe ut indigni habiti ſint inſtitutione hac, vel eruditione qua per carnem humanum genus adjutorio virtutum cæleſtium inſtituitur atque eruditur, ſed econtrario etiam adverſarii atque repugnantes his qui erudiuntur atque imbuuntur, exiſtunt. Unde & agones quosdam atque certamina omnis hæc habet vita mortalium, reluctantibus ſcilicet & repugnantibus adverſum nos his qui ſine ullo reſpectu de ſtatu meliori delapſi ſunt, qui appellantur diabolus & angeli ejus, cæterique ordines malitiæ, quos Apoſtolus de virtutibus contrariis nominavit. Jam vero ſi aliqui ex his ordinibus qui ſub

principatu diaboli agunt, ac malitiæ ejus obtemperant, poterunt aliquando in futuris ſæculis converti ad bonitatem, pro eo quod eſt in ipſis liberi facultas arbitrii: an vero permanens & inveterata malitia velut in naturam quamdam ex conſuetudine convertatur, etiam tu qui legis probato, ſi omnimode neque in his quæ videntur temporalibus ſæculis, neque in his quæ non videntur & æterna ſunt, penitus pars iſta ab illa etiam finali unitate, atque convenientia diſcrepabit. Interim tam in his quæ videntur, & temporalibus ſæculis, quam in illis quæ non videntur & æterna ſunt, omnes iſti pro ordine, pro ratione, pro modo & meritorum dignitatibus diſpenſantur: ut alii in primis, alii in ſecundis, nonnulli etiam in ultimis temporibus, & per majora ac graviora ſupplicia, nec non & diuturna, ac multis (ut ita dicam) ſæculis tolerata aſperioribus emendationibus reparati & reſtituti eruditionibus primo angelicis, tum deinde etiam ſuperiorum graduum virtutibus, & ſic per ſingula ad ſuperiora provecti usque ad ea quæ ſunt inviſibilia & æterna perveniant, ſingulis videlicet quibusque cœleſtium virtutum officiis quadam eruditionum ſpecie peragratis. Ex quo, ut opinor, hoc conſequentia ipſa videtur oſtendere, unamquamque rationabilem naturam poſſe ab uno in alterum ordinem tranſeuntem per ſingulos in omnes, & ab omnibus in ſingulos pervenire, dum acceſſus profectuum defectuumve varios pro motibus vel conatibus propriis unusquisque pro liberi arbitrii facultate perpetitur.

4. Quoniam ſane viſibilia quædam dicit eſſe Paulus & temporalia, alia vero præter hæc inviſibilia, & æterna, quærimus quomodo hæc quæ videntur, temporalia ſint: utrum ne pro eo quod nihil omnino poſt hæc erunt in omnibus illis futuri ſæculi ſpatiis, quibus diſperſio illa unius principii atque diviſio ad unum & eumdem finem ac ſimilitudinem reparetur:

an

pro eo quod habitus quidem eorum quæ videntur, nſeat, non tamen eorum ſubſtantia omnimode cornpatur. Et Paulus quidem videtur id, quod poſtes diximus, confirmare, cum dicit: *Tranſit enim itus hujus mundi.* Sed & David cum dicit: *Cœli ibunt, tu autem permanebis, & omnes ſicut veſtimen› veteraſcent, & velut amictum mutabis eos, ſicut veſtiıtum mutabuntur*, eadem videtur oſtendere. Si m mutabuntur cœli, utique non perit quod muta: & ſi habitus mundi tranſit, non omnimode exminatio, vel perditio ſubſtantiæ materialis oſtenır, ſed immutatio quædam fit qualitatis, atque ıitus transformatio. Eſaias quoque cum per pro:tiam dicit, quia *erit cœlum novum, & terra nova,* ilem ſine dubio ſuggerit intellectum. Innovatio nque cœli & terræ & transmutatio habitus hujus ndi, & immutatio cœlorum, his ſine dubio præ'abitur, qui per illam viam quam ſupra oſtendimus, agentes, ad illum finem beatitudinis tendunt, etiam ipſi inimici ſubjiciendi dicuntur, in quo : omnia & in omnibus dicitur, eſſe Deus. In hoc : ſi quis materialem naturam, id eſt corpoream, ıitus interituram putet, nullo omnino genere inectui meo occurrere poteſt quomodo tot & tantæ ſtantiæ vitam agere & ſubſiſtere ſine corporibus ſunt, cum ſolius Dei, id eſt patris & filii & Spiritus cti naturæ id proprium ſit, ut ſine materiali ſubıtia, & absque ulla corporeæ adjectionis ſocietate elligatur ſubſiſtere. Alius fortaſſe dicet, quoniam illo fine omnis ſubſtantia corporalis ita pura erit ue purgata, ut ætheris in modum & cœleſtis cujusn puritatis atque ſinceritatis poſſit intelligi. Cer; tamen qualiter ſe habitura ſit res, ſcit ſolus us, & ſi qui ejus per Chriſtum & Spiritum ſanm amici ſunt.

CAPUT VII.

De incorporeis & corporeis.

1. HÆc quidem quæ ſuperius diſſeruimus, generali nobis ſermone digeſta ſint, per conſequentiam magis intellectuum quam definito dogmate pertractata atque diſcuſſa de rationabilibus naturis, poſt eum locum quem de Patre & Filio & Spiritu ſancto pro noſtris viribus expoſuimus. Nunc ergo videamus quæ ſint de quibus diſſerere in conſequentibus convenit ſecundum dogma noſtrum, id eſt ſecundum eccleſiæ fidem. Omnes animæ atque omnes rationabiles naturæ factæ ſunt vel creatæ, ſive ſanctæ ſint, ſive nequam; quæ omnes ſecundum propriam naturam incorporeæ ſunt: ſed & per hoc ipſum quod incorporeæ ſunt, nihilominus factæ ſunt; quoniam quidem omnia a Deo per Chriſtum facta ſunt, ſicut generaliter Joannes docet in evangelio, dicens: *In principio erat verbum & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil.* Per ſpecies autem & numeros ordinemque deſcribens ea quæ facta ſunt, Paulus apoſtolus diſſerit hoc modo, quo omnia oſtendat facta eſſe per Chriſtum, dicens: *Et omnia in ipſo creata ſunt quæ in cœlis ſunt, & quæ in terra, ſive viſibilia, ſive ſedes, ſive dominationes, ſive principatus ſive poteſtates, omnia per ipſum, & ipſe eſt ante omnes, & ipſe eſt caput.* Manifeſte ergo in Chriſto, & per Chriſtum facta eſſe omnia & creata pronunciat, ſive viſibilia quæ ſunt corporalia, ſive inviſibilia, quæ non alia etiam arbitror quam incorporeas ſpiritualeſque virtutes. Horum autem quæ vel corporea vel incorporea generaliter dixerat, ut mihi videtur, in ſequentibus enumerat ſpecies id eſt ſedes, dominationes, principatus, poteſtates, virtutes. Hæc autem a nobis prædicta ſint volentibus

per

per ordinem ad inquiſitionem ſolis & lunæ, vel ſtellarum per conſequentiam pervenire: utrum etiam ipſa inter principatus haberi conveniat pro eo quod dicuntur in ἀρχὰς, id eſt, in principatum diei facta, vel noctis: an putanda ſint iſtum ſolum habere principatum diei, ac noctis, quas illuminando officium gerunt, non tamen ſint de illo ordine principatuum principes.

2. Verumtamen cum dicitur, quia omnia per ipſum facta ſunt, & in ipſo creata ſunt omnia, ſive quæ in cœlis ſunt, ſive quæ ſunt in terra, non poteſt dubitari quod etiam ea quæ in firmamento ſunt, quod cœlum utique appellatur, in quo luminaria iſta poſita eſſe dicuntur, inter cœleſtia numerentur. Tum deinde cum omnia facta eſſe, vel creata, & in his quæ facta ſunt, nihil eſſe quod non bonum malumque recipiat, atque utriusque capax ſit, evidenter ſermo diſputationis invenerit: quomodo putabitur conſequens quod etiam noſtrorum quidam de ſole & luna, vel ſideribus opinantur, ut inconvertibiles ſint, & contrarii incapaces? Idque nonnulli etiam de ſanctis angelis, hæretici vero etiam de animabus quæ apud illos ſpiritales naturæ appellantur, exiſtimaverunt. Primo ergo videamus quid ipſa ratio de ſole & luna ac ſtellis inveniat, ſi rectum eſt quod quidam putant, convertibilitatis eos eſſe alienos, & quantum fieri poteſt de ſanctis ſcripturis primum adhibeatur aſſertio. Job namque ita videtur oſtendere, quod non ſolum ſtellæ poſſunt eſſe ſubditæ peccatis, verum etiam quod mundæ non ſint a contagione peccati. Ita namque ſcriptum eſt: *Stellæ quoque non ſunt mundæ in conſpectu ejus.* Quod non utique de corporis earum ſplendore ſentitur: verbi cauſa, ut ſi diceremus, veſtimentum non eſt mundum: quod ſi ita intelligatur, ad conditoris ſine dubio revocatur injuriam, ſi quid immundum in ſplendore earum corporis

accuſetur. Si enim per induſtriam ſuam, neque lucidius ſibi corpus aſſumere, neque minus purum per deſidiam poterunt, cur quaſi non mundæ ſtellæ culpentur, ſi neque, quia mundæ ſunt, laudabuntur?

3. Sed ut hæc manifeſtius intelligi poſſint, etiam illud primo debemus inquirere, ſi animantia hæc eſſe & rationabilia intelligi fas eſt: tum deinde utrum animæ ipſarum pariter cum ſuis corporibus exſtiterunt, an anteriores ſuis corporibus videantur: ſed & poſt conſummationem ſæculi ſi intelligendum eſt eas relaxandas eſſe corporibus: & ſicut nos ceſſamus ab hac vita, ſi ita etiam ipſæ a mundi illuminatione ceſſabunt. Quamvis hoc inquirere audaciæ cujusdam videatur, quoniam tamen captandæ veritatis ſtudio provocamur, quæ poſſibilia nobis ſunt, ſecundum gratiam Spiritus ſancti ſcrutari & pertentare non videtur abſurdum. Putamus ergo poſſe ea per hoc animantia deſignari, quod & mandata dicuntur accipere a Deo, quod utique non niſi rationabilibus animantibus fieri ſolet. Ait ergo: *Mandatum ego omnibus ſtellis præcepi*. Quæ autem ſunt iſta præcepta? ſcilicet ut unumquodque aſtrum ſuo ordine ſuiſque curſibus indultæ ſibi quantitatis ſplendorem præbeat mundo. Aliis enim qui vocantur planetæ, moventur ordinibus, aliis hi quos ἀπλανεῖς vocant. In quo id manifeſtiſſime oſtenditur, quod neque motus illius corporis ſine anima effici poteſt: neque quæ animantia ſunt, poſſunt aliquando eſſe ſine motu. Stellæ vero cum tanto ordine ac tanta ratione moveantur, ut in nullo prorſus curſus earum aliquando viſus ſit impeditus, quomodo non eſt ultra omnem ſtoliditatem tantum ordinem, tantamque diſciplinæ ac rationis obſervantiam dicere ab irrationabilibus exigi vel expleri? Apud Hieremiam ſane etiam regina cœli luna eſſe nominatur. Quod ſi animantes ſunt ſtellæ, & rationabiles animantes, ſine dubio videbitur inter

eas

eas & profectus aliquis & deceſſus. Hoc enim quod ait Job, *Stellæ non ſunt mundæ in conſpectu ejus*, talem mihi quemdam videtur indicare intellectum.

4. Jam vero ea quæ animantia eſſe & rationabilia, conſequentia diſputationis invenit, utrum cum corporibus pariter animata videantur eo tempore, cum dicit ſcriptura quia *fecit Deus duo luminaria magna, & luminare majus in principatum diei, & luminare minus in principatum noctis, & ſtellas*: an non cum ipſis corporibus, ſed extrinſecus factis jam corporibus inſeruit ſpiritum pervidendum eſt. Ego quidem ſuſpicor extrinſecus inſertum eſſe ſpiritum, ſed operæ precium videbitur de ſcripturis hoc oſtendere. Nam per conjecturam facilis aſſertio eſſe videbitur: ſcripturarum autem teſtimoniis utique difficilius affirmatur. Nam per conjecturas ita poſſibile eſt oſtendi. Si hominis anima quæ utique inferior eſt, dum hominis anima eſt, non cum corporibus ficta, ſed extrinſecus proprie probatur inſerta, multo magis eorum animantium quæ cœleſtia deſignantur. Nam quantum ad homines ſpectat, quomodo cum corpore ſimul ficta anima videbitur ejus qui in ventre ſuum fratrem ſupplantavit, id eſt Jacob? Aut quomodo ſimul cum corpore ficta eſt anima, vel plaſmata ejus qui adhuc in ventre matris ſuæ poſitus, repletus eſt Spiritu ſancto? Joannem dico tripudiantem in utero matris, & magna ſe exultatione jactantem pro eo quod ſalutationis vox Mariæ ad aures Elizabeth ſuæ matris advenerat. Quomodo cum corpore ſimul ficta eſt & plaſmata etiam illius anima, qui antequam in utero formaretur, notus eſſe Deo dicitur, & antequam de vulva procederet, ſanctificatus eſt ab eo? Ne forte non judicio, nec pro meritis replere aliquos Deus videatur Spiritu ſancto, & ſanctificare non merito. Et quomodo effugiemus illam vocem quæ ait: *Numquid injuſtitia eſt apud*

 Deum?

Deum? Abſit. Vel illud: *Numquid perſonarum acceptio eſt apud Deum?* Hoc enim conſequitur eam defenſionem, quæ animas ſubſiſtere ſimul cum corporibus aſſeverat. Quantum ergo ex comparatione humani ſtatus concipi poteſt (*), conſequens puto multo magis hæc de cæleſtibus ſentienda, quæ etiam in hominibus ratio ipſa & ſcripturæ auctoritas videtur oſtendere.

5. Sed videamus ſi quam proprie etiam de ipſis cæleſtibus ſignificantiam jam apud ſcripturam ſanctam poſſimus invenire. Paulus apoſtolus ait ita, quoniam, inquit, *vanitati creatura ſubjecta eſt non volens, ſed propter eum qui ſubjecit in ſpe, quia & ipſa creatura liberabitur a ſervitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.* Cui obſecro vanitati creatura ſubjecta eſt, vel quæ creatura, vel quomodo non volens, vel ſub qua ſpe? Quo autem modo ipſa creatura liberabitur a ſervitute corruptionis? Sed & alibi ipſe Apoſtolus ait: *Nam exſpectatio creaturæ revelationem filiorum Dei exſpectat.* Et iterum alibi ait: *Non ſolum autem nos, ſed & ipſa creatura congemiſcit, & condolet uſque nunc.* Unde inquirendum eſt qui ſit gemitus, vel qui ſint dolores ejus. Et primo ergo videamus quæ eſt vanitas cui creatura ſubjecta eſt. Ego quidem arbitror non eſſe aliam vanitatem quam corpora: nam licet æthereum ſit corpus aſtrorum tamen eſt materiale. Unde & Salomon mihi univerſam corpoream naturam velut oneroſam quodammodo, & vigo-

(*) Οτι δε πρεσβυτερα ἡ ψυχη τυ ἡλιυ της ἐνδεσεως αὐτυ της εἰς το σωμα, μετα το συλλογισασθαι ἐκ συγκρισεως ἀνθρωπυ της πρὸς αὐτον, και ἐντευθεν ἀπο των γραφων οἰμαι ἀποδειξαι δυνασθαι. Epiſt. cit.

Animam autem ſolis antiquiorem eſſe alligatione ejus ad corpus, concluſum jam eſt ex comparatione hominis; verum & e Scripturis arbitror poſſe demonſtrari.

gorem ſpirituum retardantem hoc modo videtur pellare: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*, *dixit* clesiaſtes. *Omnia vanitas*: *reſpexi enim*, inquit, *& di univerſa quæ ſub ſole ſunt*, *& ecce omnia vanitas*. uic ergo vanitati creatura ſubjecta eſt, illa præci- le creatura quæ utique maximum in hoc mundo & regium operis ſui obtinet principatum, id eſt ſol luna & ſtellæ vanitati ſubjecta dicuntur, corpori- is indita, atque ad illuminandi officium humano ge- ri deputata. *Et non*, inquit, *volens creatura hæc nitati ſubjecta eſt*. Non enim voluntate exhiben- im ſuſcepit miniſterium vanitati, ſed quoniam vo- bat ille qui ſubjiciebat, propter eum qui ſubjecit, omittentem his qui non voluntate vanitati ſub- bantur, quod expleto magnifici operis miniſterio berabuntur ab hac ſervitute corruptionis & vanita- , cum redemptionis gloriæ filiorum Dei tempus lvenerit. Qua ſpe accepta, & quam promiſſionem mplendam ſperans univerſa creatura congemiſcit nc interim utpote etiam affectum habens erga eos iibus miniſtrat, & condolet per patientiam quæ omiſſa ſunt ſperans. Intuere etiam illud, ſi forte tari poteſt illa vox Pauli his qui licet non volentes, o voluntate tamen ejus qui ſubjecit, & pro repro- iſſionum ſpe vanitati ſubjecti ſunt, qua ait: *Opta- m enim reſolvi* (*), vel *redire*, *& eſſe cum Chriſto*: *ulto enim melius*. Puto enim quia ſimiliter poſſit etiam

(*) Καλλιον ἀναλυσαι και συν Χριςῳ εἰναι. πολλῳ ρ μαλλον κρεισσον· νομιζω γαρ ὁτι λεγοι ἀν ὁ ἡλιος· αλλιον ἀναλυσαι και συν Χριςῳ εἰναι· πολλῳ γαρ κρεισ- ν και ὁ μεν Παυλος· ἀλλα το ἐπιμενειν τῃ σαρκι ἀνα- καιοτερον δἰ ὑμας· ὁ δε ἡλιος· το ἐπιμενειν τῳ ὀρανιῳ ιτῳ σωματι ἀναγκαιοτερον δια την ἀποκαλυψιν των κνων τε Θεȣ· τα δε αὐτα και περι σεληνης, και περι ν λοιπων ἀςερων λεκτεον. loc. cit.

etiam ſol dicere quia *optarem reſolvi* vel *redire & eſſe cum Chriſto*: *multo enim melius*. Et Paulus quidem addit: *Sed permanere in carne magis neceſſarium propter vos*; ſol vero poteſt dicere: permanere autem in hoc cæleſti & lucido corpore magis neceſſarium, propter revelationem filiorum Dei. Eadem ſane etiam de luna & ſtellis ſentienda ſunt & dicenda. Videamus nunc quæ ſit etiam libertas creaturæ, vel quæ abſolutio ſervitutis. Cum tradiderit Chriſtus regnum Deo & patri, tunc etiam iſta animantia cum prius regnum Chriſti fuerint effecta, ſimul cum omni regno etiam Patri regnanda tradentur: ut cum Deus erit omnia in omnibus, etiam iſta cum ſint ex omnibus ſit & in iſtis Deus ſicut in omnibus.

CAPUT VIII.

De Angelis.

1. SImili quoque ratione etiam de Angelis utendum puto, nec exiſtimandum quoniam fortuito accidat, ut illi Angelo illud injungatur officium: verbi gratia, ut Raphaelo curandi & medendi opus, Gabrielo bellorum providentia, Michaelo mortalium preces ſupplicationesque curare. Hæc enim officia promeruiſſe eos non aliter putandum eſt, quam ex ſuis quemque meritis & pro ſtudiis ac virtutibus quæ ante mundi hujus compagem geſſerint, ſuſcepiſſe. Tum deinde in archangelico ordine illud vel illud officii genus unicuique deputatum: alios vero in Angelorum ordine meruiſſe deſcribi, & agere ſub illo Archangelo, vel illo duce, vel principe ordinis ſui. Quæ omnia (ut dixi) non fortuito atque indiſcrete, ſed aptiſſimo & juſtiſſimo Dei judicio ordinata ſunt, & pro meritis diſpoſita ipſo judicante & probante, ut illi quidem Angelo Epheſiorum committi Eccleſia debeat, illi vero alii Smyrnenſium, & ille quidem Ange-

;elus ut ſit Petri, alius ut ſit Pauli: tum demum per ılos minimorum qui ſunt in Eccleſia, qui vel qui ribi ſingulis debeant Angeli, qui etiam quotidie vi- ıt faciem Dei: ſed & quis debeat eſſe Angelus qui ımdet in circuitu timentium Deum. Quæ utique ıia non caſu, neque fortuito geri, neque quia ıraliter tales facti ſunt, exiſtimandum eſt, ne n in hoc factoris inæqualitas accuſetur: ſed pro itis & virtutibus ac pro unjuscujusque vigore & nio deferri a juſtiſſimo & æquiſſimo moderatore ıium credendum eſt Deo.

ı. De his vero qui naturas eſſe ſpiritales diverſas nant, aliquid dicamus ne forte incurramus in il- ineptas atque impias fabulas eorum qui naturas tales diverſas & ob hoc a diverſis conditoribus tutas, tam in cæleſtibus quam etiam inter animas ıinum fingunt: dum & uni eidemque conditori ırſas naturas rationabilium creaturarnm adſcribi ıtur abſurdum, ſicut vere abſurdum eſt, & cau- tamen ejus diverſitatis ignorant. Aiunt enim ſequens non videri ut unus atque idem conditor ı exſtante cauſa meritorum, aliis poteſtatem do- ıtionis injungat, alios ſubjiciat dominantibus, tribuat principatum, alios ſubjectos faciat prin- ɔus eſſe. Quæ utique omnia (ut ego exiſtimo) ſequentia rationis hujus quam ſupra expoſuimus, rguit atque confutat, per quam cauſa diverſitatis 'arietatis in ſingulis quibusque creaturis oſtendi- r ex ipſarum motibus vel ardentioribus, vel ioribus, ſecundum virtutem, vel ſecundum ma- n, non ex diſpenſantis inæqualitate deſcendere. quo facilius hæc ita eſſe in cæleſtibus agnoſ- ur, de his quæ inter homines geſta ſunt, vel ntur, proferamus exempla, ut conſequenter ex ıilibus etiam inviſibilia contemplemur. Paulum Petrum ſine dubio ſpiritalis naturæ fuiſſe confir- mant.

mant. Cum ergo contra pietatem Paulus egiſſe inveniatur, in eo quod perſecutus eſt Eccleſiam Dei: cumque Petrus peccatum tam grave commiſerit, ut ancilla oſtiaria interrogante ſe cum juramento affirmarit neſcire ſe quis ſit Chriſtus, quomodo iſti qui ſecundum illos ſpiritales ſunt, in peccata hujuſmodi corruerunt: maxime cum ſoleant frequenter aſſerere, & dicere quoniam *non poteſt arbor bona malos fructus facere?* Et ſi utique arbor bona non poteſt fructus malos facere, ſecundum ipſos vero de radice bonæ arboris erant Petrus & Paulus, quomodo iſtos fructus tam peſſimos attuliſſe putandi ſunt? Quod ſi reſponderint ea quæ comminiſci ſolent, quoniam non Paulus perſecutus eſt, ſed alius neſcio quis qui erat in Paulo; neque Petrus negavit, ſed alius negavit in Petro: quare Paulus ſi nihil peccaverat, dixit quia *non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum Eccleſiam Dei?* Cur autem & Petrus alio peccante ipſe flevit amariſſime? Ex quo omnes quidem illorum ineptiæ arguentur.

3. Secundum nos vero nihil eſt in omni rationabili creatura, quod non tam boni quam mali ſit capax. Sed non continuo, quia dicimus nullam eſſe naturam quæ non poſſit recipere malum, idcirco confirmamus omnem naturam recepiſſe malum, id eſt malam effectam: ſicut eſt dicere quod omnis hominis natura recipit ut poſſit navigare, non tamen ex eo etiam omnis homo navigabit: & iterum omni homini poſſibile eſt diſcere artem grammaticam, vel medicinam, non tamen idcirco oſtenditur omnis homo, vel medicus eſſe, vel grammaticus: ita ſi dicimus nullam eſſe naturam quæ non poſſit recipere malum, non tamen continuo etiam recepiſſe malum deſignatur. Secundum nos namque ne diabolus quidem ipſe incapax fuit boni, non tamen idcirco quia potuit recipere bonum, etiam voluit, vel virtuti

operam

eram dedit. Sicut enim per hæc quæ de prophe-
exempla protulimus, edocetur, fuit aliquando
nus, cum in paradiſo Dei in medio Cherubim ver-
etur. Sicut ergo iſte habuit quidem in ſe vel vir-
is recipiendæ vel malitiæ facultatem, & a virtute
clinans tota ſe mente convertit ad malum: ita
am cæteræ creaturæ cum utriusque habeant faculta-
n, pro arbitrii libertate fugientes malum, adhærent
no. Nulla igitur natura eſt quæ non recipiat bo-
m vel malum, excepta Dei natura quæ bonorum
mium fons eſt, & Chriſti; ſapientia enim eſt, &
ientia utique ſtultitiam recipere non poteſt: & ju-
ia eſt: juſtitia autem numquam profecto injuſtitiam
piet: & verbum eſt, vel ratio, quæ utique irratio-
bilis efficinon poteſt. Sed & lux eſt, & lucem cer-
n eſt quod tenebræ non comprehendant. Similiter
oque & natura Spiritus ſancti quæ ſancta eſt, non
cipit pollutionem: naturaliter enim, vel ſubſtan-
liter ſancta eſt. Si qua autem alia natura ſancta
, ex aſſumtione hoc, vel inſpiratione Spiritus
cti habet ut ſanctificetur, non ex ſua natura hoc
ſſidens, ſed accidens ſibi, propter quod & deci-
e poteſt quod accidit. Ita & accidentem juſti
m quis habere poteſt, unde & decidere eam poſſi-
e eſt. Sed & ſapientiam quis accidentem nihilomi-
s habet, quamvis in noſtra poſitum ſit poteſtate,
dio noſtro & vitæ merito, ſi ſapientiæ operam
nus, effici ſapientes, & ſi ſemper id ſtudii geramus
nper ſapientiæ participemus, & id nobis vel plus
. minus accidat, ſive pro merito vitæ, ſive pro
dii quantitate. Benignitas enim Dei ſecundum
od ſe dignum eſt, provocat omnia, & attrahit ad
tum finem illum, ubi decidit & aufugit omnis do-
, & triſtitia, & gemitus.

4. Puto ergo, ſecundum quod mihi videtur,
od præcedens diſputatio ſufficienter oſtenderit,

quod

quod non indiſcreto, vel fortuito aliquo caſu vel principatus teneant principatum, vel cæteri ordines ſuum quiſque ſortiatur officium, ſed pro meritis ſuis gradum dignitatis hujus adepti ſunt, licet non ſit noſtrum vel ſcire, vel quærere qui illi actus fuerint per quos in iſtum ordinem venire meruerint. Sed hoc tantum ſcire ſufficit ad Dei æquitatem & juſtitiam demonſtrandam, quia ſecundum ſententiam apoſtoli Pauli *perſonarum acceptio non eſt apud Deum*, qui potius omnia pro meritis ſingulorum profectibuſque diſpenſat. Neque ergo angelorum officium niſi ex profectu ſuo agunt poteſtatem, neque quæ nominantur ſedes, id eſt judicandi, vel regendi poteſtates, id, niſi ex meritis, adminiſtrant, neque dominationes contra meritum dominantur: & eſt unus iſte ſummus & excellentiſſimus ordo in cæleſtibus rationabilis creaturæ glorioſa officiorum varietate diſpoſitus. Similiter ſane etiam de adverſariis virtutibus ſentiendum eſt, quæ ſe in id loci atque officii præbuerunt, ut hoc quod principatus, vel poteſtates, vel mundi rectores tenebrarum, vel ſpiritalia nequitiæ, vel ſpiritus maligni, vel dæmonia immunda ſunt, non ſubſtantialiter id habeant, neque quia tales etiam creati ſunt, ſed pro motibus ſuis & profectibus quibus in ſcelere profecerunt, hos malitiæ ſortiti ſunt gradus. Et eſt alter iſte ordo rationabilis creaturæ, qui ſe ita præceps nequitiæ dedit, ut revocari nolit magis quam non poſſit, dum ſcelerum rabies jam libido eſt, & delectat. Tertius vero creaturæ rationabilis ordo eſt earum quæ ad humanum genus replendum aptæ judicantur a Deo, id eſt animæ hominum, per profectum etiam in illum angelorum ordinem aſſumtæ: ex quibus quoſdam videmus aſſumi, illos videlicet qui filii Dei facti fuerint, vel filii reſurrectionis, vel hi qui dereliquerint tenebras, & dilexerint lucem, & facti fuerint filii lucis: vel

hi

i qui omnem pugnam ſuperantes, & pacifici effecti, lii pacis & filii Dei fuerint: vel qui mortificantes iembra ſua quæ ſunt ſuper terram, & tranſcenden- s non ſolum corpoream naturam, verum etiam iimæ ipſius ambiguos fragilesque motus adjunxerint Domino, facti ex integro ſpiritus, ut ſint cum illo nus ſpiritus ſemper, cum ipſo ſingula quæque diſ- ernentes, usquequo perveniant in hoc ut perfecte ffecti ſpiritales omnia diſcernant per hoc quod in mni ſanctitate illuminati ſenſu per verbum & ſapien- am Dei a nullo penitus poſſint diſcerni. Illa ſane ós nequaquam recipienda cenſemus (*), quæ & a uibusdam ſuperfluo vel requiri, vel aſtrui ſolent, id ſt quod animæ in tantum ſui deceſſum veniant, ut aturæ rationabilis ac dignitatis oblitæ etiam in ordi- em irrationabilium animantium, vel beſtiarum, vel ecudum devolvantur. Pro quibus etiam quasdam x ſcripturis commentitias afferre aſtructiones ſolent, l eſt quod vel pecus cui ſe mulier contra naturam ıbjecerit, in reatum pariter cum muliere devocetur ac

(*) Ἡ ψυχη ἀποῤῥευσα τυ καλυ, και τη κακιᾳ ροσκλιναμενη, και ἐπι πλειον ἐν ταυτῃ γινομενη, εἰ μη τοςρεφοι, ὑπο της ἀνοιας ἀποκτηνυται, και ὑπο της ωηριας ἀποθηριυται. και μετ᾽ ὀλιγα· και αἱρειται προς ι ἀλογωθηναι, και τον ἐνυδρον, ἱν᾽ ὑτως ἐιπω, βιον· υ ταχα κατ᾽ ἀξιαν της ἐπι πλειον πτωσεως της κα- ας ἐνδυεται σωματα ἠδεη (*forte* ὑδαρη) τοιυδε ζωυ ιογυ. Juſtinian. ad calcem epiſt. ad Men.

Anima defluens a bono, & vergens ad nequitiam, diu- usque in ipſa permanens, niſi reſipiſcat, præ inſipientia eratur, atque ob pravitatem bruteſcit. Et paulopoſt: *ligitque, ut bruteſcat, vitam etiam, ut ita dicam, aqua- em, & forte pro merito majoris ad vitium prolapſionis duit corpus aquaticum hujus vel hujus bruti animalis.*

ac lapidari pariter jubeatur, vel quod taurus cornupeta lapidari nihilominus præcipitur: ſed & quod Balaam aſina os ejus Deo aperiente locuta eſt, & ſubjugale mutum in hominum voce reſpondens, arguit Prophetæ dementiam. Quas nos non ſolum non ſuſcipimus, ſed & omnes has aſſertiones eorum contra fidem noſtram venientes refutamus atque reſpuimus. Verum tamen ſuo loco & tempore confutato hoc perverſo dogmare & depulſo, ea quæ de ſanctis ſcripturis ab illis prolata ſunt, qualiter intelligi debeant, exponemus.

EX LIBRO PRIMO ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ. (*)

Interprete Divo Hieronymo in Epiſtola ad Avitum.

Grandis negligentiæ atque deſidiæ eſt in tantum unumquemque defluere, atque evacuari, ut ad vitia veniens irrationabilium jumentorum poſſit craſſo corpore colligari.

EX EODEM LIBRO I. ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ.

Eodem Divo Hieronymo interprete in Epiſtola ad Avitum.

In fine atque conſummatione mundi, quando velut de quibusdam repagulis atque carceribus miſſæ fuerint a Domino animæ, & rationabiles creaturæ, alias earum tardius incedere ob ſegnitiem, alias pernici volare curſu propter induſtriam. Quumque omnes liberum habeant arbitrium, & ſponte ſua vel virtutes poſſint capere vel vitia, illæ multo in pejori conditione erunt quam nunc ſunt, hæ ad meliorem ſtatum pervenient: quia diverſi motus & variæ voluntates in utramque partem diverſum accipient ſtatum, id eſt, ut Angeli homines vel dæmones, & rurſum ex his homines vel Angeli fiant.

LIBER

(*) Quæ hic ab Hyeron. citantur ex iſto libro, ad calcem remittit Pariſienſis editor, quia nulli loco interpretationis Rufini reſpondent.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

COnſequens nunc videtur, licet omnia quæ ſuperiori libello diſſerta ſunt, de mundo atque ejus ordinatione diſſerta ſint, proprie men de ipſo mundo pauca repetere, id eſt de initio us ac fine, vel his quæ inter initium ac finem ejus er divinam providentiam diſpenſantur, ſeu de his uæ ante mundum facta vel poſt mundum facienda puntur. In quo hoc primum evidenter apparet quod mnis ſtatus ejus, qui eſt varius ac diverſus non ſom ex rationabilibus & divinioribus naturis, & ex verſis corporibus conſtet, ſed ex mutis animantius, id eſt feris, beſtiis, pecudibus, & avibus, atue omnibus quæ vivunt: tum deinde ex locis, id eſt eli, vel cælorum, & terræ vel aquæ: ſed & ex eo qui edius eſt aere, vel quem ætherem dicunt, atque ex mnibus quæ procedunt, vel naſcuntur ex terra. Cum go tanta ſit mundi varietas (*), atque in ipſis rationalibus animantibus ſit tanta diverſitas, propter quam iam omnis reliqua varietas ac diverſitas putanda t exſtitiſſe: quam cauſam aliam dici oportebit qua

 mun-

(*) Οὑτω δη ποικιλωτατυ κοσμυ τυγχανοντος, και σαυτα διαφορα λογικα περιεχοντος, τι ἀλλο χρη λεειν αἴτιον γεγονεναι τυ ὑποςηναι αὐτον, ἡ το ποικιλον ης ἀποπτωσεως των ὐχ ὁμοιως της ἑναδος ἀποῤῥεοντων. ustinian. ibid.

Ita cum mundus ſumma conſtet varietate, tantamque ationabilium contineat differentiam, quid aliud dicendum t fuiſſe cauſæ ut ſubſiſtat, quam varietatem lapſus eorum ui non ſimiliter ab unitate defluunt.

mundus exſtiterit, præcipue ſi intueamur illum finem per quem omnia reſtituenda in ſtatum initii ſui, libro ſuperiori diſſertum eſt? Quod utique ſi conſequenter dictum videtur, quam aliam (ut diximus) cauſam putabimus tantæ hujus mundi diverſitatis, niſi diverſitatem ac varietatem motuum ac prolapſuum eorum, qui ab illa initii unitate atque concordia in qua a Deo primitus procreati ſunt, deciderunt, & ab illo bonitatis ſtatu commoti atque diſtracti, diverſis dehinc animorum motibus ac deſideriis agitati, unum illud & indiſcretum naturæ ſuæ bonum pro intentionis ſuæ diverſitate in varias deduxerunt mentium qualitates?

2. Deus vero per ineffabilem ſapientiæ ſuæ artem omnia quæ quoquomodo fiunt, ad utile aliquid, & ad communem omnium transformans ac reparans profectum, has ipſas creaturas quæ a ſemetipſis in tantum animorum varietate diſtabant, in unum quemdam revocat operis ſtudiique conſenſum, ut diverſis licet mortibus animorum, unius tamen mundi plenitudinem perfectionemque conſumment, atque ad unum perfectionis finem varietas ipſa mentium tendat. Una namque virtus eſt quæ omnem mundi diverſitatem conſtringit & continet, atque in unum opus varios agit motus, ne ſcilicet tam immenſum mundi opus diſſidiis ſolveretur animorum. Et propter hoc opinamur parentem omnium Deum pro ſalute univerſarum creaturarum ſuarum per ineffabilem verbi ſui ac ſapientiæ rationem ita hæc ſingula diſpenſaſſe, ut ſinguli quique ſpiritus, vel animi, vel quoquomodo appellandæ ſunt rationabiles ſubſiſtentiæ, non contra arbitrii libertatem, vi in aliud quam motus mentis ſuæ ageret, cogerentur, & per hoc adimi ab his videretur liberi facultas arbitrii: quod utique qualitatem jam naturæ ipſius immutabat: & diverſi motus propoſiti earum ad unius mundi conſonantiam competenter atque utiliter aptarentur, dum aliæ juvari indigent, aliæ juvare

e poſſunt, aliæ vero proficientibus certamina at-
agones movent, in quibus eorum probabilior
eretur induſtria, & certior poſt victoriam repa-
gradus ſtatio teneretur quæ per difficultates
rantium conſtitiſſet.

3. Quamvis ergo in diverſis ſit officiis ordinatus,
tamen diſſonans atque a ſe diſcrepans mundi to-
intelligendus eſt ſtatus: ſed ſicut corpus noſtrum
m ex multis membris aptatum eſt & ab una ani-
continetur, ita & univerſum mundum velut ani-
quoddam immenſum atque immane opinandum
), quod quaſi ab una anima virtute Dei ác
ne teneatur. Quod etiam a ſancta ſcriptura in-
ri arbitror per illud quod dictum eſt per Prophe-
: *Nonne cælum & terram ego repleo dicit Dominus?* &
m: *Cælum mihi ſedes, terra autem ſcabellum pedum*
um, & quod Salvator dixit, cum ait non juran-
neque per cælum, quia ſedes Dei eſt: neque per ter-
, *quia ſcabellum pedum ejus eſt.* Sed & illud quod
'aulus cum apud Athenienſes concionaretur, di-
quoniam *in ipſo vivimus, & movemur, & ſumus.*
modo enim in Deo vivimus, & movemur, &
n in Deo vivimus, & movemur, & ſumus, niſi
l virtute ſua univerſum conſtringit & continet
dum? Quomodo autem cælum ſedes Dei eſt,
erra ſcabellum pedum ejus, ſicut ipſe Salvator
nunciat, niſi quia & in cælo & in terra virtus
replet univerſa ſicut & dicit Dominus? Quo-
o ergo parens omnium Deus univerſium mun-
virtutis plenitudine repleat atque contineat, ex
quæ oſtendimus non puto quemquam difficul-
annuere. Jam ſane quoniam diverſos motus ra-
abilium creaturarum, variasque ſententias cau-
dediſſe diverſitatis mundo huic, ſermo ſuperio-
iſputationis oſtendit, videndum ne forte ſimilis
o exitus quoque huic mundo conveniat. Du-

 bium

bium enim non eſt quin finis ipſius in diverſitate multa adhuc & varietate reperiendus ſit, quæ utique varietas in hujus mundi fine deprehenſa cauſas rurſus diverſitatum alterius mundi poſt hunc futuri occaſionesque præſtabit.

4. Quod ſi hæc ita eſſe ordo diſputationis invenit, conſequens nunc videtur, quoniam mundi diverſitas ſine corporibus ſubſiſtere non poteſt, naturæ corporeæ diſcutere rationem. Ex rebus ipſis apparet quod diverſam variamque permutationem recipiat natura corporea, ita ut poſſit ex omnibus in omnia transformari: ſicut (verbi gratia dixerim) lignum in ignem vertitur, & ignis in fumum, & fumus in aerem Sed & olei liquor in ignem mutatur. Eſcæ quoque ipſæ vel hominum, vel animalium nonne eamdem permutationis cauſam declarant? Nam quodcumque illud eſt quod per cibum ſumſerimus, in corporis noſtri ſubſtantiam vertitur. Sed & qualiter aqua mutetur in terram, vel in aerem, & aer rurſus in ignem, vel ignis in aerem, vel aer in aquam, quamvis non ſit difficultas exponere, tamen in præſenti loco ea ſufficit tantummodo commemoraſſe volenti corporalis materiæ diſcutere rationem. Materiam ergo intelligimus quæ ſubjecta eſt corporibus, id eſt ex qua inditis atque inſertis qualitatibus corpora ſubſiſtunt. Qualitates autem quatuor dicimus: calidam, frigidam, aridam, humidam. Quæ quatuor qualitates ὕλῃ, id eſt materiæ inſertæ, quia materia propria ratione extra has eſſe invenitur quas ſupra diximus qualitates diverſas corporum ſpecies efficiunt. Hæc tamen materia quamvis (ut ſupra diximus) ſecundum ſuam propriam rationem ſine qualitatibus ſit, numquam tamen ſubſiſtere extra qualitatem invenitur. Hanc ergo materiam quæ tanta & talis eſt ut ſufficere ad omnia mundi corpora quæ eſſe Deus voluit, queat,

&

›nditori ad quaſcumque formas vellt & ſpecies,
:laretur in omnibus & ſerviret, recipiens in ſe
tates quas ipſe voluiſſet imponere: neſcio quo-
ɔ tanti ac tales viri ingenitam, id eſt non ab
Deo factam conditore omnium putaverunt,
fortuitam quamdam ejus naturam virtutemque
'unt. Et miror quomodo iſti culpent eos, qui
›pificem Deum, vel providentiam hujus univer-
; negant, & impie eos ſentire arguunt, quod
:m mundi opus arbitrentur ſine opifice vel pro-
e conſtare: cum ipſi quoque ſimilem culpam im-
tis incurrant, ingenitam dicentes eſſe materiam,
]ue ingenito coæternam. Secundum hanc ergo
nem ſi ponamus (verbi gratia) materiam non
, ut iſti aſſerunt dicentes quia Deus non potue-
iquid facnre cum nihil eſſet, ſine dubio futurus
otioſus, materiam non habens ex qua poſſet
ıri, quam ei non ſua proviſione, ſed fortuito
ınt affuiſſe: videturque eis quod hoc quod
ito inventum eſt, ſufficere ei potuerit ad tanti
s molem, & ad ſuæ virtutis potentiam, quod
; ſapientiæ ſuæ ſuſcipiens rationem diſtinguere-
c formaretur ad mundum. Quod mihi perab-
m videtur, & eorum eſſe hominum, qui virtu-
ıtque intelligenriam ingenitæ naturæ penitus ig-
ıt. Sed ut rationem rerum poſſimus dilucidius
ri, concedatur pauliſper non fuiſſe materiam: &
ı, cum nihil eſſet prius, feciſſe ut eſſent ea
:ſſe voluit: quid putabimus quia meliorem, aut
'em, aut alterius generis materiam facturus eſſet
, quam ex ſua virtute & ſapientia proferebat,
et quæ ante non fuerat? An inferiorem & dete-
n? An ſimilem atque eamdem ut eſt illa quam
genitam dicunt? Et puto cuivis faciliime pateat
:ctus, quod neque melior, neque inferior po-
: mundi formas ſpeciesque ſuſcipere, niſi talis

 fuiſſet,

fuiſſet, qualis iſta eſt quæ ſuſcepit. Et quomodo ergo non videbitur impium id ingenitum dicere, quod ſi factum a Deo credatur, tale ſine dubio invenitur quale & illud eſt quod ingenitum dicitur.

5. Ut autem etiam ex ſcripturarum auctoritate hæc ita ſe habere credamus, audi quomodo in Machabæorum libris, ubi mater ſeptem martyrum unum ex filiis cohortatur ad toleranda tormenta, de hoc dogmate confirmatur; ait enim: *Rogo te fili, reſpice cœlum & terram, & ad omnia quæ in eis ſunt, & videns hæc ſcito, quia Deus hæc omnia cum non eſſent, fecit.* Sed & in libro Paſtoris in primo mandato ita ait: *primo omnium crede quia unus eſt Deus qui omnia creavit atque compoſuit, & fecit ex eo quod nihil erat, ut eſſent univerſa.* Fortaſſis ad hoc reſpicit etiam illud quod in pſalmis ſcriptum eſt quia *ipſe dixit, & facta ſunt: ipſe mandavit, & creata ſunt.* Nam quod ait quia *ipſe dixit, & facta ſunt*, videtur oſtendere ſubſtantiam dici eorum quæ ſunt; quod vero ait, *Mandavit, & creata ſunt*, de qualitatibus dictum videtur quibus ſubſtantia ipſa formata eſt.

CAPUT II.

De perpetuitate corporeæ naturæ.

1. HOc in loco quærere ſolent quidam, utrum ſicut ingenitum filium generat pater, & Spiritum ſanctum profert, non quaſi qui ante non erat, ſed quia origo & fons filii vel Spiritus ſancti pater eſt, & nihil in his anterius poſteriusve intelligi poteſt: ita etiam inter rationabiles naturas, & materiam corporalem ſimilis quædam ſocietas, vel propinquitas poſſit intelligi. Quam rem ut plenius atque intentius inveſtigent, illuc ſolent initium diſputationis inflectere, ut inquirant ſi hæc ipſa natura corporea quæ ſpiritalium & rationabilium mentium vitas fert & continet motus,

ıotus, pari cum ipſis æternitate perduret, an vero bſoluta interibit & peribit. Quod ut poſſit ſcrupuɔſius deprehendi, quærendum primo videtur, ſi poſſbile eſt penitus incorporeas remanere rationabiles aturas, cum ad ſummum ſanctitatis ac beatitudinis enerint, quod mihi quidem difficillimum & pene imoſſibile videtur: an neceſſe eſt eas ſemper conjunctas ſſe corporibus. Si ergo póſſet quis oſtendere ratioem qua poſſibile eſſet eas omnimode carere corporius, conſequens videbitur quod natura corporea ex ihilo per intervalla temporum procreata, ſicut cum on eſſet, effecta eſt, ita & eſſe deſineret cum uſus jus miniſterii præteriſſet.

2. Si vero impoſſibile eſt hoc ullo modo affirmari, l eſt quod vivere præter corpus poſſit ulla alia natuı præter patrem & filium & Spiritum ſanctum, neeſſitas conſequentiæ ac rationis coarctat intelligi rincipaliter quidem creatas eſſe rationabiles naturas: ıaterialem vero ſubſtantiam opinione quidem & inəllectu ſolum ſeparari ab eis, & pro ipſis vel poſt ɔſas effectam videri, ſed numquam ſine ipſa eas vel ixiſſe vel vivere: ſolius namque Trinitatis incorpoəa vita exiſtere recte putabitur. Ut ergo ſuperius iximus, materialis iſta ſubſtantia hujus mundi haens naturam quæ ex omnibus ad omnia transformaır, cum ad inferiores quosque trahitur, in craſſioəm corporis ſtatum ſolidioremque formatur, ita ut iſibiles iſtas mundi ſpecies variasque diſtinguat: cum ero perfectioribus miniſtrat & beatioribus, in fulore cæleſtium corporum micat, & ſpiritalis corpos indumentis vel angelos Dei, vel filios reſurrectiois exornat: ex quibus omnibus diverſus ac varius nius mundi complebitur ſtatus. Verum ſi plenius æc diſcutere libet, oportebit attentius & diligentius ım omni metu Dei & reverentia perſcrutari ſcripturıs divinas, ſi quid forte in his de talibus arcanus &

reconditus ſenſus revelare, ſi quid in abſconſis & reconditis ſermonibus (ſancto Spiritu demonſtrante his qui digni ſunt) poterit inveniri, cum plura teſtimonia de hac ipſa ſpecie fuerint congregata.

CAPUT III.

De initio mundi, & cauſis ejus.

1. SUpereſt ut poſt hæc requiramus, utrum ante hunc mundum qui nunc eſt, mundus alius fuerit: & ſi fuit, utrum talis fuerit qualis iſte qui nunc eſt, an paulo differentior, vel inferior: aut omnino non fuerit mundus, ſed tale aliquid fuerit qualem illum intelligimus poſt omnium finem futurum, cum tradetur regnum Deo & patri: qui nihilomninus alterius mundi fuerit finis, illius ſcilicet poſt quem hic mundus cœpit; lapſus autem varius intellectualium naturarum provocaverit Deum ad iſtam variam diverſamque conditionem mundi. Sed & illud ſimiliter requirendum puto, utrum poſt hunc mundum curatio aliqua & emendatio erit, aſperior quidem & doloris plena erga eos qui verbo Dei obedire noluerunt: per eruditionem vero rationabilemque inſtitutionem, per quam poſſent ad locupletiorem proficere veritatis intellectum hi qui in præſenti vita in hæc ſe ſtudia dediderunt, & mentibus purgatiores effecti, capaces jam hinc divinæ ſapientiæ perrexerunt: & poſt hæc ſtatim finis omnium conſequetur, & pro correctione & emendatione eorum qui talibus indigent, alius rurſus mundus erit, vel ſimilis iſti qui nunc eſt, vel hoc melior, aut multo deterior: & qualiscumque ille erit poſt hunc mundus, quamdiu erit: & ſi erit aliquando cum nullus unquam ſit mundus, aut ſi fuit aliquando cum mundus non fuerit omnino: aut ſi fuerint plures, vel erunt, aut ſi accidat aliquando ut alter alteri æqualis & ſimilis per omnia atque indiſcretus eveniat.

2. Ut

2. Ut ergo manifeſtius appareat utrum materia
orporalis per intervalla ſubſiſtat, & ſicut non fuit
ntequam fieret, iterum reſolvatur ut non ſit: videa-
ius primum ſi fieri poteſt ut vivat aliquis ſine corpore.
i enim aliquis poteſt vivere ſine corpore, (*) poſ-
int & omnia eſſe ſine corpore: omnia enim ad unum
nem tendere ſuperior tractatus edocuit. Si autem
mnia poſſunt carere corporibus, ſine dubio non erit
ıbſtantia corporalis, cujus uſus nullus exiſtet. Et
uomodo ſentiemus illud quod dixit Apoſtolus in his
ocis in quibus de reſurrectione diſputat mortuorum,
um ait: *Neceſſe eſt autem corruptibile hoc induere incor-
uptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Cum
utem corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale
oc induerit immortalitatem, tunc fiet ſermo qui ſcriptus
t: abſorpta eſt mors in victoria: ubi eſt mors victoria tua?
lbſorptus eſt mors aculeus tuus, aculeus autem mortis pec-
atum, virtus autem peccati lex.* Talem ergo quemdam
idetur Apoſtolus ſuggerere intellectum. Quod enim
it, *Corruptibile hoc*, & *mortale hoc*, velut tangentis
t oſtendentis affectu, cui alii convenit niſi materiæ
orporali? Hæc ergo materia corporis quæ nunc cor-
uptibilis eſt, induet incorruptionem, cum perfecta
nima, & dogmatibus incorruptionis inſtructa uti eo
œperit. Et nolo mireris ſi velut indumentum cor-
oris perfectam animam dicimus, quæ propter ver-
um Dei & ſapientiam ejus nunc incorruptio nomi-
atur: cum ipſe utique qui eſt Dominus & creator
nimæ Jeſus Chriſtus indumentum ſanctis eſſe dicatur,
cut Apoſtolus dicit: *Induite vos Dominum Jeſum
Chri-*

(*) *Si omnia, ut ipſe diſputationis ordo compellit, ſine
orpore vixerint, conſumetur corporalis univerſa natura, &
edigetur in nihilum, quæ aliquando facta eſt de nihilo:
ritque tempus quo uſus ejus iterum neceſſarius ſit.* Hie-
on. interpr. ex epiſt. ad Avitum.

Chriſtum. Sicut ergo Chriſtus indumentum eſt animæ, ita intelligibili quadam ratione etiam anima indumentum dicitur eſſe corporis. Ornamentum enim ejus eſt velans & contegens ejus mortalem naturam. Tale eſt ergo quod dicitur: *Neceſſe eſt corruptibile hoc induere incorruptionem:* ut ſi diceret, naturam hanc corruptibilem corporis neceſſe eſt indumentum accipere incorruptionis, animam habentem in ſe incorruptionem, pro eo videlicet quod induta eſt Chriſtum qui eſt ſapientia & verbum Dei. Cum autem vitæ participaverit corpus hoc quod aliquando glorioſius habebimus, tunc ad id quod immortale eſt accedet ut etiam incorruptibile fiat. Si quid namque mortale eſt, hoc continuo & corruptibile eſt: non tamen ſi quid corruptibile eſt, hoc etiam mortale dici poteſt. Denique lapidem vel lignum corruptibile quidem dicimus: non tamen etiam mortale conſequenter dicemus. Corpus vero quoniam vitæ participat, ex eo quod ſeparari ab eo vita poteſt & ſeparatur, conſequenter mortale nominamus, & ſecundum alium quoque intellectum etiam corruptibile dicimus. Mira ergo ratione ſanctus Apoſtolus ad generalem primam cauſam reſpiciens materiæ corporalis, cujus materiæ anima uſum ſemper habet in qualibet qualitate poſitæ, nunc quidem carnali, poſtmodum vero ſubtiliori & puriori, quæ ſpiritalis appellatur, ait: *Neceſſe eſt corruptibile hoc induere incorruptionem.* Secundo vero ad ſpecialem corporis reſpiciens cauſam ait, *Neceſſe eſt mortale hoc induere immortalitatem.* Incorruptio autem & immortalitas quid aliud erit niſi ſapientia, & verbum, & juſtitia Dei, quæ formant animam, & induunt, & exornant? Et ita fit ut dicatur, quia corruptibile incorruptionem induet, & mortale immortalitatem. Nunc enim etiamſi valde proficiamus, tamen quoniam ſolum ex parte cognoſcimus, & ex parte prophetamus, & per ſpeculum in ænigmate videmus

demus ea ipſa quæ videmur intelligere, nondum corruptum hoc induit incorruptionem, neque mortale ab immortalitate circumdatur: & quoniam ſine dubio in longius protrahitur noſtra hæc in corpore eruditio: videlicet usque quo ipſa corpora noſtra quibus circumdati ſumus, propter verbum Dei & ſapientiam ac perfectam juſtitiam, incorruptionem immortalitatemque mereantur; propterea dicitur: *neceſſe eſt corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.*

3. Verumtamen hi qui putant poſſe unquam extra corpora vitam ducere rationabiles creaturas, poſſunt in hoc loco talia quædam movere. Si verum eſt quod corruptibile hoc induet incorruptionem (*), & mortale hoc induet immortalitatem, & quod abſorbeatur mors in finem, non alind quam materialem naturam exterminandam declarat, in qua operari mors aliquid poterat, dum his qui ſunt in corpore, per naturam materiæ corporalis mentis acumen videtur obtundi. Si vero extra corpus ſunt, tunc omnino moleſtiam hujuscemodi proturbationis effugient. Sed quoniam non ad ſubitum omne indumentum corporeum effugere poterunt, prius in ſubtilioribus ac purioribus immorari corporibus æſtimandi ſunt, quæ ultra nec a morte vinci, nec aculeo mortis compungi prævaleant: ut ita demum paulatim ceſſante natura materiali, & abſorbeatur mors, & etiam exterminetur in finem, atque omnis aculeus ejus penitus retundatur per divinam gratiam, cujus capax effecta eſt

(*) *Sin autem, ut ratione & ſcripturarum auctoritate monſtratum eſt, corruptivum hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem, abſorbebitur mors in victoriam, & corruptio in incorruptionem, & forſitan omnis corporea natura tolletur e medio, in qua ſola poteſt mors operari.* Hieron. Interpr. ex epiſt. ad Avit.

eſt anima, & incorruptionem atque immortalitatem meruit adipiſci. Et tunc merito dicetur ab omnibus: *Ubi eſt mors victoria tua? Ubi eſt mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis peccatum eſt.* Si ergo hæc habere conſequentiam videntur (*), reliquum eſt ut ſtatus noſter aliquando incorporeus futurus eſſe credatur: quod ſi recipitur, & omnes ſubjiciendi Chriſto eſſe dicuntur, neceſſe eſt ut omnibus & hoc deferatur, in quos pervenit ſubjectio Chriſti: quia omnes qui ſubjecti ſunt Chriſto, in fine quoque ſubjecti erunt Deo patri, cui regnum traditurus dicitur Chriſtus, & ita videtur ut tunc etiam uſus corporum ceſſet. Si autem ceſſat, in nihilum redit ſicut & ante non erat. Sed videamus quid eis occurrat, qui hoc ita aſſerunt. Videbitur enim eſſe neceſſarium ut ſi exterminata fuerit natura corporea, ſecundo iterum reparanda ſit & creanda: poſſibile enim videtur ut rationabiles naturæ a quibus numquam aufertur liberi facultas arbitrii, poſſint iterum aliquibus motibus ſubjacere, indulgente hoc ipſum Domino, ne forte, ſi immobilem ſemper teneant ſtatum, ignorent ſe Dei gratia & non

(*) *Si hæc non ſunt contraria fidei, forſitan ſine corporibus aliquando videmus. Sin autem qui perfecte ſubjectus eſt Chriſto, abſque corpore intelligitur; omnes autem ſubjiciendi ſunt Chriſto; & nos erimus ſine corporibus, quando ei ad perfectum ſubjecti fuerimus. Si ſubjecti fuerint omnes Deo, omnes depoſituri ſunt corpora, & tunc corporalium rerum univerſa natura ſolvetur in nihilum. Quæ, ſi ſecundo neceſſitas poſtularit, ob lapſum rationabilium creaturarum rurſus exiſtet. Deus enim in certamen & luctam animas dereliquit, ut intelligant plenam conſummatamque victoriam non ex propria ſe fortitudine, ſed ex Dei gratia conſecutas. Et idcirco arbitror pro varietate cauſarum diverſos mundos fieri, & elidi errores eorum qui ſimiles ſui mundos eſſe contendunt.* Hieron. Interpr. loc. cit.

n ſua virtute in illo fine beatitudinis conſtitiſſe: os motus ſine dubio rurſum varietas corporum & verſitas proſequetur, ex qua mnndus ſemper adortur, nec, unquam poterit mundus niſi ex variee ac diuerſitate conſtare: quod effici nullo genere teſt extra materiam corporalem.

4. Jam vero qui indiſſimiles ſibi mundos ac per mnia pares aliquando evenire confirmant, neſcio ibus id poſſint aſſerere documentis. Si enim ſimiper omnia mundus dicitur, erit ut iterum Adam l Eva eadem faciant quæ fecerunt: idem iterum it diluvium, atque idem Moyſes rurſum populum ccenta fere millia numero educet ex Ægypto: Jus quoque bis Dominum tradet: Paulus ſecundo idantium Stephanum veſtimenta ſervabit: & oma quæ in hac vita geſta ſunt, iterum gerenda dicenr: quod non pnto ratione aliqua poſſe firmari, ſi bitrii libertate aguntur animæ, & vel profectus os, vel deceſſus pro voluntatis ſuæ ſuſtinent potente. Non enim curſu aliquo in eoſdem ſe circulos ſt multa ſæcula revolvente aguntur animæ, ut c aut illud vel agant, vel cupiant, ſed quocumque oprii ingenii libertas intenderit, illo geſtorum ſuom dirigunt curſum. Tale enim eſt quod ab iſtis citur, ut ſi quis velit aſſerere, quod frumenti mennum ſi profundatur in terram, poteſt fieri ut em & penitus indiſcreti ſecundo accidant caſus anorum, ita ut unumquodque granum juxta id proſum jaceat ſecundo, quo primo aliquando dejectum :, & eodem ordine, eisdemque diſperſum ſit ſignis ibus fuerat primo diffuſum: quod utique innumebilibus medimni granis impoſſibile eſt prorſus accire, etiam ſi per immenſa ſæcula indeſinenter ac juer effundantur. Ita ergo impoſſibile mihi videtur dem ordine, eisdemque modis naſcentium, & orientium, & agentium quid ſecundo mundum poſ-

ſe

ſe reparari: ſed immutationibus non minimis diverſos poſſe mundos exiſtere, ita ut pro manifeſtis quibusque cauſis melior ſtatus ſit alterius mundi, & pro aliis inferior, & pro aliis medius quidem ſtatus. Qui autem numerus vel modus hic ſit, ego me neſcire fateor. Si quis autem poſſet oſtendere, libentius diſcerem.

5. Verumtamen multorum ſæculorum finis dicitur eſſe hic mundus qui & ipſe ſæculum dicitur. Docet autem ſanctus Apoſtolus quod Chriſtus in eo ſæculo quod ante hoc fuit, non eſt paſſus, ſed ne in illo quidem quod ante ipſum fuit: & neſcio ſi enumerare ſufficiam quanta fuerint anteriora ſæcula in quibus paſſus non eſt. Ex quibus autem ſermonibus Pauli ad occaſionem hujus intelligentiæ venerim, proferam; ait enim: *Nunc vero ſemel in conſummatione ſæculorum ad refellendum peccatum per hoſtia ſui manifeſtatus eſt* Semel enim ait hoſtiam effectum, & in conſummatione ſæculorum ad refellendum peccatum eſſe manifeſtatum. Quod autem poſt hoc ſæculum quod ad conſummationem aliorum ſæculorum dicitur factum, erunt alia ſæcula ſupervenientia, manifeſte ab ipſo Paulo didicimus dicente: *Ut oſtenderet in ſæculis ſupervenientibus ſuperabundantes divitias gratiæ ſuæ in bonitate ſuper nos.* Non dixit: in ſæculo ſuperveniente, neque in duobus ſæculis ſupervenientibus: unde arbitror multa ſæcula indicio ſermonis illius declarari. Si vero aliquid eſt ſæculis majus, ita & in creaturis quædam ſæcula intelligantur, in aliis vero quæ excedunt & ſupergtediuntur viſibiles creaturas (quod erit forte in reſtitutione omnium, cum ad perfectum finem univerſa pervenient) id fortaſſe plus aliquid eſſe quam ſæculum intelligendum eſt, in quo erit omnium conſummatio. Movet me autem in hoc ſcripturæ ſanctæ auctoritas quæ dicit: *In ſæculum, & adhuc* Et *adhuc* enim quod dicit, plus aliquid ſine dubio quam ſæcu-

ſæculum vult intelligi, & vide ne illud quod dicit Salvator quia *volo ut ubi ego ſum & iſti ſint meum: & ſicut ego & tu unum ſumus & iſti ſint in nobis unum*: oſtendere videatur plus aliquid quam eſt ſæculum & ſæcula, forte etiam plus quam eſt ſæcula ſæculorum, id videlicet cum jam non in ſæculo ſunt omnia, ſed in omnibus Deus,

6. His pro noſtris viribus de mundi ratione diſſertis, non incongruum etiam videtur ipſius mundi appellatio quid ſibi velit inquirere: quæ appellatio in ſcripturis ſanctis diverſa ſignificans frequenter oſtenditur. Quod enim latine mundum dicimus, græce κοσμος appellatur: κοσμος autem non ſolum mundum, ſed & ornamentum ſignificat Denique in Eſaia ubi ad principes filias Sion increpationis ſermo dirigitur, & dicit: *Pro ornamento capitis aurei calvitium habebis propter opera tua*, ornamentum ibi eo nomine quo mundum, appellavit, id eſt κοσμον Dicitur etiam in indumento pontificis mundi ratio contineri, ſicut in Sapientia Salomonis invenimus, cum dicit quia *in veſtimento poderis erat univerſus mundus.* Mundus dicitur etiam noſter cum habitatoribus ſuis orbis terrarum iſte, ſicut cum ſcriptura dicit: *Omnis mundus in maligno poſitus eſt.* Meminit ſane Clemens Apoſtolorum diſcipulus etiam eorum quos αντιχθονας Græci nominarunt atque alias partes orbis terræ ad quas neque noſtrorum quiſquam accedere poteſt, neque ex illis qui ibi ſunt quiſquam tranſire ad nos: quos & ipſos mundos appellavit, cum ait: *Oceanus intranſmeabilis eſt hominibus, & hi qui trans ipſum ſunt mundi, qui his eiſdem dominatoris Dei diſpoſitionibus gubernantur.* Dicitur etiam mundus iſta univerſitas quæ ex cœlo & terra continetur, ſicut Paulus ait: *Tranſiet enim habitus hujus mundi.* Deſignat ſane & alium quemdam mundum præter hunc viſibilem etiam Dominus & Salvator noſter quem revera deſcribere

& deſignare difficile eſt: ait namque: *Ego non ſum hoc mundo.* Tanquam enim ex alio quodam eſſet mu do, ita dicit, quod *non ſum de hoc mundo.* Cu mundi difficilem nobis eſſe expoſitionem idcirco pr diximus, ne forte præbeatur aliquibus occaſio illi intelligentiæ, qua putent nos imagines quasdam qu Græci ἰδέας nominant, affirmare: quod utique a n ſtris alienum eſt, mundum incorporeum dicere, ſola mentis phantaſia vel cogitationum lubrico co ſiſtentem: & quomodo Salvatorem inde eſſe, ſanctos quoque illuc ituros poterunt affirmare, n video. Verumtamen præclarius aliquid & ſplen dius quam iſte qui præſens eſt mundus, indicari a S vatore non dubium eſt, quo etiam credentes in tendere provocat & hortatur. Sed utrum mundus i quem ſentiri vult, ſeparatus ab hoc ſit longeque viſus, vel loco, vel qualitate, vel gloria: an glo quidem & qualitate præcellat, intra tamen hujus mu di circumſcriptionem cohibeatur, quod & mihi ma verisimile videtur, incertum tamen eſt, &, ut e arbitror, humanis adhuc cogitationibus, & men bus inuſitatum. Ex his tamen quæ Clemens viſus indicare cum dicit: *Oceanus intransmeabilis eſt homi bus, & hi mundi qui poſt ipſum ſunt:* qui poſt ipſi ſunt mundos pluraliter nominans, quos & eadem I ſummi providentia agi regique ſignificat, ſemina qu dam nobis hujusmodi intelligentiæ videtur aſperge quo putetur omnis quidem univerſitas eorum q ſunt atque ſubſiſtunt cœleſtium, & ſupercœleſtiu terrenorum, infernorumque, unus & perfectus mu dus generaliter dici: intra quem vel a quo cæteri qui illi ſunt) putandi ſunt contineri. Unde vol quidem globum lunæ vel ſolis, cæterorumque, qu planetas vocant, per ſingula mundos nominari. S & ipſum ſupereminentem quem dicunt ἀπλανῆ g bum, proprie nihilominus mundum appellari volu

Deni-

nique etiam Baruch prophetæ librum in aſſertionis
jus teſtimonium vocant, quod ibi de ſeptem mun-
vel cœlis evidentius indicatur. Eſſe tamen ſuper
um ſphæram quam *απλανη* dicunt, volunt aliam,
am, ſicut apud nos cœlum continet omnia quæ ſub
lo ſunt, ita illam dicunt immenſa quadam ſui ma-
itudine & ineffabili complexu ſpacia univerſarum
hærarum ambitu magnificentiore conſtringere: ita
omnia intra ipſam ita ſint ſicut eſt hæc terra noſtra
cœlo: quæ etiam in ſcripturis ſanctis terra bona
terra viventium creditur nominari, habens ſuum
lum illud quod ſuperius, in quo cœlo ſanctorum
mina ſcribi, vel ſcripta eſſe dicuntur a Salvatore:
o cœlo cohibetur illa terra atque concluditur, quam
lvator in Evangelio mitibus & manſuetis repromit-
. Ex illius namque terræ nomine etiam hanc no-
am cui arida prius nomen fuerat, cognominatam
lunt, ſicut & firmamentum hoc cœlum illius cœli vo-
bulo nuncupatum eſt. Verum de hujuſcemodi opi-
onibus plenius in illo loco tractavimus, cum requi-
remus quid eſſet quod in principio fecit Deus cœ-
n & terram. Aliud enim cœlum & alia terra indi-
tur eſſe quam illud firmamentum quod poſt biduum
lum dicitur, vel arida quæ poſtmodum terra nun-
patur. Sane hoc quod dicunt quidam de hoc mun-
, quoniam corruptibilis quidem eſt ex eo quod fa-
is eſt, nec tamen corrumpitur, quia corruptione
rtior & validior eſt voluntas Dei qui fecit eum &
ntinet illum ne ei corruptio dominetur, rectius ſen-
i iſta poſſunt de eo mundo quem *ἀπλανη* ſphæram
ora diximus, quia ex voluntate Dei nequaquam
rruptioni ſubjaceat, pro eo quod nec cauſas cor-
ptionis accepit. Sanctorum quippe eſt & ad liqui-
m purificatorum mundus ille, & non impiorum
ut iſte noſter. Videndum autem eſt ne forte in
c reſpiciens Apoſtolus dixerit: *Proſpicientibus nobis*

non ea quæ videntur, ſed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia ſunt, quæ autem non videntur æterna ſunt. Scimus autem quoniam ſi terreſtris domus noſtra hujus habitationis diſſolvatur, ædificationem habemus a Deo domum non manufactam æternam in cœlis. Cum enim alibi dicat: *Quia videbo cœlos opera digitorum tuorum*, & de omnibus inviſibilibus per Prophetam Deus dixit: *Quia manus mea fecit hæc omnia*, iſtam æternam domum quam ſanctis repromittit in cœlis, manufactam non eſſe pronunciat, differentiam ſine dubio creaturæ in his quæ videntur, & in his quæ non videntur oſtendens. Non enim idem intelligitur quod dicit ea quæ non videntur, & ea quæ inviſibilia ſunt. Ea namque quæ ſunt inviſibilia, non ſolum non videntur, ſed ne naturam quidem habent ut videri poſſint, quæ Græci ἀσωματα, id eſt incorporea appellarunt; hæc autem de quibus Paulus dixit: *Quæ non videntur*, naturam quidem habent ut videri poſſint, nondum tamen videri ab his quibus promittuntur, exponit.

7. His igitur tribus opinionibus de fine omnium & de ſumma beatitudine prout ſentire potuimus adumbratis (*), unusquisque legentium apud ſemetipſum diligen-

(*) *Triplex ergo ſuſpicio nobis de fine ſuggeritur, e quibus quæ vera & melior ſit, lector inquirat. Aut enim ſine corpore vivemus, quum ſubjecti Chriſto ſubjiciemur Deo, & Deus fuerit omnia in omnibus; aut quomodo Chriſto ſubjecta cum ipſo Chriſto ſubjicientur Deo, & in unum fœdus arctabuntur: ita omnis ſubſtantia redigetur in optimam qualitatem, & diſſolvetur in ætherem quod purioris ſimplicioriſque naturæ eſt; aut certe ſphæra illa quam ſupra appellavimus ἀπλανη, & quidquid illius circulo continetur, diſſolvetur in nihilum; illa vero qua ἀντιζωνη ipſa tenetur & cingitur, vocabitur terra bona: nec non & altera*

;entius & ſcrupuloſius judicet, ſi poteſt aliqua ha-
: probari vel eligi. Dictum eſt enim quod vel in-
ɔorea vita agi poſſe putanda ſit, poſteaquam Chri-
fuerint ſubjecta omnia & per Chriſtum Deo patri,
ı erit omnia & in omnibus Deus; vel cum nihil-
nus Chriſto fuerint univerſa ſubjecta, & per Chri-
ı Deo, cum quo & unus ſpiritus ſecundum hoc
d ſpiritus ſunt naturæ rationabiles, fiunt: tunc
quoque ſubſtantia corporalis optimis & puriſſimis
itibus ſociata pro aſſumentium qualitate vel meri-
n æthereum ſtatum tranſmutata, ſecundum quod
ɔſtolus dicit, *Et nos immutabimur*, refulgebit; aut
e quod eorum quæ videntur habitu prætereunte,
ıi corruptibilitate decuſſa atque purgata, omnique
mundi ſtatu in quo planetarum dicuntur ſphæræ,
:rgreſſo atque ſuperato, ſupra illam quæ ἀπλανὴς
tur, ſphæram piorum atque beatorum ſtatio col-
:tur, quaſi in terra bona, & terra vivorum quam
ſueti & mites hæreditate percipient: cujus eſt cœ-
illud quod ambitu magnificentiore ipſam illam cir-
dat & continet terram: quod vere cœlum & prin-
liter appellatur, in quo cœlo vel terra finis
ıium atque perfectio tuta ac fidiſſima poſſit ſta-
e conſiſtere, quo ſcilicet illi poſt correptionem
gationemque quas pro delictis pertulerant purga-
is obtentu, expletis omnibus atque depenſis, ter-
llius habitaculum mereantur: hi vero qui verbo
obedientes fuerunt ac ſapientiæ ejus jam hinc ca-
:s ſe obtemperantes præbuerunt, cœli illius vel
ɔrum regna promereri dicantur: & ita dignius
ıpleatur illud quod dictum eſt: *Beati manſueti quia hæreditate poſſidebunt terram*: & *Beati pauperes ſpi-*

 ritu,

ſphæra, quæ hanc ipſam terram circumambit vertigine
ı.itur cœlum, in ſanctorum habitaculum conſervabitur.
ron. Interpr. in epiſt. ad Avitum.

ritu, quoniam ipſi hæreditate capient regnum cœlorum: & quod dicit in pſalmo: *Exaltabit te & hæreditate capies terram* Ad hanc etenim terram deſcendi dicitur, ad illam autem quæ in alto eſt, exaltari. Hoc ergo modo videtur quaſi iter quoddam ſanctorum profectibus aperiri ab illa terra ad illos cœlos, ut non tam permanere in illa terra quam habitare videantur, tranſituri ſcilicet, cum in id quoque profecerint, ad hæreditatem regni cœlorum.

CAPUT IV.

Quod unus eſt Deus legis & prophetarum, & Domini Jeſu Chriſti pater.

1. HIs itaque per ordinem prout potuimus breviter digeſtis, conſequens eſt ſecundum quod ex initio propoſuimus, confutare etiam eos qui putant alium Deum eſſe patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti, præter illum qui Moyſi reſponſa legis dabat, vel prophetas mittebat, qui eſt Deus patrum Abraham, Iſaac, & Jacob. Oportet enim primum in hac nos fidei ratione firmari. Conſiderandum ergo eſt illud quod frequenter in Evangeliis dicitur, & ſingulis quibusque Domini & Salvatoris noſtri geſtis adjungitur: *Ut impleatur quod dictum eſt per prophetam* illum vel illum, cum manifeſtum ſit quia prophetæ illius ſunt Dei qui mundum fecit. Ex ipſa ergo conſequentia concluditur, quoniam qui Prophetas miſit, de Chriſto quæ prædicenda erant, ipſe prædixit. Et dubium non eſt, quod hæc non alienus quisquam ab eo, ſed pater ipſius prædicebat. Sed & illud quod frequenter exempla de veteri Teſtamento a Salvatore proferuntur, vel ab Apoſtolis ejus, non aliud indicat niſi quod auctoritas veteribus a Salvatore & ab ejus diſcipulis adhibetur. Sed & illud quod ad benignitatem provocans diſcipulos Salvator dicit:

Eſtote

perfecti ſicut & pater veſter cœleſtis perfectus eſt,
'em ſuum oriri jubet ſuper bonos & malos, & pluit
juſtos & injuſtos: cuivis etiam exiguæ intelligen-
iro evidentiſſimum ſuggerit intellectum, quod
lium ad imitandum proponit diſcipulis ſuis Deum,
.ctorem cœli, & imbrium præbitorem. Quod
ı dicit quia orantes oporteat dicere: *Pater no-*
ti es in cœlis: quid aliud videtur oſtendere niſi
ı in melioribus mundi, id eſt creaturæ ſuæ par-
requirendum? Sed & quod de juramentis opti-
.ædam inſtituta definiens ait *non* oportere *jurare,*
per cœlum, quia ſedes eſt Dei: neque per terram,
'abellum eſt pedum ejus: nonne apertiſſime videtur
ıeticis vocibus conſonare quibus dicitur: *Cœlum*
ēdes, terra autem ſcabellum pedum meorum? Sed &
plo ejiciens eos qui vendebant oves, & boves,
umbas: effundens quoque menſas nummulario-
& dicens: *Tollite iſta hinc, & nolite facere domum*
mei domum negotiationis: patrem ſuum ſine dubio
ıt, eum cujus nomini Salomon magnificum tem-
extruxerat. Sed & illud quod ait: *Non legiſtis*
'ictum eſt a Deo ad Moyſen: Ego ſum Deus Abra-
& Deus Iſaac, & Deus Jacob: non eſt autem
mortuorum, ſed viventium: manifeſtiſſime nos
quoniam Deum patriarcharum, pro eo quod
eſſent & viverent, Deum appellabat viven-
illum ſcilicet qui dixerat in prophetis: *Ego*
leus, & non eſt Deus præter me. Sciens nam-
alvator Deum Abraham eſſe eum qui in lege
ıs eſt, & ipſum eſſe qui dicit quia *ego ſum Deus,*
eſt Deus præter me: ſiquidem ipſum illum patrem
tetur qui ignorat alium ſuper ſe eſſe Deum, ſicut
: hæretici: abſurde eum patrem pronunciat qui
ntiorem ignorat Deum. Si vero non quidem
.t, ſed fallit dicens non alium eſſe Deum præ-
, multo magis abſurdum eſt ſi mendacem patrem

ſuum fatetur. Ex quibus omnibus in hanc indagin ſenſus adducitur, quia alium neſciat patrem omnium conditorem & creatorem Deum.

2. Longum erit ſi ex omnibus Evangeliorum lo teſtimonia congregemus, quibus unus atque id Deus legis & Evangeliorum eſſe doceatur. Con gemus tamen breviter etiam de Actibus Apoſto rum, ubi Stephanus & Apoſtoli preces ſuas dirig ad eum Deum qui fecit cœlum & terram, & locutus eſt per os ſanctorum Prophetarum ſuoru ipſum dicentes Deum Abraham, Iſaac & Jacc Deum qui eduxit populum ſuum de terra Ægy Quæ ſententiæ ſenſum noſtrum evidentiſſime dubio ad creatoris dirigunt fidem, & affectum e inſerunt his qui hæc pie de eo fideliterque didiceru ſicut & ipſe Salvator cum interrogatus eſſet q mandatum eſſet maximum omnium in lege, reſp dit, dicens: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto c tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. cundum a tem ſimile eſt huic: Diliges proximum tuum teipſum.* Et his addidit: *quia in iſtis duobus mand tota lex pendet & prophetæ.* Quomodo ergo ei q erudiebat atque in diſcipulatum producebat, mandatum ante omnia mandata commendat, quod ſine dubio in Deum legis ejus conciliaretur a ctus, eo quod ipſis his verbis hæc fuerant a prædicata? Sed concedatur contra has omnes dentiſſimas approbationes, quia de alio neſcio Deo dicat Salvator: *Diliges Dominum Deum tuun toto, corde tuo*, & reliqua quæ dicta ſunt. Et q modo ſi lex & prophetæ creatoris ſunt ſicut dicu id eſt alterius Dei præter eum quem ait bonum, c ſequenter dictum videbitur id quod addidit, le & prophetas in his duobus pendere mandatis? Q modo enim quod alienum & peregrinum a Deo pendebit in Deo? Paulus autem dicens: *Gratias*

De

Deo meo cui ſervio in ſpiritu meo a proavis meis in conſcientia pura: dilucide oſtendit quia non ad aliquem novum Deum, ſed ad Chriſtum venerit. Quos enim alios proavos Pauli oportebit intelligi, niſi eos de quibus ipſe dicit: *Hebræi ſunt, & ego: Iſraelitæ ſunt, & ego.* Sed & præfatio ipſa epiſtolæ ejus ad Romanos nonne hæc eadem his qui intelligere Pauli literas norunt, diligenter oſtendet, quem Deum Paulus prædicat? Ait enim: *Paulus ſervus Jeſu Chriſti vocatus Apoſtolus, ſegregatus in Evangelium Dei quod ante promiſerat per prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis de filio ſuo, qui factus eſt ei ex ſemine David ſecundum carnem, qui prædeſtinatus eſt filius Dei in virtute ſecundum ſpiritum ſanctificationis ex reſurrectione mortuorum Chriſti Jeſu Domini noſtri, &c.* Sed & illud quod ait: *Non obturabis os bovi trituranti: numquid de bobus cura eſt Deo? An propter nos utique dicit? Propter nos enim ſcriptum eſt, quia in ſpe debet qui arat arare, & qui triturat ſub ſpe fructus percipiendi.* In quo evidenter oſtendit quia qui legem dedit Deus, propter nos, id eſt propter Apoſtolos dicit: *Non obturabis os bovi trituranti:* cui cura erat non boum, ſed Apoſtolorum qui Chriſti Evangelium prædicabant. In aliis quoque promiſſionem legis amplectens Paulus ipſe ita ait: *Honora patrem tuum & matrem, quod eſt mandatum primum in promiſſione ut bene ſit tibi, & longævus ſuper terram ſis, terram bonam quam Dominus Deus tuus dabit tibi.* Per quæ ſine dubio placere ſibi legem & Deum legis atque ejus promiſſa pronunciat.

3. Sed quoniam ſolent interdum hujus hæreſis aſſertores per deceptioſa quædam ſophiſmata ſimpliciorum quorumque corda decipere, abſurdum non puto ſi etiam ea quæ in aſſertionibus ſuis proferre ſolent, proponentes ſubreptionem eorum ac mendacia confutemus. Aiunt igitur: ſcriptum eſt, *Deum nemo vidit unquam*: ille autem Deus quem Moyſes prædicat,

& ab ipſo Moyſe viſus eſt, & antea a patribus ejus: is vero qui a Salvatore annunciatur, a nullo penitus viſus eſt. Interrogemus ergo eos & nos ſi hunc quem fatentur Deum & alium eſſe eum dicunt quam creatorem Deum, viſibilem an inviſibilem dicant eſſe. Et ſiquidem dixerint quia viſibilis eſt, præter hoc quod contra ſcripturæ ſententiam venire arguentur, quæ dicit de Salvatore, quia *imago eſt inviſibilis Dei primogenitus omnis creaturæ*: incurrent etiam in illud abſurdum, quod Deum corporeum eſſe dicant. Non enim aliter videri quid poteſt niſi per habitum, & magnitudinem, & colorem, quæ ſunt ſpecialia corporum. Et ſi corpus eſſe pronuncietur Deus, quoniam omne corpus ex materia eſt, invenietur & Deus eſſe ex materia: quod ſi ex materia ſit, materia autem ſine dubio corruptibilis eſt, erit ergo jam ſecundum illos corruptibilis Deus. Rurſum quoque interrogabimus eos. Materia facta eſt an ingenita, id eſt infecta? Et ſiquidem dixerint quia infecta eſt, id eſt ingenita, requiremus ab eis ſi materiæ pars quidem alia Deus, alia autem pars mundus eſt. Si vero reſponderint de materia quia facta eſt, ſine dubio conſequetur, ut eum quem Deum dicunt, factum eſſe fateantur: quod utique nec ipſorum, nec noſtra ratio admittit. Sed dicent, inviſibilis eſt Deus. Et quid agetis? Si inviſibilem eum eſſe dicitis per naturam (*), neque Salvatori debet eſſe viſibilis. Quinimo & videri Deus pater Chriſti dicitur, quoniam *qui videt*, inquit, *filium videt & patrem*. Quod utique vos vehementer anguſtat, a nobis vero rectius non pro videndo ſed pro intelligendo ſentitur. Qui enim intellexerit filium, intelliget & patrem. Hoc ergo modo Moyſes etiam Deum vidiſſe

(*) *Reſtat ut inviſibilis ſit Deus; ſi autem inviſibilis per naturam eſt, neque Salvatori viſibilis erit.* Hieron. Interpr. in epiſt. ad Avitum.

idiſſe putandus eſt, non carnalibus oculis eum in-
iens, ſed viſu cordis ac ſenſu mentis intelligens, &
oc ex parte aliqua. Manifeſtum enim eſt *quia faciem*,
iquit, *meam non videbis* (ſcilicet qui Moyſi reſponſa
ræbebat) *ſed poſteriora mea*. Quæ utique cum eo ſunt
ntelligenda ſacramento, quo intelligi convenit dicta
ivina, abjectis profecto illis & ſpretis anilibus fabu-
is quæ de anterioribus Dei ab imperitis, poſteriori-
uſque finguntur. Neque ſane quis nos impium ali-
uid ſenſiſſe arbitretur, quod diximus quia nec Sal-
atori viſibilis eſt pater: conſideret quali diſtinctio-
e adverſus hæreticos agentes utimur. Diximus
nim quod aliud ſit videre & videri, & aliud noſ-
e & noſci, vel cognoſcere atque cognoſci. Igitur
idere & videri corporum res eſt: quod utique
ec Patri nec filio nec Spiritui ſancto inter ſe in-
icem competenter aptabitur. Natura enim Trini-
atis modum viſionis excedit, his quæ in corpore
unt, id eſt omnibus reliquis creaturis qualitatem in-
er ſe invicem viſionis indulgens; incorporeæ vero
aturæ & principaliter intellectuali, nihil aliud con-
enit niſi noſſe vel noſci, ſicut & Salvator ipſe pro-
unciat dicens, quia *nemo novit filium niſi pater*, *neque
atrem quis novit niſi filius*, *& cui voluerit filius reve-
are*. Manifeſtum ergo eſt quia non dixit, nemo vi-
lit patrem niſi filius, ſed *nemo novit patrem niſi filius*.

4. Si vero propter illa quæ dicuntur in veteri
Teſtamento, quod iraſcitur Deus vel pœnitet, vel
i qua alia humani affectus paſſio deſignatur, materiam
ibi ad confutandos nos præberi putant, affirmantes
enitus impaſſibilem Deum, atque his omnibus car-
entem affectibus ſentiendum: oſtendendum eſt eis
etiam in evangelicis parabolis haberi ſimilia cum dicit,
quia is qui plantavit vineam, & locavit eam colonis,
qui coloni miſſos ad ſe ſervos interemerunt, ad ulti-
mum etiam filium ad ſe miſſum occiderunt, iratus di-
citur

dicitur abſtuliſſe vineam ab eis, & malos co
male perditum dediſſe, & vineam colonis aliis tra
ſe qui redderent ei fructum in tempore ſuo. S
illos cives qui profecto patrefamilias accipere ſib
num, legatos miſerunt poſt eum dicentes, *No
eum regnare ſuper nos*, impetrato regno regreſſus p
familias & iratus interfici coram ſe jubet, & c
tem eorum igne conſumit. Sed & nos ſive in v
Teſtamento, ſive in novo cum de ira Dei leg
non ſecundum literam quæ dicuntur advertimus
ſpiritalem intellectum requirimus in talibus, u
ſentiamus ſicut intelligere de Deo dignum eſt.
quibus ſecundum parvitatem ſenſus noſtri cum ſ
di pſalmi exponeremus illum verſiculum in quo
*Tunc loquetur ad eos in ira ſua & in furore ſuo c
babit eos*, prout potuimus qualiter hoc intelligi
ret, oſtendimus.

CAPUT V.

De juſto & bono.

1. VErum quoniam movet etiam iſtud quo
quod principes iſtius hæreſis diviſionem c
dam feciſſe ſibi videntur, qua dixerunt aliud eſ
ſtum, aliud bonum, & hac diviſione in divi
etiam uſi ſunt, affirmantes bonum quidem Deun
patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti, & non juſ
juſtum vero legis & prophetarum Deum, nec t
bonum: huic quæſtioni reſpondere quam po
breviter neceſſarium puto. Exiſtimant igitur bo
tem affectum talem quemdam eſſe, quod bene
omnibus debeat etiamſi indignus ſit is cui benefi
datur, nec bene conſequi mereatur: ſed, ut mi
detur, non recte uſi ſunt tali definitione, puta
non fieri bene huic cui auſterum vel triſte aliqu
fertur. Juſtitiam vero putarunt affectum eſſe t

unicuique prout meretur retribuat. Sed & in
rurſum definitionis ſuæ ſenſum non recte inter-
tantur. Putant enim quia quod juſtum eſt malis
a faciat, bonis bona; id eſt, ut ſecundum ſenſum
rum juſtus malis non videatur bene velle, ſed
it odio quodam ferri adverſus eos: & colligunt
bi forte in ſcripturis veteris Teſtamenti inveniunt
oriam referentem, verbi gratia de diluvii pœ-
, & eorum qui in eo extincti referuntur, vel
i Sodoma & Gomorra ignei ſulphureique imbris
tatione depopulantur, vel cum in deſerto pro pec-
s ſuis omnes decidunt, ita ut nullus ex his qui de
ypto fuerant profecti, inveniatur terram repromiſ-
iis intrare præter Jeſum & Caleb. De novo autem
tamento miſericordiæ ac pietatis congregant ver-
quibus a Salvatore diſcipuli informantur, & qui-
pronunciari videtur, quia nemo ſit bonus præ-
unum Deum patrem: & per hoc auſi ſunt bonum
dem nominare patrem Salvatoris Jeſu Chriſti,
m autem eſſe dicunt mundi Deum, quem juſtum
, non etiam bonum placuit appellare.

2. A quibus primo illud exigendum puto, ſi ſe-
dum ſuam definitionem juſtum poſſunt oſtendere
ditorem punientem pro meritis vel eos qui diluvii
pore perierunt, vel Sodomitas, vel eos qui ex
ypto profecti fuerant, cum videamus interdum
to nequiora, & ſceleſtiora commiti flagitia quam
int illa pro quibus hi quos ſupra diximus inter-
ti ſunt, nondum tamen videmus unumquemque
cantium pœnam luere meritorum; numquidnam
um dicent effectum eum qui aliquando juſtus erat?
potius illud putabunt, quod juſtus quidem eſt
c, ſed patienter fert humana delicta, tunc vero
juſtus quidem erat qui innocentes parvulos &
entes ſimul cum immanibus & impiis gigantibus
inguebat? Sed hæc ita ſentiunt, quia nihil audire

ultra

ultra literam norunt: alioquin oſtendant quomodo juſtum eſt ſecundum literam, in tertiam & quartam progeniem parentum reddi peccata in ſinum filiorum, & in filiorum ipſorum filios poſt ipſos. A nobis autem talia illa non ſecundum literam intelliguntur, ſed ſicut Ezechiel docuit parabolam eam dicens, requirimus quid ſignificet introrſus ipſa parabola. Sed & illud debent oſtendere, quomodo juſtus ſit, & pro meritis unicuique retribuens, qui punit terrenos & diabolum, cum nihil dignum pœna commiſerint. Non enim poterant (ſi ſecundum iſtos naturæ malæ & perditæ erant) aliquid boni agere. Nam & quod judicem eum dicunt, non tam geſtorum, quam naturarum judex videtur: quippe ſi natura mala benefacere non poteſt, nec bona male. Tum deinde eum quem bonum dicunt, ſi ad omnes bonus eſt, ſine dubio & ad eos qui perituri ſunt bonus eſt: & quomodo non eos ſalvat? Si non vult, jam non erit bonus: ſi vult & non poteſt, omnipotens non erit. Quin potius audiant in Evangeliis patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti ignem præparantem diabolo & angelis ejus. Et quomodo iſtud opus tam pœnale quam triſte ſecundum ſenſum iſtorum boni Dei videbitur? Sed & ipſe Salvator boni Dei filius in Evangeliis proteſtatur & dicit, *quia ſi ſigna & prodigia facta fuiſſent in Tyro & Sidone, olim in ſacco & cinere ſedentes pœnitentiam egiſſent.* Et quum proximus utique ipſis urbibus acceſſiſſet, ac fines earum fuiſſet ingreſſus, cur quæſo declinat civitates iſtas ingredi, & præſtare eis ſignorum & prodigiorum copiam, ſi eas his geſtis in ſacco & cinere certum erat acturas eſſe pœnitentiam? Quod utique cum non facit, ſine dubio perditioni eas relinquit, quas malæ & perditæ naturæ non eſſe ipſe Evangelii ſermo indicat qui eas potuiſſe pœnitere deſignat. Sed & in quadam Evangelii nihilominus parabola ingrediens rex videre diſcumbentes qui fuerant

invi-

itati, vidit quemdam non indutum nuptialibus in-
ıentis, & ait ei: *Amice, quomodo huc intraſti non
:ns indumentum nuptiale? Tunc ait miniſtris: Ligan-
ti manus & pedes mittite eum foras in tenebras exterio-
ibi erit fletus & ſtridor dentium.* Dicant nobis quis
iſte rex qui ingreſſus eſt videre diſcumbentes, &
eniens inter eos quemdam ſordidis indumentis,
et eum vinctum per miniſtros ſuos in exteriores
ebras detrudi. Numquidnam ille eſt quem ju-
n dicunt? Et quomodo bonos ac malos juſſerat
itari, nec merita a miniſtris ſciſcitari præceperat?
quod utique non juſti alicujus (ut iſti dicunt) &
meritis retribuentis, ſed erga omnes indiſcretæ
ıignitatis indicatur affectus. Si vero neceſſe eſt
: de bono Deo, id eſt vel de Chriſto, vel de pa-
Chriſti intelligi, quid aliud eſt quod juſto Dei ju-
io objiciunt: imo quid tale eſt quod in Deo legis
ninantur, quale eſt ut eum qui ab his ſervis quos
erat vocare bonos & malos, fuerat invitatus, ju-
et pro ſordidioribus indumentis vinctum manibus
ibuſque in exteriores tenebras præcipitari?

3. Et hæc quidem ſufficere debent quæ ex aucto-
te aſſumſimus ſcripturarum ad refellenda ea quæ
etici obtendere ſolent. Non tamen indecens vi-
itur, ſi etiam ex ratione ipſius conſequentiæ pau-
agamus cum eis. Interrogamus ergo eos ſi norunt
: ratio apud homines virtutis ac malitiæ habeatur,
videtur conſequens eſſe, ut virtutes dicamus in
ɔ, vel (ut ipſis videtur) in duobus iſtis diis. Re-
ndeant hoc quoque: ſi videtur eis bonitas virtus
aliqua, quod puto ſine dubio fatebuntur, quid
m dicent de juſtitia? Numquam profecto, ut
i videtur, ita deſipient, ut juſtitiam negent eſſe
utem. Ergo ſi bonum virtus & juſtitia virtus eſt,
dubio juſtitia bonitas eſt. Si vero dixerint,
ı eſſe bonum juſtitiam, ſupereſt ut aut malum ſit,

aut

aut indifferens. Et quidem dicentibus malum eſſe juſtitiam reſpondere ineptum puto. Videbor enim vel inſanis ſermonibus, vel mente motis hominibus reſpondere. Malum enim quomodo videbitur id quod bonis bona retribuere poteſt, ſicut etiam ipſi fatentur? Si vero indifferens dixerint, conſequens eſt ut cum juſtitia indifferens ſit, & ſobrietas & prudentia & omnes reliquæ virtutes indifferentes habeantur. Et quid reſpondebimus Paulo dicenti, *Si qua virtus, ſi qua laus, hæc cogitate quæ didiciſtis, & accepiſtis & audiſtis, & vidiſtis in me?* Diſcant ergo perſcrutantes ſcripturas divinas, quæ ſunt ſingulæ virtutes, & non ſurripiant in hoc quod dicunt, quia is Deus qui unicuique ſecundum meritum retribuit, odio malorum retribuit malis mala, & non pro eo quod auſterioribus curari indigent medicamentis hi qui deliquerunt, & propterea his adhibet ea quæ emendationis proſpectu ad præſens videntur ſenſum doloris inferre. Non legunt quid ſcriptum ſit de ſpe illorum qui in diluvio perempti ſunt, de qua ſpe Petrus ipſe in prima epiſtola ſua ita ait, *quia Chriſtus mortuus quidem eſt carne, vivificatus autem ſpiritu: in quo pergens prædicavit his ſpiritibus qui in carcere tenebantur, qui increduli fuerant aliquando cum expectarent Dei patientiam in diebus Noe cum fabricaretur arca, in qua pauci, id eſt octo animæ ſalvæ factæ ſunt per aquam, quod & vos ſimili forma nunc baptiſma ſalvos facit.* De Sodoma autem & Gomorra dicant nobis: ſi credunt creatoris Dei eſſe propheticas voces, ejus ſcilicet qui refertur ſuper eos ignis & ſulphuris imbrem pluiſſe: quid dicit de ipſis Ezechiel propheta? *Reſtituetur*, inquit, *Sodoma in antiquum.* Quid autem affligens eos qui pœna digni ſunt, non pro bono affligit? Qui etiam ad Chaldæam dicit: *Habes carbones ignis, ſede ſuper eos, ipſi erunt tibi adjutorio.* Sed & de his qui in deſerto ceciderunt, audiant quid in LXXVII. pſalmo qui Aſaph ſuperſcribitur, referatur: ait enim:

Cum

um occideret eos, tunc exquirebant eum. Non dicit, uia aliis interfectis alii requirebant eum, ſed ait quia orum qui occidebantur talis erat interitus, ut morficati requirerent Deum. Ex quibus omnibus conat unum eumdemque eſſe juſtum & bonum legis : evangeliorum Deum, & benefacere cum juſtitia ; cum bonitate punire: quia nec bonum ſine juſto ec juſtum ſine bono dignitatem divinæ poteſt indiıre naturæ. Addemus adhuc etiam hoc verſutiis eoım compellentibus nos. Si aliud eſt juſtum quam onum, quoniam bono malum contrarium eſt, & ıſto injuſtum, ſine dubio & injuſtum aliud erit quam ıalum: & ſicut juſtus apud vos non eſt bonus, ita eque injuſtus erit malus: & rurſum, ſicut bonus on eſt juſtus, ita & malus non erit injuſtus. Cui ıtem non videtur abſurtum, ut Deo quidem bono ontrarius ſit malus, Deo autem juſto quem inferioem bono dicunt, contrarius nemo ſit? Non enim cut Satanas eſt qui malus dicitur, ita eſt alius aliquis ui dicatur injuſtus. Quid ergo eſt? Reſcindamus ea uæ defendimus. Non enim poterunt dicere, quia ıalus non etiam injuſtus ſit, & injuſtus malus. Quod in iſtis contrariis indiſſociabiliter inhæret vel malo ıjuſtitia, vel injuſtitiæ malum, ſine dubio & bonus ıdiſſociabilis erit juſto, & juſtus bono: ut ſicut unam ımdemque nequitiam malitiæ & injuſtitiæ dicimus, a bonitatis ac juſtitiæ virtutem unam eamdemque neamus.

4. Sed iterum ad ſcripturæ nos revocant verba roferentes illam ſuam famoſiſſimam quæſtionem. iunt namque; ſcriptum eſt, *quia non poteſt arbor mafructus bonos facere: ex fructu enim arbor cognoſcitur.* uid ergo aiunt? Qualis arbor ſit lex, ex fructibus ıis, id eſt ex præceptorum ſermonibus declaratur. enim bona inveniatur lex, ſine dubio & qui dedit ım bonus Deus eſſe creditur. Si vero juſta magis

quam bona, juſtus etiam legislator putabitur Deu
Paulus apoſtolus nulla circuitione uſus ait, *Lex erg bona eſt, & mandatum ſanctum & juſtum & bonum.* E quibus eſt manifeſtum, quia Paulus non iſtorum lite ras didicerat qui juſtum a bono ſeparant, ſed ab ei Deo fuerat inſtructus, & ejus Dei ſpiritu fuerat illu minatus, qui ſimul & ſanctus & bonus & juſtus eſt per cujus ille ſpiritum loquens, dicebat mandatum legis eſſe ſanctum & juſtum, & bonum. Et ut evi dentius ſupra juſtitiam & ſanctitatem bonitatem ma gis ineſſe oſtenderet in mandato, repetito ſermone pro his tribus ſolam protulit bonitatem dicens: *Quo ergo bonum eſt, mihi mors eſt? abſit.* Sciens quippe bo nitatem genus eſſe virtutum, juſtitiam vero vel ſan ctitatem ſpecies generis, ideo cum in ſuperioribu genus ſimul ac ſpecies nominaſſet, repetens ſermo nem ad ſolum genus retorſit. Sed & in conſequen tibus: *Peccatum* inquit, *per bonum mihi operatum eſt mor tem.* In quo id per genus concludit, quod ſuperiu per ſpecies expoſuerat. Hoc modo namque intelli gendum eſt etiam illud quod dictum eſt: *Bonus hom de bono theſauro cordis ſui profert bonum, & malus de mal profert malum.* Genus namque aſſumpſit etiam hic i bono vel malo. oſtendens ſine dubio in bono ho mine eſſe & juſtitiam & ſobrietatem & prudentiam & pietatem & omne quod vel dici bonum vel intellig poteſt. Similiter etiam & malum hominem dixit, qu ſine dubio eſſet injuſtus & impurus & impius & omni quæ per partes hominem malum deformant. Sicu enim ſine his nequitiis nemo aliquem malum homi nem putat, nec eſſe malus poteſt, ita & ſine illi virtutibus certum eſt quod nemo putabitur eſſe bo nus. Supereſt eis adhuc etiam illud, quod velut pro prie ſibi datum ſcutum putant, quod dixit Dominu in evangelio: *Nemo bonus niſi unus Deus pater*: dicen tes hoc eſſe proprium vocabulum patris Chriſti, qu

tamen

amen alius ſit a creatore omnium Deo, cui crea-
ori bonitatis nullam dederit appellātionem. Videa-
nus ergo ſi in veteri Teſtamento Deus propheta-
um & mundi creator ac legislator non dicitur bo-
ius. Et quid eſt quod in pſalmis dicit: *Quam bonus
ſrael Deus rectis corde: & Dicat nunc Iſrael quoniam
nus, quoniam in ſæculum miſericordia ejus.* Et in la-
nentationibus Hieremiæ ſcriptum eſt: *Bonus Domi-
us his qui ſuſtinent eum, animæ quærenti eum.* Sicut
rgo bonus in veteri Teſtamento frequenter dicitur
)eus, ita etiam juſtus in evangeliis appellatur Domi-
i noſtri Jeſu Chriſti pater. Denique in evangelio
ecundum Joannem orans ipſe Dominus noſter ad
atrem dicit: *Pater juſte, & mundus te non cognovit.*
Ne forte dicant, quia etiam mundi creatorem pro
ſſumtione carnis patrem vocabat, & ipſum juſtum
ominabat, excluduntur ab eo ſermone qui ſtatim
ſequitur: ait enim, *Et mundus te non cognovit.* Se-
cundum ipſos enim ſolum Deum bonum mundus
gnorat. Nam conditorem ſuum veriſſime recognoſ
it, Domino ipſo dicente, quia mundus quod ſuum
ſt diligit. Aperte ergo ille quem putant bonum
)eum, juſtus eſſe in evangeliis dicitur. Ex otio ſane
icebit plura teſtimonia congregare, ſicubi in novo
Teſtamento pater Domini noſtri Jeſu Chriſti juſtus
ppellatur, & etiam in veteri Teſtamento cæli & ter-
æ creator bonus dicitur, ut pluribus teſtimoniis
onvicti hæretici aliquando forte erubeſcant.

CAPUT VI.

De Incarnatione Chriſti.

1. TEmpus eſt his decurſis repetere nos de Incar-
natione Domini & Salvatoris noſtri, quomo-
do vel quare homo fuerit factus. Pro viribus igitur
noſtris perexiguis conſiderata ex operum ſuorum

magis quam ex noſtri ſenſus contemplatione, divina natura, intuitiſque nihilominus creaturis ejus viſibilibus, fide quoque inviſibilibus contemplatis, quia non omnia vel oculis videre poteſt humana fragilitas vel ratione complecti, pro eo quod omnium rationabilium infirmius & fragilius animal nos homines ſumus: præſtantiora enim ſunt illa quæ vel in cœlo, vel ſuper cœlos habentur: ſupereſt ut harum omnium creaturarum, & Dei, medium, id eſt mediatorem quæramus, quem Paulus Apoſtolus primogenitum omnis creaturæ pronunciat. Videntes quoque nos ea quæ de ejus majeſtate in ſcripturis ſanctis referuntur, & intuentes quod *imago inviſibilis Dei*, *& primogenitus omnis creaturæ* dicatur, & quod *in ipſo creata ſunt omnia viſibilia & inviſibilia, ſive throni, ſive dominationes, ſive principatus, ſive poteſtates, omnia per ipſum, & in ipſo creata ſunt: & ipſe eſt ante omnes, & omnia illi conſtant*, qui eſt caput omnium, ſolus habens caput Deum patrem; ſctiptum eſt enim *Caput autem Chriſti Deus:* pervidentes etiam quod ſcriptum eſt, quoniam *nemo novit patrem niſi filius, neque quis novit filium niſi pater.* (Quis enim poteſt noſſe quæ ſit ſapientia, niſi qui genuit eam? Aut quis ad liquidum quæ ſit veritas novit niſi veritatis pater? Quis certe univerſam verbi ſui naturam, atque ipſius Dei quæ ex Deo eſt, inveſtigare potuit, niſi ſolus Deus apud quem erat verbum?) pro certo habere debemus quod hoc verbum, ſive ratio dicenda eſt hanc ſapientiam, hanc veritatem, nullus alius niſi ſolus pater novit, de quo ſcriptum eſt: *Ne ipſum quidem mundum capere arbitror libros qui ſcriberentur*: de gloria ſcilicet & majeſtate filii Dei. Impoſſibile namque eſt literis committere ea quæ ad Salvatoris gloriam pertinent. His igitur tantis ac talibus de natura filii Dei conſideratis, cum ſumma admiratione obſtupeſcimus quod eminens omnium iſta natura exinaniens ſe de

ſtatu

latu majeſtatis ſuæ homo factus ſit, & inter homi-ies converſatus, ſicut gratia labiis ejus infuſa teſta-ur, & ſicut teſtimonium ei reddit pater cœleſtis, & ut ignis quoque & prodigiis variis virtutibusque ab eo eſtis confirmatur. Qui etiam ante præſentiam ſuam anc quam oſtendit in corpore, præcurſores ſuos & uncios adventus ſui miſit prophetas; poſt aſcenſio-em vero ſuam in cœlos, ſanctos Apoſtolos divinita-s ſuæ virtute repletos homines vel ex publicanis el ex piſcatoribus imperitos & indoctos circuire fe-t orbem terrarum, ut ex omni genere atque ex mnibus populis piorum plebem in ſe credentium ongregarent.

2. Verum ex omnibus de eo miraculis & magni-centiis illud penitus admirationem humanæ mentis xcedit, nec invenit mortalis intelligentiæ fragilitas uomodo ſentire vel intelligere poſſit, quod tanta la potentia divinæ majeſtatis, ipſum illud verbum atris, atque ipſa ſapientia Dei, in qua creata ſunt int omnia viſibilia & inviſibilia, intra circumſcri-tionem ejus hominis qui apparuit in Judæa, fuiſſe redenda ſit: ſed & ingreſſa eſſe Dei ſapientia vulvam minæ, & naſci parvulus, & vagitum emittere ad militudinem plorantium parvulorum. Tum deinde uod in morte conturbatus refertur, ut ipſe etiam rofitetur dicens: *Triſtis eſt anima mea uſque ad mor-em*: & ad ultimum quod uſque ad eam quæ inter ho-iines indigniſſima habetur, adductus eſt mortem, li-et poſt tertiam ſurrexerit diem. Cum ergo in eo uædam ita videamus humana ut nihil a communi iortalium fragilitate diſtare videantur, quædam ita ivina, ut nulli alii niſi illi primæ & ineffabili naturæ onveniant Deitatis, hæret humani intellectus angu-ia, & tantæ admirationis ſtupore percuſſa quo de-inet, quid teneat, quo ſe convertat, ignorat. Si eum ſentiat, mortalem videt: ſi hominem putet,

devicto mortis imperio cum ſpoliis redeuntem a mor
tuis cernit. Propter quod cum omni metu & reve
rentia contemplandum eſt, ut in uno eodemque it
utriusque naturæ veritas demonſtretur, ut neque al
quid indignum & indecens in divina illa & ineffabi
ſubſtatia ſentiatur, neque rurſum quæ geſta ſunt
falſis illuſa imaginibus exiſtimentur. Quæ quidem i
aures humanas proferre, & ſermonibus explicare
longe vires vel meriti noſtri, vel ingenii ac ſermo
nis excedit. Arbitror autem quia etiam ſanctorum
Apoſtolorum ſupergrediatur menſuram: quinimo
etiam fortaſſis totius creaturæ cæleſtium virtutum
eminentior eſt ſacramenti iſtius explanatio. De quo
nos non temeritate aliqua, ſed quoniam ordo loc
depoſcit, ea magis quæ fides noſtra continet, quam
quæ humanæ rationis aſſertio vindicare ſolet, quam
pauciſſimis proferemus, ſuſpiciones potius noſtras
quam manifeſtas aliquas affirmationes in medium pro
ferentes.

3. Igitur unigenitus Dei per quem omnia facta e
ſe viſibilia & inviſibilia in ſuperioribus ſermo diſpu
tationis edocuit, ſecundum ſcripturæ ſententiam &
fecit omnia, & quæ fecit, diligit. Nam cum invi
ſibilis Dei ipſe ſit imago inviſibilis, participationem ſu
univerſis rationabilibus creaturis inviſibiliter præbuit
ita ut tantum ex eo unusquisque participii ſumeret
quanto erga eum dilectionis inhæſiſſet affectu. Ve
rum cum pro liberi arbitrii facultate varietas unum
quemque ac diverſitas habuiſſet animorum, ut alius
ardentiore, alius tenuiore & exiliore erga auctorem
ſuum amore teneretur, illa anima de qua dixit Jeſus
quia nemo auferet a me animam meam, ab initio creatur
& deinceps inſeparabiliter ei atque indiſſociabilite
inhærens, utpote ſapientiæ & verbo Dei & verita
ac luci veræ, & tota totum recipiens, atque in eju
lucem ſplendoremque ipſa cedens, facta eſt cum ipſ

princi-

ɪrincipaliter unus ſpiritus, ſicut & Apoſtolus his qui :am imitari deberent, promittit, quia *qui ſe jungit Domino, unus ſpiritus eſt.* Hac ergo ſubſtantia animæ nter Deum carnemque mediante (non enim poſſibile :rat Dei naturam corpori ſine mediatore miſceri) naſcitur, ut diximus, Deus homo illa ſubſtantia me-lia exiſtente, cui utique contra naturam non erat :orpus aſſumere. Sed neque rurſus anima illa, ut-pote ſubſtantia rationabilis, contra naturam habuit capere Deum, in quem, ut ſuperius diximus, velut in verbum & ſapientiam & veritatem tota jam ceſſe-rat. Unde & merito pro eo vel quod tota eſſet in fi-lio Dei, vel totum in ſe caperet filium Dei, etiam ipſa cum ea quam aſſumſerat carne, Dei filius & Dei virtus, Chriſtus & Dei ſapientia appellatur: & rur-ſum Dei filius per quem omnia creata ſunt, Jeſus Chriſtus & filius hominis nominatur. Nam & filius Dei mortuus eſſe dicitur, pro ea ſcilicet natura quæ mortem utique recipere poterat: & filius hominis appellatur, qui venturus in Dei patris gloria cum ſanctis Angelis prædicatur. Et hac de cauſa per omnem ſcripturam tam divina natura humanis voca-bulis appellatur, quam humana natura divinæ nun-cupationibus inſignibus decoratur. Magis enim de hoc quam de ullo alio dici poteſt, quod ſcriptum eſt quia *erunt ambo in carne una, & jam non ſunt duo, ſed caro una.* Magis enim verbum Dei cum anima in carne una eſſe, quam vir cum uxore, putan-dum eſt. Sed & unus ſpiritus eſſe cum Deo, cui magis convenit, quam huic animæ quæ ſe ita Deo per dilectionem junxit, ut cum eo unus ſpiritus merito dicatur?

4. Quod autem dilectionis perfectio (*), & meriti affectus ſinceritas ei hanc inſeparabilem cum Deo fecerit unitatem, ita ut non fortuita fuerit, aut cum perſonæ acceptione animæ ejus aſſumtio, ſed virtutum ſuarum ei merito delata, audi ad eam Prophetam dicentem: *Dilexiſti juſtitiam, & odiſti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis.* Dilectionis ergo merito ungitur oleo lætitiæ, id eſt anima Chriſti cum verbo Dei Chriſtus efficitur. Ungi namque oleo lætitiæ, non aliud intelligitur quam Spiritu ſancto repleri. Quod autem *præ participibus* dixit, indicat quia non gratia Spiritus ſicut Prophetis ei data eſt, ſed ipſius verbi Dei in ea ſubſtantialis inerat plenitudo, ſicut & Apoſtolus dixit: *In quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Denique propter hoc non ſolum dixit: *Dilexiſti juſtitiam*, ſed addit: *Et odiſti iniquitatem.* Odiſſe enim iniquitatem eſt illud quod ſcriptura dicit de eo, quia *peccatum non fecit, nec inventus eſt dolus in ore ejus*: & quod ait: *Tentatus per omnia pro ſimilitudine absque peccato.* Sed & ipſe Dominus dicit: *Quis veſtrum arguet me de peccato?* Et iterum ipſe dicit de ſe: *Ecce*

(*) *Δια τȣτο και ἀνθρωπος γεγονε χριςος, ἐξ ἀνδραγαθηματος τȣτȣ τυχων, ὡς μαρτυρει ὁ προφητης λεγων· ἠγαπησας δικαιοσυνην, και ἐμισησας ἀνομιαν· δια τȣτο ἐχρισε σε ὁ θεος, ὁ θεος σȣ ἐλαιον ἀγαλλιασεως παρα τȣς μετοχȣς σȣ. ἐπρεπε δε τον μηδεποτε κεχωρισμενον τȣ μονογενȣς συγχρηματισαι τῳ μονογενει και συνδοξασθηναι αὐτῳ.*

Idcirco & homo factus eſt Chriſtus ſuo merito hoc ſortitus, ut Propheta teſtatur dicens: Dilexiſti juſtitiam, & odiſti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis. *Decebat enim illum qui nunquam ab unigenito ſeparatus eſt, una cum unigenito (Deum) appellari, & conglorificari.*

Ecce venit princeps mundi hujus, & in me non invenit quicquam. Quæ omnia nullum in eo peccati ſenſum indicant extitiſſe. Quod ut Propheta evidentius deſignaret, quia nunquam in eum iniquitatis ſenſus intraſſet, ait: *Priusquam ſciret puer patrem aut matrem vocare, avertit ſe ab iniquitate.*

5. Quod ſi alicui difficilè videbitur, pro eo quod rationabilem animam eſſe in Chriſto ſupra oſtendimus, quum utique animarum naturam boni malique capacem per omnes diſputationes noſtras frequenter oſtendimus, hoc modo rei hujus explanabitur difficultas. Naturam quidem animæ illius hanc fuiſſe quæ eſt omnium animarum, non poteſt dubitari: alioquin nec dici anima potuit, ſi vere non fuit anima. Verum quoniam boni malique eligendi facultas omnibus præſto eſt, hæc anima quæ Chriſti eſt, ita elegit diligere juſtitiam, ut pro immenſitate dilectionis inconvertibiliter ei atque inſeparabiliter inhæreret, ita ut propoſiti firmitas, & affectus immenſitas, & dilectionis inextinguibilis calor, omnem ſenſum converſionis atque immutationis abſcinderet, & quod in arbitrio erat poſitum, longi uſus affectu jam verſum ſit in naturam: ita & fuiſſe quidem in Chriſto humana & rationabilis anima credenda eſt, & nullum ſenſum vel poſſibilitatem eam putandum eſt habuiſſe peccati.

6. Ad pleniorem tamen rei explanationem non videtur abſurdum, ſi etiam ſimilitudine aliqua utamur, licet in re tam ardua, tamque difficili, ne exemplis quidem uti commodis copia eſt. Tamen ut absque aliquo præjudicio dicamus, ferri metallum capax eſt frigoris & caloris. Si ergo maſſa aliqua ferri ſemper in igne ſit poſita, omnibus ſuis poris, omnibusque venis ignem recipiens, & tota ignis effecta, ſi neque ignis ab ea ceſſet aliquando, neque ipſa ab igne ſeparetur, numquidnam dicemus hanc, quæ na-

tura quidem ferri maſſa eſt, in igne poſitam, & indeſinenter ardentem poſſe frigus aliquando recipere? Quinimo (quod verius eſt) magis eam ſicut in fornacibus ſæpe fieri oculis deprehendimus, totam ignem effectam dicimus, quoniam nec aliud in ea niſi ignis cernitur: ſed & ſi qui contingere atque attrectare tentaverit, non ferri, ſed ignis vim ſentiet. Hoc ergo modo etiam illa anima quæ quaſi ferrum in igne, ſic ſemper in verbo, ſemper in ſapientia, ſemper in Deo poſita eſt, omne quod agit, quod ſentit, quod intelligit, Deus eſt: & ideo nec convertibilis aut mutabilis dici poteſt, quæ inconvertibilitatem ex verbi Dei unitate indeſinenter ignita poſſedit. Ad omnes denique ſanctos calor aliquis verbi Dei putandus eſt perveniſſe: in hac autem anima ipſe ignis divinus ſubſtantialiter requieviſſe credendus eſt, ex quo ad cæteros calor aliquis venerit. Denique quod dixit, quia *unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis*, oſtendit quod aliter iſta anima oleo lætitiæ, id eſt verbo Dei & ſapientia ungitur, & aliter participes ejus, id eſt ſancti Prophetæ & Apoſtoli. Illi enim in odore unguentorum ejus cucurriſſe dicuntur: iſta autem anima vaſculum unguenti ipſius fuit, ex cujus fragrantia participantes digni quique Prophetæ fiebant & Apoſtoli. Sicut ergo aliud eſt unguenti ſubſtantia, aliud odor ejus: ita aliud eſt Chriſtus, & aliud participes ſui. Et ſicut vas ipſum quod ſubſtantiam continet unguenti, nullo genere poteſt aliquid recipere fœtoris: hi vero qui ex odore ejus participant, ſi ſe paulo longius a fragrantia ejus removerint, poſſibile eſt ut incidentem recipiant fœtorem: ita Chriſtus velut vas ipſum in quo erat unguenti ſubſtantia, impoſſibile fuit ut contrarium reciperet odorem. Participes vero ejus quam proximi fuerint vaſculo, tam odoris erunt participes & capaces.

7. Ar-

7. Arbitror ſane etiam Hieremiam prophetam intelligentem quæ ſit in eo natura Dei ſapientiæ, quæ etiam hæc eſſet quam pro ſalute mundi ſuſceperat, dixiſſe: *Spiritus vultus noſtri Chriſtus Dominus, cui diximus quod in umbra ejus vivemus in gentibus.* Pro eo enim quod ſicut umbra corporis noſtri inſeparabilis eſt a corpore, & indeclinabiliter motus ac geſtus corporis ſuſcipit & gerit, puto eum animæ Chriſti opus ac motum qui ei inſeparabiliter inhærebat, & pro motu ejus ac voluntate cuncta perpetrabat, oſtendere volentem umbram Chriſti Domini hanc vocaſſe, in qua umbra nos viveremus in gentibus. In hujus namque aſſumtionis ſacramento gentes vivunt, quæ imitantes eam per fidem veniunt ad ſalutem. Sed & David dicens, *Memor eſto opprobrii mei Domine, quo exprobraverunt me in commutationem Chriſti tui*, ſimilia mihi videtur oſtendere. Et Paulus quid aliud ſentit, cum dicit: *Vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo?* Et quidem in alio loco dicit: *An documentum quæritis ejus qui in me loquitur Chriſtus?* Et nunc Chriſtum in Deo dicit abſconditum. Cujus rei intellectus niſi talis aliquis indicetur, qualem per umbram Chriſti a Propheta ſignificatum eſſe ſupra diximus, fortaſſis etiam hunc ſenſum humanæ mentis excedit. Sed & quamplurima alia in ſcripturis divinis de umbræ ſignificantia videmus inſerta, ut illud in evangelio ſecundum Lucam, cum dicit Gabriel ad Mariam: *Spiritus Domini ſuperveniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi.* Et Apoſtolus de lege dicit, quia *ſimilitudini & umbræ deſerviunt cæleſtium* hi qui carnalem habent circumciſionem. Et alibi dicitur: *Nonne umbra eſt vita noſtra ſupra terram?* Si ergo & lex quæ ſuper terram eſt, umbra eſt, & vita omnis noſtra quæ eſt ſupra terram, umbra eſt, & in umbra Chriſti vivimus inter gentes: videndum eſt ne harum omnium veritas umbrarum in illa revelatione noſcatur, cum jam non

per

per ſpeculum & in ænigmate, ſed facie ad faciem ſancti quique gloriam Dei & rerum cauſas ac veritatem ſpeculari merebuntur. Cujus veritatis accepto jam pignore per Spiritum ſanctum, dicebat Apoſtolus: *Etiam ſi cognovimus Chriſtum ſecundum carnem aliquando, ſed nunc jam non novimus.* Hæc interim nobis ad præſens de rebus tam difficilibus diſputantibus, id eſt de incarnatione, & de deitate Chriſti occurrere potuerunt. Si quis ſane melius aliquid poterit invenire, & evidentioribus de ſcripturis ſanctis aſſertionibus confirmare quæ dicit, illa potius quam hæc recipiantur.

CAPUT VII.

De ſancto Spiritu.

1. QUia ergo poſt primas illas diſſertiones quas de Patre & Filio & Spiritu ſancto in initiis ſecundum quod res popoſcerat, expoſuimus, viſum eſt rurſum repetere nos debere, & oſtendere quod Deus idem eſſet creator & conditor mundi, & pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, id eſt legis & prophetarum atque evangeliorum unus atque idem Deus: tum deinde etiam de Chriſto, quod is qui verbum & ſapientia Dei ſuperius fuerat oſtenſus, etiam qualiter homo factus eſt in conſequentibus debuit demonſtrari: ſupereſt ut etiam de Spiritu ſancto quam poſſumus breviter repetamus. Tempus eſt ergo nunc de Spiritu ſancto nos pro viribus pauca diſſerere quem Dominus & Salvator noſter in evangelio ſecundum Joannem, paracletum nominavit. Sicut enim idem ipſe Deus, atque idem ipſe Chriſtus, ita idem Spiritus ſanctus eſt qui in Prophetis & in Apoſtolis fuit, id eſt, ſive in illis qui ante adventum Chriſti Deo crediderunt, ſive in his qui per Chriſtum confugerunt ad Deum. Et duos quidem Deos auſos eſſe hæreticos dicere, & duos Chriſtos audivimus, duos autem Spiritus ſanctos nunquam cogno-

cognovimus ab aliquo prædicari. Quomodo enim hoc de ſcripturis poterunt affirmare, aut quam differentiam dare poterunt inter Spiritum ſanctum, & Spiritum ſanctum? Si tamen diffinitio aliqua, aut deſcriptio inveniri poteſt Spiritus ſancti. Nam ut concedamus Marcioni vel Valentino poſſe differentias deitatis inducere, & aliam boni naturam, aliam vero juſti deſcribere, quid excogitabit, atque quid inveniet, ut differentiam Spiritus ſancti introducat? Nihil ergo illos poſſe ad indicium qualiſcumque differentiæ arbitror invenire.

2. Nos vero exiſtimamus quod participationem ejus ſimiliter ut ſapientiæ Dei & verbi Dei absque ulla differentia creatura rationabilis omnis aſſumat. Video tamen quod præcipuus ſancti Spiritus adventus ad homines poſt aſcenſionem Chriſti in cœlos magis quam ante adventum ejus declaretur. Antea namque ſolis prophetis, & paucis, ſi quis forte in populo meruiſſet, donum Spiritus ſancti præbebatur; poſt adventum vero Salvatoris ſcriptum eſt adimpletum eſſe illud, quod dictum eſt in propheta Joele, quia *erit in noviſſimis diebus, & effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem, & prophetabunt:* quod utique tale eſt ſicut illud quod ait: *Omnes gentes ſervient ei.* Per gratiam ergo Spiritus ſancti cum reliquis quampluri-mis etiam illud magnificentiſſimum demonſtratur, quod ea quæ in prophetis ſcripta ſunt, vel lege Moyſi, pauci tunc, id eſt ipſi prophetæ, & vix ſicubi unus ex omni populo ſuperare poterat intellectum corporeum, & majus aliquid, id eſt, ſpiritale quid poterat intelligere in lege vel prophetis; nunc autem innumeræ ſunt multitudines credentium, qui licet non omnes poſſint per ordinem atque ad liquidum ſpiritalis intelligentiæ explanare conſequentiam, tamen omnes perſuaſum habent, quod neque circumciſio corporaliter intelligi debeat, neque otium ſab-

bati,

bati, vel ſanguinis effuſio pecoris, neque quod de his Moyſi reſponſa darentur a Deo: qui utique ſenſus dubium non eſt quod Spiritus ſancti virtute omnibus ſuggeratur.

3. Sicut autem multi ſunt intellectus de Chriſto qui utique quamvis ſapientia ſit, non tamen in omnibus ſapientiæ agit aut obtinet vim, niſi in his qui in ipſo ſapientiæ ſtudent: neque cum medicus dicatur, erga omnes quaſi medicus agit, ſed erga illos tantum qui ægritudinis ſuæ intellecto languore confugiunt ad miſericordiam ejus, ut poſſint conſequi ſanitatem: ita arbitror etiam de Spiritu ſancto in quo omnis eſt natura donorum. Aliis namque præbetur per ſpiritum ſermo ſapientiæ, aliis ſermo ſcientiæ, aliis fides, & ita per ſingulos qui eum capere poſſunt, hoc efficitur, vel hoc intelligitur ipſe ſpiritus, quo indiget ille qui eum participare meruerit. Quas diviſiones ac differentias non advertentes hi qui eum Paracletum in Evangelio audiunt nominari, neque conſiderantes ex quo opere vel actu Paracletus nominetur, vilibus eum neſcio quibus ſpiritibus compararunt, & per hoc conturbare conati ſunt eccleſias Chriſti, ita ut diſſentiones fratribus non modicas generarent. Evangelium vero tantæ eum potentiæ ac majeſtatis oſtendit, ut dicat Apoſtolos non poſſe capere adhuc ea quæ volebat docere eos Salvator, niſi cum advenerit Spiritus ſanctus, qui ſe eorum animabus infundens illuminare eos poſſit de ratione ac fide Trinitatis. Iſti vero pro imperitia ſui intellectus, quia non ſolum ipſi quod rectum eſt conſequenter non valent exponere, ſed ne his quidem quæ a nobis dicuntur, poſſunt audientiam commodare, minora quam dignum eſt de ejus divinitate ſentientes, erroribus ſe ac deceptionibus tradiderunt, erratico magis ſpiritu depravati, quam ſancti Spirius inſtitutionibus eruditi, ſecundum quod Apoſtolus dixit: *Doctrinam ſpirituum*

dæmonio-

dæmoniorum ſequentes prohibentium nubere ad interitum & ruinam multorum, & importune ſe abſtinere a cibis, ut per oſtentationem acrioris obſervantiæ ſeducant animas innocentum.

4. Oportet ergo nos ſcire quia Paracletus eſt Spiritus ſanctus, docens majora quam voce proferri poſſunt, &, ut ita dixerim, quæ ineffabilia ſunt, & *quæ non licet homini loqui*, id eſt quæ indicari humano ſermone non poſſunt. Quod autem ait *non licet*, pro eo quod *non poteſt*, dictum ſentimus ab Apoſtolo, ſicut & ibi ubi ait : *Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt*: *omnia mihi licent, ſed non omnia ædificant.* Ea enim quorum poteſtas nobis eſt, propter quod habere ea poſſumus, licere nobis dicit. Paracletus vero quod dicitur Spiritus ſanctus, a conſolatione dicitur. Paracleſis enim latine conſolatio appellatur. Si quis namque de Spiritu ſancto participare meruerit, cognitis ineffabilibus ſacramentis conſolationem ſine dubio & lætitiam cordis aſſumit. Cum enim rationes omnium quæ fiunt, quare vel qualiter fiant, ſpiritu indicante cognoverit, in nullo utique conturbari ejus anima poterit, aut ullum ſenſum mœroris accipere : nec in aliquo terretur, cum verbo Dei & ſapientiæ ejus inhærens, Dominum Jeſum dicit in Spiritu ſancto. Verum quoniam Paracleti fecimus mentionem, & pro viribus noſtris qualiter de eo ſentiri debeat, expoſuimus : dicitur autem etiam Salvator noſter paracletus in epiſtola Joannis cum dicit : *Si quis noſtrum peccaverit, paracletum habemus apud patrem Jeſum Chriſtum juſtum, & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris*: conſideremus ne forte aliud hic ſignificet hæc appellatio paracleti de Salvatore, aliud de Spiritu ſancto. Videtur enim de Salvatore paracletus dici deprecator. Utrumque enim ſignificat in græco paracletus, & deprecatorem, & conſolatorem. Propter eum ergo qui ſubſequitur ſermonem, quo ait : *Et ipſe eſt repropitiatio*

pitiatio pro peccatis noſtsis, magis in Salvatore nom paracleti pro deprecatore intelligendum videtur; (precari enim patrem pro peccatis noſtris dicitur. I Spiritu ſancto Paracletus conſolator debet intell pro eo quod conſolationem præſtat animabus, qu bus aperte revelat ſenſum ſcientiæ ſpiritalis.

CAPUT VIII.

De anima.

1. POſt hæc jam ordo depoſcit nos etiam de anin generaliter inquirere, & ab inferioribus in(pientes ad ſuperiora conſcendere. Eſſe namque ar mas in ſingulis quibusque animalibus, etiam in h quæ in aquis degunt, a nullo arbitror dubitari. Na & communis omnium hoc ſervat opinio, & confi matio ſanctæ ſcripturæ auctoritatis accedit, cum dic tur, quia *fecit Deus cetos magnos, & omnem anima animantium repentium, quæ produxerunt aquæ ſecundu genus eorum.* Ex communi vero rationis intelligenti confirmatur etiam ab his qui definitionem animæ cei tis determinant verbis. Definitur namque anima ho modo, quia ſit ſubſtantia φανταςικη & ὁρμητικη, quo latine, licet non tam proprie explanetur, dici tame poteſt ſenſibilis & mobilis. Quod utique conveni etiam de omnibus animalibus dici, & his quæ in aqui degunt; ſed & in volucribus eadem definitio anim convenienter oſtenditur. Addidit ſane ſcriptura etia alterius ſententiæ auctoritatem, cum dicit: *Non man ducabitis ſanguinem, quia anima totius carnis ſanguis eju eſt, & non manducabitis animam cum carnibus;* in qu evidentiſſime ſanguinem omnium animalium animar eorum eſſe deſignat. Jam vero ſi quis requirat, quo modo animam omnis carnis ſanguinem ejus eſſe di xit, de apibus, veſpis, & formicis, & de his qu in aquis ſunt, oſtreis, & cochleis, & quæcumqu

ſunt

ſunt alia quæ carent ſanguine, & eſſe animantia manifeſtiſſime demonſtrantur: reſpondendum eſt, quoniam in hujuſcemodi animantibus quam in cæteris vim habet rubri ſanguinis vigor, hanc vim obtinet in iſtis humor iſte qui ineſt in eis, licet alterius ſit coloris, nihil enim refert qui ſit color, dummodo ſubſtantia ſit vitalis. De jumentis vero vel pecudibus quod animantia ſint, etiam apud communem opinionem nulla dubitatio eſt. Evidens tamen eſt divinæ ſcripturæ ſententia, cum dicit Deus: *Producat terra animam vivam ſecundum genus, quadrupedia & repentia & beſtias terræ ſecundum genus.* Jam vero de homine quamvis nulli dubium ſit, nec requirere aliquis poſſit: tamen & ſcriptura divina deſignat, quod *Deus in faciem ejus inſpiravit ſpiramentum vitæ, & factus eſt homo in animam viventem.* Supereſt de angelico ordine requirere, utrum & ipſi animas habeant, an animæ ſint, vel de cæteris divinis cæleſtibusque virtutibus, ſed & de contrariis poteſtatibus. Auctoritatem quidem divinæ ſcripturæ usquam nullam invenimus, quod vel angeli, vel ſi qui ſunt divini ſpiritus miniſtri Dei, vel animas habere, vel animæ dicantur: animantia tamen eſſe a quamplurimis ſentiuntur. De Deo autem invenimus ſcriptum eſſe ita: *Et ponam animam meam ſuper animam illam quæ manducaverit ſanguinem, & eradicabo eam de populo ſuo*, & item alibi: *Neomenias veſtras & ſabbata & diem magnum acceptum non habeo. Jejunia & ferias & dies feſtos veſtros odit anima mea.* Et in XXI. Pſalmo de Chriſto (certum eſt enim quia ex perſona ipſius iſte pſalmus adſcribitur, ſicut Evangelium conteſtatur) ita dictum eſt: *Tu autem Domine ne longe facias auxilium tuum, ad defenſionem meam reſpice, erue a framea Deus animam meam, & de manu canis unicam meam.* Quamvis & multa alia ſint teſtimonia de anima Chriſti in carne poſiti.

2. Sed de Chriſti quidem anima omnem nobis
met quæſtionem ratio incarnationis occurrens. S
enim vere carnem habuit, ita vere & animam hal
De eo vero quod Dei anima in ſcripturis nomina
qualiter intelligi debeat, & ſentire & proferre difl
eſt: ſemel enim ſimplicem illam naturam, & ab
ullius adjectionis permixtione profitemur: tamen
quo modo ſentiendum eſt, nominari interim Dei
ma videtur: de Chriſto vero non dubitatur. Et
non mihi videtur abſurdum etiam de ſanctis An
cæterisque cæleſtibus virtutibus tale aliquid vel
re, vel ſentire. Siquidem definitio illa animæ e
in ipſos videtur incurrere. Quis enim rationabi
ſenſibiles eos eſſe vel mobiles poterit deneg
Quod ſi recta iſta videtur eſſe definitio, quod
ſtantia rationabiliter ſenſibilis & mobilis anima
tur, videtur hæc eadem definitio etiam ad Ang
pertinere. Quid enim aliud in illis quam ſenſus r
nabilis & motus eſt? Quorum autem una definiti
ratio eſt, horum ſine dubio & eadem ſubſtantia
Paulus ſane eſſe quemdam animalem hominem ſig
cat, quem negat ea quæ ſunt ſpiritus Dei poſſe
pere: ſed ſtultam dicit ei videri Spiritus ſancti do
nam, nec poſſe eum intelligere quod ſpiritua
diſcernatur. Sed & in alio loco ait ſeminari co
animale, & ſurgere corpus ſpiritale, oſtendens in
ſurrectione juſtorum nihil animale futurum. Et i
reqnirimus ne forte ſubſtantia aliqua ſit quæ ſe
dum hoc quod anima eſt, imperfecta ſit. Verum ut
propterea imperfecta ſit quod a perfectione dec
an talis a Deo facta ſit, cum per ordinem ſin
diſcuti cœperint, requiremus. Si enim animalis
mo non recipit quæ ſunt ſpiritus Dei, & pro eo q
animalis eſt, melioris naturæ, id eſt divinæ intelli
tiam recipere non poteſt, hac fortaſſis de cauſa
dentius nos Paulus docere volens quid ſit per quo
qu

iæ ſunt ſpiritus, id eſt ſpiritalia intelligere poſſumus, entem magis quam animam Spiritui ſancto conjunt & ſociat. Hoc enim eum puto oſtendere cum dit: *Orabo ſpiritu, orabo & mente, pſalmum dicam ſpiritu, ulmum dicam & mente.* Et non dicit quia anima ora), ſed ſpiritu & mente: & non dicit, anima pſalm, ſed ſpiritu pſallam & mente.

3. Sed fortaſſe requiritur: ſi mens eſt quæ ſpiu orat & pſallit, & ipſa eſt quæ & perfectionem rcipit & ſalutem: quomodo dicit Petrus, *Percipien- finem fidei noſtræ ſalutem animarum noſtrarum?* Si ima cum ſpiritu nec orat nec pſallit (*), quomodo erabit ſalutem? Aut ſi cum ad beatitudinem venerit, n anima non dicetur? Sed videamus ne forte poſſit c modo reſponderi, quia (**) ſicut Salvator venit lvare quod perierat, etiam cum ſalvatur, non eſt

I 2 perdi-

(*) *Unde cum infinita cautione tractandum eſt, ne forte um animæ ſalutem fuerint conſecutæ, & ad beatam vim pervenerint, animæ eſſe deſiſtant. Sicut enim venit ominus atque Salvator quærere & ſalvum facere quod rierat, ut perditum eſſe deſiſtat; ſic anima quæ perierat, ob cujus ſalutem venit Dominus, quum ſalva facta fuet anima, anima eſſe ceſſabit. Illud quoque pariter requindum, utrum ſicut perditum aliquando non fuit perdim, & erit tempus quando perditum non erit; ſic aliquananima fuerit non anima, & fore tempus quando nequaiam anima perſeveret.* Hieron. Interpr. in epiſt. ad Avit.

(**) Ὥσπερ σωσαι το ἀπολωλος ἠλθεν ὁ Σωτηρ, ν μεν τοι σωζεται το ἀπολωλος, ὀυκετι ἐστιν απολως, ὀυτως ἠν σωσαι ἠλθε ψυχην ὡς σωσαι το ἀπολωκ, ὀυκετι μενει ψυχη ἡ σωθεισα ψυχη, ὀυτε το ἀπολωκ. ἐτι βασανιστεον ει ὡσπερ το ἀπολωλος ἠν ὀτε ὀυκ πολωλει, και ἐσται ποτε ὀτε ὀυκ ἐσται ἀπολωλος, ὀυτω ν ἡ ψυχη ἠν ὀτε ὀυκ ἠν ψυχη, και ἐσται ὀτε ὀυκ ἐσται υχη. Juſtinian. ad calcem epiſt. ad Men.

perditum quod prius perditum dicebatur: ita fortaſſi etiam hoc quod ſalvatur, anima dicitur: cum autem jam ſalva facta fuerit, ex perfectioris partis ſuæ vocabulo nuncupabitur, Sed & illud adjici poſſe videtur quibusdam: quia ſicut hoc quod perditum eſt erat ſine dubio antequam periret, cum aliud neſcio quid erat quam perditum, ſicut erit utique cum jam non eſt perditum: ita etiam anima quæ periſſe dicitur videbitur fuiſſe quid aliquando cum nondum periſſet & propter hoc anima diceretur, quæ rurſum ex perditione liberata poteſt iterum illud eſſe quod fuit antequam periret, & anima diceretur. Sed & ex ipſi nominis animæ ſignificatione quam in græco indicat viſum eſt & nonnullis requirentibus curioſius poſſe non mediocrem ſuggeri intellectum. Nam ſermo divinus Deum ignem eſſe dixit cum ait: *Deus noſter ignis eſt conſumens.* Sed & de Angelorum ſubſtantia ita ait: *Qui facit Angelos ſuos Spiritus, & miniſtros ſuos ignem urentem*: & alibi, *Apparuit Angelus Domini in flamma ignis in rubo.* Inſuper etiam mandatum accepimus, ut ſimus ſpiritu ferventes: per quod ſine dubio igneum oſtenditur & calidum Dei verbum. Sed & Hieremias propheta audit ab eo qui ſibi reſponſa dabat: *Ecce dedi verba mea in os tuum ignem* Sicut ergo Deus ignis eſt, & Angeli flamma ignis, & Sancti quique ſpiritu fervent; ita econtrario hi qui deciderunt a dilectione Dei, ſine dubio refrixiſſe in charitate ejus ac frigidi facti dicendi ſunt. Ait enim & Dominus, quia *propterea quod multiplicata eſt iniquitas, refrigeſcet charitas multorum.* Sed & omnia quæcumque ſunt quæ adverſæ poteſtati in ſcripturis ſanctis comparantur, frigida ſemper inveniens diabolus dicitur: quo quid frigidius invenitur. Sed & in mari regnare dicitur draco. Serpentem namque & draconem, quod utique ad aliquem de malignis ſpiritibus retorquetur, & in mari Propheta eſſe deſignat. Et alibi dicit Propheta; *Inducam*

gladium

gladium ſanctum ſuper draconem-ſerpentem fugientem, ſuper draconem ſerpentem perverſum, & interficiet eum. Et iterum ait: *Etiam ſi abſceſſerint ab oculis meis, & deſcenderint in profundum maris: ibi mandabo draconi & mordebit eos.* Sed & in Job ipſe rex eſſe omnium quæ in aquis ſunt, dicitur. A borea vero accendi mala ſuper omnes qui habitant terram, Propheta denunciat. Boreas autem ventus in ſcripturis ſanctis frigidus deſignatur, ſicut ſcriptum eſt in Sapienti: *Frigidus ventus Boreas.* Quod & ipſum ſine dubio ſentiendum eſt de diabolo. Si ergo ea quæ ſancta ſunt, & ignis & lumen & ferventia nominantur, quæ autem contraria ſunt, frigida, & charitas multorum refrigeſcere dicitur, requirendum eſt ne forte & nomen animæ quod græce dicitur ψυχη, a refrigeſcendo de ſtatu diviniore ac meliore dictum ſit, & translatum inde quod ex calore illo naturali & divino refrixiſſe videatur, & ideo in hoc quo nunc eſt ſtatu, & vocabulo ſita ſit. Denique proprie laudabiliter animam poni in ſcripturis ſanctis, require ſi facile invenias; culpabiliter autem frequenter occurrit, ut ibi: *anima mala perdit eum qui poſſidet eam:* & *anima quæ peccat, ipſa morietur.* Poſtea enim quam dictum eſt: *Omnes animæ meæ ſunt, ſicut anima patris, ita anima filii mea eſt:* utique conſequens videbatur ut diceret: *Anima quæ agit juſtitiam, ipſa ſalvabitur:* & *anima quæ peccat, ipſa morietur.* Sed nunc videmus quoniam quod culpabile quidem eſt, adjunxit ad animam: quod autem laude dignum erat, reticuit. Videndum ergo eſt (*), ne

(*) Παρα την αποπτωσιν και την ψυξιν την απο τȣ ζῆν τῳ πνευματι, γεγονεν ἡ νυν γενομενη ψυχη, ἡσα και δεκτι-

Ex eo quod decidit & refrixit a ſpiritali vita, facta eſt anima, quæ etiam in id quod ab initio fuit, redire poteſt. Quod

ne forte, ſicut diximus ex ipſo nomine declarari, ab eo quod refrixerit a fervore juſtorum & divini ignis participatione ψυχη, id eſt anima appellata ſit, nec tamen amiſit facultatem reſtituendi ſe in illum ſtatum fervoris, in quo ex initio fuit. Unde & Propheta tale aliquid videtur oſtendere, cum dicit, *Revertere anima mea in requiem tuam.* Ex quibus omnibus illud videtur oſtendi (*), quod mens de ſtatu ſuo ac dignitate declinans, effecta vel nuncupata eſt anima: quæ ſi reparata fuerit & correcta, redit in hoc ut ſit mens.

4. Quod ſi ita eſt, deceſſus ipſe mentis ac devolutio videtur mihi quod non æqualis omnium ſentiendus ſit, ſed vel plus vel minus in animam verti, & aliquas quidem mentes ſervare aliquid etiam prioris vigo-

δεικτικη της ἐπανοδȣ της ἐφ᾽ ὅπερ ἠν ἐν ἀρχῃ· ὅπερ νομιζω λεγεσθαι ὑπο τȣ προφητȣ ἐν τῳ· ἐπιςρεψον ψυχη μȣ εἰς την ἀναπαυσιν σȣ· ὡςε ὁλον τȣτο εἰναι. Νȣς πως ἐν γεγονε ψυχη, και ψυχη κατορθωθεισα γινεται νȣς. Juſtinian. loc. cit.

Quod a Propheta ſignificari arbitror, dum ait: Revertere anima mea in requiem tuam, *ut totum hoc ſit:*

(*) Νȣς, *id eſt, mens corruens facta eſt anima, & rurſum anima inſtructa virtutibus mens fiet. Quod & de anima Eſau ſcrutantes poſſumus invenire, propter antiqua peccata eum in deteriori vita eſſe damnatum. Et de cæleſtibus requirendum eſt, quod non eo tempore quo factus eſt mundus, ſolis anima, vel quodcumque; eam appellari oportet, eſſe cœperit, ſed antequam lucens illud & ardens corpus intraret. De luna & ſtellis ſimiliter ſentiamus, quod ex cauſis præcedentibus, licet invitæ compulſæ ſint ſubjici vanitati, ob præmia futurorum; non ſuam facere, ſed creatoris voluntatem, a quo in hac officia diſtributæ ſunt.* Verſio Hieron. ex loc. cit.

vigoris, aliquas vero aut nihil, aut exiguum aliquid. Unde inveniuntur quidam ſtatim ab ineunte ætate ardentioris acuminis, alii vero tardioris, nonnulli autem obtuſiſſimi & penitus indociles naſci. Verumtamen quod diximus, mentem in animam verti, vel ſi qua alia in hoc videntur aſpicere, diſcutiat apud ſe qui legit diligentius & pertractet: a nobis tamen non putentur velut dogmata eſſe prolata, ſed tractandi more ac requirendi eſſe diſcuſſa. Addat autem & hoc qui legit ad tractatum, quod etiam de Salvatoris anima ex his quidem quæ in evangelio ſcripta ſunt, obſervatur, quod alia ſunt quæ ei ſub animæ nomine adſcribuntur, & alia quæ ſub Spiritus nomine deputantur. Nam quum paſſionem aliquam vel perturbationem ſui vult indicare, ſub animæ nomine indicat, ut quum dicit: *Nunc anima mea turbatu eſt*, &, *Triſtis eſt anima mea uſque ad mortem*, &, *nemo tollit animam meam; ſed ego pono eam abs me.* In manus autem patris commendat non animam, ſed ſpiritum: & quum carnem dicat infirmam, non animam promtam dicit, ſed ſpiritum: unde videtur quaſi medium quoddam eſſe anima inter carnem infirmam & ſpiritum promtum.

5. Sed fortaſſis occurrat nobis aliquis ex his de quibus ipſi in noſtris propoſitionibus admonuimus, & dicat: Quomodo ergo etiam Dei anima dicitur? Cui reſpondebimus hoc modo: quia ſicut omnia quæ corporaliter de Deo dicuntur, id eſt vel digiti, vel manus, vel brachia, vel oculi, vel pes, vel os, dicimus non hæc humana membra, ſed virtutes ejus quaſdam in his corporeorum membrorum appellationibus indicari; ita & eſſe aliquid aliud putandum eſt, quod appellatione hac quæ anima Dei dicitur, indicatur. Et ſi fas eſt audere nos in tali re amplius aliquid dicere, poteſt fortaſſea nima Dei intelligi unigenitus filius ejus. Sicut enim anima per omne corpus inſerta movet omnia & agitat quæ opera-

operatur univerſa: ita & unigenitus filius Dei, qui eſt verbum & ſapientia ejus, pertingit & pervenit ad omnem virtutem Dei, inſertus ei. Et fortaſſis ob hujus ſacramenti indicium corpus in ſcripturis vel dicitur Deus vel deſcribitur. Conſiderandum ſane eſt, ne forte poſſit etiam pro hoc anima Dei intelligi unigenitus ejus, quoniam venit & ipſe in locum hunc afflictionis, & in convallem fletus deſcendit, & in locum humiliationis noſtræ; ſicut dicit in pſalmo, *Quoniam humiliaſti nos in loco afflictionis.* Denique ſcio quosdam exponentes illud quod in Evangelio a Salvatore dictum eſt: *Triſtis eſt anima mea uſque ad mortem*: interpretatos eſſe de Apoſtolis, quos velut meliores a reliquo corpore animam ſuam dixerit. Nam quia multitudo credentium corpus illius dicitur, Apoſtolos velut reliquo corpore meliores animam intelligi debere dixerunt. Hæc prout potuimus de rationabili anima diſcutienda magis a legentibus quam ſtatuta ac definita protulimus. De animabus vero pecudum cæterorumque mutorum ſufficiant illa quæ abſolute ſuperius diximus.

CAPUT IX.

De mundo & motibus rationabilium creaturarum, vel bonarum, vel malarum, & de cauſis earum.

1. SEd nunc ad propoſitæ diſputationis ordinem revertamur, & intueamur creaturæ initium, quodcunque illud initium creantis Dei mens potuerit intueri. In illo ergo initio putandum eſt tantum numerum rationabilium creaturarum (*), vel

(*) Εν τῃ ἐπινοουμενῃ ἀρχῃ τοσουτον ἀριθμον τῳ βουληματι αὐτου ὑποςησαι τον Θεον νοερων οὐσιων, ὁσον ἠδυνατο διαρκεσαι· πεπερασμενην γαρ ειναι και την δυναμιν

rel intellectualium, vel quoquomodo appellandæ iunt quas mentes ſuperius diximus, feciſſe Deum, juantum ſufficere poſſe proſpexit. Certum eſt quippe quod præfinito aliquo apud ſe numero eas fecit: ıon enim, ut quidam volunt, finem putandum eſt ıon habere creaturas: quia ubi finis non eſt, nec comprehenſio ulla, nec circumſcriptio eſſe poteſt. Quod ſi fuerit, utique nec contineri, vel diſpenſari ı Deo quæ facta ſunt, poterunt. Naturaliter nempe quicquid infinitum fuerit, & incomprehenſibile erit. Porro autem ſicut ſcriptura dicit, *In numero & menſura univerſa* condidit Deus, & idcirco numerus quidem recte aptabitur rationabilibus creaturis, vel mentibus, ut tantæ ſint quantæ a providentia Dei diſpenſari, regi, & contineri poſſint. Menſura vero materiæ corporali conſequenter aptabitur: quam utique tantam a Deo eſſe creatam credendum eſt,

 quan-

μιν του Θεου λεκτεον, και μη προφασει εὐφημιας την περιγραφην αὐτης περιαιρετεον. ἐὰν γαρ ἡ ἀπειρος ἡ Θεια δυναμις, ἀναγκη αυτην μηδε ἑαυτην νοειν. τῃ γαρ φυσει το ἀπειρον ἀπεριληπτον. πεποιηκε τοινυν τοσαυτα ὧν ἐδυνατο περιδραξασθαι, και ἐχειν αὐτα ὑπο χειρας, και συγκροτειν ὑπο την αὐτου προνοιαν· ὥσπερ και τοσαυτην ὑλην κατεσκευασεν, ὅσην ἠδυνατο κατακοσμησαι. Juſtinian. ad Men. in fine.

In illo quod mente percipitur initio, tantum numerum intelligibilium ſubſtantiarum voluntate ſua conſtituit Deus, quanto poterat ſufficere. Dicendum enim finitam eſſe Dei potentiam; nec ſub obtentu laudis, tollenda ejus circumſcriptio eſt. Etenim ſi infinita ſit divina potentia, neceſſe ſt eam ne ſeipſam quidem intelligere: natura enim infinitum comprehendi non poteſt. Tanta igitur fecit, quanta poterat apprehendere, & ſub manu habere, ac ſub providentia ſua continere; quemadmodum & tantam materiam *apparavit, quantam poterat exornare.*

quantam ſibi ſciret ad ornatum mundi poſſe ſufficere. Hæc ergo ſunt quæ in initio, id eſt ante omnia a Deo creata eſſe exiſtimandum eſt. Quod quidem etiam in illo initio quod Moyſes latentius introduxit, indicari putamus cum dicit: *In principio fecit Deus cœlum & terram.* Certum eſt enim quia non de firmamento, neque de arida, ſed de illo cœlo ac terra dicatur quorum cœlum hoc & terra quam videmus, vocabula poſtea mutuata ſunt.

2. Verum quoniam rationabiles iſtæ naturæ quas in initio factas ſupra diximus, factæ ſunt cum ante non eſſent, hoc ipſo quia non erant, & eſſe cœperunt, neceſſario convertibiles & mutabiles ſubſtiterunt: quoniam quæcumque inerat ſubſtantiæ earum virtus, non naturaliter inerat, ſed beneficio conditoris effecta. Quod ergo ſunt, non eſt proprium, nec ſempiternum, ſed a Deo datum. Non enim ſemper fuit: & omne quod datum eſt, etiam auferri & recedere poteſt. Recedendi autem cauſa in eo erit, ſi non recte & probabiliter dirigitur motus animorum. Voluntarios enim & liberos motus a ſe conditis mentibus creator indulſit, quo ſcilicet bonum in eis proprium fieret, cum id voluntate propria ſervaretur: ſed deſidia & laboris tædium in ſervando bono, & averſio ac negligentia meliorum, initium dedit recedendi a bono. Recedere autem a bono, non aliud eſt quam effici in malo. Certum namque eſt malum eſſe bono carere. Ex quo accidit, ut in quanta menſura quis devolveretur a bono, in tantam menſuram malitiæ deveniret. In quo utique pro motibus ſuis unaquæque mens vel amplius, vel parcius bonum negligens, in contrarium boni quod ſine dubio malum eſt, trahebatur. Ex quo videtur ſemina quædam & cauſas varietatis ac diverſitatis ille omnium conditor accepiſſe, ut pro diverſitate mentium, id eſt, rationabilium creaturarum, quam di-

verſita-

ſitatem ex ea cauſa quam ſuperius diximus, pu-
læ ſunt concepiſſe, varium ac diverſum mundum
ıret. Quod autem varium ac diverſum dicimus,
eſt quod volumus indicare.

3. Mundum nunc dicimus, omne quod eſt ſuper
os, vel in cœlis, vel ſuper terram, vel in his qui
ri appellantur, vel quæcumque usquam prorſus
ı ſunt, & hi qui in ipſis degere nominantur. To-
. ergo hoc, mundus vocatur. In quo mundo
:dam dicuntur eſſe ſupercæleſtia, id eſt, in habi-
onibus beatioribus poſita, & corporibus cæleſtio-
ıs ac ſplendentioribus induta, & in his ipſis multæ
ərentiæ oſtenduntur: ſicut (verbi cauſa) etiam
oſtolus dicit, quod *alia ſit gloria ſolis, alia lunæ,
gloria ſtellarum: ſtella enim a ſtella differt in gloria.*
edam vero terrena dicuntur, & inter ipſa non
va eſt differentia, id eſt, inter homines: alii
ıque eorum Barbari, alii Græci: & Barbarorum
lam immanes & feri, alii mitiores. Et quidam
lem legibus probatiſſimis utuntur, alii vilioribus
aſperioribus, alii quoque inhumanis & ferinis ma-
moribus quam legibus utuntur. Et quidam qui-
ı ſtatim ab initio nativitatis ſuæ humiliantur, &
ecti ſunt, ac ſerviliter educantur, vel ſub domi-
, vel ſub principibus poſiti, vel tyrannis, alii ve-
lberius & rationabilius educantur, alii ſanis cor-
ibus, nonnulli ægris ſtatim a prima ætate, alii
., alii auditu & voce decepti, nonnulli ita nati,
ſtatim poſt nativitatem hujuscemodi ſenſibus de-
.dati, vel certe jam adulta ætate tale aliquid paſſi.
ıuid refert revolvere me omnes atque enumerare
ıanarum clades miſeriarum, a quibus alii liberi,
involuti ſunt, cum poſſit unusquisque etiam apud
ətipſum conſiderare de his ſingulis atque perpen-
:? Sunt & quædam inviſibiles virtutes, quibus
ſuper terram ſunt, diſpenſanda commiſſa ſunt;

&

& non parva etiam in ipſis differentia credenda eſt, ſicut & in hominibus invenitur. Sane apoſtolus Paulus eſſe quædam etiam inferna deſignat, & in ipſis ſimili modo ſine dubio varietatis cauſa requirenda eſt. De mutis vero animalibus & volucribus, atque de his quæ in aquis habitant, requirere ſuperfluum videtur: cum hæc non principalia, ſed conſequentia accipi debere certum ſit.

4. Quoniam ergo omnia quæ facta ſunt, per Chriſtum & in Chriſto facta eſſe dicuntur, ſicut & apoſtolus Paulus manifeſtiſſime deſignat dicens: *Quoniam in ipſo & per ipſum creata ſunt omnia, ſive quæ in cælo ſunt, ſive quæ in terra, viſibilia & inviſibilia, ſive throni, ſive poteſtates, ſive principatus, ſive dominationes: omnia per ipſum & in ipſo creata ſunt.* Sed & in evangelio Joannes nihilominus eadem oſtendit, dicens: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: hoc erat in principio apud Deum; omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil.* Sed & in pſalmo ſcriptum eſt quia *omnia in ſapientia feciſti:* Quia ergo Chriſtus ſicut verbum & ſapientia eſt, ita etiam juſtitia eſt, conſequens ſine dubio erit, ut ea quæ in verbo & ſapientia facta ſunt, etiam in ea juſtitia quæ eſt Chriſtus, facta eſſe dicantur: quod ſcilicet in his quæ facta ſunt, nihil injuſtum, nihil fortuitum videatur, ſed omnia ita eſſe ut æquitatis ac juſtitiæ regula expetit, doceantur. Quomodo ergo tanta iſta rerum varietas, tantaque diverſitas juſtiſſima & æquiſſima poſſit intelligi, certus ſum humano ingenio vel ſermone explicari non poſſe, niſi ipſum verbum ac ſapientiam & juſtitiam qui eſt unigenitus filius Dei, proſtrati ac ſupplices deprecemur, qui per gratiam ſuam ſenſibus ſe noſtris infundens, obſcura illuminare, clauſa patefacere, pandereque dignetur arcana: ſi tamen inveniamur tam digne vel *petere*, vel quærere, vel pulſare, ut vel petentes

acci-

:cipere mereamur, vel quærentes invenire, vel ulſantibus jubeatur aperiri. Non ergo freti noſtro ıgenio, ſed ipſius ſapientiæ auxilio quæ fecit univer-ı, & juſtitiæ ejus quam ineſſe creaturis omnibus cre-imus, interim etiamſi aſſerere non valemus, ipſius ımen confiſi miſericordia inquirere perſcrutarique :ntabimus, quomodo iſta tanta varietas mundi atque iverſitas, omni juſtitia ac ratione conſtare videatur. .ationem autem dico dumtaxat generalem; nam ſpe-ialem ſingulorum, & quærere imperiti eſt, & red-ere velle dementis eſt.

5. Dicentibus autem nobis mundum iſtum in hac arietate poſitum, qua ſupra expoſuimus a Deo fa-:um, quem Deum & bonum & juſtum atque æquiſ-mum dicimus, objicere hoc plurimi ſolent, & hi ıaxime qui ex ſchola Marcionis, & Valentini, & iaſilidæ venientes audierunt diverſas eſſe naturas ani-ıarum, quomodo juſtitiæ Dei conveniat mundum ıcientis, ut habitaculum aliis quidem in cœlis præ-eat, & non ſolum his habitaculum melius præſtet, erum etiam gradum aliquem celſiorem ſpectabilio-emque concedat, principatum aliis indulgeat, aliis oteſtates, dominationes quoque aliis tribuat, aliis npliſſimas ſedes cœleſtium tribunalium præſtet, elu-:ant alii rutilantius, & coruſcent fulgore ſidereo: liis ſit gloria ſolis, aliis gloria lunæ, aliis gloria ſtel-ırum; ſtella a ſtella in gloria differat: &, ut ſimul c breviter totum dicam, ſi creatori Deo nec volun-ıs ſummi bonique operis, nec perficiendi facultas eeſt, qnid cauſæ exiſtere potuit, ut naturas ratio-abiles creans, id eſt, quibus ut eſſent ipſe exſtitit auſa, celſiores alios faceret, alios ſecundo, aut :rtio, & multis jam inferiores gradibus deteriores-ue procrearet? Tum deinde objiciunt etiam de his ıæ in terris ſunt, quod aliis naſcendi ſors felicior venerit, ut quis (verbi gratia) ex Abraham gene-

retur,

retur, & ex repromiſſione naſcatur, alius quo
Iſaac & Rebecca, quique adhuc in ventre poſiti
plantat fratrem ſuum, & antequam naſcatur,
dicitur a Deo. Vel hoc ipſum omnino, quod
bræis quis naſcitur, apud quos eruditionem
legis inveniat: alius vero apud Græcos & ip
pientes, & non parvæ eruditionis homines, jar
alius apud Æthiopes, quibus veſci humanis ca
uſus eſt: aut apud Scythas apud quos parri
quaſi ex lege geritur: vel apud Tauros, ubi
tes immolantur. Aiunt ergo nobis: Si hæc ta
rum diverſitas, naſcendique conditio tam varia
que diverſa, in qua cauſa utique facultas liber
trii locum non habet (non enim quis ipſe ſibi
vel ubi, vel apud quos, vel qua conditione
tur) Si ergo, inquiunt, hoc non facit naturæ
ſitas animarum, id eſt, ut mala natura animæ a
tem malam deſtinetur, bona autem ad bonas
aliud ſupereſt, niſi ut fortuito iſta agi putentur &
Quod utique ſi recipiatur, jam nec a Deo fact
mundus, nec a providentia ejus regi credet
conſequenter nec Dei judicium de uniuscujusq
ſtis videbitur exſpectandum. In qua re quæ
dem ad liquidum veritas rerum, illius eſt noſſe
qui ſcrutatur omnia, etiam alta Dei.

6. Nos vero quaſi homines (ne hæreticor
ſolentiam reticendo nutriamus) quæ pro virib
ſtris occurrere nobis poſſunt, ad ea quæ ob
runt, hoc modo reſpondebimus. Bonum eſſe
ſtum & omnipotentem Deum creatorem univer
quibus valuimus ex divinis ſcripturis aſſerti
frequenter oſtendimus. Hic cum in principio
ret ea quæ creare voluit, id eſt rationabiles na
nullam habuit aliam creandi cauſam niſi prop
ipſum, id eſt bonitatem ſuam. Quia ergo
quæ creanda erant, ipſe exſtitit cauſa; in quo

Va

varietas aliqua, neque permutatio, neque impoſſibilitas inerat, æquales creavit omnes ac ſimiles quos creavit, quippe cum nulla ei cauſa varietatis ac diverſitatis exiſteret. Verum quoniam rationabiles ipſæ creaturæ, ſicut frequenter oſtendimus, & in loco ſuo nihilominus oſtendemus, arbitrii facultate donatæ ſunt: libertas unumquemque voluntatis ſuæ vel ad profectum per imitationem Dei provocavit, vel ad defectum per negligentiam traxit. Et hæc exſtitit cauſa (ſicut & antea jam diximus) diverſitatis inter rationabiles creaturas, non ex conditoris voluntate vel judicio originem trahens, ſed propriæ libertatis arbitrio. Deus vero cui jam creaturam ſuam pro merito diſpenſare juſtum videbatur, diverſitates mentium in unius mundi conſonantiam traxit, quo velut unam domum in qua ineſſe deberent non ſolum vaſa aurea & argentea, ſed & lignea & fictilia, & alia quidem ad honorem, alia autem ad contumeliam, ex iſtis diverſis vaſis, vel animis, vel mentibus ornaret. Et has cauſas (ut ego arbitror) mundus iſte ſuæ diverſitatis accepit, dum unumquemque divina providentia pro varietate motuum ſuorum, vel animorum propoſitique diſpenſat. Qua ratione neque creator injuſtus videbitur, cum ſecundum præcedentes cauſas pro merito unumquemque diſtribuit: neque fortuita uniuscujusque naſcendi vel felicitas vel infelicitas putabitur, vel qualiscumque acciderit illa conditio, neque diverſi creatores, vel diverſæ naturæ credentur animarum.

7. Verum ne ſcriptura quidem ſancta videtur mihi penitus arcani hujus tacuiſſe rationem: ſicut cum apoſtolus Paulus de Jacob & Eſau diſputans ait: *Cum enim nondum nati fuiſſent, neque egiſſent aliquid boni vel mali ut propoſitum quod ſecundum electionem Dei factum eſt, permaneret, non ex operibus, ſed ex eo qui vocavit, dictum eſt quia major ſerviet minori, ſicut ſcriptum eſt: Jacob dilexi,*

lexi, Eſau autem odio habui. Et poſt hæc ſibi ipſe reſpondet & dicit: *Quid ergo dicemus? Numquid injuſtitia eſt apud Deum?* Et ut nobis occaſionem præſtaret inquirendi de his, & perſcrutandi quomodo hæc non extra rationem fiant, reſpondet ſibi ipſi, & ait. Eadem namque, ut mihi videtur, quæ de Jacob & Eſau quæſtio proponitur, haberi etiam de cæleſtibus omnibus & terreſtribus creaturis & de infernis poteſt. Et ſimiliter mihi videtur, ſicut ibi ait: *Cum enim nondum nati fuiſſent, neque aliquid egiſſent boni vel mali*, ita etiam de cæteris omnibus dici poſſe, *cum enim nondum* creata eſſent, *neque egiſſent aliquid boni vel mali ut ſecundum electionem propoſitum Dei maneat* (ſicut putant quidam) facta ſunt illa quidem cæleſtia, hæc autem terreſtria, & alia inferna, *non ex operibus* (ut putant illi) *ſed ex eo qui vocavit. Quid ergo dicemus*, ſi hæc ita ſunt? *Ergo injuſtitia eſt apud Deum? Abſit.* Igitur ſicut de Eſau & Jacob diligentius perſcrutatis ſcripturis invenitur, quia non eſt injuſtitia apud Deum, ut antequam naſcerentur, vel agerent aliquid in vita hac, diceretur *quia major ſerviet minori;* & ut invenitur non eſſe injuſtitia, quod & in ventre fratrem ſuum ſupplantavit Jacob, ſi ex præcedentis videlicet vitæ meritis digne eum dilectum eſſe ſentiamus a Deo, ita ut fratri præponi mereretur: ita etiam de cæleſtibus creaturis, ſi advertamus quia iſta diverſitas non creaturæ principium, ſed ex præcedentibus cauſis pro meriti dignitate diverſum ſingulis a conditore miniſterii paratur officium, ex eo profecto quod unusquisque in eo quod mens creatus a Deo eſt vel rationabilis ſpiritus, pro motibus mentis & ſenſibus animorum, vel plus vel minus ſibi meriti paraverit, vel amabilis Deo, vel etiam odibilis exſtiterit: cum tamen aliqui ex his qui melioribus meritis ſunt ad exornandum mundi ſtatum compati reliquis, & officium præbere inferioribus ordinentur, quo per hoc & ipſi partici-

pes

xiſtant patientiæ creatoris: ſecundum quod Apo-
; ipſe dicit, *Vanitati enim creatura ſubjecta eſt non*
, *ſed propter eum qui ſubjecerit in ſpem.* Obſer-
:s igitur iſtam ſententiam quam Apoſtolus de na-
te Eſau & Jacob exponens dixit: *Numquid in-*
a eſt apud Deum? Abſit: etiam in omnibus crea-
rectum arbitror hanc eamdem debere ſententiam
diri: quoniam, ſicut ſuperius diximus, juſtitia
creatoris in omnibus apparere. Quæ, ut mihi
ur, ita demum lucidius oſtendetur, ſi cauſas di-
atis unusquisque vel cæleſtium, vel terre-
1, vel infernorum in ſemetipſo præcedentes na-
tem corpoream habere dicatur. Verbo enim
c ſapientia ejus creata ſunt univerſa, & per ipſius
ata ſunt juſtitiam. Per gratiam vero miſericor-
ıæ omnibus providet, atque omnes quibuscum-
:urari poſſunt remediis hortatur, & provocat
lutem.

Sicut ergo dubium non eſt in die judicii futu-
quod ſeparentur boni a malis, & juſti ab injuſtis,
guli quique pro merito per ea loca quibus digni
diſtribuantur judicio Dei, ſicut Deo volente
nſequentibus oſtendemus, tale aliquid opinor
ante jam factum. Omnia enim Deus & ſemper
o agere ac diſpenſare credendus eſt. Illud quo-
quod Apoſtolus docet, dicens: *In domo magna*
int tantummodo vaſa aurea & argentea, ſed & lignea
lilia, & alia quidem ad honorem, alia autem ad con-
iam: & quod addit dicens: *Quia ſi quis ſe expur-*
it, erit vas in honorem ſanctificatum, Domino utile
ne opus bonum: ſine dubio illud oſtendit, quia
: expurgaverit in hac vita poſitus, ad omne bo-
opus erit paratus in futuro: qui autem non ſe
ıverit, ſecundum quantitatem immunditiæ ſuæ
'as ad contumeliam, id eſt, indignum. Ita er-
ſſibile eſt intelligi etiam antea fuiſſe vaſa ratio-
 nabilia

nabilia vel purgata, vel minus purgata, id eſt quæ ſeipſa vel purgaverint, vel non purgaverint: & ex hoc unumquodque vas ſecundum menſuram puritatis aut impuritatis ſuæ locum vel regionem, vel conditionem naſcendi vel explendi aliquid in hoc mundo accepiſſe: quæ omnia Deus usque ad minimum virtute ſapientiæ ſuæ providens atque dignoſcens, moderamine judicii ſui æquiſſima retributione univerſa diſponit, quatenus unicuique pro merito vel ſuccurri vel conſuli deberet. In quo profecto omnis ratio æquitatis oſtenditur, dum inæqualitas rerum retributionis meritorum ſervat æquitatem. Quorum meritorum rationes per ſingulos quosque ſecundum veritatem & ad liquidum ſolus ipſe cum unigenito verbo ac ſapientia ſua & Spiritu ſancto recognoſcit.

CAPUT X.

De reſurrectione & judicio, de igne inferni, & pœnis.

1. Sed quoniam nos ſermo commonuit de judicio futuro, & de retributione, ac ſuppliciis peccatorum, ſecundum quod comminantur ſanctæ ſcripturæ, & eccleſiaſtica prædicatio continet, eo quod judicii tempore ignis æternus & tenebræ exteriores & carcer & caminus, & alia his ſimilia peccatoribus præparata ſint: videamus quid etiam de his ſentire oporteat. Sed ut ad hæc competenti ordine veniatur, prius mihi videtur de reſurrectione ſermo movendus, ut ſciamus quid eſt illud quod vel ad ſupplicium, vel ad requiem, vel ad beatitudinem veniet: de quo in aliis quidem libris quos de Reſurrectione ſcripſimus, plenius diſputavimus, & quid nobis de hoc videretur, oſtendimus. Sed & nunc propter conſequentiam tractatus pauca inde repetere non videtur abſurdum: maxime propter hoc offenduntur

quidam

quidam in eccleſiaſtica fide, quaſi velut ſtulte & penitus inſipienter de reſurrectione credamus; præcipue hæretici, quibus hoc modo arbitror reſpondendum. Si confitentur etiam ipſi quia reſurrectio ſit mortuorum, reſpondeant nobis quid eſt quod mortuum eſt. Nonne corpus? Corporis ergo reſurrectio fiet. Tum deinde dicant ſi utendum nobis putant eſſe corporibus an non? Arbitrot apoſtolo Paulo dicente quia *ſeminatur corpus animale, reſurget corpus ſpiritale*, iſtos negare non poſſe quod corpus reſurgat, vel quia in reſurrectione corporibus utamur. Quid ergo? Si certum eſt quod corporibus nobis utendum ſit, & corpora quæ ceciderunt, reſurgere prædicantur (non enim proprie reſurgere dicitur, niſi id quod ante ceciderit) nulli dubium eſt idcirco ea reſurgere, ut his iterum ex reſurrectione induamur. Alterum ergo hæret ex altero. Nam & ſi reſurgunt corpora, ſine dubio ad indumentum noſtri reſurgunt: & ſi neceſſe eſt nos eſſe in corporibus, ſicut certe neceſſe eſt, non in aliis quam in noſtris corporibus eſſe debemus. Quæ ſi verum eſt quod reſurgunt & ſpiritalia reſurgunt, dubium non eſt quin abjecta corruptione, & depoſita mortalitate reſurgere dicantur a mortuis: alioquin vanum videbitur & ſuperfluum reſurgere quemquam a mortuis, ut iterum moriatur. Quod ita demum intelligi evidentius poteſt, ſi quis diligenter advertat quæ ſit animalis corporis qualitas, quæ in terram ſeminata ſpiritalis corporis reparet qualitatem. Ex animali namque corpore ipſa virtus reſurrectionis & gratia ſpiritale corpus educit, cum id ab indignitate transmutat ad gloriam.

2. Quoniam ergo hæretici eruditiſſimi ſibi videntur & ſapientiſſimi, interrogabimus eos ſi omne corpus ſchema aliquod habet, id eſt habitu aliquo deformetur. Et ſi quidem dixerint eſſe corpus quod non aliquo habitu deformetur, imperitiſſimi omnium

atque inſipientiſſimi videbuntur. Nullus enim hoc negabit, niſi ſit ab omni eruditione penitus alienus. Si vero ſecundum id quod conſequens eſt dixerint quia omne corpus certo aliquo habitu deformatur, requiremus ab eis ſi poſſunt nobis ſpiritalis corporis habitum demonſtrare atque deſcribere: quod utique nullo modo facere poterunt. Sed & differentias eorum qui reſurgunt inquiremus ab eis. Quomodo oſtendent verum eſſe illud quod dictum eſt quia *alia caro volucrum, alia piſcium, & corpora cæleſtia & corpora terreſtria, ſed alia quidem cæleſtium gloria, alia vero terreſtrium; alia gloria ſolis, alia lunæ, alia ſtellarum: ſtella a ſtella differt in gloria, ita & reſurrectio mortuorum?* Secundum iſtam ergo conſequentiam cæleſtium corporum oſtendant nobis differentias gloriæ eorum qui reſurgunt, & ſi ullo genere conati fuerint ſecundum cæleſtium corporum differentias aliquam excogitare rationem, quæremus ab eis ut etiam ſecundum terrenorum corporum comparationem differentias reſurrectionis aſſignent. Nos vero ita intelligimus, quod volens Apoſtolus deſcribere, quanta eſſet differentia eorum qui reſurgent in gloria, id eſt ſanctorum, comparationem cæleſtium corporum ſumſit dicens: *Alia gloria ſolis, alia gloria lunæ, alia gloria ſtellarum.* Et iterum volens differentias eorum docere qui in hac vita non expurgati ad reſurrectionem venient, id eſt peccatores, de terrenis ſumit exemplum, dicens: *Alia corpora volucrum, alia piſcium.* Digne etenim ſanctis cæleſtia, terrena peccatoribus comparantur. Hæc quidem dicta ſint adverſus eos qui reſurrectionem mortuorum, id eſt, reſurrectionem corporum negant.

3. Nunc vero ſermonem convertimus ad nonnullos noſtrorum, qui vel pro intellectus exiguitate, vel explanationis inopia, valde vilem & abjectum ſenſum de reſurrectione corporis introducunt. Quos interrogamus, quomodo intelligant animale corpus

gratia

a reſurrectionis immutandum, & ſpiritale futu-
: & quomodo quod in infirmitate ſeminatur, re-
ćturum ſentiant in virtute: quod in ignobilitate,
nodo reſurgat in gloria: & quod in corruptione,
nodo ad incorruptionem transferatur. Quod uti-
ſi credunt Apoſtolo quia corpus in gloria & vir-
& incorruptibilitate reſurgens, ſpiritale jam eſſe-
ſit, abſurdum videtur & contra ſenſum Apo-
dicere, id rurſum carnis & ſanguinis paſſionibus
cari, cum manifeſte dicat Apoſtolus: *Quoniam
& ſanguis regnum Dei non poſſidebunt: neque cor-
incorruptionem poſſidebit.* Sed illud quomodo
iunt quod dicit Apoſtolus: *Omnes autem immu-
ur?* Quæ utique immutatio ſecundum illum or-
n quem ſuperius docuimus, exſpectanda eſt: in
ine dubio dignum aliquid divina gratia ſperare
convenit; quod futurum credimus hoc ordine
nudum granum frumenti aut alicujus cæterorum in
ſeminatum deſcribit Apoſtolus, cui *Deus dat
prout vult*, cum primum granum ipſum frumen-
ortuum fuerit. Ita namque etiam noſtra cor-
velut granum cadere in terram putanda ſunt:
is inſita ratio ea quæ ſubſtantiam continet corpo-
, quamvis emortua fuerint corpora & corrupta
diſperſa, verbo tamen Dei ratio illa ipſa quæ
er in ſubſtantia corporis ſalva eſt, erigat ea de
, & reſtituat ac reparet, ſicut ea virtus quæ eſt
ino frumenti, poſt corruptionem ejus & mor-
eparat ac reſtituit granum in culmi corpus &
. Et ita his quidem qui regni cælorum hære-
m conſequi merebuntur, ratio illa reparandi
ris quam ſupra diximus, Dei juſſu ex terreno
imali corpore corpus reparat ſpiritale, quod
re poſſit in cælis; his vero qui inferioris meriti
t, vel abjectioris, vel etiam ultimi & abſtruſi,
iuſcujusque vitæ atque animæ dignitate, etiam

gloria corporis & dignitas datur: ita tamen ut etiam eorum qui ad ignem æternum, vel ad ſupplicia deſtinandi ſunt, per ipſam reſurrectionis permutationem ita corpus incorruptum ſit quod reſurgit, ut ne ſuppliciis quidem corrumpi valeat & diſſolvi. Si ergo ita ſe habet qualitas ejus corporis quod reſurget a mortuis, videamus nunc quid ſibi velit ignis æterni comminatio.

4. Invenimus namque in Eſaia propheta deſignari uniuſcujusque proprium eſſe ignem quo punitur; ait enim: *Ambulate in lumine ignis veſtri, & in flamma quam accendiſtis.* Per quos ſermones hoc videtur indicari, quod unusquisque peccatorum flammam ſibi ipſe proprii ignis accendat, & non in aliquem ignem qui antea jam fuerit accenſus ab alio, vel ante ipſum ſubſtiterit, demergatur. Cujus ignis materia atque eſca noſtra ſunt peccata, quæ ab apoſtolo Paulo ligna & fœnum & ſtipula nominantur. Et arbitror quod ſicut in corpore eſcæ abundantia & qualitas & quantitas cibi contraria febres generant, & febres diverſi modi vel temporis ſecundum eam menſuram qua intemperies collecta materiam ſuggeſſerit ac fomitem febrium: quæ materiæ qualitas ex diverſa intemperie congregata, cauſa vel acerbioris morbi, vel prolixioris exiſtit: ita anima cum multitudinem malorum operum & abundantiam in ſe congregaverit peccatorum, competenti tempore omnis illa malorum congregatio effervеſcit ad ſupplicium, atque inflammatur ad pœnas: cum mens ipſa, vel conſcientia per divinam virtutem omnia in memoriam recipiens, quorum in ſemetipſa ſigna quædam & formas, cum peccaret, expreſſerat, & ſingulorum quæ vel fœde ac turpiter geſſerat, vel etiam impie commiſerat, hiſtoriam quamdam ſcelerum ſuorum ante oculos ſuos videbit expoſitam: tunc & ipſa conſcientia propriis ſtimulis agitatur atque compungitur, & ſui ipſa effi-

citur

citur accuſatrix & teſtis. Quod ita ſenſiſſe puto etiam Paulum apoſtolum cum dicit: *Inter ſe invicem cogitationibus accuſantibus, aut etiam defendentibus in die qua judicabit Deus occulta hominum, ſecundum Evangelium meum per Jeſum Chriſtum.* Ex quo intelligitur quod circa ipſam animæ ſubſtantiam tormenta quædam ex ipſis peccatorum noxiis affectibus generantur.

5. Et ne ſatis tibi hujus rei intellectus difficilis appareat, conſiderari poſſibile eſt ex his paſſionum vitiis, quæ animabus accidere ſolent, id eſt, cum vel flammis amoris exuritur anima, vel zeli, vel livoris ignibus maceratur: aut cum ira agitatur, vel cum inſaniæ, vel triſtitiæ immenſitate conſumitur, quomodo horum malorum nimietates aliquanti intolerabiliter ferentes, mortem ſubire, quam hujuſcemodi cruciatus perpeti, tolerabilius habuere. Requires ſane ſi his qui vitiorum malis iſtis quæ ſupra diximus irretiti ſunt, nec emendationis aliquid in hac vita adhuc poſiti comparare ſibimet potuerunt, & ita ex hoc mundo abceſſerunt, ſufficiat illis ad pœnam quod illis ipſis perdurantibus in ſe noxiis affectibus crucientur, id eſt, vel iræ, vel furoris, vel inſaniæ, vel mœroris, quorum utique mortiferum virus nullo in hac vita emendationis medicamento mitigatum eſt; an his affectibus immutatis generalis pœnæ ſtimulis vexabuntur. Sed & aliam ſuppliciorum ſpeciem intelligi arbitror poſſe, quia ſicut quidem ſentimus ſoluta corporis membra atque a ſuis invicem divulſa compagibus immenſi doloris generare cruciatum, ita cum anima extra ordinem atque compagem vel eam harmoniam qua ad bene agendum & utiliter ſentiendum a Deo creata eſt, fuerit inventa, nec ſibimet ipſi rationabilium motuum compagine conſonare, pœnam cruciatumque putanda ſit ſuimetipſius ferre diſſidii, & inconſtantiæ ſuæ, atque inordinationis ſentire ſupplicium. Quæ animæ diſſolutio atque

 adhi-

diviılſio cum adhibiti ignis ratione fuerit explorata, ſine dubio ad firmiorem ſui compaginem inſtaurationemque ſolidatur.

6. Multa ſunt etiam alia quæ nos latent quæ illi ſoli cognita ſunt, qui eſt medicus animarum noſtrarum. Si enim ad corporis ſanitatem pro his vitiis quæ per eſcam potumque collegimus, neceſſariam habemus interdum auſterioris ac mordacioris medicamenti curam; nonnunquam vero, ſi id vitii qualitas depopoſcerit, rigore ferri & ſectionis aſperitate indigemus; quod ſi etiam hæc ſupergreſſus fuerit morbi modus, ad ultimum conceptum vitium etiam ignis exurit; quanto magis intelligendum eſt & hunc medicum noſtrum Deum volentem diluere vitia animarum noſtrarum, quæ ex peccatorum & ſcelerum diverſitate collegerant, uti hujuscemodi pœnalibus Curis, inſuper etiam ignis inferre ſupplicium his qui ſanitatem animæ perdiderunt? Cujus rei imagines etiam in ſcripturis ſanctis referuntur. Denique in Deuteronomio ſermo divinus peccatoribus comminatur, quod febribus & frigoribus & aurigine punientur, & oculorum vacillationibus, & mentis alienatione, & paraplexia, & cæcitate, ac debilitate renum cruciandi ſint. Si quis igitur ex otio de omni ſcriptura congreget omnes languorum commemorationes quæ in comminatione peccatoribus velut corporearum ægritudinum appellationibus memorantur, inveniet quod animarum vel vitia, vel ſupplicia per hoc figuraliter indicentur. Ut autem intelligamus quia ea ratione qua medici adjutoria languentibus adhibent, ut per curas reparent ſanitatem, etiam Deus agit circa eos qui lapſi ſunt, & deciderunt in peccata, indicio eſt & illud, quod per Hieremiam prophetam jubetur calix furoris Dei propinari omnibus gentibus ut bibant, & inſaniant, & evomant. In quo comminatur dicens, quia ſi quis noluerit bibere,

non

non mundabitur. Ex quo utique intelligitur quod furor vindictæ Dei ad purgationem proficit animarum. Quoniam autem & ea pœna quæ per ignem inferri dicitur, pro adjutorio intelligitur adhiberi, Eſaias docet, qui de Iſrael quidem ſic dicit: *Abluet Dominus ſordes filiorum, vel filiarum Sion, & ſanguinem expurgabit e medio ipſorum ſpiritu judicii & ſpiritu uſtionis.* De Chaldæis autem ſic dicit: *Habes carbones ignis, ſede ſuper eos, hi erunt tibi in adjutorio.* Et in aliis dicit: *Sanctificabit Dominus in igne ardenti.* Et in Malachia propheta dicit: *Sedens Dominus conflabit, & purgabit, & fundet purgatos filios Juda.*

7. Sed & illud quod de diſpenſatoribus non bonis in Evangelio dictum eſt, qui dividendi dicuntur, & pars eorum cum infidelibus poni, tanquam ea pars quæ ipſorum propria non ſit, aliorſum ſit mittenda, ſine dubio genus aliquod indicat pœnæ eorum quorum, ut mihi videtur, ſeparandus ab anima ſpiritus indicatur. Qui ſpiritus ſiquidem divinæ naturæ id eſt Spiritus ſanctus intelligendus eſt, ſentiemus hoc dictum de dono Spiritus ſancti: quod, ſive per baptiſmum, ſive per gratiam ſpiritus cum alicui ſermo ſapientiæ, vel ſermo ſcientiæ, vel alterius cujusque datus eſt doni, & non recte adminiſtratus, id eſt aut ad terram defoſſus eſt, aut in ſudario colligatus, auferetur profecto ab anima donum ſpiritus, & pars reliqua quæ ſupereſt, id eſt animæ ſubſtantia cum infidelibus ponetur, diviſa ac ſeparata ab eo ſpiritu cum quo adjungens ſe Domino unus ſpiritus eſſe debuerat. Si vero hoc non de Dei ſpiritu, ſed de animæ ipſius natura intelligendum eſt, pars ejus melior illa dicetur quæ ad imaginem Dei & ſimilitudinem facta eſt; alia autem pars ea quæ poſtmodum per liberi arbitrii lapſum contra naturam primæ conditionis & puritatis aſſumta eſt, quæ utique pars utpote amica & chara materiæ, cum infidelium forte mulctatur.

Poteſt autem & tertio ſenſu illud intelligi de diviſione iſta, ut quoniam unicuique fidelium etiamſi minimus ſit in eccleſia, adeſſe angelus dicitur qui etiam ſemper videre faciem Dei patris a Salvatore perhibetur, & hic utique unum erat cum eo cui præerat, ſi is per inobedientiam efficiatur indignus, auferri ab eo Dei angelus dicatur, & tunc pars ejus, id eſt humanæ naturæ pars avulſa a Dei parte cum infidelibus deputetur, quoniam commonitiones appoſiti ſibi a Deo angeli non fideliter cuſtodivit.

8. Sed & exteriores tenebras, ut ego opinor, non tam aerem aliquem obſcurum & ſine ullo lumine intelligendum puto, quam de his qui profundæ ignorantiæ tenebris immerſi extra omne intelligentiæ lumen effecti ſunt. Videndum quoque eſt, ne forte etiam illud iſte ſermo ſignificet, quod ſicut ſancti corpora ſua, in quibus ſancte & pure in hujus vitæ habitationibus vixerunt, lucida & glorioſa ex reſurrectione ſuſcipient, ita & impii quique qui in hac vita errorum tenebras & noctem ignorantiæ dilexerunt, obſcuris & atris poſt reſurrectionem corporibus induantur (*), ut ea ipſa caligo ignorantiæ quæ in hoc mundo interiores eorum mentes obſederat, in futuro per exterius corporis appareat indumentum. Similiter quoque & de carcere ſentiendum eſt. Sed ſufficiant iſta in præſenti loco, quæ interim nunc ut dicendi ordo ſervaretur, quam pauciſſimis dicta ſunt.

CAPUT

(*) *Niſi forte corpus hoc pingue atque terrenum caligo & tenebræ nominandæ ſunt, per quod conſummato hoc mundo, cum neceſſe fuerit in alium tranſire mundum, rurſum naſcendi ſumet exordia.* Hieron. Verſio in epiſt. *ad Avitum.*

CAPUT XI.

De repromiſſionibus.

1. VIdeamus nunc breviter quid & de repromiſſionibus ſentiendum ſit· Certum eſt quia nullum animal omni modo otioſum atque immobile eſſe poteſt, ſed omni genere moveri & agere ſemper & velle aliquid geſtit: & hanc ineſſe naturam omnibus animantibus, manifeſtum puto. Multo magis ergo rationabile animal, id eſt, hominis naturam neceſſe eſt ſemper aliquid movere vel agere. Et ſi quidem immemor ſui ſit, & quid ſe deceat ignoret, circa uſus corporales omnis ſua movetur intentio, & per omnes motus ſuos erga voluptates ſuas ac libidines corporis occupatur: ſi vero talis ſit qui in commune aliquid curare vel providere ſtudeat, aut reipublicæ conſulens, aut magiſtratibus parens, aut quicquid illud eſt quod in commune certe prodeſſe videatur, exercet. Jam vero ſi quis talis ſit ut aliquid melius quam hæc quæ corporea videntur, intelligat, & ſapientiæ & ſcientiæ operam habeat, ſine dubio erga hujuſcemodi ſtudia omnem declinabit induſtriam, quo poſſit inquiſita veritate rerum cauſas rationemque cognoſcere. Sicut ergo in hac vita alius quidem ſummum bonum corporis judicat voluptatem, alius vero in commune conſulere, alius ſtudiis & intelligentiæ operam dare: ita requiramus in illa vita quæ vera eſt, quæ abſcondita eſſe dicitur cum Chriſto in Deo. id eſt in illa æterna vita, ſi aliquis talis erit nobis vivendi ordo vel ſtatus.

2. Quidam ergo laborem quodammodo intelligentiæ recuſantes, & ſuperficiem quamdam legis literæ conſectantes, & magis delectationi ſuæ quodammodo ac libidini indulgentes, ſolius literæ diſcipuli, arbitrantur repromiſſiones futuras in voluptate & luxuria corporis exſpectandas: & propterea præcipue car-

nes iterum deſiderant poſt reſurrectionem tales quibus manducandi, & bibendi, & omnia quæ carnis & ſanguinis ſunt, agendi nunquam deſit facultas, apoſtoli Pauli de reſurrectione ſpiritalis corporis ſententiam non ſequentes. Quibus conſequenter addunt & nuptiarum conventiones, & filiorum procreationes etiam poſt reſurrectionem futuras, fingentes ſibimetipſis Jeruſalem terrenam urbem reædificandam lapidibus pretioſis in fundamenta ejus jaciendis, & de lapide jaſpide muros ejus erigendos, & propugnacula ejus ex lapide cryſtallo: peribolum quoque habituram ex lapidibus electis & variis, id eſt jaſpide & ſapphiro & chalcedonio & ſmaragdo & ſardio & onychino & chryſolitho & chryſopaſſo & hyacintho & amethyſto. Quin etiam miniſtros deliciarum ſuarum dandos ſibi alienigenas putant, quos vel aratores habeant vel ſtructores parietum, a quibus diruta ipſorum & collapſa civitas extruatur: & arbitrantur quod facultates gentium accipiant ad edendum, & in divitiis eorum dominentur, ut etiam cameli Madian & Cedar veniant, & afferant eis aurum, & thus, & lapides pretioſos. Et hæc conantur auctoritate prophetica confirmare ex his quæ de Jeruſalem repromiſſionibus ſcripta ſunt: ubi etiam dicitur quia qui ſerviunt Domino, manducabunt & bibent, peccatores autem eſurient & ſitient: & quod lætitiam agent juſti, impios vero mœror poſſidebit. Et de novo quoque Teſtamento vocem proferunt Salvatoris, qua diſcipulis promittit de vini lætitia dicens: *Quia non bibam ex hoc jam, uſque quo bibam illud vobiſcum novum in regno patris mei.* Addunt quoque & illud, quod Salvator beatos dicit eos qui nunc eſuriunt & ſitiunt, pollicens eis quia ſaturabuntur: & multa alia ex ſcripturis exempla proferunt, quorum vim figuraliter intelligi debere non ſentiunt. Tum vero ſecundum formam quæ in hac vita eſt, & ſecundum mundi hujus diſpoſitiones dig-

itatum, vel ordinum, vel eminentias poteſtatum, ·ges ſe fore & prnicipes arbitrantur, ſicut ſunt iſti ·rreni, propter illud videlicet quod in Evangelio ictum eſt: *Eris poteſtatem habens ſupes quinque civita-s.* Et, ut breviter dicam, ſecundum vitæ hujus onverſationem per omnia ſimilia volunt eſſe omnia uæ de repromiſſionibus exſpectantur, id eſt ut ite-um ſit hoc quod eſt. Hoc ita ſentiunt qui Chriſto uidem credentes, Judaico autem quodam ſenſu ſcrip-uras divinas intelligentes, nihil ex his dignum di-inis pollicitationibus præſumſerunt.

3. Hi vero qui ſecundum Apoſtolorum ſenſum heoriam ſcripturarum recipiunt, ſperant manduca-uros quidem eſſe ſanctos, ſed panem vitæ qui veri-atis & ſapientiæ cibis nutriat animam, & illuminet nentem, & potet eam divinæ ſapientiæ poculis, ſi-ut dicit ſcriptura divina: *Quia ſapientia præparavit nenſam ſuam, jugulavit victimas ſuas, miſcuit in cratere vinum ſuum, & ſumma voce clamat: Divertite ad me, nanducate panes quos paravi vobis, & bibite vinum quod niſcui vobis.* Quibus ſapientiæ eſcis nutrita mens ad ntegrum & perfectum, ſicut ex initio factus eſt ho-no, ad imaginem & ſimilitudinem Dei reparetur: ut etiamſi quis ex hac vita minus eruditus abierit, pro-babilia tamen opera detulerit, inſtrui poterit in illa Jeruſalem ſanctorum civitate, id eſt, edoceri & in-formari, & effici lapis vivus, lapis pretioſus & ele-ctus, pro eo quod fortiter & conſtanter pertulerit agones vitæ, & certamina pietatis: ibique hoc quod jam hic prædictum eſt, verius manifeſtiusque cognoſ-cet, *quod non in pane ſolo vivit homo, ſed in omni ver-bo quod procedit de ore Dei.* Sed & principes & recto-res intelligendi ſunt hi qui inferiores & regunt & eru-diunt & edocent atque inſtituunt ad divina.

4. Verum ſi minus videntur hæc ſperantibus ea dignum mentibus incutere deſiderium, paululum re-

peten-

petentes, quanquam naturalis ſit & inſita animæ rei ipſius cupiditas, inquiramus, ut ita demum velut ſpecies ipſas panis vitæ & qualitatem vini ejus ac proprietatem principatuum, per theoriæ conſequentiam deſcribamus. Igitur ſicut in artibus his quæ manu adimpleri ſolent, ratio quidem quid, vel qualiter, vel ad quos uſus fiat, verſatur in ſenſu, efficacia vero operis manuum miniſterio explicatur: ita in operibus Dei quæ ab ipſo facta ſunt, ſentiendum eſt, quod eorum quæ videmus ab eo facta, ratio & intelligentia manet in occulto. Et ſicut ea quæ ab artifice facta ſunt, cum oculus noſter viderit, ſi quid præcipue fabre factum proſpexerit, continuo qualiter, vel quomodo, vel ad quos uſus factum ſit, ardet animus ſciſcitari: multo amplius & ſuper omnem comparationem, eorum quæ a Deo facta pervidemus, ineffabili deſiderio ardet animus agnoſcere rationem. Quod deſiderium, quem amorem ſine dubio a Deo nobis inſitum credimus: & ſicut oculus naturaliter lucem requirit & viſum, & corpus noſtrum eſcas & potum deſiderat per naturam: ita mens noſtra ſciendæ veritatis Dei & rerum cauſas noſcendi proprium ac naturale deſiderium gerit. Accepimus autem a Deo iſtud deſiderium, non ad hoc ut nec debeat unquam, nec poſſit expleri: alioquin a conditore Deo menti noſtræ fruſtra videbitur amor veritatis inſertus, ſi nunquam deſiderii compos efficitur. Unde & in hac vita qui ſummo labore piis ſtudiis ac religioſis operam dederint, quanquam parva quædam ex multis & immenſis divinæ ſcientiæ capiant theſauris, tamen hoc ipſum quod animos ſuos mentemque erga hæc occupant, atque in hac ſemetipſos cupiditate præveniunt, multum utilitatis accipiunt ex hoc ipſo quod animos ſuos ad inquirendæ veritatis ſtudium amoremque convertunt, & paratiores eos faciunt ad eruditionis futuræ capacitatem: ſicut

ıt cum aliquis velit imaginem pingere, ſi ante futu-
e formæ lineamenta tenuis ſtyli adumbratio deſig-
et, & ſuperponendis vultibus capaces præparet no-
s, ſine dubio per adumbrationem impoſita præfor-
atio ad ſuſcipiendos veros illos colores jam para-
or invenitur, ſic modo adumbratio ipſa ac defor-
atio ſtylo Domini noſtri Jeſu Chriſti in cordis no-
ri tabulis perſcribatur. Et idcirco fortaſſe dicitur, *uia omni habenti dabitur & adjicietur.* Unde conſtat abentibus deformationem quamdam in hac vita veri-
tis & ſcientiæ, addendam etiam eſſe pulchritudinem erfectæ imaginis in futuro.

5. Tale opinor indicabat deſiderium ſuum ille qui icebat: *Coarctor autem ex duobus deſiderium habens diſ-ſolvi & cum Chriſto eſſe, multo enim melius*: ſciens quod unc cum regreſſus eſſet ad Chriſtum, omnium quæ eruntur in terris manifeſtius agnoſceret rationes, vel de homine vel de anima hominis, vel de mente, vel ex quibuscumque illis qui ſit ſpiritus qui inopere-ur, qui ſit quoque vitalis ſpiritus, vel quæ ſit gratia uæ datur fidelibus Spiritus ſancti. Tunc quoque in-elliget qui ſibi videatur Iſrael, vel quæ diverſitas entium, quid etiam ſibi velint Iſrael duodecim tri-us, & quid ſinguli populi per ſingulas tribus. Tunc ntelliget etiam de ſacerdotibus & levitis, & de di-verſis ſacerdotalibus ordinibus rationem, & cujus orma erat in Moyſe, & nihilominus quæ ſit veritas pud Deum jubileorum, & ſeptimanas annorum: ſed t feſtorum dierum & feriarum rationes videbit: & omnium ſacrificiorum & purificationum intuebitur auſas: quæ ſit quoque ratio lepræ purgationis, & uæ lepræ diverſæ, & quæ purgatio ſit eorum qui fe-minis profluvium patiuntur, advertet: & agnoſcet uoque quæ & quantæ qualeſque virtutes ſint bonæ, uæque nihilominus contrariæ, & qui vel illis affe-ctus ſit hominibus, vel iſtis contentioſa æmulatio.

Intue-

Intuebitur quoque quæ ſit ratio animarum, quæve diverſitas animalium, vel eorum quæ in aquis vivunt, vel avium, vel ferarum, quidve ſit quod in tam multas ſpecies ſingula genera deducuntur, qui creatoris proſpectus, vel quis per hæc ſingula ſapientiæ ejus tegitur ſenſus. Sed & agnoſcet qua ratione radicibus quibusdam vel herbis aſſociantur quædam virtutes, & aliis econtrario herbis vel radicibus depelluntur: quæ ratio apoſtatarum angelorum, quæve cauſa quod iis qui eos non tota fide contempſerint, vel adulari in aliquibus poſſunt, vel erroris cauſa ac deceptionis exiſtere. Sed & de ſingulis divinæ providentiæ judicium diſcet, de his quæ accidunt hominibus, quod non fortuito vel caſu accidunt, ſed ratione quadam tam examinata, tam ardua, ut eam non ſolum ſanctorum, ſed fortaſſis omnium hominum, ne numerus quidem prætereat capillorum, cujus providentiæ ratio perducatur uſque ad duos paſſeres qui denario diſtrahuntur, ſive ſpiritaliter, ſive etiam ſecundum literam paſſeribus intellectis. Nunc enim adhuc interim quæritur, tunc autem ibi jam manifeſte videbitur. Ex quibus omnibus putandum eſt, quod interim non parum temporis tranſeat, usquequo eorum tantummodo quæ ſuper terram ſunt ratio poſt vitæ abſceſſum dignis & benemeritis oſtendatur, ut per eorum omnium agnitionem & plenæ ſcientiæ gratiam, lætitia inenarrabili perfruantur. Tunc deinde ſi aer iſte qui inter cælum & terram eſt, non eſt vacuus ab animantibus, & animantibus rationabilibus, ſicut & Apoſtolus dixit: *In quibus aliquando ambulaſtis ſecundum ſæculum mundi hujus, ſecundum principem poteſtatis aeris hujus ſpiritus qui nunc operatur in filiis diffidentiæ.* Et iterum ait: *Rapiemur in nubibus obviam Chriſto in aera, & ita ſemper cum Domino erimus.*

6. Putandum eſt igitur quod tamdiu ſancti ibi permaneant, uſquequo utriuſque modi rationem diſpenſationis

ſationis eorum quæ in aere geruntur, agnoſcant. Quod autem dixi utriusque modi, hoc eſt: verbi gratia, cum in terris eſſemus, vidimus vel animalia, vel arbores, & differentias eorum proſpeximus, ſed & diverſitatem quamplurimam inter homines: verum videntes hæc, rationem eorum non intelleximus, ſed hoc nobis tantum ex ipſa quam vidimus diverſitate ſuggeſtum eſt, ut inquiramus & perſcrutemur, qua ratione iſta omnia vel diverſa fuerint creata, vel varie diſpenſentur, & concepto in terris hujuſcemodi agnitionis vel ſtudio, vel amore, dabitur nobis poſt exitum etiam cognitio ejus & intelligentia: ſi tamen res procedat ex voto. Cum ergo comprehenderimus integre ejus rationem, tunc utroque modo comprehendemus ea quæ vidimus ſuper terram. Tale ergo aliquid etiam de aerea ſede dicendum eſt. Puto enim quod ſancti quique diſcedentes de hac vita permanebunt in loco aliquo in terra poſito, quem paradiſum dicit ſcriptura divina, velut in quodam eruditionis loco, &, ut ita dixerim, auditorio vel ſchola animarum in quo de omnibus his quæ in terris viderant, doceantur, indicia quoque quædam accipiant etiam de conſequentibus & futuris, ſicut in hac quoque vita poſiti indicia quædam futurorum, licet per ſpeculum & ænigmata, tamen ex aliqua parte conceperant, quæ manifeſtius & lucidius ſanctis in ſuis & locis & temporibus revelantur. Si quis ſane mundus corde, & purior mente, & exercitatior ſenſu fuerit, velocius proficiens, cito ad aeris locum aſcendet, & ad cælorum regna perveniet per locorum ſingulorum, ut ita dixerim, manſiones: quas Græci quidem ſphæras, id eſt globos appellaverunt, ſcriptura vero divina cælos nominat; in quibus ſingulis primo quidem perſpiciet ea quæ ibi geruntur, ſecundo vero etiam rationem quare gerantur agnoſcet: & ita per ordinem digredietur ſingula, ſe-

quens eum qui tranſgreſſus eſt cælos Jeſum filium Dei dicentem: *Volo ut ubi ſum ego, & iſti ſint mecum.* Sed & de his locorum diverſitatibus indicat cum dicit: *Multæ manſiones ſunt apud patrem meum.* Ipſe tamen ubique eſt & univerſa percurrit. Nec ultra intelligamus eum in ea exiguitate in qua nobis propter nos effectus eſt: id eſt, non illa circumſcriptione quam in noſtro corpore in terris poſitus inter homines habuit, quo velut in uno aliquo circumſeptus loco putetur.

7. Cum ergo, verbi gratia, ad cœleſtia loca pervenerint ſancti, tunc jam rationem aſtrorum per ſingula pervidebunt, & ſive animantia ſunt, ſive quicquid illud eſt, comprehendent. Sed & alias rationes operum Dei, quas eis ipſe revelabit, intelligent. Jam enim tanquam filiis rerum cauſas, & virtutem ſuæ conditionis oſtendet: & docebit eos quare illa ſtella in illo loco cœli poſita eſt & quare ab alia tanto dirimente ſpatio ſeparatur; verbi gratia, ſi propinquior fuiſſet, quid ex hoc eſſet futurum: ſi vero longius, quid accideret: aut ſi major fuiſſet illa ſtella quam illa, quomodo ſimilis non ſervaretur univerſitas, ſed in aliam quamdam formam cuncta mutarentur. Sic ergo decurſis omnibus quæ in aſtrorum ratione & in his converſionibus quæ in cœlo ſunt continentur, venient etiam ad ea quæ non videntur, vel ad ea quorum ſola nomina nunc audivimus, & ad inviſibilia: quæ multa quidem eſſe Paulus apoſtolus docuit, quæ autem ſint, vel quam habeant differentiam, ne exiguo quidem aliquo intellectu conjicere poſſumus. Et ita creſcens per ſingula rationabilis natura (*), non

(*) *Cumque in tantum profecerimus ut nequaquam carnes & corpora, forſitan ne animæ quidem fuerimus, ſed mens & ſenſus ad perfectum veniens, nulloque perturbationum nubilo caligans, intuebitur rationabiles intelligibilesque ſubſtantias facie ad faciem.* Hieron. Interpr. ex *epiſtol.* ad Avitum.

on ſicut in carne vel corpore & anima in hac vita reſcebat, ſed mente ac ſenſu aucta ad perfectam cientiam mens jam perfecta perducitur, nequaquam ım ultra iſtis carnalibus ſenſibus impedita, ſed intelectualibus incrementis aucta, ſemper ad purum, & ut ita dixerim) facie ad faciem rerum cauſas inſpiiens, potitur perfectione primo illa qua in id aſcenit, ſecundo qua permanet, cibos quibus veſcatur haens theoremata & intellectus rerum rationesque cauırum. Sicut enim in hac vita corpora noſtra primo ı hoc ipſum quod ſumus corporaliter creſcunt, in rima ætate ciborum ſufficientia nobis incrementum ræſtante; poſtea vero quam creſcendi ad menſuram ıi fuerit expleta proceritas, utimur cibis jam non ıt creſcamus, ſed ut vivamus & conſervemur in vita ıer eſcas: ita arbitror & mentem etiam cum venerit ıd perfectum, veſci tamen & uti propriis & competentibus cibis in ea menſura, cui neque deeſſe aliquid lebeat, neque abundare. In omnibus autem cibus ıic intelligendus eſt theoria & intellectus Dei, habens menſuras proprias & competentes huic naturæ, quæ facta eſt & creata: quas menſuras ſingulos quosque incipientium videre Deum, id eſt intelligere per puritatem cordis competit obſervare.

LIBER TERTIUS.

PRÆFATIO RUFINI.

QUi legis, memor eſto mei in tuis ſanctis orationibus, ut & nos effici mereamur æmulatores ſpiritus. Superiores duos περι ἀρχων libellos te non ſolum inſiſtente, verum etiam cogente, diebus quadrageſimæ interpretatus ſum. Sed quoniam illis diebus etiam tu religioſe frater Macari, & vicinus monebas, & amplius vacabas, etiam ego amplius operabar: hos vero poſteriores duos tardius explicuimus, dum tu ad nos ab extrema & ultima urbis parte rarior exactor accedis. Verum ſi meminiſti quod in præfatiuncula priore commonui, quia indignaturi eſſent quidam ſi nos audiſſent non aliquid de Origene male loqui, continuo id, ut arbitror, proſecutum probaſti. Quod ſi in illo opere ita inflammati ſunt hi qui hominum linguas ad male loquendum excitant dæmones, in quo nondum eorum ſecreta ad plenum nudaverat: quid in hoc futurum putas, in quo omnes eorum cæcas & occultas vias quibus humanis cordibus irrepunt, & animas infirmas ac fragiles decipiunt, revelabit? Videbis illico perturbari omnia, ſeditiones moveri, clamores tota urbe diffundi, ad damnationem vocari eum qui evangelicæ lucernæ lumine diabolicas ignorantiæ tenebras fugare conatus eſt. Verum hæc parvipendat qui cupit ſalva fidei catholicæ regula in divinis eruditionibus exer-

ceri;

ri; illud autem neceſſario commoneo, quod ſicut prioribus libris fecimus, etiam in iſtis obſervavius ne ea quæ reliquis ejus ſententiis, & noſtræ fii contraria videbantur, interpretarer, ſed velut ſerta ea ab aliis & adulterata præterirem. De creaturis vero rationabilibus ſi quid novi dixiſſe viſus eſt, uia non in hoc eſt ſumma fidei, ſcientiæ gratia & ercitii, cum forte nobis adverſum nonnullas hæſes tali ordine neceſſario reſpondendum eſt, neque his libellis, neque in ſuperioribus prætermiſi, niſi qua forte jam in ſuperioribus dicta repetere etiam his poſterioribus voluit, & brevitatis gratia aliqua his reſecare commodum duxi. Si quis tamen prociendi & non obtrectandi ſtudio hæc leget, rectius iciet, ſi exponi ſibi hæc a peritioribus velit. Abſurım namque eſt Poetarum ficta carmina, & comœiarum ridiculas fabulas a Grammaticis exponi: & ea ıæ vel de Deo, vel de cæleſtibus virtutibus, ac de mni univerſitate dicuntur, in quibus omnis vel paınorum philoſophorum, vel hæreticorum parvus ror arguitur, ſine magiſtro & explanatore putare iquem poſſe ſe diſcere: & ita fit ut res difficiles & bſcuras malint homines per temeritatem & inſcienam condemnare, quam per diligentiam & ſtudium iſcere.

ΚΕΦΑΛ. ά.

Περι αὐτεξουσιου, και των δοκουντων ἀναιρειν τουτο γραφικων ῥητων λυσις και ἑρμηνεια.

ΕΠει δε ἐν τῳ κηρυγματι τῳ ἐκκλησιαστικῳ περιεχεται ὁ περι κρισεως δικαιας θεου λογος, ὁστις και τους ἀκουοντας πιστευθεις εἰναι ἀληθης προκαλειται ἐπι το καλως βιουν, και παντι τροπῳ φευγειν την ἁμαρτιαν, δηλονοτι συγκατατιθεμενους το ἐφ᾽ ἡμιν εἰναι τα ἐπαινου και ψογου ἀξια, φερε και περι του αὐτεξουσιου ἰδια ὀλιγα διαλαβωμεν, ἀναγκαιοτατου ὡς ἐνι μαλιστα προβληματος. ἱνα δε νοησωμεν τι το αὐτεξουσιον, την ἐννοιαν αὐτου ἀναπτυξαι δει, ἱνα ταυτης σαφηνισθεισης ἀκριβως, παρασαθῃ το ζητουμενον.

Των κινουμενων τα μεν τινα ἐν ἑαυτοις ἐχει την της κινησεως αἰτιαν, ἑτερα δε ἐξωθεν μονον κινειται. ἐξωθεν οὐν μονον κινειται τα φορητα, ὁιον, ξυλα καὶ λιθοι και πασα ἡ ὑπο ἑξεως μονης συνεχομενη ὑλη. ὑπεξῃρησθω δε

νυν

Interpretatio nova.

CAPUT I.

De libero arbitrio: item dictorum ſcripturæ quæ id tollere videntur ſolutio & interpretatio.

1. Quoniam de juſto Dei judicio ſermonem continet eccleſiaſtica prædicatio, qui quidem ſi verus creditur, ad vitam honeſtam & ad fugiendum omnibus modis peccatum auditores provocat, utpote

qui

Rufini Interpretatio.

CAPUT I.

De arbitrii libertate.

:. TAlia quædam de repromiſſionibus divinis credimus ſentienda, cum intelligentiam noſtram ad ontemplationem æterni illius, & nullo fine claudeni ſæculi jaculamur, atque ineffabilem ejus lætitiam ac eatitudinem contemplamur. Verum quoniam in :cleſiaſtica prædicatione ineſt etiam de futuro Dei ıſto judicio fides, quæ judicii credulitas provocat omines & ſuadet ad bene præclareque vivendum, & mni genere refugere peccatum, & per hoc ſine duio indicatur quod in noſtra ſit poſitum poteſtate vel ıudabili nos vitæ vel culpabili dedere, propterea eceſſarium reor pauca etiam de arbitrii noſtri liberate diſſerere, eo quod non ignobiliter hæc quoque uæſtio a quamplurimis agitetur. Ut autem facilius uid ſit libertas arbitrii cognoſcamus, quid ſibi velit ıatura ipſius arbitrii voluntatisque, requiramus.

2. Omnium quæ moventur alia in ſemetipſis cauas motuum ſuorum gerunt, alia extrinſecus acciiunt: ut puta extrinſecus tantummodo moventur mnia quæ ſine vita ſunt, ut lapides & ligna & quæunque hujuſmodi ſunt quæ ſolo habitu materiæ ſuæ vel

Interpretatio nova.

ui in nobis ſita eſſe fateantur quæ laude & vituperio igna ſunt, age & de libero arbitrio, neceſſaria inprims quæſtione pauca ſeorſum diſputemus. Atque ut ıtelligamus quid ſit libertas arbitrii, ipſius notio exlicanda eſt, ut hac accurate declarata, quæſtio conituatur.

2. Eorum quæ moventur alia in ſe cauſam motus ıbent; alia extrinſecus tantum moventur. Extrinſecus

νυν του λογου το κινησιν λεγειν την ῥυσιν των σωματων; ἐπει μη χρεια τουτου προς το προκειμενον. ἐν ἑαυτοις δε ἐχει την αἰτιαν του κινεισθαι ζωα και φυτα και ἁπαξαπλως ὁσα ὑπο φυσεως και ψυχης συνεχεται, ἐξ ὡν φασιν εἰναι και τα μεταλλα. προς δε τουτοις και το πυρ αὐτοκινητον ἐστι, ταχα δε και αἱ πηγαι. των δε ἐν ἑαυτοις την αἰτιαν ἐχοντων, τα μεν φασιν ἐξ ἑαυτων κινεισθαι, τα δε ἀφ' ἑαυτων. ἐξ ἑαυτων μεν τα ἀψυχα, ἀφ' ἑαυτων δε τα ἐμψυχα· ἀφ' ἑαυτων γαρ κινειται τα ἐμψυχα, φαντασιας ἐγγινομενης ὁρμην προκαλουμενης· και παλιν ἐν τισι των ζωων φαντασιαι γινονται ὁρμην προκαλουμεναι, φυσεως φανταστικης τεταγμενως κινουσης την ὁρμην, ὡς ἐν τῳ ἀραχνῃ φαντασια του ὑφαινειν γινεται, και ὁρμη ἀκολουθει ἐπι το ὑφαινειν, της φανταστικης αὐτου φυσεως τεταγμενως ἐπι τουτο αὐτον προκαλουμενης· και οὐδενος ἀλλου μετα την φανταστικην αὐτου φυσιν πεπιστευμενου του ζωου, και ἐν τῃ μελισσῃ ἐπι το κηροπλαστειν.

To

INTERPRETATIO NOVA.

ſecus itaque ſolum moventur quæ feruntur, ut ligna & lapides & omnis materia quæ ſolo habitu continetur. Jam vero prætermittatur id quod dici ſolet, motum eſſe fluxum corporum: quod ad rem præſentem minime facit. In ſeipſis autem cauſam motus habent animalia & plantæ, ea demum omnia quæ natura & anima conſtant, in quibus etiam metalla a nonnullis numerantur. Ignis præterea per ſe ipſe movetur, fortaſſis & fontes. Eorum autem quæ in ſe motus cauſam habent, alia ex ſe, alia a ſe moveri dicunt: ex ſe quidem inanima, a ſe ipſis vero animata. Nam a ſe moventur animata, phantaſià ipſis inſita impetum provocante: & rurſus quibusdam animalibus inſunt phantaſiæ impetum provocantes;

facul-

corporum conſtant. Omittenda ſane nunc eſt quæſtio quæ etiam illum motum putat eſſe, cum corruptelam corpora diſſolvuntur: nihil enim nc hæc ad propoſitum conducunt. Alia vero in ſis habent movendi cauſam, ut animalia, vel ar-res, & omnia quæ per naturalem vitam, vel per mam conſtant: inter quæ etiam metallorum venas utari aliquibus viſum eſt; ſed & ignis ſui motus eſ-utandus eſt, fortaſſis autem etiam & fontes aqua-n. Hæc autem quæ in ſemetipſis cauſam ſuorum tuum habent, quædam dicuntur ex ſe, quædam a noveri, & ita dividunt, quod ex ſe moveantur ea e vivunt quidem, non tamen animantia ſunt; a autem moveantur animantia, cum eis phantaſia, ſt, voluntas quædam vel incitamentum, adfuerit, e ea moveri ad aliquid vel incitari provocaverit. nique in quibusdam animantibus ineſt talis phan-ia, id eſt, voluntas, vel ſenſus qui ea naturali odam inſtinctu provocet & concitet ad ordinatos compoſitos motus: ſicut videmus araneas facere, e phantaſia, id eſt, voluntate quadam & ſtudio trinæ ad opus texendi ordinatiſſime concitantur, e dubio naturali quodam motu intentionem hujus-nodi operis provocante: nec tamen ultra alium ſum aliquem quam texendi naturale ſtudium ipſum mal invenitur, ſicut & apes fingendi favos, ac lla, ut aiunt, aeria congregandi.

3. Ra-

INTERPRETATIO NOVA.

ultas quippe imaginum artifex illum certo quodam definito provocat ordine: ſic araneæ ineſt texendi antaſia quam texendi appetitus conſequitur, ima-um artifice natura ad id ordinate impellente, præ-quam nihil aliud eſſe creditur in animante, ne in quidem ad fingendos favos.

Το μεντοι λογικον ζωον και λογον ἐχει πρὸς τῇ φαντασικῇ φυσει τον κρινοντα τας φαντασίας, και τινας μεν ἀποδοκιμαζοντα, τινας δὲ παραδεχομενον, ἱνα ἀγηται το ζωον κατ' αὐτας. ὁθεν ἐπει ἐν τῃ φυσει τȣ λογȣ εἰσιν ἀφορμαι τȣ θεωρησαι το καλον και το αἰσχρον, αἷς ἑπομενοι θεωρησαντες το καλον και το αἰσχρον, αἱρουμεθα μεν το καλον, ἐκκλινομεν δὲ το αἰσχρον· ἐπαινετοι μεν ἐσμεν ἐπιδοντες ἑαυτȣς τῃ πραξει τȣ καλȣ, ψεκτοι δὲ κατα το ἐναντιον. οὐκ ἀγνοητεον μεν τοιγε ὁτι το πλειον της εἰς παντα τεταγμενης φυσεως ποσως ἐςιν ἐν τοις ζωοις, ἐπι το πλειον δὲ, ἡ ἐπι το ἐλαττον, ὡςε ἐγγυς πȣ εἶναι, ἱν' ȣτως εἰπω, τȣ λογικȣ το ἐν τοις ἰχνευταις κυσιν ἐργον, και ἐν τοις πολεμικοις ἱπποις. το μεν ȣν ὑποπεσειν τοδε τι των ἐξωθεν φαντασιαν ἡμιν κινȣν τοιανδε ἡ τοιανδε, ὁμολογȣμενως ȣκ ἐςι των ἐφ' ἡμιν· το δὲ κριναι ȣτωσι χρησασθαι τῳ γινομενῳ, ἡ ἑτερως, ȣκ ἀλλȣ

INTERPRETATIO NOVA.

3. At vero animal rationis compos præter naturam imaginantem, rationem habet quæ imagines dijudicat, alias quidem rejiciens, alias vero ita ſuſcipiens ut animal eis ducatur. Unde cum in rationis natura quædam ſint ad honeſtum & turpe contemplandum adjumenta quorum ope utroque perſpecto honeſtum eligimus, turpe devitamus, laude certe digni ſumus dum nos honeſtati dedimus; vituperio, dum in contrarium dilabimur. Neque ignorandum eſt naturæ quæ in *omnia* diſtributa eſt, majorem quodammodo in anima-

libus,

3. Rationabile vero animal cum habeat in ſe & hos
ıturales motus, habet tamen amplius cæteris anima-
ous etiam rationis vim qua judicare & diſcernere de
otibus naturalibus poſſit, & alios quidem reprobare
abjicere, alios vero probare atque ſuſcipere, cu-
s rationis judicio dirigi & gubernari hominis motus
l vitam probabilem poſſint. Unde conſequens eſt,
: quoniam natura rationis hujus quæ eſt in homine,
ıbet in ſe vim dignoſcendi boni vel mali, idque cum
ſcernit, ineſt ei facultas etiam eligendi quod proba-
erit, in eligendo quidem quod bonum eſt, laudabilis,
ſequendo vero quod turpe vel malum eſt, jure cul-
ıbilis judicetur. Illud ſane nequaquam latere nos
ebet, quod in nonnullis mutis animalibus ordinatior
ıidem motus ac cæteris animalibus invenitur, ut in
gacibus canibus, vel bellatoribus equis, ita ut vi-
eantur aliquibus velut rationabili quodam ſenſu mo-
eri. Sed id non tam ratione quam incentivo quodam,
naturali motu pro hujusmodi uſibus largius indulto
eri credendum eſt. Verum ut dicere cœperamus,
ım ita ſe habeat rationabile animal, nobis hominibus
cidere quidem extrinſecus poſſunt aliqua & occur-
ere ſive ad viſum ſive ad auditum, vel ad alios ſen-
ıs quæ nos concitent ac provocent ad bonos vel con-
'arios motus: quæ utique quia extrinſecus incidunt,
on eſt in noſtra poſitum poteſtate ne incidant vel
ccurrant. Judicare vero & probare qualiter uti de-
beamus

INTERPRETATIO NOVA.

ous vim eſſe ſive ad majora ſive ad minora peragen-
ı, adeo ut ad vim rationis prope, ut ita dicam, ac-
edat canum in inveſtigandis feris ſagacitas, & bella-
orum equorum dexteritas. Ut igitur quidpiam ex-
inſecus incidat, quod cogitationem nobis hanc vel
am commoveat, non eſt in noſtra, ut fatentur
omnes,

ἀλλυ τινος ἐργον ἢ τυ ἐν ἡμιν λογυ ἐςιν, ἤτοι παρα τας ἀφορμας ἐνεργυντος ἡμας προς τας ἐπι το καλον προσκαλυμενας και το καθηκον ὁρμας, ἢ ἐπι το ἐναντιον ἐκτρεποντος.

Ει δε τις αὐτο το ἔξωθεν λεγει εἰναι τοιονδε, ὡςε ἀδυνατως ἐχειν ἀντιβλεψαι αὐτῳ τοιωδε γινομενῳ, ὑτος ἐπιςησατω τοις ἰδιοις παθεσι και κινημασιν, εἰ μη εὐδοκησις γινεται και συγκαταθεσις και ῥοπη τυ ἡγεμονικυ ἐπι τοδε τι, δια ταιδε τας πιθανοτητας. ὐ γαρ, φερ᾽ εἰπειν, ἡ γυνη τῳ κρινατι ἐγκρατευεσθαι και ἀνεχειν ἑαυτον ἀπο μιξεων, ἐπιφανεισα και προκαλεσαμενη ἐπι το ποιησαι τι παρα προθεσιν, αὐτοτελης αἰτια γινεται τυ την προθεσιν ἀπειθησαι· παντως γαρ εὐδοκησας τῳ γαργαλισμῳ και τῳ λειῳ της ἡδονης, ἀντιβλεψαι αὐτῳ μη βεβυλημενος, μηδε το κεκριμενον κυρωσαι, πραττει το ἀκολαςον· ὁδε τις ἐμπαλιν, των αὐτων συμβεβηκοτων αὐτῳ πλειονα μαθηματα ἀνειληφοτι και ἠσκηκοτι, οἱ μεν γαργαλισμοι και οἱ ἐρεθισμοι συμβαινυσιν. ὁ λογος δε ἁτε ἐπι πλειον ἰσχυροποιηθεις και τραφεις τῃ

μελε-

INTERPRETATIO NOVA.

omnes, poteſtate: hoc autem vel illo modo ea utendum judicare, unius eſt noſtræ rationis opus quæ cum extrinſecus incitamenta incidunt, vel nos ad impetus recti & honeſti provocat, vel in contrarium avertit.

4. Quod ſi quis ejuſmodi eſſe ait quod extrinſecus movet, ut ei impulſioni nemo contra obſiſtere poſſit,

is

beamus his quæ incidunt, nullius alterius res eſt vel opus niſi rationis ejus quæ eſt in nobis, id eſt noſtri judicii: cujus rationis judicio incidentibus extrinſecus concitamentis abutimur ad id quodcumque ipſa ratio probaverit, naturalibus motibus noſtris nutu ejus vel ad bona vel ad contraria gubernatis.

4. Si vero quis dicat ea quæ extrinſecus accidunt motus noſtros provocantia talia eſſe, ut poſſibile non ſit adverſari eis ſive ad bonum ſive ad malum nos concitantibus, in ſeipſum paulisper qui hoc exiſtimat, convertat animum, & proprios diligentius introſpiciat motus, niſi invenerit cum alicujus deſiderii pulſat illecebra, nihil prius geri quam animi accommodetur aſſenſus, & ſuggeſtioni pravæ nutus mentis indulgeat: ita ut etiam veriſimilibus quibusdam cauſis intra cordis noſtri tribunalia velut judici reſidenti ex utraque parte adhiberi videatur aſſertio, ut cauſis prius expoſitis gerendi ſententia de rationis judicio proferatur. Non enim, ut verbi gratia dixerim, huic qui ſtatuit continenter & caſte vivere atque ab omni ſe muliebri contagio continere, ſi forte apparuerit mulier provocans eum, & illiciens aliquid contra propoſitum gerere, cauſa ei perfecta & abſoluta vel neceſſitas prævaricandi mulier exſtitit: cum poſſit utique ſtatuti ſui memor libidinis incitamenta refrænare, & irritantis illecebræ delectamenta auſterioribus virtutis increpationibus coercere: ut omni luxuriæ ſenſu fugato propoſiti firmitas

INTERPRETATIO NOVA.

is in ſuos affectus & motus intendat, & videat an non conſenſio & præcipuæ animi partis inclinatio in hanc rem his probabilibus ducta argumentis propendeat. Non enim, verbi gratia, ei qui temperate vivere & continere ſe a coitu decrevit, conſpecta mulier atque ad aliquid contra propoſitum agendum invitans, perfecta

μελετῃ, και βεβαιωθεις τοις δογμασι προς το καλον, ἢ ἐγγυς γε του βεβαιωθηναι γεγενημενος, ἀνακρουει τους ἐρεθισμους και ὑπεκλυει την ἐπιθυμιαν.

Το δε τουτων ὁυτως ἡμιν γινομενων ἐξωθεν αἰτιασθαι, και ἑαυτους ἀπολυειν ἐγκληματος, ὁμοιους ἑαυτους ἀποφαινομενους ξυλοις και λιθοις ἑλκυσθεισιν ὑπο των ἐξωθεν αὐτα κινησαντων, οὐκ ἀληθες, οὐδε εὐγνωμον, βουλομενου τε λογος ἐςιν ὁ τοιουτος την ἐννοιαν του αὐτεξουσιου παραχαραττειν. εἰ γαρ πυθοιμεθα αὐτου τι ἦν το αὐτεξουσιον, λεγοι ἀν, ὁτι εἰ μηδεν των ἐξωθεν ἀπηντα, ἐμου τοδε τι προθεμενου, το ἐπι το ἐναντιον προκαλουμενον. παλιν τε αὖ ψιλην την κατασκευην αἰτιασθαι, παρα το ἐναργες ἐςι· λογου παιδευτικου τους ἀκρατεςερους και τους ἀγριωτατους παραλαμβανοντος, εἰ τῃ προτροπῃ παρακολουθησαιεν, και μεταβαλλοντος, ὡςε παρα πολυ γεγονεναι την τροπην και την ἐπι το κρειττον μεταβολην, πολλακις των ἀκολαςοτατων βελτιονων γενομενων παρα τους τῃ φυσει προτερον οὐ δοκουντας εἶναι τοιουτους, και των ἀγριωτατων εἰς τοσουτον ἡμεροτητος μεταβαλλοντων, ὡςε τους μηδε πωποτε οὕτως ἀγριωθεντας, ἀγριους εἶναι δοκειν, συγκρισει τουδε τινος μεταβεβληκοτος ἐπι το ἡμερον. ὁρωμεν τε ἑτερους εὐςαθε-

ςατους

INTERPRETATIO NOVA.

fecta cauſa eſt cur a propoſito deflectat. Omnino enim delectatus titillatione & illecebra voluptatis, cum noluerit ipſi reſiſtere atque inſtitutum firmare, in intemperantiam incidit. Contra alteri qui pluribus diſciplinis eſt inſtructus, in eisque ſe exercuit, eædem quidem titillationes & illecebræ contingunt; at ratio

quippe

mitas & conſtantia perſeveret. Denique ſi eruditioribus quibusque viris, & in divinis inſtitutionibus roboratis hujuscemodi irritamenta provenerint, memores continuo ſui ea quæ dudum meditati ſunt & quibus eruditi ſunt, in memoriam revocantes, & ſanctioris ſe doctrinæ adminiculis munientes, reſpuunt ac refellunt omnem incitamenti illecebram, atque adverſas concupiſcentias inſitæ ſibi rationis objectione depellunt.

5. Cum ergo hæc ita eſſe naturalibus quodammodo teſtimoniis comprobentur, quomodo non ſuperfluum eſt geſtorum noſtrorum cauſas ad ea quæ extrinſecus incidunt, retorqueri, & a nobis culpam in quibus omnis cauſa eſt, removeri, hoc eſt dicere ſimiles nos eſſe lignis vel lapidibus quæ intra ſe quidem nullum habent motum, cauſas autem motus ſui extrinſecus patiuntur? Quod utique nec vere dicitur, nec decenter, ſed ad hoc ſolum fingitur ut libertas arbitrii denegetur: niſi putemus ita demum poſſe conſtare arbitrii libertatem, ſi nihil ſit quod nos extrinſecus incidens ad bona provocet aut ad mala. Si vero quis ad naturalem corporis intemperiem culparum refert cauſas, contra rationem id eſſe totius eruditionis oſtenditur. Quomodo enim videmus in quamplurimis, cum prius incontinenter intemperateque vixiſſent, ac luxuriæ fuiſſent libidinisque captivi, ſi forte verbo doctrinæ atque eruditionis in melius provocati ſunt, tantam exſtitiſſe commutationem, ut ex luxurioſis & turpibus ſobrii

INTERPRETATIO NOVA.

quippe quæ vehementius eſt roborata & in meditatione educata atque in virtutis ſtudio doctrinis confirmata aut proxime ad eam perducta firmitatem, illecebras excutit & libidinem diſſolvit.

5. Quæ cum ita nobis eveniant, extrinſecus eorum cauſam derivare, noſque culpa liberare, ac lignis &

ϛατȣς και σεμνοτατȣς, ἐκ διαϛροφης ἐπι τας χειρ διατριβας ἐκκρουομενȣς τȣ σεμνȣ και ἐυϛαθους, ὡϛε ε ἀκολασιαν αὐτȣς μεταβαλειν, πολλακις ἀρχομενȣς τ ἀκολασιας μεσȣσης της ἡλικιας, και ἐμπιπτοντας ε ἀταξιαν μετα το παρεληλυθεναι το της νεοτητος ὁσ ἐπι τη φυσει ἀϛατον. ȣκουν ὁ λογος δεικνυσιν ὁτι τα μ ἐξωθεν οὐκ ἐφ' ἡμιν ἐϛι, το δε οὑτως ἡ ἐναντιως χρησα ϑαι αὐτοις τον λογον κριτην παραλαβοντα και ἐξεταση τȣ πως δει προς ταδε τινα των ἐξωθεν ἀπαντησαι, ἐ γον ἐϛιν ἡμετερον.

Οτι δε ἐργον ἡμετερον το βιωσαι καλως ἐϛι, και αἰ τει ἡμας τȣτο ὁ θεος, ὡς οὐκ αὐτȣ ὀν, οὐδε ἐξ ἑτερȣ τινος παραγινομε ον, ἡ, ὡς οἰονται τινες, ἀπο εἱμαρμε νης, ἀλλ' ἡ ὡς ἡμετερον ἐργον, μαρτυρησει ὁ προφητης Μιχαιας *λεγων· εἰ ανηγγελη σοι ἀνθρωπε τι καλον, ἡ*

τι

INTERPRETATIO NOVA.

& lapidibus ab externo movente pertractis ſimiles prædicare, nec rectum eſt nec veritati conſentaneum, ſed ab eo ſolum dici poteſt qui liberi arbitrii notionem adulterare cupiat. Nam ſi ipſum interrogemus quid ſit libertas arbitrii, reſpondebit in eo ſitam ſi, cum quidpiam mihi propono, nihil extrinſecus occurrat quod ad contrarium provocet. Rurſus imbecillam corporis conſtitutionem accuſare, prorſus abſurdum eſt. Nam diſciplina quos intemperantes & agreſtiſſimos apprehenderit, eos, ſi monita ejus ſequantur ita convertit & mutat in melius ut ſæpe qui incontinentiſſimi erant, meliores fiant iis, qui natura prius non videbantur eſſe hujus modi, & qui agreſtiſſimi erant ad tantam manſuetudinem perveniant, ut qui nunquam agreſtem vitam egerint, præ illo qui ad manſuetu-

ſobrii & caſtiſſimi ac manſuetiſſimi redderentur; ita rurſum videmus in aliis quietis & honeſtis, cum ſe forte inquietis hominibus ac turpibus ſociarint, corrumpi mores bonos colloquiis malis, & effici eos tales quales ſunt illi quibus nihil ad turpitudinem deeſt; & hoc interdum evenit matura jam ætate viris, ita ut continentiores in juventute vixerint, quam cum provectior ætas facultatem vitæ liberioris indulſit. Conſequentia ergo rationis oſtendit quod ea quidem quæ extrinſecus incidunt, in noſtra poteſtate non ſunt; bene vero vel male uti his quæ incidunt, ea ratione quæ intra nos eſt, diſcernente ac dijudicante quomodo his uti oporteat, noſtræ eſt poteſtatis.

6. Ut autem ea quæ ratio conſequenter oſtendit, etiam ſcripturarum auctoritate firmemus, id eſt, quod noſtri operis eſt recte vel minus recte vivere, & non vel ex his quæ extrinſecus incidunt, vel, ut quidam putant, fatis urgentibus cogimur, teſtimonium dabit Mi-

INTERPRETATIO NOVA.

ſuetudinem eſt immutatus, agreſtes eſſe videantur. Contra alios cernimus compoſitiſſimos & honeſtiſſimos, a compoſita & honeſta vita ad deteriorem conſuetudinem ita deflectere, ut in intemperantiam incidant media jam ætate, poſtquam juventutis inſtabilitas, ut fert natura, præteriit. Ex his igitur liquet extrinſecus incidentia non eſſe in noſtra poteſtate, hoc autem vel contrario modo his uti, ratione duce & diſcernente ac dijudicante quomodo externis uti oporteat, in noſtra ſitum eſſe poteſtate.

6. Noſtrum porro opus eſſe recte vivere: idque a nobis non quaſi ſuum, neque ab alio quolibet datum, neque, ut quidam putant, a fato, ſed ut noſtrum opus, Deum poſtulare, teſtabitur Michæas propheta dicens: *Si tibi, homo, indicatum eſt quid eſt*

 bonum,

τι κυριος ἐκζητει παρα συ; ἀλλ' ἠ το ποιειν κριμα και ἀγαπαν ἐλεος; και Μωσης· τεθεικα προ προσωπυ σε την ὁδον της ζωης και την ὁδον τυ θανατυ, ἐκλεξασθαι το ἀγαθον και πορευεσθαι ἐν αὐτῳ. και Ησαιας· ἐαν θελητε και εἰσακυσητε μυ, τα ἀγαθα της γης φαγεσθε ἐαν δε μη θελητε, μηδε εἰσακυσητε μυ, μαχαιρα ὑμας κατεδεται· το γαρ ϛομα κυριυ ἐλαλησε ταυτα. και ἐν τοις ψαλμοις· εἰ ὁ λαος μυ ἠκυσε μυ, και Ιϛραηλ ταις ὁδοις μυ εἰ ἐπορευθη, ἐν τῳ μηδενι ἀν τυς ἐχθρυς αὐτων ἐταπεινωσα, και ἐπι τυς θλιβοντας αὐτυς ἐπεβαλον ἀν την χειρα μυ· ὡς ἐπι τῳ λαῳ ὀντος τυ ἀκουειν και πορευεσθαι ταις ὁδοις τυ θευ. και ὁ σωτηρ δε λεγων το· ἐγω δε λεγω ὑμιν μη ἀντιϛηναι τῳ πονηρῳ. και ὁτι ὡς ἀν ὀργισθῃ τῳ ἀδελφῳ, ἐνοχος ἐϛαι τῃ κρισει. και ὡς ἐαν ἐμβλεψῃ γυναικα προς το ἐπιθυμησαι, ἠδη ἐμοιχευσεν αὐτην ἐν τῃ καρδιᾳ αὐτυ· και εἰ τινα ἀλλην διδωσιν ἐντολην, ὡς ἐφ' ἡμιν ὀντος τυ φυλαξαι τα προστεταγμενα, φησι· και εὐλογως ἐνοχων ἡμων τῃ κρισει ἐσομενων εἰ παραβαινοιμεν αὐτα· ὁθεν και πας, φησιν, ὁ ἀκουων μυ τυς λογυς τουτυς και ποιων αὐτυς, ὁμοιωθησεται ἀνδρι φρονιμῳ, ὁϛις ᾠκοδομησε την οἰκιαν αὐτυ ἐπι την πετραν, και τα ἑξης· ὁ δε ἀκουων και μη ποιων, ὁμοιος ἐϛιν

INTERPRETATIO NOVA.

bonum, aut quid Dominus a te poſtulat? An non facere judicium & diligere miſericordiam? Et Moyſes: *Poſui ante conſpectum tuum viam vitæ & viam mortis, ut eligas bonum & incedas in eo.* Et Iſaias: *Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis: ſin autem nolueritis, & non audieritis me, gladius vos devorabit: os enim Domini hæc locutum eſt.* Et in pſalmis: *Si populus meus audiſſet me Iſrael ſi in viis meis ambulaſſet, ad nihilum utique inimicos ejus humiliaſſem, & in affligentes eos miſiſſem manum meam.* Quibus oſtendit in populi fuiſſe poteſtate audire & incedere in viis Dei. Sed & Salvator dicens

Ego

Michæas propheta his verbis dicens: *Si annunciatum tibi eſt o homo quid eſt bonum, aut quid Dominus requirit a te, niſi ut facias judicium, & diligas miſericordiam, & paratus ſis ire cum Domino Deo tuo?* Et Moyſes ita dicit: *Poſui ante faciem tuam viam vitæ & viam mortis, elige quod bonum eſt, & incede in eo.* Et Eſaias ita ait: *Si volueritis & audieritis me, quæ bona ſunt terræ comedetis. Si vero nolueritis, neque audieritis me, gladius vos conſumet: os enim Domini locutum eſt hoc.* Et in pſalmis ita ſcriptum eſt: *Si populus meus audiſſet me, Iſrael ſi in viis meis ambulaſſet, in nihilum utique inimicos ejus humiliaſſem*, per quod oſtendit, quod erat in populi poteſtate audire & incedere in viis Dei. Sed & Salvator dicens: *Ego autem dico vobis non reſiſtere malo*: &, *Quicumque iratus fuerit fratri ſuo, reus erit judicio.* Et: *quicumque inſpexerit mulierem a concupiſcendum eam, mœchatus eſt jam in corde ſuo.* Et cum dat cœtera quæque mandata, quid aliud indicat, niſi quod in noſtra poteſtate eſt obſervare poſſe quæ mandantur? Et propter hoc recte rei efficimur judicio, ſi prævaricemur ea quæ utique ſervare poteramus. Unde & ipſe ait quia *omnis qui audit verba mea & facit ea, oſtendam vobis cui ſimilis eſt: Similis*

INTERPRETATIO NOVA.

Ego autem dico vobis non reſiſtere malo. Et, *quicumque iratus fuerit fratri ſuo, reus erit judicio.* Et, *quicumque viderit mulierem ad concupiſcendum eam, jam mœchatus eſt eam in corde ſuo.* Et cum dat cætera quæque mandata, ita dat, quaſi nobis ea ſervare ſit integrum, ut jure rei judicio futuri ſimus ſi ea perfringamus: unde & *omnis*, inquit, *qui audit hæc verba mea, & facit ea, ſimilis eſt viro prudenti qui ædificavit domum ſuam ſuper petram, &c. Qui autem audit hæc & non facit, ſimilis eſt viro ſtulto, qui ædificavit domum ſuam ſuper arenam*, & reliqua. Et cum dicit his qui a dextris ejus ſunt: *Venite*

ἐστιν ἀνδρι μωρῳ, ὁστις ᾠκοδομησε την οἰκιαν αὐτου ἐπι την ἀμμον, και τα ἑξης· και λεγων δε τοις ἐκ δεξιων, δευτε οἱ εὐλογημενοι του πατρος μου, και τα ἑξης, ἐπεινασα γαρ και ἐδωκατε μοι Φαγειν· ἐδιψησα και ἐποτισατε με, σφοδρα σαφως ὡς αἰτιοις οὐσι του ἐπαινεισθαι διδωσι τας ἐπαγγελιας. και ἐκ του ἐναντιου τοις ἑτεροις ὡς ψεκτοις οὐσι παρ᾽ αὐτους, λεγει το· πορευεσθε οἱ κατηραμενοι εἰς το πυρ το αἰωνιον· ἰδωμεν δε πως και ὁ Παυλος ὡς αὐτεξουσιοις ἡμιν διαλεγεται, και ἑαυτοις αἰτιοις τυγχανουσιν ἀπωλειας ἡ σωτηριας· ἡ του πλουτου γαρ της χρηστοτητος αὐτου, Φησι, και της ἀνοχης, και της μακροθυμιας καταφρονεις, ἀγνοων ὁτι το χρηστον του Θεου εἰς μετανοιαν σε ἀγει; κατα δε την σκληροτητα σου και ἀμετανοητον καρδιαν, θησαυριζεις σεαυτῳ ὀργην ἐν ἡμερᾳ ὀργης και ἀποκαλυψεως δικαιοκρισιας του Θεου, ὁς ἀποδωσει ἑκαστῳ κατα τα ἐργα αὐτου. τοις μεν καθ᾽ ὑπομενην ἐργου ἀγαθου δοξαν και τιμην και ἀφθαρσιαν ζητουσι, ζωην αἰωνιον· τοις δε ἐξ ἐριθειας και ἀπειθουσι μεν τη ἀληθειᾳ, πειθομενοις δε τῃ κακιᾳ, ὀργη και θυμος και θλιψις και στενοχωρια ἐπι πασαν ψυχην ανθρωπου

του

INTERPRETATIO NOVA.

nite benedicti patris mei, &c. *eſurivi enim & dediſtis mihi manducare: ſitivi & dediſtis mihi bibere*. evidenter oſtendit ſe hæc illis promittere qui laude digna ex ſe fecerint. Aliis econtrario tanquam ex ſe vituperio dignis, ait: *Diſcedite maledicti in ignem æternum*. Sed videamus quomodo Paulus nos quaſi juris noſtri & arbitrii, nobisque ipſi cauſa vel interitus vel ſalutis ſimus, alloquatur. *An divitias bonitatis ejus*, inquit, *& patientiæ, & longanimitatis contemnis, ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam & impœnitens cor, theſaurizas tibi iram in die iræ & revelationis juſti judicii Dei qui reddet unicuique ſecundum opera ejus: iis quidem, qui ſecundum patientiam*

boni

milis eſt viro prudenti qui ædificavit domum ſuam ſuper petram, &c. Et quod ait: *qui autem audit hæc & non facit, ſimilis eſt viro ſtulto qui ædificavit domum ſuper arenam,* & reliqua. Sed & illud quod dicit his qui a dextris ejus ſunt: *Venite ad me omnes benedicti patris mei, &c. eſurivi enim & dediſtis mihi manducare: ſitivi & dediſtis mihi bibere*, evidenter oſtendit quia in ipſis fuit ut vel laudabiles iſti eſſet, facientes quæ mandata ſunt, & percipientes quæ promiſſa ſunt: vel hi culpabiles qui contraria vel audiere vel percepere, quibus dicitur: *Ite maledicti in ignem æternum.* Videamus quomodo etiam Paulus apoſtolus velut poteſtatem arbitrii habentibus nobis loquitur, & tanquam in nobis ipſis vel ſalutis vel perditionis habentibus cauſas, ait: *An divitias bonitatis ejus ac patientiæ ac longanimitatis contemnis, ignorans quod benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum duritiam autem tuam & cor impœnitens theſaurizas tibi iram in die judicii & revelationis juſti judicii Dei qui reddet unicuique ſecundum opus ejus: his qui ſecundum patientiam boni operis gloria & incorruptio, qui quærunt vitam æternam: his autem qui ex contentione, & qui non credunt quidem veritati, credunt autem iniquitati ira, indignatio, tribulatio & anguſtia in omnem animam hominis operantis malum, Judæo primum & Græco; gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Judæo primum & Græco.* Multa quidem alia & innumera in ſanctis ſcripturis invenies, quæ evidenter oſtendent habere nos

INTERPRETATIO NOVA.

boni operis, gloriam & honorem & incorruptionem quærunt, vitam æternam: iis autem qui ſunt ex contentione & qui non acquieſcunt veritati, credunt autem iniquitati ira & indignatio, tribulatio & anguſtia in omnem animam hominis operantis malum, Judæi primum & Græci: gloria autem & honor & pax omni operanti bonum Judæo primum &

τυ κατεργαζομενυ το κακον, Ιυδαιυ πρωτον και Ελληνος· δοξα και τιμη και εἰρηνη παντι τῳ ἐργαζομενῳ το ἀγαθον, Ιυδαιῳ τε πρωτον και Ελληνι. μυρια μεν οὐν ἐςιν ἐν ταις γραφαις σφοδρα σαφως παριςωντα το αὐτεξυσιον.

Επει δε εἰς το ἐναντιον, τυτεςι, το μη ἐφ ἡμιν τυγχανειν τηρειν τας ἐντολας και σωζεσθαι και το παραβαινειν αὐτας και ἀπολλυσθαι, περισπα ῥητα τινα ἀπο της παλαιας και της καινης, φερε ἀπο μερυς και ἐκ τυτων παρατιθεμενοι θεασωμεθα αὐτων τας λυσεις, ἱνα ἀφ' ὡν παρατιθεμεθα, κατα το ὁμοιον ἐκλεξαμενος τις ἑαυτῳ παντα τα δοκυντα ἀναιρειν το αὐτεξυσιον, ἐπισκεψηται τα περι της λυσεως αὐτων. και δη πολλυς κεκινηκε τα περι τυ Φαραω περι ὑ χρηματιζων ὁ θεος φησιν· ἐγω δε σκληρυνω την καρδιαν Φαραω, πλεονακις· εἰ γαρ ὑπο θευ σκληρυνεται και δια το σκληρυνεσθαι ἁμαρτανει, ὐκ αὐτος ἑαυτῳ της ἁμαρτιας αἰτιος· εἰ δε τουτο, οὐδε αὐτεξουσιος ὁ Φαραω. και φησει τις ὁτι ἐκ τυ ὁμοιυ οἱ ἀπολλυμενοι οὐκ αὐτεξουσιοι, οὐδε παρ' ἑαυτων ἀπολουνται· και ἐν τῳ Ιεζεκιηλ δε λεγομενον το· ἐξελω αὐτων τας λιθινας καρδιας, και ἐμβαλω σαρκινας, ὁπως ἐν

INTERPRETATIO NOVA.

& Græco. Innumera igitur ſunt in ſcripturis loca quæ libertatem arbitrii apertiſſime oſtendunt.

7. Sed quoniam in contrarium, hoc eſt nobis non eſſe integrum ſervare mandata & ſalvari, vel ea infringere & perire, quædam veteris & novi teſtamenti dicta deflectere videntur: age & iis ſingillatim propoſitis, eorum ſolutionem inſpiciamus, ut ex eorum quæ proponimus ſimilitudine, ſelectis omnibus quæ libertatem arbitrii tollere videntur, eorum ſolutionem qui voluerit perſpiciat. Sane quamplurimos movent ea quæ de Pharaone dicuntur de quo ſæpius *reſpondens* Deus ait: *Ego indurabo cor Pharaonis.* Si enim

nos arbitrii liberi poteſtatem. Alioquin contrarium eſſet dari nobis mandata ex quorum vel obſervatione ſalvemur, vel prævaricatione damnemur, ſi obſervandi ea facultas in nobis non eſt.

7. Verum quoniam inveniuntur in ipſis divinis ſcripturis quædam verba ita poſita, ut contrarium ex his aliquid videatur intelligi poſſe, proferentes ea in medium & ſecundum pietatis regulam differentes, adhibeamus eorum abſolutiones, quo ex his paucis quæ exponimus, etiam cæterorum quæ ſimiliter dicta ſunt, quibus arbitrii poteſtas videtur excludi, abſolutio evidens fiat. Igitur quamplurimos movent ea quæ dc Pharaone a Deo dicta ſunt, dicente frequentius: *Ego indurabo cor Pharaonis.* Si enim a Deo induratur, & per hoc quod induratur, delinquit, non ſibi ipſe exſtitit cauſa delicti. Quod ſi ita eſt, non videbitur Pharao habere arbitrii libertatem, & jam conſequenter aſſeretur, quod hoc exemplo nec cæteri quidem qui pereunt, ex arbitrii ſui libertate cauſam perditionis accipiunt. Sed & illud quod in Ezechiele dictum eſt, cum dicit: *Auferam eorum lapidea corda, & immittam eis carnea, ut in præceptis meis incedant, & vias meas cuſtodiant*: movere poſſit aliquem pro eo quod

INTERPRETATIO NOVA.

enim a Deo induratur, & quia induratur, peccat, non ipſe ſibi cauſa peccati eſt, ſic neque ſui juris Pharao. Hinc ex ſimili dicet aliquis non eſſe liberos qui pereunt, neque per ſe ipſos perire: & quod in Ezechiele dicitur: *Auferam eorum lapidea corda, & immittam eis carnea ut in præceptis meis incedant, & juſtitias meas cuſtodiant*: movere poſſit aliquem quaſi Deus det vel incedere in ſuis mandatis vel ſuas juſtificationes cuſtodire, dum id quod obſtat ad cuſtodienda mandata

ἐν τοις προσταγμασι μη πορευωνται, και τα δικαιωματα μη φυλασσωσι, κινηται αν τινα ὡς τȣ Θεȣ διδοντος το πορευεσθαι ἐν ταις ἐντολαις και φυλασσειν τα δικαιωματα, ἐν τω το ἐμποδιζον ὑπεξῃρηκεναι την λιθινην καρδιαν, και το κρειττον ἐντεθεικεναι την σαρκινην ἰδωμεν δε και το ἐκ τȣ ἐυαγγελιȣ τι ὁ σωτηρ ἀποκρινεται προς τȣς πυθομενȣς δια τι ἐν παραβολαις τοις πολλοις λαλει· και φησιν ἱνα βλεποντες μη βλεπωσι, και ακȣοντες ἀκουωσι και μη συνιωσι· μη ποτε ἐπιςρεψωσι, και ἀφεθησεται αὐτοις. ἐτι δε και παρα τω Παυλω το ȣ τȣ θελοντος, οὐδε τȣ τρεχοντος, ἀλλα τȣ ἐλεȣντος Θεȣ και ἐν ἀλλοις· και το θελειν δε και το ἐνεργειν ἐκ τȣ Θεȣ ἐςιν. ἀρ' ȣν ὁν θελει ὁ Θεος ἐλεει, ὁν δε θελει σκληρυνει. ἐρεις ȣν μοι, τι ἐτι μεμφεται; τω γαρ βȣληματι αὐτȣ τις ἀντεςηκε; και ἡ πειςμονη ἐκ τȣ καλȣντος και οὐκ ἐξ ἡμων. μενȣνγε ἀνθρωπε συ τις εἰ ὁ ἀνταποκρινομενος τω Θεω; μη ἐρει το πλασμα τω πλασαντι· τι με ἐποιησας ȣτως; ἡ οὐκ ἐχει ἐξȣσιαν ὁ κεραμευς τȣ πηλȣ ἐκ τȣ αὐτȣ φυραματος ποιησαι, ὁ μεν εἰς τιμην σκευος, ὁ δε εἰς ἀτιμιαν; ταυτα γαρ καθ' αὐτα ἱκανα ἐςι τους πολλους ἐκταραξαι, ὡς οὐκ ὀντος τȣ ἀνθρωπȣ αὐτεξȣσιȣ, ἀλλα τȣ Θεȣ σωζοντος και ἀπολλυντος ȣς ἀν αὐτος βȣληται.

Αρξω-

INTERPRETATIO NOVA.

ta cor lapideum aufert, & melius, nempe carneum inſerit. Videamus etiam illud quod in Evangelio Salvator reſpondit ad eos qui ab ipſo quærebant quare ad turbas in parabolis loqueretur. *Ut videntes*, inquit, *non videant*, *&* *audientes audiant* *&* *non intelligant*, *ne forte convertantur* *&* *remittatur eis*. Illud inſuper a Paulo dictum eſt: *Non eſt volentis neque currentis ſed miſerentis Dei.* Et alibi: *Et velle* *&* *perficere ex Deo eſt.* *Ergo cujus vult Deus miſeretur* *&* *quem vult indurat.*

quod a Deo dari videtur, vel incedere in mandatis ejus, vel juſtificationes ejus cuſtodire: quippe ſi ipſe id quod obſtat ad cuſtodienda mandata lapideum cor auferens, cor melius & ſenſibilius quod nunc carneum nominatur, immittit & inſerit. Vide autem etiam illud quod in Evangelio Dominus & Salvator ad eos qui quærebant de ipſo quare ad turbas in parabolis loqueretur, quale ſit, ait enim: *Ut videntes non videant & audientes non audiant & non intelligant, ne forte, convertantur & remittatur eis.* Sed illud quod a Paulo apoſtolo dictum eſt quia *non volentis, neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei.* Et in alio loco: *Et velle & perficere ex Deo eſt.* Et iterum in alio loco: *Ergo cui vult miſeretur, & quem vult indurat. Dices itaque mihi: quid ergo adhuc culpat? Voluntati enim ejus quis reſiſtet? O homo tu quis es qui contra reſpondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei qui ſe finxit, quid me feciſti ſic? Aut non habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa facere vas aliud quidem ad honorem, aliud autem ad contumeliam?* Hæc & his ſimilia non parum videntur deterrere poſſe quamplurimos, ne putetur unusquisque habere ſui arbitrii libertatem, ſed quod ex Dei voluntate vel ſalvari aliquis vel perire videatur.

8. In-

INTERPRETATIO NOVA.

durat. Dices itaque mihi: quid adhuc queritur: voluntati enim ejus quis reſiſtit? Et, *obedientia ex vocante, non ex nobis eſt. O homo tu quis es qui reſpondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei qui ſe finxit: quid me feciſti ſic? An non habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam?* Hæc enim per ſe multos perturbare poſſunt, quaſi non ſui ſit arbitrii homo, ſed Deus quos voluerit, ſalvet & perdat.

 8. In-

Αρξωμεθα τοινυν ἀπο των περι τȣ Φαραω εἰρημενων ὡς σκληρυνομενȣ ὑπο Θεȣ, ἱνα μη ἐξαποςειλῃ τον λαον· ᾧ συνεξετασθησεται ἁμα και το ἀποςολικον· ἀρ' ουν ὃν θελει ὁ Θεος ἐλεει· ὃν δε θελει σκληρυνει. και ἐπιχρωνται τουτοις των ἑτεροδοξων τινες, σχεδον και αὐτοι το αὐτεξουσιον ἀναιρουντες, δια το φυσεις εἰσαγειν ἀπολλυμενας, ἀνεπιδεκτȣς τȣ σωζεσθαι, και ἑτερας σωζομενας, ἀδυνατως ἐχȣσας προς το ἀπολεσθαι· τον τε φαραω φασι φυσεως ὀντα ἀπολλυμενης δια τȣτο σκληρυνεσθαι ὑπο τȣ Θεȣ, ἐλεουντος μεν τους πνευματικȣς, σκληρυνοντος δε τȣς χοϊκȣς. Φερε ȣν ἰδωμεν ὁ, τι ποτε και λεγουσι. πευσομεθα γαρ αὐτων εἰ χοϊκης φυσεως ὁ Φαραω ἠν. ἀποκρινομενοις δε ἐρουμεν ὁτι ὁ της χοϊκης φυσεως παντως ἀπειθει Θεῳ· εἰ δε ἀπειθει, τις χρεια σκληρυνεσθαι αὐτȣ την καρδιαν, και τȣτο ȣχ ἁπαξ,

ἀλλα

INTERPRETATIO NOVA.

8. Incipiamus igitur ab iis quæ de Pharaone dicta ſunt tanquam a Deo indurato ne dimitteret populum: cum quo & illud Apoſtoli una tractabitur : *Ergo cujus vult miſeretur, & quem vult indurat.* His enim abutuntur hæreticorum nonnulli qui propemodum liberum arbitrium tollunt, cum naturas inducunt perditas quæ ſalvari non poſſint, & alias quæ ſalvantur quæque perire nullo modo poſſint; & perditæ naturæ dicunt fuiſſe Pharaonem, ideoque induratum fuiſſe a Deo qui ſpiritales miſeratur & terrenos indurat. Videamus ergo quidnam ſibi velint. Quæremus enim enim ab eis an terrenæ naturæ eſſet Pharao. Si fuiſſe reſpondeant, dicemus, qui terrenæ naturæ ſit, eum plane Deo reſiſtere. Si autem reſiſtit, quid opus eſt ejus cor indurari, neque id ſemel, ſed ſæpius? Niſi quod forte quoniam fieri poterat ut obediret, & omnino tot prodigiis & ſignis perculſus obtemperaturus fuiſſet, utpote minime terrenus, ſed eo am-

plius

8. Incipiamus igitur ab his quæ ad Pharaonem dicta ſunt, qui a Deo dicitur induratus ne dimitteret populum: cum quo pariter etiam Apoſtoli ille ſermo tractabitur, quo ait: *Ergo cui vult miſeretur & quem vult indurat.* His enim præcipue nituntur hæretici dicentes non eſſe in noſtra poteſtate ut ſalvemur, ſed naturas eſſe animarum tales quæ omni genere vel pereant vel ſalventur; nec ullo modo poſſit anima quæ malæ naturæ eſt, bona fieri: aut quæ bonæ naturæ fuerit, mala effici. Unde aiunt & Pharaonem, quoniam naturæ erat perditæ, propterea indurari a Deo qui indurat eos qui terrenæ naturæ ſunt, miſeretur autem eorum qui ſpiritalis naturæ ſunt. Videamus ergo quale eſt iſtud quod aſſerunt, & interrogemus eos primo, ut reſpondeant nobis, ſi terrenæ naturæ quam perditam dicunt, aſſerunt fuiſſe Pharaonem. Reſpondebunt ſine dubio: terrenæ. Si ergo terrenæ naturæ erat, credere Deo vel obedire ei reſiſtente natura omnino non potuit. Quod ſi hoc ei erat per naturam, quid adhuc opus erat indurari cor ejus, & hoc non ſemel, ſed frequenter, niſi quod utique poſſibile erat eum ſuaderi? Nec indurari ab alio diceretur, niſi is qui a ſe non erat durus. Quod ſi ex ſe non erat durus, conſequens eſt ut nec fuerit terrenæ naturæ, ſed talis qui poſſet obſtupefactus ſignis & virtutibus cedere. Neceſſarius etenim erat Deo ut pro ſalute multorum in ipſo oſtenderet virtutem ſuam, dum reſiſtit plurimis ſignis & obluctatur voluntati Dei, & per hoc cor ejus dicitur indurari. Hæc autem dicta ſunt primo adverſus illos, per quæ illa eorum

INTERPRETATIO NOVA.

plius reſiſtente egebat Deus ut ad multorum ſalutem magnitudinem ſuam oſtenderet, ideo cor ejus indurat. Hæc primum dicta ſint ad evertendum id quod iſti

ἀλλα πλεονακις; εἰ μη ἀρα ἐπει δυνατον ἠν πειθεσθαι αὐτον, και παντως ἐπεισθη ἀν, ἁτε οὐκ ὠν χοϊκος, ὑπο των τερατων και σημειων δυσωπουμενος, χρηζει δε αὐτȣ ὁ θεος ὑπερ τȣ ἐνδειξασθαι ἐπι σωτηρια των πολλων τα μεγαλεια ἐπι πλειον ἀπειθȣντος, δια τȣτο σκληρυνει αὐτȣ την καρδιαν. ταυτα δε λελεξεται πρωτον προς αὐτȣς εἰς το ἀνατραπηναι ὁ ὑπολαμβανȣσιν ὁτι φυσεως ἠν ἀπολλυμενης ὁ Φαραω. το δ' αὐτο και περι τȣ παρα τω ἀποςολω λεγομενȣ λεκτεον προς αὐτȣς. τινας γαρ σκληρυνει ὁ θεος; τȣς ἀπολλυμενȣς ὡσει πεισομενȣς εἰ μη σκληρυνθειεν, ἠ δηλονοτι σωθησομενȣς τω μη εἰναι αὐτȣς φυσεως ἀπολλυμενης. τινας δε και ἐλεει; ἀρα τȣς σωθησομενȣς; και πως χρεια ἐλεου δευτερου αὐτοις ἁπαξ κατασκευασθεισι σωθησομενοις, και παντως δια την φυσιν μακαριοις ἐσομενοις; εἰ μη ἀρα ἐπει ἐπιδεχονται ἀπωλειαν, εἰ μη ἐλεηθειεν, ἐλεουνται, ἱν' ὁπερ ἐπιδεχονται μη λαβωσι το ἀπολεσθαι, ἀλλα γενωνται ἐν χωρα σωζομενων; και ταυτα μεν προς ἐκεινȣς.

Επαπορητεον δε προς τȣς νομιζοντας νενοηκεναι το· ἐσκληρυνε· τι δηποτε λεγȣσι τον θεον ἐνεργουντα σκληρυνειν καρδιαν, και τι προτιθεμενον τȣτο ποιειν. τηρειτωσαν γαρ και ἐννοιαν θεȣ, κατα μεν το ὑγιες δικαιου και ἀγαθου· εἰ δε μη βουλονται, ἐπι τȣ παροντος αὐτοις

INTERPRETATIO NOVA.

iſti opinantur, naturæ fuiſſe perditæ Pharaonem: idemque de Apoſtoli dicto reſpondendum eſt ipſis. Quos enim indurat Deus? Perditos qui obedirent tamen, niſi indurarentur; aut certe ſalvandos, quod non ſint naturæ perditæ. Quos vero miſeratur? An ſalvandos? Sed quid opus eſt ſecunda miſeratione ipſis qui ſemel per naturam ſalvandi ſunt, & beatitudine potituri? Niſi forte quia ſublata miſericordia perire

rum ſubruatur aſſertio qua putant naturaliter perditum fuiſſe Pharaonem. Sed & de his quæ ab apoſtolo Paulo dicta ſunt, ſimiliter adverſus eos agamus Quos enim indurat Deus ſecundum opinionem veſtram? Nempe eos quos naturæ perditæ dicitis, quid aliud credo facturos ſi non fuiſſent indurati. Si vero ex induratione ad perditionem veniunt, jam non naturaliter, ſed ex accidentibus pereunt. Tunc deinde dicite nobis, quorum miſeretur Deus? Nempe eorum qui ſalvandi ſunt: Et in quo iſti ſecunda miſericordia indigent qui ſemel ſalvandi ſunt per naturam, & ad beatitudinem veniunt naturaliter, niſi quia etiam ex his oſtenditur, quod quia perire eos poſſibile erat, idcirco miſericordiam conſequuntur, ut per hòc non pereant, ſed veniant ad ſalutem & piorum regna poſſideant? Et hæc quidem dicta ſint adverſus eos qui naturas bonas vel malas id eſt, terrenas, vel ſpiritales commentitiis fabulis introducunt, ex quibus fieri dicunt, ut vel ſalvetur unusquisque, vel pereat.

9. Nunc vero reſpondendum eſt etiam his qui Deum legis juſtum tantummodo volunt, non etiam bonum, quomodo putent a Deo indurari cor Pharaonis quid faciente vel quid proſpiciente: Obſervandus eſt enim proſpectus & intùitus Dei, ſecundum

Interpretatio nova.

rire poſſunt, ideo miſericordiam conſequuntur, ut in perditionem in quam incidere queunt, non incurrant, ſed ſint in eorum qui ſalvantur regione. Atque hæc adverſus illos dicta ſint.

9. Quærendum autem eſt ab iis qui illud, *induravit*, intelligere ſibi videntur, quid dicant a Deo effici, quid provideri, cum cor indurat. Obſervent enim Dei notionem, re quidem vera juſti & boni, aut,

τοις συγκεχωρησθω, δικαιω· και παραςησατωσαν πως ὁ ἀγαθος και δικαιος, ἢ ὁ δικαιος μονον φαινεται δικαιος, σκληρυνων καρδιαν τε δια το σκληρυνεσθαι ἀπολλυμενε· και πως ὁ δικαιος αἴτιος ἀπωλειας γινεται και ἀπειθειας των ὑπ' αὐτε δια το σκληρυνεσθαι και ἀπειθειν αὐτω κολαζομενων· τι δε αὐτω και μεμφεται λεγων· συ δε ἐ βελει ἐξαποςειλαι τον λαον με· ἰδε παταξω πανταΤα πρωτοτοκα ἐν ΑιγυπΤω και τον πρωτοτοκον σε. και ὁσα ἀλλα ἀναγεγραπΤαι ὡς τε θεε λεγοντος δια Μωσεως τω Φαραω; ἀναγκαιον γαρ τοι πιςευοντα ὁτι ἀληθεις αἱ γραφαι και ὁτι ὁ θεος δικαιος, ἐαν εὐγνωμονη, ἀγωνιζεσθαι πως ἐν τοιαυταις λεξεσι τρανως δικαιος νοηθη. εἰ μεν γαρ ἀπογραψαμενος τις γυμνη τη κεφαλη ἱςατο προς το πονηρον εἰναι τον δημιεργον, ἀλλων ἐδει λογων προς αὐτον.

Επει δε φασι διακεισθαι περι αὐτε ὡς περι δικαιε, και ἡμεις ὡς περι ἀγαθε ἁμα και δικαιε, σκοπησωμεν πως ἀν ὁ ἀγαθος και δικαιος σκληρυνοι την καρδιαν Φαραω.

INTERPRETATIO NOVA.

aut, ſi noluerint, & ut hoc eis nunc concedatur, dumtaxat juſti, & oſtendant quomodo bonus & juſtus, vel juſtus tantum, juſtus videatur, illius cor indurans qui, quod induratus ſit, perit; & quomodo juſtus cauſa ſit interitus & contumaciæ iis, quos, quia indurati ſunt & ipſi reſtiterunt, punit. Quid vero illi ſuccenſet dicens: *Tu autem non vis dimittere populum meum: ecce percutiam omnia primogenita in Ægypto, etiam primogenitum tuum*; & quæcumque alia in ſcripturis

um nos quidem juſti & boni, ſecundum ipſos vero
ıſti tantummodo. Et oſtendant nobis quomodo
Deus quem utique & ipſi juſtum fatentur, juſte fa-
at cor hominis indurari, ut ex ipſa induratione pec-
et & pereat. Et quomodo in hoc Dei juſtitia de-
ndetur, ſi ipſe eis cauſa perditionis exiſtit, quos
o eo quod duritie increduli exſtiterint, ipſe poſt-
odum judicis auctoritate damnavit? Quid etiam cul-
at eum dicens, *Tu autem quoniam non vis dimittere
pulum meum, ecce percutiam omnia primitiva in Ægy-
o, etiam primitivum tuum*, & quæcumque alia ſcripta
nt per Moyſen dicta eſſe a Deo ad Pharaonem?
eceſſe eſt enim omnem qui vera aſſerit ea quæ in
ripturis referuntur, & oſtendere vult juſtum eſſe
eum legis & prophetarum, pro his omnibus redde-
rationem, quomodo per hoc nihil prorſus juſtitiæ
ei derogetur: quoniam licet bonum eum negent ju-
um tamen & judicem & mundi creatorem fatentur.
llius enim reſponſionis ordo eſt adverſus eos, qui
alignum, id eſt, diabolum mundi hujus aſſerunt
reatorem.

10. Nos vero quoniam non ſolum juſtum, ſed
t bonum Deum fatemur qui per Moyſen loquutus
ſt, perſpiciamus diligentius quomodo juſto bonoque
conve-

INTERPRETATIO NOVA.

is Deo tribuuntur Pharaonem per Moyſen alloquenti?
eceſſe enim eſt ut qui veras eſſe ſcripturas, & Deum
ıſtum credit, ſi bona ſit fide, ſollicite demonſtret,
uomodo nihil obſtent ejusmodi dicta, quominus aper-
juſtus intelligatur. Si quis enim ex profeſſo enixe
contente palamque malum eſſe mundi opificem ſta-
ieret, alia cum ipſo ratione agendum foret.

10. Sed cum dicant iſti eum ſe juſtum credere,
os vero bonum eum ſimul & juſtum confiteamur,
videa

[illegible]. [illegible] εἰ δια τινος παραδειγματος, ᾧ ὁ ἀπο[illegible] ἐν τῃ [illegible] Εβραιυς ἐχρησατο, δυναμεθα παρα[illegible] ἐνεργεια ὁ θεος ὀν μεν ἐλεει, ὀν δε σκλη[illegible] [illegible]μενος σκληρυνειν, ἀλλα δια προθεσεως [illegible] ἐπακολουθει δια το της κακιας ὑποκειμενον [illegible] ἑαυτοις κακυ το σκληρυνεσθαι, σκληρυνειν λε[illegible] τοι σκληρυνεμενον· γη, φησιν, ἡ πιουσα τον ἐπ' [illegible] ἐρχομενον ὑετον, και τικτυσα βοτανην εὐθετον [illegible] δι' ὑς και γεωργειται, μεταλαμβανει εὐλογιας ὑπο τυ θευ· ἐκφερουσα δε ἀκανθας και τριβολυς ἀδοκιμος και καταρας ἐγγυς· ἧς το τελος εἰς καυσιν. οὐκουν μια ἐνεργεια ἡ κατα τον ὑετον· μιας δε ἐνεργειας οὐσης

της

Interpretatio nova.

videamus quomodo bonus & juſtus induret cor Pharaonis. Vide igitur an exemplo quopiam quo in epiſtola ad Hebræos uſus eſt Apoſtolus, poſſimus oſtendere quomodo una eademque opera Deus hujus quidem miſereatur, illum vero induret, non quod quempiam ſibi indurandum proponat, ſed quod cum bono ejus propoſito abutitur inhærentis ipſis vitii improbitas, conſequatur induratio, ſicque induratum dicatur indurare: *Terra enim*, inquit, *ſæpius venientem ſuper ſe bibens imbrem, & generans herbam opportunam illis, a quibus colitur, accipit benedictionem a Deo; proferens autem ſpinas ac tribulos, reproba eſt & maledicto proxima, cujus conſummatio in combuſtionem.* Unum igitur eſt in imbre demittendo opus: ex eo tamen uno, tellus culta fruges; neglecta & inculta ſpinas profert. Durum ſane videatur ſi qui imbrem largitur, dicat: ego fruges & ſpinas in terra feci: ſed etſi durum, nihilominus verum eſt. Si enim imber defuiſſet, neque fruges neque ſpinæ proveniſſent; hoc vero tempeſtive & moderate defluente, & fruges & ſpinæ exortæ ſunt. Terra igitur quæ ſæpe venientem ſu-

per

conveniat quod cor indurare dicitur Pharaonis; & videamus ſi forte poſſumus ſequentes apoſtolum Paulum difficultatem rei exemplis quibusdam ac ſimilitudinibus ſolvere, ſi oſtenderimus quoniam uno eodemque opere Deus alterius quidem miſeretur, & alium indurat, non hoc agens neque volens ut induretur ille qui induratur: ſed dum ille benignitate ſua & patientia utitur, his quidem qui ejus benignitatem & patientiam ad contemtum atque inſolentiam ducunt, induratur cor dum criminum pœna differtur: hi vero qui benignitatem & patientiam ejus ad occaſionem pœnitentiæ ſuæ & emendationis accipiunt, miſericordiam conſequuntur. Ut autem evidentius quod dicimus demonſtremus, utamur exemplo quo in epiſtola ad Hebræos uſus eſt Apoſtolus Paulus dicens: *Terra enim quæ bibit frequenter ſuper ſe venientem imbrem & germinat herbam opportunam his a quibus colitur, percipiet benedictionem a Deo: quæ autem profert ſpinas & tribulos, reproba eſt & maledicto proxima, cujus finis ad exuſtionem.* Igitur ex his quos aſſumſimus Pauli ſermonibus evidenter oſtenditur, quod uno eodemque opere Dei quo imbrem terræ largitur, alia quidem terra diligenter exculta fructus afferat bonos; alia vero quæ negligenter inculta eſt, ſpinas & tribulos proferat. Et ſi quis quaſi ex perſona imbrium loquens dicat: ego imber feci fructus bonos, & ſpinas ac tribulos ego feci: quamvis dure dici videatur, vere tamen dicitur; niſi enim imber fuerit, nec fructus nec ſpinæ nec tribuli naſcerentur: ſuperveniente vero pluvia utrumque terra produxit. Sed quamvis pluviæ beneficio terra germen utrumque produxerit, non tamen imbribus merito diverſitas germinis

INTERPRETATIO NOVA.

per ſe bibens imbrem, ſpinas ac tribulos profert, reproba eſt & maledicto proxima. Ergo imbris quoque

της κατα τον ὑετον· ἡ μεν γεωργηθεισα γη καρποφορει, ἡ δε ἀμεληθεισα και χερσος ἀκανθοφορει. και δυσφημοι ἀν δοξαι ειναι το λεγειν τον ὑοντα, ἐγω τας καρπες ἐποιησα, και τας ἀκανθας τας ἐν τῃ γῃ· ἀλλ' εἰ και δυσφημον, ἀλλ' ἀληθες· ὑετε γαρ μη γενομενε ἐτ' ἀν καρποι, ἐτ' ἀκανθαι γεγονεισαν· τουτε δε εὐκαιρως και μεμετρημενως ἐπιρῥευσαντος ἀμφοτερα γεγεννηται. ἐκφερουσα γεν ἀκανθας και τριβολες ἡ πιεσα γη τον ἐπ' αὐτης ἐρχομενον ὑετον πολλακις, ἀδοκιμος και καταρας ἐγγυς γινεται. ἐκουν το μεν ἀγαθον τε ὑετε, και ἐπι την χειρονα γην ἐληλυθε· το δε ὑποκειμενον ἠμελημενον, και ἀγεωργητον τυγχανον, ἀκανθας και τριβολους ἐβλαςησεν. ἐτω τοινυν και τα γινομενα ὑπο τε Θεε τερασια οἱονει ὑετος ἐςιν· αἱ δε προαιρεσεις αἱ διαφοροι, οἱονει ἡ γεγεωργημενη γη ἐςι και ἠμελημενη, μια τῃ φυσει ὡς γη τυγχανεσα.

Ὥσπερ δε και εἰ ὁ ἡλιος ἐλεγε, φωνην προιεμενος, ὁτι ἐγω τηκω και ξηραινω, ἐναντιων ὀντων τε τηκεσθαι και

τε

INTERPRETATIO NOVA.

beneficium etiam in deteriorem terram decidit, ſed ejus ſolum neglectum & incultum ſpinas & tribulos peperit. Ad eum igitur modum quæ fecit Deus prodigia, ceu imber quidam ſunt; diverſæ vero voluntates, ceu terra culta vel inculta quæ, utpote terra unius naturæ eſt.

11. Quem-

s adſcribetur, ſed ad illos jure culpa mali ſeminis
flectetur, qui cum poſſent frequenti aratro terram
indere, & raſtris gravibus torpentes glebas vertere
omnes inutiles radices noxii graminis amputare at-
e ſuccidere, cunctiſque quibus cultus ille depoſcit
oribus ac ſtudiis purgata excultaque novalia ven-
ris imbribus præparare, hoc quidem facere negle-
runt: diſidiæ autem ſuæ aptiſſimos fructus, ſpinas
tribulos metent: ita fit ut bonitas & æquitas im-
ium ſuper omnem terram æqualiter veniat, ſed uno
demque opere pluviæ ea quidem terra quæ culta
t diligentibus utilibusque cultoribus cum benedictio-
: utiles fructus proferat: ea vero quæ cultorum de-
lia obduruit, ſpinas ac tribulos germinet. Sic er-
accipiamus quod ea ſigna & virtutes quæ a Deo
ebant, imbres quidem erant a Deo deſuper mini-
rati, propoſitum vero hominum & voluntates terra
ccipienda eſt culta vel inculta, unius quidem natu-
e utpote omnis terra cum terra, non tamen unius
jusdemque culturæ. Ex quo fit ut uniuscujusque
ropoſitum vel induretur virtutibus & mirabilibus Dei,
incultum & ferum eſt & barbarum, & ſemetipſo aſ-
erius ac ſpinoſius fiat: aut miteſcat amplius, ac tota
ente ſe in obedientiam tradat, ſi purgatum a vitiis
erit & excultum.

11. Verum ad evidentiorem rei probationem ſu-
erfluum non erit uti etiam alia ſimilitudine: verbi
gratia,

INTERPRETATIO NOVA.

11. Quemadmodum autem ſi ſol vocem emittens
iceret: ego liquefacio & exſicco, licet hæc contra-
a ſint, nihil tamen pro re ſubjecta falſi diceret, cum
o eodemque calore cera liqueſiat, lutum exſicce-
r: ita unum idemque opus Dei per Moyſen argue-
t duritiem Pharaonis propter malitiam ipſius

τȣ ξηραίνεσθαι, οὐκ ἂν ψεῦδος ἔλεγε παρὰ τὸ ὑποκείμενον. ἀπὸ τῆς μιᾶς θερμότητος τηκομένȣ μὲν τȣ κηροῦ, ξηραινομένȣ δὲ τȣ πηλȣ· οὕτως ἡ μία ἐνέργεια ἡ διὰ Μωσέως γινομένη, σκληρυσμὸν μὲν ἤλεγχε τὸν τȣ Φαραὼ, διὰ τὴν κακίαν αὐτȣ· πειθὼ δὲ τὴν τῶν ἐπιμίκτων Αἰγυπτίων συνεξορμησάντων τοῖς Ἑβραίοις. καὶ τὸ κατὰ τὸ βραχὺ δὲ ἀναγεγράφθαι οἱονεὶ μαλάσσεσθαι τὴν καρδίαν Φαραὼ, λέγοντος· ἀλλ' ȣ μακρὰν ἀποτενεῖτε· τριῶν γὰρ ἡμερῶν πορεύσεσθε, καὶ τὰς γυναῖκας ὑμῶν καταλείπετε· καὶ ὅσα ἄλλα κατὰ βραχὺ ἐνδιδȣς πρὸς τὰ τεράστια ἔλεγε, δηλοῖ ὅτι ἐνήργει μέν τι καὶ εἰς αὐτὸν τὰ σημεῖα, ȣ μὴν τὸ πᾶν κατειργάζετο. ȣκ ἂν δὲ ȣδὲ ταῦτα ἐγίνετο, εἰ τὸ νοȣμενον ὑπὸ τῶν πολλῶν, σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραὼ, ὑπ' αὐτȣ ἐνηργεῖτο, τȣ θεȣ δηλονότι.

ȣκ

Interpretatio nova.

Ægyptiorum vero qui Hebræis admiſcebantur, obedientiam declarabat. Quodque ſtatim ſcriptum eſt, paulum emollitum eſſe cor Pharaonis dicentis: *Ne longe excedatis, tridui enim viam ibitis, ſed conjuges veſtras relinquite*, itemque cætera quæ paululum cedens prodigiis dicebat, ſatis declarant ſigna illa in eum aliquid virium habuiſſe, ſed non plenam efficaciam. Neque hæc ſic eveniſſent, ſi quod multi cogitant, iſtud, *indurabo cor Pharaonis*, Deus ipſe effeciſſet. Sed & hæc non abſurde ex communi loquendi uſu emolliri poſſunt. Frequenter boni & benigni domini ſervis iis qui propter benignitatem & patientiam dominorum ſuorum, perditis fiunt moribus, ingerere ſolent: ego te improbum feci, ego tot ſcelerum tibi cauſa fui: ſermonis enim indoles & vis advertenda eſt & citra calumniam quod dicitur genuino ſenſu accipiendum. Quare Paulus qui hæc accurate perſcrutatus fuerat, peccantem ſic alloquitur: *An divitias bonitatis ejus, & patientiæ & longanimitatis contemnis, ignorans quo-*

niam

ı, ſi quis diceret quia ſol eſt qui reſtringit, & eſolvit, cum contrarium ſit & reſolutio & con- io: ſed non erit falſum quod dicitur, dum una nque caloris ſui virtute ſol quidem ceram ſolvit, n vero arefacit & ſtringit: non quod virtus ejus in limo, aliter operetur in cera, ſed quod limi alia ceræ ſit qualitas, cum utique ſecundum na- ı unum ſit, quia utrumque de terra eſt. Ita una eademque operatio Dei quæ per Moyſen nis ac virtutibus gerebatur, Pharaonis quidem iam arguebat, quam malitiæ ſuæ intentione con- 'at: reliquorum vero Ægyptiorum qui Iſraelitis cebantur, obedientiam declarabat, qui etiam Hebræis pariter exceſſiſſe Ægypto referuntur. l vero ſcriptum eſt quia paulatim edomaretur 'haraonis, ut aliquando diceret: *Non longe ab- iter tridui abibitis, ſed uxores veſtras relinquite & tes veſtros & pecora veſtra*; ſed & ſi qua alia ſcrip- ıt per quæ paulatim videtur acquieſcere ſignis & tibus, quid aliud ex his indicatur, niſi quod ıt quidem in eo aliquid ſignorum & mirabilium s, non tamen quantum debet, operabatur? Si talis erat induratio qualem plurimi putant, non e inveniretur vel in paucis acquieſcere. Tro- vero vel figuram ſermonis ejus qui ſcriptus eſt duratione, etiam ex communi conſuetudine ex- re puto quod non videatur abſurdum. Fre- :er enim benigniores quique domini ad eos ſer- ui per multam patientiam & manſuetudinem do-

INTERPRETATIO NOVA.

benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum duritiam tuam & impœnitens cor, theſaurizas tibi ım in die iræ & revelationis juſti judicii Dei. Nam icit ad peccantem Apoſtolus, dicantur ad Pha-

ȣ̓κ ἀτοπον δὲ και ἀπο συνηθειας τα τοιαυτα παραμυθησασθαι, πολλακις των χρηςων δεσποτων φασκοντων τοις δια την χρηςοτητα και την μακροθυμιαν ἐπιτριβομενοις οἰκεταις το· ἐγω σε πονηρον ἐποιησα, και ἐγω σοι αἰτιος γεγονα των τηλικουτων ἁμαρτηματων· δει γαρ τȣ ἠθȣς ἀκουσαι και της δυναμεως τȣ λεγομενȣ, και μη συκοφαντειν, μη κατακενοντας τȣ βουληματος τȣ λογȣ· ὁ γουν Παυλος ταυτα σαφως ἐξετασας φησι προς τον ἁμαρτανοντα· ἠ τȣ πλουτȣ της χρηςοτητος αὐτȣ και της ἀνοχης και της μακροθυμιας καταφρονεις, ἀγνοων ὁτι το χρηςον τȣ θεȣ εἰς μετανοιαν σε ἀγει; κατα δε την σκληροτητα σȣ και ἀμετανοητον καρδιαν, θησαυριζεις ἑαυτῳ ὀργην ἐν ἡμερᾳ ὀργης και ἀποκαλυψεως δικαιοκρισιας θεȣ· ἁ γαρ λεγει προς τον ἁμαρτανοντα ὁ ἀποςολος, λεγεσθω προς τον Φαραω, και πανυ ἁρμοδιως νοηθειη ταυτα ἀπαγγελλομενα αὐτῳ, κατα την σκληροτητα και ἀμετανοητον αὐτȣ καρδιαν, θησαυριζοντι ἑαυτω ὀργην· της σκληροτητος ȣ̓κ ἀν ἐλεγχθεισης ȣ̓τως, οὐδε φανερας γεγενημενης, εἰ μη τα σημεια ἐγεγονει, ἠ ἐγεγονει μεν, μη τοσαυτα δε και τηλικαυτα.

Αλλ' ἐπει δυσπειθεις αἱ τοιαυται διηγησεις, και βιαιοι εἰναι νομιζονται, ἰδωμεν και ἀπο προφητικȣ λογȣ τι φασιν οἱ πολλης χρηςοτητος θεȣ πεπειραμενοι και

μη

INTERPRETATIO NOVA.

raonem, & plane congruenter intelligentur ipſi competere propter duritiam & impœnitens cor theſaurizanti ſibi ipſi iram. Nec enim ejus durities ita coargui & declarari potuiſſet niſi ſigna tot ac tanta extitiſſent.

12. Sed quoniam expoſitiones ejusmodi creditu difficiles & contortæ videntur, videamus ex prophetico

minorum inſolentiores improbioresque fiunt, dicere ſolent: ego te talem feci, ego te perdidi, mea te patientia peſſimum feci: ego tibi cauſa hujus tam duræ & peſſimæ conſuetudinis exiſto, qui te non ſtatim per ſingulas culpas punio pro merito deliſtorum. Neceſſe eſt enim nos tropum primo vel figuram ſermonis advertere, & ita demum virtutem dicti intelligere, nec inferre calumnias verbo cujus interiorem ſenſum non diligentius exploremus. Denique apoſtolus Paulus evidenter de talibus tractans, aït ad eum qui permanebat in peccatis: *An divitias bonitatis ejus ac patientiæ & longanimitatis contemnis, ignorant quia benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum duritiam autem tuam & impœnitens cor theſaurizas tibi ipſi iram in die iræ & revelationis juſti judicii Dei.* Hæc dicit Apoſtolus ad eum qui in peccatis eſt. Convertamus hæc ipſa nos ad Pharaonem dici, & vide ſi non ea etiam de ipſo dici conſonanter invenies, qui ſecundum duritiam ſuam & cor impœnitens theſaurizavit & recondidit ſibi ipſi iram in die iræ, pro eo quod nunquam duritia ejus ita argui & in manifeſtum venire potuiſſet, niſi ſigna & prodigia fuiſſent tam multa tamque magnifica proſecuta.

12. Quod ſi minus plenæ videntur eſſe probationes quas diximus, & apoſtolicæ ſimilitudinis parum munimenti habere adhuc videtur aſſertio; adhibeamus

INTERPRETATIO NOVA.

tico ſermone quid dicant ii qui Dei benignitatem experti ſunt nec honeſte vixerunt, ſed poſtea peccarunt: *Cur errare nos feciſti, Domine, a via tua? Cur induraſti cor noſtrum, ut non timeremus nomen tuum? Convertere propter ſervos tuos, propter tribus hæreditatis tuæ, ut particulam capiamus hæreditatis montis tui ſancti.* Et in Jeremia: *Decepiſti me, Domine, & deceptus ſum,* obti-

μη βιωσαντες καλως, ἀλλα μετα ταυτα ἁμαρτησαντες· τι ἐπλανησας ἡμας κυριε ἀπο της ὁδȣ σȣ; ἱνα τι ἐσκληρυνας ἡμων την καρδιαν, τȣ μη φοβεισθαι το ὀνομα σȣ; ἐπιςρεψον δια τȣς δȣλους σȣ, δια τας φυλας της κληρονομιας σȣ, ἱνα μικρον τι κληρονομησωμεν τȣ ὀρȣς τȣ ἁγιȣ σȣ. και ἐν τῳ Ιερεμιᾳ· ἠπατησας με κυριε και ἠπατηθην, ἐκρατησας και ἐδυνασθης. το γαρ, ἱνα τι ἐσκληρυνας ἡμων την καρδιαν, τȣ μη φοβεισθαι το ὀνομα σȣ, λεγομενον ὑπο των ἐλεηθηναι παρακαλουντων, ἐν ἠθει λεγομενον τοιȣτον ἐςιν· ἱνα τι ἐπι τοσȣτον ἐφεισω ἡμων, οὐκ ἐπισκεπτομενος ἡμας ἐπι ταις ἁμαρτιαις, ἀλλα καταλιπων ἑως εἰς μεγεθος ἐλθῃ πταισματων τα ἡμετερα; ἐγκαταλειπει δε μη κολαζομενȣς τȣς πλειονας, ἱνα τι τα ἑκαςȣ ἠθη ἐκ τȣ ἐφ' ἡμιν ἐξετασθῃ, και φανεροι μεν ἐκ της γενομενης βασανȣ οἱ κρειττȣς γενωνται· οἱ δε λοιποι μη λαθοντες, ȣ̓χι θεον, παντα γαρ οἰδε προ γενεσεως αὐτων, ἀλλα τα λογικα και αὐτȣς, ὑςερον τυχωσιν ὁδȣ θεραπειας· ȣ̓κ ἀν ἐγνωκοτες την εὐεργεσιαν, εἰ

μη

Interpretatio nova.

obtinuiſti & prævaluiſti. Illud enim : *Cur induraſti cor noſtrum, ut non timeremus nomen tuum?* Quod ab iis dicitur qui miſericordiam implorant, perinde eſt ac ſi dicant : cur in tantum peperciſti nobis nec viſitaſti nos in peccatis, ſed reliquiſti, donec ad ſummum delicta noſtra perveniſſent ? Relinquit autem impune pleroſque, ut ſingulorum mores ex libera voluntate exquirantur,

ius etiam propheticæ auctoritatis aſſenſum, & vi-
eamus quid etiam prophetæ pronuncient de his qui
rimo quidem recte viventes, benignitatis Dei habe-
e quamplurima experimenta meruerunt, poſtea ve-
o ut homines deliquerunt; cum quibus ſe quoque
num faciens Propheta ait: *Ut quid Domine errare nos
ciſti a via tua? Et quare indurasti cor noſtrum uti non
imeremus nomen tuum? Convertere propter ſervos tuos,
ropter tribus hæreditatis tuæ, ut & nos parum aliquid
æreditatis capiamus de monte ſancto tuo.* Sed & Hiere-
nias ſimiliter dicit: *Seduxiſti nos Domine, & ſeducti
umus: tenuiſti & potuiſti:* Quod ergo ait: *Ad quid
Domine indurasti cor noſtrum uti ne timeamus nomen
uum?* dictum ab his qui miſericordiam precabantur,
norali utique tropo accipiendum eſt velut ſi quis di-
at; ut quid in tantum pepercisti nobis nec requiſiſti
ios cum peccaremus, ſed reliquiſti nos ut per hoc
ncreſceret malum, & propagaretur peccandi licen-
ia animadverſione ceſſante? Sic equus ſi non aſſidui
eſſoris ferratum patitur calcem & frenis ora ferratis
obteritur, indureſcit. Sic puerilis ætas ſi nulla pla-
gæ aſſiduitate curetur, inſolentem ſimul & ad vitia
præcipitem juvenem reddet. Relinquit ergo Deus
& negligit eos quos correptione judicarit indignos.
*Quem enim diligit Dominus, corripit, flagellat autem
omnem filium quem recipit.* Ex quo arbitrandum eſt in
filiorum jam ordinem & affectum recipi eos qui flagel-
lari a Domino meruerint & corripi, quo ſcilicet &
per tentationum & tribulationum patientiam poſſint
etiam ipſi dicere: *Quis nos ſeparabit a charitate Dei quæ
eſt*

INTERPRETATIO NOVA.

rantur, & meliores ex illo examine manifeſti fiant;
reliqui vero qui Deo non latent, (omnia quippe no-
vit antequam fiant) ſed rationabili creaturæ ſibique
N 5 ipſis,

μη ἑαυτων κατεγνωκεισαν· ὁπερ συμφερει ἑκαςῳ ἱνα αἰσθηται της ἰδιοτητος αὐτȣ και της χαριτος τȣ Θεȣ. ὁ δε μη αἰσθανομενος της ἰδιας ἀσθενειας και της θειας χαριτος κἀν εὐεργετηται μη ἑαυτȣ πεπειραμενος, μηδε ἑαυτȣ κατεγνωκως, οἰησεται ἰδιον εἰναι ἀνδραγαθημα το ἀπο της οὐρανιȣ χαριτος αὐτῳ ἐπιχορηγηθεν· τȣτο δε οἰημα ἐμποιησαν και φυσιωσιν, αἰτιον ἐςαι καταπτωσεως· ὁπερ νομιζομεν και περι τον διαβολον γεγονεναι, ἑαυτῳ χαρισαμενον ἁ εἰχε προτερηματα, ὁτε ἀμωμος ἠν· πας γαρ ὁ ὑψων ἑαυτον ταπεινωθησεται· ὡς πας ὁ ταπεινων ἑαυτον ὑψωθησεται. κατανοει δε ὁτι δια τȣτο ἀποκεκρυπται ἀπο σοφων και συνετων τα θεια, ἱνα, ὡς φησιν ὁ ἀποςολος, μη καυχησηται πασα σαρξ ἐνωπιον τȣ Θεȣ· και ἀποκεκαλυπται νηπιοις, τοις μετα

την

Interpretatio nova.

ipſis, poſtea viam ſalutis inveniant: qui beneficium non agnoviſſent, niſi ſeipſos condemnaſſent; quod quidem unicuique confert, ut conditionem ſuam & Dei gratiam ſentiat. Qui vero propriam imbecillitatem, & Dei gratiam non ſentit, etſi adjuvetur, niſi ſuarum virium experimentum ceperit, & ſeipſum condemnarit, ſuum eſſe facinus exiſtimabit quod ei divino munere conceſſum eſt. Quæ opinio animi elationem generat & cauſa fit ruinæ: quod & diabolo accidiſſe putamus qui excellentiam illam quam habebat tunc cum erat immaculatus, ſibi arrogabat. *Omnis* enim *qui ſe exaltat*, *humiliabitur*, *& qui ſe humiliat*, *exaltabi-*

eſt in Chriſto Jeſu? Tribulatio? An anguſtia? An fames? An nuditas? An periculum? An gladius? Per hæc enim omnia manifeſtatur & proditur uniuscujusque propoſitum & perſeverantiæ firmitas indicatur, non tam Deo qui novit omnia antequam fiant, quam rationabilibus cæleſtibusque virtutibus, quæ utique procurationem ſalutis humanæ velut quædam adjutrices Dei miniſtræque ſortitæ ſunt. Hi vero qui nondum ſe tanta conſtantia, neque tanto affectu offerunt Deo, neque parati ſunt accedentes ad ſervitutem Dei præparare animas ſuas ad tentationem, derelinqui dicuntur a Deo, id eſt, non erudiri, pro eo quod ad erudiendum parati non ſunt, in poſterum ſine dubio tempus eorum diſpenſatione vel curatione dilata. Qui utique quid a Deo conſequentur, ignorant, niſi prius ad beneficii conſequendi deſiderium venerint: quod ita demum fiet, ſi quis ante ſemetipſum cognoſcat, & ſentiat quid ſibi deſit: & quod ſibi deeſt, a quo quærere vel debeat vel poſſit, intelligat. Qui enim non intellexerit prius infirmitatem vel ægritudinem ſuam, medicum quærere neſcit: vel certe cum receperit ſanitatem, non erit gratus medico, qui non prius periculum ſui languoris agnovit. Ita & ſi qui non prius animæ ſuæ vitia & peccatorum ſuorum cognoverit mala, ac proprii oris confeſſione prodiderit, purgari, is abſolvique non poterit, ne ignoret ſibi per gratiam conceſſum fuiſſe quod poſſidet, & divinam liberalitatem proprium bonum putet quæ res ſine dubio arrogantiam rurſus animæ generat & elationem, & denuo ei cauſa fit ruinæ. Quod etiam de diabolo ſentiendum eſt qui primatus ſuos pro-

INTERPRETATIO NOVA.

altabitur. Ob eamque cauſam intellige ſapientibus & prudentibus abſcondita eſſe divina myſteria, *ut*, quemadmo-

τὴν νηπιότητα ἐπὶ τὰ κρείττονα ἐληλύθασι, καὶ μεμνημένοις ὅτι οὐ παρὰ τὴν ἑαυτῶν αἰτίαν τοσοῦτον ὅσον παρὰ τὴν ἄῤῥητον εὐεργεσίαν ἐπὶ πλεῖστον ὅσον μακαριότητος ἐληλύθασιν.

Οὐκοῦν ἐγκαταλείπεται θείᾳ κρίσει ὁ ἐγκαταλειπόμενος, καὶ μακροθυμεῖ ἐπί τινας τῶν ἁμαρτανόντων ὁ Θεὸς, οὐκ ἀλόγως, ἀλλ' ὡς αὐτοῖς συνοίσοντος ὡς πρὸς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὸν ἄπειρον αἰῶνα, τὸ μὴ ταχὺ συνεργηθῆναι εἰς σωτηρίαν, ἀλλὰ βράδιον ἐπὶ ταύτην ἀχθῆναι μετὰ τὸ πειραθῆναι πολλῶν κακῶν. ὥσπερ γάρ τινα οἱ ἰατροὶ δυνάμενοι τάχιον ἰάσασθαι, ὅταν ἐγκεκρυμμένον ἰὸν ὑπονοῶσιν ὑπάρχειν περὶ τὰ σώματα,

INTERPRETATIO NOVA.

admodum ait Apoſtolus, *non glorietur omnis caro in conſpectu Dei;* & revelata eſſe parvulis qui poſt infantiam ad meliora pervenere, & ſe non ex ſe tantum quantum ex ineffabili Dei beneficio, eo felicitatis perveniſſe meminerunt.

13. Divino igitur judicio reſervatur is qui derelinquitur, & nonnullos peccatores patienter fert Deus, nec ſine cauſa, ſed quod cum immortalis ſit anima & per infinitum tempus duratura, ipſis expediat

ropriós & non a Deo datos eſſe credidit quós habeat tunc cum immaculatus erat; & impleta eſt in eo la ſententia quæ dicit quod *omnis qui ſe exaltat, huuiliabitur.* Unde mihi videtur quod ideo occultata nt prudentioribus & ſapientioribus divina myſteria, uemadmodum ſcriptura dicit: *Uti ne glorietur omnis iro in conſpectu Dei*: & revelata ſint parvulis, his vielicet qui poſteaquam infantes facti fuerint & parvu., id eſt ad humilitatem ſe & ſimplicitatem revocaerint parvulorum, tunc proficiunt, & cum ad perectionem venerint, meminerunt utique quod non am ſuis virtutibus, ſed gratia & miſericordia Dei beaitudinem conſecuti ſunt.

13. Igitur Dei judicio derelinquitur is qui dereinqui debet, & patientiam habet Deus ſuper nonnulis peccantibus, non tamen ſine certa ratione. Sed k hoc ipſum quod patiens eſt, ad utilitatem ipſorum acit, quoniam quidem immortalis eſt anima cujus cuam & providentiam gerit: & utique quod immortale k æternum eſt, etiamſi non cito curetur, non tamen excluditur a ſalute, quæ in tempora opportuiora differtur. Nam & fortaſſis expedit tardius conequi his qui venenis malitiæ profundioris infecti ſunt. icut enim medici interdum cum poſſint celerius oblucere vulnerum cicatrices, præſentem diſſimulant k differunt ſanitatem melioris ſanitatis firmiorisque roſpectu, dum melius eſſe norunt moram facere in umoribus vulnerum, & maligni humoris fluentes auliſper ſinere meatus, quam feſtinare ad ſuperfiiem ſanitatis, & abſtruſis in venis fomitem venenati humo-

Interpretatio nova.

at ut non cito ad ſalutem adjuventur, ſed ad eam rdius, poſtquam plurima mala fuerint experti, adıcantur. Quemadmodum enim medici cum celerius curare

ματα, το ἐναντιον τῳ ἰασαθαι ἐργαζονται, δια το ἰασθαι βυλεσθαι, ἀσφαλεςερον τυτο ποιουντες· ἡγουμενοι κρειττον εἰναι πολλῳ χρονῳ παρακατασχειν τινα ἐν τῳ φλεγμαινειν και καμνειν, ὑπερ τυ βεβαιοτερον αὐτον την ὑγειαν ἀπολαβειν, ἤπερ ταχιον μεν ῥωσαι δοκειν, ὑςερον δε ἀναδυναι, και προς καιρον γενεσθαι την ταχυτεραν ἰασιν· τον αὐτον τροπον και ὁ θεος γινωσκων τα κρυφια της καρδιας, και προγινωσκων τα μελλοντα, δια της μακροθυμιας ἐπιτρεπει ταχα και δια των ἐξωθεν συμβαινοντων ἐφελκομενος το ἐν κρυπτῳ κακον ὑπερ τυ καθαραι τον δι' ἀμελειαν τα σπερματα της ἁμαρτιας κεχωρηκοτα, ἱνα εἰς ἐπιπολην ἐλθοντα αὐτα τις ἐμεσας, εἰ και ἐπι πλειον ἐν κακοις γεγενηται, ὑςερον δυνηθῃ καθαρσιυ τυχων τυ μετα την κακιαν ἀναςοιχειωθηναι· θεος γαρ οἰκονομει τας ψυχας ὐχ ὡς προς την φερ' εἰπειν πεντηκονταετιαν της ἐνθαδε ζωης, ἀλλ' ὡς προς τον ἀπεραντον αἰωνα· ἀφθαρτον γαρ φυσιν πεποιηκε την νοεραν, και αὐτῳ συγγενη, και ὐκ ἀποκλειεται ὥσπερ ἐπι της ἐνταυθα ζωης ἡ λογικη ψυχη της θεραπειας.

Φερε

INTERPRETATIO NOVA.

curare poſſint, ſi abditum in corpore venenum ſuſpicentur, contrarium curationi faciunt, idque, quia certius curare volunt: putant enim præſtare ut diutius in tumore vulnerum & labore æger hæreat quo firmiorem ſanitatem recipiat, quam ut celerius convaleſcere videatur, poſtea vero in morbum recidat & temporaria ſit celerior illa curatio: hoc modo & Deus qui novit occulta cordis & futura prævidet, per patientiam forte permittit fieri quædam, & per ea quæ extrinſecus incidunt, occultum malum extrahit ut expurget eum qui per negligentiam ſemina in ſe peccati receperit, utque is, cum hæc ad ſuperficiem venerint, & ea evomuerit, licet graviſſimis in malis fuerit, poſtea adhibitis conſuetis poſt peccati morbum

reme-

noris includere, qui utique excluſus a ſolitis mea-
ıs ſerpet ſine dubio in interiora membrorum at-
: ipſa vitalia viſcerum penetrabit, non jam mor-
n corpori, ſed vitæ illaturus exitium: hoc ergo
do & Deus qui noſcit occulta cordis, & præноſ-
futura, per multam patientiam indulget fieri quæ-
n quæ extrinſecus incidentia hominibus provocent
ferri & in lucem procedere paſſiones & vitia quæ
ıntur intrinſecus: ut per hæc expurgari & curari
ſint hi qui per multam negligentiam & incuriam
catorum in ſe radices ac ſemina receperunt, ut
cta foras atque ad ſuperficiem provocata, evomi
odammodo poſſint & digeri: ut etiamſi videatur quis
vioribus affici malis, dum membrorum omnium
inet convulſiones, poſſit tamen ceſſare aliquando
leſinere & ſatietatem capere malorum, & ſic ad
um ſuum poſt multas moleſtias reparari. Deus
m diſpenſat animos non ad iſtud ſolum vitæ noſtræ
eve tempus, quod intra ſexaginta fere aut ſi quid
plius annos concluditur, ſed ad perpetuum &
ernum tempus, tanquam æternus ipſe & immorta-
, immortalium quoque animarum providentiam te-
os. Incorruptibilem namque fecit eſſe rationabi-
n naturam, quam ad imaginem ſuam ac ſimilitudi-
m condidit: & ideo non excluditur brevitate tem-
ris hujus vitæ noſtræ a curis & remediis divinis ani-
; quæ immortalis eſt.

14. Sed

INTERPRETATIO NOVA.

nediis in meliorem ſtatum reſtitui poſſit. Deus
m animas noſtras non ad quinquaginta puta hujus
æ annos, ſed ad ſempiternum ævum diſpenſat; in-
rruptibilem quippe fecit naturam intelligentem ſibi-
e cognatam, nec a curatione quemadmodum in hac
a, rationis compos anima excluditur.

14. Age

Φερε δε και τοιαυτῃ εἰκονι ἀπο του εὐαγγελιου χρησωμεθα· ἐςι τις πετρα ὀλιγην ἐχουσα και ἐπιπολαιον γην, εἰς ἡν ἀν πεσῃ τα σπερματα, ταχυ ἀνθει, ἀλλ' ἀνθησαντα, ἐπει ῥιζαν οὐκ ἐχει, ἡλιου ἀνατειλαντος, καυματιζεται και ξηραινεται. και αὑτη ἡ πετρα ἀνθρωπινη ψυχη ἐςι δια την ἀμελειαν σκληρυνθεισα, και δια την κακιαν ἀπολιθωθεισα· λιθινη γαρ οὐδενι ἐκτιςαι ὑπο θεου καρδια, ἀλλ' ἀπο της πονηριας τοιαυτη γινεται. ὡσπερ οὐν εἰ ἐγκαλοι τις τῳ γεωργῳ, μη ταχιον τα σπερματα ἐπι την πετρωδη γην βαλοντι, ὁρων ἀλλην τινα πετρωδη την λαβουσαν τα σπερματα, και ἀνθουσαν, ἀποκριναιτο ἀν ὁ γεωργος ὁτι βραδιον σπερω την γην ταυτην, ἐπιβαλων τα δυναμενα παρακατασχειν τα σπαρησομενα, κρειττονος ἐσομενου τηδε τῃ γῃ του βραδυτερου, και ἀσφαλεςερου, παρα την ταχιον εἰληφυιαν και ἐπιπολαιοτερως· πεισθειη μεν ὡς εὐλογως λεγοντι τῳ γεωργῳ, και ὡς ἐπιςημονως πεποιηκοτι· οὑτω και ὁ μεγας πασης φυσεως

Interpretatio nova.

14. Age vero utamur etiam hac evangelica ſimilitudine: eſt quædam petra cujus ſuperficies exigua admodum terra tegitur, in quam ſi ceciderint ſemina, cito exoriuntur, ſed ubi exorta ſunt, quia radicem non habent, exorto ſole aduruntur & exareſcunt. Hæc porro petra humana eſt anima, negligentia indurata & propter malitiam in lapidem converſa: nulli enim creavit Deus cor lapideum, ſed tale improbitas facit. Quemadmodum igitur ſi quis videns projecta in terram petroſam ſemina concipi & florere, agricolam reprehenderet quod non citius in terram petroſam ſemina jecerit, & reſponderet agricola ſerius ſe in terra hac ſementem facturum, ubi quæ ſementem continere poſſint in eam contulerit, cum melior tutiorque ex hujuſmodi terra ſerius ſata proveniat ſeges quam ex ea quæ celerius & in ſumma tantum

14. Sed aſſumamus etiam de evangeliis horum
uæ diximus ſimilitudines, ubi refertur eſſe quædam
etra habens parvam & exiguam terram, in quam ſi
eciderit ſemen, cito memoratur exoriri, ſed cum
xortum fuerit, quoniam radicem non dedit in pro-
undum, aſcendente ſole æſtuare dicitur & areſcere
uod exortum eſt. Quæ utique petra ſine dubio pro
nima poſita eſt humana pro ſui negligentia indura-
a, & propter malitiam ſaxea effecta. Nulli enim a
)eo cor lapideum creatum eſt, ſed per malitiam
nicuique & inobedientiam cor lapideum fieri dici-
ur. Sicut ergo ſi quis increpet agricolam quare
on citius ſemina ſuper terram petroſam jecerit, pro
o quod videat aliam terram petroſam accepta ſemina
elociter germinaſſe, utique reſpondebit agricola &
licet, quia idcirco tardius ſemino terram iſtam, ut
oſſit ſemina quæ ſuſceperit, retinere: expedit enim
uic tali terræ ut poſterius ſeminetur ne forte citius
erminata ſeges ſumma tenuis ſoli fronte procedens
olis æſtibus obviare non poſſit. Nonne qui prius
ncrepabat, rationi & peritiæ acquieſcet agricolæ,
x quod prius ſibi videbatur inconſequens, rationa-
iliter factum probabit? Ita ergo Deus univerſæ
reaturæ ſuæ peritiſſimus agricola diſſimulat & differt
n aliud ſine dubio tempus hæc quæ nobis videntur
itius debuiſſe conſequi ſanitatem, uti ne ſuperficies
orum magis quam interna curentur. Si vero quis
obis ad hæc objiciat: quare ergo quædam ſemina
adunt etiam ſuper terram petroſam, id eſt duram
liquam & ſaxeam animam? Dicendum ad hæc quia
ne

INTERPRETATIO NOVA.

antum ſuperficie concipit, credet agricolæ ut qui &
ere dixerit & perite ſcienterque fecerit: ita magnus
otius naturæ agricola beneficentiam ſuam quæ citius

σεως γεωργος ὑπερτιθεται την νομισθεισαν ἀν ταχιον εὐποιϊαν, ἱνα μη ἐπιπολαιος γενηται. ἀλλ' εἰκος ἡμιν τινα προς ταυτα ἀνθυπενεγκειν· διατι δε τι των σπερματων πιπτει ἐπι την ἐξ ἐπιπολης ἐχουσαν την γην, οἱονει πετραν ὐσαν ψυχην; λεκτεον δε και προς τυτο ὁτι βελτιον τηδε τινι προπετεςερον βεβυλημενη τα κρειττονα, και ὐχι ὁδῳ ἐπ' αὐτα ὁδευσασῃ, τυχειν οὐ βεβυληται· ἱνα ἑαυτης ἐπι τουτῳ καταγνουσα, την κατα φυσιν γεωργιαν μακροθυμησῃ ὑςερον πολλῳ χρονῳ λαβειν· ἀπειροι γαρ ἡμιν, ὡς ἀν εἰποι τις, αἱ ψυχαι, και ἀπειρα τα τυτων ἠθη, και πλεισα ὁσα τα κινηματα, και αἱ προθεσεις, και αἱ ἐπιβολαι και αἱ ὁρμαι, ὡν εἱς μονος οἰκονομος ἀρισος, και τυς καιρυς ἐπιςαμενος, και τα ἁρμοζοντα βοηθηματα, και τας ἀγωγας, και τας ὁδους, ὁ των ὁλων θεος και πατηρ, ὁ εἰδως πως και τον Φαραω ἀγει δια τοσωνδε και καταποντισμυ, εἰς ὁν οὐ καταληγει ἡ οἰκονομια τυ Φαραω. ὐ γαρ ἐπει κατεποντωθη, ἀνελυθη· ἐν γαρ χειρι θευ και ἡμεις και οἱ λογοι ἡμων, πασα τε φρονησις και ἐργασιων ἐπιςημη. και ταυτα

INTERPRETATIO NOVA.

impertita videretur, in aliud tempus differt, ne tantum in ſuperficie ſit. Sed objiciet fortaſſe quiſpiam: cur ergo pars ſeminum cadit in eam quæ in ſuperficie tantum habet terram, & quæ ceu petra eſt, animam? Ad id reſpondendum eſt, huic quæ præcipitantius in bonum ferebatur nec ratione ad illud pergebat, præſtabilius fuiſſe, id quod cupiebat, conſequi, ut ſe ex eo ipſo cognoſcens & damnans, culturam quæ a natura eſt, patienter ferret ſibi deinceps poſt longum tempus adhiberi: innumerabiles enim nobis, ut ita dicam, ſunt animæ, innumeri earum mores, motus quamplurimi, conſilia item, impetus, & appetitus, quorum unus eſt diſpenſator optimus Deus qui & tempora novit & congrua auxilia, & ductus & vias, univer-

ne hoc quidem abſque divinæ diſpenſationis fieri providentia poteſt: quia niſi per hoc, non cognoſceretur quid condemnationis haberet temeritas auditus & perſcrutationis improbitas: non utique cognoſceretur quid eſſet utilitatis erudiri per ordinem. Et inde fit ut cognoſcat anima vitium ſuum, ſeque ipſam reprehendat, ac conſequenter ſe culturæ reſervet ac tradat, id eſt ut videat ſibi prius vitia reſecanda, tum deinde ad inſtructionem ſcientiæ veniendum. Quia ergo ſicut innumerabiles ſunt animæ, ita & mores earum atque propoſita, diverſique ſingularum motus, & appetentiæ & incitamenta: quarum varietatem humana mens conſiderare nullatenus poteſt: ideo ſoli Deo ars & potentia diſpenſationis hujuſcemodi relinquenda eſt, qui ſolus noſſe poteſt & remedia ſingularum, & curationum tempus metiri. Ipſe ergo eſt qui ſolus, ut diximus, agnoſcit ſingulorum mortalium vias, qua via etiam Pharaonem adducere deberet ut per ipſum nomen ſuum nominaretur in univerſa terra, pluribus plagis antea caſtigatum & uſque ad ſubmerſionem maris adductum. In qua ſubmerſione non utique putandum eſt finitam eſſe erga Pharaonem providentiam Dei: non enim quia demerſus eſt, continuo etiam ſubſtantialiter interiiſſe putandus eſt. *In manu enim Dei & nos & ſermones noſtri & omnis prudentia atque operum diſciplina eſt*, ſicut ſcriptura dicit.

INTERPRETATIO NOVA.

univerſorum Deus & pater qui novit qua via ducat Pharaonem per tot prodigia & ſubmerſionem in qua utique non finita eſt ipſius erga Pharaonem providentia. Non enim quia ſubmerſus eſt, ideo interiit: *In manu enim Dei & nos & ſermones noſtri & omnis prudentia atque operum ſcientia.* Atque hæc pro viribus noſtris diximus ut id ſcripturæ defendatur: *Induravit*

ταυτα μεν μετριως εἰς ἀπολογιαν περι τυ ἐσκληρυνθαι την καρδιαν Φαραω, και περι τυ· ὃν θελει ἐλεει, ὃν δε θελει σκληρυνει.

Ιδωμεν δε και το ἐκ τυ Ιεζεκιηλ λεγοντος· ἐξελω τας λιθινας καρδιας αὐτων, και ἐμβαλω σαρκινας, ὅπως ἐν τοις δικαιωμασι μυ πορευωνται, και τα προςαγματα μυ φυλασσωσιν· εἰ γαρ ὅτε βουλεται ὁ θεος ἐξαιρει τας λιθινας καρδιας, και ἐντιθησι σαρκινας, ὡςε τα προςαγματα αὐτυ φυλαττεσθαι και τηρεισθαι τας ἐντολας, οὐκ ἐςι την κακιαν ἀποθεσθαι ἐφ' ἡμιν· το γαρ ἐξαιρεθηναι τας λιθινας καρδιας, ὐδεν ἀλλο ἐςιν ἡ την κακιαν καθ' ἡν σκληρυνεται τις, περιαιρεθηναι ἀφ' ὑ ὁ θεος βουλεται. και το ἐγγινεσθαι καρδιαν σαρκινην, ἱνα ἐν τοις προςαγμασι τις πορευηται τυ θευ, και φυλασσῃ αὐτυ τας ἐντολας, τι ἀλλο ἐςιν, ἡ τι εἰκτικον γινεσθαι και μη ἀντιτυπον προς την ἀληθειαν, και πρακτικον των ἀρετων;

ITNERPRETATIO NOVA.

Dominus cor Pharaonis, atque illud: *Cujus vult miſeretur, & quem vult indurat.*

15. Id etiam videamus quod Ezechiel dicit: *Auferam lapidea corda ipſorum, & immittam carnea, & ut in præceptis meis ambulent & mandata mea cuſtodiant.* Si enim cum vult Deus lapidea corda tollit & carnea immittit ut præcepta ſua cuſtodiantur & mandata ſerventur, non eſt in nobis ut malitiam deponamus: tolli enim lapidea corda, nihil aliud eſt quam malitiam per quam quis induratur, a quo vult Deus, amoveri: immitti vero cor carneum, ut quis in mandatis Dei ambulet & præcepta ejus cuſtodiat, quid aliud eſt quam cedere, nec reſiſtere veritati, ſed virtutes perſequi? Quod ſi hæc ſe facturum Deus pollicetur, nec priuſquam tollat ipſe corda lapidea, ea non deponimus, liquet non eſſe in nobis ſitum ut malitiam deponamus: ſi

cit. Verum hæc pro viribus noſtris diſſeruimus capitulum ſcripturæ diſcutientes in quo dicitur Deus induraſſe cor Pharaonis, & pro eo quod dictum eſt: *Cui ergo vult, miſeretur, & quem vult indurat.*

15. Nunc videamus etiam de his quæ Ezechiel dicit cum ait: *Auferam cor lapideum ab eis, & immittam eis cor carneum, ut in juſtificationibus meis incedant, & præcepta mea cuſtodiant.* Si enim cum vult Deus, auſert lapideum cor, & carneum dat, ut præcepta ſua ſerventur, & mandata cuſtodiantur, neque malitiam auferre in noſtra videbitur eſſe poteſtate. Auferri enim cor lapideum non aliud videtur eſſe, quam malitiam qua quis obduratur, abſcindi a quo Deus vult Neque quod mittitur cor carneum ut in præceptis ambuletur Dei, & ſerventur mandata Dei, aliud eſt niſi obedientem fieri & non reſiſtentem contra veritatem, & operantem opera virtutum. Si ergo hæc promittit Deus ſe facturum, & antequam ipſe auferat cor lapideum, deponere illud a nobis non poſſumus, conſequens eſt ut in noſtra poteſtate non ſit abjicere malitiam, ſed in Deo. Et iterum ſi non in noſtro actu eſt, ut fiat in nobis cor carneum, ſed ſolius Dei

INTERPRETATIO NOVA.

ſi vero nihil efficimus ut inſit nobis cor carneum, ſed Dei id opus eſt, neque noſtrum opus erit vitam ad virtutis normam exigere, ſed plane divinum beneficium. Hæc dicet qui ex nudis ſcripturæ verbis libertatem arbitrii tollit: ſed reſpondebimus hæc ſic eſſe intelligenda: quemadmodum imperitus & indoctus quispiam ſuorum ſibi malorum conſcius, vel ex magiſtri adhortatione vel aliunde perpulſus, ei ſe ſua ſponte tradit a quo ſe putat ad diſciplinam & virtutem manuductum iri: cui, cum ſe tradiderit, pollicetur magiſter imperitiam ab eo ſe ablaturum, & pe-

ἀρετων; εἰ δε ταυτα ἐπαγγελλεται ὁ θεος ποιειν, και πριν ἀφελειν αὐτον τας λιθινας καρδιας, ουκ ἀποτιθεμεθα αὐτας, δηλον ὁτι ουκ ἐφ' ἡμιν ἐςιν ἀποθεσθαι την κακιαν και εἰ οὐχ ἡμεις τι πραττομεν ἱνα ἐγγενηται ἡμιν ἡ σαρκινη καρδια, ἀλλα θεου ἐςιν ἐργον, οὐχ ἡμετερον ἐργον ἐςαι το κατ' ἀρετην βιουν, ἀλλα παντη θεια χαρις. ταυτα μεν ἐρει ὁ ἀπο των ψιλων ῥητων το ἐφ' ἡμιν ἀναιρων. ἡμεις δε ἀποκρινουμεθα τουτων οὑτως ἀκουειν δειν λεγοντες ὁτι ὡσπερ ἐν ἀμαθιᾳ και ἀπαιδευσιᾳ τυγχανων, αἰσθανομενος των ἰδιων κακων ἠτοι ἐκ προτροπης του διδασκοντος, ἠ και ἀλλως, ἐξ ἑαυτου ἐπιδιδωσιν ἑαυτον ᾧ νομιζει δυνασθαι αὐτον χειραγωγησειν ἐπι παιδευσιν και ἀρετην· ἐπιδιδοντος δε τουτου ἐπαγγελλεται ὁ παιδευων ἐξελειν την ἀπαιδευσιαν και ἐνθησειν παιδειαν, οὐχ ὡς οὐδενος ὀντος εἰς το παιδευθηναι και φευγειν την ἀπαιδευσιαν, ἐπι τῳ ἑαυτον προσαγηοχοτι θεραπευθησομενον, ἀλλ' ὡς ἐπαγγελλομενος βελτιωσειν τον βουλομενον· οὑτως ὁ θειος λογος ἐπαγγελλεται των προσιοντων την κακιαν ἐξαιρειν, ἡν ὠνομασε καρδιαν λιθινην, οὐχι ἐκεινων μη βουλομενων, ἀλλ' ἑαυτους τῳ ἰατρῳ των καμνοντων παρεσχηκοτων· ὡσπερ ἐν τοις εὐαγγελιοις εὑρισκονται οἱ καμνοντες προσερχομενοι τῳ σωτηρι, και ἀξιουντες ἰασεως τυχειν, και θεραπευομενοι. και ἐςι, φερ' εἰπειν, το τους τυφλους ἀναβλεψαι, ἐργον, κατα μεν το ἠξιωκεναι, των πιςευοντων δυνασθαι θεραπευεσθαι· κατα δε την ἀποκαταςασιν της ὁρασεως,

του

INTERPRETATIO NOVA.

ritiam ei inditurum: non quod ad doctrinam aſſequendam & imperitiam fugiendam nihil conferat is qui ſe illi curandum commiſit, ſed quod volenti promittat curationem: ita divinus ſermo promittit ab his qui ad ſe acceſſerint, malitiam quam lapideum cor nominat, ſe ablaturum, non utique ab his qui noluerint, *ſed ab iis* qui ſe ægrotorum medico tradiderint: quemadmo-

Dei opus eſt, non erit noſtrum opus ſecundum virtutem vivere, ſed in omnibus Dei gratiæ opus videbitur. Hæc quidem dicunt hi qui volunt ex auctoritate divinæ ſcripturæ diſſerere nihil eſſe poſitum in noſtra poteſtate: quibus reſpondebimus hæc non taliter intelligi oportere, ſed ſicut ſi ſit aliquis imperitus & indoctus, isque ſentiens imperitiæ ſuæ notam ſive adhortatione cujusquam, ſive prudentium quorumque æmulatione pulſatus, tradat ſe alicui a quo confidat poſſe ſe diligenter imbui & competenter erudiri: is ergo qui jam prius ſe obduraverat in imperitia, ſi ſe, ut diximus, cum omni animi intentione dat magiſtro, atque obtemperaturum ſe in omnibus repromittit, propoſiti ejus intentione perſpecta competenter etiam magiſter pollicebitur ablaturum ſe ab eo omnem imperitiam, & inſerturum peritiam: non quo abnuenti diſcipulo vel renitenti hoc ſe promittat eſſe facturum, ſed offerenti ſe atque in omnem obedientiam mancipanti; ita & divinus ſermo promittit his qui accedunt ad ſe, ablaturum ſe eſſe cor lapideum, non utique ab his qui ſe non audiunt, ſed ab his qui doctrinæ ſuæ præcepta ſuſcipiunt: ſicut in evangeliis invenimus ægrotantes accedere ad ſalvatorem, rogantes ut percipiant ſanitatem; & ita demum curari. Et eſt quidem, verbi gratia, ut curentur cæci & videant, in eo quidem quod precati ſunt ſalvatorem, & crediderunt ei poſſe ſe ab eo curari, opus ipſorum qui curati ſunt: in eo vero quod eis reddi-

INTERPRETATIO NOVA.

admodum in evangeliis legimus ægrotos accedentes ad ſalvatorem, orare ut ſanitatem percipiant, & curari. Et cum cæci verbi gratia viſum recuperant, eſt quidem, quatenus precati ſunt, eorum opus qui curari ſe poſſe crediderunt; quatenus vero eis red-

τȢ σωτηρος ἡμων. Ȣ῞τως ουν ἐπαγγελλεται ὁ λογος τȢ Θεȣ ἐμποιησειν ἐπισημην τοις προσιȢσιν, ἐξελων την λιθινην και σκληραν καρδιαν, ὁ περ ἐςι, την κακιαν ὑπερ τȢ τινα πορευεσθαι ἐν ταις θειαις ἐντολαις και φυλασσειν τα θεια προςαγματα.

Ην μετα ταυτα το ἀπο τȢ εὐαγγελιȢ· ὁτι ὁ σωτηρ ἐφασκε δια τȢτο τοις ἐξω ἐν παραβολαις λαλειν, ἱνα βλεποντες μη βλεπωσι, και ἀκȢοντες μη συνιωσι, μηποτε ἐπιςρεψωσι και ἀφεθη αὐτοις. και ἐρει ὁ ἐξ ἐναντιας· εἰ παντως των σαφεςερων ἀκȢσαντες οἱδε τινες ἐπιςρεφȢσι, ὡςε αὐτȢς ἀξιȢς γινεσθαι ἀφεσεως ἀμαρτηματων, Ȣ᾿κ ἐςι δε ἐπ᾿ αὐτοις το ἀκȢσαι των σαφεςερων λογων, ἀλλ᾿ ἐπι τῳ διδασκοντι, και δια τȢτο Ȣ᾿κ ἀπαγγελλει αὐτοις σαφεςερον, μηποτε ἰδωσι και συνιωσιν, Ȣ᾿κ ἐςιν ἐπ᾿ αὐτοις το σωθηναι· εἰ δε τȢτο, Ȣ᾿κ ἐσμεν αὐτεξȢσιοι σωτηριας και ἀπωλειας. πιθανη μεν Ȣ῏ν προς ταυτα ἀπολογια Ȣ῏ν, εἰ μη προσεκειτο το, μηποτε ἐπιςρεψωσι

και

INTERPRETATIO NOVA.

ditur viſus, ſalvatoris noſtri. Sic itaque pollicetur Dei ſermo ſe ſcientiam accedentibus ad ſe inditurum, durum & lapideum cor, hoc eſt, malitiam auferendo, ut in divinis mandatis ambulent, & divina præcepta cuſtodiant.

16. Sequebatur illud ex Evangelio ubi ſalvator dicit ideo ſe externis in parabolis loqui, *ut videntes non videant, & audientes non intelligant, ne forte convertantur & remittatur eis.* Quo arrepto ſubjiciet adverſarius: ſi plane auditis manifeſtioribus ſermonibus nonnulli ita convertuntur ut peccatorum venia digni fiant, nec tamen ut apertiores ſermones audiant in ipſis poſitum eſt, ſed in docente qui idcirco non ipſos apertius docet, ne forte videant & intelligant, non eſt in ipſis ut ſalventur. Quod ſi ita eſt, non eſt *nobis liberum* ut ſalvemur aut pereamus. Ac pro-

fecto

redditur viſus, opus eſt ſalvatoris. Ita etiam in hoc divinus ſermo promittit daturum ſe eſſe eruditionem auferendo cor lapideum, id eſt, abſtergendo malitiam ut poſſint per hoc in divinis ambulare præceptis & legis mandata ſervare.

16. Poſt propoſitum nobis eſt etiam illud de Evangelio quod ſalvator dixerat: *Ut videntes videant & non videant: & audientes, audiant, & non intelligant, ne forte convertantur & remittatur eis.* In quo dicet qui e diverſo reſpondet: ſi omnimodo hi qui manifeſtius audient, corrigentur & convertentur, & ita convertentur ut & digni ſint percipere remiſſionem peccatorum: non eſt autem in ipſorum poteſtate ut audiant manifeſtum ſermonem, ſed in ejus utique poteſtate qui docet, ut apertius & manifeſtius doceat: is vero qui docet, propterea ſe dicit manifeſte eis non prædicare verbum ne forte audiant & intelligant & convertantur & ſalventur: non erit utique in ipſis ut ſalvi fiant. Quod ſi eſt, liberi arbitrii non erimus vel ad ſalutem, vel ad perditionem. Et ſi quidem non eſſet adjectum quod dixit: *Ne forte convertantur & remittatur eis*, poſſet pronior eſſe reſponſio, qua diceremus quoniam nolebat eos quos ſalvator

INTERPRETATIO NOVA.

fecto ſi non eſſet additum: *Ne forte convertantur & remittatur eis*, probabiliter reſponderemus noluiſſe ſalvatorem eos qui futuri non erant boni & honeſti, reconditiora myſteria intelligere, ob eamque cauſam ipſis in parabolis locutum fuiſſe: ſed cum adjiciatur, *ne forte convertantur & remittatur eis*, difficilior eſt hujus loci defenſio. Primum itaque notandus eſt hic locus adverſus hæreticos, qui e veteri teſtamento dicta quædam aucupari ſolent ex quibus argui videatur, ut ipſi dicere audent, crudele quoddam in creatore

και ἀφεθῃ αὐτοις, το, ὅτι οὐκ ἐβουλετο τους μη ἐσομενους καλους και ἀγαθους συνιεναι των μυστικωτερων ο σωτηρ, και δια τουτο ἐλαλει αὐτοις ἐν παραβολαις· νυν δε κειμενου του, μηποτε ἐπιστρεψωσι και ἀφεθῃ αὐτοις· η ἀπολογια ἐστι χαλεπωτερα. πρωτον τοινυν σημειωτεον ἐστι τον τοπον προς τους ἑτεροδοξους, λεξιθηρουντας μεν τα ἀπο της παλαιας διαθηκης τοιαυτα, ἐνθα ἐμφαινεται, ὡς αὐτοι τολμωντες λεγουσιν, ὠμοτης του δημιουργου ἠ ἀμυντικη και ἀνταποδοτικη των χειρονων προαιρεσις, ἠ ὁτι ποτε θελουσι το τοιουτον ὀνομαζειν, μονον ἱνα λεγωσιν οὐκ ἀγαθοτητα εἰναι ἐν τῳ κτισαντι· οὐχ ὁμοιως δε, οὐδε εὐγνωμονως ἐντυγχανοντας τῃ καινῃ, ἀλλα παραπεμπομενους τα παραπλησια οἱς νομιζουσιν εἰναι ἐπιληπτοις ἐπι της παλαιας· φανερως γαρ και κατα το εὐαγγελιον ὁ σωτηρ δεικνυται, ὡς αὐτοι φασκουσιν, ἐπι των προτερων δια τουτο σαφως μη φθεγγομενος, ἱνα μη ἐπιστρεψωσιν οἱ ἀνθρωποι, και ἐπιστρεψαντες ἀφεσεως ἁμαρτηματων ἀξιοι γενωνται· ὁπερ καθ᾽ αὐτο οὐδενος ἐλαττον ἐστι των ἀπο της παλαιας κατηγορουμενων τοιουτων· ἐαν δε περι του εὐαγγελιου ἀπολογιαν ζητωσι, λεκτεον προς αὐτους, εἰ μη ἐπιληπτως ποιωσιν ἐπι των ὁμοιων προβληματων ἀνομοιως ἱσαμενοι, και κατα μεν την καινην οὐ προσκοπτοντες, ἀλλ᾽ ἀπολογιαν ζητουντες, κατα δε την παλαιαν περι των παραπλησιων δεον ἀπολογεισθαι ὁμοιως

Interpretatio nova.

tore vindicandi puniendique conſilium ſive quo alio nomine id deſignare malunt ut in creatore nullam eſſe bonitatem oſtendant: ſed non eadem ratione neque candide in lectione novi teſtamenti verſantur, ſed iis quæ in veteri reprehendenda putant, ſimilia prætermittunt. Nam aperte ſalvator in Evangelio, ſicut ipſi dicunt, prioribus verbis oſtenditur propterea non manifeſte loqui, ne convertantur homines & converſi *peccatorum* remiſſione digni fiant: quod ipſum per

tor præſciebat non eſſe futuros bonos, intelligere myſteria regni cœlorum, & propterea loquebatur eis in parabolis; nunc autem cum adjectum ſit, *ne forte convertantur & remittatur eis*, difficilior efficitur expoſitio. Et primo quidem obſervandum nobis eſt quid habeat munimenti locus iſte etiam adverſus hæreticos, qui aucupari verba de veteri teſtamento ſolent, ſi qua forte videntur eis, ut ipſi intelligunt, de Deo creatore grave &inhumanum aliquid deſignare, cum vel vindicantis deſignatur vel punientis affectus, vel quoquomodo certe ipſi hæc nominare ſolent, ex quibus videlicet bonitatem denegent eſſe in creatore: quomodo non eadem mente, nec eodem ſenſu etiam de Evangeliis judicant, nec obſervant ſi qua talia etiam in Evangelii poſita ſunt, qualia judicant vel arguunt in veteri teſtamento. Evidenter enim in hoc capitulo ſalvator oſtenditur, ſicut ipſi dicunt, propterea manifeſte non loqui, uti ne convertantur homines & converſi remiſſionem accipiant peccatorum. Quod utique ſi ſecundum ſolam literam intelligatur, nihil omnino minus habebitur ab eis quæ in teſtamento veteri criminantur. Si vero ipſis etiam videntur hæc expoſitione indigere, ſi qua in novo teſtamento ita poſita inveniuntur, conſequens & neceſſarium erit, ut etiam ea quæ in veteri teſtamento criminan-

INTERPRETATIO NOVA.

per ſe nihilo inferius eſt iis quæ in veteri teſtamento reprehenduntur. Sin autem Evangelii defenſionem quærunt, interrogandi ſunt an non reprehenſione digni ſint qui in ſimilibus quæſtionibus diſſimiliter verſantur, & cum in novo teſtamento nihil ſibi offendiculi inveniant, ſed ejus defenſionem quærant, in veteri tamen ſimilia reprehendunt, quorum itidem quærenda erat explicatio. Unde illos locorum comparatione

...οις τοις απο της καινης, κατηγορουντες· εξ ων συμ-
βασομεν αυτους δια τας ομοιοτητας επι το παντα
...εινai γραμματα θεου. φερε δη και προς το
προκειμενον απολογιαν κατα το δυνατον ποριζωμεθα.

Εφασκομεν και περι του Φαραω εξεταζοντες οτι ενιο-
τε ταχιον θεραπευθηναι, ου προς καλου γινεται
θεραπευομενοις, ειπερ αν τοις χαλεποις περιπεσον-
...χερως απαλλαγειεν τουτων οις περιπεπτωκασι·
καταφρονουντες γαρ ως ευιατου του κακου, δευτερον ου φυ-
λαξαμενοι του περιπεσειν αυτω, εν αυτω εσονται· διο
...επι των τοιουτων ο θεος ο αιωνιος ο των κρυπτων
γνωστης, ο ειδως τα παντα πριν γενεσεως αυτων, κατα
χρηστοτητα αυτου υπερτιθεται την ταχυτεραν προ
...τους βοηθειαν, και, ιν' ουτως ειπω, βοηθων αυτοις
...θει, τουτου αυτοις λυσιτελουντος. εικος ουν και τους
...ους ων ο λογος, τω σωτηρι κατα το προκειμενον
...ς εξης εσεσθαι εν τη επιστροφη, ει τρα-
...ερον απαιτοιεν των λεγομενων, υπο του κυριου οικονομει-
σθαι μη σαφεστερον ακουσαι των παθυτερων, μηποτε
ταχιον

INTERPRETATIO NOVA.

tione eo deducemus ut unius ejuſdemque eſſe De
utrumque teſtamentum credant. Age vero, ad pro
poſitam quæſtionem pro virili reſpondeamus.

17. Dicebamus ſupra de Pharaone diſputantes ce
leriorem curationem interdum non iis eſſe utilem qu
curantur, ſi ſtatim atque in morbum inciderint, e
facile releventur. Malum enim ut curatu facile con
temnentes, rurſus in illud quod non cavent, inci
dent. Quamobrem æternus Deus qui occultorur
cognitor eſt, & omnia novit priusquam fiant, cele
riorem horumce curationem differt, atque, ut it
dicam, curat eos dum non curat, quoniam ita ipſi
expedit. Cum ergo videret ſalvator eos qui fori
ſunt, & de quibus nunc ſermo eſt, in converſion
non

minantur, ſimili expoſitione purgentur, ut per hæc unius ejusdemque Dei probentur eſſe quæ in utroque ſcripta ſunt teſtamento. Sed ad propoſitam quæſtionem, prout poſſumus, convertamur.

17. Dicebamus prius de Pharaone diſputantes quod interdum curari citius non cedit in bonum, maxime ſi internis viſceribus validius morbus graſſatur incluſus. Unde Deus qui occultorum cognitor eſt, & novit univerſa antequam fiant, pro multa benignitate ſua differt horum talium curas, & medicinam protelat in longius, atque, ut ita dixerim, curat eos dum non curat, ne eos proſpera ſanitas inſanabiles reddat. Poſſibile ergo eſt ut apud eos quibus foris poſitis Domini & ſalvatoris noſtri ſermo fiebat, pro eo quod ſcrutans corda & renes prævidebat eos nondum aptos eſſe manifeſtioris eloquii recipere doctrinam, profundioris ſacramenti fidem velato ſermone contegeret: ne forte velociter converſi ac ſanati, id eſt, peccatorum ſuorum remiſſione celeriter accepta, facile iterum in eumdem reciderent morbum, quem ſenſerant ſine aliqua difficultate curatum. Quod utique ſi fiat, nulli dubium eſt duplicari pœnam, & mali

INTERPRETATIO NOVA.

non fore ſtabiles ſi verba ejus manifeſtius audirent, verſimile eſt ita cum illis egiſſe Dominum ut altiora non aperte intelligerent, ne forte celerius converſi, & venia peccatorum accepta ſanati, vitiorum vulnera quaſi curatu facillima contemnerent, & citius in eadem reciderent. Fortaſſis etiam præſtitutum eis ad eluenda quæ derelicta virtute prius admiſerant peccata, tempus nondum expleverant. Divina quippe illos dereliquerat cura ut propriis quæ perpetraverant malis ſatiati, tandem ad firmiorem pœnitentiam vocarentur, nec facile poſtea in priora reciderent pec-

cata

ταχιον ἐπιϛρεψαντες και ἰαθεντες ἐν τῳ ἀφεσεως τυχειν, ὡς εὐχερων των της κακιας τραυματων και ἐνια των καταφρονησαντες, παλιν και ταχιον αὐτοις περιπεσωσι. ταχα δε και τινοντες δικας των προτερων ἁμαρτηματων ὧν εἰς την ἀρετην ἐπλημμελησαν καταλιποντες αὐτην, οὐδεπω τον χρονον ἐκπεπληρωκεισαν τῳ καταλειπομενες αὐτες ἀπο της θειας ἐπισκοπης ἐπιπλειον ἐμφορηθεντας των ἰδιων ἁ ἐσπειραν κακων, ὑϛερον εἰς βεβαιοτεραν μετανοιαν καλεισθαι. ἐ ταχεως περιπεσεμενες οἱς προτερον περιπεπτωκεισαν το ἀξιωμα ἐνυβρισαντες των καλων, και τοις χειροσιν ἑαυτους ἐπιδεδωκοτες. οἱ μεν οὖν ἔξω λεγομενοι, δηλονοτι συγκρισει των ἐσω, ἐ παντη πορρω των ἐσω τυγχανοντες, των ἐσω σαφως ἀκεοντων, ἀκεεσιν ἀσαφως, δια το ἐν παραβολαις αὐτοις λεγεσθαι· πλην ἀκεεσιν· ἑτεροι δε των ἔξω οἱ λεγομενοι Τυριοι, καιτοι προεγνωσμενοι ὁτι παλαι ἀν ἐν σακκῳ και σποδῳ καθημενοι μετενοησαν, ἐγγυς γενομενε τε σωτηρος των ὁριων αὐτων, ἐδε τα των ἔξω ἀκεεσιν, ὡς εἰκος μαλλον πορρω ὀντες της ἀξιας των ἔξω, ἱν' ἐν ἀλλῳ καιρῳ μετα το ἀνεκτοτερον αὐτοις γενεσθαι παρα τες μη παραδεξαμενες τον λογον, ἐφ' ὡν ἐμνη-

INTERPRETATIO NOVA.

cata quibus honeſtatis dignitatem corruperant, & improbitati ſeſe dederant. Qui ergo cum iis qui intus ſunt comparati, foris eſſe dicuntur nec longe ab iis qui intus ſunt diſtant, ii, dum hi qui intus ſunt, aperte audiunt, obſcure audiunt verbum, utpote parabolis involutum: audiunt tamen; alii vero ex iis qui foris ſunt, Tyrii appellati, prænoſcente licet ſalvatore eos olim in ſacco & cinere jacentes pœnitentiam acturos fuiſſe, ſi ad eorum fines acceſſiſſet, neque ea audiunt quæ ii qui foris ſunt, propterea quod, ut veriſimile eſt, etiam longe infra horumce dignitatem erant, ut alio tempore poſtquam tolerabilius illis fuerit,

mali augmenta cumulari, dum non ſolum peccata quæ remitti viſa fuerant, repetuntur, verum etiam virtutis aula polluitur, ſi eam doloſæ & contaminatæ mentes plenæ intrinſecus malitiæ latentis conculcent. Et quod unquam talibus remedium erit, qui poſt malitiæ impuros ac ſordidos cibos, deguſtata virtutis ſuavitate, dulcedine ejus ſuis faucibus recepta, rurſus ſe ad virulentos & mortiferos cibos nequitiæ converterunt? Et quis dubitat melius eſſe differri, & interim relinqui, ut ſi forte ſatietatem malitiæ aliquando ceperint, & horreſcere potuerint ſordes in quibus nunc interim delectantur, tunc demum competenter eis ſermo Dei manifeſtetur, & non ſanctum canibus mittatur, nec margaritæ jactentur ante porcos, qui conculcent eas pedibus, & inſuper converſi rumpant & impugnent eos qui ſibi prædicaverunt verbum Dei? Iſti ergo ſunt qui foris eſſe dicuntur, ſine dubio ad eorum comparationem qui intus eſſe & manifeſtius audire verbum Dei referuntur. Audiunt tamen & iſti qui foris ſunt verbum, licet parabolis obtectum & proverbiis obumbratum. Sunt autem alii præter eos qui foris ſunt, qui Tyrii appellantur, qui omnino non audiunt & quidem prænoſcente de eis ſalvatore quod olim in ſacco & cinere jacentes, pœnitentiam egiſſent, ſi factæ fuiſſent apud eos virtutes quæ apud alios factæ ſunt, & tamen non audiunt, ne ea quidem quæ hi qui foris ſunt audiunt: credo pro eo quod longe horum inferior & nequior ordo eſſet in malitia, quam eorum qui foris eſſe dicuntur, id eſt, non longe ab his qui intus ſunt, & audire verbum li-

INTERPRETATIO NOVA.

rit, quam iis qui verbum non receperint inter quos & Tyriorum meminit, & opportunius audiant & firmius reſipiſcant. Sed vide an non magis etiam præter diſquirendi ſtudium, pietatem erga Deum & Chri-

ſtum

ἐμνημονευσε και των Τυριων, εὐκαιροτερον ἀκȣσαντες, βεβαιοτερον μετανοησωσιν· ὁρα δε εἰ μη μαλλον ἡμεις προς τῳ ἐξεταςικῳ, και το εὐσεβες παντη ἀγωνιζομεθα τηρειν περι Θεȣ και τȣ χριςȣ αὐτȣ, ἐκ παντος ἀπολογεισθαι πειρωμενοι, ὡς ἐν τηλικȣτοις και τοιȣτοις περι της ποικιλης προνοιας τȣ Θεȣ, ἀθανατȣ ψυχης προνοȣμενȣ. εἰ γουν τις περι των ὀνειδιζομενων ζητοιη, ὁτι ὁρωντες τερασια και ἀκουοντες θειων λογων ȣκ ὠφελουνται, Τυριων ἀν μετανοησαντων, εἰ τοιαυτα παρ᾽ αὐτοις ἐγεγονει και εἰρητο, ζητων δε φασκων, τι δηποτε τοις τοιουτοις ἐκηρυξεν ὁ σωτηρ ἐπι κακῳ αὐτων, ἱνα βαρυτερον αὐτοις το ἁμαρτημα λογισθῃ; λεκτεον προς αὐτον, ὁτι ὁ παντων τας διαθεσεις κατανοων των αἰτιωμενων αὐτȣ την προ-

INTERPRETATIO NOVA.

ſtum ejus in omnibus ſervare conemur, cum pro virili parte, ut in tantis & talibus quæſtionibus probare contendimus Deum immortali animæ variis modis providere. Si quis igitur de iis qui vituperantur quærat cur videntes prodigia & divinum ſermonem audientes, nihilo meliores fiant, cum Tyrii pœnitentiam acturi fuiſſent, ſi talia apud ipſos dicta & facta fuiſſent; ſi quis, inquam, quærat his verbis: cur eis in perniciem ipſorum prædicavit ſalvator ut gravius ipſis peccatum imputetur? Reſpondebimus Deum qui novit quomodo affecti ſint ii omnes qui providentiam ſuam criminantur, quaſi per eam ſteterit quominus crederent, quippe quæ non dederit ipſis videre quæ aliis ſpectanda præbuit, neque ſic eos diſpoſuerit ut audirent quæ aliis audiiſſe profuit, juſta eos non uti excuſa-

cet in parabolis, merebantur, & quod fortaſſis diſpenſabatur eorum curatio in illud tempus, quo tolerabilius erit eis in die judicii, quam illis apud quos factæ ſunt illæ virtutes quæ ſcriptæ ſunt: ut ita demum relevati tunc pondere malorum ſuorum, facilius & tolerabilius per viam ſalutis incedant. Verum illud eſt quod admonitos illos eſſe qui hæc legunt, volo, nos in hujuſmodi difficillimis & obſcuriſſimis locis ſummo ſtudio niti, non tam ut quæſtionum abſolutiones ad liquidum diſpiciamus; hoc enim faciet unusquisque prout ſpiritus dabit eloqui ei: ſed ut pietatis regulam evidentiſſima aſſertione teneamus, in eo quod providentiam Dei juſte omnia moderantem, & æquiſſimis diſpenſationibus pro ſingulorum meritis & cauſis regere immortales animas ſtudemus oſtendere: dum non intra hujus ſæculi vitam diſpenſatio humana concluditur, ſed futuri ſtatus cauſam præſtat ſemper anterior meritorum ſtatus, & ſic immortali & æterno æquitatis jure & moderamine divinæ providentiæ immortalis anima ad ſummam perfectionis adducitur. Si quis tamen occurrat nobis pro eo quod dicimus a deterioribus quibusque & nequioribus conſulto differri verbum prædicationis, cur his quibus collati Tyrii qui certe deſpecti ſunt, præferuntur, prædicatus ſit ſermo: in quo utique auctum eſt eis malum, & gravior eorum effecta eſt condemnatio, ut audirent verbum qui non erant credituri: hoc modo reſpondendum videtur: Deus qui univerſarum mentium conditor eſt, adverſus providentiam ſuam querelas prænoſcens

INTERPRETATIO NOVA.

cuſatione oſtendere volentem, ea dare quæ providentiæ ſuæ accuſatores petierant, ut iis acceptis nihilominus ſummæ impietatis convicti quod nihil inde utilitatis perceperint, deponant ejusmodi audaciam,

cens præcipue eorum qui dicunt: quomodò credere poteramus cum neque viderimus ea quæ cæteri viderunt, neque audierimus ea quæ aliis prædicata ſunt? In tantum extra nos eſt culpa, ut hi quibus annunciatus eſt ſermo, & ſigna monſtrata ſunt, nihil omnino diſtulerint, ſed obſtupefacti ipſa prodigiorum virtute crediderint; volens arguere occaſiones hujuſcemodi querelarum, & oſtendere quia non diſſimulatio divinæ providentiæ, ſed humanæ mentis arbitrium cauſa ſibi perditionis exſiſtit, contulit etiam indignis & incredulis gratiam benefactorum ſuorum, ut vere omne os obſtruatur, totumque a ſe & nihil a Deo deeſſe ſibi mens humana cognoſcat, ſimul & quia gravius condemnatur is qui divina beneficia ſibi collata contemſit, quam ille qui conſequi ea vel audire non meruit, intelligat & agnoſcat miſericordiæ eſſe divinæ & æquiſſimæ ejus diſpenſationis etiam hoc ipſum quod interdum diſſimulat aliquibus præſtare ut vel videant, vel audiant virtutis divinæ myſteria, ne ſignorum virtutibus viſis, & ſapientiæ ejus myſteriis agnitis & auditis, ſi contemſerint atque neglexerint, graviore impietatis animadverſione mulctentur.

18. Videamus nunc & de eo quod dictum eſt: *Non volentis, neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei.* Aiunt enim hi qui e diverſo ſunt: ſi non eſt volentis neque currentis, ſed cujus Deus miſeretur, is ſalvatur, non eſt in nobis ut ſalvemur. Aut enim natura noſtra talis eſt ut vel ſalvari poſſimus vel non ſalvari; aut certe in

INTERPRETATIO NOVA.

neque volentis neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei, non ex libero noſtro arbitrio pendet noſtra ſalus, ſed e natura nobis ab eo qui tales nos condidit, præſtita, vel ex ejus arbitrio qui, cum vult, miſeratur. A

ἀλλ' ἐκ κατασκευης της ἀπο τε τοιουςδὶ κατασκευασαντος γεγεννημενης. ἡ ἐκ προαιρεσεως τε ὀτι βουλεται ἐλεεντος· παρ' ὡν τετο πευςεον· το θελειν τα καλα καλον ἐςιν ἡ φαυλον; και το τρεχειν βελομενον τυχει τε τελες ἐν τῳ σπευδειν ἐπι τα καλα, ἐπαινετον ἐςι ἡ ψεκτον; εἰτε γαρ ἐρουσι ψεκτον, παρα την ἐναργειαν ἀποκρινουνται, των ἁγιων θελοντων και τρεχοντων, και δηλονοτι οὐκ ἐν τουτῳ ψεκτον ποιεντων. εἰτε ἐρουσι ὁτι καλον το θελειν τα καλα, και το τρεχειν ἐπι τα καλα, πευσομεθα πως ἡ ἀπολλυμενη φυσις θελει τα κρειττονα· ὁιονει γαρ δενδρον πονηρον καρπους ἀγαθους φερει, εἰγε καλον το θελειν τα κρειττονα. τριτον δε ἐρουσιν ὁτι των μεσων ἐςι το θελειν τα καλα, και το τρεχειν ἐπι τα καλα, και οὐτε ἀςειον οὐτε φαυλον· λεκτεον δε προς τετο, ὁτι εἰ το θελειν τα καλα και το τρεχειν ἐπι τα καλα, μεσον ἐςι, και το ἐναντιον αὐτῳ μεσον ἐςι, τετεςι το θελειν τα κακα, και το τρεχειν ἐπι τα κακα. οὐχι δεγε μεσον ἐςι το θελειν τα κακα, και τρεχειν ἐπι τα κακα· οὐκ ἀρα μεσον ἐςι και το θε-

λειν

Interpretatio nova.

quibus hoc quærendum: velle bona, bonum eſt an malum? Tum curſus volentis ad honeſta properando conſequi finem, laude an vituperio dignus eſt? Si poſtremum dixerint, abſurde prorſus reſpondebunt, cum ſancti velint & currant, nec quicquam idcirco vituperio dignum faciant. Si dixerint bonum eſſe velle bona & currere ad bona, quæremus quomodo natura perdita velit bona. Perinde enim eſt ac ſi arbor mala fructus bonos ferret, ſi quidem bonum eſt velle. Si tertium reſponderint velle bona & currere ad bona, medium quiddam eſſe, quod neque bonum neque ſit malum, reponemus: ſi medium quid eſt velle bona & currere ad bona, ergo & id quod his contrarium eſt, medium erit, id eſt, velle mala & cur-

rere

in voluntate ſola eſt ejus qui, ſi vult, miſeretur & ſalvat. A quibus primo hoc inquirimus: velle bona, bonum eſt aut malum? Et currentem feſtinare ut perveniat ad finem boni, an laudabile eſt? Si quidem dixerint quod culpabile ſit, aperte inſanient: omnes enim ſancti & volunt bona & currunt ad bona, & utique culpabiles non ſunt. Quomodo ergo ſi is qui non ſalvatur, malæ naturæ eſt, vult bona & currit ad bona, ſed non invenit bona? Aiunt enim quia arbor mala fructus bonos non affert: bonus etenim fructus eſt velle bona. Et quomodo malæ arboris fructus eſt bonus? Quod ſi dixerint quia medium eſt velle bona & currere ad bona, id eſt neque bonum neque malum, dicemus ad eos: ſi medium eſt velle bona & currere ad bona, ergo & id quod his contrarium eſt, medium erit, id eſt velle mala & currere ad mala. Sed certum eſt quia non ſit medium velle mala & currere ad mala, ſed aperte malum eſt; conſtat ergo quia non eſt medium velle bona & currere ad bona, ſed bonum. His ergo tali reſponſione depulſis, ad expoſitionem jam quæſtionis ipſius properemus in qua ait, *Non volentis neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei.* In libro pſalmorum, in canticis graduum qui Salomonis

INTERPRETATIO NOVA.

rere ad mala. At velle mala & currere ad mala medium non eſt: ergo neque velle bona & currere ad bona medium erit. Hoc modo igitur arbitror defendi poſſe hunc locum: *Non volentis neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei.* Salomon in libro pſalmorum, (ejus enim eſt canticum graduum cujus verba proferemus) ait: *Niſi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt, qui ædificant. Niſi Dominus cuſtodierit civitatem, fruſtra vigilat qui cuſtodit eam:* non quod nos ab ædificando dehortetur, aut doceat ne vigilemus ad

λειν τα καλα και τρεχειν ἐπι τα καλα. τοιαυτην τοινυν ἀπολογιαν ἡγȣμαι δυναϑαι ἡμας ποριζειν προς το, ἀρ' οὐν ȣ̓ τȣ ϑελοντος, οὐδε τȣ τρεχοντος, ἀλλα τȣ ἐλεȣντος ϑεȣ̃. φησιν ἐν τῃ βιβλῳ των ψαλμων ὁ Σολομων· αὐτȣ γαρ ἐςιν ἡ ᾠδη των ἀναβαϑμων ἐξ ἡς παραϑησομεϑα τα ῥητα· ἐαν μη κυριος οἰκοδομηση οἰκον, εἰς ματην ἐκοπιασαν οἱ οἰκοδομουντες· ἐαν μη κυριος φυλαξη πολιν, εἰς ματην ἠγρυπνησεν ὁ φυλασσων· ȣ̓κ ἀποτρεπων ἡμας ἀπο τȣ οἰκοδομειν, ȣ̓δε διδασκων μη ἀγρυπνειν εἰς το φρȣρειν ἡμων την ἐν τῃ ψυχῃ πολιν, ἀλλα παριςας ὁτι τα χωρις ϑεȣ οἰκοδομουμενα και τα μη τυγχανοντα της ἀπο τȣτȣ φυλακης, ματην οἰκοδομειται, και ἀνηνυτως τηρειται, εὐλογως ἀν ἐπιγραφησομενȣ κυριȣ της οἰκοδομης τȣ ϑεȣ, και ἀρχοντος της φρουρας της πολεως τȣ των ὁλων δεσποζοντος ὡσπερ ȣ̓ν εἰ λεγοιμεν, ȣ̓ τȣ οἰκοδομουντος, ἀλλα τȣ ϑεȣ ἐςιν ἐργον τοδε το οἰκοδομημα· και οὐ τȣ φυλαξαντος κατορϑωμα, ἀλλα τȣ ἐπι παντων ϑεȣ, το μηδεν πεπονϑεναι ἀπο πολεμιων τηνδε την πολιν, ȣ̓κ ἀν πταιοιμεν, ὑπακουομενȣ μεν τȣ και κατα τον ἀνϑρωπον τι γεγονεναι, τȣδε ἀνδραγαϑηματος εὐχαριςως ἐπι τον τελειωτην ϑεον ἀναφερομενȣ· οὑτως ἐπει ȣ̓κ ἀρκει το ἀνϑρωπινον ϑελειν προς το τυχειν

τȣ

INTERPRETATIO NOVA.

ejus quæ in anima noſtra eſt, civitatis cuſtodiam, ſed oſtendens quæcumque ſine Deo ædificantur, & quæ ejus cuſtodia non ſepiuntur, fruſtra ædificari & incaſſum cuſtodiri: cum jure ædificationis Dominus & cuſtodiæ civitatis princeps adſcribendus ſit univerſorum Deus. Quemadmodum igitur ſi diceremus: non ædificantis, ſed Dei opus eſt hocce ædificium; & non cuſtos, ſed univerſorum Deus hanc civitatem ab hoſtium injuriis immunem reddidit, nihil erraremus, cum humanis quoque viribus aliquid peractum intelligatur, totum vero opus grati animi ſignificatione perfecto-

nis eſſe referuntur, hoc modo ſcriptum eſt: *Niſi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt, qui ædificant eam. Niſi Dominus cuſtodierit civitatem, in vanum vigilat qui cuſtodit eam.* Per quæ verba non utique indicat ut ceſſare debeamus ab ædificando vel vigilando ad cuſtodiam civitatis ejus quæ intra nos eſt; ſed hoc eſt quod oſtendit, quia quæcumque ſine Deo ædificantur, & quæcumque ſine eo cuſtodiuntur, vane ædificantur & ſine cauſa ſervantur. In omnibus enim quæ bene ædificantur & bene ſalvantur, Dominus vel ædificationis vel tutelæ auctor adſcribitur. Ut verbi cauſa, ſi videamus aliquod magnificum opus & præclari ædificii moles decora conſtructione ſublatas, nonne jure & merito dicemus non hæc humanis viribus, ſed divina ope atque virtute conſtructa? Nec tamen ex hoc ceſſaſſe & nihil omnino egiſſe etiam humani ſtudii labor atque induſtria deſignabitur. Vel rurſum ſi videamus urbem aliquam gravi hoſtium obſidione circumdatam, minaces inferri machinas muris, vallo, telis, ignibus, cunctiſque bellorum inſtrumentis quibus excidia parantur, urgeri; ſi repelli hoſtis potuit & fugari, digne meritoque urbi liberatæ ſalutem a Deo præſtitam dicimus, nec tamen per hoc defuiſſe vigilum excubias, procinctum juvenum & cuſtodientium vigilias deſignamus: ita & Apoſtolus dixiſſe intelligendus eſt quoniam non ſufficit ad perficiendam ſalutem ſola voluntas humana, nec idoneus eſt

INTERPRETATIO NOVA.

...ctori Deo referatur acceptum: ita quoniam non ſufficit hominis voluntas ut finem aſſequatur, nec athletarum curſus ut cœleſtis in Chriſto Jeſu vocationis ei præmium reportent; Deo enim adjuvante hæc perficiunt; vere dicitur: *Non volentis neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei.* Perinde ac ſi de agricultura quod

του τελους, ουδε το των οιονει αθλητων τρεχειν προς το λαβειν το βραβειον της ανω κλησεως του Θεου εν Χριστω Ιησου Θεου γαρ συμπαρισταμενου ταυτα ανυεται· καλως λεγεται το, ου του θελοντος, ουδε του τρεχοντος, αλλα του ελεουντος Θεου. ως ει και επι γεωργιας όπερ και γεγραπται ελεγετο· εγω εφυτευσα, Απολλως εποτισεν, ο δε Θεος ηυξησεν· ωστε ουτε ο φυτευων εστι τι, ουτε ο ποτιζων, αλλ' ο αυξανων Θεος. και τους καρπους πληρεις γεγονεναι, ουκ αν ευσεβως λεγοιμεν εργον ειναι του γεωργου, η εργον του ποτισαντος, αλλ' εργον του Θεου· ουτω και η ημετερα τελειωσις ουχι μηδεν ημων πραξαντων γινεται, ου μην αφ' ημων απαρτιζεται, αλλα Θεος το πολυ ταυτης ενεργει· και ινα εναργεστερον πιστευθη τουτο ειναι το λεγομενον, απο της κυβερνητικης το παραδειγμα ληψομεθα· προς γαρ την των ανεμων πνοην, και την των αερων ευκρασιαν, και την των αστερων λαμπροτητα συνεργουντων τη των εμπλεοντων σωτηρια, ποσον αν αριθμον εχειν λεγοιτο της επι τον λιμενα αποκαταστασεως η κυβερνητικη τεχνη, ουδ' αυτων των κυβερνητων δι' ευλαβειαν πολλακις τολμωντων ομολογειν το σεσωκεναι την ναυν, αλλα τω Θεω το παν αναφεροντων, ου τω μηδεν αυτους ενηργηκεναι, αλλα τω εις υπερ-

βολην

Interpretatio nova.

quod ſcriptum eſt, diceretur: *Ego plantavi, Apollo rigavit. Deus autem incrementum dedit. Ita neque qui plantat, eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus.* Neque pie diceremus uberes ac maturos fructus aut agricolæ aut ejus qui rigavit, ſed Dei eſſe opus: ita noſtra perfectio non fit nobis nihil agentibus, neque a nobis conſummatur, ſed Deus præcipuam ipſius partem efficit. Quod ut manifeſtius fiat, ab arte gubernandi ſumemus exemplum. Nam inter ventorum flatum, aeris temperiem, ſiderum claritatem: quæ ſingula aliquid ad navigantium ſalutem con-

ferunt

eſt mortalis curſus ad conſequenda cœleſtia & ad capiendam palmam ſupernæ vocationis Dei in Chriſto Jeſu, niſi hæc ipſa voluntas noſtra bona promtumque propoſitum & quæcumque illa in nobis eſſe poteſt induſtria, divino vel juvetur vel muniatur auxilio. Et ideo valde conſequenter dixit Apoſtolus quia *non volentis neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei:* quemadmodum ſi dicamus de agricultura illud quod ſcriptum eſt: *Ego plantavi, Apollo rigavit, ſed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat, eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus.* Sicut ergo cum bonos atque uberes fructus ad perfectam maturitatem pertulit ſeges, nemo pie & conſequenter dicet quia fructus illos agricola fecit, ſed a Deo fatebitur præſtitos: ita etiam noſtra perfectio non quidem nobis ceſſantibus & otioſis efficitur, nec tamen conſummatio ejus nobis, ſed Deo qui eſt prima & præcipua cauſa operis adſcribetur. Sic cum navis ſuperaverit marina diſcrimina, quamvis multo labore nautarum, & omni nauticæ artis opere impenſo, & gubernatoris ſtudio atque induſtria adhibita res agatur, ventorum quoque adſpirantibus flatibus, & aſtrorum ſignis diligenter notatis: ſi quando tamen vexata undis & fluctibus fatigata ad portum ſalva pervenit, nemo ſani ſenſus niſi miſericordiæ Dei ſalutem navis adſcribet. Sed ne ipſi quidem nautæ vel gubernator audent dicere:

INTERPRETATIO NOVA.

ferunt, quemnam etiam locum habere dicatur ars gubernandi ad optatum portum contingendum, cum ſæpe ne ipſi quidem nautæ navim a ſe ſervatam audeant prædicare, ſed Deo quidquid eſt auctori tribuant, non quod nihil ipſi effecerint, ſed quod longe majus ſit arte id quod providentia factum eſt? Sic in noſtra ſalute longe majus eſt quod a Deo, quam quod a noſtro

βολην πολλαπλασιον εἰναι το ἀπο της προνοιας τȣ ἀπο της τεχνης; και ἐπι της ἡμετερας γȣν σωτηριας πολλαπλασιον ἐςιν εἰς ὑπερβολην το ἀπο τȣ Θεȣ τȣ ἀπο τȣ ἐφ᾽ ἡμιν· διοπερ ἡγουμαι λεγεσθαι το, οὐ τȣ θελοντος, οὐδε τȣ τρεχοντος, ἀλλα τȣ ἐλεȣντος Θεȣ· εἰ γαρ ὡς ἐκεινοι ὑπολαμβανȣσι δει ἐκλαμβανειν το, οὐ τȣ θελοντος, οὐδε τȣ τρεχοντος, ἀλλα τȣ ἐλεουντος Θεȣ, περισσαι αἱ ἐντολαι, και ματην ὁ Παυλος αὐτος αἰτιαται τινας ὡς παραπεπτωκοτας, και ἀποδεχεται τινας ὡς κατωρθωκοτας, και νομοθετει ταις ἐκκλησιαις, εἰκῃ δε και ἡμεις ἐπιδιδομεν ἑαυτους ἐπι το θελειν τα κρειττονα, εἰκῃ δε και ἐπι το τρεχειν· ἀλλ᾽ ȣ̓ ματην ὁ Παυλος ταδε συμβȣλευει και τουςδε μεμφεται, και τουςδε ἀποδεχεται· οὐδε ματην ἡμεις ἐπιδιδομεν ἑαυτους τῳ θελειν τα κρειττονα, και τῳ σπευδειν ἐπι τα διαφεροντα. οὐκ ἀρα ἐκεινοι καλως ἐξειληφασι τα κατα τον τοπον.

Προς τουτοις ἠν· το θελειν και το ἐνεργειν ἐκ τȣ Θεȣ ἐςι. και φασι τινες· εἰ ἀπο τȣ Θεȣ το θελειν, και ἀπο τȣ Θεȣ το ἐνεργειν, κἀν κακως θελωμεν, κἀν κακως ἐνεργωμεν, ἀπο τȣ Θεȣ ταυθ᾽ ἡμιν ὑπηρξεν· εἰ δε τȣτο, ȣ̓κ ἐσμεν αὐτεξουσιοι· παλιν τε αὖ κρειττονα θελοντες και τα διαφεροντα ἐνεργουντες, ἐπει ἀπο Θεȣ το θελειν

και

INTERPRETATIO NOVA.

ſtro eſt libero arbitrio. Quam ob cauſam dictum puto: *Non volentis*, *neque currentis*, *ſed miſerentis eſt Dei.* Si enim eo quo iſti exiſtimant modo hic Pauli locus: *Non volentis neque currentis*, *ſed miſerentis eſt Dei*: eſt intelligendus ſupervacanea ſunt mandata; fruſtra Paulus ipſe quosdam vituperat quod collapſi fuerint, alios quod bene ſe geſſerint, approbat: fruſtra Eccleſiis leges dat; fruſtra nos meliora amplectimur, fruſtra *currimus*: ſed neque fruſtra Paulus hæc præcipit, ne-

que

cere: ego ſalvavi navem: ſed totum ad Dei miſericordiam referunt; non quod ſentiant ſe nihil ad ſalvandum navem vel artis adhibuiſſe vel laboris, ſed quod ſciant à ſe quidem laborem ſalutem vero a Deo præſtitam navi. Ita etiam in noſtræ vitæ curſu a nobis quidem dependendus eſt labor, & ſtudium atque induſtria adhibenda: laboris noſtri vero fructus a Deo ſperanda eſt ſalus. Alioquin ſi nihil noſtri operis expoſcit, ſuperflua utique videbuntur eſſe mandata: fruſtra etiam ipſe Paulus culpat quoſdam decidiſſe a veritate, & collaudat alios ſtantes in fide: præcepta quædam & inſtituta ex ſuperfluo tradit Eccleſiis: fruſtra etiam nos ipſi vel volumus vel currimus ad bona. Sed certum eſt quod hæc fruſtra non fiunt, & certum eſt quod nec Apoſtoli fruſtra præcipiunt, nec Dominus ſine cauſa dat leges. Supereſt ergo ut pronunciemus quod magis bonis dictis hæretici fruſtra calumniam faciant.

19. Poſt hæc inſequebatur illa quæſtio quoniam *& velle & perficere ex Deo eſt.* Et aiunt: ſi ex Deo eſt velle, & ex Deo eſt perficere, ſive bene ſive male agimus vel volumus, ex Deo eſt. Quod ſi eſt, liberi arbi-

INTERPRETATIO NOVA.

que fruſtra illos vituperat, hos approbat, neque fruſtra nos bona amplectimur, & ad meliora contendimus. Iſti ergo perperam locum hunc interpretantur.

19. Poſtea ſequebatur illud: *Velle & perficere ex Deo eſt.* Et dicunt quidam: ſi velle & perficere ex Deo eſt, ſeu male velimus ſeu male quid agamus, a Deo hæc nobis contigerunt. Quod ſi ita eſt, non ſumus liberi. Et rurſus, cum bona volumus & præſtantiora perficimus, quoniam *& velle & perficere ex Deo eſt*, non nos præſtantiora perfecimus, ſed perficere viſi ſumus: hæc autem Deus dedit: quare nec in eo

και το ἐνεργειν ἐςιν, οὐχ ἡμεις τα διαφεροντα πεποιηκαμεν, ἀλλ' ἡμεις μεν ἐδοξαμεν· ὁ δε Θεος ταυτα ἐδωρησατο· ὡςε και κατα τουτο οὐκ ἐσμεν αὐτεξουσιοι. και προς τουτο δε λεκτεον ὅτι ἡ του Αποςολου λεξις οὐ φησι το θελειν τα κακα ἐκ του Θεου εἰναι, ἡ το θελειν τα ἀγαθα ἐκ του Θεου εἰναι· ὁμοιως τε το ἐνεργειν τα κρειττονα και τα χειρονα· ἀλλα το καθολου θελειν και το καθολου τρεχειν. ὡς γαρ ἀπο Θεου ἐχομεν το εἰναι ζωα, και το εἰναι ἀνθρωποι, οὑτω και το καθολου θελειν, ὡς εἰ ἐλεγον, και το καθολου κινεισθαι· ὡσπερ δε ἐχοντες το ζωα εἰναι, το κινεισθαι, και φερ' εἰπειν ταδε τα μελη κινειν, χειρας ἡ ποδας, οὐκ ἀν εὐλογως λεγοιμεν ἐχειν ἀπο Θεου το εἰδικον τοδε ἡτοι το κινεισθαι προς το τυπτειν ἡ ἀναιρειν, ἡ ἀφαιρεισθαι τα ἀλλοτρια· ἀλλα το μεν γενικον το κινεισθαι ἐλαβομεν ἀπο Θεου· ἡμεις δε χρωμεθα τῳ κινεισθαι ἐπι τα χειρονα ἡ ἐπι τα βελτιονα· οὑτω μεν ἐνεργειν ἡ ζωα ἐσμεν εἰληφαμεν ἀπο του Θεου, και το θελειν ἐλαβομεν ἀπο του δημιουργου· ἡμεις δε τῳ θελειν ἐπι τα καλλιςα ἡ ἐναντια χρωμεθα, ὁμοιως και τῳ ἐνεργειν.

Ετι προς το μη ἡμας εἰναι αὐτεξουσιους δοξει το ἀποςολικον ῥητον περιασπαν, ἐν οἱς ἑαυτῳ ἀνθυποφερων φησιν· ἀρ' οὐν ὁν θελει ἐλεει, ὁν δε θελει σκληρυνει. ἐρεις

INTERPRETATIO NOVA.

eo ſumus liberi. Reſpondendum eſt non dixiſſe Apoſtolum velle mala aut velle bona, & item meliora aut pejora facere ex Deo eſſe, ſed univerſe velle & univerſe currere. Quemadmodum enim a Deo habemus quod animalia, quod homines ſumus, ita quod generatim ut ita dicam volumus, quod generatim movemur, id acceptum Deo referri oportet. Sicut autem, etſi accepimus, quod animalia ſimus, quod moveamur, quod membra hæc vel illa, manus exempli cauſa aut pedes moveamus, non recte quis dixerit *ſpecialem* hunc nobis motum a Deo datum eſſe, ut occi-

arbitrii non ſumus. Ad quod reſpondendum eſt, quia ſermo Apoſtoli non dicit, quia velle mala ex Deo eſt, aut velle bona ex Deo eſt, neque perficere bona aut mala ex Deo eſt: ſed generaliter ait quia velle & perficere a Deo eſt. Sicut enim a Deo habemus hoc ipſum quod homines ſumus, quod ſpiramus, quod movemur, ita & quod volumus, ex Deo habeamus: ut ſicut dicamus, quod movemur, ex Deo eſt, vel quod ſingula quæque membra officio ſuo deſerviunt & moventur, ex Deo eſt. Ex quo utique non illud intelligitur quia quod movetur manus, verbi cauſa, ad verberandum injuſte, vel ad furandum, ex Deo eſt: ſed hoc ipſum quod movetur, ex Deo eſt; noſtrum vero eſt motus iſtos quibus moveri ex Deo habemus, vel ad bona vel ad mala convertere. Ita ergo eſt quod dicit Apoſtolus, quia virtutem quidem voluntatis accipimus, nos autem abutimur voluntate, vel in bonis vel in malis deſideriis. Similiter quoque & de effectibus ſentiendum eſt.

20. Sed de eo quod dixit Apoſtolus: *Ergo cui vult miſeretur, & quem vult indurat. Dices ergo mihi: quid adhuc queritur? Voluntati enim ejus quis reſiſtet? Enimvero homo tu quis es qui contra reſpondeas Deo? Numquid*

dicit

INTERPRETATIO NOVA.

occidamus, ut aliena rapiamus: cum motus in univerſum nobis Deus auctor fuerit, nos vero ad pejora aut meliora illo motu utamur: ſic illam agendi vim qua ſumus animalia, nobis quidem Deus impertiit, & velle a Deo quidem accepimus; ſed illam volendi necnon agendi vim nos ipſi ad honeſta vel contraria flectimus.

20. Refragari inſuper libertati noſtri arbitrii videtur id quod Apoſtolus ſibi objiciens ait: *Ergo cujus vult, miſeretur, & quem vult indurat. Dices itaque mihi: quid*

adhuc

ἐρεῖς μοι ὖν, τι ἐτι μεμφεῖ7αι; τῳ γαρ βȣληματι αὐτȣ τις ἀνθεςηκε; μενȣνγε ὠ ἀνθρωπε συ τις εἰ ὁ ανταποκρινομενος τῳ Θεῳ; μη ἐρει το πλασμα τῳ πλασαντι, τι με ἐποιησας οὑτως; ἡ οὐκ ἐχει ἐξȣσιαν ὁ κεραμευς τȣ πηλȣ ἐκ τȣ αὐτȣ φυραματος ποιησαι ὁ μεν εἰς τιμην σκευος, ὁ δ'ε εἰς ἀτιμιαν; ἐρει γαρ τις, εἰ ὁ κεραμευς ἐκ τȣ αὐτȣ φυραματος ποιει ἁ μεν εις τιμην, ἁ δ'ε εἰς ἀτιμιαν σκευη· οὑτως ὁ Θεος ἁ μεν εις σωτηριαν, ἁ δ'ε εἰς ἀπωλειαν, οὐ παρ' ἡμας το σωζεσθαι ἡ ἀπολλυσθαι γινεται, οὐδ'ε ἐσμεν αὐτεξουσιοι. λεκτεον δ'ε προς τον οὑτω τουτοις χρωμενον, εἰ δυναται περι τȣ Αποςολȣ νοειν ὡς μαχομενα ἑαυτῳ λεγοντος· οὐχ ἡγουμαι δ'ε ὁτι τολμησει τις τȣτο εἰπειν. εἰ τοινυν μη ἐναντια ἑαυτῳ ὁ Αποςολος φθεγγεται, πως κατα τον οὑτως ἐκδεξαμενον εὐλογως αἰτιαται μεμφομενος τον ἐν Κορινθῳ πεπορνευκοτα, ἡ τους παραπεπτωκοτας και μη μετανοησαντας ἐπι τῃ ἀσελγειᾳ και ἀκρασιᾳ ᾗ ἐπραξαν; πως δ'ε εὐλο-

INTERPRETATIO NOVA.

adhuc queritur? Voluntati enim ejus quis reſiſtit? O homo tu quis es qui reſpondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei qui ſe finxit: quid me feciſti ſic? An non habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam? Dicet enim quiſpiam: ſi quemadmodum ex eodem luto alia quidem in honorem alia vero in contumeliam vaſa figulus facit, ſic & Deus alia in ſalutem, alia in perditionem, non eſt in nobis vel ſalvos fieri vel perire, neque ſumus liberi. Sed ab eo qui hæc ita accipit, quæremus audeat ne cogitare Apoſtolum pugnantia loqui. Neminem puto tanta fore audacia ut hoc dicat. Si ergo pugnantia non dicit Apoſtolus, quomodo, ſecundum iſtius interpretationem, juſte accuſat eum qui Corinthi fornicatus erat, vel eos qui deliquerant, quosque libidinis ac intemperantiæ ſuæ non pœnituerat? Quo

dicit figmentum ei qui ſe finxit, quid me feciſti ſic? Aut non habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem, aliud autem in contumeliam? Dicet fortaſſe aliquis: ſicut figulus ex eadem maſſa facit alia quidem vaſa ad honorem, alia autem ad contumeliam, ita Deus alios ad perditionem, alios ad ſalutem facit; non eſt ergo in nobis vel ſalvos fieri vel perire: per quod non videmur noſtri eſſe arbitrii. Reſpondendum eſt ergo his qui hæc ita intelligunt: ſi poteſt fieri ut poſſit Apoſtolus ſibi ipſi contraria proloqui? Quod ſi hoc ſentiri non poteſt de Apoſtolo, quomodo videbitur ſecundum iſtos juſte culpare eos qui in Corintho fornicati ſunt, vel eos qui deliquerunt & pœnitentiam non egerunt ab impudicitia & fornicatione & immunditia quam geſſerunt? Quomodo etiam collaudat eos qui recte egerunt, ſicut Oneſiphori domum, dicens: *Det autem Dominus miſericordiam Oneſiphori domui, quia frequenter me refrigeravit, & catenam meam non erubuit, ſed cum Romam veniſſet, ſolicite requiſivit me, & invenit. Det illi Dominus invenire meſericordiam apud Dominum in illo die.* Non ergo eſt apoſtolicæ gravitatis culpare quidem eum qui culpa dignus eſt, id eſt, qui peccavit, & collaudare eum

INTERPRETATIO NOVA.

Quo pacto etiam iis quos laudat quaſi recte egerint, Oneſiphori verbi gratia domui benedicit his verbis: *Det miſericordiam Dominus Oneſiphori domui: quia ſæpe me refrigeravit, & catenam meam non erubuit: ſed cum Romam veniſſet, ſolicite me quæſivit & invenit. Det illi Dominus invenire miſericordiam a Domino in illa die.* Non igitur ejusdem eſt Apoſtoli eum qui peccavit, ut reprehenſione dignum, vituperare, & eum qui recte fecit, ut laude dignum approbare; ac rurſum, quaſi nihil ſit in noſtra poteſtate, dicere in cauſa eſſe

εὐλογει ὡς εὖ πεποιηκοτας οὓς ἐπαινει, ὥσπερ τον Ονησιφορου οἶκον, λεγων· δῴη ὁ κυριος ἐλεος τῳ Ονησιφορου οἴκῳ, ὅτι πολλακις με ἀνεψυξε, και την ἅλυσιν μου οὐκ ἐπῃσχυνθη, ἀλλα γενομενος ἐν Ρωμῃ σπουδαιως ἐζητησε με και εὗρε· δῴη αὐτῳ ὁ κυριος εὑρειν ἐλεος παρα κυριου ἐν ἐκεινῃ τῃ ἡμερᾳ; οὐ κατα τον αὐτον δη Αποστολον ἐστι ψεγειν ὡς αξιον μεμψεως τον ἡμαρτηκοτα, και ἀποδεχεσθαι ὡς ἐπαινετον τον εὖ πεποιηκοτα· παλιν δ' αὖ ὡς μηδενος ὄντος ἐφ' ἡμιν, φασκειν παρα την αἰτιαν του δημιουργου εἶναι το μεν σκευος εἰς τιμην, το δε εἰς ἀτιμιαν· πως το, τους παντας ἡμας παραστηναι δει ἔμπροσθεν του βηματος του Χριστου, ἵνα κομισηται ἕκαστος τα δια του σωματος προς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθον, εἴτε φαυλον, ὑγιες ἐστι, των τα φαυλα πεποιηκοτων δια το ἐκτισθαι αὐτους σκευη ἀτιμιας ἐπι τουτο πραξεως ἐληλυθοτων, και των κατ' ἀρετην βιωσαντων τῳ ἀρχηθεν αὐτους ἐπι τουτῳ κατεσκευασθαι, και σκευη τιμης γεγονεναι, το καλον πεποιηκοτων; ἔτι δε πως οὐ μαχεται τῳ, ὡς ὑπολαμβανουσιν ἐξ ὧν παρεθεμεθα ῥητων, παρα την αἰτιαν του δημιουργου ἔντιμον ἢ ἄτιμον εἶναι σκευος,

το

INTERPRETATIO NOVA.

eſſe mundi opificem cum aliud vas ſit in honorem, aliud in ignominiam. Quo pacto illud: *Nos omnes adſiſtere oportet ante tribunal Chriſti ut referat unusquisque propria corporis prout geſſit ſive bonum ſive malum*, conſiſtet, cum ii qui mala egerunt, eo devenerint, quod conditi eſſent in vaſa ignominiæ, & ii qui ad virtutis normam vixerunt, bene ſe geſſerint quod ad id ab initio eſſent comparati & vaſa honoris facti? Præterea quomodo huic quam ex iis quæ adduximus verbis, conceperunt, opinioni, in cauſa eſſe opificem cur aliud vas ſit in honorem, aliud in contumeliam, non repugnat id quod alibi dicitur: *In magna domo non ſolum ſunt vaſa aurea & argentea, ſed & lignea & fictilia:*

&

eum qui laude dignus eſt pro opere bono, & rurſum, tanquam in nullius ſit poteſtate agere aliquid boni vel mali, dicere creatoris eſſe opus, ut unusquisque vel bene agat vel male, cum aliud ad honorem vas faciat, aliud ad contumeliam. Quomodo autem illud quoque addit quia *omnes nos ſtare oportet ante tribunal Chriſti, ut recipiat unusquisque noſtrum in corpore ſuo prout geſſit, ſive bonum ſive malum?* Quæ enim boni retributio ei qui malum facere non potuit, ad hoc ipſum a creatore formatus? vel quæ pœna digne irrogabitur ei qui bonum facere ex ipſa conditoris ſui creatione non potuit? Tum deinde quomodo non contrarium eſt huic aſſertioni illud quod alibi dicit: *In domo autem magna non ſunt tantummodo vaſa aurea & argentea, ſed & lignea & fictilia, alia quidem ad honorem, alia autem ad contumeliam. Si ergo quis emundaverit ſemetipſum ab his, erit vas ad honorem, ſanctificatum, & utile Domino, ad omne opus bonum paratum?* Ergo qui ſe emundaverit, efficitur vas ad honorem: qui autem immunditias ſuas purgare contemſerit, efficitur vas ad contumeliam. Ex quibus ſententiis nullatenus, ut opinor, cauſa geſtorum ad creatorem referri poteſt. Nam facit quidem creator Deus quoddam vas ad honorem, & facit alia vaſa ad contumeliam: ſed illud vas quod ſe purgavit ab omni immunditia, ipſum facit vas ad honorem; quod vero vitiorum ſordibus ſe maculaverit, illud vas ad contumeliam facit. Itaque concluditur

INTERPRETATIO NOVA.

& quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam. Si quis ergo emundaverit ſe ab iſtis, erit vas in honorem, ſanctificatum & utile Domino, ad omne opus bonum paratum? Nam ſi qui ſe expurgavit, fit vas in honorem, qui vero vitiorum ſuorum ſordes abſtergere neglexerit, fit vas in contumeliam, quantum ex his

το ἀλλαχου λεγομενον· ἐν μεγαλῃ οἰκιᾳ οὐκ ἐςι μονον σκευη χρυσα και ἀργυρα, ἀλλα και ξυλινα και ὀςρακινα· και ἁ μεν εἰς τιμην, ἁ δε εἰς ἀτιμιαν. ἐαν οὖν τις ἐκκαθαρῃ ἑαυτον, ἐςαι σκευος εἰς τιμην, ἡγιασμενον, και εὐχρηςον τῳ δεσποτῃ εἰς παν ἐργον ἀγαθον ἡτοιμασμενον. εἰ γαρ ὁ ἐκκαθαρας ἑαυτον γινεται σκευος εἰς τιμην, ὁ δε ἀπερικαθαρτον ἑαυτον περιιδων, σκευος εἰς ἀτιμιαν, ὁσον ἐπι ταυταις ταις λεξεσιν, οὐδαμως αἰτιος ὁ δημιουργος· ποιει μεν γαρ ὁ δημιουργος σκευη τιμης και σκευη ἀτιμιας, οὐκ ἀρχηθεν κατα την προγνωσιν, ἐπει μη κατ' αὐτην προκατακρινει, ἡ προδικαιοι, ἀλλα σκευη τιμης τους ἐκκαθαραντας ἑαυτους, και σκευη ἀτιμιας τους ἀπερικαθαρτους ἑαυτους περιιδοντας· ὡςε οὐκ ἐκ πρεσβυτερων αἰτιων της κατασκευης των εἰς τιμην και εἰς ἀτιμιαν σκευων γινεσθαι ὁν μεν εἰς τιμην, ὁν δε εἰς ἀτιμιαν. εἰ δε ἁπαξ προσιεμεθα εἰναι τινας αἰτιας πρεσβυτερας του σκευους της τιμης και του σκευους της ἀτιμιας, τι ἀτοπον ἀνελθοντας ἐπι τον περι ψυχης τοπον, πρεσβυτερα αἰτια του τον Ιακωβ ἠγαπησθαι, και τον Ησαυ μεμισησθαι, γεγονεναι εἰς τον Ιακωβ προ της ἐνσωματωσεως, και εἰς τον Ησαυ προ του εἰς την κοιλιαν της Ρεβεκκας γενεσθαι.

Αμα δε ἰσως δηλουται ὁτι ὁσον ἐπι τῃ ὑποκειμενῃ φυσει ὡσπερ εἱς ὑποκειται τῳ κεραμει πηλος ἀφ' οὗ φυρα-

INTERPRETATIO NOVA.

verbis colligere licet, non eſt ejus rei cauſa mundi opifex. Facit enim vaſa honoris & vaſa ignominiæ, non a principio ſecundum prænotionem, quia per ipſam nec præcondemnat, nec præjuſtificat, ſed vaſa honoris facit eos qui ſe expurgarint, vaſa vero ignominiæ, qui vitiorum ſuorum ſordes abſtergere neglexerint, ita ut priusquam fingantur vaſa in honorem & vaſa in contumeliam, antiquiores cauſæ exſtiterint *cur alius fiat* in honorem, alius in contumeliam. Quod

ditur ex hoc, quia prius geſtorum uniuscujusque cauſa præcedit, & pro meritis ſuis unusquisque a Deo vel honoris vas efficitur vel contumeliæ. Unde unumquodque igitur vas ut vel ad honorem a creatore formetur vel ad contumeliam, ex ſeipſo cauſas & occaſiones præſtitit conditori. Quod ſi juſta hæc videtur aſſertio (*), ſicut eſt certe juſta, & cum omni pietate concordans, ut ex præcedentibus cauſis unumquodque vas vel ad honorem Deo vel ad contumeliam præparetur, non videtur abſurdum eodem ordine atque eadem conſequentia diſcutientes nos antiquiores cauſas eadem etiam de animarum ratione ſentire & hoc eſſe in cauſa quod Jacob dilectus eſt antequam huic mundo naſceretur, & Eſau odio habitus eſt, dum adhuc in ventre matris haberetur.

21. Sed & illud quod dictum eſt, quod ex eadem maſſa & honoris & contumeliæ vas fiat, non nos poterit

INTERPRETATIO NOVA.

ſi ſemel admittimus ex præcedentibus quibusdam cauſis aliud eſſe vas honoris, aliud vas contumeliæ, quid abſurdi fuerit ad locum de anima recurrentes dicere ex præcedentibus cauſis dilectum fuiſſe Jacob priusquam corpus aſſumeret, & odio habitum fuiſſe Eſau antequam in utero eſſet Rebeccæ.

21. Illud etiam ſimul oſtenditur, quemadmodum unum ſubjacet figulo lutum ex cujus concretione vaſa

(*) *Sin autem ſemel recipimus quod ex præcedentibus cauſis aliud vas in honorem, aliud in contumeliam ſit creatum, cur non recurramus ad animæ arcanum & intelligamus eam egiſſe antiquitus propter quod in altero dilecta, in altero odio habita ſit antequam in Jacob corpore ſupplantaret, & in Eſau planta teneretur a fratre.* Hieron. Interpret. in Epiſt. 49. ad Avitum.

φυράματος γίνεται εἰς τιμὴν καὶ εἰς ἀτιμίαν σκεύη· οὕτω μιᾶς φύσεως πάσης ψυχῆς ὑποκειμένης τῷ Θεῷ, καὶ, ἵν' οὕτως εἴπω, ἑνὸς φυράματος ὄντος τῶν λογικῶν ὑποστάσεων, πρεσβύτερα τινὰ αἴτια πεποίηκε τούσδε μὲν εἶναι εἰς τιμὴν, τούσδε δὲ εἰς ἀτιμίαν. εἰ δὲ ἐπιπλήσσει ἡ λέξις τοῦ Ἀποστόλου ἡ λέγουσα· μενοῦνγε ὦ ἄνθρωπε σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; διδάσκει ὅτι ὁ μὲν παῤῥησίαν ἔχων πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πιστὸς καὶ βιοὺς εὖ, οὐκ ἂν ἀκούσαι, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ, ὁποῖος ἦν Μωυσῆς· Μωσῆς γὰρ ἐλάλει, ὁ δὲ Θεὸς ἀπεκρίνατο αὐτῷ φωνῇ, καὶ ὡς ἀποκρίνεται ὁ Θεὸς πρὸς Μωσέα, οὕτως ἀποκρίνεται ὁ ἅγιος πρὸς τὸν Θεόν. ὁ δὲ ταύτην μὴ κτησάμενος τὴν παῤῥησίαν, δηλονότι ἡ ἀπολωλεκὼς, ἡ πε-

ρὶ

INTERPRETATIO NOVA.

ſa in honorem & ignominiam fiunt; ita cum una omnium animarum natura ſubjaceat Deo, & una, ut ita dicam, ſit rationabilium ſubſtantiarum maſſa, ex præcedentibus cauſis fieri ut alii quidem ſint in honorem, alii vero in contumeliam. Quod ſi objurgatorius eſt Apoſtoli ſermo dicentis: *O homo tu quis es qui contra reſpondeas Deo?* non eum reſpicit qui libere agit cum Deo, qui fidelis eſt & recte vivit, qualis erat Moyſes. *Moyſes enim loquebatur, Deus vero reſpondebat illi cum voce;* atque ut Moyſi Deus reſpondet, ſic Deo vir ſanctus. Qui vero ea fiducia non eſt præditus, videlicet vel quod eam amiſerit, vel quod de his non diſcendi, ſed contentionis ſtudio quærit, atque ideo dicit: *Quid adhuc queritur? volun-*

tati

terit coarctare: unam etenim naturam omnium eſſe dicimus rationabilium animarum, ſicut una luti maſſa ſubjacere figulo deſignatur. Cum ergo una omnium ſit natura rationabilium creaturarum, ex ipſa Deus ſecundum præcedentes meritorum cauſas, ſicut ex una maſſa figulus, creavit & plaſmavit alios quidem ad honorem, alios autem ad contumeliam. Quod vero velut increpantis eſt Apoſtoli ſermo quem dicit: *O homo tu quis es qui contra reſpondeas Deo?* puto illud eſſe quod oſtendit ex hoc quoniam ad fidelem quemque recte & juſte viventem & habentem fiduciam apud Deum talis increpatio non refertur, id eſt, ad talem aliquem qualis erat Moyſes ille de quo dicit ſcriptura, quia *Moyſes loquebatur, Deus autem reſpondebat ei cum voce*: & ſicut reſpondebat Deus Moyſi, ita reſpondet & ſanctus quisque Deo; qui vero infidelis eſt, & perdit apud Deum fiduciam reſpondendi vitæ ſuæ & converſationis indignitate, quique de his non ideo quærit ut diſcat & proficiat, ſed ut contendat & reſiſtat: & ut manifeſtius dicam, qui talis eſt qui hæc poſſit dicere quæ ſignificat apoſtolus dicens: *Quid ergo adhuc conqueritur? Voluntati enim ejus quis reſiſtet?* ad hunc recte increpatio iſta dirigitur quam dicit Apoſtolus: *O homo tu quis es qui contra reſpondeas Deo?* Eſt ergo increpatio hæc non ad fideles & ſanctos, ſed ad infideles & impios. His vero qui diverſas animarum introducunt naturas, & ſermonem hunc apoſtolicum ad aſſertionem dogmatis ſui trahunt, hoc modo reſpondendum eſt: ſi conſtat etiam apud ipſos hoc quod ex una maſſa fieri dicit Apoſtolus & eos qui ad honorem &

INTERPRETATIO NOVA.

tati enim ejus quis reſiſtit? is ſane dignus fuerit hac increpatione: *O homo tu quis es qui contra reſpondeas Deo?* Qui autem diverſas inducunt naturas & Apoſtoli dicto

ρι τουτων οὐ κατα φιλομαθειαν, ἀλλα κατα φιλονει-
κιαν ζητων, και δια τουτο λεγων· τι ἔτι μεμφεται;
τῳ γαρ βουληματι αὐτου τις ἀνθεστηκεν; οὗτος ἂν ἄξιος
εἴη της ἐπιπληξεως της λεγουσης, μενουνγε ὦ ἄνθρω-
πε συ τις εἶ ὁ ἀνταποκρινομενος τῳ θεῳ; τοις δε
τας διαφορους φυσεις εἰσαγουσι και χρωμενοις τῳ ῥη-
τῳ, ταυτα λεκτεον· εἰ σωζουσι το ἀπο ἑνος φυραμα-
τος γινεσθαι τους ἀπολλυμενους και τους σωζομενους, και
τον δημιουργον των σωζομενων εἶναι δημιουργον και
των ἀπολλυμενων, και εἰ ἀγαθος ὁ ποιων οὐ μονον
πνευματικους, ἀλλα και χοικους, τουτο γαρ αὐτοις ἑπε-
ται· δυνατον μεντοιγε, ἐκ προτερων τινων κατορθωμα-
των γενομενον τον σκευος τιμης, μη ὁμοια δε δρα-
σαντα μηδε ἀκολουθα τῳ σκευει της τιμης γενεσθαι
εἰς

INTERPRETATIO NOVA.

cto utuntur, iis hæc dicenda ſunt: ſi tuentur ex una eademque maſſa eſſe qui pereunt, & qui ſalvi fiunt, atque unum eumdemque eſſe utrorumque opificem; ſi bonus eſt qui non ſolum ſpiritales ſed & terrenos facit, (hinc enim id conſequitur,) fieri ſane poteſt ut qui nunc ex anteactis quibusdam bonis operibus factus eſt vas honoris, ſi vaſe honoris indigna fecerit, altero ſæculo fiat vas ignominiæ: ſicut rurſum fieri poteſt ut qui ex antiquioribus hac vita cauſis factus eſt hic vas contumeliæ, ſi ſe emendaverit, in nova creatione fiat vas ſanctificatum, utile Domino, & ad omne opus bonum paratum. Ita etiam fortaſſe qui nunc ſunt Iſraelitæ, ſi nobilitate ſua indignam vitam egerint, ab illa decident, veluti ex vaſis honoris in *vas ignominiæ* mutati; & multi ex iis qui nunc Ægyptii
&

& eos qui ad contumeliam fiunt, quos ipſi ſalvandæ & perditæ naturæ vocant, jam non erunt diverſæ animarum naturæ, ſed una omnium. Et ſi acquieſcunt quod unus atque idem figulus unum ſine dubio creatorem deſignet, diverſi non erunt creatores vel eorum qui ſalvantur, vel eorum qui pereunt. Jam ſane eligant utrum de bono velint intelligi qui creat malos & perditos, an de non bono qui creat bonos & ad honorem paratos. Unum enim e duobus neceſſitas ab eis reſponſionis extorquet. Secundum noſtram vero aſſertionem (*), qua ex præcedentibus cauſis Deum dicimus vel ad honorem vaſa vel ad contumeliam facere, in nullo approbatio Dei juſtitiæ coarctatur. Poſſibile namque eſt ut vas hoc quod ex prioribus cauſis in hoc mundo ad honorem factum eſt, ſi negligentius egerit, pro converſationis ſuæ meritis in alio ſæculo efficiatur vas ad contumeliam; ſicut rurſum ſi quis ex præcedentibus cauſis in hac vita vas ad contumeliam a creatore formatus eſt, & emendaverit ſe atque ab omnibus ſordibus vitiiſque purgaverit, illo novo ſæculo poteſt effici vas ad honorem, ſanctificatum, & utile ad omne opus bonum paratum. Denique qui in hoc ſæculo ut Iſraelitæ eſſent, a Deo forma-

INTERPRETATIO NOVA.

& Idumæi ſunt, Iſraelitarum fide ſuſcepta, ubi fructus uberes dederint, in Eccleſiam Domini ingredientur, neque inter Ægyptios & Idumæos, ſed inter Iſraelitas annu-

(*) *Juxta nos autem ex præcedentibus meritis, vas quod in honorem fuerit fabricatum, ſi non dignum vocabulo ſuo opus fecerit, in alio ſæculo fiet vas contumeliæ; & rurſum vas illud quod ex anteriori culpa contumeliæ nomen acceperat, ſi in præſenti vita corrigi voluerit, in nova creatione fiet vas ſanctificatum & utile Domino, & in omne opus paratum.* Hieron. Verſio in Epiſt. ad Avit.

εἰς ἕτερον αἰῶνα σκεῦος ἀτιμίας· ὡς πάλιν οἷόν τε ἐστὶ διὰ πρεσβυτέρα τούτου τοῦ βίου γενόμενον σκεῦος ἀτιμίας ἐνταῦθα, διορθωθέντα ἐν τῇ καινῇ κτίσει γενέσθαι σκεῦος τιμῆς, ἡγιασμένον, καὶ εὔχρηστον τῷ δεσπότῃ εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον. καὶ τάχα οἱ νῦν Ἰσραηλῖται μὴ ἀξίως τῆς εὐγενείας βιώσαντες, ἐκπεσοῦνται τοῦ γένους, οἱονεὶ ἀπὸ σκευῶν τιμῆς εἰς σκεῦος ἀτιμίας μεταβαλόντες· καὶ πολλοὶ τῶν νῦν Αἰγυπτίων καὶ Ἰδουμαίων τῷ Ἰσραὴλ προσελθόντες, ἐπὰν καρποφορήσαντα ἔτι πλείονα, εἰσελεύσονται εἰς ἐκκλησίαν κυρίου, οὐκ ἔτι Αἰγύπτιοι καὶ Ἰδουμαῖοι εἶναι λογιζόμενοι, ἀλλ' ἐσόμενοι Ἰσραηλῖται· ὥστε κατὰ τοῦτο διὰ τὰς προαιρέσεις τινὰς μὲν ἐκ χειρόνων εἰς κρείττονα προκόπτειν, ἑτέρους δὲ ἀπὸ κρειττόνων εἰς χείρονα καταπίπτειν· καὶ ἄλλους ἐν τοῖς καλοῖς τηρεῖσθαι, ἢ ἀπὸ καλῶν εἰς κρείττονα ἐπαναβαίνειν, ἄλλους τε αὖ ἐν τοῖς κακοῖς παραμένειν, ἢ ἀπὸ κακῶν χεομένης τῆς κακίας χείρονας γίνεσθαι.

Επει

INTERPRETATIO NOVA.

annumerabuntur: ita ut pro variis voluntatis motibus quidam a deterioribus in meliora procedant, alii a melioribus in deteriora delabantur: alii maneant in bonis, vel a bonis ad meliora proficiant: alii contra in malis hæreant, vel ex malis effuſa improbitate pejores fiant.

(*) *Ego arbitror poſſe quosdam homines a parvis vitiis incipientes ad tantam nequitiam pervenire (ſi tamen noluerint ad meliora converti, & pœnitentia emendare peccata) ut & contrariæ fortitudines fiant; & rurſum ex inimicis contrariisque virtutibus in tantum quosdam per multa tempora vulneribus ſuis adhibere medicinam, & fluentia prius delicta conſtringere, ut ad locum tranſeant optimorum. Sæpius diximus in infinitis perpetuisque ſæculis in quibus anima ſubſiſtit & vivit, ſic nonnullas earum ad pejora corrue-*

re.

formati ſunt, & indignam vitam generis ſui nobilitate geſſerunt, atque ab omni familiæ ſuæ generoſitate deciderunt, iſti quodammodo ex vaſis honoris pro incredulitate ſua in ſæculo venturo in vaſa contumeliæ convertentur; & multi rurſum qui in hac vita inter Ægyptia vel Idumæa deputati ſunt vaſa, Iſraelitarum fide ac converſatione ſuſcepta, cum opera Iſraelitarum fecerint, Eccleſiam Domini ingreſſi in revelatione filiorum Dei vaſa honoris exſiſtent. Ex quo magis convenit regulæ pietatis, ut credamus unumquemque rationabilium ſecundum propoſitum & converſationem ſuam aliquando ex malis ad bonum converti, aliquando a bonis ad mala decidere: nonnullos manere in bonis, alios vero etiam ad meliora proficere, & ſemper ad ſuperiora conſcendere, usquequo ad ſummum omnium perveniant gradum: alios vero manere in malis, vel ſi diffundere ſe ultra in eis malitia cœperit, proficere in pejus, & usque ad ultimum profundum malitiæ demergi. Unde & arbitrandum eſt poſſibile eſſe aliquos qui primo quidem a parvis peccatis cœperint (*), in tantam malitiam diffundi, & in tantum malorum venire profectum, ut nequitiæ modo & adverſariis poteſtatibus exæquentur: & rurſum ſi per multas pœnarum graves animadverſiones reſipiſcere aliquando potuerint, & paulatim medelam vulneribus ſuis requirere tentaverint, ceſſante malitia reparari poſſe ad bonum: ex quo opinamur, quoniam quidem (ſicut frequenter diximus) immortalis eſt anima & æterna, quod in multis & ſine fine ſpatiis per immenſa & diverſa ſæcula poſſibile eſt ut vel a ſummo bono ad infima mala deſcendat, vel ab ultimis malis ad ſumma bona reparetur.

 22. Ve-

(*) *re, ut ultimum malitiæ locum teneant; & ſic quasdam proficere, ut de ultimo malitiæ gradu ad perfectam veniant conſummatamque virtutem.* Verſio S. Hieron. in Epiſt. ad *Avitum.*

Ἐπεὶ δὲ ὅτε μὲν ὁ Ἀπόστολος οὐ προσποιεῖται τὸ ἐπὶ τῷ Θεῷ εἶναι εἰς τὸ γενέσθαι σκεῦος εἰς τιμὴν ἢ εἰς ἀτιμίαν, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἐφ' ἡμᾶς ἀναφέρει, λέγων· ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν, ἔσται σκεῦος εἰς τιμὴν ἡγιασμένον καὶ εὔχρηστον τῷ δεσπότῃ, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον· ὅτε δὲ οὐ προσποιεῖται τὸ ἐφ' ἡμῖν, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρειν δοκεῖ φάσκων· ἐξουσίαν ἔχει ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι, ὃ μὲν σκεῦος εἰς τιμὴν, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν· καὶ οὐκ ἔστιν ἐναντιώματα τὰ εἰρημένα ὑπ' αὐτοῦ· συνακτέον ἀμφότερα, καὶ ἕνα λόγον ἐξ ἀμφοτέρων τέλειον ἀποδοτέον· οὔτε τὸ ἐφ' ἡμῖν χωρὶς τῆς ἐπιστήμης τοῦ Θεοῦ, οὔτε ἡ ἐπιστήμη τοῦ Θεοῦ προκόπτειν ἡμᾶς ἀναγκάζει, ἐὰν μὴ καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τὸ ἀγαθόν τι συμβαλλώμεθα· οὔτε τὸ ἐφ' ἡμῖν χωρὶς τῆς ἐπιστήμης τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς καταχρήσεως τοῦ κατ' ἀξίαν τοῦ ἐφ' ἡμῖν, ποιοῦντας εἰς τιμὴν ἢ εἰς ἀτιμίαν γενέσθαι τινά· οὔτε τὸ ἐπὶ τῷ Θεῷ μόνου κατασκευάζοντος εἰς τιμὴν ἢ εἰς ἀτιμίαν τινὰ, ἐὰν μὴ ὕλην τινὰ διαφορᾶς σχῇ τὴν ἡμετέραν προαίρεσιν κλίνουσαν ἐπὶ τὰ χείρονα, ἢ ἐπὶ τὰ κρείττονα. καὶ ταῦτα μὲν αὐτάρκως ἡμῖν κατεσκευάσθω περὶ τοῦ αὐτεξουσίου·

INTERPRETATIO NOVA.

12. Sed quoniam Apoſtolus interdum non adſcribit Deo quod vas ſit in honorem vel in contumeliam, ſed totum ad nos refert cum ait: *Si quis igitur expurgaverit ſe, erit vas in honorem ſanctificatum, utile Domino, & ad omne opus bonum paratum*: interdum id nobis non tribuit, ſed totum Deo adſcribere videtur cum dicit: *Poteſtatem habet figulus luti ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam*, nec illa ſecum pugnant: concilianda utraque ſunt, & ex iis perfectus unus ſenſus conficiendus. Neque libertas noſtra ſine ſcientia Dei, neque ſcientia Dei nos proficere cogit, niſi ad bonum ipſi aliquid conferamus: cum neque libertas noſtra ſine ſcientia Dei

&

22. Verum quoniam Apoſtoli ſermo in his quidem quæ de vaſis honoris vel contumeliæ dicit, quia *ſi quis ſeipſum mundaverit, erit vas ad honorem ſanctificatum, & utile Domino, ad omne opus bonum ſemper paratum,* nihil videtur in Deo poſuiſſe, ſed totum in nobis; in his vero in quibus ait: *Poteſtatem habet figulus luti de eadem maſſa facere aliud vas ad honorem, aliud ad contumeliam,* totum videtur ad Deum retuliſſe: non eſt accipiendum iſta ſibi eſſe contraria, ſed uterque ſenſus ad unum vocandus, & e duobus unus effici debet intellectus: id eſt, ut neque quæ in noſtro arbitrio ſunt, putemus ſine adjutorio Dei effici poſſe: neque ea quæ in manu Dei ſunt, putemus abſque noſtris actibus & ſtudiis & propoſito conſummari: ſcilicet quod neque nos velle aliquid vel efficere ita in noſtro habeamus arbitrio, ut non ſcire debeamus hoc ipſum quod poſſumus velle vel efficere, a Deo nobis datum eſſe ſecundum eam diſtinctionem quam ſupra diximus. Vel rurſum cum Deus fingit vaſa, alia quidem ad honorem, alia vero ad contumeliam, putandum eſt quod non honoris vel contumeliæ cauſas tanquam materiam quandam noſtras vel voluntates, vel propoſita, vel merita habeat, ex quibus vas ſingulorum noſtrorum vel ad honorem vel ad contumeliam fingat, dum motus ipſe animæ vel propoſitum mentis de ſe ipſo ſuggerat illi quem non latet cor & cogitatio animi, utrum ad honorem fingi vas ejus, an ad contumeliam debeat. Sed iſta ſufficiant nobis prout potuimus de liberi arbitrii quæſtionibus agitata. CA-

INTERPRETATIO NOVA.

& uſu dignitatis arbitrii noſtri faciat ut in honorem aliquis vel in ignominiam fiat: neque ſola Dei voluntas in honorem aut ignominiam quemquam faciat, niſi materiem quandam differentiæ habeat noſtram voluntatem quæ in deteriora vel meliora propendeat. Sed *hæc ſufficiant nobis* de libertate arbitrii.

CAPUT II.

De contrariis poteſtatibus.

1. Videndum nunc eſt ſecundum ſcripturas, quomodo contrariæ virtutes, vel ipſe diabolus reluctantur humano generi provocantes & inſtigantes ad peccatum. Et primo quidem in Geneſi ſerpens Evam ſeduxiſſe deſcribitur: de quo in Aſcenſione Moyſi cujus libelli meminit in epiſtola ſua apoſtolus Judas, Michael archangelus cum diabolo diſputans de corpore Moyſi, ait a diabolo inſpiratum ſerpentem cauſam exſtitiſſe prævaricationis Adæ & Evæ. Sed & illud requiritur a quibusdam, quis eſt angelus qui de cœlo loquitur ad Abraham dicens: *Nunc cognovi quoniam tu times Deum, & non peperciſti filio tuo dilecto quem dilexiſti pro me?* Manifeſte enim angelus fuiſſe deſcribitur, qui dicit cognoviſſe ſe tunc quia timeret Deum Abraham, & non peperciſſet filio ſuo dilecto ſicut ſcriptura dicit: ſed non declaravit quia pro Deo, ſed pro ſe, hoc eſt pro eo qui hoc dicebat. Requirendum eſt etiam illud de quo in Exodo dicitur, quia voluerit interficere Moyſen pro eo quod abibat in Ægyptum. Sed & poſtea quis eſt qui exterminator angelus dicitur: nec non & ille quis ſit qui in Levitico ſcriptus eſt Apopompæus, id eſt transmiſſor, de quo ait ita ſcriptura: *Sors una domino, & ſors una Apopompæo, id eſt, transmiſſori?* Sed & in primo libro Regnorum, ſpiritus peſſimus Saulem dicitur effocare. In tertio vero libro Michæas propheta dicit: *Vidi Dominum Iſrael ſedentem ſuper thronum ſuum & omnis militia cœli ſtabat circa eum a dextris ejus, & a ſiniſtris ejus. Et dixit Dominus: Quis ſeducet Achab regem Iſrael, ut aſcendat & cadat in Ramoth Galaad? Et dixit iſte ſic, & ille dixit ſic. Exiit ſpiritus, & ſtetit in conſpectu Domini, & dixit: Ego ſeducam eum. Et dixit Dominus ad eum: In quo? Et dixit: Exeam, & ero ſpiritus men-*

dax in ore omnium prophetarum ipſius. Et dixit: Seduces, & quidem poteris. Exi ergo, & fac cito ſic. Et nunc dedit Dominus ſpiritum mendacem in ore omnium prophetarum tuorum: dominus locutus eſt ſuper te mala. Manifeſte enim per hoc oſtenditur voluntate & propoſito ſuo elegiſſe ſpiritus quidam ut ſeduceret, & mendacium operaretur quo abuteretur Dominus ad necem Achab qui hoc pati dignus erat. In primo quoque libro Paralipomenon, *ſuſcitavit*, inquit, *diabolus Satan in Iſrael, & concitavit David ut numeraret populum.* In pſalmis vero angelus malus atterere dicitur quosdam. In Eccleſiaſte quoque Salomon ait: *Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te, locum tuum ne dimittas, quoniam ſanitas compeſcet peccata multa.* In Zacharia vero legimus diabolum ſtantem a dextris Jeſu: & reſiſtentem ei. Eſaias vero ait gladium Domini exſurgere ſuper draconem ſerpentem perverſum. Quid autem dicam de Ezéchiel in ſecunda viſione ad principem Tyri manifeſtiſſime de virtute contraria prophetante, qui etiam in fluminibus Ægypti draconem dicit habitare? Totus autem liber, qui ſcriptus eſt de Job, quid aliud, quam de diabolo continet, petente poteſtatem ſibi dari omnium, quæ habet Job, & filiorum ejus, inſuper corporis ejus? Qui tamen per ejus patientiam vincitur. In quo libro multa reſponſis ſuis edocuit Dominus de adverſante nobis virtute draconis. Hæc interim ex veteri Teſtamento, quantum ad præſens memoriæ ſuccurrere potuerunt, dicta ſint de eo quod contrariæ virtutes vel nominantur in ſcripturis, vel humano generi dicuntur adverſari, poſtmodum puniendæ. Videamus autem & in novo Teſtamento, ubi Satanas ad ſalvatorem accedit, tentans eum; ſpiritus vero maligni, & dæmonia immunda quæ aliquantos obſederant, fugata ſunt a Salvatore de corporibus patientium, qui & liberati ab eo dicuntur. Sed & Judas cum jam diabolus miſiſſet

ſiſſet in cor ejus ut traderet Chriſtum, poſtea etiam totum Satanam ſuſcepit in ſeſe: ſcriptum eſt enim quia poſt bucellam introivit in illum Satanas. Paulus vero apoſtolus docet nos non debere dare locum diabolo, *ſed induite*, inquit, *arma Dei, ut poſſitis reſiſtere adverſus aſtutias diaboli*: deſignans *luctamen* eſſe ſanctis *non adverſus carnem & ſanguinem, ſed adverſus principatus, adverſus poteſtates, adverſus mundi hujus rectores tenebrarum harum, adverſus ſpiritalia nequitiæ in cæleſtibus*. Sed & Salvatorem crucifixum eſſe dicit a principibus hujus mundi qui deſtruentur, quorum etiam ſapientiam dicit ſe non loqui. Per hæc igitur omnia docet nos ſcriptura divina eſſe quosdam inviſibiles hoſtes dimicantes adverſus nos, & præcipit armari nos debere contra eos. Unde & ſimpliciores quique Domino Chriſto credentium exiſtimant, quod omnia peccata quæcumque commiſerint homines, ex iſtis contrariis virtutibus mentem delinquentium perurgentibus fiant, pro eo quod in certamine iſto inviſibili ſuperiores inveniantur poteſtates. Quod ſi, verbi cauſa, diabolus non eſſet, nemo hominum omnino delinqueret.

2. Nos vero rationem dilucidius intuentes, hæc ita eſſe non arbitramur, conſiderantes ea quæ manifeſte ex corporali neceſſitate deſcendunt. An vero putandum eſt quod diabolus eſuriendi vel ſitiendi cauſa nobis exiſtat? Neminem eſſe puto qui hoc audeat affirmare. Si ergo eſuriendi & ſitiendi non nobis ipſe ſit cauſa, quid aliud cum uniuscujusque ætas ad virilitatis tempus advenerit, & naturalis caloris incentiva ſuggeſſerit? Conſequens eſt ſine dubio, ut ſicut eſuriendi & ſitiendi diabolus cauſa non eſt, ita nec ejus quidem motus qui adultæ ætati naturaliter ſuggeritur, id eſt appetendi coitus deſiderium. Quam cauſam non utique ſemper a diabolo moveri certum eſt, ita ut putandum ſit quia ſi diabolus non eſſet,

hujus-

hujuſcemodi admixtionis deſiderium corpora non haberent. Tum deinde conſideremus ſi (ut ſuperius oſtendimus) cibus hominibus non ex diabolo, ſed naturali quodam appetitur inſtinctu, utrum poſſet fieri ut ſi diabolus non eſſet, humana experientia tanta in percipiendo cibo diſciplina uteretur, ut nunquam penitus excederet modum, id eſt, ut vel aliter quam res poſceret, vel amplius quam ratio indulgeret, acciperet, & nunquam eveniret hominibus in ſervando cibi modo menſuraque delinquere. Ego quidem non arbitror hoc ab hominibus ita potuiſſe ſervari, etiamſi nulla diaboli provocaſſet inſtinctio, ut in percipiendo cibo modum diſciplinamque nullus excederet, priusquam id longo uſu experientiaque didiciſſent. Quid igitur eſt? In eſcis quidem & potu poſſibile erat delinquere nos etiam ſine diaboli incitamentis, ſi forte minus continentes, vel minus induſtrii fuiſſemus inventi: in appetendo vero coitu, vel naturalibus deſideriis temperandis, putandum eſt quod non ſimile aliquid pateremur? Arbitror autem quod eadem rationis conſequentia etiam in cæteris naturalibus motibus poſſit intelligi cupiditatis, vel iræ, vel triſtitiæ, vel in omnibus omnino quæ per intemperantiæ vitium, modum menſuræ naturalis excedunt. Evidens igitur ratio eſt, quia ſicut in bonis rebus humanum propoſitum ſolum per ſeipſum imperfectum eſt ad conſummationem boni, adjutorio namque divino ad perfecta quæque perducitur: ita etiam in contrariis initia quædam, & velut quædam ſemina peccatorum ab his rebus quæ in uſu naturaliter habentur, accipimus. Cum vero indulſerimus ultra quam ſatis eſt, & non reſtiterimus adverſus primos intemperantiæ motus, tunc primi hujus delicti accipiens locum virtus inimica inſtigat, & perurget omnibus modis, ſtudens profuſius dilatare peccata, & quidem nobis hominibus occaſiones & initia præbentibus peccatorum;

inimi-

inimicis autem poteſtatibus latius ea & longius, & ſi fieri poteſt absque ullo fine propagantibus. Ita denique in avaritiam lapſus efficitur, cum primo homines parum quid pecuniæ deſiderant, deinde augeſcente vitio cupiditas increſcit. Poſt hoc jam cum etiam cæcitas mentis ex paſſione ſucceſſerit, inimicis virtutibus ſuggerentibus ac perurgentibus, pecunia jam non deſideratur, ſed rapitur, & vi, aut etiam ſanguinis humani profuſione conquiritur. Ad certiorem denique rei fidem, quod immenſitates iſtæ vitiorum a dæmonibus veniant, contemplari etiam ex eo facile poteſt, quod nihil minus his qui corporaliter vexantur a dæmonibus, etiam illi patiuntur, qui vel immoderatis amoribus, vel iræ intemperantia, vel nimietate triſtitiæ perurgentur. Nam & in nonnullis hiſtoriis refertur, quod in inſaniam quidam ex amore deciderunt, alii ex iracundia, nonnulli ex triſtitia, vel nimio gaudio: quod arbitror ex eo accidere, quia contrariæ iſtæ virtutes, id eſt dæmones loco ſibi in eorum mentibus dato quem intemperantia prius patefecerit, ſenſum eorum penitus poſſederint: maxime cum nulla eos ad reſiſtendum virtutis gloriæ concitarit.

3. Quod autem ſint quædam peccata quæ non a contrariis virtutibus veniant, ſed ex naturalibus corporis motibus initium ſumant, manifeſtiſſime declarat apoſtolus Paulus in eo dum dicit: *Caro concupiſcit adverſus ſpiritum, ſpiritus autem adverſus carnem: hæc ſunt quæ ſibi invicem reſiſtunt, ut non qua vultis illa faciatis.* Si ergo caro concupiſcit adverſus ſpiritum, & ſpiritus adverſus carnem, eſt nobis aliquando colluctatio adverſus carnem & ſanguinem, id eſt cum homines ſumus, & ſecundum carnem ambulamus, & cum non poſſumus tentari in majoribus tentationibus quam humanis, cum dicitur de nobis: *Tentatio vos non comprehendat niſi humana. Fidelis autem Deus qui non permittet vos tentari ſupra id quod poteſtis.* Sicut enim hi

qui

qui agonibus præſunt, eos qui ad certamen veniunt, non utcumque, neque fortuito inter ſe ſinunt inire certamina, ſed diligenti examinatione prout vel corpora viderint, vel ætates, æquiſſima comparatione jungentes illum cum illo, verbi gratia, pueros cum pueris, viros cum viris, qui ſibi vel ævi vel roboris propinquitate conveniant: ita intelligendum eſt etiam de divina providentia, quod omnes qui in hos humanæ vitæ deſcenderint agones, juſtiſſima moderatione diſpenſet ſecundum rationem uniuscujusque virtutis, quam ipſe ſolus, qui ſolus corda hominum intuetur, agnoſcit: ut alius quidem pugnet adverſus carnem talem, alius vero adverſus talem, & alius quidem in tantum tempus, alius vero in tantum, & ut alter inſtigetur carne in hoc vel illud, alius vero in aliud: tum vero ut alius reſiſtat adverſus inimicam poteſtatem illam vel illam, alius vero adverſus duas vel tres ſimul, aut nunc quidem adverſus aliam, nunc iterum adverſus aliam, & certo tempore quodam adverſus illam, & certo quodam adverſus aliam, vel poſt quæ geſta adverſus quas pugnet, poſt quæ vero adverſus alias. Intuere enim, ne forte tale aliquid indicetur per hoc quod dicit Apoſtolus: *Fidelis autem Deus qui non patietur vos tentari ſupra id quod poteſtis,* id eſt, pro eo quod ſinguli pro virtutis ſuæ quantitate, vel poſſibilitate tentantur. Nec tamen quoniam diximus juſto Dei judicio unumquemque pro virtutis ſuæ quantitate tentari, idcirco putandum eſt, quia omni genere debeat vincere qui tentatur: ſicut ille quidem qui in agone contendit, quamvis æqua moderatione comparatus ſit adverſario, non tamen omni genere vincere poterit. Verum niſi æqualis fuerit concertantium virtus, non erit juſta palma vincentis, nec juſte culpabitur victus, propterea quod permittit quidem nos tentari, non tamen ſupra id quod poſſumus: pro viribus enim noſtris tentamur:

nec tamen ſcriptum eſt, quia faciet in tentatione etiam exitum ſuſtinendi, ſed exitum ut ſuſtinere poſſimus. Ut vero hoc quo poſſe nobis ipſe dedit vel ſtrenue, vel ſegniter impleamus, in nobis eſt. Dubium enim non eſt quod in omni tentatione adeſt nobis tolerandi virtus, ſi tamen nos competenter utamur virtute conceſſa. Non enim idem eſt habere vincendi virtutem, & vincere, ſicut ipſe Apoſtolus cautiſſimo ſermone ſignavit, dicens, quia *dabit Deus exitum ut ſuſtinere poſſitis*, non ut ſuſtineatis. Multi enim non ſuſtinent, ſed in tentatione vincuntur. A Deo autem datur, non ut ſuſtineamus: alioquin nullum jam videretur eſſe certamen: ſed ut ſuſtinere poſſimus. Ea autem virtute quæ nobis data eſt ut vincere poſſimus, ſecundum liberi arbitrii facultatem aut induſtrie utimur, & vincimus; aut ſegniter, & ſuperamur. Si enim totum nobis hoc detur ut omni genere ſuperemus, & nullo modo vincamur, quæ jam ſupereſt cauſa certandi ei qui vinci non poteſt? Aut quod palmæ meritum, ubi repugnandi adimitur vincendique facultas? Si vero æque quidem omnibus nobis vincendi poſſibilitas præbeatur, in noſtra autem poſitum ſit poteſtate, quomodo hac poſſibilitate uti debeamus, id eſt vel induſtrie, vel ſegniter, juſta erit vel victi culpa, vel palma victoris. Igitur ex his quæ pro viribus noſtris diſputata ſunt, arbitror quod evidenter apparuit eſſe quædam delicta quæ nequaquam malignis virtutibus perurgentibus committamus, alia vero eſſe quibus inſtinctu earum ad nimietatem quandam immoderationemque provocemur. Unde conſequens eſt nunc inquirere quomodo ipſæ contrariæ virtutes hæc ipſa incitamenta operentur in nobis.

4. Cogitationes quæ de corde noſtro procedunt, vel memoria quorumcumque geſtorum, vel quarumlibet rerum cauſarumque comtemplatio, invenimus

quod-

quod aliquoties ex nobis ipſis procedant, aliquoties a contrariis virtutibus concitentur: interdum etiam a Deo, vel a ſanctis angelis immittantur. Verum hæc ita eſſe fabuloſum fortaſſe videbitur, niſi ſcripturæ divinæ teſtimoniis fuerit comprobatum. Quod ergo cogitatio oriatur ex nobis, David teſtatur in pſalmis dicens: *Quia cogitatio hominis confitebitur tibi, & reliquiæ cogitationis diem feſtum agent tibi.* Quod autem & a contrariis virtutibus fieri ſoleat, Salomon in Eccleſiaſte teſtatur hoc modo: *Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te, locum tuum ne dimittas: quoniam ſanitas compeſcit peccata multa.* Et Paulus apoſtolus de iiſdem teſtimonium dabit, dicens: *Cogitationes deſtruentes, & omnem elationem quæ ſe extollit adverſus ſcientiam Chriſti.* Ex Deo autem quod fiat, David nihilominus teſtatur in pſalmis dicens: *Beatus vir cujus eſt ſuſceptio apud te Domine, aſcenſus in corde ejus.* Et Apoſtolus dicit quoniam *Deus dedit in corde Titi.* Quod vero etiam per angelos vel bonos, vel malos aliqua humanis cordibus ſuggerantur, deſignat vel Tobiam angelus comitatus vel Prophetæ ſermo dicentis: *Et reſpondit angelus qui loquebatur in me:* ſed & Paſtoris liber hæc eadem declarat dicens quod bini angeli ſingulos quosque hominum comitentur: & ſi quando bonæ cogitationes cor noſtrum aſcenderint, a bono angelo ſuggeri dicit: ſi vero contrariæ, mali angeli dicit eſſe inſtinctum. Eadem quoque Barnabas in epiſtola ſua declarat, cum duas vias eſſe dicit, unam lucis, alteram tenebrarum, quibus & præeſſe certos quosque angelos dicit: viæ quidem lucis angelos Dei: tenebrarum autem viæ, angelos Satanæ. Nihil tamen aliud putandum eſt accidere nobis ex ipſis quæ cordi noſtro ſuggeruntur bonis vel malis, niſi commotionem ſolam & incitamentum provocans nos vel ad bona vel ad mala. Poſſibile autem nobis eſt cum maligna virtus nos cœperit ad malum incitare,

 abjice-

abjicere a nobis pravas ſuggeſtiones, & reſiſtere ſuaſionibus peſſimis, & nihil prorſus culpabiliter gerere. Et rurſum poſſibile eſt ut cum nos divina virtus ad meliora provocaverit, non ſequamur, liberi arbitrii poteſtate in utraque nobis ſervata. Dicebamus ſane in ſuperioribus, quod etiam memoriæ nobis quædam vel bonorum vel malorum ſuggerantur, ſive per divinam providentiam, ſive per virtutes contrarias: ſicut oſtenditur in libro Eſther, cum beneficia juſtiſſimi Mardochæi Artaxerxes non meminiſſet, & nocturnis vigiliis fatigatus a Deo in memoriam recepiſſet rerum geſtarum monimenta chartis mandata requirere: in quibus de beneficiis Mardochæi admonitus inimicum quidem ejus Aman ſuſpendi juberet; ipſi vero honores magnificos, univerſæ autem ſanctorum genti ſalutem periculo jam imminente conferret. Per contrariam vero diaboli virtutem memoriæ pontificum & ſcribarum putandum eſt ſuggeſtum illud quod venientes ad Pilatum dixerunt: *Domine recordati ſumus, quomodo ſeductor ille dixit, dum adhuc viveret, quia poſt tertiam diem reſurgam.* Sed & Judas quod de proditione domini Salvatoris cogitavit, non fuit a ſola mentis ejus malitia veniens. Teſtata eſt enim ſcriptura, quia *diabolus jam miſiſſet in cor ejus ut traderet eum.* Propter quod & Salomon recte præcepit, dicens: *Cum diligentia ſerva tuum cor.* Et Paulus apoſtolus ait: *Amplius debemus intendere his quæ audivimus, ne forte effluamus.* Et cum dicit: *Nolite locum dare diabolo*, oſtendens per hoc quia certo opere, vel certa quadam deſidia animi locus diabolo datur, ut ſi ſemel ingreſſus fuerit cor noſtrum, aut obtineat nos, aut certe vel polluat animam, ſi non penitus obtinere potuerit, cum ignita ſua jacula jactat in nos: quibus aliquando quidem in altum deſcendente vulnere ſauciamur, aliquando vero tantummodo inflammamur. Raro certe & paucis quibusdam hæc ejus ignita jacula

reſtin-

reſtinguuntur, ita ut locum vulneris non inveniant, id eſt, cum quis munitiſſimo & validiſſimo ſcuto fidei fuerit obtectus. Quod vero dictum eſt in epiſtola ad Epheſios: *Quia non eſt nobis colluctatio adverſus carnem & ſanguinem, ſed adverſus principatus, & poteſtates, adverſus mundi hujus rectores tenebrarum harum, adverſus ſpiritalia nequitiæ in cæleſtibus:* ita oportebit intelligi quod dixit, *nobis*: id eſt, mihi Paulo, & vobis Epheſiis, & quibuscumque non eſt colluctatio cum carne & ſanguine. His etenim certamen eſt adverſus principatus & poteſtates, adverſus mundi hujus rectores tenebrarum, non ſicut erat Corinthiis, quibus certamen adhuc adverſus carnem & ſanguinem erat, quos tentatio non apprehenderat niſi humana.

5. Nec tamen putandum eſt quod ſinguli quique adverſus omnia hæc decertent. Impoſſibile enim id eſſe arbitror ulli hominum (quamvis ille ſit ſanctus) ut adverſus omnia hæc ſimul poſſit habere certamen. Quod ſi ullo modo id accidat (quod certe fieri non poteſt) impoſſibile eſt ut id prorſus ferre poſſit humana natura ſine maxima ſubverſione ſui: ſed ſicut, verbi gratia, quinquaginta aliqui milites ſi dicant ſibi imminere certamen adverſus alios quinquaginta, non ita intelligendum eſt, quod unus ex illis adverſus quinquaginta dimicaturus ſit, ſed recte dicit unusquisque illorum, quia certamen nobis eſt adverſum quinquaginta, omnibus tamen adverſum omnes: ita etiam hoc audiendum eſt quod Apoſtolus dicit, quod univerſis athletis & militibus Chriſti colluctatio & certamen eſt adverſus omnia iſta quæ enumerata ſunt: omnibus, ſingulis tamen, vel cum ſingulis futuro certamine, vel certe prout probatum fuerit ab agonis ipſius juſto præſide Deo. Arbitror namque quia certa menſura ſit humanæ naturæ: etſi Paulus ille ſit de quo dicitur, *Vas electionis eſt mihi iſte*; aut Petrus adverſus quem portæ inferi non prævalent, aut ſi Moy-

Moyſes ille ſit amicus Dei, quorum nullus prorſus omnem ſimul adverſariarum virtutum catervam poſſet ſine ſui aliqua pernicie tolerare, niſi forte illius ſolius virtus operetur in eo qui dixit: *Confidite, ego vici mundum.* Propter quem confidenter etiam Paulus dicebat: *Omnia poſſum in eo qui me confortat Chriſtus.* Et iterum: *Amplius autem quam omnes illi laboravi, non autem ego, ſed gratia Dei mecum.* Propter hanc ergo virtutem quæ utique humana non eſt, operantem & loquentem in ſe, Paulus dicebat: *Certus ſum autem quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque poteſtates, neque præſentia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque virtus, neque alia ulla creatura poterit nos ſeparare a charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Jeſu Domino noſtro.* Sola enim per ſe humana natura non arbitror quia poſſit adverſus angelos, & excelſa & profunda, & aliam creaturam habere certamen: ſed cum ſenſerit præſentem in ſe Dominum & inhabitantem, confidentia divini adjutorii dicet: *Dominus illuminatio mea & Salvator meus, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo? Dum appropiant ſuper me nocentes ut edant carnes meas, qui tribulant me inimici mei ipſi infirmati ſunt & ceciderunt. Si conſiſtant adverſum me caſtra, non timebit cor meum: ſi exurgat adverſum me prælium, in hoc ego ſperabo.* Unde ego arbitror quod nunquam homo fortaſſis per ſeipſum virtutem contrariam vincere poteſt, niſi uſus fuerit adjutorio divino. Unde & angelus luctatus eſſe dicitur cum Jacob. Quod nos quidem ita intelligimus, quia non idem ſit luctatum eſſe cum Jacob angelum, quod eſt adverſum Jacob: ſed is quidem qui ei ſalutis ipſius cauſa aderat, qui & cognitis profectibus ejus, etiam nomen ei Iſrael dedit, iſte cum ipſo luctatur: id eſt, cum ipſo eſt in agone, & juvat eum in certamine: cum ſine dubio alius eſſet adverſus quem dimicaret, & adverſus quem ei certamen

agere-

agerctur. Denique Paulus non dixit nobis eſſe luctamen cum principibus, vel cum poteſtatibus, ſed adverſus principatus & poteſtates. Unde etſi Jacob luctatus eſt, ſine dubio adverſus aliquam harum virtutum luctatus eſt, quas humano generi, & ſanctis præcipue adverſari, & movere certamina Paulus enunciat. Ideo denique dicit de eo ſcriptura, quia *luctatus eſt cum angelo, & invaluit ad Deum:* ut ſit agonis quidem certamen angeli adjutorio ſuſtentatum, perfectionis vero palma vincentem perducat ad Deum.

6. Nec ſane arbitrandum eſt quia hujusmodi certamina corporum robore & palæſtricæ artis exercitiis peragantur, ſed ſpiritui adverſus ſpiritum pugna eſt, ſimiliter ut Paulus deſignat adverſus principatus, & poteſtates, & mundi hujus rectores tenebrarum nobis imminere certamen. Ipſa vero certaminum ſpecies ita intelligenda eſt, cum damna, cum pericula, cum opprobria, cum criminationes excitantur adverſum nos, non id agentibus adverſis poteſtatibus ut hæc tantummodo patiamur, ſed ut per hæc vel ad iram multam, vel ad triſtitiam nimiam, vel ad deſperationem ultimam provocemur: vel certe quod eſt gravius, conqueri adverſus Deum fatigati & victi tædiis compellamur, tanquam humanam vitam non æque juſteque moderantem: ut per hoc infirmemur in fide, vel decidamus ab ſpe, vel transferri cogamur a veritate dogmatum, & impium aliquid de Deo ſentire perſuadeamur. Talia namque quædam ſcripta ſunt de Job, cum diabolus dari ſibi facultatem bonorum ejus popoſciſſet a Deo. Per quod etiam illud edocemur, quod non fortuitis aliquibus incurſionibus impugnemur, ſi quando nos talia aliqua facultatum damna percuſſerint, neque quod fortuito noſtrorum aliquis captivus abducitur, vel domorum ruinæ in quibus chari quique opprimantur, eveniunt: in quibus omnibus unusquisque fidelium dicere debet,

quia *non haberes adverſum me poteſtatem, niſi eſſet data tibi deſuper.* Vide enim quia non cecidiſſet domus Job ſupra filios ejus, niſi prius adverſus eos diabolus accepiſſet poteſtatem: neque equites ternis ordinibus irruiſſent, ut raperent camelos ejus, vel boves, cæteraque animalia, niſi inſtincti ab eo ſpiritu cui ſe miniſtros ex propoſiti ſui obedientia mancipaverant. Sed nec ille quidem qui videbatur ignis, vel quod putatum eſt fulmen, cecidiſſet ſuper oves Job, antequam diabolus diceret ad Deum: *Nonne tu communiſti omnia quæ foris ſunt, & quæ intus ſunt, & ejus reliqua? Sed vero immitte manum tuam, & continge omnia quæ habet, niſi in faciem benedixerit tibi.*

7. Ex quibus omnibus illud oſtenditur, quod omnia hæc quæ fiunt in hoc mundo, quæ media exiſtimantur, ſive illa triſtia ſint, ſive quoquomodo ſint, non quidem a Deo fiunt, nec tamen ſine Deo: dum malignas & contrarias virtutes talia volentes operari non ſolum non prohibet Deus, ſed & permittit facere hæc, ſed certis quibusque temporibus & perſonis: ſicut & in ipſo Job dicitur quia ad certum tempus paratus eſt cadere ſub aliis, & domus ipſius deprædari ab iniquis. Propterea docet nos ſcriptura divina omnia quæ accidunt nobis tanquam a Deo illata ſuſcipere, ſcientes quod ſine Deo nihil fit. Quod autem hæc ita ſint, id eſt, quod ſine Deo nihil fiat, quomodo poſſumus dubitare, Domino & Salvatore pronunciante, & dicente: *Nonne duo paſſeres aſſe veneunt, & unus ex ipſis non cadet ſuper terram ſine patre veſtro qui in cœlis eſt?* Sed neceſſitas nos traxit paulo amplius evagari de colluctatione adverſarum virtutum, quam adverſus homines gerunt, diſputantes & de his quæ humano generi accidunt triſtioribus, id eſt tentationibus vitæ hujus, ſicut ait Job: *Nonne tentatio eſt omnis vita hominis ſuper terram?* ut manifeſtius quomodo hæc accidant, & quam pie de his ſentiri

tiri debeat, panderetur. Nunc videamus quomodo homines etiam in peccatum falſæ ſcientiæ dilabuntur, vel quo proſpectu virtutes contrariæ etiam de his pugnas adverſum nos ſoleant commovere.

CAPUT III.

De triplici ſapientia.

1. Docere nos volens ſanctus Apoſtolus magnum aliquid & reconditum de ſcientia & ſapientia in prima ad Corinthios epiſtola ait: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos: ſapientiam vero non hujus mundi, neque principum hujus mundi qui deſtruuntur, ſed loquimur Dei ſapientiam in myſterio abſconditam, quam prædeſtinavit Deus ante ſæcula in gloriam noſtram, quam nemo principum hujus mundi cognovit: ſi enim cognoviſſent, nunquam Dominum majeſtatis crucifixiſſent.* In quo oſtendere volens ſapientiarum differentias, deſcribit eſſe quandam hujus mundi ſapientiam, & eſſe quandam ſapientiam principum hujus mundi, aliam vero eſſe Dei ſapientiam. Sed & hoc cum dicit: *Sapientiam principum hujus mundi*, non arbitror eum communem aliquam omnium principum hujus mundi ſapientiam dicere, ſed ſingulorum principum propriam quandam mihi videtur indicare ſapientiam. Et rurſum cum dicit: *Sed loquimur Dei ſapientiam in myſterio abſconditam, quam prædeſtinavit Deus ante ſæcula in gloriam noſtram*, requirendum eſt ſi eandem dicit Dei ſapientiam hanc quæ abſcondita eſt a temporibus aliis & generationibus, & non innotuit filiis hominum, ſicut nunc revelata eſt ſanctis Apoſtolis ejus & Prophetis, quæ erat & illa ante adventum Salvatoris ſapientia Dei, ex qua ſapiens erat Salomon, quo Salomone plus eſſe quod docet Salvator, ipſius Salvatoris ſermo pronunciat, cum dicit: *Et ecce plus Salomone hic.* In quo oſtenditur quia hi qui docebantur a Salvatore,

plus aliquid docebantur quam ſciverat Salomon. Si enim quis dicat quia ſciebat quidem Salvator amplius, non tamen etiam aliis plura tradebat quam Salomon, quomodo conveniet, & conſequenter dictum putabitur etiam illud quod in ſubſequentibus ait: *Regina auſtri ſurget in judicio, & condemnabit homines generationis hujus, propterea quod venit a finibus terræ audire ſapientiam Salomonis, & ecce plus Salomone hic?* Eſt igitur ſapientia mundi hujus, eſt & ſapientia per ſingulos fortaſſe principes mundi hujus. De ipſa vero unius Dei ſapientia, illud ſentimus indicari, quod minus quidem in antiquioribus & veteribus operata ſit, amplius vero & manifeſtius revelata per Chriſtum eſt. Verum de ſapientia Dei in locis propriis requiremus.

2. Nunc vero quoniam quidem in manibus eſt tractatus de virtutibus contrariis, qualiter moveant etiam ea certamina quibus falſa ſcientia etiam humanis mentibus inſeritur, & ſeducuntur animæ dum ſe putant inveniſſe ſapientiam, neceſſarium puto dicere, atque diſtinguere quæ ſit ſapientia mundi hujus, & quæ principum mundi hujus, ut per hoc qui ſint etiam patres hujus ſapientiæ, imo vero ſapientiarum harum, poſſimus advertere. Arbitror igitur, ſicut ſupra diximus, ſapientiam eſſe hujus mundi aliam quandam præter illas ſapientias quæ ſunt principum hujus mundi, per quam ſapientiam intelligi videntur ea & comprehendi quæ hujus mundi ſunt. Quæ tamen in ſe nihil habet ut poſſit aliquid vel de divinitate, vel de mundi ratione, vel de quibuſcumque excelſioribus rebus, vel de bonæ ac beatæ vitæ inſtitutione ſentire, ſed eſt talis (verbi cauſa) ut eſt omnis ars poetica, vel grammatica, vel rhetorica, vel geometria, vel muſica, cum quibus adnumeranda eſt fortaſſis etiam medicina. In his omnibus ſapientiam mundi hujus ineſſe ſentiendum eſt. Sapientiam vero

princi-

principum hujus mundi intelligimus, ut eſt Ægyptiorum ſecreta quam dicunt, & occulta philoſophia, & Chaldæorum aſtrologia & Indorum de ſcientia excelſi pollicentium, ſed & Græcorum multiplex variaque de divinitate ſententia. Igitur in ſcripturis ſanctis invenimus principes eſſe per ſingulas gentes, ſicut in Daniele legimus principem eſſe quemdam regni Perſarum, & alium principem regni Græcorum quos non homines eſſe, ſed virtutes quasdam evidenter ex conſequentia, ipſius lectionis oſtenditur. Sed & in Ezechiele propheta princeps Tyri virtus eſſe quædam ſpiritalis manifeſtiſſime deſignatur. Hi ergo & alii hujusmodi, habentes ſinguli ſapientias ſuas, & aſtruentes dogmata ſua, variasque ſententias, ut viderunt Dominum & Salvatorem noſtrum pollicentem & prædicantem ſe ob hoc veniſſe in hunc mundum, ut deſtrueret omnia illa quæcumque eſſent falſi nominis ſcientiæ dogmata, continuo quis obtegeretur intrinſecus, ignorantes, inſidiati ſunt ei; *Aſtiterunt* enim *reges terræ, & principes convenerunt in unum adverſus Dominum & adverſus Chriſtum ejus.* Quibus eorum inſidiis cognitis, & his quæ adverſus filium Dei moliti ſunt intellectis, cum gloriæ Dominum crucifixerunt, ait Apoſtolus quia *ſapientiam loquimur inter perfectos, ſapientiam autem non hujus ſæculi, neque principum hujus ſæculi qui deſtruuntur, quam nemo principum hujus mundi cognovit. Si enim cognoviſſent, numquam Dominum gloriæ crucifixiſſent.*

3. Quærendum ſane eſt utrum iſtæ ſapientiæ principum hujus mundi quibus homines imbuere nituntur, inſidiandi & lædendi ſtudio ingerantur hominibus ab adverſariis virtutibus, aut tantummodo erroris cauſa adhibeantur: id eſt, non lædendi hominis proſpectu, ſed quia hæc vera eſſe ipſi illi mundi hujus principes arbitrantur, ideo etiam cæteros docere cupiant ea quæ ipſi vera eſſe opinantur: quod & magis arbitror.

Sicut

Sicut enim, verbi cauſa, Græcorum auctores, vel uniuscujusque hæreſis principes cum prius ipſi errorem falſæ doctrinæ pro veritate ſuſceperint, & hanc eſſe veritatem apud ſemetipſos judicaverint, tunc demum etiam cæteris eadem perſuadere conantur, quæ apud ſemetipſos vera eſſe cenſuerint: ita putandum eſt facere & principes hujus mundi, in quo mundo certæ quæque ſpiritales virtutes certarum gentium ſortitæ ſunt principatum, & propter hoc principes hujus mundi appellatæ ſunt. Sunt præterea etiam aliæ præter hos principes ſpeciales quædam mundi hujus energiæ, id eſt, virtutes ſpiritales aliquæ, certa quædam operantes quæ ipſæ ſibi pro arbitrii ſui libertate ut agerent elegerunt, ex quibus ſunt iſti principes qui operantur ſapientiam hujus mundi: verbi cauſa, ut ſit propria quædam energia ac virtus quæ inſpiret poeticam, alia quæ geometriam, & ita quæque ſingulas quaſque hujuſcemodi artes diſciplinasque commoveant. Denique quamplurimi Græcorum opinati ſunt artem poeticam ſine inſania non poſſe conſtare: unde & in hiſtoriis eorum refertur aliquoties eos quos vates appellant, ſubito inſaniæ cujusdam ſpiritu eſſe repletos. Quid autem dicendum eſt de his etiam quos divinos appellant, a quibus per inoperationem dæmonum eorum qui eis præſunt, verſibus arte moderatis reſponſa proferuntur? Sed & hi quos magos vel maleficos dicunt, aliquoties dæmonibus invocatis ſupra pueros adhuc parvæ ætatis, verſu eos dicere poemata admiranda omnibus & ſtupenda fecerunt. Quæ hoc modo geri arbitranda ſunt, quod ſicut ſanctæ & immaculatæ animæ ſi cum omni affectu omnique puritate ſe voverint Deo, & alienas ſe ab omni dæmonum contagione ſervaverint, & per multam abſtinentiam purificaverint ſe, & piis ac religioſis imbutæ fuerint diſciplinis, participium per hoc divinitatis aſſumunt, & prophetiæ ac cæterorum divinorum

dono-

donorum gratiam merentur: ita putandum eſt etiam eos qui ſe opportunos contrariis virtutibus exhibent, id eſt, induſtria vita, vel ſtudio amico illis & accepto, recipere eorum inſpirationem, & ſapientiæ eorum ac doctrinæ participes effici. Ex quo fit ut eorum inoperationibus repleantur, quorum ſe prius famulatui ſubjugarunt.

4. De his ſane qui de Chriſto aliter docent quam ſcripturarum regula patitur, non otioſum eſt intueri, utrum inſidioſo propoſito adverſum Chriſti fidem nitentes contrariæ virtutes fabuloſa quædam ſimul & impia dogmata commentæ ſint: an vero etiam ipſæ audito verbo Chriſti, & neque evomere id valentes ex arcanis conſcientiæ ſuæ, neque pure ſanctèque retinere, per vaſa opportuna ſibi, &, ut ita dicam, prophetas ſuos, diverſos errores contra regulam chriſtianæ veritatis induxerint. Et magis putandum eſt quod apoſtatæ & refugæ virtutes quæ a Deo receſſerint, ex ipſa mentis ſuæ propoſitique nequitia vel invidia eorum quibus veritate cognita ad illum gradum unde ipſæ delapſæ ſunt, præparatur aſcenſus, ad impediendos hujuscemodi profectus, errores hos falſæ doctrinæ deceptionesque componunt. Manifeſte ergo & ex multis indiciis demonſtratur, quod humana anima dum in hoc eſt corpore, recipere poteſt diverſas energias, id eſt, inoperationes ſpirituum diverſorum malorum ac bonorum; & malorum quidem duplici ſpecie, id eſt, vel tunc cum penitus ex integro eorum poſſederint mentem, ita ut nihil omnino eos quos obſederint, intelligere vel ſentire permittant, ſicut exemplo ſunt ſi quos vulgo Energumenos vocant, quos amentes & inſanos videmus, quales illi erant qui in Evangelio a Salvatore curati eſſe referuntur; vel cum ſentientem quidem & intelligentem animum cogitationibus variis, & ſiniſtris perſuaſionibus inimica ſuggeſtione depravant: ut

exemplo eſt Judas ad proditionis facinus diaboli immiſſione provocatus, ſicut ſcriptura declarat, dicens: *Cum autem jam diabolus miſiſſet in cor Judæ Scariotis ut traderet eum.* Boni vero ſpiritus recipit quis energiam, id eſt, inoperationem, cum movetur & provocatur ad bona, & inſpiratur ad cæleſtia vel divina: ſicut [illegible] & ipſe Deus inoperatus eſt in prophetis, ſuggeſtionibus ſanctis ad meliora provocans & [illegible]: ita ſane ut maneret in arbitrio hominis ac judicio, [illegible] aut nolit ad cœleſtia & divina [illegible]. Unde & ex hac manifeſta [illegible] quando anima melioris ſpiritus [illegible], id eſt, ſi nullam prorſus [illegible] perturbationem vel álienationem [illegible], nec perdat arbitrii ſui judicium [illegible] omnes vel prophetæ, vel [illegible] ſine ulla mentis obturbatione [illegible]. [illegible] ergo ſpiritus ſuggeſtioni[illegible] ad recordationem meliorum [illegible] in ſuperioribus edocuimus, [illegible] & Artaxerxis fecimus ementio-[illegible]

[illegible] conſequenter requirendum pu[illegible] humana anima nunc quidem [illegible] moveatur a malis. Cujus rei [illegible] quaſdam antiquiores etiam hac [illegible], ſicut deſignat Joannes in ma[illegible] & exultans, cum vox ſaluta[illegible] matris ejus allata eſt: [illegible] propheta, qui antequam [illegible] matris, cognitus erat Deo, & [illegible] procederet ſanctificatus ab eo eſt,

&

[illegible] *quare humana anima nunc* [illegible] *virtutibus ad diverſa moveatur.* [illegible] ad Avitum.

& puer adhuc prophetiæ gratiam accepit. Et (*) rurſum e contrario manifeſte oſtenditur ab adverſariis ſpiritibus quosdam a prima ſtatim ætate poſſeſſos, id eſt nonnullos cum ipſo dæmone eſſe natos, alios vero a puero divinaſſe hiſtoriarum fides declarat. Alii a prima ætate dæmonem quem Pythonem nominant, id eſt, ventriloquum paſſi ſunt. Pro quibus omnibus ab his qui Dei providentia regi omnia quæ in mundo ſunt, aſſerunt, ſicut noſtra quoque continet fides, ut mihi videtur, non aliter poterit reſponderi, ita ut absque omni injuſtitiæ culpa providentia demonſtretur, niſi priores quædam fuiſſe eis cauſæ dicantur, quibus antequam in corpore naſcerentur animæ, aliquid contraxerint culpæ in ſenſibus vel motibus ſuis, pro quibus hoc merito pati a divina providentia judicatæ ſunt. Liberi namque arbitrii ſemper eſt anima, etiam cum in corpore hoc, etiam cum extra corpus eſt: & libertas arbitrii vel ad bona ſemper, vel ad mala movetur: nec unquam rationabilis ſenſus, id eſt mens vel anima, ſine motu aliquo vel bono vel malo eſſe poteſt. Quos motus cauſas præſtare meritorum veriſimile eſt etiam prius quam in hoc mundo aliquid agant: ut pro his meritis vel cauſis per divinam providentiam ſtatim a prima nativitate, immo & ante nativitatem, ut ita dicam, vel boni aliquid vel mali perpeti diſpenſentur. Et hæc quidem dicta ſint de his quæ videntur hominibus, vel a prima nativitate ſtatim, vel etiam antequam in hanc lucem prorum-

(*) *Et e contrario parvuli licet, & pene lactentes malis replentur ſpiritibus, & in divinos atque hariolos inſpirantur, in tantum ut etiam dæmon Pythonicus quosdam e tenera ætate poſſideat, quos derelictos eſſe apud providentiam Dei, cum nihil tale fecerint, ut iſtiusmodi inſaniam ſuſtinerent, non eſt ejus qui nihil vult absque Deo fieri, & omnia illius juſtitia gubernari.* Hieron. in epiſt. ad Avit.

prorumpant, evenire. De his vero quæ a diverſis ſpiritibus animæ, id eſt humanæ cogitationi ſuggeruntur, quæ vel ad bona, vel ad contraria provocent, interdum etiam in hoc exiſtere quædam anteriores corporeæ nativitatis cauſæ putandæ ſunt. Interdum vero vigilans mens, & abjiciens a ſe quæ mala ſunt, bonorum ad ſe adjutorium provocat: vel econtrario negligens & ignava, dum minus cauta eſt, locum dat his ſpiritibus qui velut latrones ex occulto inſidiantes, irruere humanas mentes cum locum ſibi datum per ſegnitiem viderint, moliuntur, ſicut ait Petrus apoſtolus quia *adverſarius noſter diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret* Propter quod die noctuque cor noſtrum omni cuſtodia ſervandum eſt, & locus non eſt dandus diabolo, ſed omnia agenda ſunt quibus miniſtri Dei, hi videlicet ſpiritus qui ad miniſterium miſſi ſunt eorum qui hæreditatem ſalutis vocati ſunt, inveniant in nobis locum, & delectentur ingredi hoſpitium animæ noſtræ, & habitantes apud nos conſiliis nos regant: ſi tamen habitaculum cordis noſtri virtutis & ſanctitatis cultu invenerint exornatum. Verum ſufficiant iſta pro viribus noſtris diſſerta a nobis de his virtutibus quæ humano generi adverſantur.

CAPUT IV.

De humanis tentationibus.

1. Nunc ne de humanis quidem tentationibus ſilendum puto, quæ naſcuntur interdum ex carne & ſanguine, vel ex prudentia carnis & ſanguinis quæ Deo dicitur eſſe inimica. Et utrum verum ſit quod quidam dicunt quaſi binas animas eſſe per ſingulos, poſteaquam de his tentationibus expoſuimus, quæ plus quam humanæ dicuntur, id eſt quas adverſum principatus, & poteſtates, & adverſum mundi

hujus

ujus rectores tenebrarum harum, & adverſus ſpiri-alia nequitiæ in cœleſtibus gerimus, vel quæ nobis dverſus ſpiritus malignos & immundos dæmones per-guntur, dicemus. In qua re conſequenter arbitror equirendum, ſi in nobis hominibus qui ex anima onſtamus & corpore ac ſpiritu vitali, eſt etiam aliud liquid quod incitamentum habeat proprium, & com-notionem ad malum provocantem: ſicut haberi a uibusdam quæſtio ſolet hujusmodi, utrumnam velut uæ animæ in nobis dicendæ ſint, una quædam divi-ior & cœleſtis, & alia inferior: an vero ex hoc ipſo uod corporibus inhæremus (quæ corpora ſecundum ropriam quidem naturam mortua ſunt & penitus xanima, quia ex nobis, id eſt, ex animabus corpus nateriale vivificatur, quod utique contrarium eſt & nimicum ſpiritui) trahimur & provocamur ad hæc ma-a quæ corpori grata ſunt: an vero tertium, quod uidam Græcorum arbitrati ſunt, quia anima noſtra um una ſit per ſubſtantiam, ex pluribus tamen con-ſtet, & una pars ejus rationabilis, pars vero alia ir-ationabilis dicatur, & ea quidem pars quam irratio-abilem dicunt, in duos rurſum dividatur affectus cu-iditatis & iracundiæ. Has ergo tres quas ſupra di-imus de anima opiniones a nonnullis haberi inveni-nus. Ex quibus illud interim quod quibusdam Græ-orum philoſophis viſum diximus, quia tripartita ſit nima, non valde confirmari ex divinæ ſcripturæ au-toritate pervideo: ad alia vero duo quæ reliqua ſunt, nveniri poſſunt aliquanta quæ ex divinis literis aptari oſſe videantur.

2. Ex quibus primo illud diſcutiamus quod aſtrue-e ſolent quidam, quia una ſit bona in nobis anima & œleſtis, alia vero inferior & terreſtris: & quod ea uidem quæ melior eſt, cælitus inſeratur, qualis eſt lla quæ & Jacob adverſus Eſau adhuc in utero poſito almam victoriæ ſupplantati præſtitit fratris; & quæ

eſt ambitio, avaritia, æmulatio, invidia, ſuperbia, & his ſimilia: cum quibus pugnam quamdam eſſe humanæ menti, vel ſpiritui videntes, ideo cauſam omnium horum malorum non ponunt aliud quid niſi hanc de qua ſuperius diximus, velut corporalem animam & ex ſeminis traduce generatam. Adhibere quoque ad aſſertionem horum etiam illud teſtimonium Apoſtoli ſolent, quod ait: *Manifeſta autem ſunt opera carnis, quæ ſunt fornicatio, immunditia, impudicitiæ, idololatria, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, diſſenſiones, hæreſes, ſectæ, invidiæ, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia*: dicentes non hæc omnia de uſu vel delectatione carnis originem trahere, ita ut putentur ejus ſubſtantiæ quæ animam non habet, id eſt carnis, hi omnes motus exiſtere. Sed & illud quod ait: *Videte fratres vocationem veſtram, quoniam non multi inter vos ſapientes ſecundum carnem*: ad hoc videbitur inclinandum, ut propria quædam videatur eſſe carnalis ac materialis ſapientia, alia vero ſit ſapientia ſecundum ſpiritum, quæ utique non poteſt dici ſapientia, niſi ſit anima carnis, quæ ſapiat hoc quod carnis ſapientia nominatur. Adhæc aiunt etiam illud: *Si caro repugnat adverſus ſpiritum, & ſpiritus adverſus carnem*, uti non quæ volumus illa faciamus, quæ ſunt de quibus dicit ut non quæ volumus, faciamus? Certum eſt, aiunt, de ſpiritu non dici: non enim voluntas ſpiritus prohibetur. Sed neque de carne: quia ſi non habet animam propriam, ſine dubio nec voluntatem habebit. Supereſt ergo ut de hujus animæ voluntate dicatur quæ habere poteſt propriam voluntatem, quæ utique adverſatur voluntati ſpiritus. Et ſi ita eſt, conſtat quod hujus animæ voluntas quædam media eſt inter carnem & ſpiritum, uni ſine dubio e duobus ſerviens, & obtemperans: cuicumque obtemperare delegerit. Quæ cum ſe delectationibus carnis ſubdiderit, carnales homines facit:

cum vero ſe ſpiritui junxerit, in ſpiritu eſſe homines facit, & propter hoc ſpiritales nominari. Quod deſignare Apoſtolus videtur, cum dicit: *Vos autem in carne non eſtis: ſed in ſpiritu.* Requirendum ergo eſt quæ ſit omnino hæc ipſa voluntas inter carnem & ſpiritum, præter eam voluntatem, quæ carnis eſſe vel ſpiritus dicitur. Pro certo namque habetur quod omnia quæcumque ſpiritus eſſe dicuntur, voluntas ſit ſpiritus: & quæcumque opera carnis eſſe dicuntur, voluntas ſit carnis. Quæ ergo iſta eſt præter hæc voluntas animæ quæ extrinſecus nominatur, quam voluntatem nolens nos facere Apoſtolus dicit: *Ut non quæcumque vultis illa faciatis?* In quo hoc videtur deſignari, quod neutro ex his duobus, id eſt neque carni, neque ſpiritui debeat adhærere. Sed dicet quis quia ſicut melius quidem eſt animæ ſi propriam faciat voluntatem, quam ut voluntatem faciat carnis: & iterum melius eſt facere voluntatem ſpiritus magis quam propriam voluntatem. Quomodo ergo Apoſtolus ait, *ut non quæ vultis illa faciatis?* Quoniam in ea pugna quæ inter carnem & ſpiritum geritur, non omnino ſpiritus certa victoria eſt. Manifeſtum eſt enim obtinere in quamplurimis carnem.

3. Verum quoniam in diſputationem incidimus profundam in qua neceſſe eſt ex ſingulis quibusque partibus quæ poſſunt moveri, diſcutere: videamus ne forte in hoc loco tale aliquid tractari poteſt, quia ſicut melius eſt animæ ſequi ſpiritum, tunc cum ſpiritus carnem vicerit, ita etiam ſi videtur ei eſſe deterius ſequi carnem repugnantem adverſus ſpiritum, & ad ſe revocare animam volentem, tamen forte utilius videatur obtineri animam a carne, quam reſidere in ſuis propriis voluntatibus. Namque quoniam nec calida dicitur eſſe, nec frigida, ſed in medio quodam tepore perdurans, tardam & ſatis difficilem converſionem poterit invenire. Si vero carni adhæreat, ex iis ipſis interdum malis quæ ex carnis vitiis patitur,

ſatia-

ſatiata aliquando & repleta, velut graviſſimis oneribus luxuriæ ac libidinis fatigata, facilius & velocius converti a materialibus ſordibus ad cœleſtium deſiderium & ſpiritualem gratiam poteſt. Et hoc arbitrandum eſt dixiſſe Apoſtolum, idcirco pugnare ſpiritum adverſus carnem, & carnem adverſus ſpiritum, ut non quæcumque volumus, illa faciamus, ſine dubio ea quæ extra voluntatem ſpiritus & extra voluntatem carnis deſignata ſunt: ut ſi aliis nominibus diceremus, quia melius eſt hominem aut in virtute eſſe, aut in malitia, quam in nullo horum: anima vero priusquam ſe convertat ad ſpiritum & unum efficiatur cum eo, dum adhæret corpori, & de carnalibus cogitat, neque in bono ſtatu videtur eſſe, neque manifeſte in malo, ſed eſſe animali (ut ita dixerim) ſimilis. Melius autem eſt ut ſi fieri poteſt adhærens ſpiritui efficiatur ſpiritalis. Si vero fieri non poteſt, magis expedit eam vel carnis malitiam ſequi, quam in ſuis poſitam voluntatibus, animalis irrationabilis ſtatum tenere. Hæc autem tractavimus volentes ſingularum aſſertionum differere opiniones, ampliori quam voluimus uſi excurſu, uti ne latere nos putarentur ea quæ moveri ſolent ab his qui quærunt, utrum ſit alia anima in nobis præter hanc cœleſtem & rationabilem, quæ huic naturaliter adverſetur, & vocetur vel caro, vel ſapientia carnis, vel anima carnis.

4. Nunc videamus quid etiam adverſum hæc reſponderi ſoleat ab his qui defendunt unum eſſe in nobis motum, & unam vitam unius ejusdemque animæ, cujus ſive ſalus, ſive perditio ſecundum actus ſuos ipſi proprie adſcribatur. Et primo videamus cujusmodi ſint paſſiones animi quas patimur cum ſentimus intra nosmetipſos velut in partes nos rapi per ſingula: cum pugna quædam fit cogitationum in cordibus noſtris, & quædam nobis veriſimilitudines ſuggeruntur, quibus nunc in hoc, nunc in aliud inclinamur, qui-

busque nunc quidem arguimur, nunc vero nosmetipſos ampleᶜtimur. Nihil autem magnum eſt ſi mala ingenia dicamus quia varium ac ſibi ipſi repugnans judicium habeant, & a ſemetipſo diſcordans: cum etiam in omnibus ita inveniatur, ſi quando deliberatio incertæ rei ad conſilium venerit, & proſpicitur, vel conſulitur quid rectius vel utilius eligatur. Nihil ergo mirum ſi duæ veriſimilitudines ſibi invicem occurrentes, & contraria ſuggerentes, in diverſas partes animum rapiunt. Verbi cauſa, ſi cogitatio invitet aliquem ad fidem & timorem Dei, tunc non poteſt dici quia caro adverſum ſpiritum pugnet: ſed dum incertum eſt quod verum & utile eſt, animus in diverſa rapitur. Ita & cum putatur caro ad libidinem provocare, conſilium vero melius hujuſcemodi incitamentis reſiſtit, non putandum eſt vitam eſſe aliquam aliam quæ adverſus aliam reſiſtat, ſed naturam corporis quæ repleta ſativi humoris loca evacuare geſtit atque defluere: ſicut nec contraria aliqua virtus, nec vita alterius animæ putanda eſt quæ nobis excitat ſitim & provocat ad bibendum, vel quæ eſurire facit, & irritat ad cibum. Sed ſicut hæc naturalibus motibus corporis vel appetuntur, vel evacuantur, ita & naturalis ſeminis congregatus per tempus in ſuis locis humor expelli geſtit, & abjici: quod in tantum nequaquam impulſu alterius cujusquam provocationis efficitur, ut etiam ſponte interdum ſoleat egeri. Cum ergo dicitur, quia *caro pugnat adverſus ſpiritum*, ita intelligunt iſti, quia uſus, vel neceſſitas, vel delectamentum carnis provocans hominem abſtrahit & abducit a divinis, & ſpiritalibus rebus. Pro neceſſitate etenim corporis abſtracti, divinis & in æternum profuturis rebus vacare non ſinimur. Sic rurſus divinis & ſpiritalibus anima vacans, & ſpiritui conjuncta, impugnare dicitur carnem, dum reſolvi eam deliciis non ſinit, & voluptatibus fluitare, quibus naturali-

ter

ter delectatur. Hoc modo etiam illud aſſerunt quod dictum eſt; *Sapientia carnis inimica eſt Deo*, non quod vere animam habeat caro, vel ſapientiam propriam, ſed ſicut abuſive dicere ſolemus & ſitire terram & velle eam bibere aquam, hoc utique quod dicimus velle, non proprie, ſed abuſive proferimus, velut ſi dicamus iterum quia domus recomponi vult, & alia multa his ſimilia: ita & ſapientia carnis accipienda eſt, vel quod dictum eſt quia *caro concupiſcit adverſus ſpiritum*. Adjicere ſolent etiam illud quod dictum eſt, *Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra*. Quod enim clamat ad Dominum, non eſt proprie ſanguis ille qui effuſus eſt, ſed abuſive ſanguis clamare dicitur, dum ejus qui ſanguinem effudit, vindicta depoſcitur. Sed & illud quod Apoſtolus ait; *Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ*, ita intelligunt tanquam ſi dixiſſet, quod is qui verbo Dei vacare vult, pro neceſſitatibus & uſibus corporalibus quæ velut lex quædam corpori ineſt, diſtrahitur atque divellitur atque impeditur ne ſapientiæ vacans intentius poſſit divina contueri myſteria.

5. Quod vero inter carnis opera deſcriptæ ſunt eſſe etiam hæreſes, & invidiæ, & contentiones, vel cætera, ita accipiunt, quod anima cum craſſioris ſenſus fuerit effecta, ex eo quod corporis ſeſe paſſionibus ſubdit, oppreſſa vitiorum molibus, & nihil ſubtile ac ſpiritale ſentiens, caro dicitur effecta, & inde nomen trahit, in quo plus ſtudii vel propoſiti gerit. Addunt etiam hæc requirentes; quis invenietur, vel quis dicetur conditor mali hujus ſenſus qui dicitur ſenſus carnis? Quia alium nullum creatorem animæ & carnis quam Deum credendum eſſe defendunt. Et ſi dicamus quia bonus Deus in ipſa conditione ſua aliquid ſibi creavit inimicum, utique abſurdum videbitur. Si ergo ſcriptum eſt, *quia ſapientia carnis inimica eſt Deo*, & hoc factum ex conditione dicetur, vide-

exemplo eſt Judas ad proditionis facinus diaboli immiſſione provocatus, ſicut ſcriptura declarat, dicens: *Cum autem jam diabolus miſiſſet in cor Judæ Scariotis ut traderet eum.* Boni vero ſpiritus recipit quis energiam, id eſt, inoperationem, cum movetur & provocatur ad bona, & inſpiratur ad cœleſtia vel divina: ſicut ſancti angeli & ipſe Deus inoperatus eſt in prophetis, ſuggeſtionibus ſanctis ad meliora provocans & cohortans: ita ſane ut maneret in arbitrio hominis ac judicio, ſi ſequi velit aut nolit ad cœleſtia & divina provocantem. Unde & ex hac manifeſta diſcretione dignoſcitur quomodo anima melioris ſpiritus præſentia moveatur, id eſt, ſi nullam prorſus ex imminenti aſpiratione obturbationem vel alienationem mentis incurrat, nec perdat arbitrii ſui judicium liberum: ſicut exemplo ſunt omnes vel prophetæ, vel apoſtoli, qui divinis reſponſis ſine ulla mentis obturbatione miniſtrabant. Boni ergo ſpiritus ſuggeſtionibus humanam memoriam ad recordationem meliorum provocari exemplis jam in ſuperioribus edocuimus, cum Mardochæi & Artaxerxis fecimus ementionem.

5. Illud quoque conſequenter requirendum puto (*), ex quibus cauſis humana anima nunc quidem a bonis, nunc autem moveatur a malis. Cujus rei cauſas ſuſpicor eſſe quaſdam antiquiores etiam hac nativitate corporea, ſicut deſignat Joannes in matris ventre tripudians & exultans, cum vox ſalutationis Mariæ ad aures Elizabeth matris ejus allata eſt: & ut declarat Hieremias propheta, qui antequam plaſmaretur in utero matris, cognitus erat Deo, & antequam e vulva procederet ſanctificatus ab eo eſt, &

(*) *Sed & hoc requirendum quare humana anima nunc ab his, nunc ab aliis virtutibus ad diverſa moveatur.* *Ex Epiſt.* Hieron. ad Avitum.

& puer adhuc prophetiæ gratiam accepit. Et (*) rurſum e contrario manifeſte oſtenditur ab adverſariis ſpiritibus quosdam a prima ſtatim ætate poſſeſſos, id eſt nonnullos cum ipſo dæmone eſſe natos, alios vero a puero divinaſſe hiſtoriarum fides declarat. Alii a prima ætate dæmonem quem Pythonem nominant, id eſt, ventriloquum paſſi ſunt. Pro quibus omnibus ab his qui Dei providentia regi omnia quæ in mundo ſunt, aſſerunt, ſicut noſtra quoque continet fides, ut mihi videtur, non aliter poterit reſponderi, ita ut absque omni injuſtitiæ culpa providentia demonſtretur, niſi priores quædam fuiſſe eis cauſæ dicantur, quibus antequam in corpore naſcerentur animæ, aliquid contraxerint culpæ in ſenſibus vel motibus ſuis, pro quibus hoc merito pati a divina providentia judicatæ ſunt. Liberi namque arbitrii ſemper eſt anima, etiam cum in corpore hoc, etiam cum extra corpus eſt: & libertas arbitrii vel ad bona ſemper, vel ad mala movetur: nec unquam rationabilis ſenſus, id eſt mens vel anima, ſine motu aliquo vel bono vel malo eſſe poteſt. Quos motus cauſas præſtare meritorum veriſimile eſt etiam prius quam in hoc mundo aliquid agant: ut pro his meritis vel cauſis per divinam providentiam ſtatim a prima nativitate, immo & ante nativitatem, ut ita dicam, vel boni aliquid vel mali perpeti diſpenſentur. Et hæc quidem dicta ſint de his quæ videntur hominibus, vel a prima nativitate ſtatim, vel etiam antequam in hanc lucem prorum-

(*) *Et e contrario parvuli licet, & pene lactentes malis replentur ſpiritibus, & in divinos atque hariolos inſpirantur, in tantum ut etiam dæmon Pythonicus quosdam e tenera ætate poſſideat, quos derelictos eſſe apud providentiam Dei, cum nihil tale fecerint, ut iſtiusmodi inſaniam ſuſtinerent, non eſt ejus qui nihil vult absque Deo fieri, & omnia illius juſtitia gubernari.* Hieron. in epiſt. ad Avit.

prorumpant, evenire. De his vero quæ a diverſis ſpiritibus animæ, id eſt humanæ cogitationi ſuggeruntur, quæ vel ad bona, vel ad contraria provocent, interdum etiam in hoc exiſtere quædam anteriores corporeæ nativitatis cauſæ putandæ ſunt. Interdum vero vigilans mens, & abjiciens a ſe quæ mala ſunt, bonorum ad ſe adjutorium provocat: vel econtrario negligens & ignava, dum minus cauta eſt, locum dat his ſpiritibus qui velut latrones ex occulto inſidiantes, irruere humanas mentes cum locum ſibi datum per ſegnitiem viderint, moliuntur, ſicut ait Petrus apoſtolus quia *adverſarius noſter diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret* Propter quod die noctuque cor noſtrum omni cuſtodia ſervandum eſt, & locus non eſt dandus diabolo, ſed omnia agenda ſunt quibus miniſtri Dei, hi videlicet ſpiritus qui ad miniſterium miſſi ſunt eorum qui hæreditatem ſalutis vocati ſunt, inveniant in nobis locum, & delectentur ingredi hoſpitium animæ noſtræ, & habitantes apud nos conſiliis nos regant: ſi tamen habitaculum cordis noſtri virtutis & ſanctitatis cultu invenerint exornatum. Verum ſufficiant iſta pro viribus noſtris diſſerta a nobis de his virtutibus quæ humano generi adverſantur.

CAPUT IV.

De humanis tentationibus.

1. Nunc ne de humanis quidem tentationibus ſilendum puto, quæ naſcuntur interdum ex carne & ſanguine, vel ex prudentia carnis & ſanguinis quæ Deo dicitur eſſe inimica. Et utrum verum ſit quod quidam dicunt quaſi binas animas eſſe per ſingulos, poſteaquam de his tentationibus expoſuimus, quæ plus quam humanæ dicuntur, id eſt quas adverſum principatus, & poteſtates, & adverſum mundi hujus

hujus rectores tenebrarum harum, & adverſus ſpiritalia nequitiæ in cœleſtibus gerimus, vel quæ nobis adverſus ſpiritus malignos & immundos dæmones peraguntur, dicemus. In qua re conſequenter arbitror requirendum, ſi in nobis hominibus qui ex anima conſtamus & corpore ac ſpiritu vitali, eſt etiam aliud aliquid quod incitamentum habeat proprium, & commotionem ad malum provocantem: ſicut haberi a quibusdam quæſtio ſolet hujusmodi, utrumnam velut duæ animæ in nobis dicendæ ſint, una quædam divinior & cœleſtis, & alia inferior: an vero ex hoc ipſo quod corporibus inhæremus (quæ corpora ſecundum propriam quidem naturam mortua ſunt & penitus exanima, quia ex nobis, id eſt, ex animabus corpus materiale vivificatur, quod utique contrarium eſt & inimicum ſpiritui) trahimur & provocamur ad hæc mala quæ corpori grata ſunt: an vero tertium, quod quidam Græcorum arbitrati ſunt, quia anima noſtra cum una ſit per ſubſtantiam, ex pluribus tamen conſtet, & una pars ejus rationabilis, pars vero alia irrationabilis dicatur, & ea quidem pars quam irrationabilem dicunt, in duos rurſum dividatur affectus cupiditatis & iracundiæ. Has ergo tres quas ſupra diximus de anima opiniones a nonnullis haberi invenimus. Ex quibus illud interim quod quibusdam Græcorum philoſophis viſum diximus, quia tripartita ſit anima, non valde confirmari ex divinæ ſcripturæ auctoritate pervideo: ad alia vero duo quæ reliqua ſunt, inveniri poſſunt aliquanta quæ ex divinis literis aptari poſſe videantur.

2. Ex quibus primo illud diſcutiamus quod aſtruere ſolent quidam, quia una ſit bona in nobis anima & cœleſtis, alia vero inferior & terreſtris: & quod ea quidem quæ melior eſt, cælitus inſeratur, qualis eſt illa quæ & Jacob adverſus Eſau adhuc in utero poſito palmam victoriæ ſupplantati præſtitit fratris; & quæ

in Hieremia ſanctificatur ex vulva, & Spiritu ſancto repletur ex utero in Joanne. Illam vero inferiorem quam dicunt, ex corporali eam ſemine ſimul afferunt cum corpore ſeminari, unde & præter corpus vivere eam vel ſubſiſtere negant poſſe, propter quod & carnem eam frequenter appellari dicunt. Quod enim ſcriptum eſt: *Caro concupiſcit adverſus ſpiritum*, non hoc de carne dictum accipiunt, ſed de hac anima quæ proprie carnis eſt anima. Sed & ex his ſtudent nihilominus confirmare hæc quæ in Levitico ita ſcripta ſunt: *Anima omnis carnis, ſanguis ipſius.* Ex eo enim quod per totam carnem ſanguis diffuſus vitam præſtat carni, in ſanguine ineſſe aiunt hanc animam quæ dicitur totius carnis eſſe anima. Hoc autem ipſum quod dictum eſt carnem repugnare adverſus ſpiritum, ſpiritum autem adverſus carnem; & quod dictum eſt: *Anima omnis carnis, ſanguis ipſius*, alio nomine iidem vocari dicunt ſapientiam carnis, quod eſt ſpiritus quidam materialis qui legi Dei ſubjectus non eſt, ſed nec poteſt eſſe ſubjectus, quia voluntates habet terrenas, & deſideria corporalia. De hoc putant etiam Apoſtolum dixiſſe illud quod ait: *Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivum me ducentem in lege peccati quæ eſt in membris meis.* Si vero quis objiciat eis hoc dici de natura corporis, quod vere ſecundum proprietatem quidem naturæ ſuæ mortuum eſt, habere autem dicitur ſenſum vel ſapientiam quæ inimica eſt Deo, vel quæ repugnat adverſus ſpiritum, pro eo veluti ſi quis dicat quodammodo carnis ipſius eſſe vocem quæ clamet non eſuriendum, non ſitiendum, non algendum, neque velle prorſus in aliquo moleſtiam pati ſive ex abundantia, ſive ex penuria: hæc illi reſolvere atque impugnare conabuntur, oſtendentes quamplurimas alias eſſe paſſiones animæ quæ in nullo prorſus a carne originem trahant, & tamen his ſpiritus adverſetur, ſicut

eſt

eſt ambitio, avaritia, æmulatio, invidia, ſuperbia, & his ſimilia: cum quibus pugnam quamdam eſſe humanæ menti, vel ſpiritui videntes, ideo cauſam omnium horum malorum non ponunt aliud quid niſi hanc de qua ſuperius diximus, velut corporalem animam & ex ſeminis traduce generatam. Adhibere quoque ad aſſertionem horum etiam illud teſtimonium Apoſtoli ſolent, quod ait: *Manifeſta autem ſunt opera carnis, quæ ſunt fornicatio, immunditia, impudicitiæ, idololatria, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, diſſenſiones, hæreſes, ſectæ, invidiæ, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia*: dicentes non hæc omnia de uſu vel delectatione carnis originem trahere, ita ut putentur ejus ſubſtantiæ quæ animam non habet, id eſt carnis, hi omnes motus exiſtere. Sed & illud quod ait: *Videte fratres vocationem veſtram, quoniam non multi inter vos ſapientes ſecundum carnem*: ad hoc videbitur inclinandum, ut propria quædam videatur eſſe carnalis ac materialis ſapientia, alia vero ſit ſapientia ſecundum ſpiritum, quæ utique non poteſt dici ſapientia, niſi ſit anima carnis, quæ ſapiat hoc quod carnis ſapientia nominatur. Adhæc aiunt etiam illud: *Si caro repugnat adverſus ſpiritum, & ſpiritus adverſus carnem*, uti non quæ volumus illa faciamus, quæ ſunt de quibus dicit ut non quæ volumus, faciamus? Certum eſt, aiunt, de ſpiritu non dici: non enim voluntas ſpiritus prohibetur. Sed neque de carne: quia ſi non habet animam propriam, ſine dubio nec voluntatem habebit. Supereſt ergo ut de hujus animæ voluntate dicatur quæ habere poteſt propriam voluntatem, quæ utique adverſatur voluntati ſpiritus. Et ſi ita eſt, conſtat quod hujus animæ voluntas quædam media eſt inter carnem & ſpiritum, uni ſine dubio e duobus ſerviens, & obtemperans: cuicumque obtemperare delegerit. Quæ cum ſe delectationibus carnis ſubdiderit, carnales homines facit.

cum vero ſe ſpiritui junxerit, in ſpiritu eſſe homines facit, & propter hoc ſpiritales nominari. Quod deſignare Apoſtolus videtur, cum dicit: *Vos autem in carne non eſtis: ſed in ſpiritu.* Requirendum ergo eſt quæ ſit omnino hæc ipſa voluntas inter carnem & ſpiritum, præter eam voluntatem, quæ carnis eſſe vel ſpiritus dicitur. Pro certo namque habetur quod omnia quæcumque ſpiritus eſſe dicuntur, voluntas ſit ſpiritus: & quæcumque opera carnis eſſe dicuntur, voluntas ſit carnis. Quæ ergo iſta eſt præter hæc voluntas animæ quæ extrinſecus nominatur, quam voluntatem nolens nos facere Apoſtolus dicit: *Ut non quæcumque vultis illa faciatis?* In quo hoc videtur deſignari, quod neutro ex his duobus, id eſt neque carni, neque ſpiritui debeat adhærere. Sed dicet quis quia ſicut melius quidem eſt animæ ſi propriam faciat voluntatem, quam ut voluntatem faciat carnis: ſic iterum melius eſt facere voluntatem ſpiritus magis quam propriam voluntatem. Quomodo ergo Apoſtolus ait, *ut non quæ vultis illa faciatis?* Quoniam in ea pugna quæ inter carnem & ſpiritum geritur, non omnino ſpiritus certa victoria eſt. Manifeſtum eſt enim obtinere in quamplurimis carnem.

3. Verum quoniam in diſputationem incidimus profundam in qua neceſſe eſt ex ſingulis quibusque partibus quæ poſſunt moveri, diſcutere: videamus ne forte in hoc loco tale aliquid tractari poteſt, quia ſicut melius eſt animæ ſequi ſpiritum, tunc cum ſpiritus carnem vicerit, ita etiam ſi videtur ei eſſe deterius ſequi carnem repugnantem adverſus ſpiritum, & ad ſe revocare animam volentem, tamen forte utilius videatur obtineri animam a carne, quam reſidere in ſuis propriis voluntatibus. Namque quoniam nec calida dicitur eſſe, nec frigida, ſed in medio quodam tepore perdurans, tardam & ſatis difficilem converſionem poterit invenire. Si vero carni adhæreat, ex his ipſis interdum malis quæ ex carnis vitiis patitur,

ſatiata aliquando & repleta, velut graviſſimis oneribus luxuriæ ac libidinis fatigata, facilius & velocius converti a materialibus ſordibus ad cœleſtium deſiderium & ſpiritualem gratiam poteſt. Et hoc arbitrandum eſt dixiſſe Apoſtolum, idcirco pugnare ſpiritum adverſus carnem, & carnem adverſus ſpiritum, ut non quæcumque volumus, illa faciamus, ſine dubio ea quæ extra voluntatem ſpiritus & extra voluntatem carnis deſignata ſunt: ut ſi aliis nominibus diceremus, quia melius eſt hominem aut in virtute eſſe, aut in malitia, quam in nullo horum: anima vero priusquam ſe convertat ad ſpiritum & unum efficiatur cum eo, dum adhæret corpori, & de carnalibus cogitat, neque in bono ſtatu videtur eſſe, neque manifeſte in malo, ſed eſſe animali (ut ita dixerim) ſimilis. Melius autem eſt ut ſi fieri poteſt adhærens ſpiritui efficiatur ſpiritalis. Si vero fieri non poteſt, magis expedit eam vel carnis malitiam ſequi, quam in ſuis poſitam voluntatibus, animalis irrationabilis ſtatum tenere. Hæc autem tractavimus volentes ſingularum aſſertionum differere opiniones, ampliori quam voluimus uſi excurſu, uti ne latere nos putarentur ea quæ moveri ſolent ab his qui quærunt, utrum ſit alia anima in nobis præter hanc cœleſtem & rationabilem, quæ huic naturaliter adverſetur, & vocetur vel caro, vel ſapientia carnis, vel anima carnis.

4. Nunc videamus quid etiam adverſum hæc reſponderi ſoleat ab his qui defendunt unum eſſe in nobis motum, & unam vitam unius ejusdemque animæ, cujus ſive ſalus, ſive perditio ſecundum actus ſuos ipſi proprie adſcribatur. Et primo videamus cujusmodi ſint paſſiones animi quas patimur cum ſentimus intra nosmetipſos velut in partes nos rapi per ſingula: cum pugna quædam fit cogitationum in cordibus noſtris, & quædam nobis veriſimilitudines ſuggeruntur, quibus nunc in hoc, nunc in aliud inclinamur, qui-

busque nunc quidem arguimur, nunc vero noſmetipſos amplectimur. Nihil autem magnum eſt ſi mala ingenia dicamus quia varium ac ſibi ipſi repugnans judicium habeant, & a ſemetipſo diſcordans: cum etiam in omnibus ita inveniatur, ſi quando deliberatio incertæ rei ad conſilium venerit, & proſpicitur, vel conſulitur quid rectius vel utilius eligatur. Nihil ergo mirum ſi duæ veriſimilitudines ſibi invicem occurrentes, & contraria ſuggerentes, in diverſas partes animum rapiunt. Verbi cauſa, ſi cogitatio invitet aliquem ad fidem & timorem Dei, tunc non poteſt dici quia caro adverſum ſpiritum pugnet: ſed dum incertum eſt quod verum & utile eſt, animus in diverſa rapitur. Ita & cum putatur caro ad libidinem provocare, conſilium vero melius hujuscemodi incitamentis reſiſtit, non putandum eſt vitam eſſe aliquam aliam quæ adverſus aliam reſiſtat, ſed naturam corporis quæ repleta ſativi humoris loca evacuare geſtit atque defluere: ſicut nec contraria aliqua virtus, nec vita alterius animæ putanda eſt quæ nobis excitat ſitim & provocat ad bibendum, vel quæ eſurire facit, & irritat ad cibum. Sed ſicut hæc naturalibus motibus corporis vel appetuntur, vel evacuantur, ita & naturalis ſeminis congregatus per tempus in ſuis locis humor expelli geſtit, & abjici: quod in tantum nequaquam impulſu alterius cujusquam provocationis efficitur, ut etiam ſponte interdum ſoleat egeri. Cum ergo dicitur, quia *caro pugnat adverſus ſpiritum*, ita intelligunt iſti, quia uſus, vel neceſſitas, vel delectamentum carnis provocans hominem abſtrahit & abducit a divinis, & ſpiritalibus rebus. Pro neceſſitate etenim corporis abſtracti, divinis & in æternum profuturis rebus vacare non ſinimur. Sic rurſus divinis & ſpiritalibus anima vacans, & ſpiritui conjuncta, impugnare dicitur carnem, dum reſolvi eam deliciis *non ſinit*, & voluptatibus fluitare, quibus naturali-

ter

ter delectatur. Hoc modo etiam illud aſſerunt quod dictum eſt; *Sapientia carnis inimica eſt Deo*, non quod vere animam habeat caro, vel ſapientiam propriam, ſed ſicut abuſive dicere ſolemus & ſitire terram & velle eam bibere aquam, hoc utique quod dicimus velle, non proprie, ſed abuſive proferimus, velut ſi dicamus iterum quia domus recomponi vult, & alia multa his ſimilia: ita & ſapientia carnis accipienda eſt, vel quod dictum eſt quia *caro concupiſcit adverſus ſpiritum*. Adjicere ſolent etiam illud quod dictum eſt, *Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra*. Quod enim clamat ad Dominum, non eſt proprie ſanguis ille qui effuſus eſt, ſed abuſive ſanguis clamare dicitur, dum ejus qui ſanguinem effudit, vindicta depoſcitur. Sed & illud quod Apoſtolus ait; *Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ*, ita intelligunt tanquam ſi dixiſſet, quod is qui verbo Dei vacare vult, pro neceſſitatibus & uſibus corporalibus quæ velut lex quædam corpori ineſt, diſtrahitur atque divellitur atque impeditur ne ſapientiæ vacans intentius poſſit divina contueri myſteria.

5. Quod vero inter carnis opera deſcriptæ ſunt eſſe etiam hæreſes, & invidiæ, & contentiones, vel cætera, ita accipiunt, quod anima cum craſſioris ſenſus fuerit effecta, ex eo quod corporis ſeſe paſſionibus ſubdit, oppreſſa vitiorum molibus, & nihil ſubtile ac ſpiritale ſentiens, caro dicitur effecta, & inde nomen trahit, in quo plus ſtudii vel propoſiti gerit. Addunt etiam hæc requirentes: quis invenietur, vel quis dicetur conditor mali hujus ſenſus qui dicitur ſenſus carnis? Quia alium nullum creatorem animæ & carnis quam Deum credendum eſſe defendunt. Et ſi dicamus quia bonus Deus in ipſa conditione ſua aliquid ſibi creavit inimicum, utique abſurdum videbitur. Si ergo ſcriptum eſt, *quia ſapientia carnis inimica eſt Deo*, & hoc factum ex conditione dicetur, vide-

bitur ipſe Deus naturam ſibi aliquam feciſſe inimicam, quæ ei non poteſt eſſe ſubjecta nec legi ejus: quippe ſi animale eſſe putabitur, de quo hæc dicuntur. Quod ſi ita recipiatur, quid jam differre videbitur ab his qui diverſas naturas animarum dicunt eſſe creatas, quæ naturaliter vel perituræ ſint, vel ſalvandæ? Quod utique ſolis hæreticis placet, qui dum juſtitiam Dei pia ratione aſſeverare non poſſunt, hujuſcemodi impietatis figmenta componunt. Et nos quidem prout potuimus ex ſingulorum perſonis quæ dici poſſunt diſputationis modo de ſingulis dogmatibus in medium protulimus: qui autem legit, eligat ex his quæ magis amplectenda ſit ratio.

CAPUT V.

Quod mundus ex tempore cœperit.

1. Poſt hæc jam quoniam quidem de eccleſiaſticis definitionibus unum habetur præcipue ſecundum hiſtoriæ noſtræ fidem, quod mundus hic factus ſit, & ex certo tempore cœperit, & ſecundum promulgatam omnibus conſummationem ſæculi, pro ſui corruptione ſolvendus ſit, etiam de hoc pauca repetere non videtur abſurdum. Et quantum quidem ad ſcripturarum fidem pertinet, perfacilis videtur de hoc aſſertio. Denique hæretici cum in alia multa diſtracti ſint, in hoc tamen ſcripturæ auctoritati cedentes, viſi ſunt conſonare. De conditione ergo mundi quæ alia nos ſcriptura magis poterit edocere quam ea quæ a Moyſe de origine ejuſdem ſcripta eſt? Quæ licet majora intra ſe contineat quam hiſtoriæ narratio videtur oſtendere, & ſpiritalem in quam maximis contineat intellectum, atque in rebus myſticis & profundis velamine quodam literæ utatur: tamen nihilominus indicat hoc ſermo narrantis, quod ex certo tempore creata ſunt omnia quæ videntur. De conſum-

matio-

ıatione vero mundi, primo Jacob indicat cum ad fi-
os ſuos teſtatur dicens: *Convenite ad me filii Jacob*
ſ annunciem vobis quid erit in noviſſimis diebus, vel,
ıſt noviſſimos dies. Si ergo ſunt noviſſimi dies, vel
oſt noviſſimos dies, ceſſare dies neceſſe eſt qui cœ-
erunt. David quoque ita ait: *Cœli peribunt, tu au-*
'm permanebis, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent:
ſicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur, tu autem
em ipſe es, & anni tui non deficient. Dominus vero
; Salvator noſter cum dicit: *Qui creavit ab initio*
aſculum & fœminam fecit eos, factum etiam eſſe mun-
um ipſe teſtatur: & rurſum dicens quia *cœlum & ter-*
ı tranſient, verba autem mea non tranſient, corrupti-
ilem eum finiendumque deſignat. Sed & Apoſtolus
icens: *Vanitati enim creatura ſubjecta eſt non volens,*
d propter eum qui ſubjecit in ſpe, quia & ipſa creatura
berabitur a ſervitute corruptionis in libertatem gloriæ filio-
ım Dei: manifeſte finem mundi declarat; & cum rur-
ım dicit: *Tranſiet habitus hujus mundi.* Verum in eo
ıſo quod dixit qui vanitati creatura ſubjecta eſt, etiam
ıitium ejus oſtendit; ſi enim vanitati creatura ſub-
ecta eſt propter ſpem aliquam, ex cauſa utique ſub-
ecta eſt: & quod ex cauſa eſt ut cœperit: non enim
oterat ſine ullo initio vanitati creatura eſſe ſubjecta,
: ſperare liberari a ſervitute corruptionis quæ ſervi-
e non cœperat. Sed & quamplurima alia in ſcriptu-
s divinis hujuſcemodi dicta reperiet ſi quis requirat
x otio, quibus & initium habere mundus, & finem
erare dicitur.

2. Si quis ergo eſt qui adverſetur in hac parte vel
uctoritati ſcripturæ noſtræ, vel fidei, inquiremus
o eo utrum dicat Deum comprehendere poſſe omnia,
n non poſſe? Et dicere quidem non poſſe, manifeſte
npium eſt. Si vero (quod neceſſe eſt) dixerit quia
mnia comprehendit, ſupereſt ut eo ipſo quo com-
rehendi poſſunt, & initium habere intelligantur &

 finem.

finem. Nam quod penitus ſine initio ullo eſt, comprehendi omnino non poteſt. In quantumcumque enim ſe intellectus extenderit, in tantum comprehendendi facultas ſine fine ſubducitur & differtur, ubi initium non habetur.

3. Sed ſolent nobis objicere dicentes: Si cœpit mundus ex tempore, quid ante faciebat Deus quam mundus inciperet? Otioſam enim & immobilem dicere naturam Dei impium eſt ſimul & abſurdum, vel putare quod bonitas aliquando bene non fecerit, & omnipotentia aliquando non egerit potentatum. Hoc nobis objicere ſolent dicentibus mundum hunc ex certo tempore cœpiſſe, & ſecundum ſcripturæ fidem annos quoque ætatis ipſius numerantibus. Ad quas propoſitiones non arbitror aliquem hæreticorum ſecundum rationem dogmatis ſui poſſe facile reſpondere. Nos vero conſequenter reſpondebimus obſervantes regulam pietatis (*), & dicentes, quoniam non tunc primum cum viſibilem iſtum mundum fecit Deus

(*) *Nobis autem placet & ante hunc mundum alium fuiſſe mundum, & poſt iſtum, alium futurum. Vis diſcere quod poſt corruptionem hujus mundi alius ſit futurus? Audi Iſaiam loquentem:* Erit cœlum novum & terra nova, quæ ego permanere facio in conſpectu meo. *Vis noſſe quod ante fabricam iſtius mundi, alii mundi in præterito fuerint? Auſculta Eccleſiaſten:* Quid eſt quod fuit? Ipſum quod erit. Et quid eſt quod factum eſt? Ipſum quod futurum eſt. Et non eſt omne novum ſub ſole quod loquatur & dicat: ecce hoc novum eſt. Jam enim fuit in ſæculis priſtinis quæ fuerunt ante nos. *Quod teſtimonium non ſolum fuiſſe, ſed futuros mundos eſſe teſtatur, non quod ſimul & pariter omnes ſiant, ſed alius poſt alium.* Hieron. Interpr.

Deus, cœpit operari, ſed ſicut poſt corruptionem hujus erit alius mundus, ita & antequam hic eſſet, fuiſſe alios credimus. Quod utrumque divinæ ſcripturæ auctoritate firmabitur. Nam quod erit poſt hunc alius mundus, Eſaias docet, dicens: *Erit cœlum novum & terra nova, quæ ego faciam permanere in conſpectu meo, dicit Dominus.* Quod autem ante hunc mundum fuerint etiam alii, Eccleſiaſtes oſtendit dicens: *Quid eſt quod factum eſt? Id ipſum quod futurum eſt. Et quid eſt quod creatum eſt? Hoc ipſum quod creandum, & nihil eſt omnino recens ſub ſole. Sed quis loquetur, & dicet ecce hoc novum eſt? Jam fuit id in ſæculis quæ fuerunt ante nos.* Quibus teſtimoniis utrumque ſimul probatur, quod & ante fuerint ſæcula, & futura ſint poſtmodum. Non tamen putandum eſt plures mundos ſimul eſſe, ſed poſt hunc initium aliorum futurum: de quibus nunc non eſt neceſſarium per ſingula repetere, cum jam id in ſuperioribus fecerimus.

4. Illud ſane otioſe prætereundum non arbitror, quod ſcripturæ ſanctæ conditionem mundi novo quodam & proprio nomine nuncupaverunt, dicentes καταβολὴν mundi, quod latine ſatis improprie translatum conſtitutionem mundi dixerunt: καταβολὴ vero in græco magis dejicere ſignificat, id eſt deorſum jacere, quod latine improprie, ut diximus, conſtitutionem mundi interpretati ſunt, ſicut in evangelio ſecundum Joannem cum dicit Salvator: *Et erit tribulatio in illis diebus qualis non fuit a conſtitutione mundi*, hic conſtitutio καταβολὴ dicta eſt: quod ita intelligendum eſt ſicut ſuperius expoſuimus. Sed & Apoſtolus in epiſtola ad Epheſios eodem ſermone uſus eſt cum ait: *Qui elegit nos ante mundi conſtitutionem*, & hic conſtitutionem mundi καταβολὴν dixit, eodem ſenſu quo ſuperius interpretati ſumus intelligendam. Dignum igitur videtur inquirere quid eſt quod hoc

novo

novo nomine indicetur : & arbitror (*), quoniam quidem finis & conſummatio ſanctorum erit in his quæ non videntur & æterna ſunt, ex ipſius finis contemplatione, ſicut in ſuperioribus frequenter oſtendimus. Simile etiam initium rationabiles creaturas habuiſſe cenſendum eſt. Et ſi tale initium habuerint qualem finem ſperant, fuerunt ſine dubio jam ab initio in his quæ non videntur & æterna ſunt. Quod ſi eſt, de ſuperioribus ad inferiora deſcenſum eſt non ſolum ab his animabus quæ id motuum ſuorum varie-

tate

(*) *Divinitus habitaculum & veram requiem apud ſuperos exiſtimo intelligi, in qua creaturæ rationabiles commorantes antequam ad inferiora loca deſcenderent, & de inviſibilibus ad viſibilia commigrarent, ruenteſque ad terram craſſis corporibus indigerent, antiqua beatitudine fruebantur. Unde conditor Deus fecit eis congrua humilibus locis corpora, & mundum iſtum viſibilem fabricatus eſt, miniſtroſque ob ſalutem & correptionem eorum qui ceciderunt, miſit in mundum: ex quibus alii certa obtinerent loca, & mundi neceſſitatibus obedirent; alii injuncta ſibi officia ſingulis quibuſque temporibus quæ novit artifex Deus, ſedula mente tractarent. Et ex his ſublimiora mundi loca ſol & luna & ſtellæ quæ ab Apoſtolo creatura dicuntur, acceperunt. Quæ creatura vanitati ſubjecta eſt eo quod craſſis circumdata corporibus, & aſpectui pateat; & tamen non ſponte ſubjecta eſt vanitati, ſed propter voluntatem ejus qui eam ſubjecit in ſpe.* Et iterum. *Alii vero in ſingulis locis atque temporibus, quæ ſolus artifex novit, mundi gubernaculis ſerviunt, quos Angelos eſſe credimus.* Et poſt paululum. *Quem rerum ordinem totius mundi regit providentia, dum aliæ virtutes de ſublimioribus corruunt, aliæ paulatim labuntur in terras: iſtæ voluntariæ deſcendunt, aliæ præcipitantur invitæ: hæ ſponte ſuſcipiunt miniſteria, ut ruentibus manum porrigant: illæ coguntur in-*

grata,

tate meruerunt, verum & ab his quæ ad totius mundi miniſterium ex illis ſuperioribus & inviſibilibus ad hæc inferiora & viſibilia deductæ ſunt, licet non volentes; *vanitati quippe creatura ſubjecta eſt non volens, ſed propter eum qui ſubjecit in ſpe*, qua vel ſol, vel luna, vel ſtellæ, vel angeli explerent obſequium mundo, & his animabus quæ ob nimios defectus mentis, craſſioribus iſtis & ſolidioribus indiguere corporibus, & propter eos quibus hoc erat neceſſarium, mundus iſte etiam viſibilis inſtitutus eſt. Ex hoc ergo communiter omnium per hanc ſignificantiam, id eſt per *καταβολὴν*, a ſuperioribus ad inferiora videtur indicari deductio. Spem ſane libertatis univerſa creatura gerit ut a ſervitutis corruptione liberetur, cum filii Dei qui vel prolapſi, vel diſperſi ſunt, in unum fuerint congregati, vel cum cætera officia expleverint in hoc mundo, quæ ſolus cognoſcit omnium artifex Deus. Talem vero, ac tantum putandum eſt factum eſſe mundum, qui vel omnes eas animas quæ in hoc mundo ſtatutæ ſunt exerceri, caperet, vel omnes eas virtutes quæ adeſſe eis, & diſpenſare eas, ac juvare paratæ ſunt. Unius namque naturæ eſſe omnes rationa-

gratæ, ut tanto tempore in ſuſcepto officio perſeverent. Et iterum. *Ex quo ſequitur ut ob varios motus varii creentur & mundi, & poſt hunc quem incolimus, alius multo diſſimilis mundus fiat. Nullusque alius diverſis caſibus & profectibus, & vel virtutum præmiis, vel vitiorum ſuppliciis, & in præſenti, & in futuro, atque in omnibus & retro, & priora temporibus poteſt merita diſpenſare, & ad unum rurſum finem cuncta pertrahere, niſi ſolus conditor omnium Deus, qui ſcit cauſas propter quas alios permittat ſua perfrui voluntate, & de majoribus ad ultima delabi, alios incipiat viſitare, & gradatim quaſi manu data ad priſtinum retrahere ſtatum, & in ſublimibus collocare.* Verſio S. Hieron. in Epiſt. ad Avitum.

tionabiles creaturas, ex multis aſſertionibus comprobatur: per quod ſolum Dei juſtitia in omnibus earum diſpenſationibus defendi poteſt, dum unaquæque in ſemetipſa habet cauſas quod in illo, vel in illo vitæ ordine poſita ſit.

5. Hanc ergo diſpoſitionem Dei quam poſtea ordinavit, jam tunc ab origine mundi rationibus cauſisque perſpectis eorum qui vel pro defectu mentis venire in corpora merebantur, vel eorum qui viſibilium cupiditate raptabantur, ſed & illorum qui vel volentes vel inviti præſtare officia quædam his qui in hunc ſtatum deciderant, compellebantur ab eo qui in ſpe ſubjiciebat, non intelligentes quidam, nec advertentes quod ex præcedentibus liberi arbitrii cauſis inſtituta fuiſſet a Deo diſpoſitionis iſta varietas, arbitrati ſunt vel fortuitis motibus vel fatali neceſſitate agi omnia quæ in hoc mundo fiunt, nec eſſe aliquid in noſtro arbitrio. Unde nec Dei providentiam inculpabilem aſſignare potuerunt.

6. Sicut autem diximus, quia multis, vel miniſtris, vel rectoribus, vel auxiliatoribus eguerunt animæ omnes quæ in hoc mundo verſatæ ſunt: ita in noviſſimis temporibus cum jam finis mundo proximus immineret, & in ultimam perditionem omne humanum vergeret genus, infirmatis non ſolum his qui regebantur, verum etiam illis quibus regendi fuerat ſollicitudo commiſſa, non jam tali auxilio, nec ſimilibus ſuis indiguit defenſoribus, ſed auctoris ipſius & creatoris ſui opem depopoſcit, qui & his obediendi, & illis regendi corruptam prophanamque reſtitueret diſciplinam. Unde unigenitus filius Dei qui erat verbum & ſapientia patris, cum eſſet in ea gloria apud patrem quam habuit ante quam mundus eſſet, exinanivit ſemetipſum, & formam ſervi accipiens efficitur obediens uſque ad mortem, ut obedientiam doceret eos qui non aliter niſi per obedientiam ſalutem con-

ſequi,

ſequi poterant: regendi quoque regnandique corruptas reſtituit leges, dum omnes inimicos ſubjecit pedibus ſuis, ut per hoc quod neceſſe eſt eum regnare donec ponat inimicos ſuos ſub pedibus & noviſſimum inimicum deſtruat mortem, rectores ipſos regendi doceat moderamina. Quia ergo non ſolum regendi, vel regnandi, verum etiam obediendi, ut diximus, venerat reparare diſciplinam, in ſemetipſo prius complens quod ab aliis volebat impleri, idcirco non ſolum uſque ad mortem crucis patri obediens factus eſt, verum etiam in conſummatione ſæculi in ſemetipſo complectens omnes quos ſubjicit patri, & qui per eum veniunt ad ſalutem, cum ipſis & in ipſis ipſe quoque ſubjectus dicitur patri: dum omnia in ipſo conſtant, & ipſe eſt caput omnium, & in ipſo eſt ſalus & ſalutem conſequentium plenitudo. Hoc ergo eſt quod de eo dicit Apoſtolus: *Cum autem ei ſubjecta fuerint omnia, & ipſe filius ſubjectus erit ei qui ſibi ſubdidit omnia, ut ſit Deus omnia in omnibus.*

7. Verum neſcio quo pacto hæretici non intelligentes Apoſtoli ſenſum qui his verbis continetur, ſubjectionis in filio nomen infamant: cujus appellationis ſi proprietas requiritur, ex contrariis facile poterit inveniri. Nam ſi ſubjectum eſſe non eſt bonum, reſtat ut illud quod contrarium eſt, bonum ſit, id eſt, non eſſe ſubjectum. Sermo namque Apoſtoli ſecundum quod iſti volunt, hoc videtur oſtendere, dum dicit: *Cum autem ei ſubjecta fuerint omnia, tunc & ipſe filius ſubjectus erit ei qui ſibi ſubdidit omnia:* ut quaſi is qui nunc patri ſubjectus non ſit, ſubjectus futurus ſit tunc cum prius pater ei univerſa ſubjecerit. Sed miror quomodo hoc intelligi poſſit, ut is qui nondum ſibi ſubjectis omnibus non eſt ipſe ſubjectus, tunc cum ſubjecta fuerint ſibi omnia, cum rex omnium fuerit, & poteſtatum tenuerit univerſorum, tunc eum ſubjiciendum putent, cum ſubjectus ante non fuerit; non

intel-

intelligentes quod ſubjectio Chriſti ad patrem beatitudinem noſtræ perfectionis oſtendit, & ſuſcepti ab eo operis palmam declarat, cum non ſolum regendi ac regnandi ſummam quam in univerſam emendaverit creaturam, verum etiam obedientiæ & ſubjectionis correcta reparataque humani generis patri offerat inſtituta. Si ergo bona & ſalutaris accipitur iſta ſubjectio qua ſubjectus eſſe dicitur filius patri, valde conſequens & cohærens eſt ut & inimicorum quæ dicitur filio Dei eſſe ſubjectio, ſalutaris quædam intelligatur & utilis: ut ſicut cum dicitur filius patri ſubjectus, perfecta univerſæ creaturæ reſtitutio declaratur, ita cum filio Dei inimici dicuntur eſſe ſubjecti, ſubjectorum ſalus in eo intelligatur, & reparatio perditorum.

8. Verum certis quibusque & modis, & diſciplinis, & temporibus ſubjectio iſta complebitur: non neceſſitate aliqua ad ſubjectionem cogente, ne per vim ſubditus fiat omnis mundus Deo, ſed verbo, ratione, doctrina, provocatione meliorum, inſtitutionibus optimis, comminationibus quoque dignis & competentibus, quæ juſte immineant his qui ſalutis & utilitatis ſuæ curam ſanitatemque contemnunt. Denique & nos homines cum vel ſervos, vel filios erudimus, dum adhuc per ætatem rationis incapaces ſunt, minis eos & metu coercemus: cum vero boni, utilis, & honeſti intelligentiam ceperint, tum jam ceſſante verberum metu, verbo ac ratione ſuaſi ad omnia quæ bona ſunt, acquieſcunt. Quomodo autem ſervata in omnibus rationabilibus creaturis arbitrii libertate unusquisque debeat diſpenſari, id eſt, quos velut jam paratos & capaces ſermo Dei & inveniat & inſtituat, quos autem interim differat, a quibus vero penitus occultetur, & longe eorum a ſe fieri diſpenſet auditum, quosque rurſum contemnentes indicatum ſibi & prædicatum verbum Dei correptioni-

bus

bus quibusdam & caſtigationibus illatis perurgeat ad ſalutem, converſionemque eorum quodammodo exigat & extorqueat: quibusnam vero etiam occaſiones quasdam præſtet ſalutis, ita ut interdum etiam ex reſponſione ſola fide probata indubitatam quis ceperit ſalutem: quibus hæc ex cauſis vel quibus occaſionibus fiant, quidve in his intro inſpiciens divina ſapientia, vel quos motus propoſiti eorum videns hæc univerſa diſpenſet, ſoli Deo cognitum eſt, & unigenito ejus, per quem creata ac reparata ſunt univerſa, & Spiritui ſancto per quem cuncta ſanctificantur, qui ab ipſo patre procedit, cui eſt gloria in æterna ſæcula. Amen.

CAPUT VI.

De conſummatione mundi.

1. De fine vero mundi, & conſummatione omnium jam quidem & in ſuperioribus pro viribus noſtris diſſeruimus, ſecundum quod divinæ ſcripturæ indulſit auctoritas, quæ ſufficere ad inſtructionem putamus, paucis etiam nunc admonitis, quoniam ad hunc nos locum quæſtionis ordo perduxit. Igitur ſummum bonum ad quod natura rationabilis univerſa feſtinat, quod etiam finis omnium dicitur, a quamplurimis etiam philoſophorum hoc modo terminatur, quia ſummum bonum ſit, prout poſſibile eſt, ſimilem fieri Deo. Sed hoc non tam ipſorum inventum, quam ex divinis libris ab eis aſſumtum puto. Hoc namque indicat Moyſes ante omnes, cum primam conditionem hominis enarrat dicens: *Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram.* Tunc deinde addit: *Et fecit Deus hominem, ad Dei imaginem fecit illum, maſculum & fœminam fecit eos, & benedixit eos.* Hoc ergo quod dixit, *ad imaginem Dei fecit eum*, & de ſimilitudine ſiluit, non aliud indicat

niſi quod imaginis quidem dignitatem in prima conditione percepit, ſimilitudinis vero perfectio in conſummatione ſervata eſt: ſcilicet ut ipſe ſibi eam propriæ induſtriæ ſtudiis ex Dei imitatione conſciſceret, cum poſſibilitate ſibi perfectionis in initiis data per imaginis dignitatem, in fine demum per operum expletionem perfectam ſibi ipſe ſimilitudinem conſummaret. Sed apertius hæc & evidentius ita ſe habere Joannes apoſtolus definit, hoc modo pronuncians: *Filioli nondum ſcimus quid futuri ſumus: ſi vero revelatum nobis fuerit de Salvatore, ſine dubio dicetis, ſimiles ei erimus.* Per quod certiſſime indicat & finem omnium, quem adhuc ſibi dicit ignotum, & ſimilitudinem Dei ſperandam, quæ pro meritorum perfectione præſtabitur. Ipſe quoque Dominus in Evangelio hæc eadem non ſolum futura, verum etiam ſui interceſſione futura deſignat, dum ipſe hoc a patre diſcipulis ſuis impetrare dignatur, dicens: *Pater volo ut ubi ego ſum & iſti ſint mecum; & ſicut ego & tu unum ſumus, ita & iſti in nobis unum ſint.* In quo jam videtur ipſa ſimilitudo (ſi dici poteſt) proficere, & ex ſimili unum jam fieri, pro eo ſine dubio quod in conſummatione vel fine omnia & in omnibus Deus eſt. In quo requiritur a nonnullis (*), ſi ratio naturæ corporeæ quam-

INTERPRET. S. HIERON.

(*) *Quia, ut crebro jam diximus, principium rurſus ex fine generatur, quæritur utrum & tunc futura ſint corpora, an ſine corporibus aliquando vivendum ſit, quum redacta in nihilum fuerint: & incorporalium vita incorporalis eſſe credenda ſit, qualem & Dei novimus. Nec dubium eſt, quin ſi omnia corpora ad mundum iſtum ſenſibilem pertineant, quæ appellantur ab Apoſtolo viſibilia, futura ſit vita incorporalium incorporalis.*

Et paulopoſt. *Illud quoque ab eodem Apoſtolo dicitur:* Omnis creatura liberabitur a ſervitute corruptionis, in

quamvis expurgatæ ad liquidum & penitus ſpiritalis effectæ, non videatur obſiſtere vel ad ſimilitudinis dignitatem, vel ad unitatis proprietatem: quod naturæ divinæ quæ utique incorporea eſt, ſimilis videatur dici corporea natura poſſe, nec unum cum ea vere ac merito deſignari, maxime cum id quod unum eſt filius cum patre, ad naturæ proprietatem referendum fidei veritas doceat.

2. Cum

in libertatem gloriæ filiorum Dei, *ſic intelligimus, ut primam creaturam rationabilium & incorporalium eſſe dicamus, quæ non ſerviat corruptioni, eo quod non ſit veſtita corporibus; & ubiquumque corpora fuerint, ſtatim corruptio ſubſequatur. Poſtea autem liberabitur de ſervitute corruptionis quando receperint gloriam filiorum Dei, & Deus fuerit omnia in omnibus.*

Et in eodem loco. *Ut autem incorporeum finem omnium rerum eſſe credamus, illa nos Salvatoris oratio provocat, in qua ait:* Ut quomodo ego & tu unum ſumus, ſic & iſti in nobis unum ſint. *Etenim ſcire debemus, quid ſit Deus, & quid ſit futurus in fine Salvator: & quomodo in Sanctis ſimilitudo patris & filii repromiſſa ſit: quomodo in ſe illi unum ſunt, ſic & iſti in eis unum ſint. Aut enim ſuſcipiendum eſt univerſitatis Deum veſtiri corpore, & quomodo nos carnibus, ſic illum qualibet materia circumdari; ut ſimilitudo vitæ Dei, in fine Sanctis poſſit æquari. Aut ſi hoc indecens eſt, maxime apud eos, qui ſaltem ex minima parte Dei ſentire cupiunt majeſtatem, & ingenitæ atque omnia excedentis naturæ gloriam ſuſpicari; e duobus alterum ſuſcipere cogimur, ut aut deſperemus ſimilitudinem Dei, ſi eadem ſemper ſumus corpora habituri, aut ſi beatitudo nobis ejuſdem cum Deo vitæ promittitur, eadem qua vivit Deus, nobis conditione vivendum eſt.*

2. Cum ergo in fine Deus eſſe omnia & in omnibus promittatur (*), ſicut conſequens eſt, non eſt putandum venire ad illum finem animalia, vel pecora, vel beſtias, ne etiam in animalibus, aut pecoribus, vel beſtiis Deus ineſſe deſignetur: ſed nec ligna, vel lapides, ne in his quoque eſſe dicatur Deus. Ita ne ullam quidem malitiam ad illum finem putandum eſt pervenire: ne dum in omnibus Deus eſſe dicitur, etiam in aliquo malitiæ vaſculo ineſſe dicatur. Nam & ſi nunc quoque ubique & in omnibus dicimus eſſe Deum, pro eo quod nihil poteſt eſſe vacuum Deo, non tamen ita eſſe dicimus, ut omnia ſit nunc in quibus eſt. Unde diligentius intuendum eſt quale eſt hoc quod perfectionem beatitudinis rerumque finem ſignificat: quod non ſolum in omnibus eſſe dicitur Deus, ſed etiam omnia in omnibus. Quæ ſint ergo iſta omnia quæ Deus futurus ſit in omnibus, requiramus.

3. Et ego quidem arbitror, quia hoc quod in omnibus omnia dicitur eſſe Deus ſignificet etiam in ſingu-

(*) Λεγομενε τε Θεε παντα γενεσθαι ἐν πασιν, ὥσπερ ἐ δυναμεθα κακιαν καταλιπειν, ἐτε Θεὸς παντα γινεται ἐν πασιν, ἐδε ἀλογα ζωα, ἱνα μη και ἐν κακιᾳ ὁ Θεος γινηται, και ἐν ἀλογοις ζωοις· ἀλλ' ἐδε ἀψυχα, ἱνα μη και ἐν αὐτοις ὁ Θεος, ὁτε παντα γινεται. ἐτως ἐδε σωματα, ἁτινα τῃ ἰδιᾳ φυσει ἀψυχα ἐςιν. In epiſt. Juſtiniani Imperat. ad Menam.

VERSIO NOVA.

Cum Deus dicatur fieri omnia in omnibus, quemadmodum non poſſumus deſerere nequitiam, ita neque Deus fit omnia in omnibus, neque id quod ſunt bruta, ne Deus fit quoque in malitia & in brutis animalibus; ſed neque fit quod ſunt inanimata, ne fit etiam in illis, quando fit omnia. Ita neque fit quod corpora ſunt, quæ propria natura inanima ſunt.

ſingulis eum omnia eſſe. Per ſingulos autem omnia erit hoc modo, ut quicquid rationabilis mens expurgata omnium vitiorum fæce, atque omni penitus abſterſa nube malitiæ, vel ſentire, vel intelligere, vel cogitare poteſt, omnia Deus ſit, nec ultra jam aliud aliquid niſi Deum videat, Deum teneat, omnis motus ſui Deus modus & menſura ſit; & ita erit omnia Deus: non enim jam ultra boni malique diſcretio, quia nusquam malum: omnia enim Deus eſt, cui jam non adjacet malum: nec ultra ex arbore ſciendi bonum & malum manducare concupiſcet, qui ſemper in bono eſt, & cui omnia Deus eſt. Sic ergo finis ad principium reparatus, & rerum exitus collatus initiis, reſtituet illum ſtatum quem tunc habuit natura rationabilis, cum de ligno ſciendi bonum & malum comedere non egebat, ut amoto omni malitiæ ſenſu, & ad ſincerum purumque deterſo, ſolus qui eſt unus bonus Deus hic ei fiat omnia, & non in paucis aliquibus vel pluribus, ſed in omnibus ipſe ſit omnia. Cum jam nusquam mors, nusquam aculeus mortis, nusquam omnino malum, tunc vere Deus omnia in omnibus erit. Verum iſtam perfectionem ac beatitudinem rationabilium creaturarum (*), vel naturarum, ita

(*) *Nec dubium eſt quin poſt quædam intervalla temporum rurſus materia ſubſiſtat, & corpora fiant, & mundi diverſitas conſtruatur propter varias voluntates rationabilium creaturarum quæ poſt perfectam beatitudinem usque ad finem omnium rerum paulatim ad inferiora delapſæ tantam malitiam receperunt, ut in contrarium verterentur, dum nolunt ſervare principium, & incorruptam beatitudinem poſſidere. Nec hoc ignorandum quod multæ rationabiles creaturæ uſque ad ſecundum & tertium & quartum mundum ſervent principium, nec mutationi in ſe locum tribuant; alia vero tam parum de priſtino ſtatu amiſſuræ ſint,* ut

ita demum quidam permanere in eodem ſtatu quo ſupra diximus putant, id eſt ut Deum omnia habeant, & Deus eis ſit omnia, ſi nullatenus eas ſocietas naturæ corporalis amoveat. Alioquin exiſtimant gloriam ſummæ beatitudinis impediri, ſi materialis ſubſtantiæ interſeratur admixtio. De qua re plenius a nobis quæ in ſuperioribus occurrere potuerunt, pertractata atque digeſta ſunt.

4. Nunc vero quoniam apud Apoſtolum mentionem ſpiritalis corporis invenimus, qualiter etiam inde ſentiri debeat de hoc, tantummodo prout poſſumus requiramus. Quantum ergo ſenſus noſter capere poteſt, qualitatem ſpiritalis corporis talem quamdam eſſe ſentimus, in quo inhabitare deceat non ſolum ſanctas quaſque perfectaſque animas, verum etiam omnem illam creaturam quæ liberabitur a ſervitute corruptionis. De corpore etiam illud Apoſtolus dixit: *Domum habemus non manu factam, æternam in cælis*, id eſt in manſionibus beatorum. Ex hoc ergo conjecturam capere poſſumus, quantæ puritatis, quantæ ſubtilitatis, quantæque gloriæ ſit qualitas corporis illius, ſi comparationem faciamus ejus ad ea quæ nunc, licet cœleſtia ſint & ſplendidiſſima corpora, manu facta tamen ſunt & viſibilia. De illo autem dicitur domus eſſe non manu facta, ſed æterna in cœlis. Quia ergo *quæ videntur temporalia ſunt, quæ autem non*

ut pene nihil perdidiſſe videantur, & nonnullæ grandi ruina in ultimum præcipitandæ ſint barathrum. Novitque diſpenſator omnium Deus in conditione mundorum ſingulis abuti juxta meritum & opportunitates & cauſas quibus mundi gubernacula ſuſtentantur & initiantur: ut qui omnes vicerit nequitia, & penitus ſe terræ coæquaverit, in alio mundo qui poſtea fabricandus eſt, fiat diabolus, principium plaſmationis Domini, ut illudatur ei ab Angelis qui exordii amiſere virtutem. In epiſt. S. Hieron. ad Avit.

non videntur, æterna ſunt, omnibus his corporibus, quæ ſive in terris, ſive in cœlis videmus, & quæ videri poſſunt, & manu facta ſunt, & æterna non ſunt, multa longe prælatione præcellit illud quod & viſibile non eſt, nec manu factum eſt, ſed æternum eſt. Ex qua comparatione conjici poteſt quantus decor, quantus ſplendor, quantus fulgor ſit corporis ſpiritalis: & verum eſſe illud quod dictum eſt, quia *oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendit, quæ præparavit Deus diligentibus illum.* Non autem dubitandum eſt naturam corporis hujus noſtri voluntate Dei qui talem fecit eam, usque ad illam qualitatem ſubtiliſſimi & puriſſimi ac ſplendidiſſimi corporis poſſe a creatore perduci, prout rerum ſtatus vocaverit, & meritum rationabilis naturæ popoſcerit. Denique cum varietate & diverſitate mundus indiguit, per diverſas rerum facies ſpeciesque omni famulatu præbuit ſe materia conditori, utpote Domino & creatori ſuo, quo diverſas cœleſtium terrenorumque ex ea duceret formas. Cum vero res ad illud cœperint feſtinare ut ſint omnes unum, ſicut eſt pater cum filio unum, conſequenter intelligi datur, quod ubi omnes unum ſunt, jam diverſitas non erit.

5. Propterea namque etiam noviſſimus inimicus, qui mors appellatur, deſtrui dicitur, ut neque ultra triſte ſit aliquid, ubi mors non eſt, neque adverſum ſit, ubi non eſt inimicus. Deſtrui ſane noviſſimus inimicus ita intelligendus eſt, non ut ſubſtantia ejus quæ a Deo facta eſt pereat, ſed ut propoſitum & voluntas inimica, quæ non a Deo, ſed ab ipſo proceſſit, intereat. Deſtruetur ergo non ut non ſit, ſed ut inimicus non ſit & mors. Nihil enim omnipotenti impoſſibile eſt, nec inſanabile eſt aliquid factori ſuo: propterea enim fecit omnia ut eſſent, & quæ facta ſunt ut eſſent, non eſſe non poſſunt. Propter quod immutationem quidem varietatemque recipient, ita ut pro meritis vel in meliori vel in deteriori habeantur ſtatu; ſubſtantialem vero interi-

tum ea quæ a Deo ad hoc facta ſunt ut eſſent & permanerent, recipere non poſſunt. Non enim quæ opinione vulgi interire creduntur, continuo etiam vel fidei vel veritatis ratio ea interire conſenſerit. Denique caro noſtra ab imperitis & infidelibus ita poſt mortem deperire exiſtimatur, ut nihil prorſus reliquum ſubſtantiæ ſuæ habere credatur. Nos vero qui reſurrectionem ejus credimus, immutationem ejus tantummodo per mortem factam intelligimus, ſubſtantiam vero ejus certum eſt permanere, & voluntate creatoris ſui certoque tempore rurſus reparari ad vitam, atque iterum permutationem ejus fieri, ut quæ primo fuit caro ex terra terrena, tum deinde diſſoluta per mortem, & iterum facta cinis ac terra, *quoniam terra es*, inquit, *& in terram ibis*, rurſum reſuſcitetur e terra, & poſt hoc jam prout meritum inhabitantis animæ popoſcerit, in gloriam corporis proficiat ſpiritalis.

6. In hunc ergo ſtatum omnem hanc noſtram ſubſtantiam corporalem putandum eſt perducendam, tunc cum omnia reſtituentur, ut unum ſint, & cum Deus fuerit omnia in omnibus. Quod tamen non ad ſubitum fieri, ſed paulatim & per partes intelligendum eſt, infinitis & immenſis labentibus ſæculis, cum ſenſim & per ſingulos emendatio fuerit & correctio proſecuta, præcurrentibus aliis & velociori curſu ad ſumma tendentibus, aliis vero proximo quoque ſpatio inſequentibus, tum deinde aliis longe poſterius, & ſic per multos & innumeros ordines proficientium ac Deo ſe ex inimicis reconciliantium pervenitur usque ad noviſſimum inimicum qui dicitur mors, ut etiam ipſe deſtruatur ne ultra ſit inimicus. Cum ergo reſtitutæ fuerint omnes rationabiles animæ in hujuscemodi ſtatum, tunc natura etiam hujus corporis noſtri in ſpiritalis corporis gloriam perducetur. Sicut enim de rationabilibus naturis videmus, non alias eſſe quæ pro peccatis in indignitate vixerint, & alias quæ pro meritis ad beatitudinem invi-

tatæ

tatæ ſint, ſed has easdem quæ ante fuerant peccatrices, converſas poſtmodum & Deo reconciliatas videmus ad beatitudinem revocari: ita etiam de natura corporis ſentiendum eſt, quod non aliud corpus eſt quo nunc in ignobilitate & in corruptione & infirmitate utimur, & aliud erit illud quo in incorruptione, & in virtute, & in gloria utemur: ſed hoc idem abjectis his infirmitatibus in quibus nunc eſt, in gloriam transmutabitur ſpiritale effectum, ut quod fuit indignitatis vas, hoc ipſum expurgatum fiat vas honoris, & beatitudinis habitaculum. In quo ſtatu etiam permanere ſemper & immutabiliter creatoris voluntate eſt credendum, fidem rei faciente ſententia Apoſtoli dicentis: *Domum habemus non manu factam, æternam in cœlis.* Non enim ſecundum quosdam Græcorum philoſophos præter hoc corpus quod ex quatuor elementis eſt, aliud quintum corpus quod per omnia aliud ſit & diverſum ab hoc noſtro corpore, fides eccleſiæ recipit: quoniam neque ex ſcripturis ſanctis vel ſuſpicionem aliquam proferre de his quis poteſt, neque ipſa rerum conſequentia hæc recipi patitur, maxime cum manifeſte definiat ſanctus Apoſtolus, quia non nova aliqua corpora reſurgentibus a mortuis dentur, ſed hæc ipſa quæ viventes habuerant, ex deterioribus in melius transformata recipiant. Ait enim: *Seminatur corpus animale, reſurget corpus ſpirituale: ſeminatur in corruptione, reſurget in incorruptione: ſeminatur in infirmitate, reſurget in virtute: ſeminatur in ignobilitate, reſurget in gloria.* Sicut ergo profectus eſt homini quidam, ut cum ſit prius animalis homo, nec intelligat quæ ſunt ſpiritus Dei, veniat in hoc per eruditionem ut efficiatur ſpiritalis, & dijudicet omnia, ipſe vero a nemine dijudicetur: ita etiam de corporis ſtatu ſentiendum eſt, quod ipſum idem corpus quod nunc pro miniſterio animæ nuncupatum eſt animale, per profectum quemdam, cum anima adjuncta Deo unus cum eo ſpiritus fuerit effecta, jam tunc corpus quaſi ſpiritui miniſtrans in ſtatum

qualitatemque proficiat ſpiritalem, maxime cum, ſicut ſæpe oſtendimus, talis a conditore facta ſit natura corporea, ut in quamcumque voluerit, vel res popoſcerit qualitatem, facile ſubſequatur.

7. Omnis igitur hæc ratio hoc continet, quod duas generales naturas condiderit Deus: naturam viſibilem, id eſt corpoream, & naturam inviſibilem, quæ eſt incorporea. Iſtæ vero duæ naturæ diverſas ſui recipiunt permutationes. Illa quidem inviſibilis quæ rationabilis eſt, animo propoſitoque mutatur pro eo quod arbitrii ſui libertate donata eſt; & per hoc aliquando in bonis, aliquando in contrariis invenitur. Hæc vero natura corporea ſubſtantialem recipit permutationem: unde & ad omne quod moliri, vel fabricare, vel retractare voluerit artifex omnium Deus, materiæ hujus habet in omnibus famulatum, ut in quascumque vult formas vel ſpecies, prout rerum merita depoſcunt, naturam corpoream transmutet & transferat. Quod evidenter propheta deſignans ait: *Deus qui facit omnia, & transmutat.*

8. Jam ſane illud quærendum eſt, ſi tunc cum erit Deus omnia in omnibus, in conſummatione omnium univerſa corporis natura una ſpecie conſtabit, & omnis qualitas corporis illa ſola erit quæ in illa inenarrabili gloria fulgebit, quæ ſpiritalis corporis futura eſſe ſentienda eſt. Si enim recte accipimus, id in initio libri ſui Moyſes ſcribit dicens: *In principio fecit Deus cœlum & terram.* Hoc enim principium totius creaturæ: ad hoc principium finem omnium conſummationemque convenit revocare: id eſt ut illud cœlum, & illa terra, habitatio & requies ſit piorum: ita ut prius terræ illius ſancti quique & manſueti hæreditatem capiant, quandoquidem hoc etiam lex, & prophetæ, & Evangelium docent. In qua terra puto eſſe veras illas & vivas formas illius obſervantiæ quam Moyſes per legis umbram tradebat. De quibus dictum eſt, quia *exemplari & umbræ deſerviunt cœleſtium:* hi ſcilicet, qui ſerviebant in lege. Sed & ad

ipſum

ipſum Moyſen dictum eſt: *Vide ut facias omnia ſecundum formam & ſimilitudinem quæ tibi oſtenſa eſt in monte.* Unde mihi videtur quod ſicut in hac terra lex pædagogus quidam fuit eorum qui ad Chriſtum ab ipſa perduci deberent, eruditi ab ea & inſtituti ut facilius poſſent poſt inſtitutionem legis perfectiora quæque inſtituta Chriſti ſuſcipere: ita etiam alia terra ſanctos quosque ſuſcipiens, veræ & æternæ legis inſtitutionibus eos prius imbuat & informet, quo facilius etiam illis cœli perfectis, & quibus addi jam nihil poteſt, inſtitutis potiantur: in quo vere erit illud quod æternum dicitur Evangelium, & Teſtamentum ſemper novum quod nunquam veteraſcet.

9. Hoc itaque modo in conſummatione ac reſtitutione omnium fieri putandum eſt, ut paulatim proficientes, & aſcendentes modo & ordine perveniant primo ad terram illam, & eruditionem quæ in ea eſt, in qua ad meliora, & illa quibus jam addi nihil poteſt, inſtituta præparentur. Poſt actores enim & procuratores Chriſtus dominus qui eſt rex omnium, regnum ipſe ſuſcipiet: id eſt poſt eruditionem ſanctarum virtutum eos qui eum capere poſſunt ſecundum quod ſapientia eſt, ipſe inſtruet, regnans in eis tamdiu usquequo eos etiam patri ſubjiciat qui ſibi ſubdidit omnia, id eſt ut cum capaces Dei effecti fuerint, ſit eis Deus omnia in omnibus. Tunc ergo conſequenter etiam natura corporea illum ſummum (*), & cui addi jam nihil poſſit, recipiet ſtatum. Hactenus nobis etiam corporeæ naturæ vel ſpiritalis corporis ratione diſcuſſa, arbitrio legentis relinquimus, ex utroque quod melius judicaverit eligendum. Nos vero in his finem libri tertii faciamus.

TOMOΣ

(*) *Et erit Deus omnia in omnibus, ut univerſa natura corporea redigatur in eam ſubſtantiam quæ omnibus melior eſt, in divinam ſcilicet, qua nulla eſt melior.* Verſio S. Hieron.

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

Περι τȣ θεοπνευςου της θειας γραφης, και πως ταυτην ἀναγνωςεον και νοητεον. τις τε ὁ της ἐν αὐτῃ ἀσαφειας λογος, και τȣ κατα το ῥητον ἐν τισιν ἀδυνατȣ ἠ ἀλογȣ.

Επειδη περι τηλικουτων ἐξεταζοντες πραγματων, ἐκ ἀρκουμενοι ταις κοιναις ἐννοιαις και τῃ ἐναργειᾳ των βλεπομενων προσπαραλαμβανομεν, εἰς την φαινομενην ἡμιν ἀποδειξιν των λεγομενων, μαρτυρια τα ἐκ των πεπιςευμενων ἡμιν εἰναι θειων γραφων, της τε λεγομενης παλαιας διαθηκης, και της καλουμενης καινης, λογῳ τε πειρωμεθα κρατυνειν ἡμων την πιςιν· και οὐδεπω περι των γραφων ὡς θειων διειλεχθημεν. φερε και περι τȣτων ὀλιγα ὡς ἐν ἐπιτομῃ διαλαβωμεν, τα κινουντα ἡμας, ὡς περι θειων γραμματων, εἰς τȣτο παρατιθεμενοι. και πρωτον γε τȣ ἀπ' αὐτων των γραμματων και των ἐν αὐτοις δηλȣμενων, ῥητοις χρησασθαι·

περι

INTERPRETATIO NOVA.

Scriptura divinitus inſpirata : quomodo hæc legenda & intelligenda. Qua obſcuritatis in ea ratio. Cur aliqua in ea ſecundum literam impoſſibilia vel a ratione aliena.

1. Quoniam in tantarum rerum diſquiſitione, vulgaribus ſententiis & eorum quæ ſub oculos cadunt evidentia non contenti, aſſumimus tam ex illo quod vetus, quam ex illo quod novum dicitur, teſtamento teſtimonia ſcripturarum quas divinas eſſe credimus, ad ea quæ dicimus comprobanda, tum fidem noſtram ratione confirmare conamur; *necdum* vero de ſcripturis ut divinis diſſeruimus: age

de

LIBER QUARTUS.

Rufini Interpretatio.

Quod Scripturæ divinitus inſpiratæ ſint.

1. Verum quoniam de tantis & talibus rebus diſſerentibus non ſufficit humanis ſenſibus & communi intellectui ſummam rei committere, &, ut ita dixerim, viſibiliter de inviſibilibus pronunciare, aſſumenda nobis ſunt ad probationem horum quæ dicimus, etiam divinarum ſcripturarum teſtimonia. Quæ teſtimonia ut certam & indubitatam fidem præſtent, ſive in his quæ dicenda nobis, ſive quæ jam dicta ſunt, neceſſarium prius videtur oſtendere quod ipſæ ſcripturæ divinæ ſint, id eſt, Dei ſpiritu inſpiratæ. Igitur quam poterimus breviter etiam de hoc aſſignabimus ex ipſis divinis ſcripturis, quæ nos competenter moverint proferentes, id eſt, de Moyſe primo legislatore gentis Hebrææ, & ex verbis Jeſu Chriſti auctoris & principis Chriſtia-

Interpretatio nova.

de his quoque pauca ſummatim & breviter diſputemus, proponentes ea quæ nos movent ut pro divinis literis illas habeamus. Verum antequam ab ipſis ſcripturis & iis quæ in ipſis declarantur, teſtimonia proferamus, de Moyſe & de Jeſu Chriſto, quorum alter Hebræorum legislator, alter ſalutarium chriſtianæ religionis documentorum auctor eſt, hæc nobis dicenda ſunt. Cum enim inter Græcos & Barbaros quamplurimi exſtiterint legumlatores, doctores item qui veritatis notitiam ſuis præceptis pollicerentur,

nullum

περι Μωσεως και Ιησου Χριστου, του νομοθετου των Εβραιων, και του εισηγητου των κατα χριστιανισμον σωτηριων δογματων ταυτα διαληπτεον. πλειστων γαρ όσων νομοθετων γεγενημενων έν έλλησι και βαρβαροις, και διδασκαλων δογματα καταγγελλοντων έπαγγελλομενα την άληθειαν, ούδενα ίστορησαμεν νομοθετην ζηλον έμποιησαι δεδυνημενον τοις λοιποις έθνεσι περι του παραδεξασθαι τους λογους αύτου. πολλην τε παρασκευην την μετα της δοκουσης άποδειξεως λογικης εισενεγκαμενων των περι άληθειας φιλοσοφειν έπαγγελλομενων, ούδεις δεδυνηται την νομισθεισαν αύτῳ άληθειαν, έθνεσι διαφοροις έμποιησαι, ή ένος έθνους άξιολογοις πληθεσι. και τοιγε έβουλοντο άν και οί νομοθεται κρατυναι τους φανεντας νομους είναι καλους, εί δυνατον, παρα παντι τῳ των άνθρωπων γενει· ούτε διδασκαλοι έπινεμηθηναι ήν έφαντασθησαν είναι άληθειαν πανταχου της οίκουμενης. άλλ' ώς οία μη δυναμενοι προσκαλεσασθαι τους άπο των έτερων διαλεκτων και των πολλων έθνων έπι την τηρησιν των νομων, και την παραδοχην των μαθηματων, τουτο ποιησαι ούδε έπεβαλοντο την άρχην, ούκ άφρονως γε σκοπησαντες περι του άδυνατον αύτοις το τοιουτον τυγχανειν· πασα δε Ελλας και βαρβαρος ή κατα την οίκουμενην ήμων, ζηλωτας έχει μυριους καταλιποντας τους πατρωους

Interpretatio nova.

nullum tamen fuiſſe accepimus legislatorem qui reliquis gentibus ſuarum legum ſuſcipiendi ſtudium ingenerare potuerit. Et quamvis philoſophi cum multo prodirent demonſtrationum apparatu quæ e ratione petitæ viderentur, quæque multum probabilitatis haberent, nemo ex illis fuit qui probatam ſibi veritatem diverſis populis, vel unius gentis præcipuæ multitudini perſuadere potuerit; atqui peroptaſſent legislatores & doctores, illi iis quas bonas putabant, legibus univerſum, ſi fieri potuiſſet, hominum genus ſubji-

Chriſtianorum religionis & dogmatis. Cum enim permulti legislatores exſtiterint apud Græcos & Barbaros, innumeri quoque doctores vel philoſophi veritatem ſe pollicentes aſſerere: nullum meminimus legislatorem affectum quemdam & ſtudium etiam exterarum gentium animis injicere potuiſſe, ut leges ſuas vel ſuſciperent libenter, vel etiam omni animi intentione defenderent. Nemo ergo eam quæ ſibi viſa eſt veritatem non ſolum pluribus aliis exteris nationibus, ſed ne uni quidem genti ita inſinuare atque innoteſcere potuit, ut ad omnes ejus ſcientia vel credulitas perveniret. Et quidem dubitari non poteſt, quod legislatores optaverint obſervari ab omnibus, ſi fieri poſſet, hominibus leges ſuas, & magiſtri omnibus innoteſcere eam quæ ſibi viſa fuerat, veritatem. Sed ſcientes quia id omnino non poſſent, ut virtus in eis aliqua tanta ſubſiſteret qua etiam exteras nationes ad legum ſuarum vel aſſertionum obſervantiam provocarent, ne conari quidem hoc aut incipere omnino auſi ſunt, ne imprudentes eos etiam in hoc inefficax & inexplebile notaret inceptum. At vero in omni orbe terrarum, in omni Græcia, atque univerſis exteris nationibus innumeri ſunt & immenſi, qui relictis patriis legibus & his quos putabant Deos, ad obſer-

INTERPRETATIO NOVA.

ſubjici, hi quam animo conceperant veritatem ubique terrarum diſſeminari: ſed utpote non idonei qui alterius linguæ multarumque gentium homines ad legum ſuarum obſervationem & ad ſuam diſciplinam ſuſcipiendam adducerent, ne aggreſſi quidem ſunt id efficere; prudenter enim præviderant id ſe conſequi nullo modo poſſe. At univerſa tum Græcia tum quæ per univerſum noſtrum terrarum orbem patet Barbaria, innumeros habet qui derelictis patriis legibus

τρωυς νομους και νομιζομενους θεους, της τηρησεως των Μωσεως νομων, και της μαθητειας των Ιησυ Χριςυ λογων· καιτοιγε μισυμενων μεν ὑπο των τα ἀγαλματα προσκυνουντων, των τῳ Μωσεως νομῳ προςτιθεμενων· και την ἐπι θανατῳ δε προς τῳ μισεισθαι, κινδυνευοντων των τον τυ Ιησυ Χριςυ λογον παραδεξαμενων.

Και ἐαν ἐπιςησωμεν πως ἐν σφοδρα ὀλιγοις ἐτεσι, των ὁμολογουντων τον χριςιανισμον ἐπιβυλευομενων, και τινων δια τυτο ἀναιρουμενων, ἑτερων δε ἀπολλυντων τας κτησεις, δεδυνηται ὁ λογος, καιτοιγε ουδε των διδασκαλων πλεοναζοντων, πανταχοσε κηρυχθηναι της οἰκουμενης, ὡςε Ελληνας και βαρβαρους σοφους τε και ἀνοητους προσθεσθαι τη δια Ιησυ θεοσεβεια, μειζον ἡ κατα ἀνθρωπον το πραγμα εἰναι λεγειν ὐ διςαζομεν· μετα πασης ἐξυσιας και πειθους την περι τυ μη κρατυνθησεσθαι τον λογον τυ Ιησυ διδαξαντος· ὡςε εὐλογως χρησμους ἀν νομισαι τας φωνας αὐτυ, οἱον, ὁτι ἐπι βασιλεων και ἡγεμονων ἀχθησεσθε ἑνεκεν ἐμυ εἰς μαρτυριον αὐτοις και τοις ἐθνεσι. και πολλοι ἐρυσι μοι ἐν ἐκεινῃ τῃ ἡμερᾳ, κυριε, κυριε, οὐ τῳ ὀνοματι συ ἐφαγομεν, και τῳ ὀνοματι συ ἐπιομεν, και τῳ ὀνοματι συ δαιμονια ἐξεβαλομεν; και ἐρω αὐτοις, ἀποχωρειτε ἀπ' ἐμυ οἱ ἐργαζομενοι την ἀνομιαν, οὐδεποτε ἐγνων ὑμας. εἰρηκε-

ναι

INTERPRETATIO NOVA.

bus & diis receptis, ſummo ſtudio Moſaicas leges & diſciplinam verborum Jeſu Chriſti cuſtodiunt, quamvis ſimulacrorum cultoribus odio ſint qui Moſaicæ legi adhærent, & præter odium, in vitæ periculo verſentur qui Jeſu Chriſti doctrinam ſuſceperunt.

2. Quod ſi ad id quoque animum attenderimus quo pacto annis tam paucis, tot inſidiis ſtructis adverſus Chriſtianos quorum nonnulli necati, alii bonis mulctati ſunt, potuerit hæc doctrina, licet alioqui

non

obſervantiam Moyſis legis & diſcipulatum ſe Chriſti cultumque tradiderunt, & hoc non ſine ingenti odio adverſum ſe commoto eorum qui ſimulacra venerantur, ita ut ab his frequenter & cruciatibus affligantur, nonnunquam etiam agantur in mortem: amplectuntur tamen, & cum omni affectu cuſtodiunt doctrinæ Chriſti ſermonem.

2. Et eſt videre quomodo brevi tempore ipſa religio crevit pœnis cultorum mortibusque proficiens, ſed & bonorum direptionibus, atque ab his omni genere ſuppliciorum tolerato: & eo maxime mirum eſt, quod ne doctores quidem ipſi vel ſatis idonei ſunt, vel ſatis plures: prædicatur tamen ſermo iſte in toto orbe terrarum, ita ut Græci ac Barbari, ſapientes & inſipientes religionem Chriſtianæ doctrinæ ſuſcipiant. Ex quo dubium non eſt hoc humanis viribus aut opibus non agi, ut cum omni credulitate & poteſtate ſermo Chriſti Jeſu apud omnium mentes atque animos convaleſcat. Nam & prædicta eſſe ab eo hæc ipſa, & divinis ab eo reſponſis confirmata, manifeſtum eſt cum dicit, quia *apud præſides & judices ducemini propter me in teſtimonium ipſis & gentibus.* Et rurſum: *Prædicabitur hoc evangelium in omnibus gentibus.* Et iterum: *Multi mihi dicent in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo manducavimus & bibimus, & in tuo nomine dæmonia ejecimus? & dicam eis: Diſcedite a me operarii iniquitatis, nunquam cognovi vos.* Quæ ſi ita quidem dicta ab eo fuiſſent, nec tamen ad finem ea quæ prædicta ſunt

INTERPRETATIO NOVA.

non magna ſit doctorum copia, ubique terrarum prædicari, ita ut Græci & Barbari, ſapientes & inſipientes ad verum per Jeſum Chriſtum Dei cultum ſe ſe adjunxerint, rem humanis viribus majorem dicere non dubitabimus, cum præſertim ſumma cum poteſtate & fidu-

και μεν γαρ ταυτα ἀποφθεγγομενον ματην, ὡςε αὐτα μη ἀληθη γινεσθαι, ταχα εἰκος ἠν· ὁτι δε ἐκβεβηκε τα μετα τοσαυτης ἐξȣσιας εἰρημενα, ἐμφανει θεον ἀληθως ἐνανθρωπησαντα σωτηρια δογματα τοις ἀνθρωποις παραδεδωκεναι.

Τι δε δει λεγειν και ὁτι προεφητευθη ὁ χριςος, τοτε ἐκλειψειν τους ἐξ Ιȣδα ἀρχοντας και ἡγουμενȣς ἐκ των μηρων αὐτȣ, ὁταν ἐλθῃ ᾧ ἀποκειται, δηλονοτι ἡ βασιλεια, και ἐπιδημησῃ ἡ των ἐθνων προσδοκια; σαφως γαρ ἐκ της ἱςοριας δηλον, και ἐκ των σημερον ὁρωμενων, ὁτι ἀπο των χρονων Ιησȣ, ȣκ ἐτι βασιλεις Ιȣδαιων ἐχρηματισαν· παντων των ἰȣδαϊκων πραγματων ἐν οἱς ἐσεμνυνοντο, λεγω δε των τε κατα τον ναον, και το θυσιαςηριον, και την ἐπιτελȣμενην λατρειαν, και τα ἐνδυματα τȣ ἀρχιερεως, καταλελυμενων. ἐπληρωθη γαρ ἡ λεγȣσα προφητεια· ἡμερας πολλας καθισονται οἱ υἱοι Ισραηλ, ȣκ ὀντος βασιλεως, ȣδε ὀντος ἀρχοντος, ȣκ

INTERPRETATIO NOVA.

fiducia docuerit Chriſtus nunquam ſuam victum iri doctrinam. Itaque jure pro oraculis habendæ ſunt ejus voces quales hæ ſunt: *Ad Reges & præſides ducemini propter me in teſtimonium illis & gentibus.* Et, *Multi dicent mihi in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo manducavimus, & in nomine tuo bibimus, & in nomine tuo dæmonia ejecimus? & dicam eis, Diſcedite a me qui operamini iniquitatem. Nunquam novi vos.* Hæc enim temere prolata, nec proinde vera eſſe, forte olim veriſimile erat: at cum deinde evenerint quæ tanta cum auctoritate dicta fuerant, perſpicuum eſt Deum vere hominem factum ſalutarem hominibus doctrinam tradidiſſe.

3. Quid vero attinet dicere prænunciatum fuiſſe Chriſtum, tunc nempe defuturos principes ex Juda &

ſunt perveniſſent, fortaſſe minus vera eſſe viderentur, nec habere aliquid auctoritatis. Nunc vero cum in effectum ea quæ fuerant ab eo dicta, perveniant, cum tanta autem poteſtate atque auctoritate prædicta ſint, manifeſtiſſime declaratur verum eſſe, quia homo factus ſalutaria præcepta hominibus tradidit.

3. Quid vero inde dicendum eſt quod prophetæ de ipſo ante prædixerant, non ceſſaturos principes ex Juda, neque duces de femoribus ejus usquequo veniat ille cui repoſitum eſt, regnum ſcilicet, & uſquequo veniat exſpectatio gentium. Manifeſtiſſime enim ex ipſa hiſtoria apparet ex his quæ hodie pervidentur, quia ex temporibus Chriſti ultra reges apud Judæos non extiterunt. Sed & illæ omnes ambitiones Judaicæ in quibus jactantiæ quamplurimum gerebant, & in quibus exultabant, vel de templi decore, vel de altaris inſignibus, atque omnibus illis ſacerdotalibus infulis, indumentisque pontificum, ſimul univerſa deſtructa ſunt. Completa eſt enim prophetia quæ dixerat: *Per dies multos ſedebunt filii Iſrael ſine rege, ſine principe: non erit hoſtia, nec altare, nec ſacerdotium,*

Interpretatio nova.

& duces de femore ejus, cum veniſſet cui repoſitum eſt, regnum videlicet, & prodiiſſet exſpectatio gentium? Ex hiſtoria enim & iis quæ hodie cernuntur, manifeſtum eſt a Chriſti temporibus nullos deinde Judæorum reges extitiſſe, fractis & diſſipatis rebus omnibus Judaicis quibus gloriabantur, templo nempe altari, rei divinæ conſueto ritu, & indumentis Pontificis. Impleta eſt quippe prophetia quæ dicit: *Per dies multos ſedebunt filii Iſrael ſine rege, ſine principe, ſine ſacrificio, ſine altari, ſine ſacerdotio, ſine reſponſis.* Quibus verbis utimur adverſus eos qui dum urgentur iis quæ in Geneſi ab Jacob ad Judam dicta ſunt,

ὐκ οὔσης θυσιας, ὐδ᾽ ὄντος θυσιαστηρίυ, ὐτε ἱερατειας, ὐδε δηλων. και τουτοις χρωμεθα τοις ῥητοις, προς τους ἐν τῳ θλιβεσθαι ἀπο των ἐν τῃ γενεσει ὑπο τυ Ιακωβ προς τον Ιυδαν εἰρημενων, φασκοντας τον ἐθιαρχην ἀπο τυ Ιυδα γενυς τυγχανοντα ἀρχειν τυ λαυ, ὐκ ἐκλειψοντων των ἀπο τυ σπερματος αὐτυ, ἑως ἧς φανταζονται Χριστυ ἐπιδημιας. εἰ γαρ ἡμερας πολλας καθισονται οἱ υἱοι Ισραηλ, ὐκ ὄντος βασιλεως, μηδ᾽ ὄντος ἀρχοντος, οὐκ οὔσης θυσιας, οὐδ᾽ θυσιαστηρίυ, οὐδ᾽ ἱερατειας, οὐδ᾽ δηλων· ἐξ ὐ δ᾽ κατεσκαφη ο ναος, ὐκ ἐτι θυσια, ὐδ᾽ θυσιαστηριον, ὐδε ἱερατεια, δηλον ὁτι ἐξελιπεν ἀρχων ἐξ Ιυδα, και ἡγουμενος ἐκ των μηρων αὐτυ. ἐπει δ᾽ ἡ προφητεια φησιν, ὐκ ἐκλειψει ἀρχων ἐξ Ιυδα και ἡγουμενος ἐκ των μηρων αὐτυ, ἑως ἂν ἐλθῃ τα ἀποκειμενα αὐτῳ, δηλον ὅτι ἐληλυθεν ᾧ τα ἀποκειμενα, ἡ προσδοκια των ἐθνων. και τυτο σαφες ἐκ τυ πληθυς των ἐθνων των δια Χριστυ πεπιστευκοτων εἰς τον θεον.

Και ἐν τῃ τυ δευτερονομιυ δ᾽ ᾠδῃ προφητικως δηλουται ἡ δια τα ἁμαρτηματα τυ προτερυ λαυ ἐσομενη των ἀσυνετων ἐθνων ἐκλογη, ὐ δι᾽ ἀλλυ τινος ἡ τυ Ιησυ γεγενημενη. αὐτοι γαρ, φησι, παρεζηλωσαν με ἐπ᾽ ὐ θεῳ, παρωργισαν με ἐν τοις εἰδωλοις αὐτων. κἀγω παραζηλωσω αὐτυς ἐπ᾽ ὐκ ἐθνει, και ἐπι ἐθνει ἀσυνετῳ παροργ-

INTERPRETATIO NOVA.

permanere etiamnum ex genere Judæ aſſerunt principem qui populo dominetur, neque defuturos ex ſemine ejus duces usque ad eum quem ſibi animo fingunt Chriſti adventum. Si enim *per dies multos ſedebunt filii Iſrael ſine rege, ſine principe, ſine ſacrificio, ſine altari, ſine ſacerdotio;* ex quo autem everſum eſt templum, non eſt ſacrificium, non altare, non ſacerdotium, perſpicuum eſt defeciſſe principem ex Juda;

&

dotium, *nec reſponſa.* His ergo teſtimoniis utimur adverſus eos qui videntur aſſerere de his quæ in Geneſi ab Jacob dicta ſunt, quod de Juda dicta ſint: & dicunt permanere adhuc principem ex genere Judæ, iſtum videlicet qui eſt gentis eorum princeps quem nominant Patriarcham, nec deficere poſſe de ſemine ejus qui permaneant usque ad adventum ejus Chriſti quem ſibi ipſi deſcribunt. Sed ſi verum eſt quod ait Propheta, quia *dies multos ſedebunt filii Iſrael ſine rege*, *ſine principe*, *nec erit hoſtia*, *nec altare*, *nec ſacerdotium:* & utique ex quo ſubverſum eſt templum; nec hoſtiæ offeruntur, nec altare invenitur, nec ſacerdotium conſtat, certiſſimum eſt defeciſſe principes ex Juda, ſicut ſcriptum eſt, & ducem ex femoribus ejus usquequo venit ille cui repoſitum eſt. Conſtat ergo quia venit ille cui repoſitum eſt, in quo exſpectatio gentium eſt: Quod manifeſte videtur impletum de multitudine eorum qui per Chriſtum Deo ex diverſis gentibus crediderunt.

4. Sed & in Deuteronomii cantico per prophetiam deſignatur pro peccatis prioris populi futura eſſe inſenſatæ gentis electio, non alia utique quam hæc quæ per Chriſtum facta eſt; ſic enim ait: *Exacerbaverunt me*

INTERPRETATIO NOVA.

& ducem de femore ejus. Quoniam igitur prophetia dicit: *Non deficiet princeps ex Juda*, *nec dux de femore ejus donec veniant repoſita ei*, venit certe cui repoſita ſunt, exſpectatio gentium. Quod & manifeſtum eſt ex multitudine gentium quæ per Chriſtum in Deum crediderunt.

4. In Deuteronomii quoque cantico ſtultarum gentium propter prioris populi peccata futura electio prophetice declaratur, quæ non per alium quam per Jeſum facta eſt. *Ipſi* enim, inquit, *me provocaverunt in*

παροργιω αὐτους. και ἐςι σφοδρα τρανως καταλαβειν δυνατον, τινα τροπον οἱ λεγομενοι παριζηλωκεναι τον Θεον Εβραιοι ἐπι τῳ ὐ Θεῳ, και παρωργικεναι αὐτον ἐν τοις ειδωλοις αὐτων, παρωξυνθησαν εἰς ζηλοτυπιαν ἐπι τῳ ὐκ ἐθνει τῳ ἀσυνετῳ· ὁπερ ὁ Θεος ἐξελεξατο δια της ἐπιδημιας Χριςυ Ιησυ, και των μαθητων αὐτυ. βλεπομεν γουν την κλησιν ἡμων, ὁτι ὐ πολλοι σοφοι κατα σαρκα, ὐ πολλοι δυνατοι, ὐ πολλοι εὐγενεις, ἀλλα τα μωρα τυ κοσμυ ἐξελεξατο ὁ Θεος, ἱνα καταισχυνῃ τυς σοφυς. και τα ἀγενη και ἐξουθενημενα ἐξελεξατο ὁ Θεος, και τα μη ὀντα, ἱνα ἐκεινα τα προτερον ὀντα καταργησῃ· και μη καυχησηται ὁ κατα σαρκα Ισραηλ, καλυμενος ὑπο τυ ἀποςολυ σαρξ, ἐνωπιον Θευ.

Τι δε δει λεγειν περι των ἐν ψαλμοις προφητειων περι Χριςυ, ᾠδης τινος ἐπιγεγραμμενης ὑπερ τυ ἀγαπητυ ὐ ἡ γλωσσα λεγεται εἰναι καλαμος γραμματεως ὀξυγραφυ· ὡραιος καλλει παρα τυς υἱυς των ἀνθρωπων, ἐπει ἐξεχυθη χαρις ἐν χειλεσιν αὐτυ. τεκμηριον γαρ της ἐκχυθεισης χαριτος ἐν χειλεσιν αὐτυ, το, ὀλιγυ διαγεγενημενυ τυ χρονυ της διδασκαλιας αὐτυ, ἐνιαυτον γαρπου και μηνας ὀλιγυς ἐδιδαξεν, πεπληρωσθαι την οἰκουμενην της διδασκαλιας αὐτυ και την δι᾽ αὐτυ θεοσεβειας· ἀνατεταλκε γαρ ἐν ταις ἡμε-

INTERPRETATIO NOVA.

in eo qui non erat Deus, & irritaverunt in idolis ſuis: & ego provocabo eos in eo qui non eſt populus, & in gente ſtulta irritabo illos. Atque aperte omnino perſpicere licet quo pacto Hebræi qui Deum dicuntur in eo qui non erat Deus, ad æmulationem provocaſſe, & ipſum irritaſſe in idolis ſuis, incitati ſint ad æmulationem in non gente & in gente ſtulta quam elegit Deus per adventum Jeſu Chriſti & diſcipulos ejus. Videmus igitur *vocationem* noſtram *quia non multi ſapientes ſecundum*

me in ſimulacris ſuis, & ego in zelo concitabo eos, in gente inſipiente irritabo eos. Eſt ergo ſatis evidenter agnoſcere, quemadmodum Hebræi qui Deum exacerbare dicuntur in his qui non ſunt dii, & irritaſſe eum in ſimulacris ſuis, irritati ſint & ipſi in zelotypia per gentem inſipientem, quam Deus elegit per adventum Jeſu Chriſti, & diſcipulos ejus. Sic enim dicit Apoſtolus: *Videte enim vocationem veſtram, fratres, quoniam non multi ſapientes inter vos ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, ſed quæ ſtulta mundi ſunt elegit Deus, & ea quæ non ſunt, ut ea quæ erant prius, deſtrueret.* Non ergo glorietur carnalis Iſrael: ita namque ab Apoſtolo vocatur: *non*, inquam, *glorietur caro in conſpectu Dei.*

5. Sed & de his quæ in Pſalmis prophetantur de Chriſto, quid dicendum eſt, in eo maxime qui ſuperſcribitur *Canticum pro dilecto*, ubi refertur quia *lingua* ejus *calamus ſcribæ velociter ſcribentis: decorus ſpecie ſuper filios hominum*, quoniam *effuſa eſt gratia in labiis* ejus? Indicium autem effuſæ gratiæ in labiis ejus hoc eſt, quod brevi tempore transacto (anno enim & aliquot menſibus docuit) univerſus tamen orbis doctrina & fide pietatis ejus impletus eſt. Orta eſt ergo *in*

diebus

INTERPRETATIO NOVA.

dum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, ſed ſtulta mundi elegit Deus ut confundat ſapientes; & ignobilia & contemtibilia elegit Deus & ea quæ non ſunt, ut ea quæ erant prius, deſtrueret: & ne glorietur coram Deo qui ſecundum carnem eſt Iſrael, ab Apoſtolo caro appellatus.

5. Quid autem opus eſt de iis dicere quæ de Chriſto præcinuntur in pſalmis ubi canticum inſcribitur *pro dilecto*, cujus lingua eſſe dicitur *calamus ſcribæ velociter ſcribentis*: ipſe *ſpecioſus forma præ filiis hominum, quo-*

niam

ἡμεραις αὐτȣ δικαιοσυνη και πληθος εἰρηνης παραμενον ἑως συντελειας, ὁ ἀνταναιρεσις ὠνομασαι σεληνης, και μενει κατακυριευον ἀπο θαλασσης ἑως θαλασσης, και ἀπο ποταμων ἑως περατων της οἰκȣμενης. και δεδοται σημειον τῳ οἰκῳ Δαυιδ· ἡ παρθενος γαρ ἐτεκε, και ἐν γαςρι ἐσχε, και ἐτεκεν υἱον, και το ὀνομα αὐτȣ Ἐμμανȣηλ, ὁπερ ἐςι μεθ' ἡμων ὁ Θεός. πεπληρωται, ὡς ὁ αὐτος προφητης φησι, μεθ' ἡμων ὁ Θεος. γνωτε ἐθνη και ἡτταςθε, ἰσχυκοτες ἡτταςθε. ἡττημεθα γαρ και νενικημεθα οἱ ἀπο των ἐθνων ἑαλωκοτες ὑπο της χαριτος τȣ λογȣ αὐτȣ. ἀλλα και προειρηται τοπος γενεσεως αὐτȣ ἐν τῳ Μιχαιᾳ. και συ γαρ, φησι, Βηθλεεμ γη Ἰȣδα, ȣδαμως ἐλαχιςη εἶ ἐν τοις ἡγεμοσιν Ἰουδα· ἐκ σȣ γαρ ἐξελευσεται ἡγουμενος ὁςτις ποιμανει τον λαον μου τον Ἰςραηλ και ἑβδομηκοντα ἑβδομαδες ἐπληρωθησαν ἑως Χριςȣ ἡγουμενȣ κατα τον Δανιηλ· ἠλθε τε κατα τον Ἰωβ ὁ το μεγα κητος χειρωσαμενος· και δεδωκως ἐξȣσιαν τοις γνησιοις αὐτȣ μαθηταις πατειν ἐπανω ὀφεων και σκορπιων, και ἐπι πασαν την δυναμιν τȣ ἐχθρȣ, οὐδεν ὑπ' αὐτων ἀδικουμενοις. ἐπιςησατω δε

INTERPRETATIO NOVA.

niam diffuſa eſt gratia in labiis ejus. Indicium enim diffuſæ gratiæ in labiis ejus, hoc eſt quod licet pauco tempore docuerit (annum enim & menſes aliquot docuit) univerſus tamen orbis doctrina ejus & vero per ipſum Dei cultu impletus eſt. Orta eſt enim *in diebus ejus juſtitia & abundantia paci* permanens usque ad conſummationem, quæ ablatio lunæ vocata eſt, *& dominatur a mari usque ad mare & a fluminibus usque ad terminos orbis terrarum.* Datum eſt præterea ſignum domui David. Virgo enim peperit & concepit, & peperit filium, & nomen ejus Emmanuel, quod eſt nobiscum Deus. Id impletum eſt quod ait idem propheta: *Nobiſcum Deus: cognoſcite gentes & vincimini,* poten-

diebus ejus juſtitia, & multitudo pacis permanens usque ad finem, qui finis ablatio lunæ appellatus eſt; *& dominabitur a mari usque ad mare, & a flumine usque ad fines terræ.* Datum eſt autem & ſignum domui David. Virgo enim in utero concepit, & peperit Emmanuel, quod eſt interpretatum nobiſcum Deus. *Scitote gentes & vincimini.* Victi enim ſumus, & ſuperati qui ex gentibus ſumus, & velut exuviæ quædam victoriæ ejus exiſtimus, qui ejus gratiæ colla noſtra ſubjecimus. Sed & locus nativitatis ejus prædictus eſt in Michæa propheta dicente: *Et tu Bethleem terra Juda nequaquam exigua es in ducibus Juda: ex te enim exiet dux qui regat populum meum Iſrael.* Sed & ſeptimanæ annorum impletæ ſunt usque ad ducem Chriſtum quas prædixerat Daniel propheta. Adeſt nihilominus & is qui in Job dictus eſt belluam ingentem conſumturus, qui & dedit poteſtatem familiaribus diſcipulis ſuis calcare ſuper ſerpentes, & ſcorpiones, & ſupra omnem virtutem inimici nihil ab eo nocendis. Sed & ſi quis conſideret Apoſtolorum Chriſti per ſingula loca

INTERPRETATIO NOVA.

potentes cedite. Superati enim & victi ſumus quos ex gentibus gratia doctrinæ ejus cepit. Sed & locus natalium ejus prædictus eſt apud Michæam: *Tu enim,* inquit, *Bethleem terra Juda nequaquam minima es in principibus Juda. Ex te enim exibit dux qui regat populum meum Iſrael.* Et ſeptuaginta hebdomades impletæ ſunt usque ad Chriſtum ducem juxta Danielem; venitque is qui in libro Job dicitur ingentem cetum ſubegiſſe & qui veris ſuis diſcipulis proculcandi ſerpentes & ſcorpios poteſtatem dedit & omnem inimici vim ita proterendi ut nihil ab illis lædantur. Apoſtolorum etiam quos ad promulgandum Evangelium miſit Jeſus peregrinationem per univerſum orbem conſideranti, res

δὲ τις και τῃ των ἀποςολων πανταχοσε ἐπιδημιᾳ των ὑπο τϰ Ιησϰ ἐπι το καταγγειλαι το ἐυαγγελιον πεμφθεντων, και ὀψεται και το τολμημα ϰ κατα ἀνθρωπον, και το ἐπιταγμα θειον. και ἐαν ἐξετασωμεν πως ἀνθρωποι καινων μαθηματων ἀκουοντες και ξενων λογων προσηκαντο τϰς ἀνδρας· νικηθεντες ἐν τῳ θελειν αὐτοις ἐπιβϰλευειν ὑπο τινος θειας δυναμεως ἐπισκοπουσης αὐτϰς, ϰκ ἀπιςησομεν εἰ και τερασια πεποιηκασιν, ἐπιμαρτυρουντος τϰ θεϰ τοις λογοις αὐτων, και δια σημειων, και τεραΤων, και ποικιλων δυναμεων.

Αποδεικνυντες δε ὡς ἐν ἐπιτομῃ περι της θειοτητος Ιησϰ, και χρωμενοι τοις περι αὐτϰ λογοις προφηΤικοις, συναποδεικνυμεν θεοπνευςους ἐιναι τας προφητευϰσας περι αὐτϰ γραφας, και τα καταγγελλοντα την ἐπιδημιαν αὐτϰ γραμματα και διδασκαλιαν, μετα πασης δυναμεως και ἐξϰσιας εἰρημενα, και δια τϰτο της ἀπο των ἐθνων ἐκλογης κεκρατηκοΤα. λεκτεον δε ὁτι το των προφηΤικων λογων ἐνθεον, και το πνευματικον τϰ Μωσεως νομου ἐλαμψεν ἐπιδημησαντος Ιησϰ. ἐναργη γαρ παραδειγματα περι τϰ θεοπνευςϰς ἐιναι τας παλαιας γραφας προ της ἐπιδημιας

INTERPRETATIO NOVA.

res humanis viribus majòr ſuſcepta Dei juſſu videbitur. Et ſi perpendamus quo pacto homines novam doctrinam peregrinosque ſermones audientes ad Apoſtolos ſe ſe applicuerint, & quomodo voluntatem illis inſidiandi poſuerint divina quadam victi poteſtate quæ iſtorum ſaluti conſulebat, nulli dubitabimus eos miracula quoque edidiſſe, ſermonibus ipſorum teſtimonium reddente Deo per ſigna & prodigia & varias virtutes.

6. His autem breviter de Jeſu divinitate demonſtratis & Prophetarum de eo prolatis vaticiniis, una quoque

loca diſcurſus, in quibus ab eo miſſi evangelium prædicarunt, inveniet quod & quæ auſi ſunt aggredi, ſupra hominem ſunt, & quod explere potuerunt, ex Deo eſt. Si conſideremus quomodo homines novam doctrinam ab eis audientes inferri, ſuſcipere eos potuerunt, vel potius quod ſæpe eis volentes inferre perniciem divina quadam quæ eis aderat virtute repreſſi ſunt, inveniemus nihil in hac cauſa humanis viribus, ſed totum divina virtute ac providentia procuratum, evidentibus procul dubio ſignis & virtutibus teſtimonium reddentibus verbo & doctrinæ eorum.

6. His autem breviter demonſtratis, id eſt de deitate Jeſu Chriſti & de omnibus his quæ de ipſo prophetata fuerant, expletis, ſimul illud etiam arbitror approbatum, quod & ſcripturæ ipſæ quæ de eo prophetaverant, divinitus inſpiratæ ſint, quæ vel de adventu ejus, vel de poteſtate doctrinæ, vel de omnium gentium aſſumtione prædixerant. Quibus etiam illud addendum, quod ſive prophetarum vaticinatio, ſive Moyſis lex, divina eſſe & divinitus inſpirata ex eo maxime illuminata eſt & probata, ex quo in hunc mundum Chriſtus advenit. Ante enim quam complerentur ea quæ ab illis fuerant prædicta, quamvis vera eſſent, & a Deo inſpirata, tamen oſtendi vera eſſe non poterant pro eo quod nondum probarentur impleta. Adventus vero Chriſti vera eſſe & divinitus inſpirata quæ dixerant, declaravit, cum utique prius

habe-

Interpretatio nova.

quoque divinitus inſpiratas eſſe quæ de eo prænunciant ſcripturas demonſtramus, & quæ ejus adventum doctrinamque annunciant, literas omni & poteſtate & auctoritate ita conſtare, ut propterea gentium electio ſubſecuta ſit. Huc adde propheticorum ſermonum divinitatem & legis Moſaicæ ſpiritum adventu Jeſu reſplenduiſſe:

nec

μι·ς του Χριςου παραςησαι ου πανυ δυνατον ἦν· ἀλλ' ἡ Ἰησου ἐπιδημια δυναμενους ὑποπΊευεσθαι τον νομον και τους προφητας ὡς ου θεια, εἰς τουμφανες ἤγαγεν, ὡς ουρανιῳ χαριΊι ἀναγεγραμμενα. ὁ δε μετ' ἐπιμελειας και προσοχης ἐντυγχανων τοις προφηΊικοις λογοις, παθων ἐξ αὐτου του ἀναγινωσκειν ἴχνος ἐνθουσιασμου, δι' ὧν πασχει, πεισθησεται ουκ ἀνθρωπων εἶναι συγγραμματα τους πεπιςευμενους θεου λογους. καὶ το ἐνυπαρχον δε φως τῳ Μωσεως νομῳ καλυμμαΊι ἐναποκεκρυμμενον συνελαμψε τῃ Ἰησου ἐπιδημιᾳ, περιαιρεθεν Ίος του καλυμματος, και των ἀγαθων κατα βραχυ εἰς γνωσιν ἐρχομενων, ὧν σκιαν εἶχε το γραμμα.

Πολυ δ' ἂν εἴη νυν ἀναλεγεσθαι τας περι ἑκαςου των μελλοντων ἀρχαιοταΊας προφητειας, ἵνα δι' αὐτων ὁ ἀμφιβαλλων πληχθεις ὡς ἐνθεων, διψυχιαν πασαν και περισπασμον ἀποθεμενος, ὅλῃ ἑαυτον ἐπιδῳ τῃ ψυχῃ τοις λογοις του θεου. εἰ δε μη καθ' ἑκαςον των γραμματων τοις ἀνεπιςημοσι προσπιπΊειν δοκει το ὑπερ ἀνθρωπον των νοηματων, θαυμαςον οὐδεν· και γαρ ἐπι των της ἀπΊομενης του παντος κοσμου προνοιας ἐργων, τινα μεν ἐναργεςατα φαινεται, ἡ προνοιας ἐςιν ἐργα, ἕτερα δε οὑτως ἀποκεκρυπΊαι, ὡς

INTERPRETATIO NOVA.

nec enim ante Chriſti adventum manifeſtis argumentis oſtendi poterat veteres ſcripturas divinitus fuiſſe inſpiratas; Chriſti autem adventus iis qui ſuſpicari poterant legem & Prophetas non eſſe divinos, perſpicue declaravit cœleſti gratia eſſe conſcriptos. Sed & qui diligenter attenteque in lectione Prophetarum verſatus erit, divini afflatus veſtigium ſentiet, & inde perſuaſiſſimum habebit non hominum eſſe ſermones quos pro divinis habemus. Lumen igitur Moyſis

haberetur incertum ſi eorum quæ prædicta fuerant, exitus eſſet implendus. Sed & ſi qui cum omni ſtudio & reverentia qua dignum eſt prophetica dicta conſideret, in eo ipſo dum legit, & diligentius intuetur, certum eſt quod aliquo diviniore ſpiramine mentem ſenſumque pulſatus agnoſcet non humanitus eſſe prolatos eos quos legit, ſed Dei eſſe ſermones: & ex ſemetipſo ſentiet non humana arte, nec mortali eloquio, ſed divino, ut ita dixerim, cothurno libros eſſe conſcriptos. Legem ergo Moyſis ſplendor adventus Chriſti per fulgorem veritatis illuminans, id quod ſuperpoſitum erat literæ ejus velamen, abſtraxit, & omnia quæ coopertura verbi bona tegebantur, univerſis in ſe credentibus reſeravit.

7. Verum ſatis operoſa res eſt enumerare ſingula quæ a prophetis olim prædicta ſunt, qualiter & quando completa ſint, ut ex his videamur eos qui dubitant, confirmare: quum poſſibile ſit unicuique volenti de his diligentius noſcere, ex ipſis libris veritatis probamenta abundantius congregare. Si vero his qui minus in divinis eruditi ſunt diſciplinis, non ſtatim in prima fronte literæ ſenſus qui ſupra hominem eſt videtur occurrere, nihil mirum eſt quod quæ divina ſunt ad homines paulo lentius deferuntur, & eo magis

INTERPRETATIO NOVA.

ſis legi inhærens quod velamine obtegebatur, adveniente Jeſu Chriſto refulſit, ablato velamine, & bonis quorum umbram habuit litera, in notitiam ſenſim prodeuntibus.

7. Operoſum nunc fuerit antiquiſſimas de ſingulis quæ futura erant prædictiones recenſere, ut qui dubitat, iis tanquam divinis perculſus, omni dubitatione & ancipitis animi hæſitatione depoſita, Dei ſermonibus tota ſe mente dedat. Quod ſi indoctis non viden-

ὡς ἀπιςίας χωραν παρεχειν δοκειν της περι τυ τεχνῃ ἀφατῳ και δυναμει διοικουντος τα ὁλα Θευ. ὐχ ὑτω γαρ σαφης ὁ περι τυ προνοουντος τεχνικος λογος ἐν τοις ἐπι γης, ὡς ἐν ἡλιῳ και σελυνῃ και ἀςροις· και ὐχ ουτω δηλος ἐν τοις κατα τα ἀνθρωπινα συμπτωματα, ὡς ἐν ταις ψυχαις και τοις σωμασι των ζωων· σφοδρα τυ προς τι και ἑνεκα τινος εὑρισκουσι τοις τουτων ἐπιμελομενοις, περι τας ὁρμας, και τας φαντασιας, και φυσεις των ζωων, και τας κατασκευας των σωματων. ἀλλ' ὡσπερ ου χρεοσκοπειται ἡ προνοια δια τα μη γινωσκομενα παρα τοις γε ἁπαξ παραδεξαμενοις αὐτην καλως· ουτως ουδε ἡ της γραφης θειοτης διατεινουσα εἰς πασαν αὐτην, δια το μη καθ' ἑκαςην λεξιν δυνασθαι την ἀσθενειαν ἡμων παριςασθαι τῃ κεκρυμμενῃ λαμπροτητι των δογματων ἐν εὐτελει και εὐκαταφρονητῳ λεξει ἀποκειμενῃ· ἐχομεν γαρ θησαυρον ἐν ὀςρακινοις σκευεσιν, ἱνα λαμψῃ

ἡ

INTERPRETATIO NOVA.

videntur majores humano captu ſententiæ ſingulis locis occurrere, nihil mirum: in operibus enim illius quæ mundum univerſum complectitur, providentiæ, alia liquet illius eſſe opera; alia ſic abſtruſa & occulta ſunt, ut dubitandi anſam præbere videantur an Deus arte & potentia inenarrabili cuncta adminiſtret. Neque enim in iis quæ ſupra terram ſunt tam aperta eſt providentis Dei artificioſa ratio, quam in ſole & luna & aſtris: neque tam manifeſta eſt in humanis eventis & caſibus, quam in anima & corpore animantium: cum plane compererint qui his perſcrutandis diligentiam adhibent, cur, quamque ob cauſam hi ſint impetus, hæ ſpecies in animo, hæ naturæ animantium, hæc fabrica corporum. Sed quemadmodum providentia apud eos qui eam probe perceperunt, nihil quidquam detrimenti capit ob ea quæ

non

magis latent, quo quis vel incredulus fuerit, vel indignus. Nam cum certum ſit omnia quæ hoc in mundo ſunt, vel geruntur, Dei providentia diſpenſari, quædam quidem ſatis evidenter apparent, quod providentiæ gubernatione digeſta ſint: alia vero tam occulte tamque incomprehenſibiliter explicantur, ut penitus in his lateat divinæ ratio providentiæ: ita ut interdum a nonnullis nec credantur quædam ad providentiam pertinere, quoniam ratio ab eis latet per quam ineffabili quadam arte opera divinæ providentiæ diſpenſantur: quæ tamen ratio non æqualiter omnibus occultata eſt. Nam & inter ipſos homines ab alio minus, ab alio amplius conſideratur; plus vero ab omni homine qui in terris eſt, quisquis ille eſt cæli habitator, agnoſcitur. Et aliter claret corporum ratio, aliter arborum, aliter vero tegitur animorum & diverſi rationabilium mentium motus, qualiter per divinam providentiam diſpenſentur, plus quidem homines, non parum tamen, ut ego arbitror, etiam angelos latet, Sed ſicut non idcirco refellitur divina providentia ab his maxime qui eam eſſe certi ſunt, qui opera ejus vel diſpenſationes humanis ingeniis comprehendere non poſſunt: ita ne ſcripturæ quidem ſanctæ divina eſſe inſpiratio quæ per corpus ejus extenditur, propterea non putabitur quod infirmitas intelligentiæ noſtræ non valet per ſingula verba occultas & latentes inveſtigare ſententias, dum in vilioribus & incom-

INTERPRETATIO NOVA.

non comprehenduntur: ita neque ſcripturæ divinitati per eam totam diffuſæ quidquam detrahitur ex eo quod ingenii noſtri imbecillitas in unaquaque dictione minime poſſit pervenire ad arcanum ſententiarum ſplendorem in humili & abjecta locutione deliteſcente: *Habemus* enim *theſaurum in vaſis fictilibus*, *ut ſublimitas*

ἡ ὑπερβολη της δυναμεως τȣ Θεȣ, και μη νομισθῃ εἰναι ἐξ ἡμων των ἀνθρωπων. εἰ γαρ αἱ καθημαξευμεναι των ἀποδειξεων ὁδοι παρα τοις ἀνθρωποις, ἐναποκειμεναι τοις βιβλιοις κατισχυσαν των ἀνθρωπων, ἡ πιϛις ἡμων εὐλογως ἀν ὑπελαμβανετο ἐν σοφιᾳ ἀνθρωπων, και ȣ̓κ ἐν δυναμει Θεȣ· νυν δε τῳ ἐπαραντι τους ὀφθαλμους, σαφες ὁτι ὁ λογος και το κηρυγμα παρα τοις πολλοις οὐ δεδυνηται ἐν πειθοις σοφιας λογοις, ἀλλ' ἐν ἀποδειξει πνευματος και δυναμεως. διοπερ δυναμεως ἡμας οὐρανιȣ ἡ και ὑπερȣρανιȣ πληττουσης ἐπι το σεβειν τον κτισαντα ἡμας μονον, πειραθωμεν ἀφεντες τον της ἀρχης τȣ Χριϛȣ λογον, τȣτεϛι της ϛοιχειωσεως, ἐπι την τελειοτητα φερεσθαι, ἱνα ἡ τοις τελειοις λαλουμενη σοφια, και ἡμιν λαληθῃ. σοφιαν γαρ ἐπαγγελλεται ὁ ταυτην κεκτημενος λαλειν ἐν τοις τελειοις, ἑτεραν τυγχανουσαν παρα την σοφιαν τȣ αἰωνος τουτȣ, και την σοφιαν των ἀρχοντων τȣ αἰωνος τουτȣ την καταργουμενην. αὑτη δε ἡ σοφια

INTERPRETATIO NOVA.

mitas virtutis Dei fulgeat *& non* putetur eſſe *ex nobis* hominibus. Nam ſi tritæ inter homines demonſtrationum viæ noſtris libris inſertæ convertiſſent humanum genus, merito quis ſuſpicari potuiſſet fidem noſtram in humana ſapientia, & non in virtute Dei ſitam eſſe. Nunc vero cuilibet oculos attollenti perſpicuum eſt ſermonis & prædicationis vim ac multitudinem, non in perſuaſibilibus poſitam fuiſſe ſapientiæ verbis ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis. Quam ob rem cum nos virtus cæleſtis, imo cæleſti ſuperior ad eum ſolum colendum qui nos creavit, relicto ſermone initiorum Chriſti, hoc eſt primorum elementorum, ad perfectionem omni animi contentione feramur, ut ea quæ perfectis ediſſeritur ſapientia, nobis quoque expo-

incomtis verborum vaſculis divinæ ſapientiæ theſaurus abſconditur, ſicut & Apoſtolus deſignat dicens: *Habemus autem theſaurum hunc in vaſis fictilibus*, ut eo magis divinæ potentiæ virtus effulgeat, dum nullus humanæ eloquentiæ fucus in dogmatum veritate miſcetur. Si enim vel arte rhetorica, vel philoſophica calliditate conſcripti libri noſtri ad credendum illicerent homines, ſine dubio fides noſtra putaretur in verborum arte conſiſtere atque in ſapientia humana, & non in virtute Dei. Nunc vero omnibus notum eſt, quod prædicationis hujus verbum ita a quampluribus in omni pene orbe ſuſceptum eſt, ut non in ſuaſoriis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtentatione ſpiritus & virtutis eſſe intelligerent quæ credebant. Propter quod cæleſti virtute, imo etiam plus quam cæleſti ad fidem credulitatemque perducti, pro eo ſcilicet ut ſolum omnium creatorem Deum noſtrum colamus, tentemus & nos niti magnopere, quo derelinquentes initiorum Chriſti ſermonem quæ ſunt prima initia ſcientiæ, ad perfectionem feramur, ut illa ſapientia quæ perfectis traditur, etiam nobis tradatur. Ita namque pollicetur ille cui commiſſa eſt hujus ſapientiæ prædicatio, dicens: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos, ſapientiam autem non hujus mundi, neque principum hujus mundi qui deſtruentur.* Ex quo oſtendit quia nihil commune habeat hæc noſtra ſapientia, quantum ad ſermonis decorem pertinet, cum mundi hujus ſapientia. Hæc igitur ſapientia clarius & perfectius deſcribetur in cordibus noſtris ſi nobis

INTERPRETATIO NOVA.

exponatur. Sapientiam enim promittit is qui eam adeptus eſt, loqui ſe inter perfectos, aliam plane a ſapientia hujus ſæculi & a ſapientia principum hujus ſæculi quæ deſtruitur. Hac autem ſapientia aperte in-

σοφιά ἡμιν ἐντυπωθησεται τρανως, και ἀποκαλυψιν ἐμποιησει μυϛηρια χρονοις αἰωνιοις σεσιγημενα, φανερωθεντος δε νυν δια τε γραφων προφητικων και της ἐπιφανειας τα κυρια και σωτηρος ἡμων Ιησα Χριϛα ᾧ ἡ δοξα εἰς τας συμπαντας αἰωνας, ἀμην.

Μετα το ὡς ἐν ἐπιδρομη εἰρηκεναι περι τα θεοπνευϛους εἰναι τας θειας γραφας, ἀναγκαιον ἐπεξελθειν τῳ τροπῳ της ἀναγνωσεως και νοησεως αὐτων· πλειϛων ἁμαρτηματων γεγενημενων παρα το την ὁδον τα πως δει ἐφοδευειν τα ἁγια ἀναγνωσματα τοις πολλοις μη εὑρησθαι· οἱ τε γαρ σκληροκαρδιοι και οἱ ἰδιωται των ἐκ της περιτομης, εἰς τον σωτηρα ἡμων οὐ πεπιϛευκασι, τη λεξει των περι αὐτα προφητειων κατακολουθειν νομιζοντες, και αισθητως μη ὁρωντες αὐτον κηρυξαντα αἰχμαλωτοις ἀφεσιν, μηδε οἰκοδομησαντα ἡν νομιζασιν ἀληθως πολιν εἰναι τα θεα, μηδε ἐξολοθρευσαντα ἁρματα ἐξ Εφραϊμ και ἱππον ἐξ Ιερου-

Interpretatio nova.

formabimus, quæ & revelabit myſterium ab æterno abſconditum, nunc vero manifeſtum per ſcripta prophetarum & per adventum Domini & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti: cui gloria in omnia ſæcula. Amen.

8. Poſtquam velut curſim probavimus divinitus inſpiratas eſſe ſcripturas ſacras, neceſſe eſt ut earum legendarum & intelligendarum rationem pertractemus: cum multi errores & lapſus ex eo contigerint quod viam multi non invenerint qua eſſet in ſancta lectione inſiſtendum. Duri enim corde & idiotæ qui e circumciſione ſunt, prophetiarum quæ de Chriſto loquuntur dictionem ſequi ſe exiſtimantes, in Salvatorem noſtrum non crediderunt; & cum ſenſibiliter

non

bis patefacta fuerit ſecundum revelationem myſterii quod temporibus æternis abſconditum eſt, nunc autem manifeſtum eſt per ſcripturas propheticas, & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti: cui eſt gloria in æterna ſæcula. Amen.

Quod multi ſpiritaliter non intelligentes ſcripturas, & male intelligentes, in hæreſes declinarunt.

8. His igitur breviter aſſignatis de eo quod per Spiritum ſanctum ſcripturæ divinæ inſpiratæ ſunt, neceſſarium videtur etiam illud explicare, quo pacto non recte quidam legentes erroribus ſe quamplurimis tradiderunt, pro eo quod qua via ad intelligentiam divinarum literarum debet incedi, a quamplurimis ignoretur. Denique Judæi per duritiam cordis ſui, & dum ſibimetipſis volunt videri ſapientes, Domino & Salvatori noſtro non crediderunt, ea quæ de ipſo prolata ſunt ſecundum literam debere intelligi exiſtimantes, id eſt quod ſenſibiliter ac viſibiliter debuerit prædicare captivis remiſſionem, & quod debuerit prius ædificare civitatem quam vere putant eſſe civitatem Dei, ſimul & exterminare currus Ephrem, & equum de Jeruſalem; ſed & butyrum & mel manduca-

INTERPRETATIO NOVA.

non cernerent ipſum prædicaſſe captivis remiſſionem, neque ædificaſſe quam vere credunt eſſe civitatem Dei, neque exterminaſſe currus Ephraim & equum de Jeruſalem, neque butyrum & mel comediſſe, neque priusquam noſſet aut eligeret mala, elegiſſe bonum; rati inſuper eſſe prophetatum fore ut lupus animal quadrupes cum agno paſceretur, pardus cum hœdo ſtabularetur; vitulus, taurus, & leo ſimul paſcerentur, & a puerulo ducerentur; bos & urſus una pabulum ſumerent, eorum parvulis ſi-

Ἱερουσαλημ, μηδε βουτυρον και μελι φαγοντα, και πριν γνωναι αὐτον ἢ προελεσθαι πονηρα, ἐκλεξαμενον το ἀγαθον. ἐτι δε λυκον το ζωον το τετραποδον οἰομενοι προφητευεσθαι μελλειν βοσκεσθαι μετα ἀρνος, και παρδαλιν ἐριφῳ συναναπαυεσθαι, μοσχαριον τε και ταυρον και λεοντα ἁμα βοσκηθησεσθαι ὑπο μικρου παιδιου ἀγομενα, και βουν και ἀρκτον ἁμα νεμηθησεσθαι, συνεκτρεφομενων αὐτων ἀλληλοις των παιδιων· και λεοντα ὡς βουν φαγεσθαι ἀχυρα· μηδεν τουτων αἰσθητως ἑωρακοτες γεγενημενον ἐν τῃ του πεπιστευμενου ἡμιν Χριστου ἐπιδημιᾳ, οὐ προσηκαντο τον κυριον ἡμων Ιησουν· ἀλλ' ὡς παρα το δεον Χριστον ἑαυτον ἀναγορευσαντα ἐσταυρωσαν. οἱ τε ἀπο των αἱρεσεων ἀναγινωσκοντες το· πυρ ἐκκεκαυται ἐκ του θυμου μου. και, ἐγω θεος ζηλωτης, ἀποδιδους ἁμαρτιας πατερων ἐπι τεκνα ἐπι τριτην και τεταρτην γενεαν. και, μεταμεμελημαι χρισας τον Σαουλ εἰς τον βασιλεα. και, ἐγω θεος ποιων εἰρηνην και κτιζων κακα. και ἐν ἀλλοις το· οὐκ ἐστι κακια ἐν πολει ἣν κυριος οὐκ ἐποιησεν. ἐτι δε και το, κατεβη κακα παρα κυριου ἐπι πυλας Ιερουσαλημ·

INTERPRETATIO NOVA.

mul educatis; leo quoque ut bos palea veſceretur: nihil horum in ejus quem Chriſtum credimus, adventu ſenſibiliter cernentes factum, Dominum noſtrum Jeſum nedum ſuſceperint, eum tamquam ſeſe contra jus Chriſtum prædicaret, cruci affixerunt. Hæretici autem legentes: *Ignis exarſit ex ira mea*: &, *Ego Deus æmulator reddens peccata patrum in filios in tertiam & quartam generationem*, Et *Pænitet me unxiſſe Saul in regem*. Et, *Ego Dominus faciens pacem & creans mala.* Et alio loco, *Non eſt malum in civitate quod non fecerit Dominus.* Et illud inſuper, *Deſcenderunt mala a Domino in portas Jeruſalem.* Et, *Spiritus malus a Deo ſuffocabat Saul*, & infinita propemodum his conſimilia, negare qui-

ducare, ut priusquam cognoſceret proferre malum, eligeret bonum. Sed & lupum animal iſtud quadrupes exiſtimarunt eſſe prophetatum, quia deberet in adventu Chriſti paſci cum agnis, & pardus requieſcere cum hœdis, vitulus autem & taurus ſimul cum leonibus paſci, & a parvulo puero duci ad paſcua; bovem vero & urſum ſimul in paſtibus recubare, eorumque fœtus pariter enutriri; leones quoque una cum bobus adſtare præſepibus & veſci paleis. Horum igitur omnium quæ de eo prophetata ſunt nihil geſtum eſſe ſecundum hiſtoriam pervidentes, in quibus præcipue ſigna adventus Chriſti obſervanda eſſe credebant, ſuſcipere præſentiam Domini noſtri Jeſu Chriſti nolebant: quin imo & velut contra jus faſque, id eſt contra prophetiæ fidem aſſumentem eum ſibi Chriſti nomen, cruci illum affixerunt. Tum vero hæretici legentes quod in lege ſcriptum eſt: *Ignis accenſus eſt ex furore meo*: & *Ego Dominus zelans & reddens peccata patrum in filios in tertiam* & *quartam progeniem*: &, *Pænitet quod unxi Saul in regem*: &, *Ego Dominus qui facio pacem, & creo mala*: & iterum: *Non eſt malitia in civitate quam Dominus non fecerit*: &, *Deſcenderunt mala a Domino ſuper portas Jeruſalem*: & *quod ſpiritus malignus a Deo ſuffocabat Saul*, & multa alia his ſimilia quæ ſcripta ſunt legentes, dicere quidem eas non eſ-
ſe

INTERPRETATIO NOVA.

quidem eas eſſe Dei ſcripturas non auſi ſunt, ſed illius quem Judæi colunt creatoris eas eſſe rati, quaſi imperfectus nec bonus eſſet ille conditor, arbitrati ſunt adveniſſe Salvatorem qui perfectiorem annunciaret Deum quem dicunt non eſſe mundi opificem, in varias ea de re abrepti ſententias, & poſtquam a creatore qui eſt ingenitus ſolus Deus, defecerunt, figmentis adhæſerunt, excogitatis fictitiis hypotheſibus
ſecun-

λημ· και πνευμα πονηρον παρα Θεȣ ἔπνιγε τον Σαȣλ· και μυρια ὁσα τȣτοις παραπλησια, ἀπιϛησαι μεν ὡς Θεȣ ταις γραφαις ȣ τετολμηκασι, πιϛευοντες δε αὐτας εἶναι τȣ δημιȣργȣ ᾧ Ιȣδαιοι λατρευȣσιν, ᾠηθησαν, ὡς ἀτελȣς και ȣκ ἀγαθȣ τυγχανοντος τȣ δημιȣργȣ, τον σωτηρα ἐπιδεδημηκεναι τελειοτερον καταγγελλοντα Θεον, ὃν φασι μη τον δημιȣργον τυγχανειν, διαφορως περι τȣτȣ κινȣμενοι, και ἅπαξ ἀποϛαντες τȣ δημιȣργȣ, ὃς ἐϛιν ἀγεννητος μονος Θεος, ἀναπλασμοις ἑαυτȣς ἐπιδεδωκασι, μυθοποιȣντες ἑαυτοις ὑποθεσεις, καθ' ἃς οἴονται γεγονεναι τα βλεπομενα, και ἑτερα τινα μη βλεπομενα· ἅπερ ἡ ψυχη αὐτων ἀνειδωλοποιησεν. ἀλλα μεν και οἱ ἀκεραιοτεροι των ἀπο της ἐκκλησιας αὐχουντων τυγχανειν, τȣ μεν δημιȣργȣ μειζονα οὐδενα ὑπειληφασιν, ὑγιως τȣτο ποιουντες· τοιαυτα δε ὑπολαμβανουσι περι αὐτȣ ὁποια οὐδε περι τȣ ὠμοτατȣ και ἀδικωτατȣ ἀνθρωπȣ.

Αἰτια δε πασι τοις προειρημενοις ψευδοδοξιων και ἀσεβειων ἢ ἰδιωτικων περι Θεȣ λογων, ȣκ ἀλλη τις εἶναι δοκει ἢ ἡ γραφη κατα τα πνευματικα μη νενοημενη, ἀλλ' ὡς προς το ψιλον γραμμα ἐξειλημμενη. διοπερ τοις πειθομενοις μη ἀνθρωπων εἶναι συγγραμματα

INTERPRETATIO NOVA.

ſecundum quas facta eſſe putant viſibilia, & alia quædam inviſibilia, quæ animo ſibi finxerunt. Quin etiam ſimpliciores nonnulli qui ſe de Eccleſia eſſe gloriantur, creatore quidem nullum majorem exiſtimant, ſanam hac in re amplexi ſententiam, verum ea de ipſo ſuſpicantur quæ ne de homine quidem crudeliſſimo & injuſtiſſimo cogitare fas ſit.

9. Iis autem omnibus nulla falſarum opinionum, nulla impietatis & ſtolidorum de Deo ſermonum cauſa eſſe alia videtur quam ſcriptura non ſecundum ſpiritalem

ſe Dei ſcripturas non auſi ſunt, ſed eas conditoris Dei illius quem Judæi colebant, putarunt: quem juſtum tantummodo, non etiam bonum credi debere exiſtimaverunt: Salvatorem vero adveniſſe, ut perfectiorem nobis annunciaret Deum, quem negant eſſe conditorem mundi, diverſis etiam de hoc ipſo opinionibus diſſidentes: quoniam quidem ſemel recedentes a fide creatoris Dei qui eſt omnium Deus, figmentis ſe variis ac fabulis tradiderunt, commentantes quædam, & dicentes alia eſſe viſibilia & ab alio facta, alia vero quædam inviſibilia & ab alio condita, prout eis animæ ſuæ phantaſia vanitasque ſuggeſſerit. Sed nonnulli ex ſimplicioribus ſcilicet eorum qui intra eccleſiæ fidem contineri videntur, majorem quidem creatore Deo nullum eſſe opinantur, rectam in hoc tenentes ſanamque ſententiam, verum talia de eo ſentiunt, quæ nec de aliquo injuſtiſſimo & immitiſſimo homine ſentienda ſunt.

9. Horum autem omnium falſæ intelligentiæ cauſa his de quibus ſupra diximus, non alia exſtitit, niſi quod ſancta ſcriptura ab his non ſecundum ſpiritalem ſenſum, ſed ſecundum literæ ſonum intelligitur. Propter quod conabimur pro mediocritate ſenſus noſtri his

INTERPRETATIO NOVA.

ritalem ſenſum intellecta, ſed ſecundum literalem accepta. Quapropter iis qui perſuaſum habent ſacros libros non hominum eſſe commentarios, ſed ſancti Spiritus afflatu, voluntate Dei parentis univerſorum per Jeſum Chriſtum ſcriptos eſſe & ad nos perveniſſe, qua via in eorum lectione inſiſtendum eſſe nobis videatur indicare conabimur, ſervata cæleſtis ſecundum ſucceſſionem Apoſtolorum Eccleſiæ Jeſu Chriſti regula. Et eſſe quidem myſticas quasdam diſpenſationes quas divinæ ſcripturæ indicant, etiam ſimpliciores fidelium cre-

ματα τας ἱερας βιβλους, ἀλλ' ἐξ ἐπιπνοιας του ἁγιου πνευματος βουληματι του πατρος των ὁλων δια Ἰησου Χριστου ταυτας ἀναγεγραφθαι και εἰς ἡμας ἐληλυθεναι, τας φαινομενας ὁδους ὑποδεικτεον· ἐχομενοις του κανονος της Ἰησου Χριστου κατα διαδοχην των ἀποστολων οὐρανιου ἐκκλησιας. και ὁτι μεν οἰκονομιαι εἰσι τινες μυστικαι δηλουμεναι δια των θειων γραφων, παντες και οἱ ἀκεραιοτατοι των τῳ λογῳ προσιοντων πεπιστευκασι· τινες δε αὑται, οἱ εὐγνωμονες και ἀτυφοι ὁμολογουσι μη εἰδεναι. εἰ γουν ἐπαπορηται τις περι της του Λωτ θυγατρομιξιας, και των δυο γυναικων του Αβρααμ, δυο τε ἀδελφων γεγαμημενων τῳ Ιακωβ, και δυο παιδισκων τετεκνωκυιων ἐξ αὐτου, οὐδεν ἀλλο φησουσιν ἡ μυστηρια ταυτα τυγχανειν, ὑφ' ἡμων μη νοουμενα. ἀλλα και ἐπαν ἡ κατασκευη της σκηνης ἀναγινωσκηται, πειθομενοι τυπους εἰναι τα γεγραμμενα, ζητουσιν ἁ δυνησονται ἐφαρμοσαι ἑκαστῳ των κατα την σκηνην λεγομενων· ὁσον μεν ἐπι τῳ πειθεσθαι ὁτι τυπος τινος ἐστιν ἡ σκηνη, οὐ διαμαρτανοντες· ὁσον δε ἐπι τῳ

τῳδε

INTERPRETATIO NOVA.

credunt; quænam vero hæ ſint, cordati & modeſti neſcire ſe fatentur. Quare ſi quis ſciſcitetur de conſiliabus, de duabus uxoribus Abraham, de duabus ſororibus quæ nupſerunt Jacob, de duabus ancillis quæ ex ipſo pepererunt, nihil aliud reſpondebunt quam myſteria hæc eſſe a nobis non intellecta. Sed & tabernaculi fabricam cum legunt, credentes quæ ſcripta ſunt eſſe figuras, quærunt quæ poſſint in ſingulas Tabernaculi partes accommodare. Neque vero in eo quod credunt rei alicujus figuram eſſe tabernaculum, falluntur, ſed cum rationem cujus typus eſt tabernaculum, certæ cuipiam rei prout poſtulat ſcripturæ dignitas, aptare volunt, aliquando aberrant: & omnem quidem narrationem quæ vel nuptias

ſpecta-

his qui credunt ſcripturas ſanctas non humana verba aliqua eſſe compoſita, ſed ſancti Spiritus inſpiratione conſcripta, & voluntate Dei patris per unigenitum filium ſuum Jeſum Chriſtum nobis quoque eſſe tradita & commiſſa, quæ nobis videntur recta via intelligentiæ obſervantibus, demonſtrare illam regulam & diſciplinam quam ab Jeſu Chriſto traditam ſibi Apoſtoli, per ſucceſſionem poſteris quoque ſuis ſanctam eccleſiam docentibus, tradiderunt. Et quidem quod diſpenſationes quædam myſticæ indicentur per ſcripturas ſanctas, omnes, ut arbitror, etiam ſimpliciores quique credentium confitentur. Quæ tamen iſtæ vel cujusmodi ſint, ſi quis rectæ mentis eſt, nec jactantiæ vitio fatigatur religioſius ſe fatebitur ignorare. Nam ſi quis (verbi gratia) proponat nobis de filiabus Lot, quod patri contra fas videntur admixtæ, vel de duabus uxoribus Abraham, ſive de duabus ſororibus quæ nuptæ ſunt Jacob, ſive de duabus ancillis numeroſitatem ei augentibus filiorum, quid aliud reſponderi poteſt quam eſſe hæc ſacramenta quædam & formas ſpiritualium rerum, a nobis tamen ignorari cujusmodi ſint? Sed & conſtructionem tabernaculi cum legimus, certum quidem habemus, quod hæc quæ ſcripta ſunt, figuræ occultarum quarumdam rerum ſunt: aptare ea tamen ſuis modis, & per ſingula aperire atque diſſerere, perdifficile, ut non dicam impoſſibile, puto eſſe. Tamen (ut dixi) deſcriptionem illam plenam eſſe myſteriorum, etiam communem

INTERPRETATIO NOVA.

ſpectare videtur, vel liberorum procreationem, vel bella, aut alias quaslibet hiſtorias quæ vulgo circumferri poſſunt, figuras eſſe declarant, ſed quarum rerum figuræ ſint, interdum propter habitum non omnino bene compoſitum, aliquando propter temeritatem,

τρόπῳ τινι ἀξίως της γραφης ἐφαρμοζειν τον λογον ᾧ ἐςι τυπος ἡ σκηνη, ἐσθ᾽ ὁτε ἀποπιπτοντες· και πασαν δε διηγησιν νομιζομενην περι γαμων ἀπαγγελλειν ἡ παιδοποιιων, ἡ πολεμων, ἡ ὡν δηποτε ἱςοριων ἀν παρα τοις πολλοις λεχθησομενων, ἀποφαινονται εἰναι τυπυς· ἐν δε τῳ τινων, πη μεν, δια την ἑξιν ἐ πανυ συγκεκροτημενην· πη δε, δια την προπετειαν· ἐσθ᾽ ὁτε κἀν συγκεκροτημενος τις τυγχανῃ και εὐπροσοπτος, δια την εἰς ὑπερβολην χαλεπωτατην εὑρεσιν των πραγματων τοις ἀνθρωποις, ἐ πανυ σαφηνιζεται ὁ περι τουτων ἑκαςε λογος.

Και τι δει λεγειν περι των προφητειων, ἁς παντες ἰςμεν αἰνιγματων και σκοτεινων πεπληρωσθαι λογων; κἀν ἐπι τα εὐαγγελια δε φθασωμεν, κἀκεινων ὁ ἀκριβης νυς, ἀτε νυς ὠν Χριςε, δειται χαριτος της δοθεισης τῳ εἰρηκοτι· ἡμεις δε νεν Χριςε ἐχομεν, ἱνα εἰδωμεν τα ὑπο τε θεε χαρισθεντα ἡμιν· ἁ και λαλουμεν ἐκ ἐν διδακτοις ἀνθρωπινης σοφιας λογοις, ἀλλ᾽ ἐν διδακτοις πνευματος. και τα ἀποκεκαλυμμενα δε τῳ Ιωαννῃ τις ἐκ ἀναγνους καταπλαγειη την ἐπικρυψιν

INTERPRETATIO NOVA.

tem, quandoque etiam quod ſupra modum hominibus difficile ſit res ejuſmodi explorare, quantumlibet quis exercitatus & perſpicax ſit, non ita evidenter apparet nec ſingulorum ratio afferri poteſt.

10. Quid attinet dicere de prophetiis quas omnes ſcimus ænigmatis & obſcuris ſermonibus plenas? Et ſi ad Evangelia accedimus, illorum etiam accuratus ſenſus, utpote Chriſti ſenſus, eget gratia quæ data eſt ei qui dixit: *Nos autem ſenſum Chriſti habemus, ut ſciamus quæ a Deo donata ſunt nobis, quæ & loquimur non in*

nem non refugit intellectum. Sed & omnis illa narratio quæ vel de filiis procreatis videtur eſſe conſcripta, vel de diverſis præliis, vel de quibuslibet aliis hiſtoriis, quid aliud quam formæ ac figuræ credendæ ſunt latentium ſacrarumque rerum? Verum pro eo quod parum ſtudii ad exercendum ingenium homines adhibent, vel quod antequam diſcant, ſcire ſe putant inde fit ut numquam ſcire incipiant: aut ſi certe nec ſtudium defuerit, nec magiſter, ſi tamquam divina quærantur, id eſt religioſe & pie, atque Deo revelante in quamplurimis ſperentur aperiri, quoniam quidem humanis ſenſibus valde & difficilia & occulta ſunt, tunc demum fortaſſis qui ita quæſierit quæ invenire fas eſt, inveniet.

10. Sed ne fortaſſis tantummodo in propheticis hæc difficultas putetur ineſſe ſermonibus, quandoquidem certum eſt apud omnes ſtylum propheticum figuris & ænigmatibus conſitum eſſe: quid cum ad Evangelia venimus? Numquid non ibi etiam ſenſus interior utpote ſenſus divinus, latet qui per illam tantummodo gratiam revelatur, quam acceperat ille qui dicebat: *Nos autem ſenſum Chriſti habemus, ut ſciamus quæ a Deo donata ſunt nobis, quæ & loquimur, non in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in doctrina ſpiritus?* Jam vero illa quæ Joanni revelata ſunt, ſi quis legat, quomodo non obſtupeſcet tantam ibi ineſſe occultationem ineffabilium ſacramentorum, in quibus manifeſte ab

INTERPRETATIO NOVA.

in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in doctrina ſpiritus, Quis etiam quæ Joanni revelata ſunt legens non obſtupeſcat in occultationem myſteriorum quæ etiam non intelligenti quæ ſcripta ſunt, latens quid & arcanum habere videntur? Apoſtolorum autem Epiſtolæ cuinam ſagaci & perito ſermonum judici videantur apertæ ac

κρυψιν των ἀποῤῥητων μυςηρ·ων και τῳ μη νοουντι τα γεγραμμενα ἐμφαινομενων; αἱ δε των ἀποςολων ἐπιςολαι τινι των βασανιζειν ἐπιςαμενων λογυς δοξαιεν ἀν εἰναι σαφεις και εὐχερως νουμεναι· μυριων ὁσων καὶ κει ὡς δι᾽ ὀπης μεγιςων και πλειςων νοηματων ὐ βραχειαν ἀφορμην παρεχοντων; διοπερ τυτων οὑτως ἐχοντων, και μυριων ὁσων σφαλλομενων, ὐκ ἀκινδυνον ἐν τῳ ἀναγινωσκειν εὐχερως ἀποφαινεσθαι νοειν τα δεομενα της κλειδος της γνωσεως, ἡν7ινα ὁ σωτηρ φησιν εἰναι παρα τοις νομικοις· και ἀπαγγελλετωσαν οἱ μη βυλομενοι παρα τοις προ της ἐπιδημιας τυ Χριςυ την ἀληθειαν τυγχανειν, πως ἡ της γνωσεως κλεις ὑπο τυ κυριυ ἡμων Ιησυ Χριςυ λεγεται παρ᾽ ἐκεινοις τυγχανειν τοις, ὡς φασιν αὐτοι, μη ἐχυσι βιβλους περιεχυσας, τα ἀποῤῥητα της γνωσεως και παντελη μυςηρια· ἐχει γαρ οὑτως ἡ λεξις· οὐαι ὑμιν τοις νομικοις, ὁτι ἡρατε την κλειδα της γνωσεως, αὐτοι ὐκ εἰσηλθετε, και τυς εἰσερχομενυς ἐκωλυσατε.

Η τοινυν φαινομενη ἡμιν ὁδος τυ πως δει ἐντυγχανειν ταις γραφαις, και τον νυν αὐτων ἐκλαμβανειν, ἐςι τοιαυτη, ἀπ᾽ αὐτων των λογιων ἐξιχνευομενη. παρα τῳ Σολομωντι ἐν ταις παροιμιαις εὑρισκομεν τοιυτο τι

INTERPRETATIO NOVA.

ac intellectu faciles, cum illic infinita prope ſint, quæ veluti per foramen maxima & quamplurima intelligendi materiam amplam præbeant? Quæ cum ita ſe habeant, & prope innumeri labantur, non ſine periculo quis pronunciaverit ſe legendo intelligere quæ indigent clavi intelligentiæ quam Salvator penes legiſperitos eſſe ait. Dicant enim vero qui nolunt apud eos qui Chriſti adventum præceſſerunt, veritatem exſtitiſſe, quo pacto ſcientiæ clavis a Domino noſtro

ab eis etiam qui intelligere non poſſunt quid in his lateat, intelligitur tamen quod lateat quid? At vero epiſtolæ Apoſtolorum quæ quidem videntur aliquibus eſſe planiores, nonne tam profundis repletæ ſunt ſenſibus, ut per eas his qui poſſunt intelligere divinæ ſapientiæ ſenſum, quaſi per breve quoddam receptaculum immenſæ lucis claritas videatur infundi? Unde quoniam hæc ita ſe habent, & multi ſunt qui in hac vita errant, non arbitror eſſe ſine periculo facile pronunciare quemquam noſſe vel intelligere ea, quæ ut aperiri poſſint, ſcientiæ clave opus eſt: quam clavem dicebat Salvator eſſe apud legisperitos. In hoc loco licet per exceſſum quemdam, inquirendum ab his tamen puto, qui dicunt quod ante adventum Salvatoris non erat veritas apud eos qui in lege verſabantur, quomodo a Domino noſtro Jeſu Chriſto dicatur, quia claves ſcientiæ apud illos ſint qui libros prophetarum & legis habebant in manibus. Ita enim dixit: *Væ vobis legis doctoribus qui tuliſtis clavem ſcientiæ, ipſi non introiſtis, & volentes intrare prohibuiſtis.*

11. Verum, ut dicere cœperamus, viam quæ nobis videtur recta eſſe ad intelligendas ſcripturas & ſenſum earum requirendum, hujusmodi eſſe arbitramur, ſicut ab ipſa nihilominus ſcriptura qualiter de ea ſentiri

INTERPRETATIO NOVA.

noſtro Jeſu Chriſto dicitur apud eos eſſe qui, ut ipſi ajunt, carebant libris arcana ſcientiæ & omnis generis myſteria complectentibus. Verba enim hæc ſunt *Væ vobis legis peritis quia tuliſtis clavem ſcientiæ, ipſi non introiſtis, & eos qui introibant, prohibuiſtis.*

11. Via igitur qua inſiſtendum nobis videtur ad legendas & intelligendas ſcripturas, ejusmodi eſt, ex ipſiſmet ſcripturarum oraculis indagata. Apud Salomonem in Proverbiis tale quippiam præcipitur de divinis

τι προστασσομενον περι των γεγραμμενων θειων δογ-
ματων· και συ δε ἀπογραψαι αὐτα τρισσως ἐν βου-
λῃ και γνωσει του ἀποκρινασθαι λογους αληθειας τοις
προβαλλομενοις σοι. οὐκουν τρισσως ἀπογραφεσθαι δει
εἰς την ἑαυτου ψυχην τα των ἁγιων γραμματων νοη-
ματα· ἱνα ὁ μεν ἁπλουστερος οἰκοδομηται ἀπο της
οἱονει σαρκος της γραφης, οὑτως ὀνομαζοντων ἡμων την
προχειρον ἐκδοχην· ὁ δε ἐπι ποσον ἀναβεβηκως, ἀπο
της ὡσπερει ψυχης αὐτης· ὁ δε τελειος και ὁμοιος
τοις παρα τῳ ἀποστολῳ λεγομενοις· σοφιαν δε λαλου-
μεν ἐν τοις τελειοις, σοφιαν δε οὐ του αἰωνος τουτου, οὐδε
των ἀρχοντων του αἰωνος τουτου των καταργουμενων,
ἀλλα λαλουμεν θεου σοφιαν ἐν μυστηριῳ την ἀποκε-
κρυμμενην ἡν προωρισεν ὁ θεος προ των αἰωνων εἰς δο-
ξαν ἡμων, ἀπο του πνευματικου νομου σκιαν ἐχοντος
των μελλοντων ἀγαθων. ὡσπερ γαρ ὁ ἀνθρωπος συν-
εστηκεν ἐκ σωματος και ψυχης και πνευματος, τον
αὐτον τροπον και ἡ οἰκονομηθεισα ὑπο του θεου εἰς ἀν-
θρωπων σωτηριαν δοθηναι γραφη. δια τουτο ἡμεις και
το ἐν τῳ ὑπο τινων καταφρονουμενῳ βιβλιῳ τῳ ποι-
μενι,

INTERPRETATIO NOVA.

nis ſententiis ſcripto conſignatis: *Tu vero deſcribe tibi hæc tripliciter in conſilio & ſcientia ut reſpondeas ſermones veritatis ad ea quæ tibi proponentur.* Trifariam igitur deſcribendæ in mente ſunt ſanctarum literarum ſententiæ: ut ſimplicior quidem, ab ipſa veluti carne ſcripturæ, quo nomine obvium ejus ſenſum appellamus; qui vero aliquantum aſcenderit, ab ipſa quodammodo anima ejus; perfectus autem & iis ſimilis de quibus Apoſtolus ait: *Sapientiam loquimur inter perfectos: ſapientiam autem non hujus ſæculi, neque principum hujus ſæculi qui deſtruuntur, ſed loquimur, Dei ſapientiam in myſterio abſconditam quam prædeſtinavit Deus ante ſæcula in gloriam noſtram,* a lege ſpiritali ædificetur umbram

tiri debeat, docemur. Apud Salomonem invenimus in Proverbiis tale aliquid de divinæ ſcripturæ obſervantia præcipi. *Et tu*, inquit, *deſcribe tibi hæc tripliciter in conſilio & ſcientia, & ut reſpondeas verba veritatis his qui propoſuerint tibi.* Tripliciter ergo deſcribere oportet in anima ſua unumquemque divinarum intelligentiam literarum, id eſt ut ſimpliciores quique ædificentur ab ipſo, ut ita dixerim, corpore ſcripturarum: ſic enim appellamus communem iſtum, & hiſtorialem intellectum; ſi qui vero aliquantum jam proficere cœperunt, & poſſunt amplius aliquid intueri, ab ipſa ſcripturæ anima ædificentur; qui vero perfecti ſunt, & ſimiles his de quibus Apoſtolus dicit: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos, ſapientiam autem non hujus mundi, neque principum hujus ſæculi qui deſtruentur: ſed loquimur Dei ſapientiam in myſterio abſconditam, quam prædeſtinavit Deus ante ſæcula in gloriam noſtram*, hi tales ab ipſa ſpiritali lege quæ umbram habet futurorum bonorum, tanquam a ſpiritu ædificentur. Sicut ergo homo conſtare dicitur ex corpore, & ſpiritu, ita etiam ſancta ſcriptura quæ ad hominum ſalutem divina largitione conceſſa eſt. Quod nos etiam in libello Paſtoris, qui a nonnullis contemni

INTERPRETATIO NOVA.

umbram habente futurorum bonorum. Ut enim homo conſtat corpore, anima, & ſpiritu, ita & ſcriptura quæ divina diſpenſatione in hominum ſalutem data eſt. Proinde nos quod dicitur in libro qui inſcribitur Paſtor & a nonnullis contemnitur Hermæ imperatum eſſe ut duos libros ſcriberet ac poſtea presbyteris eccleſiæ annunciaret quæ didicerat a ſpiritu, ad hunc modum exponimus. Sic autem ad verbum legitur: *Duos libros ſcribes, dabiſque unum Clementi & alterum Grapta: & Grapte quidem commonebit viduas*

μενι, περι τε προςασσεσθαι τον Ερμαν δυο γραψαι βιβλια, και μετα ταυτα αυτον αναγγελλειν τοις πρεσβυτεροις της εκκλησιας ἁ μεμαθηκεν ὑπο τε πνευματος, ετω διηγουμεθα. ἑςι δε ἡ λεξις αὑτη. γραψεις δυο βιβλια, και δωσεις εν Κλημεντι, και εν Γραπτη. και Γραπτη μεν νεθετησει τας χηρας και τες ορφανες· Κλημης δε πεμψει εις τας εξω πολεις. συ δε αναγγελεις τοις πρεσβυτεροις της εκκλησιας. Γραπτη μεν γαρ ἡ νεθετεσα τας χηρας και τες ορφανες, αυτο ψιλον εςι το γραμμα νεθετεν τες παιδας τας ψυχας, και μηδεπω πατερα θεον επιγραψασθαι δυναμενες, και δια τετο ορφανες καλουμενες· νεθετεν δε και τας μηκετι μεν τῳ παρανομῳ νυμφιῳ χρωμενας, χηρευεσας δε τῳ μηδεπω αξιας αυτας τε νυμφιε γεγονεναι. Κλημης δε ὁ ηδη τε γραμματος εξισαμενος, εις τας εξω πολεις λεγεται πεμπειν τα λεγομενα· ὡς ει λεγοιμεν τας εξω των σωματικων, και των κατω νοηματων τυγχανεσας ψυχας· εκετι δε δια γραμματων, αλλα δια ζωντων λογων αυτος ὁ μαθητης τε πνευματος προςασσεται αναγγελλειν τοις της πασης τε θεε εκκλησιας πρεσβυτεροις πεπολιωμενοις ὑπο φρονησεως.

Αλλ' επει εισι τινες γραφαι το σωματικον ουδαμως εχουσαι, ὡς εν τοις εξης δειξομεν, εςιν ὁπε οιο-

νει

INTERPRETATIO NOVA.

viduas & pupillos, Clemens autem mittet ad externas urbes: tu vero annunciabis presbyteris eccleſia. Nam Grapte quæ viduas & orphanos inſtituit, ipſa eſt nuda litera, docens ſi qui mente pueri ſunt, & nondum Deum patrem ſibi vindicare poſſunt, ideoque orbi vocantur: inſtituens vero eas quæ improbo marito non amplius ſerviunt, ſed viduæ ſunt, quod nondum ſponſo dignæ factæ fuerint. Clemens autem qui jam e litera exceſ-

ſit,

temni videtur, deſignatum videmus, cum jubetur Hermas duos libellos ſcribere, & poſtea denunciare presbyteris eccleſiæ quæ a ſpiritu didicit. Quod his verbis ſcriptum eſt: *Et ſcribes*, inquit, *duos libellos, & dabis unum Clementi, & unum Graptæ. Et Grapte quidem commoneat viduas & orphanos, Clemens vero mittat per omnes civitates quæ foris ſunt, tu vero annunciabis presbyteris eccleſiæ.* Eſt ergo Grapte quæ orphanos jubetur & viduas commonere, purus ipſius literæ intellectus: per quem commonentur animæ pueriles quæ nondum patrem Deum habere meruerunt, & propterea orphanæ appellantur. Sed & viduæ ſunt quæ ab illo quidem iniquo viro cui contra legem junctæ fuerant, receſſerunt, viduæ vero permanent ex eo quod nondum profecerunt in hoc, ut cæleſti ſponſo jungerentur. Clemens vero his qui jam recedunt a litera, in eas quæ foris ſunt, civitates mittere jubetur quæ dicta ſunt, velut ſi diceret ad eas animas quæ per hoc ædificatæ extra corporis curam & extra deſideria carnalia eſſe cœperunt. Ipſe vero qui a Spiritu ſancto didicerat, non per literas, neque per libellum, ſed viventi voce jubetur annunciare presbyteris eccleſiæ Chriſti, id eſt his qui maturum prudentiæ ſenſum capacem doctrinæ ſpiritalis gerunt.

12. Illud ſane non ignorandum, eſſe quædam in ſcripturis in quibus hoc quod diximus corpus id eſt conſe-

INTERPRETATIO NOVA.

ſit, dicitur quæ ſcripta ſunt, ad externas mittere civitates, hoc eſt ad eas animas quæ extra corporeas & terreſtres cogitationes verſantur: ſed ut ſpiritus diſcipulus non amplius per literas, ſed per vivos ſermones presbyteris totius eccleſiæ Dei præ prudentia canis annunciare jubetur.

12. Verum quoniam ſcripturæ quædam ſunt quæ nihil habent corporeum, ut deinceps oſtendemus, ali-

νει την ψυχην και το πνευμα της γραφης μονα χρη ζητειν. και ταχα δια τουτο αἱ ἐπι καθαρισμῳ των Ιουδαιων ὑδριαι κεισθαι λεγομεναι, ὡς ἐν τῳ κατα Ιωαννην εὐαγγελιῳ ἀνεγνωμεν, χωρουσιν ἀνα μετρητας δυο ἠ τρεις· αἰνισσομενου του λογου περι των παρα τῳ ἀποστολῳ ἐν κρυπτῳ Ιουδαιων, ὡς ἀρα οὑτοι καθαριζονται δια του λογου των γραφων, ὁπου μεν δυο μετρητας, τον, ἱν' οὑτως εἰπω, ψυχικον και πνευματικον λογον χωρουντων· ὁπου δε τρεις, ἐπει τινες ἐχουσι προς τοις προειρημενοις και το σωματικον οἰκοδομησαι δυναμενον. ἑξ δε ὑδριαι εὐλογως εἰσι τοις ἐν τῳ κοσμῳ καθαριζομενοις, γινομενῳ ἐν ἑξ ἡμεραις ἀριθμῳ τελειῳ· ἀπο μεν οὐν της πρωτης ἐκδοχης και κατα τουτο ὠφελουσης, ὁτι ἐστιν ὀνασθαι, μαρτυρει τα πληθη των γνησιως και ἁπλουστερον πεπιστευκοτων· της δε ὡς ἀν ὡς ψυχην ἀναγομενης διηγησεως, παραδειγμα το παρα τῳ Παυλῳ ἐν τῃ πρωτῃ προς Κορινθιους κειμενον. γεγραπται γαρ, φησιν, οὐ φιμωσεις βουν ἀλοωντα. ἐπειτα διηγουμενος τουτον τον νομον, ἐπιφερει· μη των βοων μελει τῳ θεῳ; ἠ δι' ἡμας παντως λεγει;

INTERPRETATIO NOVA.

cubi ſola veluti anima & ſpiritus quærendus eſt. Ideo fortaſſe quæ dicuntur pro purificatione Judæorum hydriæ, ut in Joannis Evangelio legimus, capiunt metretas binas vel ternas: quibus ſub involucro deſignatur eos qui apud Apoſtolum in occulto Judæi ſunt purificari per ſcripturas, aliquando binas metretas capientes, id eſt, ut ſic dicam, animam & ſpiritum; aliquando ternas, cum nonnullæ præter prædicta, habeant etiam corpus quod ædificare poteſt. Sex autem hydriæ merito ſunt pro iis qui in mundo purificantur condito ſex diebus, numero perfecto. Primam ergo expoſitionem etiam per ſe utilem eſſe poſſe teſtatur eorum multitudo qui ingenue & ſimpliciter credi-

conſequentia hiſtorialis intelligentiæ non ſemper invenitur, ſicut in conſequentibus demonſtrabimus: & eſt ubi ea quam diximus anima, vel ſpiritus, ſolummodo intelligenda ſunt. Quod etiam in Evangeliis deſignari puto, cum dicuntur pro purificatione Judæorum ſex hydriæ poſitæ capientes metretas binas, vel ternas, in quo, ut dixi, hoc videtur ſermo Evangelicus indicare de his qui dicuntur in occulto ab Apoſtolo Judæi, quod hi purificentur per verbum ſcripturæ, capientes interdum quidem duas metretas, id eſt animæ vel ſpiritus ſecundum quod ſupra diximus, intellectum recipientes: interdum autem tres, cum etiam corporalem intelligentiam quæ eſt hiſtoriæ, ſervare lectio ad ædificationem poteſt. Sex vero hydriæ conſequenter dictæ ſunt de his qui in mundo poſiti purificantur. In ſex enim diebus (qui perfectus eſt numerus) mundum hunc & omnia quæ in eo ſunt legimus conſummata. Quanta igitur ſit utilitas in hoc primo quem diximus hiſtoriali intellectu, teſtimonio eſt omnium credentium multitudo, quæ & ſatis fideliter, & ſimpliciter credit, nec multa aſſertione indiget quod palam omnibus patet. Ejus vero intelligentiæ quam velut animam eſſe ſcripturæ ſupra diximus exempla nobis quamplurima dedit apoſtolus Paulus, ſicut eſt in prima epiſtola ad Corinthios. Scriptum

INTERPRETATIO NOVA.

crediderunt; illius vero quæ veluti ad animam referri poteſt, exemplum eſt quod apud Paulum in prima ad Cortinthios habetur. *Scriptum eſt* enim, inquit, *non alligabis os bovi trituranti.* Deinde legem hanc explicans addit: *Numquid de bobus cura eſt Deo? an propter nos utique hoc dicit? nam propter nos ſcriptum eſt quoniam debet in ſpe qui arat, arare, & qui triturat in ſpe percipiendi.* Tum plurimæ quæ circumferuntur multitudi-

γει; δι' ἡμας γαρ ἐγραφη, ὁτι ὀφειλει ἐπ' ἐλπιδι ὁ ἀροτριων ἀροτριαν, και ὁ ἀλοων ἐπ' ἐλπιδι τȣ μετεχειν. και πλεισαι δε περιφερομεναι τοις πληθεσιν ἁρμοζȣσαι ἑρμηνειαι και οἰκοδομουσαι τȣς ὑψηλοτερων ἀκουειν μη δυναμενȣς, τον αὐτον πως ἐχουσι χαρακτηρα.

Πνευματικη δε διηγησις τῳ δυναμενῳ ἀποδειξαι ποιων ἐπουρανιων ὑποδειγματι και σκιᾳ οἱ κατα σαρκα Ιȣδαιοι ἐλατρευον· και τινων μελλοντων ἀγαθων ὁ νομος ἐχει σκιαν. και ἁπαξαπλως ἐπι παντων κατα την ἀποστολικην ἐπαγγελιαν ζητητεον σοφιαν ἐν μυστηριῳ την ἀποκεκρυμμενην, ἡν προωρισεν ὁ θεος πρὸ τῶν αἰωνων εἰς δοξαν των δικαιων· ἡν ȣδεις των ἀρχοντων τȣ αἰωνος τουτȣ ἐγνωκε. φησι δε που ὁ αὐτος Αποστολος χρησαμενος τισι ῥητοις ἀπο της ἐξοδȣ και των ἀριθμων, ὁτι ταυτα τυπικως συνεβαινεν ἐκεινοις· ἐγραφη δε δι' ἡμας εἰς οὓς τα τελη των αἰωνων κατηντηκε.

INTERPRETATIO NOVA.

tudini accommodæ, & ædificantes eos qui altiora intelligere nequeunt, interpretationes, eadem propemodum forma & caractere ſunt.

13. At ſpiritalis expoſitio illius eſt propria qui demonſtrare poteſt quarum cœleſtium rerum ſimilitudini & umbræ Judæi ſecundum carnem ſervirent, & quorum futurorum bonorum umbram lex habeat. Ac, ut ſummatim dicam, in omnibus ſecundum Apoſtoli præceptum requirenda eſt ſapientia in myſterio abſcondita *quam prædeſtinavit Deus ante ſæcula in gloriam* juſtorum *quam nemo principum hujus ſæculi cognovit.* Alicubi autem dicit idem Apoſtolus utens verbis quibusdam Exodi & Numerorum, quia *hæc in figura contingebant illis, ſcripta ſunt autem propter nos in quos fines*

ſæcu-

tum eſt enim: *Non infrenabis bovem triturantem.* Tunc deinde explanans qualiter præceptum iſtud deberet intelligi, addit dicens: *Numquid de bobus cura eſt Deo? An propter nos utique dicit? Propter nos enim ſcriptum eſt, quia debet qui arat in ſpe arare, & qui triturat, in ſpe percipiendi.* Sed & alia hujusmodi quamplurima quæ hoc modo ſunt interpretata de lege, inſtructionem quamplurimam audientibus conferunt.

13. Spiritalis autem explanatio eſt talis ſi quis poteſt oſtendere quorum cæleſtium exemplaribus & umbræ deſerviunt hi qui ſecundum carnem Judæi ſunt, & quorum futurorum umbram lex habet, & ſi qua hujusmodi in ſcripturis ſanctis inveniuntur: vel cum requiritur quæ ſit illa ſapientia in myſterio abſcondita *quam prædeſtinavit Deus ante ſæcula in gloriam noſtram, quam nemo principum hujus ſæculi cognovit*: vel illud quod dicit, ipſe Apoſtolus, cum exemplis quibusdam utitur de Exodo, vel Numeris, & ait quia *hæc in figura contingebant illis, ſcripta ſunt autem propter nos in quos fines ſæculorum devenerunt:* & occaſionem nobis præſtat intelligentiæ, ut poſſimus advertere quorum figuræ erant iſta

Interpretatio nova.

ſæculorum devenerunt. Et occaſionem præbet intelligendi, quorumnam figuræ illa eſſent, dicens: *Bibebant enim ex ſpiritali conſequente eos petra, petra autem erat Chriſtus.* Et quæ de tabernaculo dicta ſunt in alia epiſtola deformans, uſus eſt hoc teſtimonio: *Facies omnia ſecundum formam quæ tibi in monte demonſtrata eſt.* Sed & Epiſtola ad Galatas veluti probro afficiens eos qui legem ſe putant legere licet eam non intelligant, & illos nihil intelligere judicans qui allegorias in ſcripturis non eſſe arbitrantur, *Dicite mihi*, inquit, *qui ſub lege vultis eſſe, legem non auditis? ſcriptum eſt enim quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancilla & unum*

τηκε. και ἀφορμας διδωσι του τινων ἐκεινα τυποι ἐτυγχανον, λεγων, ἐπινον γαρ ἐκ πνευματικης ἀκολουθουσης πετρας, ἡ δε πετρα ἠν ὁ Χριςος. και τα περι της σκηνης δε ἐν ἑτερα ἐπιςολη ὑπογραφων, ἐχρησατο τω· ποιησεις παντα κατα τον τυπον τον δειχθεντα σοι ἐν τω ὀρει. ἀλλα μην και ἐν τη προς Γαλατας ἐπιςολη, οἱονει ὀνειδιζων τοις ἀναγινωσκειν νομιζουσι τον νομον και μη συνιεισιν αὐτον, μη συνιεναι κρινων ἐκεινους, ὁσοι μη ἀλληγοριας ἐν τοις γεγραμμενοις εἰναι νομιζουσι, λεγετε μοι, φησιν, οἱ ὑπο νομον θελοντες εἰναι, τον νομον οὐκ ἀκουετε; γεγραπται γαρ ὁτι Αβρααμ δυο υἱους ἐσχεν· ἑνα ἐκ της παιδισκης, και ἑνα ἐκ της ἐλευθερας. ἀλλ' ὁ μεν ἐκ της παιδισκης κατα σαρκα γεγεννηται· ὁ δε ἐκ της ἐλευθερας, δια της ἐπαγγελιας· ἁ τινα ἐςιν ἀλληγορουμενα. αὐται γαρ εἰσιν αἱ δυο διαθηκαι· και τα ἑξης. παρατηρητεον γαρ ἑκαςον των εἰρημενων ὑπ' αὐτου, ὁτι φησιν, οἱ ὑπο νομον θελοντες εἰναι, οὐχ, οἱ ὑπο τον νομον ὀντες· και, τον νομον οὐκ ἀκουετε, του ἀκουειν ἐν τω νοειν και γινωσκειν κρινομενου. και ἐν τη προς Κολασσαεις δε ἐπιςολη, δια βραχεων το βουλημα της πασης ἐπιτεμνομενος νομοθεσιας φησι· μη οὐν τις ὑμας κρινετω ἐν βρωσει, ἡ ἐν ποσει, ἡ ἐν μερει ἑορτης, ἡ νουμηνιας, ἡ σαββατων, ἁ ἐςι σκια των μελλοντων. ἐτι δε και ἐν τη προς Εβραιους περι των περιτομης διαλεγομενος, γραφει. οἱ τινες ὑποδειγμασι και σκια λατρευουσι των ἐπουρανιων. ἀλλ' εἰκος δια

INTERPRETATIO NOVA.

de libera; ſed qui de ancilla, ſecundum carnem natus eſt; qui autem de libera, per repromiſſionem: quæ ſunt per allegoriam dicta. Hæ enim ſunt duo teſtamenta, & quæ ſequuntur. Obſervanda enim ſingulatim, quæ ab ipſo dicta ſunt. *Qui*, inquit, *ſub lege vultis eſſe*, non, qui ſub lege eſtis: &, *legem non auditis*, ubi *audire idem* eſt quod *intelligere & cognoſcere.* Et in epiſtola ad

iſta quæ illis accidebant, cum dicit: *Bibebant de ſpiritali conſequente eos petra, petra autem erat Chriſtus.* Sed & de tabernaculo in alia epiſtola meminit illius dicti, quod Moyſi fuerat præceptum: *Facies*, inquit, *ſecundum formam, quæ tibi eſt in monte oſtenſa.* Ad Galatas vero ſcribens, & verbis exprobrans quibusdam qui videntur ſibi legere legem, nec tamen intelligunt eam pro eo quod allegorias eſſe in his quæ ſcripta ſunt, ignorant, ita cum inerepatione quadam ad eos dicit: *Dicite vos, mihi qui ſub lege vultis eſſe, legem non audiſtis? Scriptum eſt enim quod Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera. Sed qui de ancilla natus eſt, ſecundum carnem natus eſt: qui autem de libera, ſecundum repromiſſionem: quæ ſunt allegorica. Hæc enim ſunt duo teſtamenta.* In quo & hoc quoque conſiderandum eſt quam caute Apoſtolus dixerit, quod ait: *Qui ſub lege eſtis legem non audiſtis? Audiſtis*, hoc eſt intelligitis & cognoſcitis. Sed & in epiſtola ad Coloſſenſes breviter ſenſum totius legis amplectens & conſtringens: *Nemo ergo*, inquit, *vos judicet in eſca, vel in potu, aut in ſolemnibus diebus, vel neomenia, vel ſabbato, quæ ſunt umbra futurorum.* Ad Hebræos quoque ſcribens, & de his qui ex circumciſione ſunt, diſſerens ait: *Hi qui exemplari & umbra deſerviunt cæleſtium.* Sed fortaſſis per hæc de quinque libris Moyſis non videbitur dubitandum ab his qui Apoſtoli ſcripta velut divinitus dicta

Itnerpretatio nova.

ad Coloſſenſes breviter univerſæ legis ſenſum perſtringens ait: *Nemo ergo vos judicet in cibo aut in potu aut in parte diei feſti aut neomeniæ, aut ſabbatorum, quæ ſunt umbra futurorum.* Et in illa ad Hebræos de iis qui è circumciſione ſunt, diſſerens ſcribit: *Qui exemplari & umbra deſerviunt cœleſtium.* Hinc forte de quinque libris Moyſi adſcriptis non dubitabunt ii qui ſemel

 Apoſto-

δια ταυτα περι μεν των πεντε Μωσεως ἐπιγεγραμμενων βιβλιων, μη ἀν διςαξαι τυς τον ἀποςολον ἁπαξ ὡς θειον ἀνδρα προσιεμενυς· περι δε της λοιπης ἱςοριας βυλεσθε μανθανειν, εἰ κἀκεινη τυπικως συνεβαινε; παρατηρητεον ἐκ της προς Ρωμαιυς, το· κατελιπον ἐμαυτῳ ἑπτακιςχιλιυς ἀνδρας οἱ τινες ὐκ ἐκαμψαν γονυ τη Βααλ· κειμενον ἐν τη τριτη των βασιλειων, ὁτι ὁ Παυλος εἰληφεν ἀντι των κατ' ἐκλογην Ισραηλιτων, τῳ μη μονον τα ἐθνη ὠφελεισθαι ἀπο της Χριςυ ἐπιδημιας, ἀλλα και τινας των ἀπο τυ θειυ γενυς.

Τουτων οὑτως ἐχοντων τυς φαινομενυς ἡμιν χαρακτηρας της νοησεως των γραφων ὑποτυπωτεον. και πρωτον γε τυτο ὑποδεικτεον ὁτι ὁ σκοπος τῳ φωτιζοντι πνευματι προνοια θευ δια τυ ἐν ἀρχη προς τον θεον λογυ τυς διακονυς της ἀληθειας προφητας και ἀποςολυς, ἠν προηγουμενως μεν ὁ περι των ἀπορρητων μυςηριων των κατα τυς ἀνθρωπυς πραγματων. ἀνθρωπυς δε νυν λεγω, τας χρωμενας ψυχας σωμασιν·
ἐν

INTERPRETATIO NOVA.

Apoſtolum ut divinum virum ſuſceperint. Vultis ſcire num etiam reliqua hiſtoria per figuram contigerit? Obſervandum eſt ex epiſtola ad Romanos iſtud: *Sepoſui mihi ſeptem millia virorum qui non flexerunt genu ante Baal*: quod habetur in tertio regnorum, Paulum accepiſſe pro Iſraelitis qui ſunt ſecundum electionem, propterea quod non ſolum gentes ex adventu Chriſti fructum perceperint, ſed & nonnulli divino genere orti.

14. Quæ cum ita ſint, adumbrandæ ſunt quæ nobis videntur, intelligendarum ſcripturarum formæ. Ac primum quidem illud demonſtrandum eſt ſpiritum qui divina providentia per verbum quod erat in principio apud Deum, miniſtros veritatis Prophetas & Apoſto-

ſta ſuſcipiunt. De reliqua vero hiſtoria ſi requirant, etiam illa quæ ibi inſeruntur, in figura illis de quibus ſcribuntur, dicenda ſunt contigiſſe: obſervavimus nos etiam de hoc dictum eſſe in epiſtola ad Romanos ubi de regnorum libro tertio, ponit Apoſtolus exemplum dicens: *Reliqui mihi ſeptem millia virorum qui non curvaverunt genua ante Baal.* Quod Paulus accepit velut figuraliter dictum de his qui ſecundum electionem Iſraelitæ vocati ſunt, ut oſtenderet non ſolum nunc gentibus profuiſſe adventum Chriſti, ſed quamplurimos etiam Iſraelitici generis ad ſalutem vocatos.

14. Quæ cum ita ſint, qualiter nobis de his ſingulis intelligenda ſit ſcriptura divina, velut exempli & formæ gratia, quæ nobis occurrere poterunt, adumbrabimus, illud primo repetentes & oſtendentes quoniam Spiritus ſanctus providentia & voluntate Dei per virtutem unigeniti verbi ejus qui erat in principio apud Deum Deus miniſtros veritatis Prophetas & Apoſtolos illuminabat ad cognoſcenda myſteria earum rerum vel cauſarum quæ inter homines, vel de hominibus geruntur. Homines autem nunc dico animas in corporibus poſitas, quæ illa myſteria cognita ſibi & revelata per Chriſtum, velut humana quædam geſta narrantes, vel legales quasdam obſervantias, præceptaque tradentes figuraliter deſcribebant: ut non qui

INTERPRETATIO NOVA.

Apoſtolos illuminavit, præcipue reſpexiſſe ad arcana in myſteria earum rerum quæ ad homines pertinent. Homines nunc dico, animas corporibus utentes, ut qui doceri poteſt, inveſtigandæ altitudini ſenſuum ſub vocibus deliteſcentium ſe tradens, omnium conſilii ejus dogmatum particeps fiat. Inter ea vero quæ animas attinent, quoniam hæ perfectionem conſequi nequeunt niſi per locupletem & ſapientem & ve-

ιν' ὁ δυναμενος διδαχθηναι, ερευνησας, και τοις βαθεσι τε νε δια των λεξεων εαυτον επιδους, κοινωνος των ὁλων της βελης αὐτε γενηται δογματων· εἰς δε τα περι των ψυχων, ἐκ ἀλλως δυναμενων της τελειοτητος τυχειν, χωρις της πλεσιας και σοφης περι θεε ἀληθειας, τα περι θεε ἀναγκαιως ὡς προηγουμενα τετακται, και τε μονογενες αὐτε· ποιας ἐςι φυσεως, και τινα τροπον υἱος τυγχανει θεε· και τινες αἱ αἰτιαι τε μεχρι σαρκος ἀνθρωπινης αὐτον καταβεβηκεναι, και παντη ἀνθρωπον ἀνειληφεναι· τις τε και ἡ τετε ἐνεργεια· και εἰς τινας, και ποτε γινομενη. ἀναγκαιως δε ὡς περι συγγενων και των ἀλλων λογικων θειοτερων τε δε εκπεπτωκοτων της μακαριοτητος, και των αἰτιων της τετων εκπτωσεως, εχρην εἰς τες λογες ἀνειληφθαι της θειας διδασκαλιας· και περι της διαφορας των ψυχων· και ποθεν αἱ διαφοραι αὐται εληλυθασι· τις

τε

INTERPRETATIO NOVA.

ram Dei notitiam, neceſſario ut præcipua poſita ſunt quæ Deum ſpectant, tum quæ unigenitum ejus: qualis ſit naturæ; quomodo ſit Dei filius; quæ cauſa ſit cur ad carnem uſque humanam deſcenderit, & hominem omnino aſſumſerit; quæ ſit illius operatio, ad quos, & quando perveniat. Neceſſario etiam ob quandam cum iſtis veluti cognationem, de cæteris rebus rationabilibus, tum divinioribus, tum iis quæ beatitudine exciderunt & de cauſis earum lapſus actum eſſe oportuit in divinæ doctrinæ ſermonibus; ſed & de differentia animarum, & unde iſtæ differentiæ ortæ ſint: tum deinde quid ſit hic mundus, & quare factus. Præterea unde malum tantum ac tale in terris & utrum non in terris ſolum ſit, ſed etiam alibi, diſcere neceſſe eſt. Hæc & ſimilia cum ſibi propoſuerit ille qui ſanctorum veritatis miniſtrorum mentes illuſtrat ſpiritus, ſecundo ipſi propoſitum eſt propter

eos

qui velit hæc velut conculcanda ante pedes haberet expoſita, ſed qui ſe hujusmodi ſtudiis cum omni caſtimonia & ſobrietate & vigiliis dediſſet, ut per hæc forte in profundo latentem ſenſum ſpiritus Dei, & ſermonis uſitata narratione alio rurſum proſpicientem contextum inveſtigare poſſet, atque ita ſocius ſcientiæ ſpiritus, & divini conſilii particeps fieret: quia nec aliter poteſt anima ad ſcientiæ perfectionem venire, niſi divinæ ſapientiæ fuerit inſpirata veritate. Igitur de Deo, id eſt de patre & filio & Spiritu ſancto ab his viris divino ſpiritu repletis principaliter deſignatur tum vero de ſacramentis filii Dei, quomodo verbum caro factum ſit, & qua de cauſa uſque ad formam ſervi percipiendam venerit, ut diximus, repleti divino ſpiritu protulerunt. Neceſſario deinde etiam de creaturis rationabilibus, tam cæleſtibus quam terrenis beatioribus conſequens erat eos mortalium genus divinis ſermonibus edocere: ſed & differentiam animarum, & unde iſtæ differentiæ ortæ ſint: tum deinde quid ſit hic mundus, & quare factus: ſed & unde malitia tanta ac talis eſt ſuper terras: quæ utrum in terris ſit tantummodo, an & in aliis aliquibus locis, ex divinis nos ſermonibus diſcere neceſſarium fuit. Cum ergo de his talibus & horum ſimilibus Spiritui ſancto eſſet inten-

INTERPRETATIO NOVA.

eos qui tantis rebus inveniendis neceſſarium laborem perferre nequeunt, rationem prædictorum occultare vocibus quæ opificia Dei ſenſibus objecta, hominis creationem, & eorum qui ex primis parentibus per ſucceſſionem in multitudinem excreverunt, generationem enarrent. Idem quoque in aliis præſtitit hiſtoriis quæ juſtorum res geſtas, eorumdem ut hominum peccata quædam, nec-non injuſtorum impiorumque ſcelera, libidines & cupiditates exponunt.

Ex

τȣ ὁ κοσμος και δια τι ὑπεϛη. ἐτι δε ποθεν ἡ κακια τοσαυτη και τηλικαυτη ἐϛιν ἐπι γης, και εἰ μη μονον ἐπι γης, ἀλλα και ἀλλαχȣ, ἀναγκαιον ἡμας μαθειν. τουτων δη και των παραπλησιων προκειμενων τῳ φωτιζοντι πνευματι τας των ἁγιων ὑπηρετων της ἀληθειας ψυχας, δευτερος ἠν σκοπος, δια τȣς μη δυναμενȣς τον καματον ἐνεγκειν ὑπερ τȣ τα τηλικαυτα εὑρειν, το κρυψαι τον περι των προειρημενων λογον ἐν λεξεσιν ἐμφαινȣσαις διηγησιν περιεχȣσαν ἀπαγγελιαν την περι των αἰσθητων δημιȣργηματων, και ἀνθρωπȣ κτισεως και των ἐκ των πρωτων κατα διαδοχην μεχρι πολλων γεγενημενων. και ἀλλαις ἱϛοριαις ἀπαγγελλȣσαις δικαιων πραξεις, και των αὐτων ποτε γινομενα ἁμαρτηματα ὡς ἀνθρωπων, και ἀνομιων, και ἀσεβων πονηριας, και ἀκολασιας, και πλεονεξιας. παραδοξοτατα δε, δια ἱϛοριας της περι πολεμων, και νενικηκοτων και νενικημενων, τινα των ἀποῤῥητων τοις ταυτα βασανιζειν δυναμενοις σαφηνιζεται. και ἐτι θαυμασιωτερον, δια γραπτης νομοθεσιας οἱ της ἀληθειας νομοι προφητευονται· μετα ἀληθως πρεπȣσης θεȣ σοφια δυναμεως παντων τȣτων εἱρμῳ ἀναγεγραμμενων. προεκειτο γαρ και το ἐνδυμα των πνευματικων, λεγω δε το σωματικον των γραφων, ἐν πολλοις ποιησαι ȣ̓κ ἀνωφελες, δυναμενον τε τȣς πολλȣς, ὡς χωρȣσι, βελτιȣν.

ΑΛΛ'

INTERPRETATIO NOVA.

Et quod mirabile prorſus eſt, ipſis etiam bellorum hiſtoriis, ubi victi, & victores commemorantur, arcana quædam inſunt myſteria quæ iis ſolis qui hæc perſcrutari poſſunt, declarantur. Quodque adhuc mirabilius eſt, ipſæ veritatis leges lege ſcripta continentur, ordine ac ſerie deſcriptis hiſce omnibus ea poteſtate quæ divinæ ſapientiæ vere conveniat. Id

enim

intentio illuminare ſanctas animas quæ ſe miniſterio dederant veritatis, ſecundo loco habetur ille proſpectus, ut propter eos qui vel non poſſent, vel nollent huic ſe labori atque induſtriæ tradere, quo hæc tanta ac talia doceri vel agnoſcere mererentur, ſicut ſuperius diximus, involveret & occultaret ſermonibus uſitatis ſub prætextu hiſtoriæ cujusdam & narrationis rerum viſibilium, arcana myſteria. Inducitur ergo viſibilis creaturæ narratio, & primi hominis conditio atque figmentum, tum deinde ex illo per ſucceſſionem ſecuta progenies, nonnulla quoque rerum geſtarum quæ a juſtis quibusque geſta ſunt, referuntur: etiam interdum delicta quædam eorum commemorantur tanquam hominum. Tum deinde & impiorum ſcribuntur aliquanta, vel impudice, vel nequiter geſta. Miro autem modo & præliorum digeſta narratio eſt, & nunc vincentium, nunc victorum deſcripta diverſitas, per quæ ineffabilia quædam his qui hujusmodi dicta perſcrutari norunt, ſacramenta declarantur. Sed & ſcripturæ legali per admirandam ſapientiæ diſciplinam lex veritatis inſeritur & prophetarum: quæ ſingula divina quadam arte ſapientiæ velut indumentum quoddam & velamen ſpiritalium ſenſuum texta ſunt: & hoc eſt quod diximus ſcripturæ ſanctæ corpus, ut etiam per hoc quod diximus literæ indumentum, ſapientiæ arte contextum, poſſent complures ædificari & proficere, qui aliter non poſſent.

15. Sed

Interpretatio nova.

enim propoſitum fuit, ut ipſum quoque ſpiritualium indumentum, id eſt, quod in ſcripturis corporeum eſt, in multis non ſit inutile, ſed multos poſſit, quantum capaces ſunt, meliores efficere.

15. Ve

Αλλ' ἐπει ὑπερ δι' ὁλων σαφως το της νομοθεσιας χρησιμον αὐτοθεν ἐφαινετο, και το της ἱςοριας ἀκολȣθον και γλαφυρον, ἠπιςησαμεν ἀν ἀλλο τι παρα το προχειρον νοεισθαι δυνασθαι ἐν ταις γραφαις, ᾠκονομησε τινα οἱονει σκανδαλα και προσκομματα και ἀδυνατα δια μεσȣ ἐγκαταταχθηναι τῳ νομῳ και τῃ ἱςοριᾳ ὁ τȣ Θεȣ λογος. ἱνα μη παντη ὑπο της λεξεως ἑλκομενοι το ἀγωγον ἀκρατον ἐχȣσης, ἠτοι ὡς μηδεν ἀξιον Θεȣ μανθανοντες, τελεον ἀποςωμεν των δογματων, ἠ μη κινουμενοι ἀπο τȣ γραμματος, μηδεν θειοτερον μαθωμεν. Χρη δε και τȣτο εἰδεναι, ὁτι τȣ προηγουμενȣ σκοπȣ τυγχανοντος τον ἐν τοις πνευματικοις εἱρμον ἀπαγγειλαι γεγενημενοις και πρακτεοις· ὁπȣ μεν εὑρε γενομενα κατα την ἱςοριαν ὁ λογος ἐφαρμοσαι δυναμενα τοις μυςικοις τȣτοις, ἐχρησατο ἀποκρυπτων ἀπο των πολλων τον βαθυτερον νουν· ὁπου δε ἐν τῃ διηγησει της περι των νοητων ἀκολȣθιας ȣ̓κ εἱπετο ἡ των δε τινων πραξις

INTERPRETATIO NOVA.

15. Verum quoniam ſi legis utilitas & varietate oblectans hiſtoriæ ſeries ubique ſeſe proderet, non utique credidiſſemus aliud quiddam præter id quod obvium eſt, in ſcriptura intelligi poſſe, idcirco Dei verbum in lege ac hiſtoria interponi curavit offendicula & impoſſibilia quædam, ne dictione nihil præter illecebram habente deliniti, & nihil Deo dignum addiſcentes, tandem a dogmatis recedamus, aut nudæ literæ penitus adhærentes, nihil divinius percipiamus. Oportet autem & iſtud ſcire: cum eo præcipue ſpectet Dei verbum ut in rebus ſpiritalibus & geſtis & gerendis ſeriem declaret; ubi ſecundum hiſtoriam invenit facta quæ arcanis iſtis accomodari poſſent, illis uſus eſt, multis occultans abſtruſiorem ſenſum: ubi vero in explananda illa ſpiritualium connexione non ſequebatur certarum quarumdam rerum praxis

quæ

15. Sed quoniam ſi in omnibus indumenti hujus, id eſt hiſtoriæ legis fuiſſet conſequentia cuſtodita & ordo ſervatus, habentes continuatum intelligentiæ curſum, non utique crederemus eſſe aliquid in ſcripturis ſanctis intrinſecus, præter hoc quod prima fronte indicabatur, incluſum: iſta de cauſa procuravit divina ſapientia offendicula quædam, vel intercapedines intelligentiæ fieri hiſtorialis: impoſſibilia quædam & inconvenientia per medium inſerendo: ut interruptio ipſa narrationis velut obicibus quibusdam legenti reſiſtat objectis, quibus intelligentiæ hujus vulgaris iter ac tranſitum neget, & excluſos nos ac recuſſos revocet ad alterius initium viæ, ut ita celſioris cujusdam & eminentioris tramitis per anguſti callis ingreſſum immenſam divinæ ſcientiæ latitudinem pandat. Oportet autem etiam illud nos ſcire, quia cum principaliter proſpectus ſit Spiritui ſancto intelligentiæ ſpiritalis conſequentiam cuſtodire, vel in his quæ geri debent, vel quæ jam transacta ſunt: ſicubi quidem invenit ea quæ ſecundum hiſtoriam geſta ſunt aptari poſſe intelligentiæ ſpiritali, ordinis utriusque textum uno narrationis ſermone compoſuit, altius ſemper arcanum ſenſum recondens: ubi autem ſpiritali conſequen-

INTERPRETATIO NOVA.

quæ propter arcaniora ante ſcripta fuerit, ſcriptura ſubnexuit hiſtoriæ quod factum non erat; imo aliquando quod fieri non poterat; quandoque autem quod poterat quidem fieri, ſed factum tamen non eſt. Accidit etiam aliquando ut paucæ interjectæ ſint dictiones veritati, ſi ad corpus ſpectes, non conſentaneæ. Eſt ubi multæ hujusmodi ſunt. Idem fere judicium de lege ferendum eſt, ubi ſæpe reperias quid per ſe utile, temporibus legis conveniens; aliquando autem nulla apparet utilitas. Quin & interdum præcipium-

ξις ἡ προαναγεγραμμενη δια τα μυςικωτερα, συνυφηνεν ἡ γραφη τῃ ἱςορια το μη γινομενον· πῃ μεν μη δυνατον γενεσθαι· πῃ δε δυνατον μεν γενεσθαι, ἐ μην γεγενημενον. και ἐσθ᾽ ὁτε μεν ὀλιγαι λεξεις παρεμβεβλημεναι εἰσι, κατα το σωμα ἐκ ἀληθευομεναι, ἐσθ᾽ ὁτε δε πλειες. το δε ἀναλογον και ἐπι της νομοθεσιας ἐκληπτεον, ἐν ᾗ ἐςι πολλακις εὑρειν και το αὐτοθεν χρησιμον προς τες καιρες της νομοθεσιας ἁρμοζον· ἐνιοτε δε χρησιμος λογος ἐκ ἐμφαινεται. και ἀλλοτε και ἀδυνατα νομοθετειται, δια τες ἐντρεχεςερες και ζητητικωτερες· ἱνα τῃ βασανῳ της ἐξετασεως των γεγραμμενων ἐπιδιδοντες ἑαυτους, πεισμα ἀξιολογον λαβωσι περι τε δειν τε Θεε ἀξιον νεν εἰς τα τοιαυτα ζητειν·

Οὐ μονον δε περι των προ της παρεσιας ταυτα το πνευμα ᾠκονομησεν, ἀλλ᾽ ἁτε το αὐτο τυγχανον και ἀπο τε ἑνος Θεε, το ὁμοιον και ἐπι των εὐαγγελιων πεποιηκε, και ἐπι των ἀποςολων· ἐδε τετων παντη ἀκρατον την ἱςοριαν των προσυφασμενων κατα το σωματικον, μη γεγενημενων· ἐδε την νομοθεσιαν και τας ἐντολας παντως το εὐλογον ἐμφαινοντα. τις γουν νεν ἐχων οἰησεται πρωτην και δευτεραν και τριτην ἡμεραν, ἑσπεραν τε και πρωϊαν χωρις ἡλιε γεγονεναι, και σεληνης και ἀςρων;

την

INTERPRETATIO NOVA.

cipiuntur impoſſibilia, & id quidem eo conſilio, ut qui acutiores & in rerum inquiſitione acriores ſunt, ſeſe rerum ſcriptarum conſiderationi atque inveſtigationi dantes, ſibi maxime perſuadeant, dignum Deo in illis rebus ſenſum quæri oportere.

16. Non ſolum autem de iis quæ adventum Chriſti præceſſerunt, ſpiritus ita ſtatuit, ſed utpote idem &

unius

quentiæ rerum geſtarum hiſtoria convenire non poterat, interdum interſeruit quædam, vel minus geſta, vel quæ omnino geri non poſſent, interdum etiam quæ poſſent quidem geri, nec tamen geſta ſunt: & nonnumquam paucis ſermonibus qui ſecundum corporalem intelligentiam non videntur ſervare poſſe veritatem, interdum multis inſertis hoc facit, quod præcipue in legislatione frequentari invenitur: ubi multa quidem ſunt quæ in ipſis corporalibus præceptis utilia eſſe manifeſtum eſt, aliquanta tamen ſunt in quibus nulla prorſus ratio utilitatis, oſtenditur: interdum vero & impoſſibilia decernuntur. Quæ omnia, ut diximus, idcirco procuravit Spiritus ſanctus, ut ex his dum ea quæ in prima fronte ſunt, vera vel utilia eſſe non poſſunt, ad inquiſitionem veritatis altius repetitæ revocemur, & dignum Deo ſenſum in ſcripturis quas a Deo inſpiratas credimus, perquiramus.

16. Non ſolum autem de his quæ usque ad adventum Chriſti ſcripta ſunt hæc Spiritus ſanctus procuravit, ſed utpote unus atque idem ſpiritus & ab uno Deo procedens, eadem ſimiliter etiam in Evangeliſtis & Apoſtolis fecit. Nam ne illas quidem narrationes quas per eos inſpiravit, absque hujuscemodi quam ſupra expoſuimus ſapientiæ ſuæ arte contexuit. Unde etiam in ipſis non parva permiſcuit, quibus hiſtorialis narrandi ordo interpolatus, vel interciſus per impoſſibi-

INTERPRETATIO NOVA.

unius ejusdemque Dei ſpiritus, idem in Evangeliis & Apoſtolorum ſcriptis fecit: cum nec ea ſecundum corporalem ſenſum omnino nudam habeant hiſtoriam eorum quæ contexta ſunt, utpote quæ non facta ſint; neque leges & præcepta habeant rationi conſentanea. Quis igitur ſanæ mentis exiſtimaverit primam & ſecundam & tertiam diem, & veſperam & mane ſine ſole,

τὴν δὲ οἱονεὶ πρώτην καὶ χωρὶς οὐρανοῦ; τίς δ' οὕτως ἠλί-
θιος ὡς οἰηθῆναι τρόπον ἀνθρώπου γεωργοῦ τὸν θεὸν πε-
φυτευκέναι παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολὰς, καὶ
ξύλον ζωῆς ἐν αὐτῷ πεποιηκέναι ὁρατὸν καὶ αἰσθητὸν,
ὥστε διὰ τῶν σωματικῶν ὀδόντων γευσάμενον τοῦ καρποῦ,
τὸ ζῆν ἀναλαμβάνειν· καὶ πάλιν καλοῦ καὶ πονηροῦ με-
τέχειν τινὰ παρὰ τὸ μεμασῆσθαι τὸ ἀπὸ τοῦδε τοῦ ξύλου
λάμβανομενον; ἐὰν δὲ καὶ ὁ θεὸς δειλινὸν ἐν τῷ παρα-
δείσῳ περιπατεῖν λέγηται, καὶ ὁ Ἀδὰμ ὑπὸ τὸ ξύλον
κρύπτεσθαι· οὐκ οἶμαι διστάζειν τινὰ περὶ τοῦ αὐτὰ τρο-
πικῶς διὰ δοκούσης ἱστορίας, καὶ οὐ σωματικῶς γεγενη-
μένης μηνύειν τινὰ μυστήρια. ἀλλὰ καὶ Καὶν ἐξερχόμενος
ἀπὸ προσώπου τοῦ θεοῦ, σαφῶς τοῖς ἐπιστήσασι φαίνεται
κινεῖν τὸν ἐντυγχάνοντα ζητεῖν τί πρόσωπον θεοῦ, καὶ τὶ
ἐξέρχεσθαι τινὰ ἀπ' αὐτοῦ. καὶ τί δεῖ πλείω λέγειν, τῶν
μὴ πάνυ ἀμβλέων, μυρία ὅσα τοιαῦτα δυναμένων συνα-
γαγεῖν γεγραμμένα μὲν ὡς γεγονότα, οὐ γεγενημένα δὲ
κατὰ τὴν λέξιν; ἀλλὰ καὶ τὰ εὐαγγέλια δὲ τοῦ αὐτοῦ εἴ-
δους

INTERPRETATIO NOVA.

luna, & ſtellis, & eam quæ veluti prima erat, diem ſine cælo fuiſſe? Quis adeo ſtolidus ut putet Deum more hominis agricolæ plantaſſe hortum in Edem ad Orientem, ubi lignum vitæ poſuerit quod ſub oculos & ſenſus caderet, ut qui corporeis dentibus fructum guſtaſſet, vitam inde reciperet, & rurſus boni & mali particeps fieret, qui fructum ex hac arbore decerptum comediſſet? Et cum Deus meridie in paradiſo ambulare dicitur, & Adam ſub arbore delitefcere, neminem arbitror dubitare his figurate per apparentem hiſtoriam quæ tamen corporaliter non contigérit, quædam indicari myſteria. Cain quoque recedens a conſpectu Dei manifeſte prudentem lectorem movet ut requirat quid facies Dei ſit & quo ſenſu quis exire poſſit ab ea. Sed quid attinet plura dicere, cum innumera

poſſibilitatem ſui reflecteret atque revocaret intentionem legentis ad intelligentiæ interioris examen. Sed ut rebus ipſis quod dicimus agnoſcatur, ipſa jam ſcripturæ loca pulſemus. Cuinam quæſo ſenſum habenti conſequenter videbitur dictum, quod dies prima & ſecunda & tertia, in quibus & veſpera nominatur & mane, fuerint ſine ſole, & ſine luna, & ſine ſtellis: prima autem dies ſine cælo? Quis vero ita idiotes invenietur, ut putet velut hominem quemdam agricolam Deum plantaſſe arbores in paradiſo, in Eden contra orientem, & arborem vitæ plantaſſe in eo, id eſt lignum viſibile & palpabile, ita ut corporalibus dentibus manducans quis ex ea arbore, vitam percipiat, & rurſus ex alia manducans arbore, boni & mali ſcientiam capiat? Sed & illud quod Deus poſt meridiem deambulare dicitur in paradiſo, & Adam latere ſub arbore: equidem nullum arbitror dubitare quod figurali tropo hæc a ſcriptura proferantur, quo per hæc quædam myſtica indicentur. Cain vero exiens a facie Dei, manifeſte prudentem lectorem movet, ut requirat quæ facies Dei ſit, & quomodo quis exire poſſit ab ea. Verum ne nos opus quod habemus in manibus, juſto amplius dilatemus, perfacile eſt omni volenti congregare de ſcripturis ſanctis quæ ſcripta ſunt quidem tanquam facta, non tamen ſecundum hiſtoriam competenter & rationabiliter fieri potuiſſe credenda ſunt. Hæc vero ſcripturæ ſpecies etiam in

Evan-

INTERPRETATIO NOVA.

ę mera ejuſmodi, ſcripta quidem tanquam geſta ſint, 'et non geſta vero ut litera ſonat, quivis, modo non plane ſtipes, colligere poſſit? Sed & Evangelia eadem ſermonum ſpecie plena ſunt, cum in excelſum montem aſſumit Jeſum diabolus ut inde ipſi totius mundi regna & eorum gloriam oſtendat. Quis enim; niſi

 plane

δους των λογων πεπληρωται· εἰς ὑψηλον ὀρος τον Ιησυν ἀναβιβαζοντος τυ διαβολυ, ἱν' ἐκειθεν αὐτῳ δειξῃ τυ παντος κοσμυ τας βασιλειας, και την δοξαν αὐτων. τίς γαρ ὐκ ἀν των μη παρεργως ἀναγινωσκοντων τα τοιαυτα, καταγινωσκοι των οἰομενων τῳ της σαρκος ὀφθαλμῳ δεηθεντι ὑψυς ὑπερ τυ καταιονηθηναι δυνασθαι τα κατωτερω, και ὑποκειμενα, ἑωρασθαι την Περσων και Σκυθων και Ινδων και Π·ρθυαιων βασιλειαν, και ὡς δοξαζονται παρα ἀνθρωποις οἱ βασιλευοντες. παραπλησιως δε τουτοις και ἀλλα μυρια ἀπο των εὐαγγελιων ἐνεςι τον ἀκριβουντα τηρησαι, ὑπερ τυ συγκαταθεσθαι συνυφαινεσθαι ταις κατα το ῥητον γεγενημεναις ἱςοριαις, ἑτερα μη συμβεβηκοτα.

Εαν δε και ἐπι της νομοθεσιαν ἐλθωμεν της Μωσεως, πολλοι των νομων τῳ ὁσον ἐπι τῳ καθ' ἑαυτυς τηρεισθαι το ἀλογον ἐμφαινουσιν, ἑτεροι δε το ἀδυνατον. το μεν ἀλογον γυπες ἐσθιεσθαι ἀπαγορευομενοι, ὐδενος ὐδε ἐν τοις μεγιςοις λιμοις ἐκβιασθεντος ὑπο της ἐνδειας ἐπι τυτο το ζωον φθασαι· και ὀκταημερα παιδια ἀπεριτμητα ἐξολοθρευεσθαι ἐκ τυ γενυς

INTERPRETATIO NOVA.

plane oſcitanter hæc legerit, non improbet eos qui corporis oculo cui edito loco opus eſt ut inferiora & ſubjecta videat, conſpecta eſſe arbitrantur Perſarum, Scytharum, Indorum & Parthorum regna, & regum apud populos gloriam? Sexcenta alia his ſimilia in Evangeliis obſervare licet attentius legenti: unde colliget iis quæ ſecundum literam geſta ſunt, alia adtexta eſſe quæ non contigerint.

17. Si ad leges etiam Moſaicas veniamus, pluri mæ ſi eas unde obſervari oporteat, abſurdum; aliæ impoſſibile præcipiunt. Abſurdum eſt vulturum eſum prohi-

Evangelicis libris affatim abundeque ſignatur, cum in excelſum montem Jeſum impoſuiſſe diabolus dicitur, ut inde ei univerſa mundi regna monſtraret, & gloriam eorum. Quod ſecundum literam quomodo fieri potuiſſe videbitur, ut vel in excelſum montem educeretur a diabolo Jeſus, vel etiam carnalibus oculis ejus tanquam ſubjecta, & adjacentia uni monti omnia mundi oſtenderet regna, id eſt, Perſarum regnum, & Scytharum, & Indorum, vel quomodo etiam reges ipſorum glorificantur ab hominibus? Sed & alia quamplurima his ſimilia in Evangeliis inveniet quicumque attentius legerit, & advertet his narrationibus quæ ſecundum literam prolatæ videntur, inſerta eſſe ſimulque contexta ea quæ hiſtoria quidem non recipiat, ſpiritalis autem teneat intellectus.

17. Sed & in præceptorum locis ſimilia quædam inveniuntur. In lege quidem Moyſi præcipitur exterminari quidem omne maſculinum quod non fuerit octava die circumciſum: quod valde inconſequens eſt: cum oporteret utique ſi lex ſecundum hiſtoriam ſervanda tradebatur, juberi ut parentes punirentur qui filios ſuos non circumciderunt, ut & hi qui nutriunt parvulos. Nunc autem dicit ſcriptura: *Incircumciſus maſculus*, id eſt, *qui non fuerit circumciſus*, *exterminabitur de genere ſuo.* Si vero etiam de impoſſibilibus

Interpretatio nova.

prohiberi, cum nemo ne extrema quidem urgente fame eo adduci potuerit ut ad iſtud animal confugeret. Octo dierum infantes non circumciſi exterminari e genere ſuo jubentur, cum potius ſi quid de his ad literam ſervandis lege ſanciendum erat, præcipi oporteret ut eorum parentes vel eorum altores interficerentur. Nunc autem ait ſcriptura: *Omnis mas incircumciſus qui non circumcidetur octavo die, peribit de populo ſuo.*

 Quod

γενης αὐτων κελευομενα· δεον εἰ ὁλως ἐχρην τι περι τουτων κατα το ῥητον νενομοθετηθαι, τυς πατερας αὐτων κελευεσθαι ἀναιρεισθαι, ἡ τυς παρ' οἱς τρεφονται. νυν δε φησιν ἡ γραφη, ἀπεριτμητος πας ἀρρην, ὁς ὐ περιτμηθησεται τη ἡμερα τη ὀγδοη, ἐξολοθρευθησεται ἐκ τυ γενυς αὐτυ. εἰ δε και ἀδυνατα νομοθετυμενα βουλεσθε ἰδειν, ἐπισκεψωμεθα ὁτι τραγελαφος μεν των ἀδυνατων ὑποςηναι ζωον τυγχανει. ὁν ὡς καθαρον κελευει Μωσης ἡμας προσφερεσθαι· γρυψ δε ὐχ ἱςορηται ποτε ὑποχειριος ἀνθρωπω γεγονεναι, ὁν ἀπαγορευει ἐσθιεσθαι ὁ νομοθετης. ἀλλα και το διαβοητον σαββατον τῳ ἀκρ βουντι το. καθισεσθε ἑκαςος εἰς τυς οἰκυς ὑμων· μηδεις ὑμων ἐκπορευεσθω ἐκ τυ τοπυ αὐτυ τη ἡμερα τη ἑβδομη, ἀδυνατον ἐςι κατα την λεξιν φυλαχθηναι· ὐδενος ζωυ δυναμενυ δι' ὁλης καθεζεσθαι της ἡμερας, και ἀκινητειν ἀπο τυ καθεζεσθαι. διοπερ τινα μεν, οἱ ἐκ περιτομης και ὁσοι θελυσι πλεον της λεξεως δηλυσθαι μηδεν, ὐδε την ἀρχην ζητυσιν ὡσπερ τα περι τραγελαφυ και γρυπος και γυπος, εἰς τινα δε φλυαρυσιν εὑρεσιλογουντες ψυχρας παραδοσεις φεροντες, ὡσπερ και περι τυ σαββατυ φασκοντες τοπον ἑκαςῳ εἰναι δισχιλιους πηχεις· ἀλλοι δε ὧν ἐςι Δοσιθεος ὁ Σαμαρευς, καταγινωσκοντες

Interpretatio nova.

Quod ſi impoſſibilia quæ lege præcipiuntur, vultis noſcere, animadvertamus Tragelaphum ex iis eſſe animantibus quæ conſiſtere in rerum natura non poſſunt; quem ut purum jubet nos Moyſes offerre. Griphem numquam auditum eſt ab homine captum eſſe: quem nihilominus edi vetat legislator. Sed & celebratiſſimum ſabbatum ei qui accurate expenderit hæc verba: *Sedebitis domi veſtræ ſinguli, nemo veſtrum exeat e loco ſuo die ſeptima*, videbitur non poſſe ad literam obſervari, cum nullum animal per totam diem immotum

libus legibus inquirendum eſt, invenimus Tragelaphum dici animal quod ſubſiſtere omnino non poteſt, quod inter munda animalia etiam edi jubet Moyſes: & Gryphum, quem nullus unquam meminit vel audivit humanis manibus potuiſſe ſuccumbere, manducari prohibet legislator. Sed & de ſabbati opinatiſſima obſervatione ita dicit: *Sedebitis unusquisque in domibus veſtris, nullus movebitur de loco ſuo in die ſabbatorum.* Quod utique impoſſibile eſt obſervare ſecundum literam. Nullus enim hominum poteſt tota die ita ſedere ut non moveatur de loco in quo ſederit. De quibus ſingulis hi quidem qui ex circumciſione ſunt, & quicumque in ſcripturis ſanctis nihil amplius intelligi volunt præter quam indicatur ex litera, hæc ne requirenda quidem arbitrantur de Tragelapho, & Grypho, & vulture: fabulas autem quasdam inanes & frivolas commentantur, ex neſcio quibus traditionibus proferentes de ſabbato, dicentes unicuique locum ſuum reputari intra duo millia ulnarum. Alii vero ex quibus eſt Doſitheus Samaritanus, notant quidem hujuscemodi expoſitiones, ipſi autem ridiculoſius aliquid ſtatuunt, quia unusquisque quo habitu, quo loco, qua poſitione in die ſabbati fuerit inventus, ita uſque ad veſperam debeat permanere, id eſt vel ſi ſedens, ut ſedeat tota die: vel ſi jacens, ut tota

INTERPRETATIO NOVA.

tum ſedere queat. Eam ob rem qui de circumciſione ſunt, & qui nihil niſi quod litera præ ſe fert, ſignificari volunt, de nonnullis ne inquirunt quidem, puta Tragelapho, Gryphe & vulture; de aliquibus meras nugas & frigidas traditiones afferunt, ut cum de ſabbato dicunt locum unicuique bis mille cubitis eſſe definitum. Alii quos inter eſt Doſitheus Samareus, exploſa ejusmodi expoſitione, arbitrantur, quo quisque

τις της τοιαυτης διηγησεως, οἴονται ἐπι τȣ σχηματος, ȣ̓ ἀν καταληφθῃ τις ἐν τῃ ἡμερᾳ τȣ σαββατȣ, μενειν μεχρις ἑσπερας. ἀλλα το μη αἰρειν βαςαγμα ἐν τῃ ἡμερα τȣ σαββατȣ, ἀμηχανον· διοπερ εἰς ἀπεραντολογιαν οἱ των Ιȣδαιων διδασκαλοι ἐληλυθασι, φασκοντες βαςαγμα μεν εἶναι το τοιονδε ὑποδημα, ȣ̓ μην και το τοιονδε, και το ἡλȣς ἐχον σανδαλιον, ȣ̓ μην και το ἀνηλωτον, και το ȣ̓τωσι ἐπι τȣ ὠμου φορουμενον, ȣ̓ μην και ἐπι των δυο ὠμων.

Εἰ δε και ἐπι το εὐαγγελιον ἐλθοντες τα ὁμοια ζητησαιμεν, τι ἀν εἰη ἀλογωτερον τȣ, μηδενα κατα την ὁδον ἀσπασησθε, ὁπερ ἐντελλεσθαι νομιζȣσιν οἱ ἀκεραιοι τον σωτηρα τοις ἀποςολοις; ἀλλα και δεξια σιαγων τυπτεσθαι λεγομενη, ἀπιθανωτατη ἐςι· παντος τȣ τυπτοντος; εἰ μη ἀρα πεπονθως τι παρα φυσιν τυγχανοι, τῃ δεξιᾳ χειρι τυπτοντος την ἀριςεραν σιαγονα. ἀδυνατον δε ἀπο τȣ εὐαγγελιȣ ἐςι λαβειν δεξιον ὀφθαλμον σκανδαλιζοντα. ἱνα γαρ χαρισωμεθα το δυνασθαι ἐκ τȣ ὁρᾳν σκανδαλιζεσθαι τινα,

INTERPRETATIO NOVA.

que corporis ſitu fuerit die ſabbati inventus, in eo ad veſperam uſque manendum. Sed & quod dicitur, non levandum eſſe onus die ſabbati, impoſſibile eſt. Hinc ad infinitas fabulas Judæorum doctores devenere dicentes onus quidem eſſe hunc calceum, ſed non illum; ſuffixas item clavis ſoleas, ſed non quæ ſine clavis: ſic quod uno humero geſtatur, pro onere habendum, non quod utroque.

18. Jam vero ſi ad Evangelium veniamus, & ſimilia requiramus, quid a ratione magis alienum quam iſtud: *Neminem per viam ſalutaveritis*, quod Apoſtolis præcepiſſe Salvatorem ſimpliciores exiſtimant? Et cum dextera maxilla percuti dicitur, res eſt a veriſimili prorſus abhorrens, cum omnis qui percutit, niſi natu-

tota die jaceat. Sed & quod ait: *Non levare onus in die ſabbati*, impoſſibile mihi videtur. Ex his enim ad fabulas infinitas, ſicut ſanctus Apoſtolus dicit, Judæorum doctores devoluti ſunt, dicentes non reputari onus ſi calceamenta quis habeat ſine clavis, onus vero eſſe ſi caligulas quis cum clavis habuerit. Et ſi quidem ſupra unum humerum aliquid portaverit, onus judicant: ſi vero ſupra utrumque, negabunt eſſe onus.

18. Jam vero ſi etiam de Evangeliis ſimilia requiramus, quomodo non videbitur abſurdum, ſi ſecundum literam ſentiatur quod dicitur: *Neminem in via ſalutaveritis?* Hoc enim putant ſimpliciores quique Salvatorem noſtrum Apoſtolis præcepiſſe. Sed & illud quomodo poſſibile videbitur obſervari, in his præcipue locis ubi acerrima hyems gelicidiis eſt & aſpera pruinis, ut neque duas tunicas, neque calceamenta quis habere debeat? Sed & illud quod in dexteram quis maxillam percuſſus præbere etiam ſiniſtram jubetur, cum omnis qui percutit dextra manu, ſiniſtram percutiat maxillam? Sed & illud de impoſſibilibus habendum eſt quod in Evangelio ſcriptum eſt; ut ſi oculus dexter ſcandalizaverit te, eruatur: quia etiam ſi ponamus quod de oculis carnalibus dictum eſt, quomodo conſequens videbitur ut oculo utroque cernente, ad unum ſcandali culpa, & hoc ad dextrum referatur? Aut quis extra maximum crimen habebi-

INTERPRETATIO NOVA.

natura mancus fuerit, dextera manu ſiniſtram maxillam feriat. Neque poteſt ex Evangelio percipi quo pacto dexter oculus offenſioni ſit. Ut enim concedamus poſſe quempiam videndo ſcandalizari cur cum duo oculi videant, crimen in dextrum transferendum eſt? Quis etiam ſibimet ipſi infenſus quod viderit mulierem

να, πως των δυο οφθαλμων ὁρωντων την αἰτιαν ἀνενεκτεον ἐπι τον δεξιον; τις δε και καταγνους ἑαυτυ ἐν τω ἑωρακεναι γυναικα προς το ἐπιθυμησαι, αναφερων την αἰτιαν ἐπι μονον τον δεξιον ὀφθαλμον, ευλογω ἀν τυτον ἀποβαλλοι; αλλα και ὁ ἀποστολος νομοθετει, λεγων· περιτετμημενος τις ἐκληθη; μη ἐπισπαςθω. πρωτον μεν ὁ βυλομενος ὀψεται, ὁτι παρα την προκειμενην αὐτω ὁμιλιαν ταυτα φησι. πως γαρ περι γαμυ και ἀγνειας νομοθετων, ὑ δοξει ταυτα εἰκη παρεμβεβληκεναι; δευτερον δε τις ἐρει ἀδικειν τον, εἰ δυνατον δια την παρα τοις πολλοις νομιζομενην ἀσχημοσυνην ἐπι τω περιτετμησθαι, ἐπιδιδοντα ἑαυτον τω ἐπισπασασθαι, ταυτα δε ἡμιν παντα εἰρηται, ὑπερ τυ δειξαι ὁτι σκοπος τη δωρυμενη ἡμιν θεια δυναμει τας ἱερας γραφας ἐςιν, ὑχι τα ὑπο της λεξεως παριςαμενα μονα ἐκλαμβανειν· ἐνιοτε τυτων ὁσον ἐπι τω ῥητω ὑκ ἀληθων, ἀλλα και ἀλογων και ἀδυνατων τυγχανοντων· και ὁτι προσυφανται τινα τη γενομενη ἱςορια, και τη κατα το ῥητον χρησιμων νομοθεσια.

Ινα δε μη ὑπολαβη τις ἡμας ἐπι παντων τυτο λεγειν, ὁτι ὑδεμια ἱςορια γεγονεν, ἐπει τις ὑ γεγονε· και

INTERPRETATIO NOVA.

ad concupiſcendum eam, cauſam regerens in unum dextrum oculum, merito hunc ipſum abjecerit? Præterea Apoſtolus præcipit dicens: *Circumciſus aliquis vocatus eſt? non adducat præputium.* Primum quilibet hæc abs re præterque propoſitum dicere Apoſtolum videbit. Nam quomodo de nuptiis & de caſtitate præcipiens, non videatur hæc temere interpoſuiſſe? Deinde quis peccare illum dixerit, qui vitandæ obſcœnitatis cauſa quam vulgus circumciſioni ineſſe putat, revocare, ſi fieri poteſt, præputium conatus fuerit?

bebitur ipſe ſibi inferens manus? Sed fortaſſis extra hæc videbuntur eſſe literæ Pauli apoſtoli. Et quid eſt quod dicit? *Circumciſus aliquis vocatus eſt? non adducat præputium.* Quod primo quidem ſi quis diligentius conſideret, non videtur ad ea dictum quæ ei propoſita in manibus habebantur: ſermo namque ei erat de nuptiis & caſtitate præcipiens, & videbuntur utique hæc in tali cauſa ſuperfluo memorata. Secundo vero quid obeſſet, ſi obſcœnitatis vitandæ cauſa ejus quæ ex circumciſione eſt, poſſet aliquis revocare præputium? Tertio, quod certe fieri id omni genere impoſſibile eſt. Hæc autem omnia a nobis dicta ſunt, ut oſtendamus quia hic proſpectus eſt Spiritus ſancti, qui nobis ſcripturas divinas donare dignatus eſt, non ut ex ſola litera, vel in omnibus ex ea ædificari poſſimus quam frequenter impoſſibilem nec ſufficientem ſibi adeſſe deprehendimus: id eſt, per quam interdum non ſolum irrationabilia, verum etiam impoſſibilia deſignantur: ſed ut intelligamus contexta eſſe quædam huic viſibili hiſtoriæ, quæ interius conſiderata & intellecta utilem hominibus & Deo dignam proferunt legem.

19. Ne quis autem ſuſpicetur nos hoc dicere, quia nullam hiſtoriam ſcripturæ factam eſſe ſentiamus, quo-

INTERPRETATIO NOVA.

fuerit? Hæc omnia a nobis dicta ſunt ut oſtendamus non ea ſola quæ litera exhibet propoſitum fuiſſe ei quæ ſacras nobis literas dedit, divinæ virtuti explicare: quippe quæ interdum ſecundum literam minime vera ſint, ſed & abſurda & impoſſibilia: tum attexta eſſe nonnulla rerum geſtarum hiſtoriæ & iis legibus quæ ſecundum literam utilia præcipiunt.

19. Ne quis vero nos ſuſpicetur in omnibus id dicere, nullam hiſtoriam contigiſſe, quoniam aliqua non

τες της τοιαυτης διηγησεως, οἴονται ἐπι τε σχηματος, ἐ ἀν καταληφθῃ τις ἐν τῃ ἡμερᾳ τε σαββατε, μενειν μεχρις ἑσπερας. ἀλλα το μη αἴρειν βαςαγμα ἐν τῃ ἡμερα τε σαββατε, ἀμηχανον· διοπερ εἰς ἀπεραντολογιαν οἱ των Ιεδαιων διδασκαλοι ἐληλυθασι, φασκοντες βαςαγμα μεν εἰναι το τοιονδε ὑποδημα, ἐ μην και το τοιονδε, και το ἡλες ἐχον σανδαλιον, ἐ μην και το ἀνηλωτον, και το ἑτωσι ἐπι τε ὠμου φορουμενον, ἐ μην και ἐπι των δυο ὠμων.

Εἰ δε και ἐπι το εὐαγγελιον ἐλθοντες τα ὁμοια ζητησαιμεν, τι ἀν εἰη ἀλογωτερον τε, μηδενα κατα την ὁδον ἀσπασησθε, ὁπερ ἐντελλεσθαι νομιζεσιν οἱ ἀκεραιοι τον σωτηρα τοις ἀποςολοις; ἀλλα και δεξια σιαγων τυπτεσθαι λεγομενη, ἀπιθανωτατη ἐςι· παντος τε τυπτοντος; εἰ μη ἀρα πεπονθως τι παρα φυσιν τυγχανοι, τῃ δεξιᾳ χειρι τυπτοντος την ἀριςεραν σιαγονα. ἀδυνατον δε ἀπο τε εὐαγγελιε ἐςι λαβειν δεξιον ὀφθαλμον σκανδαλιζοντα. ἱνα γαρ χαρισωμεθα το δυνασθαι ἐκ τε ὁρᾳν σκανδαλιζεσθαι τινα,

Interpretatio nova.

que corporis ſitu fuerit die ſabbati inventus, in eo ad veſperam uſque manendum. Sed & quod dicitur, non levandum eſſe onus die ſabbati, impoſſibile eſt. Hinc ad infinitas fabulas Judæorum doctores devenere dicentes onus quidem eſſe hunc calceum, ſed non illum; ſuffixas item clavis ſoleas, ſed non quæ ſine clavis: ſic quod uno humero geſtatur, pro onere habendum, non quod utroque.

18. Jam vero ſi ad Evangelium veniamus, & ſimilia requiramus, quid a ratione magis alienum quam iſtud: *Neminem per viam ſalutaveritis*, quod Apoſtolis præcepiſſe Salvatorem ſimpliciores exiſtimant? Et cum dextera maxilla percuti dicitur, res eſt a veriſimili prorſus abhorrens, cum omnis qui percutit, niſi natu-

tota die jaceat. Sed & quod ait: *Non levare onus in die ſabbati*, impoſſibile mihi videtur. Ex his enim ad fabulas infinitas, ſicut ſanctus Apoſtolus dicit, Judæorum doctores devoluti ſunt, dicentes non reputari onus ſi calceamenta quis habeat ſine clavis, onus vero eſſe ſi caligulas quis cum clavis habuerit. Et ſi quidem ſupra unum humerum aliquid portaverit, onus judicant: ſi vero ſupra utrumque, negabunt eſſe onus.

18. Jam vero ſi etiam de Evangeliis ſimilia requiramus, quomodo non videbitur abſurdum, ſi ſecundum literam ſentiatur quod dicitur: *Neminem in via ſalutaveritis?* Hoc enim putant ſimpliciores quique Salvatorem noſtrum Apoſtolis præcepiſſe. Sed & illud quomodo poſſibile videbitur obſervari, in his præcipue locis ubi acerrima hyems gelicidiis eſt & aſpera pruinis, ut neque duas tunicas, neque calceamenta quis habere debeat? Sed & illud quod in dexteram quis maxillam percuſſus præbere etiam ſiniſtram jubetur, cum omnis qui percutit dextra manu, ſiniſtram percutiat maxillam? Sed & illud de impoſſibilibus habendum eſt quod in Evangelio ſcriptum eſt; ut ſi oculus dexter ſcandalizaverit te, eruatur: quia etiam ſi ponamus quod de oculis carnalibus dictum eſt, quomodo conſequens videbitur ut oculo utroque cernente, ad unum ſcandali culpa, & hoc ad dextrum referatur? Aut quis extra maximum crimen habebi-

INTERPRETATIO NOVA.

natura mancus fuerit, dextera manu ſiniſtram maxillam feriat. Neque poteſt ex Evangelio percipi quo pacto dexter oculus offenſioni ſit. Ut enim concedamus poſſe quempiam videndo ſcandalizari cur cum duo oculi videant, crimen in dextrum transferendum eſt? Quis etiam ſibimet ipſi infenſus quod viderit mulierem

να, πως των δυο ὀφθαλμων ὁρωντων την αἰτιαν ἀνενεχθηναι ἐπι τον δεξιον; τις δε και καταγνους ἑαυτου ἐν τῳ ἑωρακεναι γυναικα προς το ἐπιθυμησαι, ἀναφερων την αἰτιαν ἐπι μονον τον δεξιον ὀφθαλμον, εὐλογως ἀν τουτον ἀποβαλλοι; αλλα και ὁ ἀποστολος νομοθετει, λεγων· περιτετμημενος τις ἐκληθη; μη ἐπισπασθω. πρωτον μεν ὁ βουλομενος ὀψεται, ὁτι παρα την προκειμενην αὐτῳ ὁμιλιαν ταυτα φησι. πως γαρ περι γαμου και ἁγνειας νομοθετων, ου δοξει ταυτα εἰκη παρεμβεβληκεναι; δευτερον δε τις ἐρει ἀδικειν τον, εἰ δυνατον δια την παρα τοις πολλοις νομιζομενην ἀσχημοσυνην ἐπι τῳ περιτετμησθαι, ἐπιδιδοντα ἑαυτον τῳ ἐπισπασασθαι, ταυτα δε ἡμιν παντα εἰρηται, ὑπερ του δειξαι ὁτι σκοπος τῃ δωρουμενῃ ἡμιν θειᾳ δυναμει τας ἱερας γραφας ἐστιν, οὐχι τα ὑπο της λεξεως παριστα μενα μονα ἐκλαμβανειν· ἐνιοτε τουτων ὁσον ἐπι τῳ ῥητῳ οὐκ ἀληθων, ἀλλα και ἀλογων και ἀδυνατων τυγχανοντων· και ὁτι προσυφανται τινα τῃ γενομενῃ ἱστοριᾳ, και τῃ κατα το ῥητον χρησιμων νομοθεσιᾳ.

Ινα δε μη ὑπολαβῃ τις ἡμας ἐπι παντων τουτο λεγειν, ὁτι οὐδεμια ἱστορια γεγονεν, ἐπει τις οὐ γεγονε·

και

INTERPRETATIO NOVA.

ad concupiſcendum eam, cauſam regerens in unum dextrum oculum, merito hunc ipſum abjecerit? Præterea Apoſtolus præcipit dicens: *Circumciſus aliquis vocatus eſt? non adducat præputium.* Primum quilibet hæc abs re præterque propoſitum dicere Apoſtolum videbit. Nam quomodo de nuptiis & de caſtitate præcipiens, non videatur hæc temere interpoſuiſſe? Deinde quis peccare illum dixerit, qui vitandæ obſcœnitatis cauſa quam vulgus circumciſioni ineſſe putat, revocare, ſi fieri poteſt, præputium conatus

fuerit?

bebitur ipſe ſibi inferens manus? Sed fortaſſis extra hæc videbuntur eſſe literæ Pauli apoſtoli. Et quid eſt quod dicit? *Circumciſus aliquis vocatus eſt? non adducat præputium.* Quod primo quidem ſi quis diligentius conſideret, non videtur ad ea dictum quæ ei propoſita in manibus habebantur: ſermo namque ei erat de nuptiis & caſtitate præcipiens, & videbuntur utique hæc in tali cauſa ſuperfluo memorata. Secundo vero quid obeſſet, ſi obſcœnitatis vitandæ cauſa ejus quæ ex circumciſione eſt, poſſet aliquis revocare præputium? Tertio, quod certe fieri id omni genere impoſſibile eſt. Hæc autem omnia a nobis dicta ſunt, ut oſtendamus quia hic proſpectus eſt Spiritus ſancti, qui nobis ſcripturas divinas donare dignatus eſt, non ut ex ſola litera, vel in omnibus ex ea ædificari poſſimus quam frequenter impoſſibilem nec ſufficientem ſibi adeſſe deprehendimus: id eſt, per quam interdum non ſolum irrationabilia, verum etiam impoſſibilia deſignantur: ſed ut intelligamus contexta eſſe quædam huic viſibili hiſtoriæ, quæ interius conſiderata & intellecta utilem hominibus & Deo dignam proferunt legem.

19. Ne quis autem ſuſpicetur nos hoc dicere, quia nullam hiſtoriam ſcripturæ factam eſſe ſentiamus, quo-

INTERPRETATIO NOVA.

fuerit? Hæc omnia a nobis dicta ſunt ut oſtendamus non ea ſola quæ litera exhibet propoſitum fuiſſe ei quæ ſacras nobis literas dedit, divinæ virtuti explicare: quippe quæ interdum ſecundum literam minime vera ſint, ſed & abſurda & impoſſibilia: tum attexta eſſe nonnulla rerum geſtarum hiſtoriæ & iis legibus quæ ſecundum literam utilia præcipiunt.

19. Ne quis vero nos ſuſpicetur in omnibus id dicere, nullam hiſtoriam contigiſſe, quoniam aliqua non

και ὐδεμια νομοθεσια κατα το ῥητον τηρητεα ἐςιν, ἐπει τις κατα την λεξιν ἀλογος τυγχανει, ἠ ἀδυνατος· ἠ ὁτι τα περι τυ σωτηρος γεγραμμενα κατα το αἰσθητον ὐκ ἀληθευεται· ἠ ὁτι μηδεμιαν νομοθεσιαν αὐτυ και ἐντολην φυλακτεον· λεκτεον ὁτι σαφως ἡμιν παριςαται περι τινων το της ἱςοριας εἰναι ἀληθες ὡς ὁτι Αβρααμ ἐν τῳ διπλῳ σπηλαιῳ ἐταφη ἐν Χεβρωμ, και Ισαακ, και Ιακωβ, και ἑκαςυ τουτων μια γυνη· και ὁτι Σικημα μερις δεδοται τῳ Ιωσηφ, και Ιερουσαλημ μητροπολις ἐςι της Ιυδαιας, ἐν ἡ ᾠκοδομητο ὑπο Σολομωντος ναος Θευ, και ἀλλα μυρια. πολλῳ γαρ πλειονα ἐςι τα κατα την ἱςοριαν ἀληθευομενα των προσυφανθεντων γυμνων πνευματικων. παλιν τε αὐτις ὐκ αν εἰποι την λεγουσαν ἐντολην, τιμα τον πατερα και την μητερα, ἱνα ευ σοι γενηται, χωρις πασης ἀναγωγης χρησιμην τυγχανειν και τηρητεαν γε, και τυ ἀποςολυ Παυλυ χρησαμενυ ταυτη αὐτολεξει; τι δε δει λεγειν περι τυ, οὐ μοιχευσεις, οὐ φονευσεις, οὐ κλεψεις, οὐ ψευδομαρτυρησεις; και παλιν ἐν τῳ ευαγγελιῳ ἐντολαι εἰσι γεγραμμεναι οὐ ζητουμεναι. ποτερον αὐτας κατα την λεξιν τηρητεον ἠ ὐ· ὡς ἡ φασκουσα, ἐγω δε λεγω ὑμιν, ὁς ἐαν ὀργισθη τῳ ἀδελ-

φῳ

INTERPRETATIO NOVA.

non contigit; & nullam legem ad literam eſſe ſervandam quoniam aliqua ſecundum literam aut abſurda aut impoſſibilia præcipit; vel quæ de Salvatore ſcripta ſunt ſecundum literalem ſenſum non eſſe vera; aut nullam ipſius legem & præceptum ſervari oportere, dicimus manifeſte in quibusdam hiſtoriæ veritatem nobis apparere, verbi gratia, Abraham, Iſaac & Jacob cum una ſua unumquemque uxore in duplici ſpelunca ſepultos eſſe in Hebrom; Sichem Joſepho in portionem eſſe attributam; Jeruſalem metropolim eſſe Judææ, in qua a Salomone ædificatum fuit templum Dei, &

alia

quoniam aliqua ex his non facta eſſe ſuſpicamur; vel nulla præcepta legis ſecundum literam ſtare, quoniam quædam ſecundum eam dicimus ſervari non poſſe, in quibus vel ratio, vel rei poſſibilitas non admittit; vel ea quæ de Salvatore ſcripta ſunt, non putare etiam ſenſibiliter impleta; vel præcepta ejus ſecundum literam non debere ſervari. Reſpondendum ergo eſt quoniam a nobis evidenter decernitur, in quamplurimis ſervari & poſſe & oportere hiſtoriæ veritatem. Quis enim negare poteſt, quod Abraham in duplici ſpelunca ſepultus eſt in Ebron, ſed & Iſaac & Jacob, & ſingulæ eorum uxores? Vel quis dubitat quod Sichima in portionem data eſt Joſeph? Vel quod Jeruſalem metropolis eſt Judææ, in qua conſtructum eſt templum Dei a Salomone? & alia innumerabilia. Multo enim plura ſunt quæ ſecundum hiſtoriam conſtant, quam ea quæ nudum ſenſum continent ſpiritalem. Tum deinde quis non affirmet mandatum hoc quod præcipit: *Honora patrem tuum & matrem tuam, ut bene ſit tibi*, etiam ſine ulla ſpiritali interpretatione ſufficere, & eſſe obſervantibus neceſſarium? maxime cum & Paulus eiſdem verbis repetens, confirmaverit ipſum mandatum. Quid vero oportet dicere de eo quod dictum eſt: *Non adulterabis, non occides, non furtum facies, non falſum teſtimonium dices*, & cætera hujuſmodi? Jam vero de his quæ

INTERPRETATIO NOVA.

alia ſexcenta. Multo enim plura ſunt ſecundum hiſtoriam vera, quam quæ mere ſpiritualia illis attexta ſunt. Rurſum quis inficias ierit mandatum hoc *Honora patrem tuum & matrem tuam, ut bene ſit tibi*, etiam ſine altiore intelligentia utile eſſe, ac ſervandum, maxime cum Paulus iiſdem verbis illud commendarit? Quid attinet dicere de cæteris, *Non mœchaberis*, non

φῳ αὐτȣ, και τα ἑξης. και, ἐγω δε λεγω ὑμιν μη ὀμοσαι ὁλως. και παρα τῳ ἀποςολῳ το ῥητον τηρητεον, νȣθετειτε τȣς ἀτακτȣς, παραμυθεισθε τȣς ὀλιγοψυχȣς· ἀντεχεσθε των ασθενουντων, μακροθυμειτε προς παντας· εἰ και παρα τοις φιλοτιμοτεροις δυναται σωζειν ἑκαςον αὐτων μετα τȣ μη ἀθετεισθαι την κατα το ῥητον ἐντολην, βαθη θεȣ σοφιας. ὁ μεν τοι γε ἀκριβης ἐπι τινων περιελκυσθησεται, χωρις πολλης βασανȣ μη δυναμενος ἀποφηνασθαι ποτερον ἡδε ἡ νομιζομενη ἱςορια γεγονε κατα την λεξιν ἡ ȣ̓· και τησδε της νομοθεσιας το ῥητον τηρητεον ἡ οὐ. δια τȣτο δει ἀκριβως τον ἐντυγχανοντα, τηρουντα το τȣ σωτηρος προςαγμα το λεγον, ἐρευνατε τας γραφας, ἐπιμελως βασανιζειν, πη το κατα την λεξιν ἀληθες ἐςιν, και πη ἀδυνατον, και ὁση δυναμις, ἐξιχνευειν ἀπο των ὁμοιων φωνων, τον πανταχȣ διεσπαρμενον της γραφης νȣν τȣ κατα την λεξιν ἀδυνατȣ.

Επει τοινυν, ὡς σαφες ἐςαι τοις ἐντυγχανουσιν, ἀδυνατος μεν ὁ ὡς προς το ῥητον εἱρμος, ȣ̓κ ἀδυνατος δ'ε, αλλα και ἀληθης ὁ προηγουμενος, ὁλον τον νουν φιλοτιμητεον καταλαμβανειν, συνειροντα τον περι των κατα την λεξιν ἀδυνατων λογον νοητως τοις ȣ̓ μονον ȣ̓κ ἀδυνατοις, ἀλλα και ἀληθεσι κατα την ἱςοριαν,

INTERPRETATIO NOVA.

non occides, non furtum facies, non dices falſum teſtimonium? Rurſus in Evangelio mandata quædam ſcripta ſunt, de quibus non quæritur ſintne ad literam obſervanda necne. Cujusmodi illud eſt: *Ego d co vobis, quicumque iratus fuerit fratri ſuo*, & quæ ſequuntur. Et, *Ego dico vobis non jurare omnino.* Et cuſtodiendum eſt illud Apoſtoli: *Corripite inquietos, conſolamini puſillanimes, ſuſcipite infirmos, patientes eſtote ad omnes:* tametſi qui res altius ſcrutantur, componere poſſint altitudinem ſapientiæ Dei cum literali mandatorum ſenſu

quæ in Evangelio mandata ſunt, ne dubitari quidem poteſt, quin ſecundum literam quam plurima obſervanda ſint, ſicut cum dicit: *Ego autem dico vobis non jurare omnino:* & cum ait: *Qui autem inſpexerit mulierem ad concupiſcendum eam, jam mæchatus eſt eam in corde ſuo.* Sed & apud Paulum apoſtolum quæ præcipiuntur: *Commonete inquietos, conſolamini puſillanimes, ſuſtinete infirmos, patientes eſtote ad omnes*, & alia quampluríma. Verumtamen ſi quis attentius legat, non dubito quod in quamplurimis dubitabit utrum illa vel illa hiſtoria putetur vera eſſe ſecundum literam, an minus vera; & illud vel illud præceptum, utrum ſecundum literam obſervandum ſit, necne. Propter quod multo ſtudio ac labore nitendum eſt, quatenus unusquisque legentium cum omni reverentia intelligat ſe divina, non humana verba tractare quæ ſanctis libris inſerta ſunt.

20. Nos ergo quam videmus in ſcripturis ſanctis digne & conſequenter obſervari debere intelligentiam, hujusmodi eſſe arbitramur. Gentem quamdam prædi-

INTERPRETATIO NOVA.

ſenſu. Verumtamen qui attentius legerit, in nonnullis ambiget, nec ſine multo examine pronunciare poterit utrum hæc quæ putatur hiſtoria, ſecundum literam acciderit necne, & hujusne legis verba ſervanda ſint, an ſecus. Quamobrem neceſſe eſt ut accuratus lector ſervato hoc Salvatoris præcepto, *ſcrutamini ſcripturas*, quandonam verum ſit quod litera ſonat, quandonam ſit impoſſibile, diligenter exploret, & ex ſimilium vocum comparatione diffuſum ubique per ſcripturas ſenſum ejus quod ſecundum literam eſt impoſſibile, pro viribus inveſtiget.

20. Quoniam igitur, ut manifeſtum erit legentibus, impoſſibilis eſt ſecundum literam ſeries; non impoſſibi-

ἱστοριαν, συναλληγορουμενοις τοις ὁσον ἐπι τῃ λεξει μη γεγενημενοις· διακειμεθα γαρ ἡμεις περι πασης της θειας γραφης, ὁτι πασα μεν ἐχει το πνευματικον, ου πασα δε το σωματικον· πολλαχου γαρ ἐλεγχεται ἀδυνατον ὀν το σωματικον. διοπερ πολλην προσοχην συνεισακτεον τῳ εὐλαβως ἐντυγχανοντι ὡς θειοις γραμμασι ταις θειαις βιβλοις, ὡν ὁ χαρακτηρ της νοησεως τοιουτος ἡμιν φαινεται. ἐθνος τι ἐπι γης ἀπαγγελλουσιν οἱ λογοι ἐξειλεχθαι του θεου· ὁ καλουσιν ὀνομασι πλειοσι. καλειται γαρ τουτο το παν ἐθνος Ισραηλ, λεγεται δε και Ιακωβ. ὁτε δε διῃρητο κατα τους χρονους Ιεροβοαμ υἱου Ναβατ, αἱ μεν ὑπο τουτῳ λεγομεναι φυλαι δεκα ὠνομασθησαν Ισραηλ, αἱ δε λοιπαι δυο και ἡ Λευιτικη, ὑπο των ἐκ σπερματος του Δαυιδ βασιλευομεναι, Ιουδας. ὁ δε συμπας τοπος ὀντινα ᾠκουν οἱ ἀπο του ἐθνους, δεδομενος αὐτοις ἀπο του θεου, καλειται Ιουδαια, ἡς μητροπολις Ιερουσαλημ· μητροπολις δηλονοτι πλειονων πολεων, ὡν τα ὀνοματα, πολλαχου μεν και ἀλλοθι διεσπαρμενως κειται, ὑφ' ἐν δε κατειλεγμεναι εἰσιν ἐν Ιησου τῳ του Ναυη.

Τουτων οὑτως ἐχοντων, ὑψων το διανοητικον ἡμων ὁ ἀποστολος, φησι που· βλεπετε τον Ισραηλ κατα σαρκα· ὡς ὀντος τινος Ισραηλ κατα πνευμα. και ἀλλαχου λεγει·

ου

Interpretatio nova.

poſſibilis vero, imo vera ſeries & connexio principalis: enixe inveſtiganda eſt tota ſcripturæ mens quæ quodcumque ſecundum literam impoſſibile enunciatur, connectit iis quæ non modo non ſunt impoſſibilia, ſed & ſecundum hiſtoriam vera, quæque cum iis quæ ad literam geſta non ſunt, interiorem ſenſum includunt, & per allegoriam dicuntur. Sic enim de univerſa ſcriptura ſtatuimus ſenſum ubique haberi ſpiritalem, non autem ubique corporeum. Nam ſæpe quod corporeum eſt, impoſſibile convincitur. Quamobrem plurima attentionem adhibere neceſſe

eſt

prædicant ſuper terras divinæ literæ electam eſſe a Deo, quam plurimis nominibus appellaverunt: interdum enim univerſa hæc gens Iſrael dicitur. interdum Jacob: & maxime diviſa gens ipſa a Jeroboam filio Nabad in duas partes eſt: & decem tribus quæ ſub eo factæ ſunt, appellatæ ſunt Iſrael: aliæ vero duæ cum quibus erat etiam Levitica tribus, & ea quæ ex David regio genere deſcendebat, Juda nominata eſt: univerſa autem loca quæ habebat gens iſta, quæ a Deo acceperat, Judæa dicebantur, in qua Metropolis erat Jeruſalem: metropolis autem quaſi plurimarum urbium mater quædam dicitur. Quarum urbium nomina in aliis quidem divinis libris ſparſim frequenter invenies nominata: ſimul autem in unum contexta, continentur in libro Jeſu Nave.

21. Cum ergo hæc ita ſe habeant, elevare quodammodo ex terra & erigere intelligentiam noſtram ſanctus

INTERPRETATIO NOVA.

eſt eum qui tanquam divinas literas, religioſe legerit ſacros libros quorum intelligentiæ forma talis nobis videtur. Gentem quandam prædicant electam eſſe in terris a Deo quam non uno nomine appellant. Univerſa enim illa gens vocatur Iſrael, dicitur & Jacob. Cum vero temporibus Jeroboam filii Nabat diviſa eſt, quæ illi paruerunt tribus decem, Iſrael appellatæ ſunt; reliquæ duæ & Levitica quibus præerant reges ex ſtirpe David, Juda nominatæ ſunt. Totum autem quod occupavit illa gens loci ſpatium ſibi a Deo conceſſum, appellatur Judæa cujus metropolis Jeruſalem, mater videlicet plurimarum urbium, quarum nomina in aliis ſcripturæ libris diſperſa frequenter reperiuntur, in unum vero collecta ſunt in libro Jeſu filii Nave.

21. Hæc cum ita ſe habeant, intelligentiam noſtram erigens Apoſtolus, ait alicubi: *Videte Iſrael ſe-*

οὐ γαρ τα τεκνα της σαρκος ταυτα τεκνα του Θεου· οὐδε παντες οἱ ἐξ Ισραηλ, οὗτοι Ισραηλ. (*) ἀλλ᾽ οὐδε ὁ ἐν τῳ φανερῳ Ιουδαιος ἐστιν, οὐδε ἡ ἐν τῳ φανερῳ ἐν σαρκι περιτομη· ἀλλ᾽ ὁ ἐν τῳ κρυπτῳ Ιουδαιος, και περιτομη καρδιας ἐν πνευματι, οὐ γραμματι. εἰ γαρ ἡ κρισις του Ιουδαιου ἐκ του κρυπτου λαμβανεται, νοητεον ὁτι ὡσπερ Ιουδαιων σωματικον ἐστι γενος, οὑτω των ἐν κρυπτῳ Ιουδαιων ἐστι τι ἐθνος, της ψυχης την εὐγενειαν ταυτην κατα τινας λογους ἀπορρητους κεκτημενης. ἀλλα και πολλαι προφητειαι περι του Ισραηλ και του Ιουδα προφητευουσι, διηγουμεναι τα ἐσομενα αὐτοις. και οὐ δη που αἱ τοσαυται ταυται γεγραμμεναι ἐπαγγελιαι, ὁσον ἐπι τη λεξει ταπειναι τυγχανουσαι, και οὐδεν ἀναστημα παριστωσαι, και ἀξιωμα ἐπαγγελιας Θεου, οὐχι ἀναγωγης μυστικης δεονται; εἰ δε αἱ ἐπαγγελιαι νοηται εἰσι δι᾽ αἰσθητων ἀπαγγελλομεναι, και οἱς αἱ ἐπαγγελιαι, οὐ σωματικοι. και ἱνα μη ἐπι διατριβωμεν τῳ λογῳ τῳ περι του ἐν κρυπτῳ Ιουδαιου, και του περι του ἐσω ἀνθρωπου Ισραηλιτου· και τουτων αὐταρκων ὀντων τοις μη ἀκεντροις, ἐπι το προκειμενον ἐπανερχομεθα, και φαμεν τον Ιακωβ πατερα εἰναι των δωδεκα πατριαρχων, κἀκεινους των δημαρχων· και ἐτι ἐκεινους των ἑξης Ισραηλιτων. ἀρ᾽ οὐν οἱ μεν σωματικοι Ισραηλιται την ἀναγωγην ἐχουσιν ἐπι τους δημαρχους, και οἱ δημαρχοι προς τους πατριαρχας, οἱ δε πατριαρχαι προς τον Ιακωβ και τους ἐτι ἀνωτερω; οἱ δε νοητοι Ισραηλιται, ὧν τυποι ἠσαν οἱ σωματικοι, οὐχι ἐκ δημων εἰσι, των δημων ἐκ φυλων ἐληλυθοτων, και των φυλων ἀπο ἑνος τινος, γενεσιν, οὐ τοιαυτην σωματικην ἐχοντος, ἀλλα την κρειττονα, γεγεννημενου κἀκεινου ἐκ του Ισαακ, καταβεβηκοτος κἀκεινου ἐκ του Αβρααμ, παντων ἀναγομενων ἐπι τον Αδαμ, ὃν ὁ ἀποστολος εἰναι φησι

INTERPRETATIO NOVA.

cundum carnem: tanquam ſit Iſrael ſecundum ſpiritum. Et alibi dicit: *Non enim qui filii carnis, hi filii Dei: neque*

(*) *Ab his verbis usque ad numerum* 22. *deſideratur interpretatio Rufini*, continuatur tamen nova.

ſanctus Apoſtolus volens ait in quodam loco: *Videte Iſrael ſecundum carnem.* Per quod ſignificat utique quod alius Iſrael ſit qui non ſit ſecundum carnem,

INTERPRETATIO NOVA.

neque omnes qui ex Iſrael ſunt, ii ſunt Iſraelitæ: neque qui in manifeſto, Judæus eſt, neque quæ in manifeſto in carne eſt circumciſio: ſed qui in abſcondito Judæus eſt: & circumciſio cordis in ſpiritu, non litera Si enim Judæus ex occulto dijudicatur, cogitandum eſt. ſicut Judæorum corporeum eſt genus ita Judæorum qui in occulto ſunt aliquam eſſe gentem, anima videlicet hanc nobilitatem arcanis quibusdam rationibus obtinente. Præterea multæ de Iſrael & Juda prophetiæ vaticinantur, & quæ ipſis eventura ſint exponunt. Numquid vero tot illis ſcriptæ promiſſiones quæ verbis nihil magni, nihil excelſi ſonant, nec divini promiſſi majeſtatem præ ſe ferunt, myſticam & ſublimiorem intelligentiam non requirant? Quod ſi ſpiritales promiſſiones per res ſenſibus ſubjectas enunciantur, nec ii quibus promiſſa fiunt, corporei ſunt. Et ne diutius immoremur huic de occculto Judæo & interiori homine Iſraelita ſermoni, cum hæc omnibus non plane ſtupidis ſufficiant, ad inſtitutum revertimur, & dicimus Jacob patrem eſſe duodecim Patriarcharum, hos populi principum, a quibus deinde omnes Iſraelitæ. Quid ergo? qui ſecundum carnem ſunt Iſraelitæ ad principes populi genus referunt, hi ad Patriarchas, Patriarchæ ad Jacob & ſuperiores; ſpiritales autem Iſraelitæ quorum figura erant corporei, non ſunt de populis: cum populi e tribubus, tribus ab uno quopiam provenerint qui ortum non corporalem ſed præſtantiorem habet, quique ex Iſaac deſcendit, ſicut Iſaac ab Abraham, revocatis omnibus ad Adam quem Apoſtolus ait eſſe Chriſtum? Omnis enim origo familiarum quæ ad

nem, ſed ſecundum ſpiritum. Et iterum in alio loco dicit: *Non enim omnes qui ex Iſrael ſunt, hi Iſraelitæ.*

22. Edocti igitur ab eo quia ſit alius ſecundum carnem Iſrael, & alius ſecundum ſpiritum, cum dicit Salvator, quia *non ſum miſſus niſi ad oves domus Iſrael quæ perierunt*, non ita accipimus ſicut hi qui terrena ſapiunt, id eſt, Ebionitæ, qui etiam ipſo nomine pauperes appellantur: Ebion namque pauper apud Hebræos interpretatur; ſed intelligimus genus eſſe animarum quæ Iſrael appellantur, ſecundum quod & nominis ipſius deſignat interpretatio: Iſrael namque mens videns Deum, vel homo videns Deum interpretatur. Rurſus Apoſtolus de Jeruſalem talia quidem revelat, quia *quæ ſurſum eſt Jeruſalem, libera eſt, quæ eſt mater noſtra.* Et in alia epiſtola ſua dicit: *Sed acceſſiſtis ad Sion montem & civitatem Dei viventis Jeruſalem cæleſtem, & multitudinem angelorum collaudantium, & eccleſiam primitivorum quæ adſcripta eſt in cælis.* Si ergo ſunt quædam animæ in hoc mundo quæ Iſrael appellantur, & in cœlo civitas aliqua quæ Jeruſalem nomina-

INTERPRETATIO NOVA.

tis inopia nomen ſuum ducunt (pauper enim hebraice Ebion dicitur) ita ut exiſtimemus ad carnales Iſraelitas præcipue Chriſtum adveniſſe: *Non enim qui filii carnis, hi filii Dei ſunt.* Rurſus Apoſtolus de Jeruſalem hujusmodi quæpiam docet, quia *quæ ſurſum eſt Jeruſalem, libera eſt, quæ eſt mater noſtra:* & in alia epiſtola: *ſed acceſſiſtis ad Sion montem, ad civitatem Dei viventis, Jeruſalem cæleſtem, ad Myriadas angelorum, ad celebritatem, ad eccleſiam primogenitorum qui conſcripti ſunt*

 in

ἐςι μητηρ ἡμων. και ἐν ἀλλῃ ἐπιςολῃ. ἀλλα προσεληλυθατε Σιων ὀρει, και πολει θεȣ ζωντος, Ἱερȣσαλημ ἐπȣρανιῳ, και μυριασιν ἀγγελων, πανηγυρει, ἐκκλησιᾳ πρωτοτοκων ἀπογεγραμμενων ἐν ȣρανοις. εἰ τοινυν ἐςιν ἐν ψυχων γενει ὁ Ἰσραηλ, και ἐν ȣρανῳ τις πολις Ἱερȣσαλημ, ἀκολȣθει τας πολεις Ἰσραηλ μητροπολει χρησθαι τῃ ἐν ȣρανοις Ἱερȣσαλημ, ἀκολουθως τῃ πασῃ Ἰȣδαιᾳ. ὁσα τοιγαρουν προφητευεται περι Ἱερȣσαλημ, και λεγεται περι αὐτης, εἰ θεȣ ὡς θεȣ ἀκȣομεν Παυλȣ φθεγγομενȣ, περι της ἐπȣρανιȣ πολεως και παντος τȣ τοπȣ τȣ περιεκτικȣ των πολεων της ἁγιας γης, νοητεον τας γραφας ἀπαγγελλειν. ταχα γαρ ὁ σωτηρ ἐπ' ἐκεινας ἡμας ἀναγων τας πολεις, τοις ἐπαινεθεισιν ἐν τῳ τας μνας καλως ᾠκονομηκεναι ἐξȣσιαν διδωσι πεντε ἢ δεκα πολεων. εἰ τοινυν

INTERPRETATIO NOVA.

Si igitur Iſrael eſt de genere animarum, & in cœlo quædam civitas eſt Jeruſalem, ſequitur ut civitates Iſrael metropolim habeant eam quæ in cœlis eſt Jeruſalem, ut toti Judææ reſpondeat. Quæcumque igitur de Jeruſalem Prophetæ dicunt, ſi Pauli verba tanquam Dei per ipſum ſapientiam loquentis audiamus, de cæleſti civitate & de omni loco qui continet terræ ſanctæ civitates, intelligendum eſt ſcripturas loqui. Fortaſſe enim Salvator ad illas nos evehens civitates, eos qui mnas ſibi commiſſas bene & cum laude adminiſtrarunt, quinque aut decem civitatibus præficit. Si ergo prophetarum vaticinia de Judæa, Jeruſalem, Iſrael, Juda & Jacob, modo ſecundum carnem a nobis non intelligantur, myſteria quædam ejusmodi ſubjiciunt, conſequens fuerit prophetarum quoque oracula de Ægypto & Ægyptiis, Babylone & Babyloniis, Tyro & Tyriis, Sidone & Sidoniis, aut de reliquis gentibus, non ſolum de terrenis

nominatur, conſequens eſt ut hæ civitates quæ gentis Iſraeliticæ eſſe dicuntur, Metropolim habeant Jeruſalem cæleſtem, & ſecundum hæc de omni Juda intelligamus, de qua putamus etiam prophetas myſticis quibusdam narrationibus locutos, cum aliqua vel de Judæa vel de Jeruſalem prophetarunt, vel ſi quæ ſanctæ hiſtoriæ illa vel illa incurſionum genera Judææ vel Jeruſalem prædicant accidiſſe. Quæcumque ergo vel narrantur, vel prophetantur de Jeruſalem, ſi Pauli verba quaſi Chriſti in eo loquentis audivimus, ſecundum ſententiam ipſius, utique de illa civitate quam dicit Jeruſalem cæleſtem, & de omnibus locis vel urbibus quæ terræ ſanctæ urbes eſſe dicuntur, quarum Jeruſalem Metropolis eſt, dicta eſſe intelligere debemus. Ex ipſis namque civitatibus etiam Salvatorem putandum eſt volentem nos ad altiorem provocare intellectum, promittere his qui bene commiſſam ſibi ab eo pecuniam diſpenſarunt, poteſtatem habere ſupra decem civitates. vel ſupra quinqne civitates. Si ergo prophetiæ quæ de Judæa & Jeruſalem & de Juda & Iſrael & Jacob prophetatæ ſunt, dum non a nobis carnaliter intelliguntur, myſteria quædam divina ſignificant: conſequens utique eſt etiam illas prophetias quæ vel de Ægypto vel de Ægyptiis, vel de Babylonia vel de Babyloniis, & Sidone ac Sidoniis prolatæ ſunt, non de Ægypto iſta quæ in terris poſita eſt, vel Babylone, vel Tyro, vel de Sidone intelligi prophetatas. Neque enim ea quæ Ezechiel prophe-

Interpretatio nova.

renis hiſce Ægyptiis, Babyloniis, Tyriis, Sidoniis præſagire, ſed etiam de ſpiritualibus. Si enim ſpirituales ſunt Iſraelitæ, conſequens eſt utique Ægyptios & Babylonios ſpirituales eſſe. Neque enim ullo modo convenit ea quæ in Ezechiele de Pharaone Ægypti rege

ἱϛορίαν, συναλληγορȣμένοις τοις ὁσον ἐπι τη λεξει μη γεγενημένοις· διακειμεθα γαρ ἡμεις περι πασης της θειας γραφης, ὁτι πασα μεν ἐχει το πνευματικον, ȣ πασα δε το σωματικον· πολλαχȣ γαρ ἐλεγχεται ἀδυνατον ὀν το σωματικον. διοπερ πολλην προσοχην συνεισακτεον τῳ εὐλαβως ἐντυγχανοντι ὡς θειοις γραμμασι ταις θειαις βιβλοις, ὡν ὁ χαρακτηρ της νοησεως τοιȣτος ἡμιν φαινεται. ἐθνος τι ἐπι γης ἀπαγγελλȣσιν οἱ λογοι ἐξειλεχθαι τον θεον· ὁ καλουσιν ὀνομασι πλειοσι. καλειται γαρ τȣτο το παν ἐθνος Ισραηλ, λεγεται δε και Ιακωβ. ὁτε δε διῃρητο κατα τȣς χρονȣς Ιεροβοαμ υἱȣ Ναβατ, αἱ μεν ὑπο τουτῳ λεγομεναι φυλαι δεκα ὠνομασθησαν Ισραηλ, αἱ δε λοιπαι δυο και ἡ Λευιτικη, ὑπο των ἐκ σπερματος τȣ Δαυιδ βασιλευομεναι, Ιȣδας. ὁ δε συμπας τοπος ὁντινα ᾠκουν οἱ ἀπο τȣ ἐθνους, διδομενος αὐτοις ἀπο τȣ θεȣ, καλειται Ιȣδαια, ἡς μητροπολις Ιερȣσαλημ· μητροπολις δηλονοτι πλειονων πολεων, ὡν τα ὀνοματα, πολλαχȣ μεν και ἀλλοθι διεσπαρμενως κειται, ὑφ' ἑν δε κατειλεγμεναι εἰσιν ἐν Ιησȣ τῳ τȣ Ναυη.

Τουτων ȣτως ἐχοντων, ὑψων το διανοητικον ἡμων ὁ ἀποϛολος, φησι πȣ· βλεπετε τον Ισραηλ κατα σαρκα· ὡς ὀντος τινος Ισραηλ κατα πνευμα. και ἀλλαχȣ λεγει·

ȣ

INTERPRETATIO NOVA.

poſſibilis vero, imo vera ſeries & connexio principalis: enixe inveſtiganda eſt tota ſcripturæ mens quæ quodcumque ſecundum literam impoſſibile enunciatur, connectit iis quæ non modo non ſunt impoſſibilia, ſed & ſecundum hiſtoriam vera, quæque cum iis quæ ad literam geſta non ſunt, interiorem ſenſum includunt, & per allegoriam dicuntur. Sic enim de univerſa ſcriptura ſtatuimus ſenſum ubique haberi ſpiritalem, non autem ubique corporeum. Nam ſæpe quod corporeum eſt, impoſſibile convincitur. Quamobrem plurima attentionem adhibere neceſſe

eſt

prædicant ſuper terras divinæ literæ electam eſſe a Deo, quam plurimis nominibus appellaverunt: interdum enim univerſa hæc gens Iſrael dicitur interdum Jacob: & maxime diviſa gens ipſa a Jeroboam filio Nabad in duas partes eſt: & decem tribus quæ ſub eo factæ ſunt, appellatæ ſunt Iſrael: aliæ vero duæ cum quibus erat etiam Levitica tribus, & ea quæ ex David regio genere deſcendebat, Juda nominata eſt: univerſa autem loca quæ habebat gens iſta, quæ a Deo acceperat, Judæa dicebantur, in qua Metropolis erat Jeruſalem: metropolis autem quaſi plurimarum urbium mater quædam dicitur. Quarum urbium nomina in aliis quidem divinis libris ſparſim frequenter invenies nominata: ſimul autem in unum contexta, continentur in libro Jeſu Nave.

21. Cum ergo hæc ita ſe habeant, elevare quodammodo ex terra & erigere intelligentiam noſtram ſanctus

INTERPRETATIO NOVA.

eſt eum qui tanquam divinas literas, religioſe legerit ſacros libros quorum intelligentiæ forma talis nobis videtur. Gentem quandam prædicant electam eſſe in terris a Deo quam non uno nomine appellant. Univerſa enim illa gens vocatur Iſrael, dicitur & Jacob. Cum vero temporibus Jeroboam filii Nabat diviſa eſt, quæ illi paruerunt tribus decem, Iſrael appellatæ ſunt; reliquæ duæ & Levitica quibus præerant reges ex ſtirpe David, Juda nominatæ ſunt. Totum autem quod occupavit illa gens loci ſpatium ſibi a Deo conceſſum, appellatur Judæa cujus metropolis Jeruſalem, mater videlicet plurimarum urbium, quarum nomina in aliis ſcripturæ libris diſperſa frequenter reperiuntur, in unum vero collecta ſunt in libro Jeſu filii Nave.

21. Hæc cum ita ſe habeant, intelligentiam noſtram erigens Apoſtolus, ait alicubi: *Videte Iſraël ſe-*

ὐ γαρ τα τεκνα της σαρκος ταυτα τεκνα τȣ Θεȣ· ὐδε παντες οἱ ἐξ Ισραηλ, ὑτοι Ισραηλ. (*) ἀλλ' ὐδε ὁ ἐν τῳ φανερῳ Ιȣδαιος ἐςιν, ὐδε ἡ ἐν τῳ φανερῳ ἐν σαρκι περιτομη· ἀλλ' ὁ ἐν τῳ κρυπτῳ Ιȣδαιος, και περιτομη καρδιας ἐν πνευματι, ὐ γραμματι. εἰ γαρ ἡ κρισις τȣ Ιȣδαιȣ ἐκ τȣ κρυπτȣ λαμβανεται, νοητεον ὁτι ὡσπερ Ιȣδαιων σωματικον ἐςι γενος, ὑτω των ἐν κρυπτῳ Ιȣδαιων ἐςι τι ἐθνος, της ψυχης την εὐγενειαν ταυτην κατα τινας λογȣς ἀποῤῥητȣς κεκτημενης. ἀλλα και πολλαι προφητειαι περι τȣ Ισραηλ και τȣ Ιȣδα προφητευȣσι, διηγουμεναι τα ἐσομενα αὐτοις. και ὐ δη που αἱ τοσαυται τουτοις γεγραμμεναι ἐπαγγελιαι, ὁσον ἐπι τῃ λεξει ταπειναι τυγχανȣσαι, και ὐδεν ἀναςημα παριςωσαι, και ἀξιωμα ἐπαγγελιας Θεȣ, ὐχι ἀναγωγης μυςικης δεονται; εἰ δε αἱ ἐπαγγελιαι νοηται εἰσι δι' αἰσθητων ἀπαγγελλομεναι, και οἱς αἱ ἐπαγγελιαι, ὐ σωματικοι. και ἱνα μη ἐπι διατριβωμεν τῳ λογῳ τῳ περι τȣ ἐν κρυπτῳ Ιȣδαιȣ, και τȣ περι τȣ ἐσω ἀνθρωπȣ Ισραηλιτȣ· και τȣτων αὐταρκων ὀντων τοις μη ἀκεντροις, ἐπι το προκειμενον ἐπανερχομεθα, και φαμεν τον Ιακωβ πατερα εἰναι των δωδεκα πατριαρχων, κἀκεινȣς των δημαρχων· και ἐτι ἐκεινȣς των ἑξης Ισραηλιτων. ἀρ' ὐν οἱ μεν σωματικοι Ισραηλιται την ἀναγωγην ἐχȣσιν ἐπι τȣς δημαρχȣς, και οἱ δημαρχοι προς τȣς πατριαρχας, οἱ δε πατριαρχαι προς τον Ιακωβ και τȣς ἐτι ἀνωτερω; οἱ δε νοητοι Ισραηλιται, ὡν τυπος ἠσαν οἱ σωματικοι, ὐχι ἐκ δημων εἰσι, των δημων ἐκ φυλων ἐληλυθοτων, και των φυλων ἀπο ἑνος τινος, γενεσιν, ȣ τοιαυτην σωματικην ἐχοντος, ἀλλα την κρειττονα, γεγενημενȣ κἀκεινȣ ἐκ τȣ Ισαακ, καταβεβηκοτος κἀκεινȣ ἐκ τȣ Αβρααμ, παντων ἀναγομενων ἐπι τον Αδαμ, ὁν ὁ ἀποςολος εἰναι

φησι

INTERPRETATIO NOVA.

cundum carnem: tanquam ſit Iſrael ſecundum ſpiritum. Et alibi dicit: *Non enim qui filii carnis, hi filii Dei:*

neque

(*) *Ab his verbis uſque ad numerum 22. deſideratur interpretatio Rufini,* continuatur tamen nova.

ſanctus Apoſtolus volens ait in quodam loco: *Videte Iſrael ſecundum carnem.* Per quod ſignificat utique quod alius Iſrael ſit qui non ſit ſecundum carnem,

INTERPRETATIO NOVA.

neque omnes qui ex Iſrael ſunt, ii ſunt Iſraelitæ: neque qui in manifeſto, Judæus eſt, neque quæ in manifeſto in carne eſt circumciſio: ſed qui in abſcondito Judæus eſt: & circumciſio cordis in ſpiritu, non litera Si enim Judæus ex occulto dijudicatur, cogitandum eſt. ſicut Judæorum corporeum eſt genus ita Judæorum qui in occulto ſunt aliquam eſſe gentem, anima videlicet hanc nobilitatem arcanis quibusdam rationibus obtinente. Præterea multæ de Iſrael & Juda prophetiæ vaticinantur, & quæ ipſis eventura ſint exponunt. Numquid vero tot illis ſcriptæ promiſſiones quæ verbis nihil magni, nihil excelſi ſonant, nec divini promiſſi majeſtatem præ ſe ferunt, myſticam & ſublimiorem intelligentiam non requirant? Quod ſi ſpiritales promiſſiones per res ſenſibus ſubjectas enunciantur, nec ii quibus promiſſa fiunt, corporei ſunt. Et ne diutius immoremur huic de occculto Judæo & interiori homine Iſraelita ſermoni, cum hæc omnibus non plane ſtupidis ſufficiant, ad inſtitutum revertimur, & dicimus Jacob patrem eſſe duodecim Patriarcharum, hos populi principum, a quibus deinde omnes Iſraelitæ. Quid ergo? qui ſecundum carnem ſunt Iſraelitæ ad principes populi genus referunt, hi ad Patriarchas, Patriarchæ ad Jacob & ſuperiores; ſpiritales autem Iſraelitæ quorum figura erant corporei, non ſunt de populis: cum populi e tribubus, tribus ab uno quopiam provenerint qui ortum non corporalem ſed præſtantiorem habet, quique ex Iſaac deſcendit, ſicut Iſaac ab Abraham, revocatis omnibus ad Adam quem Apoſtolus ait eſſe Chriſtum? Omnis enim origo familiarum quæ ad

φησι τον Χριςον; πασα γαρ ἀρχη πατριων των ὡς προς τον των ὁλων Θεον, καταπερ ἀπο τε Χριςε ἠρξατο τε μετα τον των ὁλων Θεον και πατερα, οὑτω πατρος ὀντος πασης ψυχης, ὡς ὁ Αδαμ πατηρ ἐςι παντων ἀνθρωπων. εἰ δε και ἡ Εὐα ἐπιτετευχ7αι τῳ ἀποςολῳ εἰς την ἐκκλησιαν ἀναγομενη, οὐ θαυμαςον τε Καϊν ἐκ της Εὐας γεγενημενε, και παντων των ἑξης ἀναγωγην ἐχοντων ἐπι την Εὐαν, ἐκτυπωματα της ἐκκλησιας τυγχανειν· παντων ἀπο της ἐκκλησιας προηγουμενῳ λογῳ γεγενημενων.

Εἰ δε πληττεται ἐςι τα περι τε Ισραηλ και των φυλων και των δημων αὐτε ἡμιν εἰρημενα, ἐπαν φασκῃ ὁ σωτηρ, ἐκ ἀπεςαλην εἰ μη εἰς τα προβα7α τα ἀπολωλοτα οἰκε Ισραηλ, ἐκ ἐκλαμβανομεν ταυτα ὡς οἱ πτωχοι τη διανοιᾳ Εβιωναιοι της π7ωχειας της διανοιας ἐπωνυμοι· ἐβιων γαρ ὁ π7ωχος παρ' Εβραιοις ὀνομαζεται· ὡςε ὑπολαβειν ἐπι τες σαρκινες Ισραηλιτας προηγουμενως τον Χριςον ἐπιδεδημηκεναι. ἐ γαρ τα τεκνα της σαρκος, ταυτα τεκνα τε Θεε. παλιν ὁ ἀποςολος περι της Ιερεσαλημ τοιαυτα τινα διδασκει, ὁτι ἡ ἀνω Ιερεσαλημ ἐλευθερα ἐςιν, ἡτις ἐςι

INTERPRETATIO NOVA.

omnium Deum referuntur, a Chriſto incepit qui ſecundum univerſorum Deum ac parentem ſic univerſæ animæ pater eſt ut Adam pater eſt univerſorum hominum. Quod ſi & Evam feliciter Apoſtolus ad Eccleſiam retulit, nihil mirum eſt Cain ex Eva prognatum, & deinceps omnes qui ad Evam referuntur, figuras eſſe Eccleſiæ, cum omnes ex Eccleſia principali ratione nati ſint.

22. Si vero percellunt ea quæ de Iſrael & tribubus ac populis diximus, cum Salvator dicit: *Non ſum miſſus niſi ad oves quæ perierunt domus Iſrael*, non hæc accipimus ut mentis inopes Ebionæi qui a mentis

nem, ſed ſecundum ſpiritum. Et iterum in alio loco dicit: *Non enim omnes qui ex Iſrael ſunt, hi Iſraelitæ.*

22. Edocti igitur ab eo quia ſit alius ſecundum carnem Iſrael, & alius ſecundum ſpiritum, cum dicit Salvator, quia *non ſum miſſus niſi ad oves domus Iſrael quæ perierunt*, non ita accipimus ſicut hi qui terrena ſapiunt, id eſt, Ebionitæ, qui etiam ipſo nomine pauperes appellantur: Ebion namque pauper apud Hebræos interpretatur; ſed intelligimus genus eſſe animarum quæ Iſrael appellantur, ſecundum quod & nominis ipſius deſignat interpretatio: Iſrael namque mens videns Deum, vel homo videns Deum interpretatur. Rurſus Apoſtolus de Jeruſalem talia quidem revelat, quia *quæ ſurſum eſt Jeruſalem*, *libera eſt*, *quæ eſt mater noſtra.* Et in alia epiſtola ſua dicit: *Sed acceſſiſtis ad Sion montem & civitatem Dei viventis Jeruſalem cæleſtem, & multitudinem angelorum collaudantium, & eccleſiam primitivorum quæ adſcripta eſt in cœlis.* Si ergo ſunt quædam animæ in hoc mundo quæ Iſrael appellantur, & in cœlo civitas aliqua quæ Jeruſalem nomina-

INTERPRETATIO NOVA.

tis inopia nomen ſuum ducunt (pauper enim hebraïce Ebion dicitur) ita ut exiſtimemus ad carnales Iſraelitas præcipue Chriſtum adveniſſe: *Non enim qui filii carnis*, *hi filii Dei ſunt.* Rurſus Apoſtolus de Jeruſalem hujuſmodi quæpiam docet, quia *quæ ſurſum eſt Jeruſalem*, *libera eſt*, *quæ eſt mater noſtra:* & in alia epiſtola: *ſed acceſſiſtis ad Sion montem*, *ad civitatem Dei viventis*, *Jeruſalem cæleſtem*, *ad Myriadas angelorum*, *ad celebritatem*, *ad eccleſiam primogenitorum qui conſcripti ſunt* in

ἐςι μητηρ ἡμων. και ἐν ἀλλῃ ἐπιςολῃ. ἀλλα προσεληλυθατε Σιων ὀρει, και πολει Θεου ζωντος, Ἱερουσαλημ ἐπουρανιῳ, και μυριασιν ἀγγελων, πανηγυρει, ἐκκλησια πρωτοτοκων ἀπογεγραμμενων ἐν οὐρανοις. εἰ τοινυν ἐςιν ἐν ψυχων γενει ὁ Ἰσραηλ, και ἐν οὐρανῳ τις πολις Ἱερουσαλημ, ἀκολουθει τας πολεις Ἰσραηλ μητροπολει χρησθαι τῃ ἐν οὐρανοις Ἱερουσαλημ, ἀκολουθως τῃ πασῃ Ἰουδαιᾳ. ὁσα τοιγαρουν προφητευεται περι Ἱερουσαλημ, και λεγεται περι αὐτης, εἰ Θεου ὡς Θεου ἀκουομεν, και σοφιαν φθεγγομενου, περι της ἐπουρανιου πολεως και παντος του τοπου του περιεκτικου των πολεων της ἁγιας γης, νοητεον τας γραφας ἀπαγγελλειν. ταχα γαρ ὁ σωτηρ ἐπ' ἐκεινας ἡμας ἀναγων τας πολεις, τοις εὐδοκιμησασιν ἐν τῳ τας μνας καλως ᾠκονομηκεναι, ἐπιςασιαν διδωσι πεντε ἢ δεκα πολεων. εἰ τοι-
νυν

INTERPRETATIO NOVA.

in cœlis. Si igitur Iſrael eſt de genere animarum, & in cœlo quædam civitas eſt Jeruſalem, ſequitur ut civitates Iſrael metropolim habeant eam quæ in cœlis eſt Jeruſalem, ut toti Judææ reſpondeat. Quæcumque igitur de Jeruſalem Prophetæ dicunt, ſi Pauli verba tanquam Dei per ipſum ſapientiam loquentis audiamus, de cæleſti civitate & de omni loco qui continet terræ ſanctæ civitates, intelligendum eſt ſcripturas loqui. Fortaſſe enim Salvator ad illas nos evehens civitates, eos qui mnas ſibi commiſſas bene & cum laude adminiſtrarunt, quinque aut decem civitatibus præficit. Si ergo prophetarum vaticinia de Judæa, Jeruſalem, Iſrael, Juda & Jacob, modo ſecundum carnem a nobis non intelligantur, myſteria quædam ejusmodi ſubjiciunt, conſequens fuerit prophetarum quoque oracula de Ægypto & Ægyptiis, Babylone & Babyloniis, Tyro & Tyriis, Sidone & Sidoniis, aut de reliquis gentibus, non ſolum de ter-
renis

nominatur, conſequens eſt ut hæ civitates quæ gentis Iſraeliticæ eſſe dicuntur, Metropolim habeant Jeruſalem cæleſtem, & ſecundum hæc de omni Juda intelligamus, de qua putamus etiam prophetas myſticis quibusdam narrationibus locutos, cum aliqua vel de Judæa vel de Jeruſalem prophetarunt, vel ſi quæ ſanctæ hiſtoriæ illa vel illa incurſionum genera Judææ vel Jeruſalem prædicant accidiſſe. Quæcumque ergo vel narrantur, vel prophetantur de Jeruſalem, ſi Pauli verba quaſi Chriſti in eo loquentis audivimus, ſecundum ſententiam ipſius, utique de illa civitate quam dicit Jeruſalem cæleſtem, & de omnibus locis vel urbibus quæ terræ ſanctæ urbes eſſe dicuntur, quarum Jeruſalem Metropolis eſt, dicta eſſe intelligere debemus. Ex ipſis namque civitatibus etiam Salvatorem putandum eſt volentem nos ad altiorem provocare intellectum, promittere his qui bene commiſſam ſibi ab eo pecuniam diſpenſarunt, poteſtatem habere ſupra decem civitates. vel ſupra quinqne civitates. Si ergo prophetiæ quæ de Judæa & Jeruſalem & de Juda & Iſrael & Jacob prophetatæ ſunt, dum non a nobis carnaliter intelliguntur, myſteria quædam divina ſignificant: conſequens utique eſt etiam illas prophetias quæ vel de Ægypto vel de Ægyptiis, vel de Babylonia vel de Babyloniis, & Sidone ac Sidoniis prolatæ ſunt, non de Ægypto iſta quæ in terris poſita eſt, vel Babylone, vel Tyro, vel de Sidone intelligi prophetatas. Neque enim ea quæ Ezechiel prophe-

INTERPRETATIO NOVA.

renis hiſce Ægyptiis, Babyloniis, Tyriis, Sidoniis præſagire, ſed etiam de ſpiritualibus. Si enim ſpirituales ſunt Iſraelitæ, conſequens eſt utique Ægyptios & Babylonios ſpirituales eſſe. Neque enim ullo modo convenit ea quæ in Ezechiele de Pharaone Ægypti rege

νυν αἱ προφητειαι αἱ περι Ιυδαιας και περι Ἱερυσαλημ και Ισραηλ και Ιυδα και Ιακωβ, μη σαρκινως ἡμων ἐκλαμβανοντων ταυτα, μυςηρια τοιαδε τινα ὑποβαλλουσιν, ἀκολουθον ἀν εἰη και τας προφητειας τας περι Αἰγυπτυ και Αἰγυπτιων, και Βαβυλωνος και Βαβυλωνιων, και Τυρου και Τυριων, και Σιδωνος και Σιδωνιων ἡ των λοιπων ἐθνων, μη μονον περι των σωματικων τυτων Αἰγυπτιων και Βαβυλωνιων και Τυριων και Σιδωνιων προφητευειν, ἀλλα και περι των νοητων. εἰ γαρ Ισραηλιται νοητοι, ἀκολουθον και Αἰγυπτιους εἰναι και Βαβυλωνιους νοητους. ὐδε γαρ παντη ἁρμοζει τα ἐν τῳ Ιεζεχιηλ λεγομενα περι Φαραω βασιλεως Αἰγυπτυ, ἀνθρωπυ τινος ἀρξαντος ἡ ἀρξοντος της Αἰγυπτυ λεγεσθαι, ὡς δηλον ἐςαι τοις παρατηρουμενοις. ὁμοιως τα περι τυ ἀρχοντος Τυρυ, ὐ δυναται νοεισθαι περι τινος ἀνθρωπυ ἀρξαντος της Τυρυ. και τα περι τυ Ναβυχοδονοσορ πολλαχυ λεγομενα και μαλιςα ἐν τῳ Ησαΐᾳ, ὐχ οἱον τε ἐκλαβειν περι τυ ἀνθρωπυ ἐκεινυ. ὐτε γαρ ἐξεπεσεν ἐκ τυ οὐρανου, οὐτε ἑωσφορος ἠν, ὐδε πρωϊ ἀνετελλεν ἐπι την γην ὁ Ναβυχοδονοσορ ὁ ἀνθρωπος. οὐ μην ὐδε τα λεγομενα ἐν τῳ Ιεζεχιηλ περι Αἰγυπτου, ὡς τεσσαρακοντα ἐτεσιν ἐρημωθησομενης ποτε, ὡςε ποδα ἀνθρωπου μη εὑρεθηναι ἐκει· και ὡς ἐπι τοσυτον πολεμηθησομενης ποτε, ὡςε το αἱμα δι᾽ ὁλης αὐτης γενεσθαι μεχρι των γονατων· νουν τις ἐχων ἐκληψεται περι

της

INTERPRETATIO NOVA.

rege habentur, de homine aliquo dici qui Ægypto imperarit vel ſit imperaturus, ut planum erit obſervantibus: ſic quæ de principe Tyri ſcripta ſunt, de homine quopiam qui Tyri principatum geſſerit, intelligi non poſſunt. Et quæ de Nabuchodonoſor pluribus locis dicuntur, maxime in Iſaia, de illo homine accipi non poſſunt. Neque enim de cælo delap-

ſus

propheta de Pharaone rege Ægypti prophetavit, convenire alicui hominum poſſunt qui regnaſſe videatur in Ægypto, ſicut manifeſte textus ipſe indicat lectionis. Similiter & ea quæ de principe Tyri dicuntur non poſſunt intelligi de aliquo homine velut rege Tyri dicta; ſed & de Nabuchodonoſor ea quæ multis in locis ab ſcriptura dicuntur, & maxime in Eſaia, quomodo poſſibile eſt nos dicta de homine ſuſcipere? Neque enim homo eſt qui dicitur cecidiſſe de cœlo, vel qui Lucifer fuit, vel qui mane oriebatur. Sed illa nihilominus quæ in Ezechiele dicta ſunt de Ægypto, velut in quadraginta annis exterminanda, ita ut pes hominis non inveniatur in ea, & in tantum expugnanda, ut per omnem terram ejus humanus ſanguis usque ad genua exaltetur, neſcio ſi quis intellectum habens hoc de Ægypto iſta terrena quæ Æthiopiæ adjacet, poſſit advertere. Sed videndum eſt ne forte ita dignius poſſit intelligi, quod ſicut cœleſtis eſt Jeruſalem & Judæa, & gens ſine dubio quæ habitat in ea, quæ dicitur Iſrael, ita poſſibile eſt etiam vicina his loca eſſe quædam, quæ vel Ægyptus vel Babylon, vel Tyrus, vel Sidon appellari videantur, eorumque locorum principes, atque animæ ſi quæ in illis habitant locis, Ægyptii, Babylonii, Tyrii, ac Sidonii appellentur. Ex quibus etiam ſecundum illam converſationem quam ibi habent, captivitas quædam videatur effecta per quam de Judæa in Babyloniam vel Ægyptum a melioribus & ſuperioribus

INTERPRETATIO NOVA.

ſus eſt, neque Lucifer erat, neque mane oriebatur ſuper terram Nabuchodonoſor homo. Sed nec quæ apud Ezechielem de Ægypto habentur annis quadraginta ad ſolitudinem redigenda ut neque hominis veſtigium ibi reperiatur; & bello ita devaſtanda ut per eam

τῆς παρακειμένης Αἰγυπτου τοις τα σωματα ὑπο ἡλιου κεκαυμενοις Αἰθιοψι.

Και μεθ' ἑτερα.

Ταχα δε ὡσπερ οἱ ἐντευθεν κατα τον κοινον θανατον ἀποθνησκοντες, ἐκ των ἐνταυθα πεπραγμενων οἰκονομουνται, εἰκριθειεν ἀξιοι του καλουμενου χωριου ᾅδου, τοπων διαφορων τυγχανειν κατα την ἀναλογιαν των ἁμαρτηματων, οὑτως οἱ ἐκειθεν, ἰν' οὑτως εἰπω, ἀποθνησκοντες εἰς των ᾅδην τουτον καταβαινουσι κρινομενοι ἀξιοι των του παντος περιγειου τοπου διαφορων οἰκητηριων βελτιονων ἠ χειρονων· και παρα τοιςδε ἠ τοιςδε τοις πατρασιν· ὡς δυνασθαι ποτε Ισραηλιτην

INTERPRETATIO NOVA.

eam totam ſanguis ad hominis uſque genua exundet, quiſpiam ſanæ mentis intellexerit de ea Ægypto quæ Æthiopibus ſole aduſtis & ardore denigratis adjacet.

Et aliis interjectis.

23. Forſitan autem quemadmodum ii qui hic communem mortem obeunt, pro rebus hic a ſe geſtis ita diſpenſantur, ut, ſi regione quæ infernus dicitur, digni fuerint judicati, diverſa pro ratione peccatorum obtineant loca: ſic qui illic, ut ita dicam, moriuntur, in infernum hunc deſcendunt, digni judicati qui in diverſis totius terreſtris loci domiciliis vel melioribus vel deterioribus habitent, & ex his vel illis patribus naſcantur: ita ut poſſit interdum Iſraelites in Scythas incidere, & Ægyptius in Judæam delabi. Verumtamen Salvator congregatum venit oves quæ perierant domus Iſrael. Cumque multi ex Iſrael doctrinam ejus non receperint, vocantur qui e gen-

bus locis deſcendiſſe dicantur, vel in alias quasque gentes eſſe diſperſæ.

23. Fortaſſis enim ſicut hi qui de hoc mundo ſecundum communem mortem iſtam recedentes pro actibus ſuis & meritis diſpenſantur prout digni fuerint judicati (*), alii quidem in locum qui dicitur infernus, alii in ſinum Abrahæ, & per diverſa quæque vel loca, vel manſiones: ita etiam ex illis locis velut illic, ſi dici poteſt, morientes, a ſuperis in hunc inferum deſcendunt. Nam ille inferus ad quem hinc morientium animæ ducuntur, credo, ob hanc diſtinctionem infernus inferior a ſcriptura nominatur, ſicut dicitur in pſalmis: *Quia liberaſti animam meam ex inferno inferiori.* Unusquisque ergo deſcendentium in terram pro meritis, vel loco ſuo quem ibi habuerat, diſpenſatur in hoc mundo in diverſis vel locis, vel gentibus, vel converſationibus, vel infirmitatibus naſci, vel

INTERPRETATIO NOVA.

gentibus.... Hæc in hiſtoriis deliteſcere nobis videntur; *ſimile* enim *eſt regnum cœlorum theſauro abſcondito in agro quem qui invenit homo abſcondit, & præ gaudio illius vadit, & vendit univerſa quæ habet, & emit agrum illum.* Attendamus igitur an non quod obvium eſt, quod oculis cernitur in ſcriptura, quodque illius veluti

(*) *Et forſitan quomodo in iſto mundo qui moriuntur ſeparatione carnis & animæ, juxta operum differentiam diverſa apud inferos obtinent loca: ſic qui de cœleſtis Jeruſalem, ut ita dicam, adminiſtratione moriuntur, ad noſtri mundi iuferna deſcendunt, ut pro qualitate meritorum, diverſa in terris poſſideant loca.* Verſio S. Hieron. in Epiſt. ad Avitum.

λιτην πισειν ἐς Σκυθας, και Αἰγυπτιον εἰς την Ιουδαιαν κατελθειν. πλην ὁ σωτηρ συναγαγειν ἠλθε τα προβατα τα ἀπολωλοτα οἰκου Ισραηλ. και πολλων ἀπο του Ισραηλ μη εἰξαντων τη διδασκαλια αὐτου, οἱ ἀπο των ἐθνων καλουνται. (*) κ. κρυπται δε ὡς ἡγουμεθα ἐν ταις ἱσοριαις ταυτα. και γαρ ἡ βασιλεια των οὐρανων ὁμοια ἐςι θησαυρῳ κεκρυμμενῳ ἐν τῳ ἀγρῳ ὁν εὑρων ἀνθρωπος ἐκρυψε, και ἀπο της χαρας αὐτου ὑπαγει, και παντα ὁσα ἐχει πωλει και ἀγοραζει τον ἀγρον ἐκεινον. ἐπιςησωμεν οὐν εἰ μη το βλεπομενον της γραφης και το ἐπιπολαιον αὐτης και πρὸχειρον, ὁ πας ἐςιν ἀγρος πληρης παντοδαπων τυγχανων φυτων· τα δε ἐναποκειμενα και οὐ πασιν ὁρωμενα, ἀλλ' ὡσπερει ὑπο τα βλεπομενα φυτα κατο-
ρωρυγ-

INTERPRETATIO NOVA.

luti ſuperficies eſt, ſit omnis ager plenus plantis cujuslibet generis; quæ autem recondita ſunt, nec omnibus conſpicabilia, ſed veluti ſub illis quæ cernuntur plantis defoſſa, theſauri ſint ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi, quos ſpiritus per Iſaiam tenebroſos, inviſibiles & abſconditos vocat, cum ſolus Deus poſſit, quæ ipſos concludunt, portas æreas confringere, & ferreos vectes portis appoſitos conterere, ut inveniantur quæcumque in Geneſi de di-
verſis

(*) *Hic deeſt textus græcus & interpretatio nova, quam utcunque ſupplet Verſio Hieron. Et quia comparavimus de iſto mundo ad inferna per gentes animas,*

vel a religioſis, aut certe minus piis parentibus generari ita ut aliquando contingat Iſraelitam in Scythas deſcendere, & Ægyptium pauperem deduci ad Judæam. Verumtamen Salvator noſter congregare venit oves quæ perierant domus Iſrael: & cum plurimi ex Iſraelitis non acquieviſſent doctrinæ ejus, hi qui ex gentibus erant, vocati ſunt. Unde conſequens videbitur etiam prophetias quæ ſingulis gentibus proferuntur, revocari magis ad animas debere, & diverſas manſiones earum cæleſtes. Sed & hiſtorias rerum geſtarum, quæ dicuntur vel genti Iſrael, vel Jeruſalem, vel Judææ accidiſſe, illis vel illis gentibus impugnantibus, perſcrutandum eſt & perquirendum quoniam in quamplurimis corporaliter geſta non conſtant quomodo magis iſta conveniebant illis gentibus animarum, quæ in cœlo iſto quod tranſire dicitur, habitant, vel etiam nunc habitare putandæ ſunt. Si quis vero evidentes, & ſatis manifeſtas aſſertiones horum de ſcripturis ſanctis expoſcat a nobis reſpondendum eſt quia occultare magis hæc Spiritui ſancto in his quæ videntur eſſe hiſtoriæ rerum geſtarum, & altius tegere conſilium fuit, in quibus deſcendere dicuntur in Ægyptum, vel captivari in Babyloniam, vel in his ipſis regionibus quidam quidem humiliari nimis & ſub ſervitio effici dominorum

Interpretatio nova.

verſis & veris animarum generibus & veluti ſeminibus quæ prope Iſrael vel procul ſunt, continentur; ſed & deſcenſus in Ægyptum ſeptuaginta animarum, ut ibi ad multitudinem ſtellarum cœli augeantur. Verum

mas, iis animabus quæ de ſuperiori cælo ad noſtra habitacula pervenientes quodammodo mortuæ ſunt, prudenti inveſtigatione rimandum eſt, an hoc ipſum poſſimus etiam in-

ρωρυγμενα, οἱ θησαυροι της σοφιας και της γνωσεως ἀποκρυφοι· οὑς τινας το πνευμα δια τȣ Ησαΐȣ σκοτεινȣς και ἀορατȣς και ἀποκρυφȣς καλει· θεȣ τȣ μονȣ δυναμενȣ τας κρυπτȣσας αὐτȣς πυλας χαλκας συντριψαι, και τȣς σιδηρȣς ἐπικειμενȣς μοχλȣς ταις θυραις συνθλασαι, ἱν' εὑρεθῃ παντα τα ἐν τῃ γενεσει περι των διαφορων ἀληθινων ψυχης γενων και οἱονει σπερματων ἐγγυς πȣ τȣ Ισραηλ ἡ πορρω τυγχανοντων· και ἡ ἐς Αἰγυπτον καθοδος των ἑβδομηκοντα ψυχων, ὁπως ἐκει γενωνται ὡσει τα ἀςρα τȣ οὐρανȣ τῳ πληθει. ἀλλ' ἐπει ȣ̓ παντες οἱ ἐξ αὐτων φως εἰσι τȣ κοσμȣ, ȣ̓ γαρ παντες οἱ ἐξ Ισραηλ ȣ̓τοι Ισραηλ, γινονται ἐκ των ἑβδομηκοντα και ὡσει ἀμμος ἡ παρα το χειλος της θαλασσης ἡ ἀναριθμητος.

Interpretatio nova.

tum quoniam non omnes qui ex illis ſunt, lumen ſunt mundi, *non enim omnes qui ex Iſrael ſunt, ii ſunt Iſraelitæ,*

in nativitate dicere ſingularum; ut quomodo quæ in iſta terra noſtra naſcuntur animæ, vel de inferno rurſum meliora capientes, ad ſuperiora veniunt, & humanum corpus aſſumunt, vel de melioribus locis ad nos usque deſcendunt; ſic & ea loca quæ ſupra ſunt in firmamento, aliæ animæ poſſideant, quæ de noſtris ſedibus ad meliora proficiant: aliæ quæ de cæleſtibus ad firmamentum usque delapſæ ſunt, nec tantum fecere peccatum, ut ad loca quæ incolimus truderentur.

norum alii vero in ipſis captivitatis locis clari ac magnifici habiti ſunt, ita ut poteſtates & principatus tenuerint, regendisque populis præfuerint: quæ omnia, ut diximus, abſcondita & celata in ſcripturæ ſanctæ hiſtoriis conteguntur, quia & *regnum cœlorum ſimile eſt theſauro abſcondito in agro, quem cum invenerit homo abſcondit, & præ gaudio illius vadit, & omnia quæ habet vendit, & emit agrum illum.* In quo diligentius conſidera, ſi non indicatur quod ſolum ipſum & ſuperficies, ut ita dixerim ſcripturæ, id eſt quod ſecundum literam legitur, ager eſt repletus, & florens omnium generum plantariis: ille vero altior & profundior ſpiritalis intellectus, ipſi ſunt theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi, quos Spiritus ſanctus per Eſaiam obſcuros & inviſibiles & abſconditos theſauros vocat: qui ut inveniri poſſint, Dei adjutorio opus eſt, qui ſolus poteſt portas æreas quibus clauſi ſunt & abſconditi confringere, & ſeras ferreas vectesque comminuere, quibus prohibetur ingreſſus perveniendi ad ea omnia quæ in Geneſi de diverſis animarum generibus ſcripta ſunt & obtecta, & de his ſeminibus ac generationibus quæ vel ad propinquitatem pertinent Iſrael, vel quæ ab ejus progenie longius ſegregantur: ſed & quæ ſit illa deſcenſio in Ægyptum ſeptuaginta animarum, quæ ſeptuaginta animæ fiant in Ægypto ſicut ſidera cœli in multitudine. Sed quia non omnes qui ex ipſis erant, lumen ſunt hujus mundi: *Non enim omnes qui ex Iſrael, hi Iſraelitæ ſunt*: ex ipſis ſeptuaginta animabus fiunt aliqui & ſicut arena quæ eſt ad oram maris innumerabilis (*).

24. Quæ

INTERPRETATIO NOVA.

litæ, ex ſeptuaginta quidam etiam ſicut arena quæ eſt ad littus maris innumerabilis, multiplicantur.

(*) *Deeſt hic rurſus textus græcus, continuatur interpretatio Rufini.*

RUFINI INTERPRETATIO.

24. Quæ deſcenſio ſanctorum patrum in Ægyptum, in hunc mundum videri poterit ad illuminationem cæterorum, atque humani generis inſtructionem a providentia Dei eſſe conceſſa, ut per eos cæteræ animæ illuminatæ juvarentur. Ipſis enim primis conceſſa ſunt eloquia Dei, quoniam ſolum iſtud eſt genus quod videre dicitur Deum: hoc enim Iſraelis nomen ſignificat interpretatum. Jam vero conſequens eſt ut ſecundum hæc aptari debeat & interpretari illud quod decem plagis Ægyptus verberatur ut Dei populum permittat exire, vel ea quæ in deſerto cum populo geruntur, vel quod ex collatione omnis populi tabernaculum conſtruitur, vel indumentum ſacerdotale contexitur, vel de vaſis miniſterii quæcumque dicuntur, quia vere, ſicut ſcriptum eſt, umbram in ſe formamque cæleſtium continent. Manifeſte enim Paulus ait de illis, quia *umbræ & exemplari deſerviunt cæleſtium.* In hac eadem lege etiam nihilominus continetur, quibus legibus, quibusque inſtitutionibus in terra ſancta vivendum ſit. Sed & comminationes poſitæ ſunt his qui prævaricati fuerint legem: nec-non & his qui purificatione indigebant, diverſa purificationum genera, velut qui frequentius eſſent polluendi. traduntur, ut per hæc tandem ad illam unam purificationem veniat, poſtquam pollui ultra non licet. Sed & ad numerum populus ipſe deducitur, licet non omnes; pueriles namque animæ nondum tempus habent ex divino præcepto numerari: ſed ne illæ quidem animæ quæ non poſſunt fieri alterius caput, ſed ipſæ ſubditæ ſunt aliis velut capiti: quas mulieres nominavit, quæ utique non adducuntur in numerum illum qui a Deo præcipitur, ſed illi ſoli numerantur qui viri appellantur, quo ſcilicet oſtenderetur non eas poſſe extrinſecus numerari,

ſed

ſed in his qui viri appellantur, etiam eas comprehendi. Præcipue tamen ad ſanctum numerum veniunt hi qui parati ſunt ad Iſraelitica bella procedere, qui poſſunt adverſus illos hoſtes inimicosque bellare quos ſedenti a dextris ſuis filio ſubjicit pater, ut deſtruat omnem principatum ac poteſtatem: ut per hoc militum ſuorum numeros qui Deo militantes non ſe implicant negotiis ſecularibus, adverſarii regna ſubvertat: a quibus ſcuta fidei circumferantur, & ſapientiæ tela vibrentur etiam in quibus ſpei & ſalutis galea coruſcet, ac lorica claritatis Deo plenum muniat pectus. Tales quidem mihi videntur milites indicari, & ad hujuscemodi bella præparari, hi qui in divinis libris per Dei præceptum numerari jubentur. Horum vero multo clariores perfectioresque deſignantur illi quorum etiam capilli capitis numerati eſſe dicuntur. Illi ſane qui puniti ſunt pro peccatis, quorum corpora ceciderunt in deſerto, ſimilitudinem videntur habere eorum qui profecerant quidem non parum, ſed ad finem perfectionis pervenire minime potuerunt diverſis ex cauſis quod vel murmuraſſe, vel idola coluiſſe, vel fornicati eſſe dicuntur, vel tale aliquid quale utique non liceret mente concipere. Sed ne illud quidem ſacramento aliquo vacuum puto, quod quidam multa pecora & multa animalia habentes præveniunt & præripiunt locum aptum paſtibus & nutrimentis pecorum, qu n primum Iſraelitici belli dextra defenderat. Quem locum a Moyſe depoſcentes, ultra Jordanis fluenta ſeparantur, atque a terræ ſanctæ poſſeſſione ſecernuntur. Qui Jordanis videri poteſt ſecundum cæleſtium formam rigare & inundare animas ſitientes & ſenſus adjacentes ſibi. Ubi ne illud quidem otioſum videtur, quod Moyſes quidem audit a Deo quæ in Levitici lege deſcripta ſunt, populus, vero in Deuteronomio auditor Moyſis efficitur, & ab illo diſcit ea quæ a Deo audire non potuit. Propterea enim

νων αἱ προφητειαι αἱ περι Ιȣδαιας και περι Ἱερȣσαλημ και Ισραηλ και Ιȣδα και Ιακωβ, μη σαρκινως ἡμων ἐκλαμβανοντων ταυτα, μυϛηρια τοιαδε τινα ὑποβαλλουσιν, ἀκολουθον ἀν εἰη και τας προφητειας τας περι Αἰγυπτȣ και Αἰγυπτιων, και Βαβυλωνος και Βαβυλωνιων, και Τυρου και Τυριων, και Σιδωνος και Σιδωνιων ἡ των λοιπων ἐθνων, μη μονον περι των σωματικων τȣτων Αἰγυπτιων και Βαβυλωνιων και Τυριων και Σιδωνιων προφητευειν, ἀλλα και περι των νοητων. εἰ γαρ Ισραηλιται νοητοι, ἀκολουθον και Αἰγυπτιους εἰναι και Βαβυλωνιους νοητους. ȣδε γαρ πανυ ἁρμοζει τα ἐν τῳ Ιεζεχιηλ λεγομενα περι Φαραω βασιλεως Αἰγυπτȣ, ἀνθρωπȣ τινος ἀρξαντος ἡ ἀρξοντος της Αἰγυπτȣ λεγεσθαι, ὡς δηλον ἐϛαι τοις παρατηρουμενοις. ὁμοιως τα περι τȣ ἀρχοντος Τυρȣ, ȣ δυναται νοεισθαι περι τινος ἀνθρωπȣ ἀρξαντος της Τυρȣ. και τα περι τȣ Ναβȣχοδονοσορ πολλαχȣ λεγομενα και μαλιϛα ἐν τῳ Ησαΐᾳ, ȣχ οἱον τε ἐκλαβειν περι τȣ ἀθρωπȣ ἐκεινȣ. ȣτε γαρ ἐξεπεσεν ἐκ τȣ οὐρανου, οὐτε ἑωσφορος ἠν, ȣδε πρωϊ ἀνετελλεν ἐπι την γην ὁ Ναβȣχοδονοσορ ὁ ἀνθρωπος. οὐ μην ȣδε τα λεγομενα ἐν τῳ Ιεζεχιηλ περι Αἰγυπτου, ὡς τεσσαρακοντα ἐτεσιν ἐρημωθησομενης ποτε, ὡϛε ποδα ἀνθρωπου μη εὑρεθηναι ἐκει· και ὡς ἐπι τοσȣτον πολεμηθησομενης ποτε, ὡϛε το αἱμα δι᾽ ὁλης αὐτης γενεσθαι μεχρι των γονατων· νουν τις ἐχων ἐκληψεται περι

της

INTERPRETATIO NOVA.

rege habentur, de homine aliquo dici qui Ægypto imperarit vel ſit imperaturus, ut planum erit obſervantibus: ſic quæ de principe Tyri ſcripta ſunt, de homine quopiam qui Tyri principatum geſſerit, intelligi non poſſunt. Et quæ de Nabuchodonoſor pluribus locis dicuntur, maxime in Iſaia, de illo homine accipi non poſſunt. Neque enim de cælo delap-

ſus

propheta de Pharaone rege Ægypti prophetavit, convenire alicui hominum poſſunt qui regnaſſe videatur in Ægypto, ſicut manifeſte textus ipſe indicat lectionis. Similiter & ea quæ de principe Tyri dicuntur non poſſunt intelligi de aliquo homine velut rege Tyri dicta; ſed & de Nabuchodonoſor ea quæ multis in locis ab ſcriptura dicuntur, & maxime in Eſaia, quomodo poſſibile eſt nos dicta de homine ſuſcipere? Neque enim homo eſt qui dicitur cecidiſſe de cœlo, vel qui Lucifer fuit, vel qui mane oriebatur. Sed illa nihilominus quæ in Ezechiele dicta ſunt de Ægypto, velut in quadraginta annis exterminanda, ita ut pes hominis non inveniatur in ea, & in tantum expugnanda, ut per omnem terram ejus humanus ſanguis usque ad genua exaltetur, neſcio ſi quis intellectum habens hoc de Ægypto iſta terrena quæ Æthiopiæ adjacet, poſſit advertere. Sed videndum eſt ne forte ita dignius poſſit intelligi, quod ſicut cœleſtis eſt Jeruſalem & Judæa, & gens ſine dubio quæ habitat in ea, quæ dicitur Iſrael, ita poſſibile eſt etiam vicina his loca eſſe quædam, quæ vel Ægyptus vel Babylon, vel Tyrus, vel Sidon appellari videantur, eorumque locorum principes, atque animæ ſi quæ in illis habitant locis, Ægyptii, Babylonii, Tyrii, ac Sidonii appellentur. Ex quibus etiam ſecundum illam converſationem quam ibi habent, captivitas quædam videatur effecta per quam de Judæa in Babyloniam vel Ægyptum a melioribus & ſuperioribus

Interpretatio nova.

ſus eſt, neque Lucifer erat, neque mane oriebatur ſuper terram Nabuchodonoſor homo. Sed nec quæ apud Ezechielem de Ægypto habentur annis quadraginta ad ſolitudinem redigenda ut neque hominis veſtigium ibi reperiatur; & bello ita devaſtanda ut per

της παρακειμενης Αἰγυπτου τοις τα σωματα ὑπο ἡλιου μεμελασμενοις Αἰθιοψι.

Και μεθ' ἑτερα.

Ταχα δε ὡσπερ οἱ ἐντευθεν κατα τον κοινον θανατον ἀποθνησκοντες, ἐκ των ἐνταυθα πεπραγμενων οἰκονομουνται, εἰ κριθειεν ἀξιοι του καλουμενου χωριου ᾀδου, τοπων διαφορων τυγχανειν κατα την ἀναλογιαν των ἁμαρτηματων, οὑτως οἱ ἐκειθεν, ἱν' οὑτως εἰπω, ἀποθνησκοντες εἰς τον ᾀδην τουτον καταβαινουσι κρινομενοι ἀξιοι των του παντος περιγειου τοπου διαφορων οἰκητηριων βελτιονων ἢ χειρονων· και παρα τοισδε ἢ τοισδε τοις πατρασιν· ὡς δυνασθαι ποτε Ισραη-
λιτην

INTERPRETATIO NOVA.

eam totam ſanguis ad hominis uſque genua exundet, quispiam ſanæ mentis intellexerit de ea Ægypto quæ Æthiopibus ſole aduſtis & ardore denigratis adjacet.

Et aliis interjectis.

23. Forſitan autem quemadmodum ii qui hic communem mortem obeunt, pro rebus hic a ſe geſtis ita diſpenſantur, ut, ſi regione quæ infernus dicitur, digni fuerint judicati, diverſa pro ratione peccatorum obtineant loca: ſic qui illic, ut ita dicam, moriuntur, in infernum hunc deſcendunt, digni judicati qui in diverſis totius terreſtris loci domiciliis vel melioribus vel deterioribus habitent, & ex his vel illis patribus naſcantur: ita ut poſſit interdum Iſraelites in Scythas incidere, & Ægyptius in Judæam delabi. Verumtamen Salvator congregatum venit oves quæ perierant domus Iſrael. Cumque multi ex *Iſrael* doctrinam ejus non receperint, vocantur qui e
gen-

bus locis deſcendiſſe dicantur, vel in alias quasque gentes eſſe diſperſæ.

23. Fortaſſis enim ſicut hi qui de hoc mundo ſecundum communem mortem iſtam recedentes pro actibus ſuis & meritis diſpenſantur prout digni fuerint judicati (*), alii quidem in locum qui dicitur infernus, alii in ſinum Abrahæ, & per diverſa quæque vel loca, vel manſiones: ita etiam ex illis locis velut illic, ſi dici poteſt, morientes, a ſuperis in hunc inferum deſcendunt. Nam ille inferus ad quem hinc morientium animæ ducuntur, credo, ob hanc diſtinctionem infernus inferior a ſcriptura nominatur, ſicut dicitur in pſalmis: *Quia liberaſti animam meam ex inferno inferiori.* Unusquisque ergo deſcendentium in terram pro meritis, vel loco ſuo quem ibi habuerat, diſpenſatur in hoc mundo in diverſis vel locis, vel gentibus, vel converſationibus, vel infirmitatibus naſci, vel

INTERPRETATIO NOVA.

gentibus.... Hæc in hiſtoriis deliteſcere nobis videntur; *ſimile* enim *eſt regnum cœlorum theſauro abſcondito in agro quem qui invenit homo abſcondit, & præ gaudio illius vadit, & vendit univerſa quæ habet, & emit agrum illum.* Attendamus igitur an non quod obvium eſt, quod oculis cernitur in ſcriptura, quodque illius veluti

(*) *Et forſitan quomodo in iſto mundo qui moriuntur ſeparatione carnis & animæ, juxta operum differentiam diverſa apud inferos obtinent loca: ſic qui de cœleſtis Jeruſalem, ut ita dicam, adminiſtratione moriuntur, ad noſtri mundi iuferna deſcendunt, ut pro qualitate meritorum, diverſa in terris poſſideant loca.* Verſio S. Hieron. in Epiſt. ad Avitum.

λειπειν πεσειν ἐς Σκυθας, και Αἰγυπτιον εἰς την Ιουδαιαν κατελθειν. πλην ὁ σωτηρ συναγαγειν ἠλθε τα προβατα τα ἀπολωλοτα οἰκου Ισραηλ. και πολλων ἀπο του Ισραηλ μη δεξαντων τη διδασκαλιᾳ αὐτου, οἱ ἀπο των ἐθνων καλουνται. (*) κ. κρυπται δε ὡς ἡγουμεθα ἐν ταις ἱσοριαις ταυτα. και γαρ ἡ βασιλεια των οὐρανων ὁμοια ἐςι θησαυρῳ κεκρυμμενῳ ἐν τῳ ἀγρῳ ὁν εὑρων ἀνθρωπος ἐκρυψε, και ἀπο της χαρας αὐτου ὑπαγει, και παντα ὁσα ἐχει πωλει και ἀγοραζει τον ἀγρον ἐκεινον. ἐπισησωμεν οὐν εἰ μη το βλεπομενον της γραφης και το ἐπιπολαιον αὐτης και προχειρον, ὁ πας ἐςιν ἀγρος πληρης παντοδαπων τυγχανων φυτων· τα δε ἐναποκειμενα και οὐ πασιν ὁρωμενα, ἀλλ' ὡσπερει ὑπο τα βλεπομενα φυτα κατορωρυγ-

INTERPRETATIO NOVA.

luti ſuperficies eſt, ſit omnis ager plenus plantis cujuslibet generis; quæ autem recondita ſunt, nec omnibus conſpicabilia, ſed veluti ſub illis quæ cernuntur plantis defoſſa, theſauri ſint ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi, quos ſpiritus per Iſaiam tenebroſos, inviſibiles & abſconditos vocat, cum ſolus Deus poſſit, quæ ipſos concludunt, portas æreas confringere, & ferreos vectes portis appoſitos conterere, ut inveniantur quæcumque in Geneſi de diverſis

(*) *Hic deeſt textus græcus & interpretatio nova, quam utcunque ſupplet Verſio Hieron. Et quia comparavimus de iſto mundo ad inferna per gentes animas,*

vel a religioſis, aut certe minus piis parentibus generari ita ut aliquando contingat Iſraelitam in Scythas deſcendere, & Ægyptium pauperem deduci ad Judæam. Verumtamen Salvator noſter congregare venit oves quæ perierant domus Iſrael: & cum plurimi ex Iſraelitis non acquieviſſent doctrinæ ejus, hi qui ex gentibus erant, vocati ſunt. Unde conſequens videbitur etiam prophetias quæ ſingulis gentibus proferuntur, revocari magis ad animas debere, & diverſas manſiones earum cæleſtes. Sed & hiſtorias rerum geſtarum, quæ dicuntur vel genti Iſrael, vel Jeruſalem, vel Judææ accidiſſe, illis vel illis gentibus impugnantibus, perſcrutandum eſt & perquirendum quoniam in quamplurimis corporaliter geſta non conſtant quomodo magis iſta conveniebant illis gentibus animarum, quæ in cœlo iſto quod tranſire dicitur, habitant, vel etiam nunc habitare putandæ ſunt. Si quis vero evidentes, & ſatis manifeſtas aſſertiones horum de ſcripturis ſanctis expoſcat a nobis reſpondendum eſt quia occultare magis hæc Spiritui ſancto in his quæ videntur eſſe hiſtoriæ rerum geſtarum, & altius tegere conſilium fuit, in quibus deſcendere dicuntur in Ægyptum, vel captivari in Babyloniam, vel in his ipſis regionibus quidam quidem humiliari nimis & ſub ſervitio effici dominorum

INTERPRETATIO NOVA.

verſis & veris animarum generibus & veluti ſeminibus quæ prope Iſrael vel procul ſunt, continentur; ſed & deſcenſus in Ægyptum ſeptuaginta animarum, ut ibi ad multitudinem ſtellarum cœli augeantur. Verum

mas, iis animabus quæ de ſuperiori cælo ad noſtra habitacula pervenientes quodammodo mortuæ ſunt, prudenti inveſtigatione rimandum eſt, an hoc ipſum poſſimus etiam in

ϱωϱυγμενα, οἱ θησαυϱοι της σοφιας και της γνωσεως ἀποκϱυφοι· οὑς τινας το πνευμα δια τε Ησαΐε σκοτεινες και ἀοϱατες και ἀποκϱυφες καλει· θεε τε μονε δυναμενε τας κϱυπ7εσας αὐτες πυλας χαλκας συντϱιψαι, και τες σιδηϱες ἐπικειμενες μοχλες ταις θυϱαις συνθλασαι, ἱν᾿ εὑϱεθη παντα τα ἐν τη γενεσει πεϱι των διαφοϱων ἀληθινων ψυχης γενων και οἱονει σπεϱματων ἐγγυς πε τε Ισϱαηλ ἡ ποϱϱω τυγχανοντων· και ἡ ἐς Αἰγυπ7ον καθοδος των ἑβδ:μηκοντα ψυχων, ὁπως ἐκει γενωνται ὡσει τα ἀσϱα τε οὐϱανε τῳ πληθει. ἀλλ᾿ ἐπει ἐ παντες οἱ ἐξ αὐτων φως εἰσι τε κοσμε, ἐ γαϱ παντες οἱ ἐξ Ισϱαηλ ἑτοι Ισϱαηλ, γινονται ἐκ των ἑβδομηκοντα και ὡσει ἀμμος ἡ παϱα το χειλος της θαλασσης ἡ ἀναϱιθμητος.

Interpretatio nova.

tum quoniam non omnes qui ex illis ſunt, lumen ſunt mundi, *non enim omnes qui ex Iſrael ſunt, ii ſunt Iſraelitæ,*

in nativitate dicere ſingularum; ut quomodo quæ in iſta terra noſtra naſcuntur animæ, vel de inferno rurſum meliora capientes, ad ſuperiora veniunt, & humanum corpus aſſumunt, vel de melioribus locis ad nos usque deſcendunt; ſic & ea loca quæ ſupra ſunt in firmamento, aliæ animæ poſſideant, quæ de noſtris ſedibus ad meliora proficiant: aliæ quæ de cæleſtibus ad firmamentum usque delapſa ſunt, nec tantum fecere peccatum, ut ad loca quæ inferiora truderentur.

norum alii vero in ipſis captivitatis locis clari ac magnifici habiti ſunt, ita ut poteſtates & principatus tenuerint, regendisque populis præfuerint: quæ omnia, ut diximus, abſcondita & celata in ſcripturæ ſanctæ hiſtoriis conteguntur, quia & *regnum cœlorum ſimile eſt theſauro abſcondito in agro, quem cum invenerit homo abſcondit, & præ gaudio illius vadit, & omnia quæ habet vendit, & emit agrum illum.* In quo diligentius conſidera, ſi non indicatur quod ſolum ipſum & ſuperficies, ut ita dixerim ſcripturæ, id eſt quod ſecundum literam legitur, ager eſt repletus, & florens omnium generum plantariis: ille vero altior & profundior ſpiritalis intellectus, ipſi ſunt theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi, quos Spiritus ſanctus per Eſaiam obſcuros & inviſibiles & abſconditos theſauros vocat: qui ut inveniri poſſint, Dei adjutorio opus eſt, qui ſolus poteſt portas æreas quibus clauſi ſunt & abſconditi confringere, & ſeras ferreas vectesque comminuere, quibus prohibetur ingreſſus perveniendi ad ea omnia quæ in Geneſi de diverſis animarum generibus ſcripta ſunt & obtecta, & de his ſeminibus ac generationibus quæ vel ad propinquitatem pertinent Iſrael, vel quæ ab ejus progenie longius ſegregantur: ſed & quæ ſit illa deſcenſio in Ægyptum ſeptuaginta animarum, quæ ſeptuaginta animæ fiant in Ægypto ſicut ſidera cœli in multitudine. Sed quia non omnes qui ex ipſis erant, lumen ſunt hujus mundi: *Non enim omnes qui ex Iſrael, hi Iſraelitæ ſunt*: ex ipſis ſeptuaginta animabus fiunt aliqui & ſicut arena quæ eſt ad oram maris innumerabilis (*).

24. Quæ

INTERPRETATIO NOVA.

litæ, ex ſeptuaginta quidam etiam ſicut arena quæ eſt ad littus maris innumerabilis, multiplicantur.

(*) *Deeſt hic rurſus textus græcus, continuatur interpretatio Rufini.*

RUFINI INTERPRETATIO.

24. Quæ deſcenſio ſanctorum patrum in Ægyptum, in hunc mundum videri poterit ad illuminationem cæterorum, atque humani generis inſtructionem a providentia Dei eſſe conceſſa, ut per eos cæteræ animæ illuminatæ juvarentur. Ipſis enim primis conceſſa ſunt eloquia Dei, quoniam ſolum iſtud eſt genus quod videre dicitur Deum: hoc enim Iſraelis nomen ſignificat interpretatum. Jam vero conſequens eſt ut ſecundum hæc aptari debeat & interpretari illud quod decem plagis Ægyptus verberatur ut Dei populum permittat exire, vel ea quæ in deſerto cum populo geruntur, vel quod ex collatione omnis populi tabernaculum conſtruitur, vel indumentum ſacerdotale contexitur, vel de vaſis miniſterii quæcumque dicuntur, quia vere, ſicut ſcriptum eſt, umbram in ſe formamque cæleſtium continent. Manifeſte enim Paulus ait de illis, quia *umbræ & exemplari deſerviunt cæleſtium.* In hac eadem lege etiam nihilominus continetur, quibus legibus, quibusque inſtitutionibus in terra ſancta vivendum ſit. Sed & comminationes poſitæ ſunt his qui prævaricati fuerint legem: nec-non & his qui purificatione indigebant, diverſa purificationum genera, velut qui frequentius eſſent polluendi. traduntur, ut per hæc tandem ad illam unam purificationem veniat, poſtquam pollui ultra non licet. Sed & ad numerum populus ipſe deducitur, licet non omnes; pueriles namque animæ nondum tempus habent ex divino præcepto numerari: ſed ne illæ quidem animæ quæ non poſſunt fieri alterius caput, ſed ipſæ ſubditæ ſunt aliis velut capiti: quas mulieres nominavit, quæ utique non adducuntur in numerum illum qui a Deo præcipitur, ſed illi ſoli numerantur qui viri appellantur, quo ſcilicet oſtenderetur non eas poſſe extrinſecus numerari, ſed

ſed in his qui viri appellantur, etiam eas comprehendi. Præcipue tamen ad ſanctum numerum veniunt hi qui parati ſunt ad Iſraelitica bella procedere, qui poſſunt adverſus illos hoſtes inimicosque bellare quos ſedenti a dextris ſuis filio ſubjicit pater, ut deſtruat omnem principatum ac poteſtatem: ut per hoc militum ſuorum numeros qui Deo militantes non ſe implicant negotiis ſecularibus, adverſarii regna ſubvertat: a quibus ſcuta fidei circumferantur, & ſapientiæ tela vibrentur etiam in quibus ſpei & ſalutis galea coruſcet, ac lorica claritatis Deo plenum muniat pectus. Tales quidem mihi videntur milites indicari, & ad hujuscemodi bella præparari, hi qui in divinis libris per Dei præceptum numerari jubentur. Horum vero multo clariores perfectioresque deſignantur illi quorum etiam capilli capitis numerati eſſe dicuntur. Illi ſane qui puniti ſunt pro peccatis, quorum corpora ceciderunt in deſerto, ſimilitudinem videntur habere eorum qui profecerant quidem non parum, ſed ad finem perfectionis pervenire minime potuerunt diverſis ex cauſis quod vel murmuraſſe, vel idola coluiſſe, vel fornicati eſſe dicuntur, vel tale aliquid quale utique non liceret mente concipere. Sed ne illud quidem ſacramento aliquo vacuum puto, quod quidam multa pecora & multa animalia habentes præveniunt & præripiunt locum aptum paſtibus & nutrimentis pecorum, qu ı primum Iſraelitici belli dextra defenderat. Quem locum a Moyſe depoſcentes, ultra Jordanis fluenta ſeparantur, atque a terræ ſanctæ poſſeſſione ſecernuntur. Qui Jordanis videri poteſt ſecundum cæleſtium formam rigare & inundare animas ſitientes & ſenſus adjacentes ſibi. Ubi ne illud quidem otioſum videtur, quod Moyſes quidem audit a Deo quæ in Levitici lege deſcripta ſunt, populus, vero in Deuteronomio auditor Moyſis efficitur, & ab illo diſcit ea quæ a Deo audire non potuit. Propterea enim

velut ſecunda lex Deuteronomium dicitur, quod nonnullis ſignificare videbitur hoc ipſum, quod ceſſante lege prima quæ per Moyſen data eſt, videatur ſecunda legislatio deformari, quæ ſpecialiter a Moyſe traditur Jeſu ſucceſſori ejus: qui utique formam ſervare creditur Salvatoris noſtri, cujus ſecunda lege, id eſt præceptis evangelicis ad perfectum omnia perducuntur.

25. Sed videndum eſt ne forte magis illud indicare videatur, quod ſicut in Deuteronomio evidentior & manifeſtior legislatio declaratur, quam in his quæ primo ſcripta ſunt: ita & ab eo adventu Salvatoris quem in humilitate complevit, cum formam ſervi ſuſcepit, clarior ille & glorioſior ſecundus in gloria patris ejus indicetur adventus, & in illo forma Deuteronomii compleatur, cum in regno cœlorum ſancti omnes æterni illius Evangelii legibus vivent (*), & ſicut nunc adveniens legem replevit eam quæ umbram habet futurorum bonorum, ita & per illum glorioſum adventum implebitur & ad perfectum adducetur hujus adventus umbra. Ita enim dixit Propheta de eo: *Spiritus vultus noſtri Chriſtus Dominus, cui diximus, quia in umbra ejus vivemus in gentibus*, cum ſcilicet ab evangelio temporali dignius omnes ſanctos ad evangelium æternum transferet, ſecundum quod Joannes in Apocalypſi de æterno Evangelio deſignavit.

26. Ve-

(*) *Sicut enim per umbram evangelii, umbram legis implevit: ſic quia omnis lex exemplum & umbra eſt cæremoniarum cæleſtium, diligentius requirendum, utrum recte intelligamus legem quoque cæleſtem & cæremonias ſuperni cultus plenitudinem non habere, ſed indigere evangelii veritate, quod in Joannis Apocalypſi evangelium legimus ſempiternum, ad comparationem videlicet hujus noſtri evangelii, quod temporale eſt, & in tranſituro mundo ac ſæculo prædicatum.* S. Hieron. in Epiſt. ad Avitum.

26. (*) Verum in his omnibus ſufficiat nobis ſenſum noſtrum regulæ pietatis aptare, & ita ſentire de ſancti Spiritus verbis, quod non ſecundum humanæ fragilitatis eloquium nitet ſermo compoſitus, ſed ſicut ſcriptum eſt, *omnis gloria regis intrinſecus eſt*, & divinorum ſenſuum theſaurus intra fragile vaſculum vilis literæ continetur incluſus. Porro autem ſi quis curioſus explanationem ſingulorum requirat, veniat & nobiſcum pariter

(*) Commode hic inſeritur fragmentum e libro 4. περι ἀρχων in Epiſt. Hieron. ad Avit.

Αλλα κἂν μεχρι τȣ παθȣς τις ζητησῃ, τολμηρον δοξει ποιειν περι των ȣ̓ρανιων τοπων αὐτο ζητων. ἀλλ' εἰ ἐςι πνευματικα της πονηριας ἐν τοις ȣ̓ρανιοις, ἀρα εἰ ὥσπερ ἐνθαδε ȣ̓κ αἰδȣμεθα ςαυρουμενον ὁμολογειν ἐπι καθαιρεσει ὧν καθειλε δια τȣ πεπονθεναι, ȣ̓τω το κἀκει παραπλησιον δεδοντες γινεσθαι τα και ἑξης ἑως της συντελειας τȣ παντος αἰωνος ȣ̓ φοβηθησομεθα.

VERSIO NOVA.

Verum ſi vel ad paſſionem usque quiſpiam inquirat, audacius profecto videbitur de locis cœleſtibus id inquirere. Sed ſi in cœleſtibus ſunt ſpiritalia nequitiæ; ſicut certe hic non erubeſcimus fateri crucifixum ad ea deſtruenda, quæ patiendo deſtruxit, ita illic quoque ſimile aliquid fieri in ſequentibus usque ad totius ſæculi conſummationem concedere non formidabimus.

Quod quidem etiamſi usque ad paſſionem Domini Salvatoris inquirere voluerimus, quanquam audax & temerarium ſit in cœlo ejus quærere paſſionem: tamen ſi ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus ſunt, & non erubeſcimus crucem Domini confiteri propter deſtructionem eorum, quæ ſua paſſione deſtruxit: cur timeamus etiam in ſupernis locis, in conſummatione ſæculorum aliquid ſimile ſuſpicari, ut omnium locorum gentes illius paſſione ſalventur? Verſio Hieron.

pariter audiat quomodo Paulus apoſtolus per Sp
ſanctum qui perſcrutatur etiam profunda Dei,
dinem divinæ ſapientiæ ac ſcientiæ ſcrutans,
men ad finem, &, ut ita dixerim, ad intimam
tionem prævalens pervenire, deſperatione
ſtupore clamat & dicit: *O altitudo divitiarum ſa*
& ſcientiæ Dei. Et quod deſperatione perfect
prehenſionis hoc proclamaverit, audi ipſum dic
Quam inſcrutabilia ſunt judicia Dei, & quam inv
les viæ ejus. Non enim dixit, difficile poſſe ſ
judicia Dei, ſed omnino non poſſe: nec dix
cile inveſtigari poſſe vias ejus, ſed non poſſe i
gari. Quantumcumque enim quis in ſcrutand
moveat, & ſtudio intentiore proficiat, gratia c
Dei adjutus, ſenſuque illuminatus, ad perfec
nem eorum quæ requiruntur, pervenire non p
nec omnis mens quæ creata eſt, poſſibile hab
genere comprehendere, ſed ut invenerit quæ
his quæ quæruntur, iterum videt alia quæ qu
ſunt. Quod etſi ad ipſa pervenerit, multo
plura ex illis quæ requiri debeant, pervidebit.
pter quod & ſapientiſſimus Salomon naturam
per ſapientiam intuens, ait: *Dixi, ſapiens effici*
ipſa ſapientia longe facta eſt a me, longe plus quam
& altitudinem profundam quis inveniet? Sed &
ſciens rerum initia a natura mortali inveniri n
ſe, ſed ne ab his quidem naturis quæ quamvi
niores ſint quam humana eſt, factæ tamen
ſunt vel creatæ: ſciens ergo quod a nulla har
que initium, neque finis inveniri poteſt, ait:
quæ fuerint dicite, & ſcimus quia dii eſtis: vel no
quæ ſunt annunciate, & tunc videbimus quia d
Nam & Hebræus doctor ita tradebat: pro e
initium omnium vel finis non poſſit ab ullo co
hendi, niſi tantummodo a Domino Jeſu Chriſ
a *Spiritu* ſancto, aiebat per figuram viſionis I
di

dixiſſe duos Seraphim ſolos eſſe qui duabus quidem alis operiunt faciem Dei, duabus vero pedes, & duabus volant clamantes ad invicem ſibi & dicentes: *Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Deus Sabaoth, plena eſt univerſa terra gloria tua.* Quod ergo ſola Seraphim utraſque alas ſuas habent in facie Dei, & in pedibus ejus, audendum eſt pronunciare quod neque exercitus ſanctorum angelorum, neque ſedes ſanctæ, neque dominationes, neque principatus, neque poteſtates ſcire poſſunt integre initium omnium & fines univerſitatis. Sed intelligendum eſt ſanctos iſtos quos annumeravit ſpiritus & virtutes proximas quidem eſſe ipſis initiis, & attingere tantum quantum conſequi non valent reliqui: verumtamen quodcumque illud eſt quod revelante filio Dei & Spiritu ſancto didicerint iſtæ virtutes, quamplurima quidem aſſequi poterunt & multo plura priores inferioribus, omnia tamen comprehendere impoſſibile eis eſt, quia ſcriptum eſt: *Quamplurima ex operibus Dei in ſecretis ſunt.* Unde & optabile eſt ut pro viribus ſe unusquisque ſemper extendat ad ea quæ priora ſunt, quæ retrorſum ſunt obliviſcens, tam ad opera meliora, quam etiam ad ſenſum intellectumque puriorem per Jeſum Chriſtum Salvatorem noſtrum, cui eſt gloria in ſæcula.

27. Omnis ergo cui veritatis cura eſt, parum de nominibus & ſermonibus curet, quia per ſingulas gentes diverſæ verborum conſuetudines habentur: & hoc magis quod ſignificatur, quam qualibus verbis ſignificetur, intendat: præcipue in tam magnis & tam difficilibus rebus: ſicut cum quæritur, verbi cauſa, ſi ſit aliqua ſubſtantia in qua neque color neque habitus neque tactus neque magnitudo intelligenda ſit, mente ſola conſpicabilis, quam prout vult quis, ita & nominat: nam Græci ἀσώματον eam, id eſt, incorpoream dixerunt, divinæ vero ſcripturæ inviſibilem eſſe pronunciant: imaginem enim inviſibilis Dei Pau-

lus dicit eſſe Chriſtum. Sed & rurſum per Chriſtum creata dixit eſſe omnia viſibilia & inviſibilia. Per quod declaratur eſſe etiam in creaturis quasdam inviſibiles ſecundum proprietatem ſuam ſubſtantias. Sed hæ quamvis ipſæ non ſint corporeæ, utuntur tamen corporibus, licet ipſæ ſint corporea ſubſtantia meliores. Illa vero ſubſtantia Trinitatis quæ principium eſt & cauſa omnium, ex qua omnia, & per quam omnia, & in qua omnia, neque corpus, neque in corpore eſſe credenda eſt, ſed ex toto incorporea. Verum hæc per exceſſum quemdam, rei tamen ipſius conſequentia commonitos breviter dixiſſe ſufficiat ad oſtendendum id, quod ſunt quædam quorum ſignificatio proprie nullis omnino poteſt humanæ linguæ ſermonibus explicari, ſed ſimpliciore magis intellectu, quam ullis verborum proprietatibus declarantur. Ad quam regulam etiam divinarum literarum intelligentia retinenda eſt, quo ſcilicet ea quæ dicuntur, non pro vilitate ſermonis, ſed pro divinitate ſancti Spiritus qui eas conſcribi inſpiravit, cenſeantur.

Anacephalaoſis de Patre, & Filio, & Spiritu ſancto, & cæteris quæ ſuperius dicta ſunt.

28. Tempus autem eſt jam decurſis his prout potuimus (*), quæ ſupra dicta ſunt, nunc commonitionis gratia

(*) *Ωρα ἐπαναλαβοντα περι πατρος και υἱȣ και ἁγιȣ πνευματος, ὀλιγα των τοτε παραλελειμμενων διεξελθειν περι πατρος ὡς ἀδιαιρετος ων και ἀμεριςος υἱȣ γινεται πατηρ, ȣ̓ προβαλων αὐτον, ὡς οἰονται τινες. εἰ γαρ προβολη ἐςιν ὁ υἱος τȣ πατρος, και γεννημα ἐξ αὐτȣ ὁποια τα των ζωων γεννηματα, ἀναγκη σωμα εἰναι τον προβαλλοντα, και τον προβεβλημενον.*

VERSIO NOVA.

Tempus eſt ut nonnulla de Patre & Filio & Spiritu ſancto repetamus, & pauca quæ tunc prætermiſimus,

gratia eorum quæ ſparſim diximus, recapitulare ſingula, & primo omnium de Patre & Filio & Spiritu ſancto repetere. Deus Pater cum ſit inviſibilis & inſeparabilis a Filio, non per prolationem ab eo (ut quidam putant) generatus eſt Filius. Si enim prolatio eſt Filius Patris, prolatio vero dicitur quæ talem ſignificat generationem qualis animalium vel hominum ſolet eſſe progenies, neceſſario corpus eſt, & is qui protulit, & is qui prolatus eſt. Non enim dicimus ſicut hæretici putant, partem aliquam ſubſtantiæ Dei in filium verſam, aut ex nullis ſubſtantibus filium procreatum a patre, id eſt extra ſubſtantiam ſuam, ut fuerit aliquando quando non fuerit, ſed abſciſſo omni ſenſu corporeo ex inviſibili & incorporeo verbum & ſapientiam genitam dicimus absque ulla corporali paſſione, velut ſi voluntas procedat e mente. Nec abſurdum videbitur, cum dicatur filius charitatis, ſi hoc modo etiam voluntatis putetur. Sed & Joannes indicat quia Deus lux eſt, & Paulus deſignat quia filius ſplendor lucis æternæ ſit. Sicut ergo lux numquam ſine ſplendore eſſe potuit, ita nec filius quidem ſine patre intelligi poteſt, qui & figura expreſſa ſubſtantiæ ejus, & verbum & ſapientia dicitur. Quomodo ergo poteſt dici, quia fuit aliquando quando non fuit filius? Nihil enim aliud eſt id dicere, niſi quia fuit aliquando quando veritas non erat, quando ſapientia non erat, quando vita non fuerit, cum in his omnibus perfecte Dei patris ſubſtantia cenſeatur. Non enim ab eo dirimi hæc, vel ab ejus poſſunt un-

ſimus, perſequamur de Patre, qui cum in nullas partes dividi queat, Filii tamen ſit Pater, non emittens illum, ut quidam putant. Nam ſi Filius eſt prolatio Patris qui illum de ſeipſo generet ad eum modum quo de ſe animalia gignunt, neceſſario corpus eſt tum qui emittit, tum qui emittitur.

quam ſubſtantia ſeparari. Quæ quidem quamvis intellectu multa eſſe dicantur, re tamen & ſubſtantia unum ſunt, in quibus plenitudo eſt divinitatis. Hoc autem ipſum quod dicimus, quia numquam fuit quando non fuit, cum venia audiendum eſt. Nam & hæc ipſa nomina temporalis vocabuli ſignificantiam gerunt, id eſt quando vel numquam; ſupra omne autem tempus, & ſupra omnia ſæcula, & ſupra omnem æternitatem intelligenda ſunt ea quæ de Patre & Filio & Spiritu ſancto dicuntur. Hæc enim ſola Trinitas eſt quæ omnem ſenſum intelligentiæ non ſolum temporalis, verum etiam æternalis excedit. Cætera vero quæ ſunt extra Trinitatem, in ſæculis & in temporibus metienda ſunt. Hunc igitur filium Dei ſecundum quod verbum eſt Deus quod erat in principio apud Deum, nemo conſequenter putabit in loco aliquo contineri, neque ſecundum quod ſapientia eſt, neque ſecundum quod veritas eſt, neque ſecundum quod vita eſt, vel juſtitia, vel ſanctificatio, vel redemtio. Hæc enim omnia non indigent loco, ut agere quid vel operari poſſint, ſed pro his qui virtutis ejus inoperationisque participant, hæc ſingula intelligenda ſunt.

29. Si vero quis dicet per eos qui participes ſunt verbi Dei, vel ſapientiæ ejus, vel veritatis, vel vitæ, etiam ipſum verbum & ſapientiam videri in loco eſſe: reſpondendum eſt ei, quia dubium non eſt quod Chriſtus ſecundum quod verbum & ſapientia eſt vel cætera omnia, erat in Paulo, propter quod dicebat: *Aut experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Chriſtus?* Et iterum: *Vivo autem jam non ego, vivit vero Chriſtus in me.* Tunc ergo cum eſſet in Paulo, quis dubitabit quod ſimiliter erat in Petro, & in Joanne, & in ſingulis quibusque ſanctorum, & non ſolum in his qui in terris ſunt, verum & in his qui in cœlis ſunt? Abſurdum namque eſt dicere, quia in Petro

quidem

quidem & in Paulo erat Chriſtus, in Michaele vero Archangelo, & in Gabriele non erat. Ex quo manifeſte deprehenditur, quia divinitas filii Dei non in loco aliquo concludebatur: alioquin in ipſo tantum fuiſſet, & in alio non fuiſſet: ſed ſecundum incorporeæ naturæ majeſtatem cum a nullo loco concludatur, in nullo rurſum deeſſe intelligitur. Verum illa ſola differentia intelligenda eſt, quod etiamſi ſit in diverſis, ſicut diximus, in Petro, vel Paulo, vel Michaele, vel Gabriele, non tamen ſimiliter eſt in univerſis. Plenius enim & clarius, &, ut ita dixerim, apertius in archangelis eſt quam in aliis ſanctis viris. Quod ex eo manifeſtum eſt, quia cum ad ſummam perfectionem venerint ſancti quique, dicuntur ſimiles angelis effici, vel æquales, ſecundum evangelicam ſententiam. Unde conſtat in ſingulis quibusque tantum effici Chriſtum, quantum ratio indulſerit meritorum.

30. His igitur nobis de Trinitatis ratione breviter repetitis, conſequens eſt illud etiam breviter admonere, quod per filium *creata* dicuntur *omnia quæ in cœlis ſunt, & quæ in terra, viſibilia, & inviſibilia, ſive throni, ſive dominationes, ſive principatus, ſive poteſtates, omnia per ipſum, & in ipſo creata ſunt, & ipſe eſt ante omnes, & omnia illi conſtant qui eſt caput.* Quibus conſona etiam Joannes in Evangelio dicit, quia *omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil.* David vero totius Trinitatis myſterium in univerſorum conditione ſignificans ait: *Verbo Domini cœli firmati ſunt, & ſpiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Poſt hæc vero competenter admonebimus de adventu corporali & incarnatione unigeniti filii Dei: in quo non ita ſentiendum eſt, quod omnis divinitatis ejus majeſtas intra breviſſimi corporis clauſtra concluſa eſt, ita ut omne verbum Dei & ſapientia ejus ac ſubſtantialis veritas ac vita, vel a patre divulſa ſit, vel in-

tra corporis ejus coercita & conſcripta brevitatem, nec usquam præterea putetur operata: ſed inter utrumque cauta pietatis debet eſſe confeſſio, ut neque aliquid divinitatis in Chriſto defuiſſe credatur, & nulla penitus a paterna ſubſtantia quæ ubique eſt, facta putetur eſſe diviſio. Tale namque aliquid etiam Baptiſta Joannes indicat, cum corporaliter abſente Jeſu diceret ad turbas: *Medius veſtrum ſtat quem vos neſcitis, qui poſt me venit, cujus non ſum dignus ſolvere corrigiam calceamentorum.* Quod utique dici non poterat de eo qui abſens erat, quantum ad corporalem præſentiam pertinet, quia medius ſtaret eorum inter quos non aderat corporaliter filius Dei.

31. Ne quis tamen nos exiſtimet per hæc illud affirmare, quod pars aliqua deitatis filii Dei fuerit in Chriſto, reliqua vero pars alibi vel ubique: quod illi ſentire poſſunt qui naturam ſubſtantiæ incorporeæ atque inviſibilis ignorant. Impoſſibile namque eſt de incorporeo partem dici, aut diviſionem aliquam fieri, ſed in omnibus, & per omnia, & ſuper omnia eſt, eo modo quo ſuperius diximus, id eſt, quo vel ſapientia, vel verbum, vel vita, vel veritas intelligitur: per quam intellectum omnis ſine dubio concluſio localis excluditur. Volens igitur filius Dei pro ſalute generis humani apparere hominibus, & inter homines converſari, ſuſcepit non ſolum corpus humanum, ut quidam putant, ſed & animam, noſtrarum quidem animarum ſimilem per naturam, propoſito vero & virtute ſimilem ſibi, & talem qualis omnes voluntates & diſpenſationes verbi ac ſapientiæ indeclinabiliter poſſit implere. Quod autem habuerit animam, manifeſtiſſime in Evangeliis deſignat ipſe Salvator, dicens: *Nemo tollit a me animam meam, ſed ego pono eam abs me. Poteſtatem habeo ponendi animam meam, & iterum poteſtatem habeo aſſumendi eam:* Et rurſum: *Triſtis eſt anima mea usque ad mortem.* Et

ite-

iterum: *Nunc anima mea turbata eſt.* Neque enim triſtis & turbata anima verbum Dei intelligendum eſt quod ex auctoritate divinitatis dicit: *Poteſtatem habeo ponendi animam meam.* Nec tamen ita dicimus fuiſſe filium Dei in illa anima, ſicut fuit in anima Pauli, vel Petri, cæterorumque ſanctorum, in quibus Chriſtus ſimiliter ut in Paulo loqui creditur. Sed de illis omnibus illud ſentiendum eſt quod ſcriptura dicit quia *nemo mundus a ſorde, nec ſi unius diei fuerit vita ejus.* Hæc vero anima quæ fuit in Jeſu, priusquam ſciret malum, elegit bonum: & quia dilexit juſtitiam, & odit iniquitatem, propterea unxit eam Deus oleo lætitiæ præ participibus ſuis. Oleo ergo lætitiæ ungitur, cum verbo Dei immaculata fœderatione conjuncta eſt, & per hoc ſola omnium animarum peccati incapax fuit, quia filii Dei bene & plene capax fuit: ideoque & unum cum ipſo eſt, atque ejus vocabulis nuncupatur, & Jeſus Chriſtus appellatur, per quem omnia facta eſſe dicuntur. De qua anima, quoniam totam in ſe ſapientiam Dei & veritatem vitamque receperat, etiam illud arbitror dixiſſe Apoſtolum, qui ait quoniam *vita noſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo: cum autem Chriſtus apparuerit vita noſtra, tunc & vos cum ipſo apparebitis in gloria.* Quis enim alius hic intelligendus Chriſtus, qui in Deo abſconditus dicitur & poſtea appariturus, niſi ille qui oleo lætitiæ unctus refertur, id eſt, ſubſtantialiter Deo repletus, in quo nunc abſconditus dicitur? Propterea enim & omnibus credentibus Chriſtus exemplum ponitur, quia ſicut ille ſemper & antequam ſciret omnino malum, elegit bonum, & dilexit juſtitiam, & odio habuit iniquitatem, & propterea unxit eum Deus oleo lætitiæ: ita & unusquisque poſt lapſum, vel poſt errorem expurget ſe maculis, exemplo propoſito, & habens itineris ducem arduam viam virtutis incedat: ut ſic forte per hoc in quantum fieri poteſt per imitationem ejus par-

ticipes efficiamur divinæ naturæ, ſicut ſcriptum eſt, quia *qui dicit ſe Chriſto credere, debet ſicut ille ambulavit, & ipſe ambulare.* Hoc ergo Verbum & hæc ſapientia per cujus imitationem vel ſapientes vel rationabiles dicimur, omnibus fit omnia, ut omnes lucrifaciat; & fit infirmus infirmis, ut infirmos lucrifaciat: & quia infirmus efficitur, propter hoc dicitur de eo: *Etiam ſi crucifixus eſt ex infirmitate, ſed vivit ex virtute Dei.* Denique Corinthiis qui infirmi erant, Paulus nihil ſe indicat *ſcire niſi Chriſtum Jeſum, & hunc crucifixum.*

32. Quidam autem volunt de ipſa anima dictum videri, cum primum de Maria corpus aſſumſit, etiam illud quod Apoſtolus dicit: *Qui cum in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo, ſed ſemetipſum exinanivit, formam ſervi accipiens:* cum eam ſine dubio in formam Dei melioribus exemplis & inſtitutionibus repararet, atque in eam plenitudinem unde ſe exinaniverat, revocaret. Sicut autem participatione filii Dei quis in filium adoptatur, & participatione ſapientiæ in Deo ſapiens efficitur, ita & participatione Spiritus ſancti, ſanctus & ſpiritalis efficitur. Unum enim atque idem eſt Spiritus ſancti participium ſumere, quod eſt patris & filii: quippe cum una & incorporea natura ſit Trinitatis. Verum quæ de participatione animæ diximus, ſimili ratione ut de animabus, ita & de angelis & cœleſtibus ſunt intelligenda Virtutibus: quoniam omnis rationabilis creatura participio indiget Trinitatis. Sed & mundi hujus viſibilis ratio, quoniam vel maxima etiam de his haberi quæſtio ſolet, qualiter ſe habeat, prout potuimus in ſuperioribus diximus pro iis qui in fide noſtra etiam credendi rationem perquirere ſolent, & pro iis qui hæretica adverſum nos certamina commovent, & materiæ nomen quod ne ipſi quidem quale ſit, adhuc intelligere potuerunt, ſolent frequentius ventilare: de quo neceſſarium puto etiam nunc breviter commonere.

33. Et

33. Et primo quidem ſciendum eſt quod nomen ipſum materiæ pro ea ſubſtantia quæ ſubeſſe corporibus dicitur, poſitum in ſcripturis canonicis nuſquam uſque ad præſens invenimus. Illud enim quod dicit Eſaias: *Et comedet ſicut fœnum ὕλην*, id eſt materiam: dicens de eis qui in ſuppliciis conſtituti ſunt, materiam poſuit pro peccatis. Sed & ſicubi in alio loco ſcriptum forte materiæ nomen eſt, nuſquam ut ego arbitror hoc de quo nunc quærimus ſignificare invenietur, niſi tantummodo in Sapientia quæ dicitur Salomonis, qui utique liber non ab omnibus in auctoritate habetur. Ibi tamen ſcriptum invenimus hoc modo. *Non enim*, inquit, *deerat omnipotenti manui tuæ quæ creaverat mundum ex informi materia, immittere eis multitudinem urſorum, vel feroces leones.* Quamplurimi ſane putant rerum ipſam materiam ſignificari in eo quod in principio Geneſis ſcriptum eſt a Moyſe: *In principio fecit Deus cœlum & terram, terra autem erat inviſibilis & incompoſita.* Inviſibilem namque & incompoſitam terram non aliud eis Moyſes quam informem materiam viſus eſt indicare. Quod ſi vere hæc eſt materia, conſtat exinde inconvertibilia non eſſe initia corporum. Nam hi qui atomos, vel ea quæ in partes venire non poſſunt, vel ea quæ in æquales partes veniunt, vel unum aliquod elementum rerum corporalium principia poſuerunt, nomen materiæ, id eſt quod principaliter materiam ſignificat, inter principia ſtatuere non potuerunt. Neque enim cum materiam ſubjiciunt omni corpori per omnia convertibilem ſubſtantiam vel mutabilem vel diviſibilem, extra qualitates eam ſecundum proprietatem ſubjicient. Quibus etiam nos acquieſcimus, qui omni genere abnuimus ingenitam vel infectam dici materiam debere, ſecundum hæc quæ in prioribus prout potuimus oſtendimus, cum etiam ex aqua, & terra, aere, vel calore, per diverſa arborum genera diverſos oſtendi-

mus

tra corporis ejus coercita & conſcripta brevitatem, nec usquam præterea putetur operata: ſed inter utrumque cauta pietatis debet eſſe confeſſio, ut neque aliquid divinitatis in Chriſto defuiſſe credatur, & nulla penitus a paterna ſubſtantia quæ ubique eſt, facta putetur eſſe diviſio. Tale namque aliquid etiam Baptiſta Joannes indicat, cum corporaliter abſente Jeſu diceret ad turbas: *Medius veſtrum ſtat quem vos neſcitis, qui poſt me venit, cujus non ſum dignus ſolvere corrigiam calceamentorum.* Quod utique dici non poterat de eo qui abſens erat, quantum ad corporalem præſentiam pertinet, quia medius ſtaret eorum inter quos non aderat corporaliter filius Dei.

31. Ne quis tamen nos exiſtimet per hæc illud affirmare, quod pars aliqua deitatis filii Dei fuerit in Chriſto, reliqua vero pars alibi vel ubique: quod illi ſentire poſſunt qui naturam ſubſtantiæ incorporeæ atque inviſibilis ignorant. Impoſſibile namque eſt de incorporeo partem dici, aut diviſionem aliquam fieri, ſed in omnibus, & per omnia, & ſuper omnia eſt, eo modo quo ſuperius diximus, id eſt, quo vel ſapientia, vel verbum, vel vita, vel veritas intelligitur: per quam intellectum omnis ſine dubio concluſio localis excluditur. Volens igitur filius Dei pro ſalute generis humani apparere hominibus, & inter homines converſari, ſuſcepit non ſolum corpus humanum, ut quidam putant, ſed & animam, noſtrarum quidem animarum ſimilem per naturam, propoſito vero & virtute ſimilem ſibi, & talem qualis omnes voluntates & diſpenſationes verbi ac ſapientiæ indeclinabiliter poſſit implere. Quod autem habuerit animam, manifeſtiſſime in Evangeliis deſignat ipſe Salvator, dicens: *Nemo tollit a me animam meam, ſed ego pono eam abs me. Poteſtatem habeo ponendi animam meam, & iterum poteſtatem habeo aſſumendi eam:* Et rurſum: *Triſtis eſt anima mea usque ad mortem.* Et ite-

iterum: *Nunc anima mea turbata eſt.* Neque enim triſtis & turbata anima verbum Dei intelligendum eſt quod ex auctoritate divinitatis dicit: *Poteſtatem habeo ponendi animam meam.* Nec tamen ita dicimus fuiſſe filium Dei in illa anima, ſicut fuit in anima Pauli, vel Petri, cæterorumque ſanctorum, in quibus Chriſtus ſimiliter ut in Paulo loqui creditur. Sed de illis omnibus illud ſentiendum eſt quod ſcriptura dicit quia *nemo mundus a ſorde, nec ſi unius diei fuerit vita ejus.* Hæc vero anima quæ fuit in Jeſu, priuſquam ſciret malum, elegit bonum: & quia dilexit juſtitiam, & odit iniquitatem, propterea unxit eam Deus oleo lætitiæ præ participibus ſuis. Oleo ergo lætitiæ ungitur, cum verbo Dei immaculata fœderatione conjuncta eſt, & per hoc ſola omnium animarum peccati incapax fuit, quia filii Dei bene & plene capax fuit: ideoque & unum cum ipſo eſt, atque ejus vocabulis nuncupatur, & Jeſus Chriſtus appellatur, per quem omnia facta eſſe dicuntur. De qua anima, quoniam totam in ſe ſapientiam Dei & veritatem vitamque receperat, etiam illud arbitror dixiſſe Apoſtolum, qui ait quoniam *vita noſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo: cum autem Chriſtus apparuerit vita noſtra, tunc & vos cum ipſo apparebitis in gloria.* Quis enim alius hic intelligendus Chriſtus, qui in Deo abſconditus dicitur & poſtea appariturus, niſi ille qui oleo lætitiæ unctus refertur, id eſt, ſubſtantialiter Deo repletus, in quo nunc abſconditus dicitur? Propterea enim & omnibus credentibus Chriſtus exemplum ponitur, quia ſicut ille ſemper & antequam ſciret omnino malum, elegit bonum, & dilexit juſtitiam, & odio habuit iniquitatem, & propterea unxit eum Deus oleo lætitiæ: ita & unuſquiſque poſt lapſum, vel poſt errorem expurget ſe maculis, exemplo propoſito, & habens itineris ducem arduam viam virtutis incedat: ut ſic forte per hoc in quantum fieri poteſt per imitationem ejus par-

ticipes

cipes efficiamur divinæ naturæ, ſicut ſcriptum eſt, quia *qui dicit ſe Chriſto credere, debet ſicut ille ambulavit, & ipſe ambulare.* Hoc ergo Verbum & hæc ſapientia per cujus imitationem vel ſapientes vel rationabiles dicimur, omnibus fit omnia, ut omnes lucrifaciat; & fit infirmus infirmis, ut infirmos lucrifaciat: & quia infirmus efficitur, propter hoc dicitur de eo: *Etiam ſi crucifixus eſt ex infirmitate, ſed vivit ex virtute Dei.* Denique Corinthiis qui infirmi erant, Paulus nihil ſe indicat *ſcire niſi Chriſtum Jeſum; & hunc crucifixum.*

32. Quidam autem volunt de ipſa anima dictum videri, cum primum de Maria corpus aſſumſit, etiam illud quod Apoſtolus dicit: *Qui cum in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo, ſed ſemetipſum exinanivit, formam ſervi accipiens:* cum eam ſine dubio in formam Dei melioribus exemplis & inſtitutionibus repararet, atque in eam plenitudinem unde ſe exinaniverat, revocaret. Sicut autem participatione filii Dei quis in filium adoptatur, & participatione ſapientiæ in Deo ſapiens efficitur, ita & participatione Spiritus ſancti, ſanctus & ſpiritalis efficitur. Unum enim atque idem eſt Spiritus ſancti participium ſumere, quod eſt patris & filii: quippe cum una & incorporea natura ſit Trinitatis. Verum quæ de participatione animæ diximus, ſimili ratione ut de animabus, ita & de angelis & cœleſtibus ſunt intelligenda Virtutibus: quoniam omnis rationabilis creatura participio indiget Trinitatis. Sed & mundi hujus viſibilis ratio, quoniam vel maxima etiam de his haberi quæſtio ſolet, qualiter ſe habeat, prout potuimus in ſuperioribus diximus pro iis qui in fide noſtra etiam credendi rationem perquirere ſolent, & pro iis qui hæretica adverſum nos certamina commovent, & materiæ nomen quod ne ipſi quidem quale ſit, adhuc intelligere potuerunt, ſolent frequentius ventilare: de quo neceſſarium puto etiam nunc breviter commonere.

33. Et primo quidem ſciendum eſt quod nomen ipſum materiæ pro ea ſubſtantia quæ ſubeſſe corporibus dicitur, poſitum in ſcripturis canonicis nusquam usque ad præſens invenimus. Illud enim quod dicit Eſaias: *Et comedet ſicut fœnum ὕλην*, id eſt materiam: dicens de eis qui in ſuppliciis conſtituti ſunt, materiam poſuit pro peccatis. Sed & ſicubi in alio loco ſcriptum forte materiæ nomen eſt, nusquam ut ego arbitror hoc de quo nunc quærimus ſignificare invenietur, niſi tantummodo in Sapientia quæ dicitur Salomonis, qui utique liber non ab omnibus in auctoritate habetur. Ibi tamen ſcriptum invenimus hoc modo. *Non enim*, inquit, *deerat omnipotenti manui tuæ quæ creaverat mundum ex informi materia, immittere eis multitudinem urſorum, vel feroces leones.* Quamplurimi ſane putant rerum ipſam materiam ſignificari in eo quod in principio Geneſis ſcriptum eſt a Moyſe: *In principio fecit Deus cœlum & terram, terra autem erat inviſibilis & incompoſita.* Inviſibilem namque & incompoſitam terram non aliud eis Moyſes quam informem materiam viſus eſt indicare. Quod ſi vere hæc eſt materia, conſtat exinde inconvertibilia non eſſe initia corporum. Nam hi qui atomos, vel ea quæ in partes venire non poſſunt, vel ea quæ in æquales partes veniunt, vel unum aliquod elementum rerum corporalium principia poſuerunt, nomen materiæ, id eſt quod principaliter materiam ſignificat, inter principia ſtatuere non potuerunt. Neque enim cum materiam ſubjiciunt omni corpori per omnia convertibilem ſubſtantiam vel mutabilem vel diviſibilem, extra qualitates eam ſecundum proprietatem ſubjicient. Quibus etiam nos acquieſcimus, qui omni genere abnuimus ingenitam vel infectam dici materiam debere, ſecundum hæc quæ in prioribus prout potuimus oſtendimus, cum etiam ex aqua, & terra, aere, vel calore, per diverſa arborum genera diverſos oſtendi-

mus

mus proferri fructus: vel cum ignem, aerem, aquam, terramque mutari in ſemetipſa invicem ac reſolvi aliud in aliud elementum mutua quadam conſanguinitate docuimus: ſed & cum de eſcis vel hominum vel animalium probavimus ſubſtantiam carnis exiſtere, vel humorem ſeminis naturalis in carnem ſolidam oſſaque converti. Quæ omnia documento ſunt quod ſubſtantia corporalis permutabilis ſit, & ex omni in omnem deveniat qualitatem.

34. Verumtamen illud ſcire oportet, quod numquam ſubſtantia ſine qualitate ſubſiſtit, ſed intellectu ſolo diſcernitur hoc quod ſubjacet corporibus & quod capax eſt qualitatis, eſſe materia. Quidam altius ergo de his volentes inquirere, auſi ſunt dicere, nihil aliud eſſe naturam corpoream quam qualitates. Si enim duritia & mollities, calidum & frigidum, humidum & aridum qualitas eſt, his autem vel cæteris hujusmodi amputatis nihil aliud intelligitur ſubjacere, videbuntur qualitates eſſe omnia. Unde & hi qui hæc aſſerunt, aſſeverare conati ſunt, ut quoniam omnes qui materiam infectam dicunt, qualitates a Deo factas eſſe confitentur, inveniatur per hoc etiam ſecundum ipſos nec materia eſſe infecta: ſiquidem qualitates ſint omnia, quæ utique ſine contradictione ab omnibus a Deo factæ eſſe pronunciantur. Hi vero qui ſubjacenti cuidam materiæ additas extrinſecus qualitates volunt oſtendere, hujuſcemodi utuntur exemplis, verbi gratia: Paulus ſine dubio aut tacet, aut loquitur, aut vigilat, aut dormit, vel certo quodam corporis habitu conſiſtit: aut enim ſedet, aut ſtat, aut jacet. Hæc enim ſunt hominibus accidentia, ſine quibus nunquam fere inveniuntur. Nec tamen ſenſus noſter manifeſte de eo aliquid horum definit, ſed ita eum per hæc intelligimus vel conſideramus, ut non omnino rationem ſtatus ejus comprehendamus, vel in eo quod vigilat, vel in eo quod dormit, aut

in

in quo loquitur, vel tacet, & ſi qua alia ſunt quæ accidere neceſſe eſt hominibus. Si ergo quis Paulum ſine his omnibus eſſe conſideret quæ poſſunt accidere, ita & id quod ſubjacet quis intelligere ſine qualitatibus poterit. Cum ergo ſenſus noſter omni qualitate ab intellectu ſuo remota ipſum ſubjacentiæ ſolius, ut ita dixerim, punctum contuetur, & ipſi inhæret, nequaquam reſpiciens ad mollitiem, vel duritiem, vel calidum, vel frigidum, vel humidum, vel aridum ſubſtantiæ, tunc ſimulata quodammodo cogitatione, his omnibus qualitatibus nudam videbitur intueri materiam.

35. Sed fortaſſe requiret aliquis, ſi poſſumus etiam de ſcripturis occaſionem aliquam intelligentiæ hujus accipere. Videtur mihi tale aliquid ſignificari in Pſalmis, cum dicitur a propheta: *Imperfectum tuum viderunt oculi mëi.* In quo videtur mens prophetæ rerum initia intuitu perſpicaciore diſcutiens, & materiam ſenſu ſolo ac ratione a qualitatibus dividens, imperfectum Dei ſenſiſſe, quod utique adjectis qualitatibus intelligitur conſummatum. Sed & in libro ſuo Enoch ita ait: *Ambulavi uſque ad imperfectum*, quod ipſum puto poſſe ſimiliter intelligi, quod ſcilicet ambulaverit mens prophetæ perſcrutans & differens ſingula quæque rerum viſibilium usquequo ad principium venerit illud in quo imperfectam materiam abſque qualitatibus perviderit: ſcriptum namque eſt in eodem libello, dicente Enoch: *Univerſas materias perſpexi.* Quod utique ita ſentitur, quaſi omnes materiæ diviſiones pervidi, quæ ab una in ſingulas quaſque diruptæ ſunt ſpecies, id eſt hominum, vel animalium vel cœli, vel ſolis, vel omnium quæ in hoc mundo ſunt. Poſt hæc jam omnia quæ ſunt a Deo facta eſſe & nihil eſſe quod factum non ſit præter naturam patris & filii & Spiritus ſancti, prout potuimus in ſuperioribus demonſtravimus: & quod volens Deus qui na-

tura

tura bonus eſt, habere quibus bene faceret, & qui adeptis beneficiis ſuis lætarentur, feciſſet dignas creaturas, id eſt quæ eum digne capere poſſent, quos & genuiſſe ſe filios dicit. Fecit autem omnia in numero & menſura. Nihil enim Deo vel ſine fine, vel ſine menſura eſt. Virtute enim ſua omnia comprehendit(*), & ipſe nullius creaturæ ſenſu comprehenſus eſt. Illa enim natura ſoli ſibi cognita eſt. Solus enim Pater novit Filium, & ſolus Filius novit Patrem, & ſolus Spiritus ſanctus perſcrutatur etiam alta Dei. Omnis igitur creatura intra certum apud eum numerum menſuram-

(*) *Si enim Patrem cognoſcit Filius, videtur in eo quod novit Patrem, poſſe eum comprehendere: ut ſi dicimus artificis animum artis ſcire menſuram. Nec dubium, quin ſi Pater ſit in Filio, & comprehendatur ab eo in quo eſt. Sin autem comprehenſionem eam dicimus, ut non ſolum ſenſu quis & ſapientia comprehendat, ſed & virtute & potentia cuncta teneat qui cognovit, non poſſumus dicere, quod comprehendat Filius Patrem. Pater vero omnia comprehendit. Inter omnia autem & Filius eſt, ergo & Filium comprehendit. Curioſus lector inquirat, utrum ita a ſemetipſo cognoſcatur Pater quomodo cognoſcitur a Filio; ſciensque illud quod ſcriptum eſt:* Pater qui me miſit, major eſt omnibus, *verum eſſe contendet, ut dicat, & in cognitione Filio Patrem eſſe majorem, dum perfectius & purius a ſemetipſo cognoſcitur, quam Filio.* Verſio Hieron. in Epiſt. ad Avitum.

Εἰ δὲ ὁ πατηρ ἐμπεριεχει τα παντα, των δε παντων τε ἐϛιν ὁ υἱος, δηλον ὁτι και τον υἱον. ἀλλος δε τις ζητησει εἰ ἀληθες το ὁμοιως τον θεον ὑφ᾽ ἑαυτου γινωσκεσθαι, τῳ γινωσκεσθαι αὐτον ὑπο του μονογενους· και ἀποφανειται ὁτι το εἰρημενον· ὁ πατηρ ὁ πεμψας μειζων μου ἐϛιν ἐν πασιν ἀληθες. ὡϛε και ἐν τῳ νοειν ὁ πατηρ μειζονως και τρανοτερως και τελειοτερως νοειται ὑφ᾽ ἑαυτου, ἢ ὑπο του υἱου.

ſuramque diſtinguitur, id eſt vel rationabilium numerus, vel menſura materiæ corporalis: ut quoniam neceſſe erat uti corporibus intellectualem naturam, quæ & commutabilis & convertibilis deprehenditur ea ipſa conditione qua facta eſt (quod enim non fuit, & eſſe cœpit, etiam hoc ipſo naturæ mutabilis deſignatur) ideo nec ſubſtantialem habeat vel virtutem vel malitiam, ſed accidentem. Quoniam ergo, ut diximus, mutabilis & convertibilis erat natura rationabilis, ita ut pro meritis etiam diverſo corporis uteretur indumento illius vel illius qualitatis, neceſſarium fuit ut ſicut diverſitates prænoſcebat Deus futuras vel animarum vel virtutum ſpiritalium, ita etiam naturam corpoream faceret, quæ permutatione qualitatum in omnia quæ res poſceret conditoris arbitrio mutaretur. Quam tamdiu neceſſe eſt permanere, quamdiu permanent ea quæ indigent ejus indumento: ſemper autem erunt rationabiles naturæ quæ indigent indumento corporeo: ſemper ergo erit natura corporea cujus indumentis uti neceſſe eſt rationabiles creaturas (*): niſi quis putet poſſe ſe ullis aſſertionibus oſtendere quod poſſit natura rationabilis absque ullo corpore vitam degere. Sed quam difficile ſit, & quam pene

(*) *Si quis autem potuerit oſtendere incorporalem rationabilemque naturam, quum exſpoliaverit ſe corpore, vivere per ſemetipſam, & in pejori conditione eſſe quando corporibus veſtitur; in meliori, quando illa deponit: nulli dubium eſt corpora non principaliter ſubſiſtere, ſed per intervalla & ob varios motus rationabilium creaturarum nunc fieri, ut qui his indigent, veſtiantur: & rurſum quum illa depravatione lapſuum ſe ad meliora correxerint, diſſolvi in nihilum: & hac ſemper ſucceſſione variari.* Verſio Hieronymi.

pene impoſſibile intellectui noſtro, in ſuperioribus ſingula differentes oſtendimus.

36. Puto ſane operi huic noſtro contrarium non videri ſi etiam de immortalitate rationabilium naturarum quam poſſumus breviter repetamus. Omnis qui participat alicujus cum eo qui ejusdem rei particeps eſt, ſine dubio unius ſubſtantiæ eſt, uniusque naturæ. Ut puta omnes oculi lucis participant, & ideo omnes oculi qui de luce participant, unius naturæ ſunt. Sed licet omnis de luce participet oculus, tamen quoniam alius acutius, alius obtuſius videt, non omnis oculus æqualiter de luce participat. Et rurſum: Omnis auditus vocem vel ſonum recipit, & ideo omnis auditus unius naturæ eſt. Verum pro qualitate puri & ſinceri auditus unusquisque velocius audit, vel tardius. Transeamus ergo ab his ſenſibilibus exemplis ad intellectualium contemplationem. Omnis mens quæ de intellectuali luce participat (*), cum omni mente quæ ſimili modo de intellectuali luce participat, unius ſine dubio debet eſſe naturæ. Si ergo cæleſtes virtutes intellectualis lucis, id eſt, divinæ naturæ per hoc quod ſapientiæ & ſanctificationi participium ſumunt, & humanæ animæ ejusdem lucis & ſapientiæ participium ſumſerunt, & ita ſunt unius naturæ ad invicem uniusque ſubſtantiæ. Incorruptæ autem ſunt & immortales cæleſtes virtutes, immortalis ſine dubio & incorrupta erit etiam animæ humanæ ſubſtantia. Non ſolum autem, ſed quoniam ipſa patris & filii & Spiritus ſancti natura, cujus ſolius intellectualis

(*) *Intellectualem rationabilemque naturam ſentit Deus & unigenitus Filius ejus & Spiritus ſanctus: ſentiunt Angeli & Poteſtates, cateræque Virtutes; ſentit interior homo qui ad imaginem & ſimilitudinem Dei conditus eſt. Ex quo concluditur Deum & hæc quodammodo unius eſſe ſubſtantiæ.* Verſio Hieron. in Epiſt. ad Avitum.

lis lucis univerſa creatura participium trahit, incorrupta eſt & æterna, valde conſequens & neceſſarium eſt etiam omnem ſubſtantiam quæ æternæ illius naturæ participium trahit, perdurare etiam ſemper, & incorruptibilem eſſe & æternam, ut divinæ bonitatis æternitas etiam in ea intelligatur, dum & æterni ſunt hi qui ejus beneficia conſequuntur. Sed ſicut percipiendæ lucis diverſitas ſervata eſt in exemplis, cum vel obtuſior vel acutior obtutus deſignatus eſt intuentis: ita etiam de patris & filii & ſancti Spiritus participatione ſervanda eſt pro intentione ſenſus vel mentis capacitate diverſitas. Alioquin conſideremus, ſi non etiam impium videtur ut mens quæ Dei capax eſt, ſubſtantialem recipiat interitum: tanquam hoc ipſum quod intelligere Deum poteſt & ſentire, non ei ſufficere poſſit ad perpetuitatem, maxime cum etiamſi per negligentiam decidat mens ne pure & integre in ſe recipiat Deum, ſemper tamen habeat in ſe velut ſemina quædam reparandi ac renovandi melioris intellectus, cum ad imaginem & ſimilitudinem Dei qui creavit eum, interior homo qui & rationalis dicitur, renovatur. Propter quod & propheta dicit: *Reminiſcentur & convertentur ad Dominum omnes fines terræ, & adorabunt in conſpectu ejus familiæ omnes gentium.*

37. Si quis vero audet ſubſtantialem corruptionem dare ei qui ſecundum imaginem & ſimilitudinem Dei factus eſt, ut ego puto, etiam in ipſum filium Dei cauſam impietatis extendit. Imago namque Dei etiam ipſe appellatus eſt in ſcripturis. Aut certe accuſet qui hæc ita vult, ſcripturæ auctoritatem quæ dicit ad imaginem Dei factum eſſe hominem: in quo & manifeſte divinæ imaginis cognoſcuntur indicia, non per effigiem corporis quæ corrumpitur, ſed per animi prudentiam, per juſtitiam, per moderationem, per virtutem, per ſapientiam, per diſciplinam, per omnem denique virtutum chorum, quæ cum Deo

manent per ſubſtantiam, in homine poſſunt eſſe per induſtriam, & per imitationem Dei, ſicut & Dominus deſignat in Evangelio, dicens: *Eſtote ergo miſericordes ſicut & Pater veſter miſericors eſt.* Et, *Eſtote perfecti ſicut & Pater veſter perfectus eſt.* Unde evidenter oſtenditur quod in Deo quidem hæ omnes virtutes ſemper ſunt, nec unquam accedere poſſunt aut recedere, ab hominibus vero paulatim & ſingulæ quæque conquiruntur. Unde etiam conſanguinitatem quamdam per hæc habere videntur ad Deum: & cum Deus omnia noverit, & nihil eum rerum intellectualium ex ſe lateat (ſolus enim Deus pater & unigenitus filius ejus, & Spiritus fanctus non ſolum eorum quæ creavit, verum etiam ſui·ſcientiam tenet) poteſt tamen & rationabilis mens proficiens a parvis ad majora, & a viſibilibus ad inviſibilia, pervenire ad intellectum perfectiorem. Eſt enim in corpore poſita, & ex ipſis ſenſibilibus quæ ſunt corporea ad intellectualia proficit. Verum ne cui videatur indecenter dictum inſenſibilia eſſe quæ intellectualia ſunt, utemur exemplo ſententiæ Salomonis dicentis: *Senſum quoque divinum invenies.* In quo oſtendit non corporali ſenſu, ſed alio quodam quem divinum nominat, ea quæ intellectualia ſunt, requirenda. Hoc autem ſenſu nobis intuendum eſt etiam de his ſingulis quæ ſupra diximus, rationabilibus, & hoc ſenſu audienda ſunt iſta quæ loquimur, & conſideranda quæ ſcribimus. Nam divina natura, etiam taciti quæ intra nos volvamus, agnoſcit. De his autem quæ diximus, vel de reliquis quæ conſequentia ſunt, ſecundum hanc formam quam ſupra expoſuimus, ſentiendum eſt.

MONI-

MONITUM
AD
ORIGENIS
DE ORATIONE
LIBELLUM.

1. LIBELLUM de Oratione *ab Origene conſcriptum eſſe teſtatur Pamphilus martyr in Apologia pro eodem Origene:* In tam multis, *inquit*, & tam diverſis Origenis libris, nusquam omnino invenitur unus ab eo liber proprie de anima conſcriptus; ſicut habet vel de Martyrio, vel de Oratione, vel Reſurrectione. *Hunc porro de Oratione librum, eum ipſum eſſe qui Oxonii anno* 1686. *in theatro Scheldeniano primum in lucem prodiit, neminem arbitror inficias iturum qui ſalis critici paululum deguſtaverit. Præterquam quod enim codex Colbertinus* 3607. *qui inſigne hujus operis fragmentum a numero* 31. *ad finem usque exhibet, Origeni id tribuit, certe quælibet fere hujus libelli pagina auctorem Adamantium noſtrum profitetur. Eadem ibi quæ in cæteris ejus operibus, cernitur pietas, eadem humilitas, idem ſtylus, eadem denique quæ aut cenſura egent aut venia, ſingulares opiniones de oratione quæ* προσευχὴ

[illegible] ſed ad ſolum Patrem per Fi- [illegible] animatis; de libero ad bene vel [illegible] quo animas quemlibet ſtatum ad- [illegible] frui; de perpetuo animarum aſcenſu [illegible] & lapſu ad inferiora; de futura rerum [illegible] reſtitutione, proindeque diaboli forſitan [illegible] dæmonum non deſperanda ſalute ſi converti [illegible] de ſphærica corporum in Reſurrectione figu- [illegible] Præterea ut pleraque Origenis opera Ambroſii [illegible] inſcribuntur, ſic & libellus iſte ſcriptus eſt Am- [illegible] & Tatianæ hortatu.

2. *Quis fuerit Ambroſius, norunt omnes qui de Origene noſtro aliquid inaudiverunt, & de illo jam ſupra dictum eſt. Quænam vero fuerit Tatiana, vix conjecturis licet aſſequi. Elogia quæ cum Ambroſio partitur, communia utriusque mandata, & obſequium utrique ſimul ab Origene præſtitum ſummam inter illos intervenisse conjunctionem ſuaderent, conjugesque fuiſſe, niſi contra apparuiſſet ex Epiſtola ad Africanum, Ambroſii uxorem Marcellam fuiſſe appellatam. Videtur ergo ſupereſſe, ut Tatianam in proximo conjunctionis, ſororis nimirum gradu ſtatuamus: præſertim cum ex Origenis Exhortatione ad Martyrium Ambroſio in vinculis conſtituto inſcripta, illum non modo natos atque fratres, ſed & ſorores habuiſſe conſtet. Quin etiam ab Origene hujus libri περι εὐχης num. 2. deſcribitur Tatiana tanquam provectæ ætatis, nec-non ipſa & Ambroſius ſub finem operis γνησιωτατοι ἀδελφοι,* fratres germani *dicuntur. Verum quanquam hæc admodum probabilia*

ſunt,

ſunt, non pro certis tamen haberi velim. Nihil enim vetat Ambroſii uxorem quæ in Epiſtola ad Africanum Marcella vocatur, Tatianæ quoque nomen habuiſſe. Neque magni momenti eſt quod libri περι ευχης num. 2. Tatiana tanquam provectæ ætatis deſcribitur, & ſub finem operis ipſa & Ambroſius γνησιωτατοι ἀδελφοι ſalutantur. Nam utrobique poteſt figurata eſſe locutio, nec aliter forte ambo germaniſſimi fratres appellantur, quam in Chriſto, eodem prope modo quo Ambroſium ipſum fratrem ſuum vocat Origenes initio tom. 2. Commentariorum in Joannem.

2. De anno quo hic de Oratione libellus ſcriptus ſit, nihil certi ſtatui poteſt. Id unum ex iis quæ leguntur num. 23. diſcimus, ſcriptum illum eſſe editis jam in Geneſim tomis. Cum autem octo ſolum priores in Geneſim tomi ante annum 231. quo ex Alexandria urbe diſceſſit Origenes, ſimiliterque quatuor de Principiis libri poſt primum in Geneſim tomum conſcripti ſint, merito colligimus librum περι ευχης, poſt Origenis ex Alexandria diſceſſum elucubratum eſſe, & quatuor περι ἀρχων libris eſſe poſteriorem.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΠΕΡΙ ΕΥΧΗΣ.

ΤΑ δια το ειναι μεγιςα και ὑπερ ἀνθρωπον τυγχανειν, εἰς ὑπερβολην τε ὑπερανω της ἐπικηρε φυσεως ἡμων, ἀδυνατα τῳ λογικῳ· και θνητῳ γενει καταλαβειν· ἐν πολλη και ἀμετρητῳ ἐκχεομενῃ ἀπο Θεε εἰς ἀνθρωπες χαριτι Θεε δια τε της ἀνυπερβλητε εἰς ἡμας χαριτος ὑπηρετε Ιησε Χριςε και τε συνεργου πνευματος, βελησει Θεε δυνατα γινεται. ἀδυνατον γουν τη ἀνθρωπινη φυσει ὑπαρχόν σοφιας κτησις ἡ τα παντα κατεσκευαςαι· παντα γαρ κατα τον Δαυιδ ὁ Θεος ἐν σοφια ἐποιησε· δυνατον ἐξ ἀδυνατε γινεται δια τε κυριε ἡμων Ιησε Χριςε, ὁς ἐγεννηθη σοφια ἡμιν ἀπο Θεε, δικαιοσυνη τε και ἁγιασμος και ἀπολυτρωσις. τις γαρ ἀνθρωπος γνωσεται βελην Θεε; ἡ τις ἐνθυμηθησεται τι θελει ὁ κυριος; ἐπει λογισμοι θνητων δειλοι και ἐπισφαλεις αἱ ἐπινοιαι ἡμων· φθαρτον γαρ σωμα βαρυνει ψυχην, και βριθει το γεωδες σκηνος νουν πολυφροντιδα, και μογις εἰκαζομεν τα ἐπι γης, τα δε ἐν ἐρανοις τις ἐξιχνιασε; τις δ' ἐκ ἀν εἰποι ἀδυνατον εἰναι ἀνθρωπῳ ἐξιχνιασαι τα ἐν ἐρανοις; ἀλλ' ὁμως τετο το ἀδυνατον, τη ὑπερβαλλουση χαριτι τε Θεε δυνατον γινεται· ὁ γαρ ἁρπαγεις εἰς τριτον ἐρανον, ἐξιχνιασε ταχα τα ἐν τοις τρισιν ἐρανοις, δια το ἀκηκοεναι ἀῤῥητα ῥηματα, ἁ μη ἐξον ἀνθρωπῳ λαλησαι ἠν. τις δε δυναται εἰπειν ὁτι δυνατον ἀνθρωπῳ γνωσθηναι τον τε κυριε νουν; ἀλλα και τετο ὁ Θεος δια Χριςε χαριζεται.... το θελημα τε κυριε ἑαυτων· ἐκετι, ὁτε διδασκει αὐτους το θελημα τε κυριε εἰναι θελοντος, ἀλλα εἰς φιλον μεταβαλλοντος τουτοις, ὡν κυριος προτερον ἠν. ἀλλα και ὡς ἐδεις οἰδεν ἀνθρωπων τα τε ἀνθρωπε, εἰ μη το πνευμα τε ἀνθρωπε το ἐν αὐτῳ. ἐτω και τα τε Θεε ἐδεις οἰδεν, εἰ μη το πνευμα τε Θεε. εἰ δε μηδεις οἰδε τα τε Θεε, εἰ μη το πνευμα τε Θεε, ἀδυνατον εἰδεναι ἀνθρωπον τα τε Θεε. και τετο δε κατανοησον, πως δυ-

ORIGENIS DE ORATIONE.

1. QUæ, quod maxima ſint & ſupra hominem poſita longoque intervallo caducam naturam noſtram ſuperent, impoſſibilia comprehenſu rationali & mortali generi ſunt: ea multa & immenſa gratia Dei quæ in homines a Deo effunditur per infinitæ in nos gratiæ miniſtrum Jeſum Chriſtum & ei cooperantem ſpiritum, fiunt Dei voluntate poſſibilia. Cum igitur impoſſibile ſit humanæ naturæ ſapientiam acquirere qua omnia condita ſunt (*Omnia* enim juxta Davidem *in ſapientia* fecit Deus) id poſſibile fit ex impoſſibili per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum *qui factus eſt nobis ſapientia a Deo & juſtitia & ſanctificatio & redemtio. Quis enim hominum poterit ſcire conſilium Dei? Aut quis poterit cogitare quid velit Deus? Cogitationes enim mortalium timidæ & incertæ providentiæ noſtræ. Corpus enim quod corrumpitur, aggravat animam, & terrena inhabitatio deprimit ſenſum multa cogitantem. Et difficile æſtimamus quæ in terra ſunt. Quæ autem in cælis ſunt quis inveſtigavit?* Quis neget impoſſibile homini eſſe inveſtigare quæ ſunt in cælis? Impoſſibile tamen iſtud immenſa Dei gratia poſſibile fit: qui enim ad tertium cœlum raptus eſt, is forte quæ in tribus cœlis eſſent, inveſtigavit, cum audiſſet *arcana verba quæ non licebat homini loqui.* Quis dicat poſſe hominem cognoſcere ſenſum Domini? Sed & hoc Deus per Chriſtum largitur ....voluntate Domini ſui. Non etiam cum eos docet voluntatem ejus qui Dominus eſſe velit, ſed qui ſe in amicum converterit eorum quorum ante Dominus erat. Quin etiam ut nemo *hominum ſcit quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt: ita & quæ Dei ſunt, nemo cognovit niſi ſpiritus Dei.* Quod ſi nemo cognovit quæ Dei ſunt niſi ſpiritus Dei, impoſſibile eſt hominem cognoſcere

 quæ

pene impoſſibile intellectui noſtro, in ſuperioribus ſingula differentes oſtendimus.

36. Puto ſane operi huic noſtro contrarium non videri ſi etiam de immortalitate rationabilium naturarum quam poſſumus breviter repetamus. Omnis qui participat alicujus cum eo qui ejusdem rei particeps eſt, ſine dubio unius ſubſtantiæ eſt, uniusque naturæ. Ut puta omnes oculi lucis participant, & ideo omnes oculi qui de luce participant, unius naturæ ſunt. Sed licet omnis de luce participet oculus, tamen quoniam alius acutius, alius obtuſius videt, non omnis oculus æqualiter de luce participat. Et rurſum: Omnis auditus vocem vel ſonum recipit, & ideo omnis auditus unius naturæ eſt. Verum pro qualitate puri & ſinceri auditus unusquisque velocius audit, vel tardius. Transeamus ergo ab his ſenſibilibus exemplis ad intellectualium contemplationem. Omnis mens quæ de intellectuali luce participat (*), cum omni mente quæ ſimili modo de intellectuali luce participat, unius ſine dubio debet eſſe naturæ. Si ergo cæleſtes virtutes intellectualis lucis, id eſt, divinæ naturæ per hoc quod ſapientiæ & ſanctificationi participium ſumunt, & humanæ animæ ejusdem lucis & ſapientiæ participium ſumſerunt, & ita ſunt unius naturæ ad invicem uniusque ſubſtantiæ. Incorruptæ autem ſunt & immortales cæleſtes virtutes, immortalis ſine dubio & incorrupta erit etiam animæ humanæ ſubſtantia. Non ſolum autem, ſed quoniam ipſa patris & filii & Spiritus ſancti natura, cujus ſolius intellectualis

(*) *Intellectualem rationabilemque naturam ſentit Deus & unigenitus Filius ejus & Spiritus ſanctus: ſentiunt Angeli & Poteſtates, cateraque Virtutes; ſentit interior homo qui ad imaginem & ſimilitudinem Dei conditus eſt. Ex quo concluditur Deum & hæc quodammodo unius eſſe ſubſtantiæ.* Verſio Hieron. in Epiſt. ad Avitum.

lis lucis univerſa creatura participium trahit, incorrupta eſt & æterna, valde conſequens & neceſſarium eſt etiam omnem ſubſtantiam quæ æternæ illius naturæ participium trahit, perdurare etiam ſemper, & incorruptibilem eſſe & æternam, ut divinæ bonitatis æternitas etiam in ea intelligatur, dum & æterni ſunt hi qui ejus beneficia conſequuntur. Sed ſicut percipiendæ lucis diverſitas ſervata eſt in exemplis, cum vel obtuſior vel acutior obtutus deſignatus eſt intuentis: ita etiam de patris & filii & ſancti Spiritus participatione ſervanda eſt pro intentione ſenſus vel mentis capacitate diverſitas. Alioquin conſideremus, ſi non etiam impium videtur ut mens quæ Dei capax eſt, ſubſtantialem recipiat interitum: tanquam hoc ipſum quod intelligere Deum poteſt & ſentire, non ei ſufficere poſſit ad perpetuitatem, maxime cum etiamſi per negligentiam decidat mens ne pure & integre in ſe recipiat Deum, ſemper tamen habeat in ſe velut ſemina quædam reparandi ac renovandi melioris intellectus, cum ad imaginem & ſimilitudinem Dei qui creavit eum, interior homo qui & rationalis dicitur, renovatur. Propter quod & propheta dicit: *Reminiſcentur & convertentur ad Dominum omnes fines terræ, & adorabunt in conſpectu ejus familiæ omnes gentium.*

37. Si quis vero audet ſubſtantialem corruptionem dare ei qui ſecundum imaginem & ſimilitudinem Dei factus eſt, ut ego puto, etiam in ipſum filium Dei cauſam impietatis extendit. Imago namque Dei etiam ipſe appellatus eſt in ſcripturis. Aut certe accuſet qui hæc ita vult, ſcripturæ auctoritatem quæ dicit ad imaginem Dei factum eſſe hominem: in quo & manifeſte divinæ imaginis cognoſcuntur indicia, non per effigiem corporis quæ corrumpitur, ſed per animi prudentiam, per juſtitiam, per moderationem, per virtutem, per ſapientiam, per diſciplinam, per omnem denique virtutum chorum, quæ cum Deo

inſint per ſubſtantiam, in homine poſſunt eſſe per induſtriam, & per imitationem Dei, ſicut & Dominus deſignat in Evangelio, dicens: *Eſtote ergo miſericordes ſicut & Pater veſter miſericors eſt.* Et, *Eſtote perfecti ſicut & Pater veſter perfectus eſt.* Unde evidenter oſtenditur quod in Deo quidem hæ omnes virtutes ſemper ſunt, nec unquam accedere poſſunt aut recedere, ab hominibus vero paulatim & ſingulæ quæque conquiruntur. Unde etiam conſanguinitatem quamdam per hæc habere videntur ad Deum: & cum Deus omnia noverit, & nihil eum rerum intellectualium ex ſe lateat (ſolus enim Deus pater & unigenitus filius ejus, & Spiritus ſanctus non ſolum eorum quæ creavit, verum etiam ſui ſcientiam tenet) poteſt tamen & rationabilis mens proficiens a parvis ad majora, & a viſibilibus ad inviſibilia, pervenire ad intellectum perfectiorem. Eſt enim in corpore poſita, & ex ipſis ſenſibilibus quæ ſunt corporea ad intellectualia proficit. Verum ne cui videatur indecenter dictum inſenſibilia eſſe quæ intellectualia ſunt, utemur exemplo ſententiæ Salomonis dicentis: *Senſum quoque divinum invenies.* In quo oſtendit non corporali ſenſu, ſed alio quodam quem divinum nominat, ea quæ intellectualia ſunt, requirenda. Hoc autem ſenſu nobis intuendum eſt etiam de his ſingulis quæ ſupra diximus, rationabilibus, & hoc ſenſu audienda ſunt iſta quæ loquimur, & conſideranda quæ ſcribimus. Nam divina natura, etiam taciti quæ intra nos volvamus, agnoſcit. De his autem quæ diximus, vel de reliquis quæ conſequentia ſunt, ſecundum hanc formam quam ſupra expoſuimus, ſentiendum eſt.

MONI-

MONITUM
AD
ORIGENIS
DE ORATIONE
LIBELLUM.

LIBELLUM de Oratione *ab Origene conſcriptum eſſe teſtatur Pamphilus martyr in Apo-ia pro eodem Origene:* In tam multis, *inquit*, tam diverſis Origenis libris, nuſquam omnino 'enitur unus ab eo liber proprie de anima con-iptus; ſicut habet vel de Martyrio, vel de ATIONE, vel Reſurrectione. *Hunc porro de Ora-ne librum, eum ipſum eſſe qui Oxonii anno* 1686. *theatro Scheldeniano primum in lucem prodiit, ne-nem arbitror inficias iturum qui ſalis critici paulu-n deguſtaverit. Præterquam quod enim codex Colber-us* 3607. *qui inſigne hujus operis fragmentum a nu-ro* 31. *ad finem usque exhibet, Origeni id tribuit, te quælibet fere hujus libelli pagina auctorem Ada-ntium noſtrum profitetur. Eadem ibi quæ in cate-ejus operibus, cernitur pietas, eadem humilitas, m ſtylus, eadem denique quæ aut cenſura egent aut ia, ſingulares opiniones de oratione quæ* προσευχὴ *dicitur.*

dicitur, non ad Filium, ſed ad ſolum Patrem per Filium dirigenda; de Aſtris animatis; de libero ad bene vel male agendum arbitrio quo animas quemlibet ſtatum adeptas docet ſemper frui; de perpetuo animarum aſcenſu ad ſuperiora, & lapſu ad inferiora; de futura rerum omnium in fine reſtitutione, proindeque diaboli forſitan ac cæterorum dæmonum non deſperanda ſalute ſi converti voluerint; de ſphærica corporum in Reſurrectione figura, &c. Præterea ut pleraque Origenis opera Ambroſii nomine inſcribuntur, ſic & libellus iſte ſcriptus eſt Ambroſii & Tatianæ hortatu.

2. Quis fuerit Ambroſius, norunt omnes qui de Origene noſtro aliquid inaudiverunt, & de illo jam ſupra dictum eſt. Quænam vero fuerit Tatiana, vix conjecturis licet aſſequi. Elogia quæ cum Ambroſio partitur, communia utriusque mandata, & obſequium utrique ſimul ab Origene præſtitum ſummam inter illos interveniſſe conjunctionem ſuaderent, conjugesque fuiſſe, niſi contra apparuiſſet ex Epiſtola ad Africanum, Ambroſii uxorem Marcellam fuiſſe appellatam. Videtur ergo ſupereſſe, ut Tatianam in proximo conjunctionis, ſororis nimirum gradu ſtatuamus: præſertim cum ex Origenis Exhortatione ad Martyrium Ambroſio in vinculis conſtituto inſcripta, illum non modo natos atque fratres, ſed & ſorores habuiſſe conſtet. Quin etiam ab Origene hujus libri περὶ εὐχῆς num. 2. deſcribitur Tatiana tanquam provectæ ætatis, nec-non ipſa & Ambroſius ſub finem operis γνησιώτατοι ἀδελφοὶ, fratres germani *dicuntur. Verum quamquam hæc admodum probabilia*

ſunt,

ſunt, non pro certis tamen haberi velim. Nihil enim vetat Ambroſii uxorem quæ in Epiſtola ad Africanum Marcella vocatur, Tatianæ quoque nomen habuiſſe. Neque magni momenti eſt quod libri περι ἐυχης num. 2. Tatiana tanquam provecta ætatis deſcribitur, & ſub finem operis ipſa & Ambroſius γνησιωτατοι ἀδελφοι ſalutantur. Nam utrobique poteſt figurata eſſe locutio, nec aliter forte ambo germaniſſimi fratres *appellantur, quam in Chriſto, eodem prope modo quo Ambroſium ipſum fratrem ſuum vocat Origenes initio tom. 2. Commentariorum in Joannem.*

2. *De anno quo hic de Oratione libellus ſcriptus ſit, nihil certi ſtatui poteſt. Id unum ex iis quæ leguntur num. 23. diſcimus, ſcriptum illum eſſe editis jam in Geneſim tomis. Cum autem octo ſolum priores in Geneſim tomi ante annum 231. quo ex Alexandria urbe diſceſſit Origenes, ſimiliterque quatuor de Principiis libri poſt primum in Geneſim tomum conſcripti ſint, merito colligimus librum περι ἐυχης, poſt Origenis ex Alexandria diſceſſum elucubratum eſſe, & quatuor περι ἀρχων libris eſſe poſteriorem.*

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΠΕΡΙ ΕΥΧΗΣ.

ΤΑ δια το ἐιναι μεγιςα και ὑπερ ἀνθρωπον τυγχανειν, ἐις ὑπερβολην τε ὑπερανω της ἐπικηρȣ φυσεως ἡμων, ἀδυνατα τῳ λογικῳ· και θνητῳ γενει καταλαβειν· ἐν πολλῃ και ἀμετρητῳ ἐκχεομενῃ ἀπο Θεȣ ἐις ἀνθρωπȣς χαριτι Θεȣ δια τȣ της ἀνυπερβλητȣ ἐις ἡμας χαριτος ὑπηρετȣ Ιησȣ Χριςȣ και τȣ συνεργου πνευματος, βȣλησει Θεȣ δυνατα γινεται. ἀδυνατον γουν τῃ ἀνθρωπινῃ φυσει ὑπαρχὸν σοφιας κτησις ἡ τα παντα κατεσκευαςαι· παντα γαρ κατα τον Δαυιδ ὁ Θεος ἐν σοφιᾳ ἐποιησε· δυνατον ἐξ ἀδυνατȣ γινεται δια τȣ κυριȣ ἡμων Ιησȣ Χριςȣ, ὁς ἐγεννηθη σοφια ἡμιν ἀπο Θεȣ, δικαιοσυνη τε και ἁγιασμος και ἀπολυτρωσις. τις γαρ ἀνθρωπος γνωσεται βȣλην Θεȣ; ἡ τις ἐνθυμηθησεται τι θελει ὁ κυριος; ἐπει λογισμοι θνητων δειλοι και ἐπισφαλεις αἱ ἐπινοιαι ἡμων· φθαρτον γαρ σωμα βαρυνει ψυχην, και βριθει το γεωδες σκηνος νουν πολυφροντιδα, και μογις εἰκαζομεν τα ἐπι γης, τα δε ἐν ȣρανοις τις ἐξιχνιασε; τις δ' ȣκ ἀν εἰποι ἀδυνατον ἐιναι ἀνθρωπῳ ἐξιχνιασαι τα ἐν ȣρανοις; ἀλλ' ὁμως τȣτο το ἀδυνατον, τῃ ὑπερβαλλουσῃ χαριτι τȣ Θεȣ δυνατον γινεται· ὁ γαρ ἁρπαγεις ἐις τριτον ȣρανον, ἐξιχνιασε ταχα τα ἐν τοις τρισιν ȣρανοις, δια το ἀκηκοεναι ἀρρητα ῥηματα, ἁ μη ἐξον ἀνθρωπῳ λαλησαι ἠν. τις δε δυναται εἰπειν ὁτι δυνατον ἀνθρωπῳ γνωσθηναι τον τȣ κυριȣ νουν; ἀλλα και τȣτο ὁ Θεος δια Χριςȣ χαριζεται.... το θελημα τȣ κυριȣ ἑαυτων· ȣκετι, ὁτε διδασκει αὐτους το θελημα τȣ κυριȣ ἐιναι θελοντος, ἀλλα ἐις φιλον μεταβαλλοντος τουτοις, ὠν κυριος προτερον ἠν. ἀλλα και ὡς ȣδεις οἰδεν ἀνθρωπων τα τȣ ἀνθρωπȣ, ἐι μη το πνευμα τȣ ἀνθρωπȣ το ἐν αὐτῳ. ȣτω και τα τȣ Θεȣ ȣδεις οἰδεν, ἐι μη το πνευμα τȣ Θεȣ. ἐι δε μηδεις οἰδε τα τȣ Θεȣ, ἐι μη το πνευμα τȣ Θεȣ, ἀδυνατον ἐιδεναι ἀνθρωπον τα τȣ Θεȣ. και τȣτο δε κατανοησον, πως δυ-

νατον

ORIGENIS DE ORATIONE.

1. QUæ, quod maxima ſint & ſupra hominem poſita longoque intervallo caducam naturam noſtram ſuperent, impoſſibilia comprehenſu rationali & mortali generi ſunt: ea multa & immenſa gratia Dei quæ in homines a Deo effunditur per infinitæ in nos gratiæ miniſtrum Jeſum Chriſtum & ei cooperantem ſpiritum, fiunt Dei voluntate poſſibilia. Cum igitur impoſſibile ſit humanæ naturæ ſapientiam acquirere qua omnia condita ſunt (*Omnia* enim juxta Davidem *in ſapientia* fecit Deus) id poſſibile fit ex impoſſibili per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum *qui factus eſt nobis ſapientia a Deo & juſtitia & ſanctificatio & redemtio. Quis enim hominum poterit ſcire conſilium Dei? Aut quis poterit cogitare quid velit Deus? Cogitationes enim mortalium timidæ & incertæ providentiæ noſtræ. Corpus enim quod corrumpitur, aggravat animam, & terrena inhabitatio deprimit ſenſum multa cogitantem. Et difficile æſtimamus quæ in terra ſunt. Quæ autem in cælis ſunt quis inveſtigavit?* Quis neget impoſſibile homini eſſe inveſtigare quæ ſunt in cælis? Impoſſibile tamen iſtud immenſa Dei gratia poſſibile fit: qui enim ad tertium cœlum raptus eſt, is forte quæ in tribus cœlis eſſent, inveſtigavit, cum audiſſet *arcana verba quæ non licebat homini loqui.* Quis dicat poſſe hominem cognoſcere ſenſum Domini? Sed & hoc Deus per Chriſtum largitur....voluntate Domini ſui. Non etiam cum eos docet voluntatem ejus qui Dominus eſſe velit, ſed qui ſe in amicum converterit eorum quorum ante Dominus erat. Quin etiam ut nemo *hominum ſcit quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt: ita & quæ Dei ſunt, nemo cognovit niſi ſpiritus Dei.* Quod ſi nemo cognovit quæ Dei ſunt niſi ſpiritus Dei, impoſſibile eſt hominem cognoſcere

νατον γινεται. ἡμεις δὲ, φησιν, ȣ̓ το πνευμα τȣ κοσμȣ ἐλαβομεν, ἀλλα το πνευμα το ἐκ τȣ θεȣ, ἱνα εἰδωμεν τα ὑπο τȣ θεȣ χαρισθεντα ἡμιν, ἁ και λαλȣμεν ȣ̓κ ἐν διδακτοις ἀνθρωπινης σοφιας λογοις, ἀλλ᾽ ἐν διδακτοις τȣ πνευματος.

Αλλ᾽ εἰκος, Αμβροσιε θεοσεβεϛατε και φιλοπονωτατε, και Τατιανη κοσμιωτατη και ἀνδρειοτατη, ἀφ᾽ ἡς ἐκλελοιπεναι τα γυναικεια, ὁν τροπον ἐκλελοιπει τῃ Σαῤῥᾳ, ἠδη εὐχομαι, ὑμας ἀπορειν τι δηποτε περι εὐχης προκειμενȣ ἡμιν τȣ λογȣ, ταυτα ἐν προοιμιοις περι των ἀδυνατων ἀνθρωποις δυνατων χαριτι θεȣ γινομενων εἰρηται. ἐν των ἀδυνατων ὁσον ἐπι τῃ ἀσθενειᾳ ἡμων πειθομαι τυγχανειν, τρανωσαι τον περι της εὐχης ἀκριβως και θεοπρεπως παντα λογον, και τον περι τȣ τινα τροπον εὐχεσθαι δει, και τινα ἐπι της εὐχης λεγειν προς θεον, και ποιοι καιροι ποιων καιρων προς την εὐχην εἰσιν ἐπιτηδειοτεροι .... τον δια την ὑπερβολην των ἀποκαλυψεων εὐλαβουμενον, μη τις εἰς αὐτον λογισηται ὑπερ ὁ βλεπει ἡ ἀκουει ἐξ αὐτȣ, ὁμολογειν καθο δει προσευχεσθαι μη εἰδεναι· ὁ γαρ δει προσευξασθαι, φησι, καθο δει ȣ̓κ οἰδαμεν. ἀναγκαιον δε ȣ̓ το προσευχεσθαι μονον, ἀλλα και το προσευχεσθαι καθο δει, και προσευχεσθαι ὁ δει. ἱνα γαρ και ὁ δει προσευχεσθαι δυνηθωμεν καταλαβειν, ἐλλιπες ἐϛι τȣτο, ἐαν μη και το καθο δει προλαβωμεν. τι δε ἡμιν ὀφελος τȣ καθο δει, μη εἰδωσιν εὐχεσθαι ἁ δει; το μεν ἐν ἑτερον τȣτων, λεγω δη το ὁ δει, οἱ λογοι εἰσι της εὐχης· το δε καθο δει, ἡ καταϛασις τȣ εὐχομενȣ· οἱον ὡς ἐπι παραδειγματος, το μεν ὁ δει, αἰτειτε τα μεγαλα, και τα μικρα ὑμιν προϛεθησεται. και, αἰτειτε τα ἐπȣρανια, και τα ἐπιγεια ὑμιν προϛεθησεται. και, προσευχεϛε ὑπερ των ἐπηρεαζοντων ὑμας. και, δεηθητε οὐν τȣ κυριȣ τȣ θερισμȣ, ἱνα ἐκβαλῃ ἐργατας εἰς τον θερισμον αὐτȣ. και, προσευχεσθε μη εἰσελθειν εἰς πειρασμον. και, προσευχεσθε ἱνα μη γενηται ὑμων ἡ φυγη χειμωνι, μηδε σαββατῳ. και, προσευχομενοι δε, μη βαττολογησητε· και εἰ τι τοι-

τοις

quæ Dei ſunt. Id tamen quomodo poſſibile fiat, attende. *Nos autem*, inquit, *non ſpiritum hujus mundi accepimus, ſed ſpiritum qui ex Deo eſt, ut ſciamus quæ a Deo donata ſunt nobis: quæ & loquimur, non in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in doctrina ſpiritus.*

2. Dubitatis fortaſſe, Ambroſi piiſſime & laborioſiſſime, tuque ornatiſſima & fortiſſima Tatiana, cui, ut olim Saræ, deſiiſſe fieri muliebria jam gaudeo, cur tandem, cum nobis propoſitum ſit de oratione dicere, hæc præfatus ſim de iis quæ cum ſint impoſſibilia hominibus, gratia Dei fiunt poſſibilia. Mihi videtur unum eſſe ex his impoſſibilibus, quantum ad noſtram attinet infirmitatem, omnem de oratione ſermonem accurate & digne Deo tractare, ac perſpicuum facere & docere quid & quomodo orandum ſit, quæ ſint in oratione dicenda Deo, quæ ſint temporibus tempora orationi opportuniora .... eum qui propter magnitudinem revelationum verebatur ne quis ipſum exiſtimaret ſupra id quod videret aut audiret ex ipſo, confiteri ſe quomodo orandum eſſet ignorare. *Nam quid oremus*, inquit, *ſicut oportet neſcimus.* Neceſſe eſt autem non orare ſolum, ſed & orare ſicut oportet, & orare quod oportet. Nam etſi quid oporteat orare comprehendere potuerimus, mancum id erit, niſi illud *ſicut oportet* adjunxerimus. Quid vero nobis proderit ſicut oportet orare, ignorantibus quid orare oporteat? Horum alterum, nempe orare quod oportet, ipſe eſt orationis ſermo: alterum, orare ſicut oportet, ſtatus ipſius orantis eſt. Exempli gratia, hæc ſunt quæ orare oportet: *Petite magna & parva adjicientur vobis.* Et, *Petite cæleſtia, & terreſtria vobis adjicientur.* Et, *Orate pro calumniantibus vos.* Et, *Rogate Dominum meſſis ut mittat operarios in meſſem ſuam.* Et, *Orate ne intretis in tentationem.* Et, *Orate ut non fiat fuga veſtra in hieme vel ſabbato.* Et, *Orantes autem nolite multum loqui*, & ſi quid his affine eſt. Quomodo autem

τοις ἐστι παραπλησιον. το δε καθο δει, βουλομαι οὐν προσευχεσθαι τους ἀνδρας ἐν παντι τοπῳ ἐπαιροντας ὁσιους χειρας χωρις ὀργης και διαλογισμου. ὡσαυτως και γυναικας ἐν καταστολῃ κοσμιως, μετα αἰδους και σωφροσυνης κοσμειν ἑαυτας, μη ἐν πλεγμασιν, ἠ χρυσῳ, ἠ μαργαριταις, ἠ ἱματισμῳ πολυτελει· ἀλλ᾽, ὁ πρεπει γυναιξιν ἐπαγγελλομεναις θεοσεβειαν, δἰ ἐργων ἀγαθων. του δε καθο δει διδασκαλικον ἐστι και το, ἐαν οὐν προσφερῃς το δωρον σου ἐπι το θυσιαστηριον, κἀκει μνησθεις ὁτι ὁ ἀδελφος σου ἐχει τι κατα σου, ἀφες ἐκει το δωρον σου ἐμπροσθεν του θυσιαστηριου, και ὑπαγε, πρωτον διαλλαγηθι τῳ ἀδελφω σου, και τοτε ἐλθων προσφερε το δωρον σου. ποιον γαρ θεω δωρον ἀπο του λογικου μειζον ἀναπεμπεσθαι δυναται εὐωδους λογου εὐχης προσφερομενης ἀπο συνειδοτος μη ἐχοντος δυσωδες ἀπο της ἁμαρτιας; ἐστι δε του καθο δει, το, μη ἀποστερειτε ἀλληλους, ἐαν μη τι ἐκ συμφωνιας προς καιρον, ἱνα σχολασητε τῃ προσευχῃ. και παλιν ἐπι το αὐτο ἠτε, ἱνα μη ἐπιχαρῃ ὑμιν ὁ σατανας δια την ἀκρασιαν ὑμων· δια τουτων γαρ ἐμποδιζεται το καθο δει, ἐαν μη και των κατα τον γαμον σιωπασθαι ἀξιων μυστηριων το ἐργον σεμνοτερον και βραδυτερον και ἀπαθεστερον γινηται. της λεγομενης ἐνταυθοι συμφωνιας το ἀσυμφωνον του παθους ἀφανιζουσης, και την ἀκρασιαν ἀναλισκουσης, του τε σατανα το ἐπιχαιρησικακον κωλυουσης. προς τουτοις του καθο δει ἐστι διδασκαλικον, το, ἐαν στηκητε προσευχομενοι, ἀφιετε, εἰ τι ἀν ἐχητε κατα τινος. και το παρα τω Παυλῳ δε, πας ἀνηρ εὐχομενος ἠ προφητευων κατα κεφαλης ἐχων, καταισχυνει την κεφαλην αὐτου· πασα δε γυνη προσευχομενη ἠ προφητευουσα ἀκατακαλυπτῳ τῃ κεφαλῃ, καταισχυνει την κεφαλην ἑαυτης, του καθο δει ἐστι παραστατικον. ἀλλα ταυτα παντα ἐπισταμενος Παυλος, και τουτων πολλαπλασιονα ἀπο νομου και προφητων, του τε εὐαγγελικου πληρωματος παραθεσθαι δυναμενος μετα ποικιλοτητος της εἰς ἑκαστον διηγησεως, ἀπο διαθεσεως οὐ μετριαζουσης μονον, ἀλλα και ἀληθευουσης φησιν· ὁρων δε και μετα ταυτα

παντα

autem orandum ſit: *Volo autem viros orare in omni loco levantes puras manus ſine ira & diſceptatione. Similiter & mulieres in habitu ornato cum verecundia & ſobrietate ornantes ſe, & non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut veſte pretioſa: ſed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona.* Modum etiam orandi nos illud docet: *Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adverſum te: relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum.* Nam quod majus Deo donum a rationali natura mitti poteſt quam ſuaveolens ſermo orationis ab ea mente oblatæ quæ nullius ſibi maleolentis peccati conſcia ſit? Eſt & illud de modo quo oportet orare: *Nolite fraudare invicem, niſi forte ex conſenſu ad tempus, ut vacetis orationi, & iterum revertimini in idipſum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam veſtram.* His enim modus orationis debitus impeditur, niſi etiam ille actus nuptialis ſecreti de quo maxime ſilere decet, & rarius. ſedatioreque animo ac minus impotenti fiat: cum is qui hic dicitur conſenſus diſcordiam animi affectuum evanidam reddat, conſumat incontinentiam, gaudentemque malis noſtris Satanam prohibeat. Præterea quomodo ſit orandum, & illud docet: *Cum ſtabitis ad orandum, dimittite ſi quid habetis adverſus aliquem.* Et quod habet Paulus: *Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput ſuum; omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput ſuum* id modum orandi præbet. Quæ cum omnia ſciret Paulus hisque multo plura & a lege & a Prophetis & ab Evangelica plenitudine depromere poſſet, & varie, ſingula ac copioſe exponere; non modeſta tantum mente ſed veraci, videns poſt hæc omnia quantum abſit quin ſciat quid orandum ſit ſicut oportet, ait: *Quid oremus ſicut oportet neſcimus.* Id autem huic ſermoni ſubjungit unde defectus ille ſuppleri poſſit ei

qui

παντα ὁσον ἀπολειπεται του εἰδεναι προσευξασθαι τι δει καθο δει· το δε ὁτι προσευξασθαι δει καθο δει οὐκ οἰδαμεν. και τουτο τῳ λογῳ προστιθησιν, ὁθεν ἀναπληρουται το ἐλλειπον τῳ μη εἰδοτι μεν, ἑαυτον δε ἀξιον του ἀναπληρωθηναι ἐν αὐτῳ το ἐλλειπον, παρασκευασαντι· λεγει γαρ, ὁτι αὐτο το πνευμα στεναγμοις ἀλαλητοις ὑπερεντυγχανει τῳ θεῳ· ὁ δε ἐρευνων τας καρδιας οἰδε τι το φρονημα του πνευματος, ὁτι κατα θεον ἐντυγχανει ὑπερ ἁγιων. το δε ἐν ταις καρδιαις των μακαριων κραζον, ἀββα ὁ πατηρ, πνευμα, ἐπισταμενον ἐπιμελως τους ἐν τῳ σκηνει στεναγμους, ἀξιους τυγχανοντας εἰς το βαρυναι τους πεπτωκοτας ἠ παραβεβηκοτας, στεναγμοις ἀλαλητοις ὑπερεντυγχανει τῳ θεῳ· τους ἡμετερους δια την πολλην φιλανθρωπιαν και συμπαθειαν ἀναδεχομενον στεναγμους. κατα δε την ἐν αὐτῳ σοφιαν ὁρων την ταπεινωθεισαν εἰς χουν ψυχην ἡμων, και ἐν τῳ σωματι της ταπεινωσεως καθειργμενην, οὐ τοις τυχουσι στεναγμοις χρωμενον ὑπερεντυγχανει τῳ θεῳ, ἀλλα τισιν ἀλαλητοις ἐχομενοις των ἀῤῥητων λογων, ὡν οὐκ ἐξεστιν ἀνθρωπῳ λαλειν. τουτο δε το πνευμα οὐκ ἀρκουμενον τῳ ἐντυγχανειν τῳ θεῳ, ἐπιτεινον την ἐντευξιν ὑπερεντυγχανει· ἐγω οἰμαι ὁτι περι των ὑπερνικωντων· ὁποιος Παυλος ἠν λεγων· ἀλλ᾽ ἐν τουτοις πασιν ὑπερνικωμεν. εἰκος δ᾽ ὁτι ἐντυγχανει μονον περι των οὐ τηλικουτων μεν, ὡς ὑπερνικαν, οὐ τοιουτων δε παλιν ὡστε νικασθαι, ἀλλα νικωντων· ἐχομενον δε του, τι δε δει προσευξασθαι καθο δει οὐκ οἰδαμεν· ἀλλα το πνευμα στεναγμοις ἀλαλητοις ὑπερεντυγχανει τῳ θεῳ, το, προσευξομαι τῳ πνευματι προσευξομαι δε και τῳ νοΐ, ψαλω τῳ πνευματι, ψαλω και τῳ νοΐ· οὐδε γαρ δυναται ἡμων ὁ νους προσευξασθαι, ἐαν μη προ αὐτου το πνευμα πσοσευξηται, οἱονει ἐν ὑπηκοῳ αὐτου· ὡσπερ οὐδε ψαλαι και εὐρυθμως και ἐμμελως και ἐμμετρως και συμφωνως ὑμνησαι τον πατερα ἐν χριστῳ, ἐαν μη το πνευμα το παντα ἐρευνων και τα βαθη του θεου, προτερον αἰνεσει και ὑμνησει του νου τα βαθη ἠρευνηκε, και ὡς ἐξισχυσε κατειληφεν. ἐγω δε οἰομαι συναισθομενον τινα

των

qui neſcit quidem, ſe tamen exhibere conatur dignum cujus defectus ſuppleatur. Ait enim: *Ipſe ſpiritus poſtulat apud Deum gemitibus inenarrabilibus. Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſideret ſpiritus, quia ſecundum Deum poſtulat pro ſanctis.* Qui autem in beatorum cordibus clamat, *Abba pater*, ſpiritus, ſciens apprime eos qui ceciderunt aut transgreſſi ſunt, editis in hoc tabernaculo gemitibus aggravari magis, quam levari, gemitibus inenarrabilibus poſtulas apud Deum, noſtros ipſe gemitus pro ſua humanitate ac miſericordia ſuſcipiens. Videns autem pro ſua ſapientia *humiliatam in terra animam noſtram* & *corpore humilitatis* concluſam, gemitibus apud Deum poſtulat non quibuslibet, ſed inenarrabilibus quibusdam, affinibus ſcilicet *arcanorum verborum quæ non licet homini loqui.* Hic autem ſpiritus non contentus poſtulare, intenſiore oratione utitur & ſuperpoſtulat, pro iis, mea quidem ſententia, qui ſuperant, qualis erat Paulus cum diceret: *Sed in his omnibus ſuperamus.* Probabile eſt autem pro his tantum eum orare qui nec tales ſunt ut ſuperent, nec tales etiam ut vincantur, ſed qui vincunt. Porro huic loco, *Quid oremus ſicut oportet neſcimus; ſed ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*, affinis ille eſt: *Orabo ſpiritu, orabo & mente, pſallam ſpiritu, pſallam & mente.* Neque enim orare mens noſtra poteſt niſi ante ipſam, eaque quaſi audiente, oret Spiritus: ut neque pſallere & modulato ac numeroſo carmine conſonantique voce laudare Patrem in Chriſto, niſi *ſpiritus qui omnia ſcrutatur etiam profunda Dei* prius laudem & celebret eum cujus profunda ſcrutatus eſt, &, ut valuit, comprehendit. Equidem exiſtimo quempiam e Jeſu diſcipulis, cum ſibi conſcius eſſet quantum humana imbecillitas abeſſet a recto orandi modo: idque maxime cognoviſſet auditis doctis & magnis ſermonibus quos Salvator habuerat in ſua ad Patrem oratione, Domino oratione completa

dixiſſe:

των τε Ἰησε μαθητων της ἀνθρωπινης ἀσθενειας ἀπολει-
πομενης τε οἱ τροποι εὐχεσθαι δει, και μαλιςα τετ'
ἐγνωκοτα. ὁτι ἐπισημων και μεγαλων λογων, ἡ και
...παγγελλομενα ὑπο τε σωτηρος ἐν τῃ προς τον πατε-
... παυσαμενε τε προσευχεσθαι τῳ κυριῳ ειρηκε-
... διδαξαι ἡμας προσευχεσθαι, καθως και Ἰωαν-
... τες μαθητας αὐτε· ὁλος δε ὁ εἱρμος τε ῥητε
... ἐγενετο ἐν τῳ εἰναι αὐτον προσευχομενον ἐν
... ἐπαυσατο· εἰπε τις των μαθητων αὐτε
κυριε διδαξον ἡμας προσευχεσθαι καθως
... ἐδιδαξε προσευχεσθαι τες μαθητας αὐτε....
... ἐν τεθραμμενος τῃ νομικῃ κατηχησει και
... τροφη των λογων, των τε συναγωγων
... ως, οὐκ ἠπιςατο ὁπωσδηποτε εὐχεσθαι
... κυριον εὐχομενον ἐν τοπῳ τινι; ἀλ α τετο
... ειν· ηὐχετο μεν γαρ κατα τα Ἰεδαιων ἐθη,
... ονος ἐπιςημης ἑαυτον δεομενον εἰς τον περι
... τετον. τι δε και ὁ Ἰωαννης ἐδιδασκε τες μα-
... της εὐχης, ἀπο Ἱεροσολυμων και πασης της Ἰε-
... και της περιχωρε ἐρχομενες βαπτιζεσθαι προς
... εἰ μη τινα κατα το περισσοτερον εἰναι προφητε,
... περι της εὐχης, ἁπερ εἰκος, ὁτι ἐ πασι τοις βα-
... ενοις, ἀλλα τοις προς το βαπτιζεσθαι μαθητευο-
... ἐν ἀπορρητῳ παρεδιδε. αἱ τοιαυται δε εὐχαι αἱ
... πνευματικαι προσευχομενε ἐν τῃ καρδιᾳ των ἁγιων
... πνευματος ἀνεγραφησαν, πεπληρωμεναι ἀπορρητων
... θαυμασιων δογματων· ἐν μεν γαρ τῃ πρωτῃ των βα-
σιλειων, ἐκ μερες ἡ της Αννης· τῃ γαρ, ὁτε ἐπληθυνε προσ-
ευχομενη ἐνωπιον κυριε, λαλεσα ἐν τῃ καρδιᾳ αὐτης, ἐκ
...αρη, γραφη· ἐν δε ψαλμοις ὁ ἑκκαιδεκατος ψαλμος,
προσευχη τε Δαυιδ ἐπιγεγραπται, και ὁ ἐννατος και ὀγ-
δοηκοςος, προσευχη τῳ Μωυσῃ ἀνθρωπῳ τε Θεε. και ὁ
πρωτος και ἑκατοςος, προσευχη τῳ πτωχῳ, ὁταν ἀκη-
διασῃ, και ἐναντιον κυριε ἐκχεῃ την δεησιν αὐτε· αἱ τινες
προσευχαι ἐπει ἀληθως ἠσαν προσευχαι γινομεναι πνευ-
ματι λεγομεναι τε, και των δογματων της τε Θεε σοφιας

πεπλη-

dixiſſe: *Domine, doce nos orare, ſicut & Joannes docuit diſcipulos ſuos.* Omnis autem loci ſeries ſic habet: *Et factum eſt, cum eſſet in quodam loco orans ut ceſſavit, dixit unus ex ejus diſcipulis ad eum: Domine doce nos orare ſicut docuit & Joannes diſcipulos ſuos* .... An ne igitur homo legali innutritus diſciplinæ, propheticorum frequens auditor ſermonum & in Synagogis aſſiduus, utcumque orare neſciebat, donec orantem quodam in loco Dominum vidiſſet? At hoc abſurdum dictu eſt: orabat enim judaico more; majore vero ſcientia indigere ſe in illum de oratione locum videbat. Quid autem ipſe Joannes diſcipulos ſuos de oratione docebat cum ab Jeroſolymis & omni Judæa & omni regione circa Jordanem venirent, ut baptizarentur ab eo? Niſi credamus eum quod plus eſſet quam Propheta, vidiſſe circa orationem nonnulla, quæ probabile ſit non iis qui baptizabantur omnibus, ſed qui ſe ante baptiſmum erudiendos præbuiſſent, ſecreto tradidiſſe. Hujusmodi orationes vere ſpirituales, orante in cordibus ſanctorum Spiritu, plenæ recondita mirabilique doctrina deſcriptæ ſunt. In primo Regum oratio Annæ ex parte. Huic enim, *cum multiplicaret preces coram Domino & loqueretur in corde ſuo*, non opus fuit ſcriptura. In pſalmis autem pſalmus decimus ſextus *Oratio David* inſcriptus eſt. Octogeſimus nonus *Oratio Moyſi homini Dei.* Et centeſimus primus *Oratio pauperi, cum anxius fuerit & in conſpectu Domini effuderit precem ſuam.* Quæ orationes cum vere ſpiritu factæ & recitatæ orationes fuerint, etiam divinæ ſapientiæ præceptis plenæ ſunt, ut de iis quæ in ipſis promittuntur, dici poſſit: *Quis ſapiens & intelliget iſta? intelligens & ſciet hæc?* Cum igitur tam difficile ſit de oratione diſſerere, ut opus ſit & illuminante Patre & primogenito Verbo docente & cooperante Spiritu, ut dignum aliquid tanto argu-

mento intelligi ac dici poſſit, precor ut homo (neque enim mihi tantum tribuo ut orare in me ſpiritum putem antequam oratio quid ſit aſſecutus ſim) precor, inquam, uberrimam ac ſpiritualem nobis ejus cognitionem dari, & aperiri deſcriptas in Evangeliis orationes. Itaque jam de oratione dicere inſtituamus....

3. Primum εὐχῆς nomen, quod equidem obſervarim, ibi poſitum invenio, cum Jacob fratris Eſau iram fugiens in Meſopotamiam pergeret juxta Iſaac ac Rebeccæ monita. Sic autem habet locus ipſe: *Et vovit Jacob votum, (εὐχὴν) dicens, ſi fuerit Dominus Deus mecum & cuſtodierit me in via hac per quam ambulo, & dederit mihi panem ad veſcendum, & veſtimentum ad induendum, reverſuſque fuero proſpere ad domum patris mei: erit mihi Dominus in Deum, & lapis iſte quem erexi in titulum vocabitur domus Dei, cunctorumque quæ dederis mihi, decimas offeram tibi....* Ubi etiam notandum eſt nomen εὐχῆς ſæpe alio ſenſu accipi quam προσευχῆς, de eo nempe qui cum voto (εὐχὴ) talia ſe facturum promittit, ſi talia a Deo ſit conſecutus. Ponitur tamen illud vocabulum & conſueto loquendi modo (pro oratione) ut in Exodo hæc invenimus poſt ranarum plagam quæ inter decem eſt ordine ſecunda.... *Vocavit autem Pharao Moyſen & Aaron & dixit eis: orate Dominum ut auferat ranas a me & a populo meo: & dimittam populum ut ſacrificet Domino.* Si quis autem eo quod Pharaonis ſit illa vox *orate* (εὔξασθε) difficile ſibi perſuaſerit eam præter priorem voti ſignificatio-

 nem

ἔχον· εἶπε δὲ Μωϋσης προς Φαραω· ταξαι προς με, πο-
τε εὔξομαι περι σου και περι των θεραποντων σου και του
λαου σου, ἀφανισαι τους βατραχους ἀπο σου και ἀπο του λαου
σου, και ἐκ των οἰκιων ὑμων· πλην ἐν τω ποταμω ὑπο-
λειφθησονται. παρετηρησαμεν δε ἐπι ταις σκνιψι τη τρι-
τη μαστιγι, οὔτε Φαραω εὐχην γινεσθαι ἀξιοι, οὔτε Μωϋ-
σης εὔχεται. και ἐπι τη κυνομυια δε οὔση τεταρτη λεγει.
εὔξασθε οὖν περι ἐμου προς κυριον. ὅτε και εἶπε Μωϋσης
ὅτι ἐγω ἐξελευσομαι ἀπο σου, και εὔξομαι προς τον θεον,
και ἀπελευσεται ἡ κυνομυια ἀπο Φαραω και των θεραπον-
των αὐτου και του λαου αὐτου αὔριον. και μετ' ὀλιγα· ἐξηλ-
θε δε Μωϋσης ἀπο Φαραω και ηὔξατο προς τον θεον. πα-
λιν δε ἐπι της πεμπτης και ἕκτης μαστιγος, οὔτε Φαραω
ἀξιωσαντος εὐχην γινεσθαι· οὔτε Μωϋσεως εὐξαμενου, ἐπι
της ἑβδομης ἀποστολας Φαραω, ἐκαλεσε Μωϋσην και Αα-
ρων, και εἶπεν αὐτοις· ἡμαρτηκα το νυν· ὁ κυριος δικαιος,
ἐγω δε και ὁ λαος μου ἀσεβεις. εὔξασθε οὖν προς κυριον,
και παυσασθω του γενηθηναι φωνας θεου και χαλαζαν και
πυρ. και μετ' ὀλιγα· ἐξηλθε Μωϋσης ἀπο Φαραω ἐκτος
της πολεως, και ἐξεπετασε τας χειρας προς κυριον, και
αἱ φωναι ἐπαυσαντο. δια τι δε οὐκ εἴρηται, και ηὔξατο,
ὡς ἐπι των προτερων, ἀλλ' ἐξεπετασε τας χειρας προς
κυριον, εὐκαιροτερον ἐν ἀλλοις ἐξεταστεον. και ἐπι της ὀγ-
δοης δε μαστιγος φησιν ὁ Φαραω, και προσευξασθε προς
κυριον τον θεον ὑμων, και περιελετω ἀπ' ἐμου τον θανα-
τον τουτον. ἐξηλθε δε Μωϋσης ἀπο Φαραω, και ηὔξατο
προς τον θεον. πολλαχου δε εἴπομεν το ὀνομα της εὐχης
μη κατα το συνηθες τεταχθαι, ὥσπερ ἐπι του Ιακωβ.
ἀλλα και ἐν Λευιτικω, ἐλαλησε κυριος προς Μωϋσην λε-
γων, λαλησον τοις υἱοις Ισραηλ, και ἐρεις προς αὐτους·
ὃς εὔξηται εὐχην ὥστε τιμην της ψυχης αὐτου τω κυριω,
ἔσται ἡ τιμη του ἄρρενος ἀπο εἰκοσαετους, ἕως ἑξηκονταε-
τους, ἔσται αὐτου ἡ τιμη πεντηκοντα διδραχμα ἀργυριου
τω σταθμω τω ἁγιω. και ἐν Αριθμοις, και ἐλαλησε
κυριος προς Μωϋσην, λεγων· λαλησον τοις υἱοις Ισραηλ,
και ἐρεις προς αὐτους· ἀνηρ ἢ γυνη ὃς ἐαν μεγαλως εὔξηται

εὐχην

nem, etiam conſuetam orationis habere, obſer, vandum eſt quod ſequitur & ſic habet: *Dixitque Moyſes ad Pharaonem: conſtitue mihi quando deprecer pro te & pro ſervis tuis & pro populo tuo, ut abigantur ranæ a te & a populo tuo & a domibus veſtris & tantum in flumine remaneant.* Obſervavimus autem de ſciniphibus, quæ tertia plaga fuit, neque Pharaonem orationem fieri poſtulare, neque Moyſem orare. At de muſcis, quæ quarta fuit, ait: *Rogate pro me.* Quando & ait Moyſes: *Egreſſus a te orabo* (εὔξομαι) *Dominum, & recedet muſca a Pharaone & a ſervis ejus & a populo ejus cras.* Et paulopoſt, *Egreſſusque Moyſes a Pharaone oravit Deum.* Rurſus cum ad quintam & ſextam plagam neque Pharao poſtulaverit orationem fieri, neque Moyſes oraverit, ad ſeptimam *miſit Pharao & vocavit Moyſen & Aaron dicens ad eos: peccavi etiam nunc, Dominus juſtus: ego & populus meus impii. Orate igitur Dominum: & deſinant fieri tonitrua & grando & ignis.* Et poſt pauca: *Egreſſusque Moyſes a Pharaone ex urbe, tetendit manus ad Dominum & ceſſaverunt tonitrua.* Quare autem non dicatur *oravit*, ut in ſuperioribus, ſed *tetendit manus ad Dominum*, expendetur alibi opportunius. Ad octavam plagam ait Pharao: *Et rogate Dominum Deum veſtrum, ut auferat a me mortem iſtam. Egreſſusque Moyſes de conſpectu Pharaonis oravit Dominum.* Diximus nomen εὐχῆς ſæpe non vulgari ſenſu accipi, ut de Jacob vidimus. Sed & in Levitico: *Locutus eſt Dominus ad Moyſen dicens: loquere filiis Iſrael & dices ad eos: qui votum fecerit & ſpoponderit Domino animam ſuam, ſi fuerit maſculus a viceſimo anno uſque ad ſexageſimum annum, dabit quinquaginta ſiclos argenti ad menſuram ſanctuarii.* Et in Numeris: *Locutusque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: loquere ad filios Iſrael, & dices ad eos: vir ſive mulier cum fecerint votum* (εὐχὴν) *ut ſancti-*

εὐχην ἀφαγνισασθαι ἁγνειαν κυριῳ. ἀπο οἰνȣ και σικερα ἁγνισθησεται· και τα ἑξης περι τȣ καλουμενȣ Ναζιραιȣ. εἶτα μετ' ὀλιγα· και ἁγιασῃ την κεφαλην αὐτȣ ἐν ἐκεινῃ τῃ ἡμερᾳ ᾗ ἡγιασθη κυριῳ τας ἡμερας της εὐχης. και παλιν μετ' ὀλιγα· ὗτος ὁ νομος τȣ εὐξαμενȣ. ᾗ ἂν ἡμερᾳ πληρωσῃ ἡμερας εὐχης αὐτȣ. και παλιν μετ' ὀλιγον· και μετα ταυτα πιεται ὁ ηὐγμενος οἰνον· ὗτος ὁ νομος τȣ εὐξαμενȣ, ὃς ἐαν εὔξηται κυριῳ δωρον αὐτȣ περι της εὐχης, χωρις ὧν ἂν εὑρῃ ἡ χειρ αὐτȣ, κατα δυναμιν της εὐχης αὐτȣ, ἧς ἂν εὔξηται κατα τον νομον ἁγνειας. και προς τῳ τελει των Αριθμων· και ἐλαλησε Μωϋσης προς τȣς ἀρχοντας των φυλων υἱων Ισραηλ, λεγων· τȣτο το ῥημα ὃ συνεταξε κυριος· ἀνθρωπος ὃς ἐαν εὔξηται εὐχην κυριῳ, ἢ ὀμοσῃ ὁρκον ἢ ὁρισμῳ ὁρισηται περι της ψυχης αὐτȣ, ȣ̓ βεβηλωσει το ῥημα αὐτȣ· παντα ὅσα ἂν ἐξελθῃ ἐκ τȣ στοματος αὐτȣ ποιησει. ἐαν δε γυνη εὔξηται εὐχην κυριῳ, ἢ ὁρισηται ὁρισμον ἐν τῃ οἰκιᾳ τȣ πατρος αὐτης ἐν τῃ νεοτητι αὐτης, και ἀκȣσῃ ὁ πατηρ αὐτης τας εὐχας αὐτης και τȣς ὁρισμȣς αὐτης ȣ̔ς ὡρισατο κατα της ψυχης αὐτης, και παρασιωπησῃ ὁ πατηρ αὐτης, στησονται πασαι αἱ εὐχαι αὐτης· και παντες οἱ ὁρισμοι ȣ̔ς ὡρισατο κατα της ψυχης αὐτης, μενȣσιν αὐτῃ. και ἑξης τȣτοις τινα περι της τοιαυτης νομοθετει. κατα τȣτο το σημαινομενον ἐν ταις Παροιμιαις γεγραπται .... (Παγις) ἀνδρι ταχυ τι των ἰδιων ἁγιασαι. μετα γαρ το εὔξασθαι μετανοειν γινεται. και ἐν τῳ Εκκλησιαστῃ· ἀγαθον το μη εὔξασθαι ἢ το εὔξασθαι και μη ἀποδȣναι· και ἐν ταις Πραξεσι των ἀποστολων· εἰσιν ἀνδρες παρ' ἡμιν τεσσαρες εὐχην ἐχοντες ἐφ' ἑαυτων.

Οὐκ ἀλογον δη μοι ἐφανη το κατα τας γραφας σημαινομενον πρωτον διαστειλασθαι της εὐχης δυο σημαινȣσης· ὁμοιως δε και της προσευχης· και γαρ τȣτο το ὀνομα προς τῳ κοινῳ και συνηθει πολλαχȣ κειμενῳ, τετακται και ἐπι της κατα το συνηθες ἡμιν σημαινομενον της εὐχης ἐντε περι της Αννης λεγομενοις ἐν τῃ πρωτῃ των βασιλειων· και Ηλει ὁ ἱερευς ἐκαθητο ἐπι θρονȣ ἐπι φλιων ναων κυριȣ, και αὐ-

τη

ſicentur, & ſe voluerint Domino conſecrare, a vino & omni quod inebriare poteſt, abſtinebunt, & reliqua de eo qui Nazaræus dicebatur. Deinde poſt pauca, *Et ſanctificabit caput ſuum in die illa qua ſanctificatus eſt Domino, dies voti.* Iterum poſt pauca: *Et hæc eſt lex ejus qui vovit. Quacumque die impleverit dies voti ſui.* Et paulopoſt: *Et poſt hæc bibet, qui vovit, vinum. Hæc eſt lex ejus qui vovit, quicumque voverit munus ſuum Domino pro voto, absque iis quæ invenerit manus ejus, ſecundum potentiam voti ſui, quod utique voverit juxta legem puritatis.* Et ad finem Numerorum: *Et locutus eſt Moyſes ad principes tribuum filiorum Iſrael, dicens: hoc eſt verbum, quod præcepit Dominus: homo, quicumque voverit votum Domino, aut juraverit juramentum, aut definierit definitione de anima ſua; non prophanabit verbum ſuum: omnia, quæcumque exierint de ore ejus, faciet. Si autem voverit mulier votum Domino, aut definierit definitionem in domo patris ſui in juventute ſua, & audierit pater ejus vota ejus & definitiones ejus, quas definivit adverſus animam ſuam, & tacuerit pater ejus; & ſtabunt omnia vota ejus; & omnes definitiones, quas definivit adverſus animam ſuam, manebunt ei.* Et conſequenter nonnulla de ejusmodi femina lex præſcribit. Eadem ſignificatione in Proverbiis ſcriptum eſt: *Laqueus viro cito quid ex propriis ſanctificare: poſtea enim quam voverit, evenerit pœnitere.* Et in Eccleſiaſte. *Bonum eſt non vovere, quam vovere, & non reddere.* Et in Actibus Apoſtolorum: *Sunt nobis viri quatuor votum habentes ſuper ſe.*

4. Alienum igitur a ratione mihi viſum non eſt primum e duobus quæ εὐχῆς nomine ſignificantur e ſcripturis diſtinguere. Idem & de προσευχῆ faciendum. Nam & hoc nomen præter communem & conſuetam acceptionem qua ſæpe ſumitur, ponitur etiam eo ſenſu quo ſolet εὐχὴ uſurpari in iis quæ de Anna dicuntur in primo Regum. *Et Heli ſacerdote ſedente ſu-*

τη ψυχη πικρα· και προσηυξατο προς κυριον· και κλαυθμω ἐκλαυσε, και ηυξατο ευχην και ειπε· κυριε των δυναμεων, ἐαν ἐφορασει ἐπιδῃς ἐπι την ταπεινωσιν της δουλης σου, και μνησθῃς μου, και μη ἐπιλαθῃ της δουλης σου, και δως τη δουλη σου σπερμα ἀνδρος, και δωσω αὐτον τω κυριω δοτον πασας τας ἡμερας της ζωης αὐτου· και σιδηρος οὐκ ἀναβησεται ἐπι την κεφαλην αὐτου. δυναται μεντοιγε τις οὐκ ἀπιθανως ἐνταυτα, ἐπιςησας τω, προσηυξατο προς κυριον, και ηυξατο ευχην, ειπειν· ὁτι εἰ τα δυο πεποιηκε· τουτεςι προσηυξατο προς κυριον, και ηυξατο ευχην, μηποτε το μεν προσηυξατο ἐπι της συνηθως ἡμιν ὀνομαζομενης τετακται ευχης, το δε ηυξατο ευχην ἐπι του ἐν Λευϊτικω και Αριθμοις τεταγμενου σημαινομενου. το γαρ, δωσω αὐτον κυριω δοτον πασας τας ἡμερας της ζωης αὐτου, και σιδηρος οὐκ ἀναβησεται ἐπι την κεφαλην αὐτου, κυριως οὐκ ἐςι προσευχη, ἀλλ' ἐκεινη ἡ ευχη, ἡν τινα και Ιεφθαε ηυξατο ἐν τουτοις, και ηυξατο Ιεφθαε ευχην τω κυριω, και ειπεν, ἐαν παραδοσει παραδως μοι τους υἱους Αμμων ἐν χειρι μου· και ἐςαι ὁς ἐαν ἐξελθῃ ἐκ των θυρων του οἰκου μου εἰς ἀπαντησιν μου ἐν τω ἐπιςρεψαι με ἐν εἰρηνη ἀπο των υἱων Αμμων, και ἐςαι τω κυριω και ἀνοισω αὐτον ὁλοκαυτωμα.

Εἰ χρη τοινυν μετα ταυτα, ὡσπερ ἐκελευσατε, ἐκθεσθαι τα πιθανα πρωτον των οἰομενων μηδεν ἀπο των ευχων ἀνυεσθαι, και δια τουτο φασκοντων περισσον εἰναι το ευχεσθαι, οὐκ ὀκνησομεν κατα δυναμιν και τουτο ποιησαι, κοινοτερον νυν και ἁπλουςερον του της ευχης ὀνοματος ἡμιν λεγομενου..... οὑτω δη ὁ λογος ἐςιν ἀδοξος, και μη τυχων ἐπισημων των προϊςαμενων αὐτου, ωςε μηδε πανυ εὑρισκεσθαι ὁςις ποτε των προνοιαν παραδεξαμενων και θεον ἐπιςησαντων τοις ὁλοις ευχην μη προσιεται. ἐςι γαρ το δογμα, ἠτοι των παντη ἀθεων και την οὐσιαν του θεου ἀρνουμενων, ἡ των μεχρις ὀνοματος τιθεντων θεον, την προνοιαν δε αὐτου ἀποςερουντων. ἠδη μεν τοιγε ἡ ἀντικειμενη ἐνεργεια τα ἀσεβεςατα των δογματων περιτιθεναι θελουσα τω ὀνοματι του Χριςου και τη διδασκαλια του υἱου

του

per ſellam ante poſtes templi Domini, cum eſſet Anna amare animo, oravit (προσηύξατο) *ad Dominum flens largiter, & votum vovit* (ηὔξατο εὐχὴν) *dicens: Domine exercituum ſi reſpiciens videris afflictionem famulæ tuæ, & recordatus mei fueris, nec oblitus ancillæ tuæ, dederisque ſervæ tuæ ſexum virilem: dabo eum Domino omnibus diebus vitæ ejus & novacula non aſcendet ſuper caput ejus.* Poſſet tamen aliquis non improbabili ratione inſiſtens his verbis: *Oravit ad Dominum & votum vovit*, dicere; ſi utrumque illa fecit, hoc eſt, oravit ad Dominum & votum vovit, vocem hans προσηύξατο forte pro oratione accipi quam εὐχὴν nominare conſuevimus; hæc autem verba ηὔξατο εὐχὴν eodem ſenſu quo in Levitico & in Numeris. Illud enim, *Dabo eum Domino omnibus diebus vitæ ejus, & novacula non aſcendet ſuper caput ejus*, proprie non eſt προσευχὴ, ſed ejusmodi (εὐχὴ) votum, cujusmodi Jephte vovit, ubi dicitur: *Votum vovit Domino dicens: ſi tradideris filios Ammon in manus meas, quicumque primus fuerit egreſſus de foribus domus meæ, mihique occurrerit revertenti cum pace a filiis Ammon, eum holocauſtum offeram Domino.*

5. Poſt hæc ſi, ut juſſiſtis, exponenda ſunt eorum argumenta qui nihil precibus effici putant, ideoque ſuperfluum eſſe dicunt orare; hoc quoque non recuſabimus pro viribus præſtare, communius jam & ſimplicius accepto (εὐχῆς) orationis nomine .... Eſt illa tam ignobilis opinio, illuſtribusque deſtituta propugnatoribus, ut vix inter eos qui providentiam admittunt, Deumque rebus præficiunt univerſis, reperiatur aliquis qui orationem repudiet. Eſt enim hæc ſententia aut eorum qui omnino ſine Deo ſint Deumque eſſe negent, aut qui nomine tenus Deum ponant, ipſi vero providentiam adimant. Jam tamen adverſaria poteſtas cum velit impiiſſima quæque dogmata Chriſti nomini prætexere doctrinæque filii Dei, etiam

τοῦ θεοῦ, καὶ περὶ τοῦ μηδεῖν εὔχεσθαι δεδύνηται πεῖσαι τινας· ἧς γνώμης προΐσανται οἱ τὰ αἰσθητὰ παντῆ ἀναιροῦντες· καὶ μήτε βαπτίσματι, μήτε εὐχαριστίᾳ χρώμενοι, συκοφαντοῦντες τὰς γραφὰς ὡς καὶ τὸ εὔχεσθαι τοῦτο οὐ βουλομένας, ἀλλ' ἕτερόν τι σημαινόμενον παρὰ τοῦτο διδασκούσας. εἶεν δ' ἂν οἱ λόγοι τῶν ἀθετούντων τὰς εὐχὰς, οὗτοι· δηλονότι θεὸν ἐφιστάντων τοῖς ὅλοις καὶ πρόνοιαν εἶναι λεγόντων. οὐ γὰρ πρόκειται νῦν ἐξετάζειν τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῶν παντῆ ἀναιρούντων θεὸν ἢ πρόνοιαν. ὁ θεὸς οἶδε τὰ πάντα πρὸ γενέσεως αὐτῶν· καὶ οὐδὲν ἐκ τοῦ ἐνεστηκέναι ὅτε ἐνέστηκε πρῶτον αὐτῷ γινώσκεται ὡς πρὸ τούτου μὴ γνωσθέν. τίς οὖν χρεία ἀναπέμπεσθαι εὐχὴν τῷ καὶ πρὶν εὔξασθαι ἐπισταμένῳ ὧν χρῄζομεν; οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ ὁ οὐράνιος ὧν χρείαν ἔχομεν πρὸ τοῦ ἡμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν. εὔλογον δὲ πατέρα καὶ δημιουργὸν αὐτὸν ὄντα τοῦ παντὸς, ἀγαπῶντα τὰ ὄντα πάντα καὶ μηδὲν βδελυσσομένον ὧν πεποίηκε, σωτηρίως τὰ περὶ ἕκαστον καὶ χωρὶς τοῦ εὔξασθαι οἰκονομεῖν, δίκην πατρὸς νηπίων προϊσταμένου, καὶ μὴ περιμένοντος ἐκεῖνων τὴν ἀξίωσιν· ἤτοι μηδ' ὅλως δυναμένων αἰτεῖν, ἢ διὰ ἄγνοιαν πολλάκις τὰ ἐναντία τοῖς συμφέρουσι καὶ λυσιτελοῦσι θελόντων λαβεῖν. ἀπολειπόμεθα δὲ οἱ ἄνθρωποι πλεῖον τοῦ θεοῦ, ἤπερ τὰ κομιδῇ παιδία τοῦ νοῦ τῶν γεγεννηκότων. εἰκὸς τῷ θεῷ οὐ μόνον προεγνῶσθαι τὰ ἐσόμενα, ἀλλὰ καὶ προδιατετάχθαι, καὶ μηδὲν αὐτῷ παρὰ τὰ προδιατεταγμένα γίνεσθαι. ὥσπερ οὖν εἴ τις εὔχοιτο ἀνατέλλειν τὸν ἥλιον, ἠλίθιος ἂν νομίζοιτο, τὸ καὶ χωρὶς τῆς εὐχῆς αὐτοῦ ἐσόμενον διὰ τῆς εὐχῆς γενέσθαι ἀξιῶν. οὕτως ἀνόητος ἂν εἴη ἄνθρωπος ὅστις οἴεται διὰ τὴν ἑαυτοῦ εὐχὴν γίνεσθαι τὰ καὶ μὴ εὐξαμένου αὐτοῦ πάντως ἐσόμενα ἄν. πάλιν τε αὖ ὥσπερ πᾶσαν μανίαν ὑπερβάλλει ὁ διὰ τὸ ἐνοχλεῖσθαι ὑπὸ τοῦ ἡλίου γενομένου ἐν θεριναῖς τροπαῖς καὶ καυσοῦσθαι οἰόμενος διὰ τῆς εὐχῆς μετασταθήσεσθαι τὸν ἥλιον ἐπὶ τὰ ἐαρινὰ σημεῖα, ἵνα εὐκράτου ἀπολαύῃ τοῦ ἀέρος· οὕτως τὰ ἀναγκαίως συμβαίνοντα περιστατικὰ τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει, εἴ τις οἴοιτο διὰ τὸ εὔχεσθαι μὴ πείσεσθαι, πα-

σαν

non eſſe orandum ſuadere quosdam potuit. Cujus ſententiæ duces ii ſunt qui res ſenſibiles tollunt omnino, qui nec baptiſmo utuntur nec Euchariſtia, ſcripturasque cavillationibus ſuis detorquent, quaſi non ejusmodi orationem velint, ſed aliud ſenſu longe diverſo doceant. Hæ autem poſſunt eorum eſſe rationes qui preces repudiant, & tamen Deum univerſis præeſſe dicunt & providentiam aſſerunt: neque enim nunc propoſitum eſt eorum dicta excutere qui Deum omnino aut providentiam tollunt. Deus omnia novit antequam fiant, nec quicquam cum exiſtit, ideo primum innoteſcit ipſi quod exiſtat quaſi non ante cognitum. Quid igitur opus eſt preces ad eum mittere qui antequam oremus ſcit quibus indigeamus? *Scit enim pater cæleſtis quid opus ſit nobis antequam petamus eum.* Æquum eſt autem eum qui & pater omnium & opifex eſt, *diligitque omnia quæ ſunt, & nihil odit eorum quæ fecit*, ſalubriter quæ ad ſingulos attinent etiamſi non orent, diſpenſare, patris more qui cum infantes regit, non eorum preces expectat qui vel omnino petere non poſſunt, vel præ inſcitia ſæpe res utilibus opportunisque contrarias capere volunt. Plus autem nos homines a Dei mente diſtamus quam ulla puerorum infantia a mente parentum. Credibile eſt Deum non prævidere tantum quæ futura ſunt, ſed & præordinare, nec, quicquam accidere præter ea quæ ab ipſo prius ordinata ſunt. Ut igitur ſi quis oriri ſolem precaretur, ſtultus haberetur cum id ſuis effici precibus peteret, quod etiam ſine precibus futurum erat: ſic amens ille foret qui propter orationem ſuam fieri putaret, quod, etſi non oraſſet, omnino futurum erat. Rurſus ut omnem ille inſaniam excederet qui, quod ſol in æſtivo ſolſtitio moleſtus ſit & adurat, precibus ſuis putaret ſolem ad verna ſigna transferendum, ut ipſe commoda fruatur aeris temperie: ſic quæ humano generi in-

commoda

σαν ὑπερβαλοι μελαγχολιαν. εἰ δε και ἠλλοτριωθησαν ἁμαρτωλοι ἀπο μητρας, και ἀφωρισαι ὁ δικαιος ἐκ κοιλιας μητρος, μηπω μητε γεννηθεντων, μητε πραξαντων τι ἀγαθον ἠ φαυλον, ἱνα ἡ κατ᾽ ἐκλογην προθεσις τȣ θεȣ μενῃ ȣκ ἐξ ἐργων, ἀλλ᾽ ἐκ τȣ καλȣντος λεγεται, ὁ μειζων δουλευσει τῳ ἐλαττονι· ματην περι ἀφεσεως ἁμαρτηματων ἀξιȣμεν, ἠ περι τȣ πνευμα ἰσχυος λαβειν, ἱνα παντα ἰσχυσωμεν ἐνδυναμȣντος ἡμας Χριςȣ· εἰ μεν γαρ ἁμαρτωλοι ἐσμεν, ἀπο μητρας ἠλλοτριωμεθα· εἰ δε ἀφωρισθημεν ἐκ κοιλιας μητρος ἡμων, τα καλλιςα και μη εὐχομενοις ἀπαντησεται. ποιαν γαρ εὐχην προσαγαγων Ιακωβ, πριν γεννηθηναι προφητευεται ὁτι ὑπερεξει τȣ Ησαυ, και δουλευσει αὐτῳ ὁ ἀδελφος; τι δε ἀσεβησας ὁ Ησαυ μισειται περι γεννηθηναι; ἱνα τι δε εὐχεται Μωϋσης ὡς ἐν ὀγδοηκοςῳ ἑβδομῳ εὑρηται ψαλμῳ, εἰ καταφυγη αὐτȣ ἐςιν ὁ θεος προ τȣ ὀρη ἑδρασθηναι και πλασθηναι την γην και την οἰκουμενην.... ἀλλα και περι παντων των σωθησομενων ἐν τῃ προς Εφεσιȣς ἀναγεγραπται, ὁτι ἐξελεξατο αὐτȣς ἐν αὐτῳ ἐν Χριςῳ ὁ πατηρ προ καταβολης κοσμȣ εἰς το εἰναι αὐτȣς ἁγιȣς και ἀμωμȣς κατ᾽ ἐνωπιον αὐτȣ ἐν ἀγαπῃ· προορισας αὐτȣς εἰς υἱοθεσιαν δια Χριςȣ εἰς αὐτον. ἠτοι ȣν τις ἐκ των προ καταβολης κοσμȣ ἐςιν ἐξειλεγμενος, και ἀμηχανον αὐτον της ἐκλογης ἐκπεσειν, διοπερ ȣ χρεια τȣτῳ εὐχης· ἠ ȣκ ἐξειλεκται, ȣδε προωρισαι, και ματην εὐχεται, κἀν μυριακις εὐξηται, ȣκ ἐπακουσθησομενος. ȣς γαρ προεγνω ὁ θεος, τȣτȣς και προωρισε συμμορφȣς της εἰκονος της δοξης τȣ υἱȣ αὐτȣ· ȣς δε προωρισε, τουτȣς και ἐκαλεσε, και ȣς ἐκαλεσε, τουτȣς και ἐδικαιωσεν, ȣς δε ἐδικαιωσε, τουτȣς και ἐδοξασε. τι γαρ καμνει Ιωσιας, ἠ διατι εὐχομενος πεφροντικε περι τȣ ποτερον ποτε εἰσακȣσθησεται ἠ μη, προ πολλων γενεων ὀνομαςος προφητευθεις, και περι τȣ ὁτι ποτε πραξει οὐ μονον προγνωσθεις, ἀλλα δε εἰς ἐπηκοον πολλων προῤῥηθεις; ἱνα τι δε και Ιȣδας προσευχεται, ὡςε και την προσευχην αὐτȣ γενηθηναι εἰς ἁμαρτιαν, ἀπο των Δαυιδ χρονων προκηρυχθεις ὡς ἀπολε-

σων

commoda neceſſario accidunt ſi quis precibus fieri putat poſſe ne patiatur, omnem ille ſuperaverit inſaniam. Quod ſi *alienati ſunt peccatores a vulva*, & ſegregatus eſt juſtus *ex utero matris*; &, *Cum nondum nati fuiſſent, aut aliquid boni egiſſent aut mali, ut ſecundum electionem propoſitum Dei maneret, non ex operibus, ſed ex vocante dicitur, quia major ſerviet minori*: fruſtra pro remiſſione peccatorum oramus, aut ut Spiritum fortitudinis accipiamus, & omnia poſſimus confortante nos Chriſto. Si enim peccatores ſumus, alienati ſumus a vulva: ſi ex utero matris noſtræ ſumus ſegregati, optima quæque nobis etiam non orantibus occurrent. Quas enim preces obtulerat Jacob de quo, antequam naſceretur, prædictum eſt fore ut ſuperaret Eſau, ipſi quoque ſerviret frater. Quid impie geſſerat Eſau ut odio haberetur nondum natus? Cur orat Moyſes, ut in octogeſimo ſeptimo pſalmo habetur, ſi *refugium* ejus eſt Deus *antequam montes fierent aut formaretur terra & orbis*.... Sed & de ſalvandis omnibus in epiſtola ad Epheſios ſcriptum eſt, elegiſſe eos patrem *in ipſo*, nempe in Chriſto, *ante mundi conſtitutionem ut* eſſent *ſancti & immaculati in conſpectu ejus in charitate. Qui prædeſtinavit* eos *in adoptionem filiorum per Jeſum Chriſtum in ipſum*. Aut igitur ex iis aliquis eſt qui electi ſunt ante mundi conſtitutionem, nec fieri poteſt ut excidat ab illa electione: adeoque oratione hic non indiget: aut electus non eſt, neque prædeſtinatus, isque fruſtra orat, cum ejus oratio vel millies repetita exaudienda non ſit: *Nam quos præſcivit Deus, & prædeſtinavit conformes fieri imaginis gloriæ filii ſui. Quos autem prædeſtinavit, hos & vocavit, & quos vocavit, hos & juſtificavit, quos autem juſtificavit, illos & glorificavit*. Quid laborat Joſias, quid orando anxius eſt an ejus orationes exaudiendæ ſint, necne, multis ante generationibus a propheta nominatim

deſigna-

σων την ἐπισκοπην, ἑτερου ληψομενου ἀντ' αὐτ
αὐτοθεν δε ἀπεμφαινει ἀτρεπτου ὀντος του θεου κα
προκατειληφοτος, μενοντος τε ἐν τοις προδιατετα
εὐχεσθαι, οἰομενον μετατρεψειν δια της εὐχης
προθεσιν, εἰ ὡς μη προδιαταξαμενῳ, ἀλλα π
την ἑκαστου εὐχην ἐντυγχανειν, ἱνα δια την εὐχη
ξηται το πρεπον τῳ εὐχομενῳ, τοτε τασσων το
ζον εἰναι εὐλογον οὐ προτερον αὐτῳ τεθεωρημενον
δε ἐν τοις παρουσιν αὐταις λεξεσιν ἁπερ δια τ
με γραμματων ἐταξας οὑτως ἐχοντα. πρωτον,
γνωστης ἐστιν ὁ θεος των μελλοντων, και δει αὐ
σθαι, ματαια ἡ προσευχη. δευτερον, εἰ παν
βουλησιν θεου γινεται, και ἀραροτα αὐτου ἐστι τα β
τα, και οὐδεν τραπηναι ὡν βουλεται δυναται, μ
προσευχη. χρησιμα δε, ὡς οἰμαι, ταυτα π
των ἀποναρκων προς το εὐχεσθαι ποιουντων,
ληπτεον.

Των κινουμενων τα μεν τινα το κινουν ἐξωθεν ἐ
περ τα ἀψυχα, και ὑπο ἑξεως μονης συνεχομενα
ὑπο φυσεως και ψυχης κινουμενα οὐχ ἡ τοιαυτα
κινουμενα, ἀλλ' ὁμοιως τοις ὑπο ἑξεως μονης συνε
λιθος γαρ και ξυλα τα ἐκκοπεντα του μεταλλ
φυειν ἀπολωλεκοτα ὑπο ἑξεως μονης συνεχομενα
νουν ἐξωθεν ἐχει. ἀλλα και τα των ζωων σωμ
τα φορητα των πεφυτευμενων ὑπο τινος μετατι
οὐχ ἡ ζωα και φυτα μετατιθεται, ἀλλ' ὁμοιως λ
ξυλοις τοις το φυειν ἀπολωλεκοσι, κἀν κινητε κα
τῳ ῥευστα εἰναι παντα τα σωματα, φθινονται
λουθητικην ἐχει την ἐν τῳ φθινειν κινησιν. δευ
παρα ταυτα ἐστι κινουμενα, τα ὑπο της ἐνυπαρχ
σεως ἡ ψυχης κινουμενα· ἁ και ἐξ αὐτων κινεισθ
ται παρα τοις κυριωτερον χρωμενοις τοις ὀνομασ
δε ἐστι κινησις ἡ ἐν τοις ζωοις, ἡτις ὀνομαζεται ἡ

deſignatus, de quo quid facturus eſſet, non præviſum modo, ſed & multis audientibus prædictum eſt? Quare autem Judas orat, ut etiam oratio ejus fiat in peccatum, cum a Davidis temporibus prædictum ſit amittendum ab eo epiſcopatum & ab altero accipiendum ejus loco? Unde non convenit Deum cum ſit immutabilis & prævideat omnia & ſuis firmiter decretis inhæreat, orare quaſi aut voluntas ejus oratione poſſe mutari putaretur, aut quaſi non ante diſpoſuerit omnia, ſed ſingulorum expectet preces, obſecrare, ut propter preces ita quæque diſponat prout oranti convenit, tuncque ordinet quod rectum probaverit nec ante præviderit. Ponam autem hic ipſis verbis quæ tuis ad me litteris inſeruiſti. Ea ſic habent. 1) Si Deus futurorum præſcius eſt, & ipſa oportet fieri: vana eſt oratio. 2) Si omnia juxta voluntatem Dei fiunt, & ſtabilia ſunt ipſius decreta, nec quicquam eorum quæ vult, mutari poteſt, vana eſt oratio. Hæc vero ſunt quæ ad objecta diſſolvenda quæ hominem reddunt ad orandum ſegniorem, utiliter puto præmitti poſſe.

6. Eorum quæ moventur quædam motorem habent extra, ut quæ anima carent, & habitu ſolo continentur, ut etiam ea quæ a natura vel ab anima moventur, cum non qua talia ſunt moventur, ſed eodem modo ac illa quæ habitu ſolo continentur: lapides enim a lapicidina exciſi aut a radice ligna, habitu ſolo continentur, & moventur ab extero. Immo & ipſa animalium corpora, & plantæ quæ ferri poſſunt, cum ab aliquo transferuntur, non qua plantæ aut animalia transferuntur, ſed perinde ac lapides aut ligna quæ exciſa creſcere jam ac nutriri non poſſunt: ac ſi moveantur, cum fluxa ſint omnia corpora, corrumpuntur, ſequiturque is motus qui in corruptione fit. Secundus eſt eorum ordo quæ moventur ab inexiſtente natura aut anima: quæ etiam ex ſe moveri dicunt ii qui magis proprie vocabulis utuntur. Ter-

tius

των κινησις. οἶμαι δε ὅτι ἡ των λογικων κινησις, δι᾽ αὐτων ἐστι κινησις. ἐαν δε περιελωμεν ἀπο του ζωου την ἀπ᾽ αὐτου κινησιν, οὐδε ζωον ἐτι ὂν ὑπονοηθηναι δυναται, ἀλλα ἐσται ὁμοιον ἠτοι φυτῳ ὑπο φυσεως μονης κινουμενῳ, ἢ λιθῳ ὑπο τινος ἐξωθεν φερομενῳ. ἐαν δε παρακολουθῃ τις τῃ ἰδιᾳ κινησει, ἐπει τουτο δι᾽ αὐτου κινεισθαι ὠνομασαμεν, ἀναγκη τουτο εἰναι λογικον. οἱ τοινυν θελοντες μηδεν εἰναι ἐφ᾽ ἡμιν, ἀναγκαιως ἠλιθιωτατον τι παραδεξονται· πρωτον μεν ὁτι οὐκ ἐσμεν ζωα, δευτερον δε ὁτι οὐδε λογικα· ἀλλ᾽ οἱον ὑπο ἐξωθεν κινουντος αὐτοι οὐδαμως κινουμενοι, ποιειν ὑπ᾽ ἐκεινου λεγοιμεθα, ἁ ποιειν νομιζομεθα. ἀλλωστε και τοις ἰδιοις παθεσιν ἐπιστησας τις ὁρατω, εἰ μη ἀναιδως ἐρει μη αὐτος θελειν, και μη αὐτος ἐσθιειν, και μη αὐτος περιπατειν, μηδε αὐτος συγκατατιθεσθαι και παραδεχεσθαι ὁποια δηποτε των δογματων, μηδε αὐτος ἀνανευειν προς ἑτερα ὡς ψευδη· ὡσπερ οὐν προς τινα δογματα ἀμηχανον διατεθεισθαι ἀνθρωπον, κἂν μυριακις αὐτα κατασκευαζῃ εὑρεσιλογων και πιθανοις λογοις χρωμενος· οὑτως ἀδυνατον διατεθεισθαι τινα περι των ἀνθρωπινων ὡς μηδαμως του ἐφ᾽ ἡμιν σωζομενου. τις γαρ διακειται περι του μηδεν εἰναι καταληπτον, ἢ οὑτως βιοι ὡς ἐπεχων περι παντος οὑτινοσουν; τις δε οὐκ ἐπιπληττει φαντασιαν ἁμαρτησαντος οἰκετου λαβων τῳ θεραποντι; και τις ἐστιν ὁς μη αἰτιαται υἱον το προς γονεις καθηκον μη ἀποδιδοντα; ἢ μη μεμφεται και ψεγει ὡς αἰσχρον πεποιηκυιαν την μεμοιχευμενην; βιαζεται γαρ ἡ ἀληθεια και ἀναγκαζει, κἂν μυριακις τις εὑρεσιλογῃ, ὁρμαν και ἐπαινειν και ψεγειν· ὡς τηρουμενου του ἐφ᾽ ἡμιν και τουτου ἐπαινετου ἢ ψεκτου γινομενου παρ᾽ ἡμας. εἰ δη το ἐφ᾽ ἡμιν σωζεται μυριας ὁσας ἀπονευσεις ἐχον προς ἀρετην ἢ κακιαν· και παλιν ἢ προς το καθηκον ἢ προς το παρα το καθηκον, ἀναγκαιως τουτο μετα των λοιπων πριν γενηται τῳ θεῳ ἐγνωσται ἀπο κτισεως και καταβολης κοσμου, ὁποιον ἐσται· και ἐν πασιν οἱς προδιατασσεται ὁ θεος ἀκολουθως ὡς ἑωρακε περι ἑκαστου ἐργου των ἐφ᾽ ἡμιν προδιατετακται κατ᾽ ἀξιαν

ἑκαστῳ

tius eſt motus animalium: qui motus a ſe ipſis dicitur. Eorum autem quæ ratione utuntur motum puto per ſe ipſa eſſe motum. Quod ſi ab animali motum illum a ſe ipſo abſtulerimus, jam ne animal quidem eſſe intelligi poteſt, ſed ſimile erit aut plantæ quæ a natura ſola movetur, aut lapidi qui ab extero impellitur. Quod ſi quid proprium ſequatur motum, cum id dixerimus per ſe ipſum moveri, rationale id eſſe neceſſe eſt. Igitur qui nihil eſſe volunt in noſtra poteſtate, eos ineptiſſimum illud admittere neceſſe eſt: primum nos animantes non eſſe, deinde neque rationales, ſed quaſi ab extero motos, neque noſmetipſos ullatenus moventes, ita ut ab illo fieri dicenda ſint quæ facere credimur. Præterea attendat aliquis iis quæ in ſe ſentit, & videat an ſine impudentia negare poſſit ſe ipſum velle, ſe ipſum comedere, ſe ipſum ambulare, ſe ipſum aſſentiri & quaslibet opiniones accipere, ſe ipſum alia abnuere ut falſa. Ut igitur quædam ſententiæ ſunt quibus numquam adduci poterit homo ut aſſentiatur quantumvis multis probationibus utatur, & quantumvis multa dicat ad perſuadendum conquiſita: ſic fieri non poteſt, ut ita quiſquam de rebus humanis ſentiat, quaſi nihil maneat in noſtra poteſtate. Quis enim credit nihil mente comprehendi poſſe, aut ita vivit ut de rebus omnibus quæcumque tandem illæ ſint dubitet? Quis non increpat famulum cum peccantis ſervi ſpeciem animo perceperit? Quis filium non accuſat debita parentibus obſequia non reddentem? Aut non queritur & vituperat quaſi turpiter agentem mulierem adulteram? Vim enim facit ipſa veritas & cogit, quantumvis cavillari libeat, impetu quodam in laudes & in vituperia ferri, quod vere ſit aliquid in noſtra poteſtate, idque vel laude vel contumelia dignum. Igitur ſi noſtrum ſervatur liberum arbitrium quo innumeris modis vel ad virtutes vel ad vitia vel ad ea quæ

ἑκαστῳ κινηματι των ἐφ᾽ ἡμιν το και ἀπο της προνοιας αὐτῳ ἀπαντησομενον, ἐτι δε και κατα τον εἱρμον των ἐσομενων συμβησομενον· οὐχι της προγνωσεως του θεου αἰτιας γινομενης τοις ἐσομενοις πασι, και ἐκ του ἐφ᾽ ἡμιν κατα την ὁρμην ἡμων ἐνεργηθησομενοις. εἰ γαρ και καθ᾽ ὑποθεσιν μη γινωσκοι ὁ θεος τα ἐσομενα, οὐ παρα τουτο ἀπειλουμεν το ταδε τινα ἐνεργησειν και ταδε θελησειν· πλεον δε ἀπο προ προγνωσεως γινεται το καταταξιν λαμβανειν εἰς την του παντος διοικησιν χρειωδη τῃ του κοσμου καταστασει το ἑκαστου ἐφ᾽ ἡμιν. εἰ τοινυν το ἑκαστου ἐφ᾽ ἡμιν αὐτῳ ἐγνωσται και δια τουτο προεωραμενον αὐτῳ, διαταττεται ἀπο της προνοιας το κατ᾽ ἀξιαν παντι το εὐλογον· και το τι εὐξηται· ποιαν διαθεσιν ἐχων ὁ δεινα οὑτως πιστευων· και τι βουλομενος αὐτῳ γενεσθαι, προκατειληπται· οὗ προκαταληφθεντος, και τοιουτον τι ἀκολουθως ἐν τῃ διαταξει τεταξεται ὁτι τουδε μεν ἐπακουσομαι συνετως εὐξομενου, δι᾽ αὐτην την εὐχην ἡν εὐξεται. τουδε δε οὐκ ἐπακουσομαι, ἠτοι δια το ἀναξιον ἐσεσθαι του ἐπακουσθησεσθαι, ἠ δια το ταυτα αὐτον εὐξασθαι, ἁ μητε τῳ εὐχομενῳ λυσιτελει λαβειν, μητε ἐμοι πρεπον παρασχειν· και κατα τηνδε μεν την εὐχην φερε εἰπειν του δεινος, οὐκ ἐπακουσομαι αὐτου· κατα τουδε δε ἐπακουσομαι. ἐαν δε τις ταραττηται δια το μη οὐ ψευσασθαι τον θεον τα μελλοντα προεγνωκοτα, ὡς των πραγματων κατηναγκασμενων· λεκτεον προς τον τοιουτον, ὁτι αὐτο τουτο τῳ θεῳ ἐγνωσται ἀραροτως το μη ἀραροτως τονδε τινα τον ἀνθρωπον και βεβαιως βουλεσθαι τα κρειττονα, ἠ οὑτω θελησειν τα χειρονα· ὡστε ἀνεπιδεκτον αὐτον ἐσεσθαι μεταβολης της ἐπι τα συμφεροντα. και παλιν ταδε μεν τινα ποιησω τῳδε εὐξομενῳ, ἐμοι γαρ τουτο πρεπον ἐστιν, οὐ ψεκτως μοι εὐξομενῳ, οὐδε ἀμελως περι την εὐχην ἀναστραφησομενῳ· τῳ δε ἐπι ποσον εὐξομενῳ, ὑπερεκπερισσου ὧν αἰτειται ἠ νοει δωρησομαι ταδε τινα· ἐμοι γαρ τονδε πρεπει νικαν ἐν ταις εὐποιϊαις και χορηγειν πλειονα ὧν αἰτησαι κεχωρηκε· και τῳδε μεν τινι τοιῳδε ἐσομενῳ τονδε τον ἀγγελον λειτουργον ἐπιπεμψω· ἀπο τουδε ἀρ-

ξομενον

decent, vel ad ea quæ ab officio aberrant, propendemus, vel ab iisdem declinamus: neceſſe eſt hoc cum reliquis antequam ſit, Deo notum eſſe a creatione & conſtitutione mundi quale futurum ſit; & in omnibus quæ præordinavit Deus, conſequenter ut unumquodque vidit in noſtra futurum poteſtate, præordinaſſe etiam prout exigit quilibet noſtri arbitrii motus, quid ipſi debeat ex providentiæ parte reſpondere, quid juxta connexionem rerum futurarum accidere: non quod præſcientia Dei cauſa ſit eorum omnium quæ futura ſunt & quæ proprio motu arbitrioque noſtro effecturi ſumus. Etſi enim (id modo ſupponere liceat) futura Deus non cognoſceret, non eo minus hæc ſumus effecturi, hæc volituri: rebus tamen id accidit ex præſcientia divina, ut ordine ad univerſi gubernationem orbisque ſtatum utiliſſimo diſponantur ſingula quæ in noſtra ſunt poteſtate. Si ergo quodvis eorum quæ noſtri ſunt arbitrii cognitum eſt ipſi, ordinari a providentia quid cuique pro dignitate conveniat, rationi congruit, & quid ille aliquis oret, quomodo affectus ſit, quid credat, quid ſibi fieri velit, præcognoſci; quo præcognito, tale aliquid conſequenter providentiæ ordine comprehendi: hunc orantem aſſidue, propter illam ipſam quam fundet orationem, exaudiam: hunc vero non exaudiam, aut quod indignus ſit qui exaudiatur, aut quod ea petiturus ſit quæ nec ipſi capere expedit, nec me dare decet. Item propter hanc iſtius, verbi gratia, orationem ipſum non exaudiam, propter illam exaudiam. Quod ſi quis eo turbetur quod cum Dei de rebus futuris præſcientia falli non poſſit, quaſi neceſſitas rebus afferatur, huic reſpondendum hoc ipſum a Deo neceſſario cognoſci, nempe illum hominem non neceſſario nec firmiter velle meliora, aut ſic pejora voliturum, ut mutationis in melius incapax futurus ſit. Rurſus hæc (ait Deus) illo orante faciam,

ξομενον τȢ χρόνȢ συνεργειν αὐτȢ τῃ σωτηριᾳ και μεχρι τȢδε συνεσομενον· τῳδε δε τονδε, φερε ειπειν, τον τȢδε τιμιωτερον τῳ τȢδε ἐσομενῳ κρειττονι· τȢδε δε τινος μετα το ἐπιδεδωκεναι ἑαυτὸν λογοις τοις διαφερȢσιν ὑπεκλυθησομενȢ και παλινδρομησοντος ἐπι τα ὑλικωτερα, ἀποςησω τονδε τον κρειττονα συνεργον· ȣ ἀποςαντος κατ' ἀξιαν αὐτοχειρ ὡν τις ἡδε ἡ δυναμις καιρον εὑρηκυῖα τȢ ἐπιβαινειν τῃ ῥαθυμιᾳ, ἐπιςασα ἐπι ταδε τινα τα ἁμαρτηματα αὐτον ἑτοιμον ἑαυτον προς το ἁμαρτανειν δεδωκοτα προκαλεσεται. ȣτως ἐν ἡδη οἱονει ἐρει ὁ προδιατασσομενος τα ὁλα· ὁτι Αμως γεννησει τον Ιωσιαν ὁςις ȣ ζηλωσει τα τȢ πατρος πταισματα, ἀλλα τυχων τησδε της ἐπ' ἀρετην προτρεπȣσης ὁδȢ δια τωνδε των συνεσομενων, καλος ἐςαι και ἀγαθος, ὁςις καταςκαψει το τȢ Ιεροβοαμ κακως οἰκοδομηθεν θυσιαςηριον. οἰδα δε και Ιουδαν ἐπιδημησαντος μȢ τȢ υἱȢ τῳ των ἀνθρωπων γενει, κατα μεν τας ἀρχας ἐσομενον καλον και ἀγαθον, ὑςερον δε ἐκτραπησομένον και εἰς τα ἀνθρωπινα ἁμαρτηματα ἐκπεσȢμενον· ὁν τινα ἐπι τουτοις εὐλογον ἐςαι παθειν ταδε τινα. ἡ δε προγνωσις αὑτη ταχα μεν ἐπι παντων, παντως δε ἐπι ΙȢδα και ἑτερων μυςηριων, και ἐν τῳ υἱῳ τȢ θεȢ γινεται. ἑωρακοτι τῃ κατανοησει τȢ ἐξελεγμȢ των ἐσομενων, τον ΙȢδαν και τα ἁμαρτηματα τα ἁμαρτηθησομενα αὐτῳ ὡςε μετα καταληψεως αὐτον και πριν γενεσθαι τον ΙȢδαν δια τȢ Δαυιδ εἰρηκεναι· ὁ θεος την αἰνεσιν μȢ μη παρασιωπησης και τα ἑξης. εἰδως δε τα μελλοντα και ὁποιον τονον ἑξει προς την θεοσεβειαν ὁ Παυλος, ἐν ἐμαυτῳ μεν πριν κτισαι τον κοσμον ἐπιβαλλομενος τῃ ἀρχῃ της κοσμοποιιας αὐτον ἐπιλεξομαι· και ταις δε συνεργȢσαις ἀνθρωπων σωτηρια δυναμεσιν, ἁμα τῳ γεννηθηναι παραθησομαι, ἀφοριζων αὐτον ἐκ κοιλιας μητρος, και ἐπιτρεπων κατα τας ἀρχας ἐν νεοτητι ζηλῳ μετα ἀγνοιας γενομενῳ, προφασει θεοσεβειας διωκειν τȢς εἰς τον Χριςον μȢ πεπιςευκοτας, και τηρειν τα ἱματια των λιθοβολουντων τον θεραπευτην μȢ και μαρτυρα Στεφα-

νον·

decet enim me, cum nec oraturus ſit indigne, neque negligenter circa orationem verſaturus. Huic cum aliquantulum oraverit, *ſuperabundanter quam petit aut intelligit*, illa largiar: decet enim me beneficiis illum vincere & plura tribuere quam petere ſit capax. Huic cum talis futurus ſit, angelum illum mittam miniſtrum qui ab hoc tempore ſaluti ejus collaborare incipiat, & huc usque adſit: illi iſtum verbi gratia illo digniorem, cum ille hoc melior futurus ſit. Ab hoc alio qui, poſtquam ſe excellentiori tradiderit doctrinæ, fractus erit & recurret ad terrena, optimum illum adjutorem avertam; quo recedente, ut meruerit, peſſima quædam hæcce poteſtas, nacta occaſionem ut ipſius inſidictur ignaviæ promta aderit, & ad illa peccata provocabit, cum ſe ipſe paratum ad peccandum præbuerit. Sic itaque dicturus ille putandus eſt qui præordinat omnia. 'Amos gignet Joſiam qui non æmulabitur patris peccata, ſed hancce viam ad virtutem ducentem illorum ope qui ipſi aderunt nactus vir bonus erit; qui & altare ſubvertet a Jeroboam male ædificatum. Judam novi cum inter homines filius meus verſabitur, bonum initio futurum: at perverſum iri deinde & in humana deciſurum peccata, quem propterea æquum erit talia quædam pati. Hanc præſcientiam forte de omnibus, certe de Juda & myſteriis aliis etiam Dei filius habet, qui rerum futurarum evolutionem perſpiciens, videt Judam, & quæ admiſſurus eſt peccata; Ita ut hæc animo comprehendens, etiam ante natum Judam per Davidem dixerit: *Deus laudem meam ne tacueris*, & reliqua. Sciens itaque futura Deus & qualem contentionem habiturus ſit ad pietatem Paulus: apud meipſum (inquit) ante initium rerum cum mundi opificium aggrediar, ipſum ſeligam, & iſtis hominum ſalutis adjutricibus ſimul ac natus erit poteſtatibus commendabo, ſegregans illum ex utero matris; permittamque

νον· ἱνα νεανιευσαμενος ὑςερον ἀφορμης λαβομ
μεταβαλλομενος ἐπι τα βελτιςα μη καυχησῃ
πιον ἐμου· ἀλλα λεγει· ὀυκ εἰμι ἱκανος κ
ἀποςολος, διοτι ἐδιωξα την ἐκκλησιαν του Θ
αἰδομενος της ἐσομενης μου εἰς αὐτον εὐεργεσι
τα ἐν νεοτητι προφασει θεοσεβειας πταισματ
χαριτι δε θεου εἰμι ὁ εἰμι· και κωλυομενος
του συνειδοτος δια τα ὑπο νεανιου αὐτου ἐτι
νοντος πεπραγμενα κατα Χριςου, ὀυχ ὑπερεπ
ται τη ὑπερβολη των ἐπ' εὐεργεσια φανερωθ
αὐτῳ ἀποκαλυψεων.

Και προς το περι της ἐπι τῳ ἀνατελλειν τον
χης ταυτα λεκτεον· ἐςι τι και του ἡλιου ἐφ' ἡμιν
του αἰνουντος μετα της σεληνης τον θεον· αἰνειτε
τον, φησιν, ἡλιος και σεληνη. δηλον δ' ὁτι και
νης, και ἀκολουθως παντων των ἀςερων· αἰνειτε
τον παντα τα ἀςρα και το φως. ὡσπερ ὀυν εἰρ
ἐφ' ἡμιν ἑκαςου των ἐπι γης καταχρωμενον τον θ
να χρειαν των ἐπι γης καταταχεναι εἰς θε
ὀυτως ὑποληπτεον τῳ ἐφ' ἡμιν ἡλιου και σεληνης κ
ἀραροτι και βεβαιῳ ὀντι και ςαθηρῳ και σοφ
ταχεναι παντα τον κοσμον του ὀυρανου και την τ
ἁρμονιως τῳ παντι πορειαν και κινησιν. και ε
ἐφ' ἡμιν ἑτερου μη ματην εὐχομαι, πολλῳ πλεο
ἐφ' ἡμιν των ἐν ὀυρανῳ σωτηριως τῳ παντι χ
ἀςερων· και τοιγε ἐςιν εἰπειν περι των ἐπι γης
δε τινες προγενομεναι ἐκ των περιεςωτων φαντα
καλουνται το ἀβεβαιον ἡμων, ἡ το ἐπι το κρειτ
κον ἡμων προς το ποιησαι ἡ εἰπειν ταδε τινα,
ἐπι δε των ἐν ὀυρανῳ, ποια δυναται ἐγγενομενη
ἐκςησαι και μετακινησαι ἀπο της ὠφελιμου τ

π

initio in juventute zelo cum ignorantia conjuncto agitatum, pietatis prætextu eos perſequi qui in Chriſtum meum crediderint, & cuſtodire veſtimenta lapidantium ſervum meum & teſtem Stephanum; ut poſt juvenilem petulantiam, deinceps occaſione capta in meliora mutatus non glorietur coram me, ſed dicat: *Non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum eccleſiam Dei:* ſentiensque futura in eum beneficia mea poſt ſuos in juventute pietatis ſpecie lapſus addat, *gratia autem Dei ſum id quod ſum;* prohibitusque conſcientia eorum quæ, cum adhuc juvenis eſſet, adverſus Chriſtum patravit, non extollatur magnitudine revelationum quas meo beneficio accepturus eſt.

7. Ad ea autem quæ objecta ſunt de oratione ut ſol oriatur, hæc dicenda. Eſt ſuum & ſoli arbitrium quando quidem ipſe Deum cum luna laudat. Ait enim: *Laudate eum ſol & luna.* Sic & arbitrium lunam & conſequenter ſtellas omnes habere manifeſtum eſt: *Laudate* enim *eum ſtellæ & lumen.* Ut igitur diximus noſtro ſingulorum qui in terra verſamur arbitrio uti Deum, & in aliquam terrenarum rerum utilitatem convenienter illa ordinaſſe, ſic etiam exiſtimandum eſt arbitrio ſolis & lunæ & ſiderum neceſſario illo & firmo & ſtabili & ſapiente uſum ordinaſſe ornatum omnem cæli congruentesque univerſo ſiderum converſiones. Quod ſi de iis quæ a noſtro arbitrio pendent, non fruſtra oro, multo minus de iis quæ in arbitrio ſunt cœleſtium illorum ſiderum quorum ordinatus curſus rebus utilis eſt univerſis. Quamquam de terrenis quidem rebus dici poteſt, certas quasdam a circumſtantibus ſpecies immitti quæ provocent id quod in nobis infirmum eſt, aut pronum ad deteriora, ut hæc vel illa dicamus aut faciamus. In cæleſtibus vero quænam poteſt immiſſa ſpecies ab eo curſu qui mundo utilis eſt avertere ac dimovere? Cum ſingula etiam

πορειας; ἑκαςον των τοιαυτην ψυχην ὑπο λογου κατηρτισμενην και περι την αὐτων αἰτιαν ἐχοντων, και τοιουτῳ σωματι αἰθεριῳ και καθαρωτα τῳ χρωμενων.

Ἐτι δε ουκ ἀλογον και τοιουτῳ τινι παραδειγματι χρησασθαι, προς το προτρεψασθαι ἐπι το εὐξασθαι και ἀποτρεψασθαι του ἀμελειν την ευχην. ὡσπερ ουκ ἐςι παιδοποιησασθαι χωρις γυναικος και της εἰς παιδοποιΐαν χρησιμου παραλαμβανομενης ἐνεργειας· ουτως των δε τινων ουκ ἀν τις τυχοι μη ουτως εὐξαμενος μετα διαθεσεως τοιασδε, πιςευων ουτως, ου προ της εὐχης τονδε βιωσας τον τροπον. ου βατΊολογητεον ουν, ουδε μικρα αἰτητεον, ουδε περι ἐπιγειων προσευκΊεον, ουδε μετα ὀργης και τεταραγμενων λογισμων ἐπι την προσευχην ἐλθετεον· ἀλλ' ουδε χωρις καθαρευσεως ἐςιν ἐπινοησαι γινομενην τῃ προσευχῃ σχολην· ἀλλ' ουδε ἀφεσεως ἁμαρτηματων οἱον τε τυχειν τον εὐχομενον, μη ἀπο της καρδιας ἀφιεντα τῳ πεπλημμεληκοτι και συγγνωμης τυχειν ἀξιουντι ἀδελφῳ. ὠφελειαν δε ἐγγινεσθαι τῳ ὀν δει τροπον εὐχομενῳ, η ἐπι τουτο κατα το δυνατον ἐπειγομενῳ, πολλαχως ἡγουμαι συμβαινειν· και πρωτον γε πανΊως ὠνα το τι ὁ προς το εὐξασθαι ταθεις κατα τον νυν δι' αὐτης της ἐν τῳ εὐχεσθαι καΊαςασεως θεῳ παριςαναι ἑαυτον και ἐκεινῳ λεγειν σχηματιςας, ὡς ἐφορωνΊι και παροντι· ὡσπερ γαρ αἱ τοιαιδε φανΊασιαι και ὑπομνησεις, τωνδε τινων περι τα ὠν γεγοιασιν αἱ ὑπομνησεις, μολυνουσι τους λογισμους τους ἐν ταιςδε ταις φανΊασιαις γεγεννημενους· τον αὐτον τροπον πειςεον, ὀνησιφορον εἰναι μνημην πεπιςευμενου του θεου, και καΊανοουντος τα ἐν τῳ ἀδυτῳ της ψυχης κινημαΊα· ῥυθμιζουσης ἑαυτην ἀρεσκειν ὡς παροντι και ἐποπΊευοντι και φθανοντι ἐπι παντα νουν, τῳ ἐταζοντι καρδιας και ἐρευνωντι νεφρους. ἱνα γαρ καθ' ὑποθεσιν μηδεμια ἐτι παρα ταυτην ὠφελεια γενηται τῳ καΊαςησαντι αὐτου τον λογισμον εἰς το εὐχεσθαι, ου το τυχον ἐννοηΊεον λαβειν τον ουτως εὐλαβως ἑαυτον ῥυθμισαντα ἐν τῳ της εὐχης καιρῳ. τουτο δε γινομενον πολλακις ὁσων ἀφιςησιν ἁμαρΊηματων, και ἐφ' ὁσα φερει

κατορ-

citra harumce ſpecierum cauſam ejusmodi animam habeant ratione compoſitam, & ejusmodi corpore æthereo puriſſimoque utantur.

8. Præterea non abſurdum erit uti hujusmodi quodam exemplo ut homines ad orandum impellamus, & avertamus ab oratione negligenda. Ut liberi procreari non poſſunt niſi adhibita muliere eoque actu qui ad eam rem utilis eſt; ſic ille aliquis hæc vel illa non accipiet niſi ſic oraverit hoc affectus modo, hac fide, & niſi hanc ante orationem vitam duxerit. Itaque non eſt multum loquendum, non exigua petenda nec de terrenis rogandum: nec cum ira aut animo perturbato ad orationem accedendum. Sed neque ſine puritate intelligere licet quomodo quis orationi vacare poſſit, nec remiſſionem peccatorum poteſt orans conſequi niſi ex corde remiſerit fratri illatæ veniam injuriæ poſtulanti. Jam quod orantem eo quo oportet modo vel ad id pro viribus properantem adjuvet, multis arbitror modis evenire poſſe. Ac primum quidem omnino utile erit ſi quis ad orandum mente intentus, per ipſum quem inter orandum habebit ſtatum ita ſe compoſuerit quaſi qui Deo adſtet & cum ipſo loquatur tanquam inſpiciente ac præſente. Sicut enim certæ quædam imagines rerum memoria repetitæ eas inquinant cogitationes quæ oboriuntur cum ille ſpecies animo obverſantur: eodem modo credibile eſt utilem eſſe recordationem Dei qui præſens eſt, quique motus animæ omnes etiam penitiſſimos deprehendit: dum ſe illa componit, ut tanquam præſenti, inſpicienti, & ad omnem mentem pervenienti placeat ei qui examinat corda & ſcrutatur renes. Ut enim ſupponamus nullam aliam utilitatem acceſſuram ei qui ſic mentem ad orationem compoſuerit, non modicum fructum capere intelligendus eſt qui ipſo orationis tempore ita ſe pie compoſuerit. Hoc vero ſi frequenter fiat, quot a peccatis avertat,

κατορθωματων, ἰσασι τη πειρᾳ οἱ συνεχεϛερον τῳ εὐχεσθαι ἑαυτȣς ἐπιδεδωκοτες. εἰ γαρ ὑπομνησις και ἀναπολησις ἐλλογιμȣ ἀνδρος και ὠφελημενȣ ἐν σοφιᾳ, ἐπι ζηλον ἡμας αὐτȣ προκαλειται, και πολλακις ἐμποδιζει ὁρμας τας ἐπι το χειρον· ποσῳ πλεον θεȣ τȣ των ὁλων πατρος ὑπομνησις μετα της προς αὐτον εὐχης, ὀνινησι τȣς πεισαντας ἑαυτȣς, ὁτι παροντι και ἀκȣοντι παρεϛηκασι και λεγȣσι θεῳ;

Καταςκευαςεον δε ἀπο των θειων γραφων τα εἰρημενα, τȣτον τον τροπον· ἐπαιρειν δει ὁσιας χειρας τον εὐχομενον, δια τȣ ἀφιεναι ἑκαςῳ των εἰς αὐτον πεπλημμεληκοτων, το της ὀργης παθος ἐξαφανισαντα ἀπο της ψυχης και μηδενι θυμȣμενον· παλιν τε δει ὑπερ τȣ μη ἐπιθολȣσθαι τον νȣν ὑπο ἑτερων λογισμων, παντων ἐπιλελησθαι των ἐξω της εὐχης κατα τον καιρον ἐν ᾧ τις εὐχεται. τοιȣτον δε εἶναι, πως ȣκ ἐςι μακαριωτατον, ὡς διδασκει Παυλος ἐν τη προτερᾳ προς Τιμοθεον, λεγων· βȣλομαι ȣν προσευχεσθαι τȣς ἀνδρας ἐν παντι τοπῳ, ἐπαιροντας ὁσιας χειρας χωρις ὀργης και διαλογισμων. ἀλλα προς τȣτοις την γυναικα χρη ἐχει μαλιϛα εὐχομενην το κατεςαλμενον και το κοσμιον ψυχῃ και σωματι, παντων μαλλον ἐξαιρετως και ὁτε εὐχεται αἰδουμενην τον θεον και πασαν ἀκολαςον και γυναικειαν ὑπομνησιν ἐξορισασαν ἀπο τȣ ἡγεμονικȣ, και κεκοσμημενην ȣκ ἐν πλεγμασι και χρυσῳ ἡ μαργαριταις ἡ ἱματισμῳ πολυτελει· ἀλλ' οἱς πρεπον ἐςι κεκοσμησθαι γυναικα θεοσεβειαν ἐπαγγελλομενην. θαυμαζω δε εἰ διςαξαι τις ἀν μακαριαν ἐκ μονης της τοιαυτης καταςασεως ἀποφηνασθαι την εἰς το εὐχεσθαι τοιαυτην ἑαυτην παραςησασαν, ὡς ἐδιδαξεν ἐν τῃ αὐτῃ ἐπιςολῃ ὁ Παυλος λεγων· γυναικας ὡσαυτως ἐν καταςολῃ κοσμιως μετα αἰδȣς και σωφροσυνης κοσμειν ἑαυτας· μη ἐν πλεγμασι, και χρυσῳ, ἡ μαργαριταις, ἡ ἱματισμῳ πολυτελει· ἀλλ' ὁ πρεπει γυναιξιν ἐπαγγελλομεναις θεοσεβειαν δι' ἐργων ἀγαθων. και ὁ προφητης δε Δαυιδ πολλα μεν και ἀλλα φησιν ἐχειν εὐχομενον τον ἁγιον· και

ταυτα

quot ad virtutes impellat, experientia norunt ii qui orationi ſe aſſidue dediderunt. Si enim cordati ſapientisque viri recordari ejusque ſpeciem mente revolvere, æmulatione nos provocat, noſtrosque in deteriora impetus ſæpe retardat: quanto magis Dei omnium parentis orationi conjuncta recordatio eos adjuvat qui ſibi perſuaſerint præſenti ſe ac audienti Deo & adſtare & loqui.

9. Verum ea quæ dicta ſunt, divinis ſcripturis probanda ſunt hoc modo: oportet orantem levare puras manus, acceptas omnibus injurias remittendo, omnemque ex animo ita perturbationem ejiciendo, ut nemini ſit iratus. Item ne alienis cogitationibus mens obfuſcetur, oportet orationis tempore eorum omnium oblivifci quæ ab oratione aliena ſunt. Quem animi ſtatum quis dubitet feliciſſimum eſſe, ut docet Paulus in prima ad Timotheum epiſtola dicens: *Volo ergo viros orare in omni loco, levantes puras manus ſine ira & diſceptatione.* Mulierem præterea, maxime cum orat, oportet compoſitam & ornatam eſſe animo & corpore, atque, imprimis cum orat, Deum revereri, ac omnem intemperantem muliebremque recordationem ex animæ præcipua parte expellere: ornari vero non in tortis crinibus & auro & margaritis aut veſte pretioſa, ſed quibus decet mulierem pietatem promittentem ornari. Miror autem ſi quis dubitet beatam vel ex illa ſola mentis habitudine prædicare mulierem quæ ſe talem ad orationem exhibuerit: quod in eadem epiſtola docuit Paulus his verbis: *Similiter & mulieres in habitu ornato cum verecundia & ſobrietate ornantes ſe, non in tortis crinibus aut auro & margaritis & veſte pretioſa: ſed quod decet mulieres promittentes pietatem per bona opera.* Quin & David propheta multa alia dicit habere ſanctum virum orantem: quæ non importune apponemus, quo magis appareat utiliſſimus eſſe, vel ſi ſolus adeſſe intelligatur, habitus & ad orandum

ταυτα δε ουκ ἀκαιρως παραθετεον, ἱνα φανερα ἡμιν γενηται τα μεγιστα ὠφελουτα, κἀν μονη νοηθη ἡ σχεσις και εἰς το εὐχεσθαι παρασκευη του ἀνατεθεικοτος ἑαυτον τῳ Θεῳ. φησιν ουν· προς σε ἠρα τους ὀφθαλμους μου τον κατοικουντα ἐν τῳ οὐρανῳ· και, προς σε ἠρα την ψυχην μου ὁ Θεος. ἐπαιρομενοι γαρ οἱ ὀφθαλμοι του διανοητικου ἀπο του προσδιατριβειν τοις γηϊνοις και πληρουσθαι φαντασιας της ἀπο των ὑλικωτερων, και ἐπι τοσουτον ὑψουμενοι ὡστε και ὑπερκυπτειν τα γεννητα, και προς μονῳ τῳ ἐννοειν τον Θεον, κἀκεινῳ σεμνως και πρεποντως τῳ ἀκουοντι ὁμιλειν γινεσθαι, πως οὐχι τα μεγιστα ἠδη ὠνηνται αὐτους τους ὀφθαλμους ἀνακεκαλυμμενῳ προσωπῳ την δοξαν κυριου κατοπτριζομενους, και την αὐτην εἰκονα μεταμορφουμενοι ἀπο δοξης εἰς δοξαν; ἀπορροης γαρ νοητου τινος θειοτερου μεταλαμβανουσι τοτε· ὁπερ δηλουται ἐκ του, ἐσημειωθη ἐφ' ἡμας το φως του προσωπου σου κυριε· και ἡ ψυχη δε ἐπαιρομενη και τῳ πνευματι ἑπομενη, του τε σωματος χωριζομενη, και οὐ μονον ἑπομενη τῳ πνευματι, ἀλλα και ἐν αὐτῳ γινομενη· ὁπερ δηλουται ἐκ του, προς σε ἠρα την ψυχην μου· πως οὐχι ἠδη ἀποτιθεμενη το εἰναι ψυχη πνευματικη γινεται; εἰ δε μεγιστον ἐστι κατορθωμα ἀμνησικακια, ὡς κατα τον προφητην Ιερεμιαν παντα ἀνακεφαλαιουσθαι τον νομον ἐν αὐτῳ, λεγοντα· οὐ ταυτα ἐνετειλαμην τοις πατρασιν ὑμων ἐκπορευομενων αὐτων ἐκ της Αἰγυπτου· ἀλλα τουτο ἐνετειλαμην, ἑκαστος τῳ πλησιον ἐν τῃ καρδιᾳ μη μνησικακειτω· ἀπο μνησικακιας δε ἡκοντες ἐπι το εὐχεσθαι την του σωτηρος φυλασσομεν ἐντολην, λεγοντος· ἐαν στηκητε προσευχομενοι, ἀφιετε εἰ τι ἐχετε κατα τινος· δηλονοτι τοιουτοι ἱσταμενοι προς εὐξασθαι, τα καλλιστα ἠδη κεκτημεθα.

Και ταυτα μεν ὡς κατ' ὑποθεσιν εἰρηται, και εἰ μηδεν ἡμιν ἐπακολουθησει εὐχομενοις, ὁτι τα καλλιστα κερδαινομεν, το καθο δει εὐχεσθαι νενοηκοτες και κατορθουντες· σαφες δε ὁτι ὁ οὑτως εὐχομενος ἐτι λαλων ἀκουσεται, τῃ ἐνεργειᾳ του ἐπακουοντος ἐνορων, το, ἰδου παρειμι· πασαν την προνοιαν δυσαρεστησιν πριν εὐξασθαι ἀποβεβληκως.

andum apparatus illius qui ſe totum Deo commiſerit. Ait ergo: *Ad te levavi oculos meos qui habitas in cælis*: &, *Ad te levavi animam meam, Deus.* Cum enim mentis oculi ſic elevati ſunt ut jam terrenis non immorentur, nec eorum quæ materia conſtant, ſpeciebus impleantur, ſuntque adeo ſublimes, ut corruptibilia quæque deſpiciant, eique uni vacent ut Deum cogitent, audientemque reverenter ac modeſte alloquantur: quidni plurimum jam profecerint illi oculi, *revelata facie gloriam Domini ſpeculantes & in eandem imaginem transformati a claritate in claritatem*? Tunc enim divinioris cujusdam effluxum intelligentiæ participant ut ex his liquet: *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine.* Jam vero anima elevata, ſpiritum ſecuta, a corpore ſegregata, nec ſecuta tantum ſpiritum, ſed & in ipſum mutata (quod illa docent: *Ad te levavi animam*) quid ni depoſita animæ natura ſpiritualis efficiatur? Quod ſi præclara res eſt injuriarum oblivio, adeo ut omnis in ea lex quaſi compendio contineatur juxta Jeremiam prophetam, cum ait: *Non hæc mandavi patribus veſtris exeuntibus de Ægypto, ſed hoc mandavi: unusquisque proximo ſuo in corde injuriam non recordetur*: ad orationem vero cum injuriarum oblivione accedentes cuſtodimus ſervatoris præceptum dicentis: *Cum ſtabitis ad orandum, dimittite ſi quid habetis adverſus aliquem*: perſpicuum eſt nos quando ſic affecti ſtamus ad orandum, optima jam eſſe conſecutos.

10. Atque hæc ex illa dicta ſunt hypotheſi etſi nihil aliud ex oratione noſtra ſequeretur, optima tamen nos lucrari ſi quomodo oporteat orare intellexerimus, & re adimpleverimus. Manifeſtum eſt eum qui ſic orat, dum adhuc loquitur, exaudientis virtuti adtendentem, auditurum eſſe illud: *Ecce adſum*:

depo-

κως. τȣτο γαρ ἐςι δηλȣμενον ἐκ τȣ, ἐαν ἀφιλης ἀπο σȣ συνδεσμον και χειροτονιαν και ῥημα γογγυσμȣ· τȣ εὐαρεςουμενȣ τοις γινομενοις, ἐλευθερου ἀπο παντος δεσμȣ γεγεννημενȣ, και μη ἀντιχειροτονουντος τῳ Θεῳ, ἁ βουλεται προς γυμνασιον ἡμων διατασσομενῳ· ἀλλα μηδε κατα το κρυπτον των λογισμων γογγυζοντος χωρις ἀκȣςης ἀνθρωποις φωνης· ὁν τινα γογγυσμον δικην πονηρων οἰκετων ȣκ ἐν φανερωτερῳ αἰτιωμενων τας προςαξεις των δεσποτων γογγυζȣσιν οἱ μη τολμωντες μεν φωνῃ και ὁλῃ ψυχῃ κακολογειν ἐπι τοις συμβαινȣσι την προνοιαν· οἱονει δε βȣλομενοι και τον των ὁλων κυριον ἐφ' οἱς δυσαρεςȣνται λαθειν. και οἰμαι τȣτ' εἰναι και το ἐν Ιωβ· ἐν τȣτοις πασι τοις συμβεβηκοσιν ȣδεν ἡμαρτεν Ιωβ τοις χειλεσιν ἐναντιον τȣ Θεȣ· ἐπι τȣ προ αὐτȣ πειρασμȣ ἀναγεγραμμενȣ· ἐν τȣτοις πασι τοις συμβεβηκοσιν ȣδεν ἡμαρτεν Ιωβ ἐνωπιον τȣ Θεȣ. ὁ δη προςασσων μη δειν γινεσθαι ἐν τῳ Δευτερονομιῳ ὁ λογος φησι· προςεχε μηποτε γενηται ῥημα κρυπτον ἐν τῃ καρδιᾳ σȣ ἀνομημα, λεγων, ἐγγιζει το ἐτος το ἑβδομον, και τα ἑξης. ὁ τοινυν ȣτως εὐχομενος τοσαυτα πρωφεληθεις ἐπιτηδειοτερος γινεται ἀνακραθηναι τῳ πεπληρωκοτι την πασαν οἰκονομιαν τȣ κυριȣ πνευματι· και τῳ πασαν την γην και τον ȣρανον πεπληρωκοτι δια τȣ προφητȣ λεγοντος ȣτως· ȣχι τον ȣρανον και την γην ἐγω πληρω, λεγει κυριος; ἐτι δε δια τε της προειρημενης καθαρευσεως, και της εὐχης τȣ μεσον και των μη γινωσκοντων αὐτον ἑςηκοτος λογȣ Θεȣ, ȣδενος ἀπολειπομενȣ της εὐχης μεθεξει, συνευχομενȣ προς τον πατερα τῳ ὑπ' αὐτȣ μεσιτευομενῳ· ἀρχιερευς γαρ των προσφορων ἡμων και προς τον πατερα παρακλητος ἐςιν ὁ υἱος τȣ Θεȣ· εὐχομενος ὑπερ των εὐχομενων, και συμπαρακαλων τοις παρακαλȣσιν, ȣκ ἀν ὡς ὑπερ οἰκειων εὐξαμενος των μη δι' αὐτȣ συνεχεςερον εὐχομενων, ȣδ' ἀν ὡς ὑπερ ἠδη ἰδιων παρακλητος ἐσομενος προς τον Θεον των μη πειθομενων ταις εἰς το δειν παντοτε προσευχεσθαι, και μη ἐκκακειν διδασκαλιαις· ἐλεγε γαρ, φησι, παραβολην προς το δειν παντοτε προσευχεσθαι, και

depoſita ante orationem omni de providentia anxietate. Hoc enim illa ſibi volunt: *Si abſtuleris a te colligationem, & manuum extenſionem, & verbum murmurationis:* nam qui omnibus acquieſcit quæ fiunt, is ab omni vinculo liber eſt, nec unquam extendit manus in Deum omnia quæ vult ad noſtram exercitationem ordinantem: ſed nec occultis quidem cogitationibus murmurat, neque voce quæ ab hominibus audiri poſſit; quemadmodum more nequam ſervorum imperata dominorum non palam incuſantium, murmurant ii qui voce & tota anima de his quæ accidunt maledicere providentiæ non audent quidem, ſed videntur ipſum etiam omnium Dominum id celare velle quod impatienter ferunt. Et hoc eſſe puto quod in Job dicitur: *In omnibus his quæ acciderunt ei, nihil peccavit Job labiis coram Domino*: cum de tentatione quæ præceſſerat, ſcriptum ſit: *In omnibus his quæ acciderunt ei, nihil peccavit Job coram Domino.* Præceptum autem quo id fieri vetatur, in Deuteronomio ſic ait: *Attende ne fiat verbum occultum in corde tuo iniquitas, dicens, appropiat annus ſeptimus*, & reliqua. Igitur qui ſic oraverit, cum tot jam commoda perceperit, magis idoneus fit commiſceri *Spiritui Domini qui replevit orbem terrarum*: eique qui terram totam ac cælum implet & per prophetam ſic ait: *Numquid non cælum & terram ego impleo, dicit Dominus?* Præterea per prædictam puritatem etiam particeps erit orationis Verbi Dei quod etiam ſtat in medio eorum qui ipſum non agnoſcunt, nec cujusquam precibus deeſt, & cum eo cujus mediator eſt, una patrem orat. Pontifex enim oblationum noſtrarum & apud patrem advocatus eſt filius Dei; orat pro orantibus, exhortatur cum exhortantibus. Non tamen pro his oraverit quaſi pro familiaribus qui per ipſum aſſidue non orant, neque eorum quaſi jam ſuorum patronus erit apud Deum qui non obediunt præceptis ab ipſo tradi-

tis.

μη ἐκκακειν· κριτης τις ἠν ἐν τινι πολει, και τα ἑξης· και ἐν τοις προ τουτων· και εἰπε προς αὐτους· τις ἐξ ὑμων ἑξει φιλον και πορευσεται προς αὐτον μεσονυκτιον, και εἰπῃ αὐτῳ· φιλε, χρησον μοι τρεις ἀρτους· ἐπειδη φιλος μου παρεγενετο ἐξ ὁδου προς με, και ουκ ἐχω ὁ παραθησω αὐτῳ· και μετ᾽ ὀλιγα· λεγω ὑμιν εἰ και ου δωσει αὐτῳ ἀναστας, δια το εἰναι φιλον αὐτου, διαγε την ἀναιδειαν αὐτου, ἐγερθεις, δωσει αὐτῳ, ὁσων χρηζει. τις δε μη προτραπῃ των τῳ ἀψευδει στοματι πιστευοντων Ιησου, ἀοκνως εὐχεσθαι, λεγοντος· αἰτειτε και δοθησεται ὑμιν· πας γαρ ὁ αἰτων λαμβανει; ἐπει ὁ χρηστος πατηρ τον ζωντα ἀρτον αἰτουντων ἡμων αὐτον, ουχ ὁν βουλεται λιθον τροφην γενεσθαι τῳ Ιησου και τοις μαθηταις αὐτου ὁ ἀντικειμενος, διδωσι τοις το πνεῦμα της υἱοθεσιας εἰληφοσιν ἀπο του πατρος· και διδωσιν ὁ πατηρ το ἀγαθον δομα ὑων ἐξ ουρανου τοις αἰτουσιν αὐτον.

Οὐ μονος δε ὁ ἀρχιερευς τοις γνησιως εὐχομενοις συνευχεται, ἀλλα και οἱ ἐν ουρανῳ χαιροντες ἀγγελοι ἐπι ἑνι ἁμαρτωλῳ μετανοουντι, ἠ ἐπι ἐννενηκοντα ἐννεα δικαιοις, οἱ ου χρειαν ἐχουσι μετανοιας· αἱτε των προκεκοιμημενων ἁγιων ψυχαι· ἁτινα δηλουται, Ραφαηλ μεν προσφεροντος περι Τωβητ και Σαῤῥας λογικην ἱερουργιαν τῳ Θεῳ· (μετα γαρ την εὐχην ἀμφοτερων εἰσηκουσθη, φησιν ἡ γραφη, προσευχη ἀμφοτερων ἐνωπιον της δοξης του μεγαλου Ραφαηλ, και ἀπεσταλη ἰασασθαι τους δυο. και αὐτος δε Ραφαηλ φανερων ἑαυτου ὡς ἀγγελου την κατα προσταγμα του Θεου προς ἀμφοτερους οἰκονομιαν, φησι· και νυν ὁτι προσηυξω συ και ἡ νυμφη σου Σαῤῥα, ἐγω προσηγαγον το μνημοσυνον της προσευχης ὑμων ἐνωπιον του ἁγιου· και μετ᾽ ὀλιγα· ἐγω εἰμι Ραφαηλ εἱς των ἑπτα ἀγγελων οἱ προσαναφερουσι και εἰσπορευονται ἐνωπιον της δοξης του ἁγιου. κατα τον λογον γουν του Ραφαηλ, ἀγαθον προσευχη μετα νηστειας και ἐλεημοσυνης και δικαιοσυνης·) Ιερεμιου δε ὡς ἐν τοις Μακκαβαϊκοις ἐπιφαινο-

μενου

tis, oportere ſemper orare & non deficere. Scriptum eſt enim, *Dicebat autem & parabolam ad illos, quoniam oportet ſemper orare & non deficere: judex quidam erat in quadam civitate*, & reliqua. Item in iis quæ præcedunt: *Et ait ad illos: quis veſtrum habebit amicum & ibit ad illum media nocte, & dicet illi: amice, commoda mihi tres panes, quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum.* Et paulopoſt: *Dico vobis, etſi non dabit illi ſurgens eo quod amicus ejus ſit, propter improbitatem tamen ejus ſurget, & dabit illi quotquot habet neceſſarios.* Ecquis eorum qui ori Chriſti veraciſſimo credunt, ad impigre orandum non accendatur his verbis: *Petite & dabitur vobis, omnis enim qui petit accipit?* Bonus enim pater panem vivum petentibus nobis, non autem lapidem quem adverſarius vult & Jeſu & diſcipulis ejus cibum fieri, dat iis qui ſpiritum adoptionis ab ipſo acceperunt. *Dat* etiam *pater bonum datum pluens e cælo petentibus ſe.*

11. Neque vero pontifex ſolus orat cum rite orantibus, ſed & angeli qui magis gaudent *in cælo ſuper uno peccatore pœnitentiam agente quam ſuper nonaginta novem juſtis qui non indigent pœnitentia*: ſanctorum item qui jam dormierunt animæ. Quæ inde patent quod Raphael obtulerit Deo rationabile obſequium Tobiæ & Sarræ. (Nam poſt utriusque orationem *exaudita eſt* inquit ſcriptura, *deprecatio utrorumque coram gloria Raphael, & miſſus eſt ad ſanandum ambos.* Quin & ipſe Raphael cum aperit quid ex mandato Dei erga utrumque tanquam angelus præſtiterit, ait: *Et nunc quando oraſti tu & nurus tua Sarra, ego obtuli memoriale orationis veſtræ coram ſancto.* Et poſt pauca. *Ego ſum Raphael unus ex ſeptem angelis qui offerunt orationes ſanctorum & ingrediuntur in conſpectu gloriæ ſancti.* Itaque juxta Raphaelis ſermonem: *Bonum oratio cum jejunio & eleemoſyna & juſtitia.*) Item quod Jeremias, ut in Maccabæorum libris habetur, *apparuerit canitie &*

μενου πολιᾳ και δοξῃ διαφεροντος· ὡς θαυμαστην τινα και μεγαλοπρεπεστατην εἶναι την περι αὐτον ὑπεροχην· και προτεινοντος την δεξιαν, παραδιδοντος τε τῳ Ιουδᾳ ῥομφαιαν χρυσην· ᾧ ἐμαρτυρει ἀλλος ἁγιος προκεκοιμημενος, λεγων· οὗτος ἐστιν ὁ προσευχομενος πολλα περι του λαου, και της ἁγιας πολεως, Ιερεμιας ὁ του θεου προφητης. και γαρ ἀτοπον της γνωσεως δι' ἐσοπτρου και ἐν αἰνιγματι ἐπι του παροντος τοις ἀξιοις φανερουμενης, τοτε δε προσωπον προς προσωπον ἀποκαλυπτομενης, μη το ἀναλογον και ἐπι των λοιπων ἀρετων νοειν, τοτε κυριως των προπαρασκευασαμενων ἐν τῳ βιῳ τουτῳ τελειουμενων. μια δε κυριωτατων ἀρετων κατα τον θειον λογον ἐστιν ἡ προς τον πλησιον ἀγαπη· ἣν πολλῳ μαλλον προσειναι τοις προκεκοιμημενοις ἁγιοις προς τους ἐν βιῳ ἀγωνιζομενους, ἀναγκαιον νοειν, παρα τους ἐν τῃ ἀνθρωπινῃ ἀσθενειᾳ τυγχανοντας, και συναγωνιζομενους τοις ὑποδεεστεροις· οὐ μονον ἐνταυθα του, εἰ πασχει μελος ἑν, συμπασχει παντα τα μελη, και εἰ δοξαζεται μελος ἑν, συγχαιρει παντα τα μελη, τοις φιλαδελφοις ἐγγινομενου. πρεπον γαρ ἐστι και τῃ των ἐξω της παρουσης ζωης ἀγαπῃ λεγειν· ἡ μεριμνα πασων των ἐκκλησιων· τις ἀσθενει, και οὐκ ἀσθενω; τις σκανδαλιζεται, και οὐκ ἐγω πυρουμαι; και ταυτα του Χριστου ὁμολογουντος κατ' ἑκαστον των ἀσθενουντων ἁγιων ἀσθενειν· ὁμοιως και ἐν φυλακῃ εἶναι, και γυμνιτευειν ξενιτευειν τε και πειναν, και διψαν· τις γαρ ἀγνοει των ἐντυγχανοντων τῳ εὐαγγελιῳ τῃ ἐφ' ἑαυτον ἀναφορᾳ των συμβαινοντων τοις πιστευουσι λογιζομενον τον Χριστον ἰδια εἶναι παθηματα; οἱ δε ἀγγελοι του θεου προσελθοντες τῳ Ιησου διηκονουν αὐτῳ, και μη πρεπον ἐστιν ἡμας προς ὀλιγον νοειν γεγονεναι την των ἀγγελων προς τον Ιησουν διακονιαν, της σωματικης αὐτου παρα ἀνθρωποις ἐπιδημιας· και αὐτου ἐτι ἐν μεσῳ των πιστευοντων οὐχ ὡς ἀνακειμενου, ἀλλ' ὡς διακονουντος· ποσους εἰκος ἀγγελους διακονουντας τῳ Ιησου βουλομενῳ συναγειν τους υἱους Ισραηλ κατα ἑνα και ἀθροιζειν τους ἀπο της διασπορας, τους τε φοβουμενους και ἐπικαλουμενους σωζοντι,

μαλλον

gloria eximius ita ut mirabilis quædam & maximi decoris fuerit præſtantia circa illum; extenderitque dexteram & dederit Judæ gladium aureum: de quo teſtatus eſt alius ſanctus qui ante obierat: *Hic eſt qui multum orat pro populo & ſancta civitate, Jeremias propheta Dei.* Etenim abſurdum eſt cum in hac vita per ſpeculum tantum & in ænigmate ſancti videant, in futura autem facie ad faciem ſint viſuri, non idem proportione quadam de reliquis exiſtimare virtutibus, maxime cum ibi perficiantur quæ comparantur in hac vita. Una autem e præcipuis virtutibus juxta divinum ſermonem eſt charitas in proximum, quam ii qui jam dormierunt ſancti multo magis in eos qui in vita militant, habere putandi ſunt, quam ii qui etiamnum in humana ſunt infirmitate imbecilliorumque pugnam adjuvant; neque enim hic tantum illud per fraternam charitatem impletur; *Si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: ſive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra;* nam & eorum decet charitatem qui ex hac vita exceſſerunt dicere; *Solicitudo omnium eccleſiarum. Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego non uror?* maxime cum Chriſtus profeſſus ſit in quolibet ſe ſanctorum infirmo infirmum eſſe; pariterque & in carcere eſſe & nudum & hoſpitem & eſurire & ſitire. Quis enim ignorat, qui modo evangelium legerit, ad ſe referre Chriſtum quæ credentibus accidunt & propria reputare? Si *Angeli* Dei *acceſſerunt* ad Jeſum, *& miniſtrabant ei:* nec hoc miniſterium ad breve tempus corporeæ Chriſti inter homines converſationis, & cum adhuc erat in medio credentium, non ut recumbens ſed ut miniſtrans, angelos præſtitiſſe putandum eſt: quot angelos veriſimile eſt ipſi colligere filios Iſrael ſingillatim volenti & eos congregare qui ex diſperſione ſunt, ſervantique timentes atque invocantes, miniſtrare & amplius etiam quam Apoſtolos collaborare

 miniſ-

μαλλον των ἀποςολων συνεργειν τη αὐξησει και τῳ πληθυσμῳ της ἐκκλησιας, ὡς και προεςωτας τινας των ἐκκλησιων ἀγγελους λεγεσθαι παρα τῳ Ιωαννῃ ἐν τῃ Αποκαλυψει; ου γαρ ματην οἱ ἀγγελοι του θεου ἀναβαινουσι και καταβαινουσι ἐπι τον υἱον του ἀνθρωπου· ὁρωμενοι τοις τῳ φωτι της γνωσεως πεφωτισμενοις ὀφθαλμοις. και παρ' αὐτον οὖν τον καιρον της εὐχης ὑπομιμνησκομενοι ὑπο του εὐχομενου ὧν δειται ὁ εὐχομενος, ἁ δυνανται ὡς καθολικην εἰληφοτες ἐντολην ἐπιτελουσι. χρηςεον δε εἰκονι τινι τοιαυτῃ εἰς τον λογον τουτον προς το παραδεξασθαι το νενοημενον ἡμιν. παρεςω τις ἰατρος δικαιοσυνης πεφροντικως εὐχομενῳ καμνοντι περι της ὑγειας, ἐπιςημων ἐχων τον ὀν δει τροπον θεραπευσαι, περι οὗ ὁ δεινα ἀναφερει την εὐχην νοσηματος. φανερον δη ὁτι κινηθησεται οὗτος προς το ἰασασθαι τον εὐξαμενον, ταχα οὐ ματην ὑπολαβων ὁτι τουτ' αὐτο γεγονεν ἐν νῳ του θεου ἐπακουσαντος της εὐχης του την ἀπαλλαγην της νοσου γενεσθαι αὐτῳ εὐξαμενου. ἡ των κεκτημενων τις τα της του βιου χρειας ἐπι πλειον και κοινωνικος, ἀκουετω εὐχης πενητος και περι των χρειων ἀναφεροντος ἐντευξιν τῳ θεῳ· δηλον δη ὁτι και οὗτος τα της εὐχης ἐκπληρωσει τῳ πενητι, ὑπηρετης γινομενος της πατρικης βουλης, του συναγαγοντος κατα τον καιρον της εὐχης τον παρασχειν δυναμενον ἐπι το αὐτο τῳ εὐξομενῳ, δια τε το δεξιον της προαιρεσεως μη δυναμενον παροραν τον δεδεημενον τωνδε τινων. ὡσπερ οὖν ταυτα οὐ κατα συντυχιαν νομιςεον γινεσθαι ὁτε γινεται· του ἠριθμηκοτος πασας τας τριχας της των ἀγιων κεφαλης ἁρμοδιως συναγαγοντος παρα τον καιρον της εὐχης τον ὑπηρετην ἐσομενον τῳ δεομενῳ της εὐποιΐας της ἀπ' αὐτου, εἰσακουοντα τῳ πιςως δεδεημενῳ· οὑτως ὑποληπτεον συναγεσθαι ποτε των ἐπισκοπουντων και λειτουργουντων τῳ θεῳ ἀγγελων παρουσιαν τῳ δε τινι των εὐχομενων, ἱνα συμπνευσωσιν οἱς ὁ εὐχομενος ἠξιωσεν· ἀλλα και ὁ ἑκαςου ἀγγελος, και των ἐν τῃ ἐκκλησιᾳ μικρων, διαπαντος βλεπων το προσωπον του πατρος του ἐν τοις οὐρανοις, και ἐνορων του κτισαντος ἡμας της θειοτητα, συνευχεται τε ἡμιν και συμπραττει ἐν οἱς δυνατον ἐςι περι ὧν εὐχομεθα.

Προς

augendæ eccleſiæ & multiplicandæ: adeo ut angelos eccleſiis quosdam præeſſe Joannes in Apocalypſi dicat? Neque enim fruſtra angeli Dei aſcendunt & deſcendunt ſuper filium hominis, illuſtratis ſcientiæ luce oculis perſpicui. Illi igitur ipſo orationis tempore, ab eo qui orat quibus ipſe indigeat admoniti, quæ poſſunt, veluti generali accepto mandato, perficiunt. Utendum etiam ejusmodi ſimilitudine quo demonſtretur magis quid intelligamus. Fingamus ægroto pro ſalute deprecanti medicum adeſſe juſtitiæ ſtudioſum: ſcientem etiam quo pacto mederi oporteat morbo, cujus cauſa ille fundit preces. Perſpicuum eſt eum ad illum qui orat ſanandum impulſum iri, ſuſpicantem forte non vane, hoc ipſum Deo in animo eſſe, cum illius preces exaudierit qui a morbo liberari poſtulat. Aut eorum aliquis qui rebus ad vitam neceſſariis abundant, isque liberalis pauperis orationem audiat Deum pro iis quibus indiget deprecantis: hunc etiam manifeſtum eſt votum pauperis impleturum quaſi paternæ divinæ voluntatis miniſtrum. Deus enim eſt qui orationis tempore utrumque in eumdem adduxit locum & qui orat, & qui præbere poteſt nec præ animi liberalitate valet harum rerum indigentem contemnere. Ut igitur hæc cum fiunt, non caſu fieri putanda ſunt, cum is cui ſanctorum *capilli capitis omnes numerati ſunt*, ad ipſum orationis tempus apte conjungat attentumque præbeat egenti fideliterque deprecanti eum qui ſui miniſter beneficii futurus ſit: ſic exiſtimandum eſt conjungi aliquando inſpectores Deique miniſtros angelos & præſentes effici huic alicui oranti, ut in ea conſpirent quæ qui orat poſtulaverit. Sed & uniuscujusque angelus, etiam eorum qui in eccleſia puſilli ſunt, *ſemper videns faciem patris qui in cælis eſt*, Deique conditoris noſtri divinitatem inſpiciens, orat nobiscum & iis quæ petimus quantum poteſt fieri collaborat.

Προς δε τουτοις δυναμεως πεπληρωμενοις νομιζω τους λογους της των ἁγιων εὐχης, μαλιςα ὁτε προσευχομενοι, πνευματι προσευχονται και τῳ νοϊ, φωτι ἀνατελλοντι ἀπο της του εὐχομενου διανοιας και προϊοντι ἐκ ςοματος αὐτου, ὑπεκλυειν δυναμει θεου τον ἐνιεμενον νοητον ἰον ἀπο των ἀντικειμενων δυναμεων τῳ ἡγεμονικῳ των ἀμελουντων του εὐχεσθαι, και το, ἀδιαλειπτως προσευχεσθε, ἀκολουθως ταις του Ἰησου προτροπαις εἰρημενον παρα τῳ Παυλῳ μη φυλαττοντων. ὡσπερει γαρ βελος ἀπο της του εὐχομενου ψυχης τη γνωσει και τῳ λογῳ ἡ τη πιςει προεισι ἀπο του ἁγιου, τιτρωσκον ἐπι καθαιρεσει και καταλυσει τα ἐχθρα τῳ θεῳ πνευματα, τοις της ἁμαρτιας δεσμοις περιβαλειν ἡμας θελοντα. ἀδιαλειπτως δε προσευχεται, και των ἐργων της ἀρετης, ἡ των ἐντολων των ἐπιτελουμενων εἰς εὐχης ἀναλαμβανομενων μερος, ὁ συναπτων τοις δεουσιν ἐργοις την εὐχην, και τη εὐχῃ τας πρεπουσας πραξεις. οὑτω γαρ μονως το, ἀδιαλειπτως προσευχεσθε, ἐκδεξασθαι δυναμεθα ὡς δυνατον ὀν εἰρημενον, εἰ παντα τον βιον του ἁγιου, μιαν συναπτομενην μεγαλην εἰποιμεν εὐχην· ἡς εὐχης μερος ἐςι και ἡ συνηθως ὀνομαζομενη εὐχη, οὐκ ἐλαττον του τρις ἑκαςης ἡμερας ἐπιτελεισθαι ὀφειλουσα· ὁπερ δηλον ἐςιν ἐκ των κατα τον Δανιηλ τηλικουτου ἐπηρτημενου αὐτῳ κινδυνου εὐχομενον τρις της ἡμερας. και ὁ Πετρος δε ἀναβαινων εἰς το δωμα την ἑκτην προσευξασθαι, ὁτε και ἑωρα το ἐξ οὐρανου καθιεμενον σκευος τετρασιν ἀρχαις καθιεμενον, παριςησι την μεσην των τριων εὐχην την προ αὐτου και παρα του Δαυιδ λεγομενην· το πρωϊ εἰσακουσῃ της προσευχης μου, το πρωϊ παραςησομαι σοι και ἐποψομαι· και της τελευταιας δηλουμενης δια του· ἐπαρσις των χειρων μου θυσια ἑσπερινη· ἀλλ' οὐδε τον της νυκτος καιρον χωρις ταυτης της καθηκοντως διανυσομεν, του μεν Δαυιδ λεγοντος· μεσονυκτιον ἐξεγειρομην του ἐξομολογεισθαι σοι ἐπι τα κριματα της δικαιοσυνης σου· του δε Παυλου, ὡς ἐν ταις πραξεσι των ἀποςολων εἰρηται, κατα το μεσονυκτιον ἁμα τῳ Σιλᾳ ἐν Φιλιπποις προσευχομενου και ὑμνουντος τον θεον, ὡςε ἐπακροασθαι αὐτων και τους δεσμιους.

Εἰ

12. Præter hæc quæ virtute plena ſunt, arbitror ipſis verbis orationis ſanctorum, maxime cum orantes orant ſpiritu & mente, ineſſe divinam virtutem quæ luce ab orantis cogitatione exorta ex ipſiusque ore emiſſa, ſpiritale extinguat virus quod adverſariæ poteſtates eorum inſtillant animis qui orare negligunt, nec id obſervant quod Paulus conſequenter ad Chriſti monita dicit: *Sine intermiſſione orate.* Scientia enim, ratio, aut fides emittit ab orantis ſancti anima quoddam veluti telum, quod ad perniciem usque & interitum vulneret inimicos Deo ſpiritus qui nos peccati laqueis irretire cupiunt. Porro cum virtutis actus præceptaque adimpleta in orationis partem veniant, ille ſine intermiſſione orat, qui debitis operibus orationem jungit, orationique convenientes actiones: iſtud enim, *ſine intermiſſione orate*, hoc uno modo ut præceptum poſſibile poſſumus accipere, nempe ſi dixerimus totam viri ſancti vitam unam aliquam magnam eſſe continuam orationem, cujus etiam pars ſit quæ ſolet oratio vocari, & quæ non minus quam ter quaque die fieri debet: quod ex Daniele manifeſtum eſt, qui tanto ſibi periculo impendente tribus temporibus per diem orabat. Et Petrus *aſcendens in ſuperiora ut oraret circa horam ſextam:* cum vidit *ex cælo deſcendens vas quatuor initiis ſubmitti:* mediam e tribus orationem exhibet quam & ante illum David commemoraverat: *Mane exaudies vocem meam mane adſtabo tibi & videbo.* Ultima quoque oſtenditur his verbis: *Elevatio manuum mearum ſacrificium veſpertinum.* Sed neque noctis tempus ſine hoc orationis genere recte tranſigemus, cum David dicat: *Media nocte ſurgebam ad confitendum tibi ſuper judicia juſtitiæ tuæ;* & Paulus in Actibus Apoſtolorum dicatur Philippis media nocte cum Sila oraſſe & laudaſſe Deum, ita ut audirent eos, qui in cuſtodia erant.

Εἰ δε Ιησους προσευχεται, και μη ματην προσευχεται τυγχανων ὧν αἰτει δια του εὐχεσθαι, ταχα οὐκ ἀν αὐτα εἰληφως χωρις εὐχης, τις ἡμων ἀμελησει του εὐχεσθαι; Μαρκος μεν γαρ φησιν ὅτι πρωϊ ἐννυχον λιαν ἀναστας ἐξηλθε και ἀπηλθεν εἰς ἐρημον τοπον, κἀκει προσηυχετο· ὁ δε Λουκας· και ἐγενετο ἐν τῳ εἰναι αὐτον ἐν τοπῳ τινι προσευχομενον, ὡς ἐπαυσατο, εἰπε τις των μαθητων αὐτου προς αὐτον· και ἐν ἀλλοις· και ἠν διανυκτερευων ἐν τῃ προσευχῃ του θεου. ὁ δε Ιωαννης εὐχην αὐτου ἀναγραφει λεγων· ταυτα ἐλαλησεν ὁ Ιησους, και ἐπαρας τους ὀφθαλμους αὐτου εἰς τον οὐρανον, εἰπε, πατερ, ἐληλυθεν ἡ ὡρα, δοξασον σου τον υἱον, ἱνα και ὁ υἱος σου δοξασῃ σε· και το, ᾐδειν δε ὅτι παντοτε μου ἀκουεις, παρα τῳ αὐτῳ ἀναγεγραμμενον, ὑπο του κυριου εἰρημενον, δηλοι ὅτι παντοτε εὐχομενος παντοτε ἐπακουεται. τι δε δει καταλεγειν τους δια του ὀν δει τροπον προσευξασθαι, μεγιστων ἐπιτετυχοτας ἀπο θεου; παρον ἑκαστῳ τα ἑαυτῳ ἀπο των γραφων ἀναλεξασθαι πλειονα. Αννα γαρ ὑπηρετησε τῃ γενεσει Σαμουηλ τῳ Μωϋσῃ συναριθμηθεντος, ἐπει μη τικτουσα, πιστευσασα προσηυξατο προς κυριον· Εζεκιας δε ἐτι ἀπαις τυγχανων, μαθων ἀπο του Ησαΐου τεθνηξεσθαι, προσευξαμενος εἰς την του σωτηρος γενεαλογιαν ἀνειληπται. ἠδη δε ὑφ᾽ ἐν προσταγμα ἐξ ἐπιβουλης του Αμαν ἀπολλυσθαι μελλοντος του λαου, προσευχη μετα νηστειας Μαρδοχαιου και Εσθηρ ἐπακουσθεισα, προς ταις κατα Μωσεα ἑορταις, την Μαρδοχαϊκην ἐγεννησεν εὐφροσυνης τῳ λαῳ ἡμεραν. ἀλλα και Ιουδιθ ἁγιαν ἀνενεγκουσα προσευχην, του Ολοφερνου μετα θεου περιγινεται, και μια γυνη των Εβραιων αἰσχυνην ἐποιησε τῳ οἰκῳ του Ναβουχοδονοσορ· Ανανιας τε και Αζαριας και Μισαηλ πνευμα δροσου διασυριζον οὐκ ἐων ἐνεργειν την φλογα του πυρος, ἀξιοι γεγονασιν ἐπακουσθεντες λαβειν· οἱ δε ἐν τῳ λακκῳ Βαβυλωνιων λεοντες φιμουνται δια τας του Δανιηλ προσευχας· και Ιωνας δε, οὐκ ἀπογνους το ἐπακουσθησεσθαι ἐκ κοιλιας του καταπιοντος αὐτον κητους, το ἐλλειπες της προς τους Νινευΐτας προφητειας, ἐξελθων την

του

13. Quod ſi Jeſus orat nec orat fruſtra, ſed per orationem petita conſequitur, ſine oratione forte non accepturus: quis noſtrum orare negligat? Ait enim Marcus: *Et diluculo valde ſurgens, egreſſus abiit in deſertum locum, ibique orabat;* Lucas autem: *Et factum eſt cum eſſet in quodam loco orans, ut ceſſavit, dixit unus ex diſcipulis ejus ad eum;* & alibi: *Et erat pernoctans in oratione Dei.* Joannes vero orationem ejus deſcribit cum ait: *Hæc locutus eſt Jeſus, & ſublevatis oculis in cælum dixit: Pater venit hora, clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te.* Et illud: *Sciebam quia ſemper me audis*, a Domino dictum, & ab eodem Evangeliſta conſcriptum, oſtendit eum qui ſemper oret, ſemper exaudiri. Quid eſt autem neceſſe eos recenſere qui quod ut oportet orarent, maxima a Deo beneficia conſecuti ſunt? cum facile cuique ſit plura ſibi e ſcripturis ſeligere. Anna enim Samuelis illius qui Moyſi connumeratus eſt, generationi miniſtravit, quia cum non pareret, credidit & oravit ad Dominum; Ezechias autem cum liberis adhuc careret accepiſſetque ab Iſaia ſe moriturum, oravit & in ſervatoris genealogiam admiſſus eſt. Jam uno edicto inſidiisque Aman periturus erat populus, cum Mardochæi & Eſther oratio jejunio conjuncta exaudita eſt, & præter feſta a Moyſe conſtituta, Mardochaicum populo peperit lætitiæ diem. Judith ſanctis oblatis precibus Holophernem Deo adjuvante ſuperavit, & una Hebræorum femina labem domui Nabuchodonoſoris inuſſit. Ananias, Azarias, & Miſael exauditi ſunt, meruerunt que *ventum roris flantem* ignisque vires cohibentem accipere. In Babylonico lacco leonum ora Danielis precibus obturantur. Jonas cum e ventre ceti a quo deglutitus erat, exaudiri non deſperaſſet, egreſſus inde, propheticam ad Ninivitas legationem prius inchoatam feliciter abſolvit. Quanta vero ſunt quæ unusquisque noſtrum ſi

του κητους γαστερα, ἀναπληροι. ὁσα δε και ἑκαστος ἡμων ἐαν εὐχαριστως μεμνημενος των εἰς αὐτον εὐεργεσιων περι τουτων αἰνους ἀναπεμπειν τῳ θεῳ βουληται, ἐχει ἐκδιηγησασθαι; ἀγονοι τε γαρ ἐπιπολυ γεγενημεναι ψυχαι, ᾐσθημεναι της στειρωσεως των ἰδιων ἡγεμονικων και της ἀγονιας του νου ἑαυτων, ἀπο του ἁγιου πνευματος δια ἐπιμονου εὐχης κυησαται, σωτηριους λογους θεωρηματων ἀληθειας πεπληρωμενους γεγεννηκασιν. ὁσοι δε ἡμων πολλακις μυριαδων ἀντικειμενης δυναμεως καταστρατευομενων και ἐξαφνισαι ἀπο της θειας ἡμας πιστεως βουλομενων πολεμιοι διελυθησαν; θαῤῥησαντων ἡμων ὁτι ουτοι ἐν ἁρμασιν, ουτοι δε ἐν ἱπποις, ἀλλα ἡμεις ἐν ὀνοματι κυριου ἐπικαλουμενοι ὁρωμεν ὁτι ἀληθως ψευδης ἱππος εἰς σωτηριαν. ἀλλα και τον ἀρχιστρατηγον του ἀντικειμενου, ἀπατηλον και πιθανον λογον καταπτησσειν ποιουντα πολλους και των πεπιστευκεναι νομιζομενων, ὁ τῳ προς θεον αἰνῳ πεποιθως διακοπτει πολλακις· Ιουδηθ γαρ ἑρμηνευεται αἰνεσις. ὁσοι τε πασης φλογος καυστικωτεροις περιπεσοντες δυσπεριγενητοις πολλακις πειρασμοις, ουδεν ὑπ᾽ αὐτων πεπονθασιν, ἀλλα παντη ἀβλαβεις τουτους διεξεληλυθασιν, ουδε το τυχον ὀσμης του πολεμιου πυρος βλαβην ἐσχηκοτες. τι δει και λεγειν ἀλλα, και ὁσοις θηριοις καθ᾽ ἡμων ἐξηγριωμενοις, πονηροις πνευματι και ἀνθρωποις ὠμοις παρατυχοντες, ταις εὐχαις αὐτους πολλακις ἐφιμωσαν, ου δεδυνημενων ἐγχριψαι τους ὀδοντας αὐτων τοις γεγενημενοις ἡμων μελεσι του Χριστου; πολλακις γαρ καθ᾽ ἑκαστον των ἁγιων τας μυλας των λεοντων συνεθλασε κυριος, και ἐξουδενωθησαν ὡς ὑδωρ παραπορευομενον. ἰσμεν δε πολλακις φυγαδας προσταγματων θεου, καταποθεντας ὑπο του θανατου προτερον κατ᾽ αὐτων ἰσχυσαντος, δια την μετανοιαν σωθεντας ἀπο του τηλικουτου κακου, ουκ ἀπεγνωκοτας το σωζεσθαι δυνασθαι ἠδη ἐν τῃ κοιλιᾳ του θανατου κεκρατημενους· κατεπιε γαρ ὁ θανατος ἰσχυσας· και παλιν ἀφειλεν ὁ θεος παν δακρυον ἀπο παντος προσωπου. ταυτα δε μοι ἀναγκαιοτατον μετα τον καταλογον των ὠφεληθεντων δια προσευχης εἰρησθαι νομιζω·

modo grato animo memor acceptorum beneficiorum laudes Deo pro his referre velit, poterit enarrare? Animæ enim quæ diu ſine prole manſerunt, deprehenſa ejus partis ſterilitate quæ princeps in ipſis eſſe debet, mentisque orbitate, a Spiritu ſancto per aſſiduam orationem veluti gravidatæ, ſalutares ſermones veritatisque cognitione plenos generarunt. Quot etiam oppugnantibus nos ſæpe multis adverſæ poteſtatis millibus, divinaque nos dejicere ſpe volentibus hoſtes proſtrati ſunt? Confidimus enim quia *hi in curribus & hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei noſtri* invocantes videmus illud verum: *Fallax equus ad ſalutem.* Sed & principem militiæ adverſarii, fallacem & probabilem ſermonem qui multis etiam eorum qui credidiſſe putantur, terrorem injicit, ille jugulat ſæpe qui Dei laudibus confidit; Judith enim laudem interpretantur. Quot ſunt qui cum in tentationes incidiſſent ſuperatu difficiles & flamma qualibet ardentiores, nihil ab ipſis paſſi ſunt, ſed illæſi evaſerunt omnino, ne minimo quidem ab odore inimici ignis accepto damno? Quid neceſſe eſt & alia commemorare, quotque belluis in nos efferatis, malignis inquam ſpiritibus, hominibusque ſævis occurrentes, eorum ſæpe precibus ſuis ora obſtruxerunt, cum ne admovere quidem dentes potuerint his (membris) noſtris Chriſti membris effectis. Sæpe enim pro quolibet ſanctorum *molas leonum confregit Dominus, & ad nihilum devenerunt tanquam aqua decurrens.* Sæpe etiam novimus divinorum mandatorum fugitivos, a morte principio devictos & deglutitos, per pænitentiam a tanto ſervatos eſſe malo, cum etſi jam eos ventre mors contineret, ſalvari tamen poſſe non deſperaverint: *Devoravit enim mors prævalens: & rurſum abſtulit Deus omnem lacrymam ab omni facie.* Hæc poſt eorum enumerationem quibus profecit oratio, mihi dicenda neceſſario viſa ſunt, avertenti eos qui ſpiritualem in

Chriſto

[illegible] τι την πνευματικην και την ἐν Χριςῷ [illegible] ἀπο τȣ περι των μικρων και ἐπιγειων [illegible] παρακαλουντι ἐπι τα μυςικα ὧν τυποι [illegible] μοι, τȣς ἐντυχοντας τῃδε τῃ γραφῃ· [illegible] περι των προπαρατεθεντων ἡμιν πνευματι- [illegible] εὐχη ἀει ὑπο τȣ μη κατα ςρατευομενȣ, [illegible] τι τας πραξεις τȣ σωματος θανατȣντος, [illegible] προκρινομενων των ἀπο της ἀναγωγης μετ' [illegible] παριςαμενων της ἐμφαινομενης κατα την λεξιν [illegible] τοις προσευξαμενοις εὐεργετιας· και ἐν ἡμιν γαρ [illegible] μη ἐγγενεσθαι ἀγονον ἢ ςειραν ἀκουȣσι τȣ πνευ- [illegible] νομȣ ὠσι πνευματικοις· ἱνα ἀποτιθεμενοι το εἰ- [illegible] ἀγονοι ἢ ςειραι, ἐπακȣσθωμεν ὡς Αννα και Εζεκιας· [illegible] ἱνα ἀπο ἐπιβȣλευοντων ἐχθρων των πνευματικων της πονηριας ῥυσθωμεν ὡς Μαρδοχαιος και Εσθηρ, και Ιȣδηθ. και ἐπει καμινος ἐςι σιδηρα Αἰγυπτος, συμβολον τυγχανουσα παντος τȣ περιγειȣ τοπȣ, πας ὁ ἐκπεφευγως την τȣ βιȣ των ἀνθρωπων κακιαν και μη πεπυρωμενος ὑπο της ἁμαρτιας, μηδε ὡς κλιβανον πληρη πυρος την καρδιαν ἐσχηκως, μη ἐλαττον εὐχαριςειτω των ἐν πυρι δροσȣ πεπειραμενων. ἀλλα και ὁ ἐν τῳ εὔξασθαι και εἰρηκεναι· μη παραδῳς τοις θηριοις ψυχην ἐξομολογȣμενην σοι, ἐπακȣσθεις, και μηδεν ἀπο της ἀσπιδος και τȣ βασιλισκȣ παθων. τῳ δια Χριςον αὐτον αὐτων ἐπιβεβηκεναι και καταπατησας λεοντα και δρακοντα, τῃ τε καλῃ ἐξȣσιᾳ ὑπο Ιησȣ διδομενῃ χρησαμενος τȣ πατειν ἐπανω ὀφεων και σκορπιων και ἐπι πασαν την δυναμιν τȣ ἐχθρȣ, και μηδεν ὑπο των τοσȣτων ἀδικηθεις, πλειον τȣ Δανιηλ εὐχαριςησατω, ἅτε ἀπο φοβερωτερων και ἐπιβλαβεςερων ῥυσθεις θηριων. προς τȣτοις, ὁ πεπεισμενος ποιȣ κητȣς τυπος το καταπεπωκος τον Ιωναν ἐτυγχανε, και καταλαβων τε ὅτι ἐκεινȣ τȣ ὑπο τȣ Ιωβ εἰρημενȣ· καταρασαιτο αὐτην ὁ καταρωμενος την ἡμεραν ἐκεινην, ὁ μελλων το μεγα κητος χειρωσασθαι· ἐαν ποτε γενηται δια τινα ἀπειθειαν ἐν τῃ τȣ κητȣς κοιλιᾳ· μετανοων εὐξασθω, κἀκειθεν ἐξελευσεται· ἐξελθων τε ἐπιμε-

νων

Chriſto vitam deſiderant ab exiguis & terrenis rebus oratione petendis, & ad myſtica quorum hæc quæ prædixi imagines erant, ſcriptionis iſtius lectores adhortanti. Omnis enim de prædictis ſpiritualibus myſticisque rebus oratio ſemper ab eo perficitur qui *non ſecundum carnem* militat: ſed *ſpiritu facta carnis* mortificat, plurisque facit ea quæ anagogicus ſenſus inquirentibus exhibet, quam quod juxta literam orantibus contigiſſe beneficium videtur. Nam & in nobis curandum eſt ne ſit anima ſterilis, ſed ſpiritualem legem ſpiritualibus auribus audiamus, quo deſinamus eſſe ſteriles, & ut Anna atque Ezechias exaudiamur: item ut ab inſidiantibus inimicis ſpiritualibus nequitiæ liberemur, ut Mardochæus & Eſther & Judith. Item quoniam fornax ferrea Ægyptus eſt, terreni omnis loci figura, quicumque humanæ vitæ malitiam effugit, nec a peccato inflammatus eſt, nec cor habet clibani inſtar igne plenum, non minores gratias referat quam qui rorem in igne experti ſunt. Item qui, cum oraret ac diceret: *Ne tradas beſtiis animam confitentem tibi*, exauditus eſt, & ab aſpide & baſiliſco nihil læſus eſt, eo quod *ſuper* illa Chriſti virtute *ambulaverit*, *conculcaveritque leonem & draconem*; ususque egregia a Chriſto data *poteſtate calcandi ſupra ſerpentes & ſcorpiones*, *& ſuper omnem virtutem inimici*, nulla ab eis injuria affectus eſt, ampliores Daniele gratias agat, nempe terribilioribus nocentioribusque belluis liberatus. Præterea qui ſcit cujus ceti imago ſit ille qui Jonam deglutiit, intelligitque illius eſſe de quo Job ait: *Maledicat ei, qui maledicit diem illam: qui habet magnum cetum opprimere* is ſi quo infidelitatis lapſu in ventrem ceti pervenerit, pœnitens oret, & inde egredietur, egreſſusque, ſi Dei mandatis parere perſeveret, poterit editis favente ſpiritu prophetiis etiam nunc pereuntibus Ninivitis occaſio ſalutis eſſe: neque tamen bonitatem Dei moleſte feret, nec illum optabit exſcindendi voluntatem

in

νων τῷ πειθεσθαι τοις προςαγμασι του θεου, δυνησεται κατα την χρηςοτητα του πνευματος προφητευσας και νυν Νινευΐταις ἀπολλυμενοις, προφασις αὐτοις γενεσθαι σωτηριας· μη δυσαρεςουμενος τῃ χρηςοτητι του θεου, μηδε ζητων ἐπιμενειν αὐτον προς τους μετανοουντας τῃ ἀποτομιᾳ. ὁπερ δε μεγιςον πεποιηκεναι λεγεται Σαμουηλ δια προσευχης, τουτο πνευματικως δυνατον ἐςιν ἑκαςον των ἀνακειμενων γνησιως τῳ θεῳ, και νυν ἐπιτελειν, ἀξιον του ἐπακουεσθαι γεγενημενον· γεγραπται γαρ· και γε νυν ςητε και ἰδετε το ῥημα το μεγα τουτο ὁ ὁ κυριος ποιει κατ᾽ ὀφθαλμους ὑμων. οὐχι θερισμος πυρου σημερον; ἐπικαλεσομαι κυριον, και δωσει φωνας και ὑετον. εἰτα μετ᾽ ὀλιγα. και ἐπεκαλεσατο, φησι, Σαμουηλ κυριον, και ἐδωκε κυριος φωνας και ὑετον ἐν τῃ ἡμερᾳ ἐκεινῃ. παντι γαρ ἁγιῳ, και τῳ Ιησου γνησιως μαθητευοντι ὑπο του κυριου λεγεται. ἐπαρατε τους ὀφθαλμους ὑμων, και θεασασθε τας χωρας ὁτι λευκαι εἰσι προς θερισμον ἠδη· ὁ θεριζων μισθον λαμβανει και συναγει καρπον εἰς ζωην αἰωνιον. ἐν τῳ καιρῳ δη τουτῳ του θερισμου, μεγα ῥημα ὁ κυριος ποιει κατ᾽ ὀφθαλμους των ἀκουοντων τους προφητας· ἐπικαλεσαμενου γαρ του κεκοσμημενου τῳ ἁγιῳ πνευματι προς τον κυριον, διδωσιν ὁ θεος οὐρανοθεν φωνας και τον ποτιζοντα την ψυχην ὑετον· ἱνα ὁ προτερον ἐν τῃ κακιᾳ ὠν, φοβηθῃ σφοδρα τον κυριον, και τον ὑπηρετην της εὐεργεσιας του θεου αἰδεσιμον και σεβασμιον δι᾽ ὡν ἐπακουεται πεφανερωμενον. και Ηλιας δε τρισιν ἐτεσι και ἑξ μησι κεκλεισμενον τοις ἀσεβεσι τον οὐρανον θειῳ λογῳ ἀνοιγει ὑςερον· ὁπερ παντι τῳ κατορθουται ἀει, δια της εὐχης λαμβανοντι τον ὑετον της ψυχης, των δια την ἁμαρτιαν προτερον αὐτου ἐςερημενων.

Τουτων δε ἡμιν ἡρμηνευθεντων εἰς τας δια των προσευχων γεγενημενας τοις ἁγιοις εὐεργεσιας, κατανοησωμεν το· αἰτειτε τα μεγαλα και τα μικρα ὑμιν προςεθησεται, και αἰτειτε τα ἐπουρανια, και τα ἐπιγεια ὑμιν προςεθησεται. παντα τε τα συμβολικα και τυπικα συγκρισει των ἀληθινων και νοητων μικρα ἐςι και ἐπιγεια· και εἰκος, ὁτι ὁ θειος ἡμας λογος προκαλουμενος ἐπι το μιμεισθαι τας

των

in pœnitentes retinere. Quod autem maximum per orationem feciſſe Samuel dicitur, hoc nunc etiam poteſt quilibet eorum qui Deo vere addicti ſunt, ſpiritualiter perficere, quippe dignus effectus qui exaudiatur: ſcriptum eſt enim: *Sed & nunc ſtate & videte verbum magnum hoc, quod Dominus facit in oculis veſtris. Nonne meſſis frumentorum hodie? Invocabo Dominum, & dabit voces, & pluviam.* Et paulopoſt: *Et invocavit*, inquit, *Samuel Dominum: & dedit Dominus voces & pluviam in die illa.* Omnibus enim ſanctis legitimisque Chriſti diſcipulis a Domino dicitur: *Levate oculos veſtros & videte regiones quia albæ ſunt jam ad meſſem. Et qui metit mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam.* Hoc igitur meſſis tempore rem grandem facit Dominus in conſpectu eorum qui prophetas audiunt: clamante enim ad Dominum illo qui Spiritui ſancto adhæret, dat Deus de cælo voces pluviaſque animam irrigantes: ut qui prius erat in peccato, timeat valde Dominum, divinique miniſtrum beneficii quem venerabilem & auguſtum exauditæ ejus preces oſtendunt. Elias quoque tribus annis & ſex menſibus clauſum impiis cœlum, divino poſthæc aperit imperio: quod quilibet ſemper facit qui per orationem accipit animæ pluviam quæ prius hominibus propter peccata negabatur.

14. Quæ cum nobis expoſita ſint de beneficiis quæ ſancti per orationes acceperunt, intelligemus illud: *Petite magna, & parva adjicientur vobis, & petite cæleſtia, & terrena addentur vobis.* Signa omnia & imagines, eorum quæ vera ſunt & ſpiritualia comparatione parva ſunt & terrena: unde convenienter Dei verbum cum nos ad imitandas ſanctorum orationes ad-

horta-

των ἁγίων εὐχας, ἵν' αἰτωμεν αὐτοι κατ' το ἀληθες ὡν ἐκεινοι ἐπετυχον τυπικως, φησι τα ἐπȣρανια και μεγαλα δεδηλωμενα δια των περι ἐπιγειων και μικρων πραγματων· λεγων· ὑμεις οἱ πνευματικοι εἰναι βȣλομενοι δια των προσευχων αἰτησατε, ἱν αὐτων τυχοντες, ὡς ἐπȣρανιοι, βασιλειαν ȣ̓ρανων κληρονομησητε, και ὡς μεγαλων των μεγιςων ἀγαθων ἀπολαυσητε· τα δε ἐπιγεια και μικρα ὧν δια τας σωματικας ἀναγκας χρηζετε, μετρῳ τȣ δεοντος ἐπιχορηγηση ὑμιν ὁ πατηρ.. ἐπει δε παρα τῳ ἀποςολῳ τεσσαρα ὀνοματα κατα τεσσαρων πραγματων γειτνιωντων τῳ περι της εὐχης λογῳ ἐν τῃ προτερᾳ προς Τιμοθεον εἰρηται, χρησιμον ἐςαι παραθεμενον αὐτȣ την λεξιν ἰδειν ἑκαςον των τεσσαρων κυριως ἀν νοȣμενον ἐκλαβοιμεν καλως. λεγει δε ὑτως· παρακαλω ȣ̓ν προτον παντων ποιεισθαι δεησεις, προσευχας, ἐντευξεις, εὐχαριςιας ὑπερ παντωο ἀνθρωπων, και τα ἑξης. ἡγȣμαι τοινυν δεησιν μεν εἰναι την ἐλλειποντος τινι μετ' ἱκεσιας περι τȣ ἐκεινȣ τυχειν ἀναπεμπομενην εὐχην· την δε προσευχην την μετα δοξολογιας περι μειζονων μεγαλοψυχεςερον ἀναπεμπομενην ὑπο τȣ· ἐντευξιν δε, την ὑπο παῤῥησιαν τινα πλειονα ἐχοντος περι τινων ἀξιωσιν προς Θεον· εὐχαριςιαν δε, την ἐπι τῳ τετυχεναι ἀγαθων ἀπο Θεȣ μετα εὐχων ἀνθομολογησιν, ἀντειλημμενȣ τȣ ἀνθομολογȣμενȣ τȣ μεγεθȣς ἡ τῳ εὐεργετηθεντι μεγεθους φαινομενȣ, της εἰς αὐτον γεγεννημενης εὐεργεσιας. παραδειγματα δε τȣ μεν πρωτȣ ὁ Γαβριηλ προς τον Ζαχαριαν περι της γεννησεως Ιωαννȣ ὡς εἰκος εὐξαμενον, λογος ὑτως ἐχων· μη φοβȣ Ζαχαρια, διοτι εἰσηκȣσθη ἡ δεησις σȣ· και ἡ γυνη σȣ Ελισαβετ γεννησει υἱον σοι, και καλεσεις το ὀνομα αὐτȣ Ιωαννην· και τα ἐν τῃ Εξοδῳ ἐπι τῃ μοσχοποιΐᾳ ἀναγεγραμμενα τον τροπον τȣτον· και ἐδεηθη Μωϋσης κατεναντι κυριȣ τȣ Θεȣ και εἰπεν· ἱνατι θυμῃ ὀργῃ κυριε εἰς τον λαον σȣ, ὑς ἐξηλαγες ἐκ γης Αἰγυπτȣ ἐν ἰσχυϊ μεγαλῃ. και ἐν Δευτερονομιῳ, και ἐδεηθην ἐναντι κυριȣ δευτερον καθαπερ και το προτερον τεσσαρακοντα ἡμερας και τεσσαρακοντα νυκτας ἀρτον ȣ̓κ ἐφαγον και ὑδωρ ȣ̓κ ἐπιον,

περι

hortatur, ut petamus in rei veritate quæ illi in figuris tantum conſequebantur, cœleſtia dicit & magna adumbrata per terrenas res & exiguas, quaſi diceret: vos qui ſpirituales eſſe vultis, cœleſtia per orationes petite, ut ea conſecuti, veluti cæleſtes, regni cælorum hæredes ſitis, & ut magni, bonis fruamini maximis; terrena autem & parva quibus ad neceſſaria corporis opus habetis, pro indigentiæ modo præbeat vobis pater. Cum autem apud Apoſtolum quatuor nomina de quatuor rebus quæ huic de oratione ſermoni ſunt affines, in prima ad Timotheum epiſtola ſcripta ſint: utile erit ipſius textu propoſito quodlibet ex illis quatuor videre, an recte percipere poſſimus quomodo proprie intelligatur. Sic autem ait: *Obſecro igitur primum omnium fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus*, & reliqua. Arbitror itaque obſecrationem eſſe emiſſas ab aliquo ſuppliciter preces, ut id quo indiget conſequatur: orationem eſſe quam quis de majoribus rebus elatiore animo Deum glorificando emittit: poſtulationem, petitionem eſſe ad Deum ab eo factam qui majore quadam confidentia utitur: gratiarum actionem eſſe de bonis a Deo impetratis conjunctam orationibus confeſſionem: cum beneficii magnitudo per confeſſionem agnita, aut ei qui accepit apparens, ipſius accepti beneficii loco ſumitur. Exempla ſunt, primi quidem, Gabrielis ad Zachariam qui, ut probabile eſt, oraverat de Joannis nativitate, ſermo: ſic autem habet: *Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita eſt deprecatio tua, & uxor tua Elizabet pariet tibi filium, & vocabis nomen ejus Joannem*; & quæ in Exodo poſt vitulum aureum in hunc modum ſcripta ſunt: *Et oravit Moyſes coram Domino Deo, & dixit: ut quid Domine indignaris ira in populum tuum, quem eduxiſti de terra Ægypti in fortitudine magna.* Et in Deuteronomio: *Et oravi ante Dominum ſecundo, ſicut & antea quadragin-*

περι πασων των ἁμαρτιων ὑμων ὧν ἡμαρτετε. και ἐν τῃ Εσθηρ· Μαρδοχαιος ἐδεηθη του θεου, μνημονευων παντα τα ἐργα του κυριου, και εἰπε, κυριε, κυριε βασιλευ παντοκρατορ· και αὐτη ἡ Εσθηρ ἐδειτο κυριου του θεου Ισραηλ, και εἰπε· κυριε ὁ βασιλευς ἡμων. του δε δευτερου ἐν τῳ Δανιηλ· και συστας Αζαριας προσηυξατο οὑτως, και ἀνοιξας το στομα αὐτου ἐν μεσῳ πυρος, εἰπε. και ἐν τῳ Τωβητ· και προσηυξαμην μετ᾽ ὀδυνης λεγων, δικαιος εἰ κυριε, και παντα τα ἐργα σου, πασαι αἱ ὁδοι σου ἐλεημοσυνη και ἀληθεια, και κρισιν ἀληθινην και δικαιαν συ κρινεις εἰς τον αἰωνα. ἐπει δε το μεν ἐν τῳ Δανιηλ ῥητον ὠβελισαν ὡς μη κειμενον ἐν τῳ Εβραϊκῳ, τῃ δε του Τωβητ βιβλῳ ἀντιλεγουσιν οἱ ἐκ περιτομης, ὡς μη ἐν διαθηκῳ, παραθησομαι ἐκ της πρωτης των βασιλειων, το της Αννης· και προσηυξατο προς κυριον και κλαυθμῳ ἐκλαυσε και ηὐξατο εὐχην, και εἰπε, κυριε των δυναμεων ἐαν ἐφορασει ἐπιδῃς ἐπι την ταπεινωσιν της δουλης σου, τα ἑξης. και ἐν τῳ Αββακουμ, προσευχη Αββακουμ του προφητου μετα ᾠδης. κυριε εἰσακηκοα την φωνην σου, και ἐφοβηθην. κυριε κατενοησα τα ἐργα σου και ἐξεστην· ἐν μεσῳ δυο ζωων γνωσθησῃ, ἐν τῳ ἐγγιζειν τα ἐτη ἐπιγνωσθησῃ· σφοδρα δε αὐτη ἐμφαινει το κατα τον ὁρον της προσευχης, ὁτι μετα δοξολογιας τῳ προσευχομενῳ ἀναπεμπεται. ἀλλα και ἐν τῳ Ιωνᾳ· προσηυξατο Ιωνας προς κυριον τον θεον αὐτου ἐκ της κοιλιας του κητους, και εἰπεν, ἐβοησα ἐν θλιψει μου προς κυριον τον θεον μου, και εἰσηκουσε μου· ἐκ κοιλιας ᾁδου κραυγης μου ἠκουσας φωνης μου. ἀπερριψας με εἰς βαθη καρδιας θαλασσης, και ποταμοι ἐκυκλωσαν με. του δε τριτου, παρα τῳ ἀποστολῳ εὐλογως την μεν προσευχην ἐφ᾽ ἡμων ταττοντι, την δε ἐντευξιν ἐπι του πνευματος, ὡς κρειττονος ὀντος και παρρησιαν ἐχοντος προς τον ᾧ ἐντυγχανει· το γαρ τι προσευξωμεθα φησι, καθο δει οὐκ οἰδαμεν, ἀλλα αὐτο πνευμα στεναγμοις ἀλαλυτοις ὑπερεντυγχανει τῳ θεῳ. ὁ δε ἐρευνων τας καρδιας, οἰδε τι το φρονημα του πνευματος, ὁτι κατα θεον ἐντυγχανει ὑπερ ἁγιων· ὑπερεντυγχανει γαρ και ἐντυγχανει το πνευμα, ἡμεις

δε

ta diebus, ac quadraginta noctibus, panem non manducavi, & aquam non bibi, pro omnibus peccatis veſtris, quæ peccaſtis. Et in Eſther: *Mardochæus deprecatus eſt Dominum, memor omnium operum Domini, & dixit: Domine, Domine rex omnipotens: ipſa quoque Eſther deprecabatur Dominum Deum Iſrael dicens: Domine rex noſter.* Secundi (nominis) exempla in Daniele: *Et ſtans Azarias oravit ſic: & aperiens os ſuum in medio ignis, dixit.* Et in Tobia: *Et oravi cum dolore dicens: juſtus es Domine & omnia opera tua, omnes viæ tuæ miſericordia & veritas, & judicium verum & juſtum tu judicas in ſæculum.* Quoniam vero locus ex Daniele citatus obelo notatus eſt, quod in Hebræo non exſtet, librumque Tobiæ rejiciunt Judæi quaſi non canonicum: adducam ex primo Regum illud Annæ: *Oravit ad Dominum flens largiter, & votum vovit dicens: Domine exercituum ſi reſpiciens videris afflictionem famulæ tuæ*; & reliqua. Item in Habacuc: *Oratio Habacuc prophetæ cum cantico, Domine, audivi vocem tuam, & timui. Domine conſideravi opera tua, & obſtupui. In medio duorum animalium cognoſceris: cum appropinquaverint anni, cognoſceris* Hæc autem definitionem orationis valide probat, quod cum Dei laudibus conjuncta ſit oratio. Sed & in Jona: *Oravit Jonas ad Dominum Deum ſuum de ventre ceti, & dixit: clamavi in tribulatione mea ad Dominum Deum meum, & exaudivit me; de ventre inferi clamoris mei audiſti vocem meam; projeciſti me in profunda cordis maris, & flumina me circumdederunt.* Tertii nominis exemplum eſt apud Apoſtolum qui rectiſſime nobis orationem tribuit, poſtulationem Spiritui, ut qui præſtantior ſit, & fiduciam habeat apud eum a quo poſtulet: *Nam quid oremus*, inquit, *ſicut oportet neſcimus, ſed ipſe ſpiritus poſtulat gemitibus inenarrabilibus. Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſideret ſpiritus: quia ſecundum Deum poſtulat pro ſanctis.* Nam ſuperpoſtulat & poſtulat ſpiritus, nos autem oramus. Poſtulatio etiam

του κητους γαστερα, ἀναπληροι. ὁσα δε και ἑκαστος ἡμων ἐαν εὐχαριστως μεμνημενος των εἰς αὐτον εὐεργεσιων περι τουτων αἰνους ἀναπεμπειν τῳ θεῳ βουληται, ἐχει ἐκδιηγησασθαι; ἀγονοι τε γαρ ἐπιπολυ γεγενημεναι ψυχαι, ᾐσθημεναι της στειρωσεως των ἰδιων ἡγεμονικων και της ἀγονιας του νου ἑαυτων, ἀπο του ἁγιου πνευματος δια ἐπιμονου εὐχης κυησαται, σωτηριους λογους θεωρηματων ἀληθειας πεπληρωμενους γεγεννηκασιν. ὁσοι δε ἡμων πολλακις μυριαδων ἀντικειμενης δυναμεως καταστρατευομενων και ἐξαφνισαι ἀπο της θειας ἡμας πιστεως βουλομενων πολεμιοι διελυθησαν; θαρρησαντων ἡμων ὁτι οὑτοι ἐν ἁρμασιν, οὑτοι δε ἐν ἱπποις, ἀλλα ἡμεις ἐν ὀνοματι κυριου ἐπικαλουμενοι ὁρωμεν ὁτι ἀληθως ψευδης ἱππος εἰς σωτηριαν. ἀλλα και τον ἀρχιστρατηγον του ἀντικειμενου, ἀπατηλον και πιθανον λογον καταπτησσειν ποιουντα πολλους και των πεπιστευκεναι νομιζομενων, ὁ τῳ προς θεον αἰνῳ πεποιθως διακοπτει πολλακις· Ιουδηθ γαρ ἑρμηνευεται αἰνεσις. ὁσοι τε πασης φλογος καυστικωτεροις περιπεσοντες δυσπεριγενητοις πολλακις πειρασμοις, οὐδεν ὑπ' αὐτων πεπονθασιν, ἀλλα παντη ἀβλαβεις τουτους διεξεληλυθασιν, οὐδε το τυχον ὀσμης του πολεμιου πυρος βλαβην ἐσχηκοτες. τι δει και λεγειν ἀλλα, και ὁσοις θηριοις καθ' ἡμων ἐξηγριωμενοις, πονηροις πνευμασι και ἀνθρωποις ὠμοις παρατυχοντες, ταις εὐχαις αὐτους πολλακις ἐφιμωσαν, οὐ δεδυνημενων ἐγχριψαι τους ὀδοντας αὐτων τοις γεγενημενοις ἡμων μελεσι του Χριστου; πολλακις γαρ καθ' ἑκαστον των ἁγιων τας μυλας των λεοντων συνεθλασε κυριος, και ἐξουδενωθησαν ὡς ὑδωρ παραπορευομενον. ἰσμεν δε πολλακις φυγαδας προσταγματων θεου, καταποθεντας ὑπο του θανατου προτερον κατ' αὐτων ἰσχυσαντος, δια την μετανοιαν σωθεντας ἀπο του τηλικουτου κακου, οὐκ ἀπεγνωκοτας το σωζεσθαι δυνασθαι ἠδη ἐν τῃ κοιλιᾳ του θανατου κεκρατημενους· κατεπιε γαρ ὁ θανατος ἰσχυσας· και παλιν ἀφειλεν ὁ θεος παν δακρυον ἀπο παντος προσωπου. ταυτα δε μοι ἀναγκαιοτατον μετα τον καταλογον των ὠφεληθεντων δια προσευχης εἰρησθαι νομιζω·

modo grato animo memor acceptorum beneficiorum laudes Deo pro his referre velit, poterit enarrare? Animæ enim quæ diu ſine prole manſerunt, deprehenſa ejus partis ſterilitate quæ princeps in ipſis eſſe debet, mentisque orbitate, a Spiritu ſancto per aſſiduam orationem veluti gravidatæ, ſalutares ſermones veritatisque cognitione plenos generarunt. Quot etiam oppugnantibus nos ſæpe multis adverſæ poteſtatis millibus, divinaque nos dejicere ſpe volentibus hoſtes proſtrati ſunt? Confidimus enim quia *hi in curribus & hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei noſtri* invocantes videmus illud verum: *Fallax equus ad ſalutem.* Sed & principem militiæ adverſarii, fallacem & probabilem ſermonem qui multis etiam eorum qui credidiſſe putantur, terrorem injicit, ille jugulat ſæpe qui Dei laudibus confidit; Judith enim laudem interpretantur. Quot ſunt qui cum in tentationes incidiſſent ſuperatu difficiles & flamma qualibet ardentiores, nihil ab ipſis paſſi ſunt, ſed illæſi evaſerunt omnino, ne minimo quidem ab odore inimici ignis accepto damno? Quid neceſſe eſt & alia commemorare, quotque belluis in nos efferatis, malignis inquam ſpiritibus, hominibusque ſævis occurrentes, eorum ſæpe precibus ſuis ora obſtruxerunt, cum ne admovere quidem dentes potuerint his (membris) noſtris Chriſti membris effectis. Sæpe enim pro quolibet ſanctorum *molas leonum confregit Dominus, & ad nihilum devenerunt tanquam aqua decurrens.* Sæpe etiam novimus divinorum mandatorum fugitivos, a morte principio devictos & deglutitos, per pænitentiam a tanto ſervatos eſſe malo, cum etſi jam eos ventre mors contineret, ſalvari tamen poſſe non deſperaverint: *Devoravit enim mors prævalens: & rurſum abſtulit Deus omnem lacrymam ab omni facie.* Hæc poſt eorum enumerationem quibus profecit oratio, mihi dicenda neceſſario viſa ſunt, avertenti eos qui ſpiritualem in

Chriſto

Chriſto vitam deſiderant ab exiguis & terrenis rebus oratione petendis, & ad myſtica quorum hæc quæ prædixi imagines erant, ſcriptionis iſtius lectores adhortanti. Omnis enim de prædictis ſpiritualibus myſticisque rebus oratio ſemper ab eo perficitur qui *non ſecundum carnem* militat: ſed *ſpiritu facta carnis* mortificat, plurisque facit ea quæ anagogicus ſenſus inquirentibus exhibet, quam quod juxta literam orantibus contigiſſe beneficium videtur. Nam & in nobis curandum eſt ne ſit anima ſterilis, ſed ſpiritualem legem ſpiritualibus auribus audiamus, quo deſinamus eſſe ſteriles, & ut Anna atque Ezechias exaudiamur: item ut ab inſidiantibus inimicis ſpiritualibus nequitiæ liberemur, ut Mardochæus & Eſther & Judith. Item quoniam fornax ferrea Ægyptus eſt, terreni omnis loci figura, quicumque humanæ vitæ malitiam effugit, nec a peccato inflammatus eſt, nec cor habet clibani inſtar igne plenum, non minores gratias referat quam qui rorem in igne experti ſunt. Item qui, cum oraret ac diceret: *Ne tradas beſtiis animam confitentem tibi*, exauditus eſt, & ab aſpide & baſiliſco nihil læſus eſt, eo quod *ſuper* illa Chriſti virtute *ambulaverit, conculcaveritque leonem & draconem*; ususque egregia a Chriſto data *poteſtate calcandi ſupra ſerpentes & ſcorpiones, & ſuper omnem virtutem inimici*, nulla ab eis injuria affectus eſt, ampliores Daniele gratias agat, nempe terribilioribus nocentioribusque belluis liberatus. Præterea qui ſcit cujus ceti imago ſit ille qui Jonam deglutiit, intelligitque illius eſſe de quo Job ait: *Maledicat ei, qui maledicit diem illam: qui habet magnum cetum opprimere* is ſi quo infidelitatis lapſu in ventrem ceti pervenerit, pœnitens oret, & inde egredietur, egreſſusque, ſi Dei mandatis parere perſeveret, poterit editis favente ſpiritu prophetiis etiam nunc pereuntibus Ninivitis occaſio ſalutis eſſe: neque tamen bonitatem Dei moleſte feret, nec illum optabit exſcindendi voluntatem

in

ναι τω πειθεσθαι τοις προςαγμασι τȣ Θεȣ, δυνησεται
κατα την χρηςοτητα τȣ πνευματος προφητευσας και νυν
Νινευΐταις ἀπολλυμενοις, προφασις αὐτοις γενεσθαι σω-
τηριας· μη δυσαρεςȣμενος τη χρηςοτητι τȣ Θεȣ, μηδε
ζητων ἐπιμενειν αὐτον προς τȣς μετανοȣντας τη ἀποτομια.
ὁπερ δε μεγιςον πεποιηκεναι λεγεται Σαμουηλ δια προσευ-
χης, τȣτο πνευματικως δυνατον ἐςιν ἑκαςον των ἀνακει-
μενων γνησιως τω Θεω, και νυν ἐπιτελειν, ἀξιον τȣ ἐπα-
κȣεσθαι γεγενημενον· γεγραπται γαρ· καιγε νυν ςητε και
ἰδετε το ῥημα το μεγα τȣτο ὁ ὁ κυριος ποιει κατ' ὀφθαλ-
μȣς ὑμων. ȣ̓χι θερισμος πυρȣ σημερον; ἐπικαλεσομαι κυ-
ριον, και δωσει φωνας και ὑετον. εἶτα μετ' ὀλιγα. και
ἐπεκαλεσατο, φησι, Σαμουηλ κυριον, και ἐδωκε κυριος φω-
νας και ὑετον ἐν τη ἡμερα ἐκεινη. παντι γαρ ἁγιω, και τω
Ιησȣ γνησιως μαθητευοντι ὑπο τȣ κυριȣ λεγεται. ἐπαρα-
τε τȣς ὀφθαλμȣς ὑμων, και θεασασθε τας χωρας ὁτι λευ-
και εἰσι προς θερισμον ἠδη· ὁ θεριζων μισθον λαμβανει και
συναγει καρπον εἰς ζωην αἰωνιον. ἐν τω καιρω δη τȣτω
τȣ θερισμȣ, μεγα ῥημα ὁ κυριος ποιει κατ' ὀφθαλμȣς των
ἀκȣοντων τȣς προφητας· ἐπικαλεσαμενȣ γαρ τȣ κεκο-
σμημενȣ τω ἁγιω πνευματι προς τον κυριον, διδωσιν ὁ
Θεος ȣ̓ρανοθεν φωνας και τον ποτιζοντα την ψυχην ὑετον·
ἱνα ὁ προτερον ἐν τη κακια ὢν, φοβηθη σφοδρα τον κυριον,
και τον ὑπηρετην της εὐεργεσιας τȣ Θεȣ αἰδεσιμον και σε-
βασμιον δι' ὧν ἐπακȣεται πεφανερωμενον. και Ηλιας δε
τρισιν ἐτεσι και ἑξ μησι κεκλεισμενον τοις ἀσεβεσι τον ȣ̓ρα-
νον θειω λογω ἀνοιγει ὑςερον· ὁπερ παντι τω κατορθȣν-
ται ἀει, δια της εὐχης λαμβανοντι τον ὑετον της ψυχης,
των δια την ἁμαρτιαν προτερον αὐτȣ ἐςερημενων.

Τȣτων δε ἡμιν ἑρμηνευθεντων εἰς τας δια των προσευ-
χων γεγενημενας τοις ἁγιοις ἐνεργειας, κατανοησωμεν το·
αἰτειτε τα μεγαλα και τα μικρα ὑμιν προςεθησεται, και
αἰτειτε τα ἐπȣρανια, και τα ἐπιγεια ὑμιν προςεθησεται.
παντα τε τα συμβολικα και τυπικα συγκρισει των ἀλη-
θινων και νοητων μικρα ἐςι και ἐπιγεια· και εἰκος, ὁτι ὁ
θειος ἡμας λογος προκαλȣμενος ἐπι το μιμεισθαι τας

των

in pœnitentes retinere. Quod autem maximum per orationem feciſſe Samuel dicitur, hoc nunc etiam poteſt quilibet eorum qui Deo vere addicti ſunt, ſpiritualiter perficere, quippe dignus effectus qui exaudiatur: ſcriptum eſt enim: *Sed & nunc ſtate & videte verbum magnum hoc, quod Dominus facit in oculis veſtris. Nonne meſſis frumentorum hodie? Invocabo Dominum, & dabit voces, & pluviam.* Et paulopoſt: *Et invocavit*, inquit, *Samuel Dominum: & dedit Dominus voces & pluviam in die illa.* Omnibus enim ſanctis legitimisque Chriſti diſcipulis a Domino dicitur: *Levate oculos veſtros & videte regiones quia albæ ſunt jam ad meſſem. Et qui metit mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam.* Hoc igitur meſſis tempore rem grandem facit Dominus in conſpectu eorum qui prophetas audiunt: clamante enim ad Dominum illo qui Spiritui ſancto adhæret, dat Deus de cælo voces pluviaſque animam irrigantes: ut qui prius erat in peccato, timeat valde Dominum, divinique miniſtrum beneficii quem venerabilem & auguſtum exauditæ ejus preces oſtendunt. Elias quoque tribus annis & ſex menſibus clauſum impiis cœlum, divino poſthæc aperit imperio: quod quilibet ſemper facit qui per orationem accipit animæ pluviam quæ prius hominibus propter peccata negabatur.

14. Quæ cum nobis expoſita ſint de beneficiis quæ ſancti per orationes acceperunt, intelligemus illud: *Petite magna, & parva adjicientur vobis, & petite cæleſtia, & terrena addentur vobis.* Signa omnia & imagines, eorum quæ vera ſunt & ſpiritualia comparatione parva ſunt & terrena: unde convenienter Dei verbum cum nos ad imitandas ſanctorum orationes ad-

horta-

των ἁγιων ἐυχας, ἱν' αἰτωμεν αὐτοι κατ το ἀληθες ἁ
ἐκεινοι ἐπετυχον τυπικως, φησι τα ἐπυρανια και μεγαλα
δεδηλωμενα δια των περι ἐπιγειων και μικρων πραγμα-
των· λεγων· ὑμεις οἱ πνευματικοι εἰναι βουλομενοι δια
των προσευχων αἰτησατε, ἱν αὐτων τυχοντες, ὡς ἐπουρα-
νιοι, βασιλειαν ὐρανων κληρονομησητε, και ὡς μεγαλοι
των μεγιστων ἀγαθων ἀπολαυσητε· τα δε ἐπιγεια και
μικρα ὡν δια τας σωματικας ἀναγκας χρηζετε, μετρῳ
του δεοντος ἐπιχορηγησῃ ὑμιν ὁ πατηρ. ἐπει δε παρα τῳ
ἀποστολῳ τεσσαρα ὀνοματα κατα τεσσαρων πραγματων
γειτνιωντων τῳ περι της ἐυχης λογῳ ἐν τῃ προτερᾳ προς
Τιμοθεον εἰρηται, χρησιμον ἐςαι παραθεμενοι αὐτου την λε-
ξιν ἰδειν ἑκαςον των τεσσαρων κυριως ἀν νουμενον ἐλα-
βοιμεν καλως. λεγει δε ὑτως· παρακαλω ὐν προτον παν-
των ποιεισθαι δεησεις, προσευχας, ἐντευξεις, ἐυχαρι-
ςιας ὑπερ παντων ἀνθρωπων, και τα ἑξης. ἡγουμαι τοι-
νυν δεησιν μεν εἰναι την ἐλλειποντος τινι μετ' ἱκεσιας περι
του ἐκεινου τυχειν ἀναπεμπομενην ἐυχην· την δε προσευχην
την μετα δοξολογιας περι μειζονων μεγαλοφυεςερον ἀνα-
πεμπομενην ὑπο του· ἐντευξιν δε, την ὑπο παρρησιαν
τινα πλειονα ἐχοντος περι τινων ἀξιωσιν προς θεον· ἐυ-
χαριςιαν δε, την ἐπι τῳ τετυχεναι ἀγαθων ἀπο θεου με-
τα ἐυχων ἀνθομολογησιν, ἀντειλημμενου του ἀνθομολογου-
μενου του μεγεθους ἡ τῳ ἐυεργετηθεντι μεγεθους φαινομε-
νου, της εἰς αὐτον γεγενημενης ἐυεργεσιας. παραδειγματα
δε του μεν πρωτου ὁ Γαβριηλ προς τον Ζαχαριαν περι της
γενεσεως Ιωαννου ὡς εἰκος ἐυξαμενον, λογος ὑτως ἐχων· μη
φοβου Ζαχαρια, διοτι εἰσηκουσθη ἡ δεησις σου· και ἡ γυνη
σου Ελισαβετ γεννησει υἱον σοι, και καλεσεις το ὀνομα αὐτου
Ιωαννην· και τα ἐν τῃ Εξοδῳ ἐπι τῃ μοσχοποιϊᾳ ἀναγε-
γραμμενα τον τροπον τουτον· και ἐδεηθη Μωϋσης καταναν-
τι κυριου του θεου και εἰπεν· ἱνατι θυμῃ ὀργῃ κυριε εἰς τον
λαον σου, ὁς ἐξηγαγες ἐκ γης Αἰγυπτου ἐν ἰσχϋι μεγαλῃ.
και ἐν Δευτερονομιῳ, και ἐδεηθην ἐναντι κυριου δευτερον
καθαπερ και το προτερον τεσσαρακοντα ἡμερας και τεσ-
σαρακοντα νυκτας ἀρτον ὐκ ἐφαγον και ὑδωρ ὐκ ἐπιον,
περι

hortatur, ut petamus in rei veritate quæ illi in figuris tantum conſequebantur, cœleſtia dicit & magna adumbrata per terrenas res & exiguas, quaſi diceret: vos qui ſpirituales eſſe vultis, cœleſtia per orationes petite, ut ea conſecuti, veluti cæleſtes, regni cælorum hæredes ſitis, & ut magni, bonis fruamini maximis; terrena autem & parva quibus ad neceſſaria corporis opus habetis, pro indigentiæ modo præbeat vobis pater. Cum autem apud Apoſtolum quatuor nomina de quatuor rebus quæ huic de oratione ſermoni ſunt affines, in prima ad Timotheum epiſtola ſcripta ſint: utile erit ipſius textu propoſito quodlibet ex illis quatuor videre, an recte percipere poſſimus quomodo proprie intelligatur. Sic autem ait: *Obſecro igitur primum omnium fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus*, & reliqua. Arbitror itaque obſecrationem eſſe emiſſas ab aliquo ſuppliciter preces, ut id quo indiget conſequatur: orationem eſſe quam quis de majoribus rebus elatiore animo Deum glorificando emittit: poſtulationem, petitionem eſſe ad Deum ab eo factam qui majore quadam confidentia utitur: gratiarum actionem eſſe de bonis a Deo impetratis conjunctam orationibus confeſſionem: cum beneficii magnitudo per confeſſionem agnita, aut ei qui accepit apparens, ipſius accepti beneficii loco ſumitur. Exempla ſunt, primi quidem, Gabrielis ad Zachariam qui, ut probabile eſt, oraverat de Joannis nativitate, ſermo: ſic autem habet: *Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita eſt deprecatio tua, & uxor tua Elizabet pariet tibi filium, & vocabis nomen ejus Joannem*; & quæ in Exodo poſt vitulum aureum in hunc modum ſcripta ſunt: *Et oravit Moyſes coram Domino Deo, & dixit: ut quid Domine indignaris ira in populum tuum, quem eduxiſti de terra Ægypti in fortitudine magna.* Et in Deuteronomio: *Et oravi ante Dominum ſecundo, ſicut & antea quadragin-*

περι πασων των ἁμαρτιων ὑμων ὧν ἡμαρτετε. και ἐν τῃ Εσθηρ· Μαρδοχαιος ἐδεηθη τȣ θεȣ, μνημονευων παντα τα ἐργα τȣ κυριȣ, και εἰπε, κυριε, κυριε βασιλευ παντοκρατορ· και αὐτη ἡ Εσθηρ ἐδειτο κυριȣ τȣ θεȣ Ισραηλ, και εἰπε· κυριε ὁ βασιλευς ἡμων. τȣ δε δευτερȣ ἐν τῳ Δανιηλ· και συςας Αζαριας προσηυξατο ὑτως, και ἀνοιξας το ςομα αὐτȣ ἐν μεσῳ πυρος, εἰπε. και ἐν τῳ Τωβιτ· και προσηυξαμην μετ' ὀδυνης λεγων, δικαιος εἰ κυριε, και παντα τα ἐργα σȣ, πασαι αἱ ὁδοι σȣ ἐλεημοσυνη και ἀληθεια, και κρισιν ἀληθινην και δικαιαν συ κρινεις εἰς τον αἰωνα. ἐπει δε το μεν ἐν τῳ Δανιηλ ῥητον ὠβελισαν ὡς μη κειμενον ἐν τῳ Εβραϊκῳ, τῃ δε τȣ Τωβιτ βιβλῳ ἀντιλεγȣσιν οἱ ἐκ περιτομης, ὡς μη ἐν διαθηκῳ, παραθησομαι ἐκ της πρωτης των βασιλειων, το της Αννης· και προσηυξατο προς κυριον και κλαυθμῳ ἐκλαυσε και ηὐξατο εὐχην, και εἰπε, κυριε των δυναμεων ἐαν ἐφορασει ἐπιδης ἐπι την ταπεινωσιν της δȣλης σȣ, τα ἑξης. και ἐν τῳ Αββακȣμ, προσευχη Αββακȣμ τȣ προφητȣ μετα ᾠδης. κυριε εἰσακηκοα την φωνην σȣ, και ἐφοβηθην. κυριε κατενοησα τα ἐργα σȣ και ἐξεςην· ἐν μεσῳ δυο ζωων γνωσθηση, ἐν τῳ ἐγγιζειν τα ἐτη ἐπιγνωσθηση· σφοδρα δε αὐτη ἐμφαινει το κατα τον ὁρον της προσευχης, ὁτι μετα δοξολογιας τῳ προσευχομενῳ ἀναπεμπεται. ἀλλα και ἐν τῳ Ιωνᾳ· προσηυξατο Ιωνας προς κυριον τον θεον αὐτȣ ἐκ της κοιλιας τȣ κητȣς, και εἰπεν, ἐβοησα ἐν θλιψει μȣ προς κυριον τον θεον μȣ, και εἰσηκουσε μȣ· ἐκ κοιλιας ᾁδȣ κραυγης μȣ ἠκȣσας φωνης μȣ. ἀπερριψας με εἰς βαθη καρδιας θαλασσης, και ποταμοι ἐκυκλωσαν με. τȣ δε τριτȣ, παρα τῳ ἀποςολῳ εὐλογως την μεν προσευχην ἐφ' ἡμων τατ‐τοντι, την δε ἐντευξιν ἐπι τȣ πνευματος, ὡς κρειττονος ὀντος και παρρησιαν ἐχοντος προς τον ὡν ἐντυγχανει· το γαρ τι προσευξομεθα φησι, καθο δει ὐκ οἰδαμεν, ἀλλα αὐτο πνευμα ςεναγμοις ἀλαλυτοις ὑπερεντυγχανει τῳ θεῳ. ὁ δε ἐρευνων τας καρδιας, οἰδε τι το φρονημα τȣ πνευματος, ὁτι κατα θεον ἐντυγχανει ὑπερ ἁγιων· ὑπερεντυγχανει γαρ και ἐντυγχανει το πνευμα, ἡμεις

δε

ta diebus, ac quadraginta noctibus, panem non manducavi, & aquam non bibi, pro omnibus peccatis veſtris, quæ peccaſtis. Et in Eſther: *Mardochæus deprecatus eſt Dominum, memor omnium operum Domini, & dixit: Domine, Domine rex omnipotens: ipſa quoque Eſther deprecabatur Dominum Deum Iſrael dicens: Domine rex noſter.* Secundi (nominis) exempla in Daniele: *Et ſtans Azarias oravit ſic: & aperiens os ſuum in medio ignis, dixit.* Et in Tobia: *Et oravi cum dolore dicens: juſtus es Domine & omnia opera tua, omnes viæ tuæ miſericordia & veritas, & judicium verum & juſtum tu judicas in ſæculum.* Quoniam vero locus ex Daniele citatus obelo notatus eſt, quod in Hebræo non exſtet, librumque Tobiæ rejiciunt Judæi quaſi non canonicum: adducam ex primo Regum illud Annæ: *Oravit ad Dominum flens largiter, & votum vovit dicens: Domine exercituum ſi reſpiciens videris afflictionem famulæ tuæ;* & reliqua. Item in Habacuc: *Oratio Habacuc prophetæ cum cantico, Domine, audivi vocem tuam, & timui. Domine conſideravi opera tua, & obſtupui. In medio duorum animalium cognoſceris: cum appropinquaverint anni, cognoſceris* Hæc autem definitionem orationis valide probat, quod cum Dei laudibus conjuncta ſit oratio. Sed & in Jona: *Oravit Jonas ad Dominum Deum ſuum de ventre ceti, & dixit: clamavi in tribulatione mea ad Dominum Deum meum, & exaudivit me; de ventre inferi clamoris mei audiſti vocem meam; projeciſti me in profunda cordis maris, & flumina me circumdederunt.* Tertii nominis exemplum eſt apud Apoſtolum qui rectiſſime nobis orationem tribuit, poſtulationem Spiritui, ut qui præſtantior ſit, & fiduciam habeat apud eum a quo poſtulet: *Nam quid oremus*, inquit, *ſicut oportet neſcimus, ſed ipſe ſpiritus poſtulat gemitibus inenarrabilibus. Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſideret ſpiritus: quia ſecundum Deum poſtulat pro ſanctis.* Nam ſuperpoſtulat & poſtulat ſpiritus, nos autem oramus. Poſtulatio etiam

δε πρόσευχομεθα. ἐντευξις δε μοι εἶναι δοκει, και το ὑπο Ιησȣ εἰρημενον, περι τȣ ςηναι τον ἡλιον κατα Γαβαωθ· τοτε ἐλαλησεν Ιησȣς προς κυριον ἡ ἡμερα παρεδωκεν ὁ Θεος τον Αμοραιον ὑποχειριον Ισραηλ, ἡνικα συνετριβεν αὐτȣς ἐν Γαβαωθ, και συνετριβησαν ἀπο προσωπȣ των υἱων Ισραηλ· και εἰπεν ὁ Ιησȣς, ςητω ὁ ἡλιος κατα Γαβαωθ, και ἡ σεληνη κατα φαραγγα Ἐλωμ· και ἐν τοις Κριταις ὁ Σαμψων ἡγουμαι ὁτι ἐντυγχανων εἰπε· συναποθανετω ἡ ψυχη μȣ μετα των ἀλλοφυλων, ὁτι ἐκλινεν ἐν ἰσχϋι, και ἐπεσεν ὁ οἰκος ἐπι τȣς σατραπας, και ἐπι παντα τον λαον τον ἐν αὐτῳ. εἰ και μη κειται δε ὁτι ἐντετυχηκασιν, ἀλλ᾽ ὁτι εἰρηκασιν ὁ Ιησȣς και ὁ Σαμψων, ὁ λογος αὐτων ἐοικεν εἰναι ἐντευξις· ἡτις ἑτερα παρα την προσευχην, εἰ κυριως ἀκȣοιμεν των ὀνοματων, εἰναι ἡμιν νομιζεται. εὐχαριςιας δε παραδειγμα ἡ τȣ κυριȣ ἡμων φωνη, λεγοντος· ἐξομολογȣμαι σοι πατερ κυριε τȣ οὐρανȣ και της γης, ὁτι ἀπεκρυψας ταυτα ἀπο σοφων και συνετων, και ἀπεκαλυψας αὐτα νηπιοις· το γαρ ἐξομολογȣμαι ἰσον ἐςι τῳ, εὐχαριςω· δεησιν μεν ȣν και ἐντευξιν και εὐχαριςιαν, ȣκ ἀτοπον και ἀγιοις προσενεγκειν, ἀλλα τα μεν δυο, λεγω δε ἐντευξιν και εὐχαριςιαν, ȣ μονον ἀγιοις, ἀλλα δη και ἀνθρωποις· την δε δεησιν μονον ἀγιοις, εἰτις εὑρεθειη Παυλος ἡ Πετρος, ἱνα ὠφελησωσιν ἡμας, ἀξιȣς ποιȣντες τȣ τυχειν της διδομενης αὐτοις ἐξȣσιας προς το ἁμαρτηματα ἀφιεναι· εἰ μη ἀρα, κἀν μη ἁγιος τις ᾐ, ἀδικησωμεν δε αὐτον, διδοται συναισθηθεντας της εἰς αὐτον ἁμαρτιας το δεηθηναι και τȣ τοιȣτȣ, ἱν᾽ ἡμιν ἠδικηκοσι συγγνωμην ἀπονειμῃ. εἰ δε ἀνθρωποις ἁγιοις ταυτα προσενεκτεον, ποσῳ πλεον τῳ Χριςῳ εὐχαριςητεον τοσαυτα ἡμας βουληθεντα τȣ πατρος εὐεργετησαντι; ἀλλα και ἐντευκτεον αὐτῳ, ὡς ὁ εἰπων Στεφανος· κυριε, μη ςησης αὐτοις την ἁμαρτιαν ταυτην· μιμȣμενοι τε τον πατερα τȣ σεληνιαζομενȣ ἐρουμεν· δεομαι κυριε, ἐλεησον ἡ τον υἱον ἡ ἐμε αὐτον, ἡ ὁν δηποτε

Ἐαν

fuiſſe mihi videtur quod dixit Joſue ut ſol ſtaret contra Gabaoth: *Tunc locutus eſt Jeſus ad Dominum, qua die tradidit Deus Amorræum ſubjugatum Iſrael; quando contrivit eos in Gabaöth, & contriti ſunt a facie filiorum Iſrael, Et dixit Jeſus: ſtet ſol ſuper Gabaoth, & luna ſuper vallem Ælom.* Samſonem quoque in libro Judicum arbitror poſtulantem dixiſſe: *Moriatur anima mea cum alienigenis,* quando *concuſſis fortiter columnis cecidit domus ſuper principes & omnem multitudinem quæ ibi erat.* Etſi vero ſcriptum non ſit poſtulaſſe Joſue & Samſonem, ſed tantum locutos eſſe, poſtulatio tamen fuiſſe videtur ipſorum ſermo, quam ab oratione diverſam eſſe putamus, ſi quidem proprie accipiantur vocabula. Gratiarum vero actionis exemplum eſt illa Domini noſtri vox: *Confiteor tibi pater Domine cœli & terræ, quod abſcondiſti hæc a ſapientibus, & prudentibus & revelaſti ea parvulis.* Illud enim, *confiteor*, idem eſt ac *gratias ago.* Obſecratio & poſtulatio, & gratiarum actio non abſurde poteſt & ſanctis offerri: harumque duæ, poſtulatio inquam & gratiarum actio non ſanctis modo, ſed & hominibus: obſecratio vero ſanctis tantum, ſi quis Paulus aut Petrus inveniatur, ut adjuvent nos, dignosque efficiant qui fruamur conceſſa ipſis remittendorum peccatorum poteſtate: niſi forte ſi cui qui ſanctus non ſit fecerimus injuriam, conceſſum etiam nobis eſt cum noſtrum in illum peccatum ſenſerimus, obſecrare etiam illum, ut injuriæ nobis veniam tribuat. Quod ſi hominibus ſanctis illæ preces offerendæ ſunt: quanto magis Chriſto gratiæ ſunt agendæ, a quo tot tantaque beneficia voluntate patris accepimus? Sed & ab ipſo poſtulandum ut Stephanus cum diceret: *Domine ne ſtatuas illis hoc peccatum;* patremque lunatici imitati dicemus: *Obſecro Domine, miſerere* vel *filio*, aut mihi ipſi, aut cuilibet.

Εαν δε ἀκουωμεν ὁτι ποτε ἐςι προσευχη, μηποτε ὐδενι των γεννητων προσευκτεον ἐςιν, ὐδε αὐτῳ τῳ Χριςῳ, ἀλλα μονῳ τῳ Θεῳ των ὁλων και πατρι, ᾧ και αὐτος ὁ σωτηρ ἡμων προσηυχετο, ὡς προπαρεθεμεθα, και διδασκει ἡμας προσευχεσθαι· ἀκουσας γαρ, διδαξον ἡμας προσευχεσθαι, ὐ διδασκει αὐτῳ προσευχεσθαι, ἀλλα τῳ πατρι, λεγοντας· πατερ ἡμων ὁ ἐν τοις ὐρανοις, και τα ἑξης· εἰ γαρ ἑτερος, ὡς ἐν ἀλλοις δεικνυται, κατ᾽ οὐσιαν και ὑποκειμενον ἐςιν ὁ υἱος του πατρος, ἠτοι προσευκτεον τῳ υἱῳ και ὐ τῳ πατρι, ἠ ἀμφοτεροις, ἠ τῳ πατρι μονῳ. το μεν ὐν τῳ υἱῳ και ὐ τῳ πατρι, πας ὁςισουν ὁμολογησει εἰναι ἀτοπωτατον και παρα την ἐναργειαν λεχθησομενον ἀν· εἰ δε ἀμφοτεροις, δηλον ὁτι και ἀξιωσεις προσενεγκουμεν πληθυντικως, παρασχεσθε και εὐεργετησατε και ἐπιχορηγησατε, και σωσατε, και εἰ τι τουτων ὁμοιον, δια των προσευχων λεγοντες. ὁπερ και αὐτοθεν ἀπεμφαινον, ὐδε ἐν ταις γραφαις ἐχει τις δειξαι κειμενον ὑπο τινων λεγομενον. λειπεται τοινυν προσευχεσθαι μονῳ τῳ Θεῳ τῳ των ὁλων πατρι· ἀλλα μη χωρις του ἀρχιερεως ὁςις μεθ᾽ ὁρκωμοσιας κατεςαθη ὑπο του πατρος κατα το· ὠμοσε, και ὐ μεταμεληθησεται· συ ἱερευς εἰς τον αἰωνα κατα την ταξιν Μελχισεδεκ. εὐχαριςουντες ὐν οἱ ἁγιοι ἐν ταις προσευχαις ἑαυτων τῳ θεῳ, δια Χριςου Ιησου χαριτας ὁμολογουσιν αὐτῳ. ὡσπερ δε τον ἀκριβουντα το προσευχεσθαι, ὐ χρη τῳ εὐχομενῳ προσευχεσθαι, ἀλλα τῳ ὃν ἐδιδαξεν ἐπι των εὐχων καλειν πατρι ὁ κυριος ἡμων Ιησους· οὑτως ὐ χωρις αὐτου προσευχην τινα προσενεκτεον τῳ πατρι· ὡς αὐτος τουτο παραδεικνυσι σαφως ὑτω λεγων· ἀμην ἀμην λεγω ὑμιν, ἀν τι αἰτησητε τον πατερα μου, δωσει ὑμιν ἐν τῳ ὀνοματι μου. ἑως ἀρτι ὐκ ἠτησατε ὐδεν ἐν τῳ ὀνοματι μου· αἰτειτε και ληψεσθε, ἱνα ἡ χαρα ὑμων ᾖ πεπληρωμενη· ὐ γαρ εἰπεν, αἰτειτε με, ὐδε αἰτειτε τον πατερα ἁπλως, ἀλλ᾽ ἐαν τι αἰτησητε τον πατερα, δωσει ὑμιν ἐν τῳ ὀνοματι μου. ἑως γαρ διδαξῃ ταυτα ὁ Ιησους, ὐδεις ᾐτηκει τον πατερα ἐν τῳ ὀνοματι του υἱου. και ἀληθες ἠν ὑπο Ιησου λεγομενον το· ἑως ἀρτι ὐκ ᾐτησατε ὐδεν ἐν τῳ ὀνοματι μου·

ἀληθες

15. At ſi intellexerimus quid ſit oratio, forte nullus unquam genitus erit orandus, ac ne Chriſtus quidem ipſe, ſed ſolus Deus omnium & pater, quem ipſe etiam Salvator noſter orabat, ut ſupra diximus, & quem nos orare docet. Cum enim audiſſet: *Doce nos orare*, non ſeipſum docet orare, ſed patrem, dicentes: *Pater noſter, qui es in cælis*, & reliqua. Si enim, ut alibi probatur, alius a patre filius eſt ſecundum ſubſtantiam & ſuppoſitum, aut orandus eſt filius, & non pater, aut uterque, aut pater ſolus. Atenim filium orandum eſſe ſine patre nemo non fatebitur abſurdiſſime & præter evidentiam dictum iri. Si uterque orandus eſt, planum eſt plurali numero nos precaturos, & *præbete*, *benefacite*, *largimini*, *ſervate*, vel quid ſimile orando dicturos: Quod cum per ſe ipſum non conveniat, nec in ſcripturis oſtendi poteſt poſitum eſſe ut ab aliquo dictum. Reſtat ergo ut oretur ſolus Deus univerſorum pater, at non ſine pontifice qui ab ipſo patre cum jurejurando conſtitutus eſt, juxta illud: *Juravit & non pænitebit eum, tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech.* Cum igitur ſancti in ſuis orationibus gratias Deo agunt, eas per Chriſtum Jeſum ipſi referunt. Sicut autem eum qui proprie orare vult, non decet eum orare qui orat, ſed eum quem orationibus invocandum docuit Jeſus noſter Dominus, nempe patrem: ſic non eſt ulla oratio patri ſine ipſo offerenda. Quod oſtendit ipſe perſpicue cum ſic ait: *Amen, amen dico vobis, ſi quid petieritis patrem, dabit vobis in nomine meo. Usque modo non petiſtis quidquam in nomine meo; petite & accipietis, ut gaudium veſtrum ſit plenum.* Non enim dixit: petite me, neque petite patrem ſimpliciter, ſed *ſi quid petieritis patrem in nomine meo dabit vobis.* Nam donec iſta Jeſus doceret, nemo a patre petierat in nomine filii, eratque verum quod Jeſus dicebat: *Usque modo non petiſtis*

ἀληθως δε και το· αἰτειτε και ληψεσθε, ἱνα ἡ χαρα ὑμιν ᾗ πεπληρωμενη. ἐαν δε τις οἰομενος δειν αὐτῳ τῳ Χριϛῳ προσευχεσθαι, συγχεομενος ἀπο του ἐν τῳ προσκυνειν σημαινομενου, προσαγῃ ἡμιν το, προσκυνησατωσαν αὐτῳ παντες ἀγγελοι θεου, ὁμολογουμενως ἐν τῳ Δευτερονομιῳ περι Χριϛου εἰρημενον· λεκτεον προς αὐτον, ὁτι και ἡ ἐκκλησια Ιερουσαλημ παρα τῳ προφητῃ ὀνομαζομενη, προσκυνεισθαι ὑπο βασιλεων και ἀρχουσων γινομενων τιθηνων αὐτης, και τροφων, λεγεται δια τουτων· ἰδου αἰρω εἰς τα ἐθνη την χειρα μου, και εἰς τας νησους ἀρω συσσημον μου· και ἀξουσι τους υἱους σου ἐν κολπῳ, τας δε θυγατερας σου ἐπι των ὠμων ἀρουσι· και ἐσονται βασιλεις τιθηνοι σου· αἱ δε ἀρχουσαι αὐτων τροφοὶ σου· ἐπι προσωπον της γης προσκυνησουσι σε και τον χουν των ποδων σου λειξουσι· και γνωσῃ ὁτι ἐγω κυριος και οὐκ αἰσχυνθησῃ. πως δε οὐκ ἐϛι κατα τον εἰποντα· τι με λεγεις ἀγαθον; οὐδεις ἀγαθος εἰ μη εἱς ὁ θεος, ὁ πατηρ· εἰπειν ἀν· τι ἐμοι προσευχῃ; μονῳ τῳ πατρι προσευχεσθαι χρη, ᾧ κἀγω προσευχομαι· ὁπερ δια των ἁγιων γραφων μανθανετε· ἀρχιερει γαρ τῳ ὑπερ ὑμων καταϛαθεντι ὑπο του πατρος, και παρακλητῳ ὑπο του πατρος εἰναι λαβοντι, εὐχεσθαι ὑμας οὐ δει, ἀλλα δι' ἀρχιερεως και παρακλητου, δυναμενου συμπαθειν ταις ἀσθενειαις ὑμων, πεπειρασμενου κατα παντα ὁμοιως ὑμιν, ἀλλα δια τον δωρησαμενον μοι πατερα πεπειρασμενου χωρις ἁμαρτιας. μαθετε οὐν ὁσην δωρεαν ἀπο του πατρος μου εἰληφατε δια της ἐν ἐμοι ἀναγεννησεως το της υἱοθεσιας πνευμα ἀπειληφοτες, ἱνα χρηματισητε υἱοι θεου, ἀδελφοι δε ἐμου· ἀνεγνωτε γαρ την δια του Δαυιδ ὑπ' ἐμου εἰρημενην περι ὑμων προς τον πατερα φωνην· ἀπαγγελω το ὀνομα σου τοις ἀδελφοις μου, ἐν μεσῳ ἐκκλησιας ὑμνησω σε· ἀδελφῳ δε προσευχεσθαι τους κατηξιωμενους ἑνος αὐτῳ πατρος οὐκ ἐϛιν εὐλογον· μονῳ γαρ τῳ πατρι μετ' ἐμου και δι' ἐμου ἀναπεμπτεον ἐϛιν ὑμιν προσευχην.

Ταυτ' οὐν λεγοντος ἀκουοντες Ιησου, τῳ θεῳ δι' αὐτου εὐχωμεθα, το αὐτο λεγοντες παντες, μηδε περι του τροπου της εὐχης σχιζομενοι. ἡ οὐχι σχιζομεθα, ἐαν οἱ μεν τῳ πατρι, οἱ δε τῳ υἱῳ εὐχωμεθα; ἰδιωτων ἁμαρτιαν κατα

πολλην

quidquam in nomine meo; verum & illud: *Petite & accipietis, ut gaudium veſtrum ſit plenum.* Si quis autem Chriſtum ipſum orandum putet, verbique *adorare* ſignificatione turbatus adducat illud: *Adorent eum omnes Angeli Dei*, quod in Deuteronomio de Chriſto dici in confeſſo eſt: reſpondendum ipſi eccleſiam quoque quæ Jeruſalem a Propheta vocatur, a regibus & reginis qui nutritii ejus nutricesque futuri ſunt, adorandam dici his verbis: *Ecce elevo ad gentes manum meam & ad inſulas levabo ſignum meum: & adducent filios tuos in ſinu: & filias tuas ſuper humeros portabunt. Et erunt Reges nutricii tui, & principes fœminæ eorum, nutrices tuæ. Super faciem terræ adorabunt te, & pulverem pedum tuorum lingent. Et ſcies quia ego Dominus, & non confunderis.* Ecquid ex ejus mente qui dixit: *Quid me dicis bonum? nemo bonus niſi unus Deus, pater*, aliud dici poteſt niſi hæc: Quid me oras? Solum patrem orare oportet quem & ego oro, quod per ſacras diſcitis ſcripturas. Nec enim eum orare debetis qui pontifex pro vobis conſtitutus eſt a patre, & advocati a patre munus accepit, ſed per pontificem & advocatum *qui poſſit compati infirmitatibus veſtris tentatum per omnia per ſimilitudinem veſtri*, ſed patris dono tentatum *abſque peccato.* Diſcite ergo quantum a patre meo donum acceperitis cum per regenerationem in me factam accepiſtis ſpiritum adoptionis ut vocemini filii Dei & fratres mei. Legiſtis enim quid ego ore Davidis ad patrem de vobis dixerim: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio eccleſiæ laudabo te.* Fratrem autem orari ab eis qui eodem quo ille patre gloriantur, ratio non patitur. Ad ſolum patrem mecum & per me dirigenda a vobis oratio eſt.

16. Hæc dicentem audientes Jeſum, Deum per ipſum oremus, idemque dicamus omnes, nec de orationis modo dividamur. An non enim diviſi ſumus, ſi alii patrem, alii oremus filium? Incidunt

[illegible] [illegible]οτητα δια το ἀβασανιστον και ἀνεξεταστον [illegible] [illegible]ντων των προσευχομενων τῳ υἱῳ, ἐιτε μετα τȣ πατρος, ἐιτε χωρις τȣ πατρος. προσευχωμεθα τοινυν [illegible] θεῳ, ἐντυγχανωμεν δε ὡς πατρι, δεωμεθα δε ὡς κυριῳ, [illegible]χαριστωμεν δε ὡς θεῳ και πατρι και κυριῳ, ȣ παντως [illegible] ȣλλȣ ὁ τι κυριῳ. ὁ γαρ πατηρ εὐλογως ἀν νομισθειη τȣ υἱȣ και κυριος, και των δι᾽ αὐτον γινομενων υἱων κυριος. ὡσπερ δε ȣκ ἐστι θεος νεκρων, ἀλλα ζωντων, οὑτως ȣκ ἐστι κυριος ἀγενων δουλων, ἀλλα των κατα μεν τας ἀρχας φοβῳ δια την νηπιοτητα ἐξευγενιζομενων· μετα δε ταυτα και την ἀγαπην μακαριωτεραν της ἐν φοβῳ δȣλειας δȣλευοντων· εἰσι γαρ και ἐν τη ψυχη μονῳ τῳ καρδιας βλεποντι χαρακτηρες φανεροι δȣλων θεȣ, και υἱων αὐτȣ. πας τοιγαρȣν ὁ τα ἐπιγεια και μικρα αἰτων ἀπο τȣ θεȣ, παρακȣει τȣ ἐντειλαμενȣ ἐπȣρανια και μεγαλα αἰτειν ἀπο τȣ μηδεν ἐπιγειον, μηδε μικρον χαριζεσθαι ἐπισταμενȣ θεȣ. ἐαν δε τις ἀνθυποφερη τα κατα το σωματικον ἐκ προσευχης τοις ἁγιοις δωρηθεντα, ἀλλα και την τȣ εὐαγγελιȣ φωνην διδασκοντος τα ἐπιγεια ὑμιν προστεθησεσθαι και τα μικρα· ἀπαντητεον προς αὐτον, ὁτι ὡσπερ ȣ λεκτεον δωρȣμενȣ τινος ἡμιν ὁτι δηποτε σωμα, ὁτι ὁ δεινα την σκιαν ἡμιν τȣ σωματος ἐδωρησατο· ȣ γαρ προθεμενος δυο τινα χαρισασθαι σωμα και σκιαν, δεδωκε το σωμα· ἀλλ᾽ ἡ προθεσις τȣ διδοντος ἐστι διδοναι σωμα· ἐπακολȣθει δε τη δοσει τȣ σωματος και το την σκιαν αὐτȣ ἡμας λαβειν· ȣτως εἰ μεγαλοφυεστερῳ γενομενῳ ἡμων τῳ νῳ κατανοησαιμεν τας προηγȣμενως ὑπο τȣ θεȣ ἡμιν διδομενας δωρεας, οἰκειοτατα ἐρȣμεν παρακολȣθηματα των μεγαλων και ἐπȣρανιων πνευματικων χαρισματων εἰναι τα σωματικα, ἑκαστῳ διδομενα των ἁγιων προς το συμφερον ἡ κατ᾽ ἀναλογιαν τις πιστεως, ἡ καθως βȣλεται ὁ διδȣς· βȣλεται δε σαφως, εἰ και ἡμεις μη δυναμεθα ἑκαστω των διδομενων αἰτιαν και λογον ἀξιον τȣ διδοντος εἰπειν. μαλλον ȣν κεκαρποφορηκει ἀπο τινος στειρωσεως μεταβαλȣσα ἡ της Αννης ψυχη, ἡπερ το σωμα κυησαν τον Σαμȣηλ. και μαλλον ὁ Εζεκιας θεια γεγεννηκει τεκνα νȣ, ἡπερ των ἐκ

τȣ

enim per nimiam ſimplicitatem in ſtultum peccati genus, qui rebus non expenſis & examinatis filium orant ſive cum patre, ſive ſine patre. Oremus igitur ut Deum: poſtulemus ut a patre; obſecremus ut Dominum: gratias agamus ut Deo & patri & Domino: non omnino tamen ſervorum Domino. Recte enim pater exiſtimari poteſt filii Dominus, Dominusque eorum qui per ipſum filii facti ſunt. At ſicut *non eſt Deus mortuorum, ſed viventium*: ſic non eſt Dominus ignobilium ſervorum, ſed eorum qui primum timore propter infantiam mancipati, poſtea per charitatem, feliciorem ſervitutem ſerviunt quam per timorem. Sunt enim in anima ſervorum Dei filiorumque characteres ei ſoli manifeſti qui corda intuetur. Igitur quicumque terrena & parva a Deo petit, ipſi non obtemperat, qui, cum nihil terrenum & parvum ſciat largiri, cœleſtia & magna petere juſſit. Quod ſi quis objiciat corporea quæ ſanctis propter orationem donata ſunt, immo Evangelicam ipſam vocem docentem terrena nobis & parva adjicienda eſſe: ſic ei reſpondendum. Sicut cum quis nobis quodlibet corpus donat, non erit dicendus ille nobis umbram corporis donaſſe, cum non ita corpus dederit ut duo quædam largiri propoſitum haberet, corpus & umbram, ſed corpus ſolum dare ſibi propoſuerit: corpore autem dato ſequitur ut umbram quoque accipiamus: ita ſi mente paulo generoſiore cogitemus quæ præcipue a Deo in nos collata ſunt dona, proprie admodum dicemus magnorum & cœleſtium ſpiritualiumque donorum ſequelas eſſe res corporeas ſanctorum utilitatibus datas vel pro fidei ratione vel prout vult qui largitur. Vult autem ſapienter, etſi non poſſimus unicuique donorum cauſam & rationem donante dignam aſſignare. Fœcundior igitur fuiſſe putanda eſt a ſterilitate quadam ſanata Annæ anima quam corpus Samuele

gravi-

του σωματικου σπερματος αὐτου γεγεννημενων. ἐπι πλειον τε ἀπο νοη των ἐπιβουλων ῥυσθεντες ἐτυγχανον Εσθηρ και Μαρδοχαιος και ὁ λαος, ἤπερ ἀπο του Αμαν, και των συμπνεοντων. του διαφθειραι την ψυχην αὐτης θελοντος ἀρχοντος την δυναμιν διακεκοφει, ἢ ἐκεινου του Ολοφερνου. τις δ' οὐκ ἀν ὁμολογησαιτο Ανανιᾳ και τοις συν αὐτῳ, την νοητην εὐλογιαν φθανουσαν ἐπι παντας τους ἁγιους, εἰρημενην ὑπο του Ισαακ τῳ Ιακωβ την, δῴη σοι ὁ θεος ἀπο της δροσου του οὐρανου, ἐπι πλειον ἐγγεγονεναι, ἤπερ την σωματικην δροσον την φλογα νικωσαν του Ναβουχοδονοσορ; μαλλον δε πεφιμωντο τῳ προφητῃ Δανιηλ οἱ ἀορατοι λεοντες, οὐδεν ἐνεργησαι δυναμενοι κατα της ψυχης αὐτου, ἤπερ οἱ αἰσθητοι, περι ὧν παντες οἱ ἐντυγχανοντες αὐτῃ του γραφῃ ἐξειληφαμεν. τις δ' οὑτως ἐκπεφευγει του κεχειρωμενου ὑπο τῳ Ιησου τῳ σωτηρι ἡμων κητους την γαστερα, παντα τον φυγαδα του θεου καταπινοντος, ὡς Ιωνας χωρητικος γινομενος, ὡς ἁγιος, ἁγιου πνευματος;

Οὐ θαυμαστον δε εἰ μη πασιν ὁμοιως τοις λαμβανουσιν, ἱν' οὑτως εἰπω, τα ποιητικα των τοιουτων σκιων σωματα ἡ ὁμοια οὐ διδοται σκια, τισι δ' ὁλως διδοται σκια· τουτο γαρ τοις θεωρουσι τα γνωμονικα προβληματα και τον των σκιων προς το φωτιζον σωμα λογον, σαφως παρισταται συμβαινον και κατα τα σωματα· τισι γουν ἀσκιοι εἰσιν οἱ γνωμονες καιρῳ τινι· ἑτεροις δε, ἱν' οὑτως εἰπω, βραχυσκιοι· και ἑτεροις παρ' ἑτερους μακροσκιωτεροι. οὐ μεγα τοινυν εἰ της προθεσεως του δωρουμενου τα προηγουμενα χαριζομενου κατα τινας ἀναλογιας ἀπορρητους και μυστικας ἁρμοζοντως τοις λαμβανουσι και τοις χρονοις ὁτε διδοται τα προηγουμενα, ὁτε μεν οὐδ' ὁλως αἱ σκιαι τοις λαμβανουσιν ἑπονται, ὁτε δε οὐ παντων, ἀλλ' ὀλιγων, ὁτε δε ἐλαττους συγκρισει ἑτερων μειζονων ἀλλοις ἐπακολουθουσων. ὡσπερ οὖν τον ζητουντα τας ἡλιακας ἀκτινας, οὔτε παρουσα, οὔτε ἀπουσα ἡ των σωματων σκια εὐφραινει ἢ λυπει· ἐχοντα το ἀναγκαιοτατον, ἐπαν πεφωτισμενος ᾖ, εἰτ' ἐστερημενος, ᾖ της σκιας, ἢ πλειον ἢ ἐλατ-

gravidum. Divinam potius Ezechias mente ſobolem, quam corporeo ſemine prolem genuit. A ſpiritualibus magis inſidiis liberati ſunt Eſther, Mardochæus, populusque, quam ab Aman iisque qui (in eorum perniciem) conſpiraverant. (Judith validius) quærentis animam ipſius corrumpere principis vires exſcidit, quam illius Holophernis. Quis vero non fateatur ſpiritualem benedictionem in omnes ſanctos ab Iſaaco prolatam cum Jacobo ait: *Det tibi Deus de rore cæli*: Ananiæ & ſociis ejus amplius affuiſſe quam corporeum rorem quo victa Nabuchodonoſoris flamma eſt? Inviſibilibus magis leonibus Daniel os obturavit ne quid in ejus animam poſſent efficere, quam ſenſibilibus de quibus omnes qui legimus ſcripturam, accepimus. Quis adeo effugit ventrem ceti illius a Chriſto ſervatore noſtro domiti fugitivosque Dei omnes abſorbentis, ut Jonas, cum ſancti Spiritus capax, quippe ſanctus ipſe, effectus eſt?

17. Cæterum mirum non eſt ſi omnibus qui corpora, ut ita dicam, umbrarum illarum efficientia accipiunt, ſimilis umbra non detur; quibusdam vero omnino umbra non detur: hoc enim iis qui gnomonicas quæſtiones umbrarumque ad corpus illuminans rationem meditantur, manifeſte apparet etiam in corporibus accidere. Etenim quibusdam umbra caret ſtylus certo quodam tempore: aliis umbram habet brevem & in aliis quam in aliis longiorem. Nec illud igitur magnum erit ſi ejus conſilio qui præcipua nobis largitur rationibus quibusdam occultis atque ſecretis pro accipientis & temporis modo, fiat ut cum præcipua dantur, nullæ aliquando omnino ſequantur umbræ: aliquando non omnium ſint, ſed aliquorum, aliquando minores aliarum comparatione majorum quæ alia ſequuntur. Ut igitur ei qui ſolares quærit radios, poſtquam eos aſſecutus eſt, ſive adſit umbra corporis ſive abſit, neque jucunda illa eſt, neque moleſta,

cum

ım nempe habeat id quod maxime neceſſarium eſt, ve privetur umbra, ſive plus ejus habeat, ſive inus: ita ſi res nobis adſint ſpiritualel, & a Deo uminemur ad omnimodam verorum bonorum comrationem, non, rem tenuem, umbram puſillo ımo requiremus. Res enim omnes materiales & ɔrporeæ quæcumque tandem illæ ſint, umbræ levis fragilis rationem habent, nec ſunt ullo modo cum lutaribus ſanctisque Dei univerſorum donis conferıdæ. Quæ enim comparatio corporearum eſſe ditiarum poteſt cum iis quibus *divites* ſimus *in omni rbo & in omni ſapientia?* Quis niſi amens carnium ſiumque ſanitatem conferat cum ſanitate mentis, ımæ firmitate, cogitationumque apta compoſitioe? Hæc enim omnia, ſi Dei verbo temperata ſint, ciunt ut punctio tenuis, & ſi quid punctione levius ıtamus, corporeæ omnes ærumnæ exiſtimentur. ui autem mente conceperit quæ ſit illius ſponſæ ılchritudo quam ſponſus qui eſt Dei verbum amat, ımæ inquam ex pulchritudine florentis quæ & cæm & mundum ipſum excedit, eum pudebit eodem ılchritudinis nomine corpoream ornare pulchritudiem ſive mulieris ſive pueri ſive viri: cum veræ pulıritudinis caro non ſit capax, ſed tota ſit turpitu). Omnis enim caro fœni inſtar eſt, ejusque glo a quam oculis exhibet illa quæ mulierum aut puerom dicitur pulchritudo, flori comparatur juxta ophetæ ſermonem dicentis: *Omnis caro fœnum, & mis gloria ejus, quaſi flos fœni. Aruit fœnum, & flos idit: verbum autem Domini manet in ſempiternum.* uis etiam nobilitatem proprie vocabit eam quæ ſot apud homines nobilitas dici, ſi modo filiorum Dei ɔbilitatem cognoverit? Regnum autem Chriſti inɔncuſſum cum contemplata mens fuerit, quomodo rrenum omne regnum quaſi nullius pretii non conmſerit? Item cum Angelorum militiam & in eis du-

ces

ληφαις δυνασθαι ἰσοτιμου παρα του πατρος ἐκεινοις τυχειν, πως οὐχι καν σκιας ἀδρανεστερος ἠ και τουτων των παρα τοις ἀνοητοις θαυμαζομενων ὡς ἀμαυροτατων και οὐδενος λογου ἀξιων συγκρισει καταφρονων, κἀν διδωται ταυτα παντα, ὑπεροψεται ὑπερ του των ἀληθινων ἀρχων και θειοτερων ἐξουσιων μη ἀποτυχειν; εὐκτεον τοινυν, εὐκτεον περι των προηγουμενων, και ἀληθως μεγαλων και ἐπουρανιων· και τα περι των ἐπακολουθουσων σκιων τοις προηγουμενοις θεῳ ἐπιτρεπτεον, τῳ ἐπισταμενῳ ὡν χρειαν δια το ἐπικηρον σωμα ἐχομεν, προ του ἡμας αἰτησαι αὐτον.

Αὐταρκως δη ἐν τουτοις κατα την δεδομενην χαριν ὡς κεχωρηκαμεν ἀπο θεου δια του χριστου αὐτου (ἀλλ' εἰδε και ἐν ἁγιῳ πνευματι· ὁπερ εἰ οὑτως ἐχει, κρινειτε ἐντυγχανοντες τῃ γραφῃ) ἡμιν εἰρημενοις ἐξετασαντες το περι εὐχης προβλημα, ἠδη και ἐπι τον ἑξης ἀθλον ἐλευσομεθα, την ὑπογραφεισαν ὑπο του κυριου προσευχην ὁσης δυναμεως πεπληρωται θεωρησαι βουλομενοι. και προ παντων γε παρατηρητεον ὁτι ὁ Ματθαιος και ὁ Λουκας δοξαιεν ἀν τοις πολλοις την αὐτην ἀναγεγραφεναι ὑποτετυπωμενην προς το δειν οὑτως προσευχεσθαι προσευχην· ἐχουσι δε αἱ λεξεις του μεν Ματθαιου τον τροπον τουτον· πατερ ἡμων ὁ ἐν τοις οὐρανοις, ἁγιασθητω το ὀνομα σου, ἐλθετω ἡ βασιλεια σου· γενηθητω το θελημα σου ὡς ἐν οὐρανῳ και ἐπι της γης· τον ἀρτον ἡμων τον ἐπιουσιον δος ἡμιν σημερον· και ἀφες ἡμιν τα ὀφειληματα ἡμων, ὡς και ἡμεις ἀφηκαμεν τοις ὀφειλεταις ἡμων· και μη εἰσενεγκῃς ἡμας εἰς πειρασμον, ἀλλα ῥυσαι ἡμας ἀπο του πονηρου· του δε Λουκα οὑτως· πατερ ἁγιασθητω το ὀνομα σου, ἐλθετω ἡ βασιλεια σου· τον ἀρτον ἡμων τον ἐπιουσιον διδου ἡμιν το καθ' ἡμεραν, και ἀφες ἡμιν τας

ἁμαρ-

ces exercituum Domini Angelos, & thronos, & dominationes, & principatus, ac poteſtates ſupercæleſtes, quantum capit adhuc vincta corpore humana mens, quantumque fieri poteſt, penitus inſpexerit: intellexeritque æquo ſe atque illi honore apud Deum eſſe poſſe: quo modo licet umbra infirmior ſit, comparatione cum illis inſtituta non etiam hæc quæ apud ſtultos in admiratione ſunt. ceu obſcuriſſima & nullius pretii ita contemnet, ut etſi dentur illa omnia, negligat, ne veros principatus divinasque poteſtates non adipiſcatur? Orandum igitur, orandum eſt pro iis quæ præcipua & vere magna ſunt & cæleſtia, quod autem ad umbras attinet quæ præcipua illa conſequentur, Dei arbitrio relinquendum. *Scit enim* ille *quid* propter mortale corpus *opus ſit nobis antequam petamus eum.*

18. Jam vero cum in iis quæ diximus, juxta datam gratiam quantum capere potuimus a Deo per Chriſtum ejus, (utinam & in ſpiritu ſancto: quod an ita|ſe habeat, his perlectis judicabitis) ſufficienter orationis argumentum expenderimus, nunc ad ſequentem accingemur laborem, deſcriptamque a Domino orationem quanta virtute plena ſit conſiderabimus. Atque illud ante omnia obſervandum eſt Matthæum & Lucam plerisque viſum iri eandem orationis formam deſcripſiſſe a nobis ſequendam. Verba autem ſunt, Matthæi quidem hujusmodi: *Pater noſter, qui es in cælis, ſanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua, ſicut in cælo & in terra. Panem noſtrum ſuperſubſtantialem da nobis hodie. Et dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris: & ne nos inducas in tentationem, ſed libera nos a malo,* Lucæ autem iſta: *Pater ſanctificetur nomen tuum: adveniat regnum tuum. Panem noſtrum ſuperſubſtantialem da nobis hodie, & dimitte nobis peccata noſtra, ſi quidem & ipſi dimittimus omni*

ἁμαρτιας ἡμων, και γαρ αὐτοι ἀφιεμεν παντι τῳ ὀφειλοντι ἡμιν, και μη εἰσενεγκῃς ἡμας εἰς πειρασμον. λεκτεον δε προς τους οὑτως ὑπολαμβανοντας, ὁτι πρωτον μεν τα ῥηματα εἰ και γειτνιωντα τινα ἐχει ἀλληλοις, ἀλλα και ἐν ἀλλοις διαφερειν φαινεται· ὡς ἐρευνωντες αὐτα παραστησομεν· δευτερον δε ὁτι οὐχ οἱον τε ἐστι την αὐτην προσευχην και ἐν τῳ ὀρει λεγεσθαι· ἐνθα ἰδων τους ὀχλους ἀνεβη, ὁτε καθισαντος αὐτου προσηλθον αὐτῳ οἱ μαθηται αὐτου, και ἀνοιξας το στομα αὐτου ἐδιδασκεν· ἐν γαρ τῳ εἱρμῳ της περι των μακαρισμων ἀπαγγελιας, και των ἑξης ἐντολων, παρα τῳ Ματθαιῳ αὐτη ἀναγεγραμμενη εὑρισκεται· και ἐν τῳ εἰναι αὐτον ἐν τοπῳ τινι προσευχομενον, ὡς ἐπαυσατο, εἰρησθαι προς τινα των μαθητων ἀξιωσαντα διδαχθηναι προσευχεσθαι, ὡς και Ιωαννης ἐδιδασκε τους μαθητας αὐτου. πως γαρ ἐνδεχεται τους αὐτους λογους χωρις πασης προγινομενης πευσεως ἀποτατικως εἰρησθαι, και προς ἀξιωσιν μαθητου ἀπαγγελλεσθαι; ἀλλ' ἰσως τις εἰποι ἀν προς τουτο, ὁτι ἰσοδυναμουσαι εἰσιν αἱ εὐχαι εἰρημεναι ὡς μια· ὁτε μεν ἐν ἀποτατικῳ λογῳ· ὁτε δε προς ἑτερον των μαθητων τον ἀξιωσαντα κατα το εἰκος τοτε μη παροντα, ὁτε ἐλεγε το κατα τον Ματθαιον, ἡ μη κεκρατηκοτα των εἰρημενων παλαι. μηποτε δε βελτιον ἡ διαφορους νομιζεσθαι τας προσευχας κοινα τινα ἐχουσας μερη. ζητησαντες δε και παρα τῳ Μαρκῳ, μηποτε λανθανῃ ἡμας ἡ τοιαυτη ἰσοδυναμουσα ἀναγεγραμμενη, οὐδ' ἰχνος ἐγκειμενον προσευχης εὑρομεν.

Ἐπει δε, ὡς ἐν τοις ἀνωτεροις εἰρηκαμεν, πρωτον δει καταστηναι πως και διατεθηναι τον προσευχομενον, εἰθ' οὑτως εὐξασθαι, ἰδωμεν προ της ἐγκειμενης προσευχης παρα τῳ Ματθαιῳ τους περι αὐτης ὑπο του σωτηρος ἡμων ἀπηγγελμενους λογους οἱτινες οὑτως ἐχουσιν· ὁταν προσευχησθε, οὐκ ἐσεσθε ὡσπερ οἱ ὑποκριται, ὁτι φιλουσιν ἐν ταις συναγωγαις και ἐν ταις γωνιαις των πλατειων ἑστωτες προσευχεσθαι, ὁπως φανωσι τοις ἀνθρωποις. ἀμην λεγω ὑμιν ὁτι ἀπεχουσι τον μισθον αὐτων. συ δε ὁταν προσευχῃ, εἰσελθε εἰς το ταμειον σου, και κλεισας την θυραν σου,

debenti nobis, *& ne nos inducas in tentationem.* Id qui ſuſpicantur, iis dicendum, primum verba, licet quædam inter ſe ſimilia habeant, in multis diverſa apparere, ut ea perſcrutati oſtendemus: deinde fieri non poſſe ut eadem oratio dicta ſit *in monte*, quo *videns turbas aſcendit*, quando *cum ſediſſet*, *acceſſerunt ad eum diſcipuli ejus*, *& aperiens os ſuum docebat.* (In ea enim ſermonis ſerie qua beatitudines annuntiantur & ſequentia dantur præcepta, ſcripta apud Matthæum illa reperitur.) & *cum eſſet in quodam loco orans*, *ut ceſſavit*, dicta ſit ad unum ex diſcipulis ejus, qui orare doceri petierat *ſicut & Joannes docebat diſcipulos ſuos.* Qui enim fieri poteſt, ut iidem ſermones nulla prævia interrogatione continuata ſerie dicantur, & ad unius petitionem diſcipuli proferantur? Sed dixerit forte quispiam idem ſignificare preces illas dictasque eſſe ut unam tum in prolixiori ſermone, tum ad unum e diſcipulis id requirentem, puta quod non affuiſſet cum dicta ſunt quæ retulit Matthæus, aut quæ dudum dicta eſſent memoria non teneret. Sed forte melius erit diverſas orationes putare, quæ partes habeant quasdam communes. Cum autem quæſierimus apud Marcum eſſet ne aliqua ejusmodi oratio poſita eodem ſenſu, ne veſtigium quidem illius reperimus.

19. Et quoniam, ut ſupra diximus, primum oportet certo quodam modo conſtitutum ac diſpoſitum eſſe eum qui orat, & ſic demum orare, videamus quid ante orationem apud Matthæum poſitam Salvator noſter de illa dixerit. Id ſic habet: *Et cum oratis*, *non eritis ſicut hypocritæ*, *qui amant in ſynagogis & in angulis platearum ſtantes orare*, *ut videantur ab hominibus: Amen dico vobis*, *receperunt mercedem ſuam. Tu autem cum oraveris*, *intra in cubiculum tuum*, *& clauſo oſtio ora patrem*

tuum in abſcondito, & pater tuus qui videt in abſcondito, reddet tibi. Orantes autem nolite multum loqui, ſicut Ethnici. Putant enim quod in multiloquio ſuo exaudiantur. Nolite ergo aſſimilari eis: ſcit enim pater veſter quid opus ſit vobis antequam petatis eum. Sic ergo vos orabitis. Videtur itaque ſervator noſter multis in locis gloriæ cupiditatem ut morbum perniciosum inſectatus: quod & hic fecit, prohibens orationis tempore hypocritarum facta ſectari. Eſt enim hypocritarum proprium apud homines pietatis aut liberalitatis velle nomine gloriari. Memores autem hujus ſententiæ: *Quomodo vos poteſtis credere qui gloriam ab invicem accipitis, & gloriam quæ a ſolo Deo eſt, non quæritis?* debemus gloriam omnem ab hominibus profectam, etſi ob pulchrum aliquid contingere videatur, contemnere, & eam quærere quæ proprie ac vere gloria eſt, quæ ab eo datur qui ſolus gloria dignum ornat modo ſe digno & longe ſupra meritum illius qui ornatur. Illud igitur ipſum quod pulchrum exiſtimari potuiſſet & dignum laude, tunc inquinatur, cum ideo fit a nobis ut videamur ab hominibus & gloriam ab hominibus accipiamus. Quamobrem nulla hujus a Deo merces ſequitur. Cum enim verax ſit omnis Chriſti ſermo, tum ille, ſi fas eſt dicere, veracior eſt quem cum jurejurando ſibi conſueto protulit. De iis autem qui propter humanam gloriam proximo videntur benefacere, aut qui in ſynagogis & angulis platearum orant ut videantur ab hominibus, hoc ipſum ait: *Amen dico vobis: receperunt mercedem ſuam.* Ut enim dives ille apud Lucam *bona* receperat *in vita* ſua mortali, ideoque non poterat amplius ea conſequi poſt præſentem vitam ſic qui mercedem ſuam recipit ſeu quid alicui donando, ſeu orando, is cum non ſeminaverit in ſpiritu, ſed in carne, corruptionem metet, non

autem vitam æternam. Seminat autem in carne qui in ſynagogis & vicis ut gloriam ab hominibus accipiat, eleemoſynam facit tuba ante ſe canente; vel qui amat in ſynagogis & angulis platearum ſtans orare, ut videatur ab hominibus, & pius aliquis & ſanctus ab iis qui viderint, exiſtimetur. Verum enim vero quicumque lata & ſpatioſa ingreditur via quæ ducit ad perditionem, quæ nihil habet recti, ſed tota obliqua eſt & angulis deformata (recta enim linea in ipſa plerumque fracta eſt) is in illa ſtat non bene, in angulis platearum orans, & voluptatis amore non in una, ſed in multis conſiſtens plateis, in quibus ii qui *moriuntur ut homines* eo quod a divinitate exciderint, celebrant beatosque illos prædicant quos in plateis pie agere exiſtimant. Sunt autem multi qui inter orandum *voluptatum amatores magis quam Dei* videntur, utpote qui mediis in conviviis & poculis ebrii orant. Hi vere in angulis platearum ſtant & orant. Quicumque enim voluptati deditus vivit, latamque diligit viam, is excidit ab anguſta & arcta Jeſu Chriſti via quæ ne minimam quidem flexuram, nullum omnino angulum habet.

20. Quod ſi qua eſt eccleſiæ differentia & ſynagogæ, cum eccleſia proprie dicta nec maculam habeat neque rugam aut quid ſimile, ſed ſancta ſit & inculpabilis, in quam non ingreditur de ſcorto natus neque eunuchus attritis vel amputatis teſticulis, neque Ægyptius aut Idumæus, ex quibus qui nati fuerint vix tertia generatione poterunt eccleſiæ coaptari, neque Moabites aut Ammonites niſi decima generatio impleta ſit & ſæculum exactum: ſynagoga vero ædificata ſit a centurione qui ante Chriſti adventum hoc faciebat, cum tamen nondum teſtimonium accepiſſet fidei ejusmodi, quantam nec in Iſrael invenit filius Dei: qui amat in ſynagogis orare,

non longe abeſt ab angulis platearum. Sed vir ſanctus non eſt ejusmodi. Non enim amat orare, ſed diligit, nec in ſynagogis, ſed in eccleſiis, nec in angulis platearum, ſed in rectitudine anguſtæ & arctæ viæ: neque ut videatur ab hominibus, ſed ut appareat in conſpectu Domini Dei. Maſculus enim eſt acceptabilem Domini annum cogitans, illudque ſervans mandatum: *Tribus temporibus anni apparebit omne maſculinum ante Dominum Deum.* Eſt autem diligenter intelligenda illa vox, *videantur.* Quod enim tantum videtur, pulchrum non eſt, quippe quod opinione ſolum fit & non vere, animumque falſa & inani imagine decipiat. Quemadmodum autem ii qui fabulas in theatris agunt, non id ſunt quod dicunt, neque quod propter impoſitam perſonam eſſe videntur: ſic quicumque honeſti ſpecie tantum ornantur, non juſti ſunt, ſed juſtitiæ hiſtriones qui in ſuo & ipſi theatro agunt, in ſynagogis ſcilicet & angulis platearum. Qui vero hypocrita non eſt, ſed alieno omni ornatu depoſito ſibi ipſi placere ſtudet in illo theatro quod prædictis illis longe præſtantius eſt, is intrat in cubieulum ſuum, ubi præter congeſtas divitias cum ſapientiæ & ſcientiæ ſibi theſaurum incluſerit, nec foras reſpicit, nec inhiat ad exteriora, occluſisque omnibus ſenſuum oſtiis ne ab illis diſtrahatur aut eorum imagines in animum intromittantur, orat patrem qui abſconditum ejusmodi nec fugit nec deſerit, ſed ipſum inhabitat, unigenito etiam comitatus. *Ego enim & pater*, ait, *ad eum veniemus & manſionem apud eum faciemus.* Planum eſt nos, ſi ſic oremus, poſtulaturos juſtum non Deum ſolum, ſed & patrem qui nos utpote filios non derelinquit, ſed in abſcondito noſtro adeſt illudque inſpicit, augetque bona in cubiculo noſtro recondita, ſi modo ejus oſtium occluſerimus.

Αλλα προσευχομενοι μη βατΊολογησωμεν, ἀλλα θεολογησωμεν. βατΊολογȣμεν δε, ὁτε μη μωμοσκοπȣντες ἑαυτȣς, ἡ τȣς ἀναπεμπομενȣς της εὐχης λογους, λεγομεν τα διεφθαρμενα ἐργα, ἡ λογȣς, ἡ νοηματα ταπεινα τυγχανοντα, και ἐπιληπτα, της ἀφθαρσιας ἀλλοτρια τȣ κυριȣ. ὁ μεν τοι βατΊολογων ἐν τῳ εὐχεσθαι, ἠδη και ἐν τῃ χειρονι των προειρημενων ἡμιν συναγωγικων ἐϛι καταϛασει τε χαλεπωτερα των ἐν ταις πλατειαις γωνιων ὀδῳ, ȣδε ἰχνος σωζων κἀν ὑποκρισεως ἀγαθου· βατΊολογουσι γαρ κατα την λεξιν τȣ εὐαγγελιȣ μονοι οἱ ἐθνικοι, ȣδε φαντασιαν μεγαλων ἐχοντες ἡ ἐπουρανιων αἰτηματων· πασαν εὐχην περι των σωματικων και των ἐκτος ἀναπεμποντες· ἐθνικῳ ȣν βατΊολογȣντι ὁμοιȣται ὁ τα κατω ἀπο τȣ ἐν ȣρανοις και ὑπερ τα ὑψη των ȣρανων κατοικουντος κυριȣ αἰτων. και ἐοικε γε ὁ πολυλογων βατΊολογειν, και ὁ βατΊολογων πολυλογειν. ȣδεν γαρ ἐν της ὑλης και των σωματων, ἀλλ' ἑκαϛον των νομιζομενων ἐν ἰσχιϛαι και διακεκοπΊαι, και διηρηται εἰς πλειονα την ἑνωσιν ἀπολωλεκοτα· ἐν γαρ το ἀγαθον, πολλα δε τα αἰσχρα, και ἐν ἡ ἀληθεια, πολλα δε τα ψευδη, και ἐν ἡ ἀληθης δικαιοσυνη, πολλαι δε ἑξεις ταυτην ὑποκρινονται· και ἐν ἡ τȣ θεȣ σοφια, πολλαι δε αἱ καταργȣμεναι τȣ αἰωνος τȣτȣ, και των ἀρχοντων τȣ αἰωνος τȣτȣ· και εἱς μεν ὁ τȣ θεȣ λογος, πολλοι δε οἱ ἀλλοτριοι τȣ θεȣ. δια τȣτο ȣδεις ἐκφευξεται ἁμαρτιαν ἐκ πολυλογιας, και ȣδεις δοκων ἐκ πολυλογιας εἰσακȣσθησεσθαι, εἰσακȣεσθαι δυναται. διοπερ ȣχ ὁμοιωτεον ἐϛι τας εὐχας ἡμων τοις ἐθνικοις βατΊολογȣσιν ἡ πολυλογȣσιν, ἡ ὁτιδηποτε πραττȣσι κατα την ὁμοιωσιν τȣ ὀφεως· οἰδε γαρ ὁ των ἁγιων θεος, πατηρ ὠν, ὠν χρειαν ἐχȣσιν οἱ υἱοι αὐτȣ, ἐπει ἀξια τυγχανει της πατρικης γνωσεως. εἰ δε τις ἀγνοει τον θεον, και τα τȣ θεȣ ἀγνοει, ἀγνοει δε τα ὠν χρειαν ἐχει. διημαρτημενα γαρ ἐϛι τα ὠν χρειαν ἐχειν νομιζει. ὁ δε τεθεωρηκως ὠν ἐϛιν ἐνδεης

χρειτ-

21 Cæterum orantes non inania, ſed digne Deo loquamur. Loquimur autem vana, cum neque noſmetipſos neque emiſſos a nobis in oratione ſermones ſevere examinamus, ſed de rebus corruptis loquimur aut ſermones & cogitationes proferimus abjectas ac reprehenſione dignas, alienasque a Domini puritate. Jam qui in oratione vana loquitur pejori habitu eſt, quam quos ſupra diximus addictos eſſe ſynagogæ, viaque incedit difficiliori angulis platearum: cum ne veſtigium quidem boni ſervet vel fingendo. Soli enim Ethnici juxta Evangelicum textum vana loquuntur, cum magnarum ac cæleſtium petitionum ne habeant quidem notionem, ſed orationem omnem de corporeis externisque rebus faciant: ita ut Ethnico vana loquentis ſimilis ſit qui inferiora petit a Domino cælos & quæ excelſa cælorum ſuperant, inhabitante. Porro idem videtur eſſe inania loqui ac multa loqui: nihil enim eſt unum in materia & corporibus, ſed quodcumque unum putatur, ſciſſum eſt & diviſum atque diſcretum in plura quæ unitatem amiſerunt. Unum enim eſt bonum, turpia multa: unum quid veritas, multa falſa: unum quid vera juſtitia, hanc ſimulant habitus multi: unum quid Dei ſapientia, multæ autem ſapientiæ *hujus ſæculi & principum hujus ſæculi quæ deſtruuntur:* & unum verbum Dei, multa autem a Deo aliena. Quare *in multiloquio* nullus effugiet *peccatum*, nec exaudiri quisquam poteſt *qui putat quod in multiloquio ſuo exaudiatur.* Caveamus igitur ne precando ſimiles ſimus Ethnicis qui vana aut multa loquuntur, aut quodlibet faciunt *ſecundum ſimilitudinem ſerpentis.* Novit enim univerſorum Deus & pater quibus indigeant filii ſui, quoniam ea digna ſunt paterna cognitione. Quod ſi quis ignorat Deum & ea quæ Dei ſunt ignorat, ignorat quoque quibus habeat opus. Vitioſa enim ſunt quibus indigere ſe putat. Qui vero contemplatus fuerit

meliora

κρειττονων και θειοτερων, γινωσκομενων ὑπο Θεου τευξεται ὧν τεθεωρηκε, και ἐγνωσμενων τῳ πατρι και προ της αἰτησεως. τουτων δη εἰς τα προ της ἐν τῳ κατα Ματθαιον εὐχης εἰρημενων, ἠδη θεασωμεθα και τα δηλουμενα ἀπο της εὐχης.

Πατερ ἡμων ὁ ἐν τοις οὐρανοις. ἀξιον ἐπιμελεστερον ἐπιτηρησαι την λεγομενην παλαιαν διαθηκην, εἰ ἐστι που εὑρειν ἐν αὐτῃ εὐχην τινος λεγοντος τον Θεον πατερα· ἐπι γαρ του παροντος κατα δυναμιν ἐξετασαντες, οὐχ εὑρομεν. οὐ τουτο δε φαμεν ὁτι ὁ Θεος πατηρ οὐκ εἰρηται, ἡ οἱ πεπιστευκεναι νομιζομενοι Θεῳ, υἱοι οὐκ ὠνομασθησαν Θεου. ἀλλ᾽ ὁτι ἐν προσευχῃ την ἀπο του σωτηρος κατηγγελμενην παῤῥησιαν περι του ὀνομασαι τον Θεον πατερα οὐχ εὑρομεν πω. ὁτι δε εἰρηται πατηρ ὁ Θεος, και υἱοι οἱ τῳ λογῳ του Θεου προσεληλυθοτες, πολλαχου ἐστιν ἰδειν, ὡσπερ και ἐν Δευτερονομιῳ· Θεον τον γεννησαντα σε ἐγκατελιπες, και ἐπελαθου Θεου του τρεφοντος σε. και παλιν· οὐκ αὐτος οὗτος σου πατηρ ἐκτησατο σε, και ἐποιησε σε, και ἐκτισε σε. και παλιν· υἱοι οἷς οὐκ ἐστι πιστις ἐν αὐτοις. και ἐν τῳ Ησαϊᾳ· υἱους ἐγεννησα και ὑψωσα, αὐτοι δε με ἠθετησαν· και ἐν τῳ Μαλαχιᾳ· υἱος δοξασει πατερα, και δουλος τον κυριον αὐτου· και εἰ πατηρ εἰμι ἐγω, που ἐστιν ἡ δοξα μου; και εἰ κυριος εἰμι ἐγω, που ἐστιν ὁ φοβος μου; και εἰ λεγεται τοινυν πατηρ ὁ Θεος, και υἱοι οἱ τῳ λογῳ της εἰς αὐτον πιστεως γεγεννημενοι· το βεβαιον γε και το ἀμεταπτωτον της υἱοτητος οὐκ ἐστιν ἰδειν παρα τοις ἀρχαιοις. αὐτα γουν ἁ παρεθεμεθα ὑπαιτιους ἐμφαινει εἰναι τους λεγομενους υἱους· ἐπει κατα τον ἀποστολον, ἑως ὁ κληρονομος νηπιος ἐστιν, οὐδεν διαφερει δουλου, κυριος παντων ὠν, ἀλλ᾽ ὑπο ἐπιτροπους ἐστι και οἰκονομους ἀχρι της προθεσμιας του πατρος· το δε πληρωμα του χρονου ἐν τῃ του κυριου ἡμων Ιησου Χριστου ἐπιδημιᾳ ἐνεστιν, ὁτε την υἱοθεσιαν ἀπολαμβανουσιν οἱ βουλομενοι, ὡς ὁ Παυλος διδασκει δια τουτων· οὐ γαρ ἐλαβετε πνευμα δουλειας εἰς φοβον, ἀλλα ἐλαβετε πνευμα υἱοθεσιας, ἐν ᾡ κραζομεν Αββα ὁ πατηρ. και ἐν τῳ

κατα

meliora & diviniora quibus indiget, hæc quæ perſpexerit, a Deo & patre accipiet, cui cognita ſunt etiam antequam petat. Quæ cum dicta ſint de his quæ orationem apud Matthæum præcedunt; jam quæ ipſa declarantur oratione conſideremus.

22. *Pater noſter qui es in cœlis.* Obſervatu dignum eſt in veteri, ut vocant, teſtamento inveniatur ne alicujus oratio qui Deum patrem appellet: nam nos quidem nunc cum pro viribus inveſtigaverimus, non invenimus. Atque illud non dicimus Deum patrem non vocari, aut eos qui credidiſſe Deo putantur, filios Dei non eſſe nominatos, ſed in oratione prædicatam illam a ſervatore confidentiam Deum patrem nominandi, nuſpiam nos inveniſſe. Porro Deum patrem vocari, eoſque filios qui ad verbum Dei acceſſerunt, multis in locis videre eſt, ut in Deuteronomio: *Deum qui te genuit dereliquiſti & oblitus es Dei nutrientis te.* Et iterum: *Nonne hic ipſe pater tuus poſſedit te, & fecit te, & creavit te?* Et iterum: *Filii quibus non eſt fides in eis.* Et in Iſaia: *Filios genui & exaltavi: ipſi autem ſpreverunt me.* Et in Malachia: *Filius glorificabit patrem, & ſervus Dominum ſuum. Et, ſi pater ego ſum; ubi eſt gloria mea? Et, ſi Dominus ſum ego, ubi eſt timor meus?* Quamvis autem pater dicatur Deus, iique filii qui verbo fidei qua in ipſum creditur geniti ſunt, firma tamen & ſtabilis apud antiquos filiatio non reperitur. Ipſa igitur loca quæ adducta ſunt, ſubditos oſtendunt fuiſſe qui dicebantur filii: quandoquidem ſecundum Apoſtolum *quanto tempore hæres parvulus eſt, nihil differt a ſervo, cum ſit Dominus omnium: ſed ſub tutoribus & actoribus eſt uſque ad præfinitum tempus a patre*; plenitudo autem temporis eſt in adventu Domini noſtri Jeſu Chriſti, cum adoptionem accipiunt qui volunt, ut Paulus docet his verbis: *Non enim accepiſtis ſpiritum ſervitutis in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis*

filio-

κατα Ιωαννην· ὁσοι δε ἐλαβον αὐτον, ἐδωκεν αὐτοις ἐξουσιαν τεκνα Θεου γενεσθαι, τοις πιστευουσιν εἰς το ὀνομα αὐτου· και δια τουτο το της υἱοθεσιας πνευμα ἐν τη καθολικη του Ιωαννου ἐπιστολη περι των ἐκ Θεου γεγεννημενων μεμαθηκαμεν ὁτι πας ὁ γεγεννημενος ἐκ του Θεου, ἁμαρτιαν οὐ ποιει, ὁτι σπερμα αὐτου ἐν αὐτῳ μενει, και οὐ δυναται ἁμαρτανειν, ὁτι ἐκ του Θεου γεγεννηται. εἰ μεντοι νοησαιμεν τι ἐστι το, ὁταν προσευχησθε, λεγετε, πατερ, ὁπερ παρα τῳ Λουκᾳ γεγραπται, ὀκνησομεν μη γενομενοι υἱοι γνησιοι, προσενεγκασθαι ταυτην την φωνην αὐτῳ, μηποτε προς τοις ἀλλοις ἡμων ἁμαρτημασι, και ἀσεβειας ἐγκληματι ἐνοχοι γενωμεθα. ὁ δε λεγω, τοιουτον ἐστι· φησιν ἐν τη προτερᾳ προς Κορινθιους ὁ Παυλος· οὐδεις δυναται εἰπειν κυριος Ιησους, εἰ μη ἐν πνευματι ἁγιῳ· και οὐδεις ἐν πνευματι ἁγιῳ λαλων λεγει ἀναθεμα Ιησου· το αὐτο ὀνομαζων ἁγιον πνευμα, και πνευμα Θεου. τι δε το εἰπειν ἐν πνευματι ἁγιῳ κυριον Ιησουν, οὐ πάνυ ἐστι σαφες, προφερομενων την φωνην ὑποκριτων μυριων, και ἑτεροδοξων πλειονων, ἐνιοτε και δαιμονων, νικωμενων ὑπο της ἐν τῳ ὀνοματι δυναμεως. οὐδεις οὐν τολμησει τινα τουτων ἀποφηνασθαι ἐν πνευματι ἁγιῳ λεγειν κυριον Ιησουν. διοπερ οὐδ' ἀν δειχθειεν λεγειν κυριον Ιησουν, μονων των ἀπο διαθεσεως λεγοντων ἐν τῳ δουλευειν τῳ λογῳ του Θεου, και μηδενα παρα τουτον ἐν τῳ ὁτιπουν πραττειν ἀναγορευοντων κυριον, το κυριος Ιησους. εἰ δε τοιουτοι οἱ λεγοντες κυριος Ιησους, ταχα πας ὁ ἁμαρτανων, δια του παρανομειν ἀναθεματιζων τον θειον λογον, δια των ἐργων κεκραγεν ἀναθεμα Ιησους. ὡσπερ οὐν ὁ τοιοσδε λεγει κυριος Ιησους, και ὁ τουτῳ ἐναντιως διακειμενος, το ἀναθεμα Ιησους· οὑτως πας ὁ ἐκ του Θεου γεγεννημενος, και μη ποιων ἁμαρτιαν, τῳ σπερματος μετεχειν Θεου πασης ἁμαρτιας ἀποτρεποντος, δι' ὡν πραττει, λεγει· πατερ ἡμων, ὁ ἐν τοις οὐρανοις· αὐτου του πνευματος συμμαρτυρουντος τῳ πνευματι αὐτων, ὁτι εἰσι τεκνα Θεου, και κληρονομοι αὐτου, συγκληρονομοι τε του Χριστου· ἐπει συμπασχοντες και συνδοξαζεσθαι ἐλπι-

ζουσιν

filiorum, in quo clamamus: Abba, Pater. Et in Evangelio ſecundum Joannem: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri his qui credunt in nomine ejus.* Et propter ſpiritum hunc adoptionis filiorum in catholica Joannis epiſtola de iis qui de Deo nati ſunt, didicimus omnem *qui natus eſt ex Deo, peccatum non* facere *quoniam ſemen ipſius in eo manet, & non* poſſe *peccare quoniam ex Deo natus eſt.* Igitur ſi intelligamus quid illud ſit quod apud Lucam ſcriptum eſt, *cum oratis, dicite: Pater;* verebimur ſi filii legitimi non ſimus hac illum voce compellare: ne ad alia peccata noſtra etiam impietatis crimen accedat. Id autem eſt quod dico. Ait Paulus in prima ad Corinthios epiſtola: *Nemo poteſt dicere Dominus Jeſus, niſi in Spritu ſancto: & nemo in ſpiritu Dei loquens dicit anathema Jeſu.* Idem enim vocat Spiritum ſanctum & Spiritum Dei. Quid ſit autem dicere in Spiritu ſancto Dominum Jeſum, non admodum perſpicuum eſt: cum proferatur hæc vox & ab hypocritis innumeris, & ab heterodoxis quamplurimis, nonnumquam & a dæmonibus hujus nominis virtute ſuperatis. Horum ergo aliquem in Spiritu ſancto dicere Dominum Jeſum nemo affirmare audeat. Quare ne vellent quidem dicere Dominum Jeſum, cum illi ſoli dicant Dominum Jeſum, qui ex animo ſerviunt verbo Dei, nullumque alium in qualibet agenda re Dominum prædicant. Quod ſi tales ſunt qui dicunt: *Dominus Jeſus*, forſan quicumque peccat, prævaricatione ſua anathematizans verbum divinum, operibus ipſis clamat anathema Jeſu. Ut igitur qui talis eſt, dicit Dominum Jeſum, & qui contrario ſe modo habet, dicit anathema Jeſu: ſic *omnis qui natus eſt ex Deo & peccatum non facit*, eo quod ſeminis divini ſit particeps quod ab omni peccato avertit, per ea quæ agit, dicit: *Pater noſter qui es incælis; ipſo ſpiritu teſtimonium reddente ſpiritui* eorum *quod* ſint *filii Dei*, ip-

ſiusque

ζȣσιν εὐλογως. ἱνα δε μη ἐξ ἡμισȣς λεγωσι το, πατηρ
ἡμων, οἱ τοιȣτοι. μετα των ἐργων, και ἡ καρδια ἡ των κα-
λων ἐργων πηγη και ἀρχη, πιστευει εἰς δικαιοσυνην, οἱς συμ-
φωνως το στομα ὁμολογει εἰς σωτηριαν. παν ȣν ἐργον αὐ-
τοις, και λογος, και νοημα ὑπο τȣ μονογενȣς λογȣ με-
μορφωμενα κατ᾽ αὐτον, μεμιμηται την εἰκονα τȣ Θεȣ τȣ
ἀορατȣ, και γεγονε κατ᾽ εἰκονα τȣ κτισαντος, ἀνατελ-
λοντος τον ἡλιον ἐπι πονηρȣς και ἀγαθȣς, και βρεχοντος
ἐπι δικαιȣς και ἀδικȣς· ὡς εἰναι ἐν αὐτοις την εἰκονα τȣ
ἐπȣρανιȣ, και αὐτȣ ὀντος εἰκονος Θεȣ. εἰκων ȣν εἰκονος οἱ
ἁγιοι τυγχανοντες, της εἰκονος ȣτης υἱȣ, ἀποματτονται
υἱοτητα, ȣ μονῳ τῳ σωματι της δοξης τȣ χριςȣ γινομενοι
συμμορφοι, ἀλλα και ὀντι ἐν τῳ σωματι. γινονται δε
συμμορφοι τῳ ἐν σωματι της δοξης, μεταμορφȣμενοι τῃ
ἀνακαινωσει τȣ νοος. εἰ δ᾽ οἱ τοιȣτοι δι᾽ ὁλων φασι το· πα-
τερ ἡμων ὁ ἐν τοις ȣρανοις· δηλονοτι ὁ ποιων την ἁμαρτιαν,
ὡς φησιν ἐν τῃ καθολικῃ ὁ Ιωαννης, ἐκ τȣ διαβολȣ ἐςιν,
ὁτι ἀπ᾽ ἀρχης ὁ διαβολος ἁμαρτανει· και ὡσπερ σπερμα
τȣ Θεȣ ἐν τῳ γεγεννημενῳ ἐκ τȣ Θεȣ μενον, αἰτιον τȣ μη
δυνασθαι ἁμαρτανειν γινεται τῳ κατα τον μονογενη λογον
μεμορφωμενῳ· ȣτως ἐν παντι τῳ ποιȣντι την ἁμαρτιαν,
σπερμα τȣ διαβολȣ ἐνεςιν, ὁσον ἐνυπαρχει τῃ ψυχῃ,
μη ἐων δυνασθαι κατορθȣν τον ἐχοντα αὐτο. ἀλλ᾽
ἐπει εἰς τȣτο ἐφανερωθη ὁ υἱος τȣ Θεȣ, ἱνα λυσῃ τα ἐρ-
γα τȣ διαβολȣ· δυνατον τῃ εἰς την ψυχην ἡμων ἐπι-
δημιᾳ τȣ λογȣ τȣ θεȣ, λυθεντων των ἐργων τȣ διαβο-
λȣ, ἐξαφανισθηναι το ἐντεθεν ἡμιν σπερμα πονηρον, και
γενεσθαι ἡμας τεκνα τȣ Θεȣ. μη λεξεις τοινυν νομισωμεν
διδασκεσθαι λεγειν ἡμας ἐν τινι ἀποτεταγμενῳ τȣ εὐ-
χεσθαι καιρῳ· ἀλλ᾽ εἰ συνιεμεν των ἡμιν προεξετασθεν-
των εἰς το ἀδιαλειπτως προσευχεσθαι, πας ἡμων ὁ βιος
ἀδιαλειπτως προσευχομενων λεγετω το, πατερ ἡμων ὁ
ἐν τοις ȣρανοις, το πολιτευμα ἐχων ȣδαμως ἐπι γης,
ἀλλα παντι τροπῳ ἐν ȣρανοις, θρονοις τυγχανȣσι τȣ
Θεȣ δια το ἱδρυσθαι την τȣ Θεȣ βασιλειαν ἐν πασι τοις

φορȣσι

ſiusque *hæredes*, *cohæredes autem Chriſti*, quando quidem *compatiuntur*, ideoque *conglorificari* recte ſperant. Ne autem, *Pater noſter*, dimidiate dicant illi, cum operibus etiam *cor* bonorum operum fons & principium *credit ad juſtitiam*: quibus conſentiens *os confitetur ad ſalutem*. Itaque omne eorum opus & ſermo & cogitatio ab unigenito verbo ipſi conformata imitantur imaginem inviſibilis Dei & fiunt ad imaginem creatoris *qui ſolem ſuum oriri facit ſuper malos & bonos, & pluit ſuper juſtos & injuſtos*, ut ſit in ipſis *imago* (verbi) *cæleſtis*, quod & ipſum eſt imago Dei. Cum igitur imaginis imago ſint ſancti, & imago filius ſit, filiationem exprimunt, non corpori tantum gloriæ Chriſti conformes facti, ſed & ei qui eſt in corpore. Fiunt autem ſimiles ei qui eſt in corpore gloriæ, transformati renovatione mentis. Si autem qui omnino tales ſunt, dicunt: *Pater noſter qui es in cælis*: manifeſtum eſt eum *qui facit peccatum*, ut ait in epiſtola catholica Joannes, *ex diabolo eſſe quoniam ab initio diabolus peccat*. Et ſicut ſemen Dei in eo qui natus eſt ex Deo, manens, cauſa eſt cur peccare non poſſit qui unigenito verbo conformatus eſt, ſic omni qui facit peccatum, ſemen diaboli ineſt, quod quamdiu in anima eſt, nihil eam recti ſinit agere poſſe. At quoniam *in hoc apparuit filius Dei*, *ut diſſolvat opera diaboli*, fieri poteſt inadveniente in animam noſtram verbo Dei, ut diſſolutis diaboli operibus immiſſum in nos malum ſemen evaneſcat, fiamusque filii Dei. Ne voces igitur tantum putemus didiciſſe nos dicere certo quodam orationis tempore: ſed ſi intelligimus quæ ſupra diximus in illud: *Sine intermiſſione orate*: tota vita noſtra qui indeſinenter oramus, dicat *Pater noſter qui es in cælis*, ſitque *converſatio noſtra* nullo modo ſuper terram, ſed omnino *in cælis* qui throni ſunt Dei: cum ſtabilitum ſit Regnum Dei in iis omni-

φορυσι την εἰκονα τυ ἐπυρανιυ, και δια τυτο γινομενοις ἐπυρανιοις.

Επαν λεγηται ὁ πατηρ των ἁγιων εἶναι ἐν τοις ὐρανοις, ὐ περιγεγραφθαι αὐτον σχηματι σωματικῳ ὑποληπτεον, και ἐν ὐρανοις κατοικειν· ἐπει τοι περιεχομενος ἐλαττων των ὐρανων ὁ Θεος εὑρεθησεται, περιεχοντων αὐτον των ὐρανων· δεον τῃ ἀφατῳ δυναμει της Θεοτητος αὐτυ πεπεισθαι περιεχεσθαι και συνεχεσθαι τα παντα ὑπ' αὐτυ. και καθολικως, τας ὁσον ἐπι τῳ ῥητῳ λεξεις τας νομιζουενας τοις ἁπλυςεροις ἐν τοπῳ φασκειν εἶναι τον Θεον, μεταληπτεον πρεποντως ταις μεγαλαις και πνευματικαις ἐννοιαις περι Θευ· οἷαι εἰσιν ἐν τῳ κατα Ιωαννην αὗται· προ δε της ἑορτης τυ πασχα εἰδως ὁ Ιησυς ὁτι ἠλθεν αὐτυ ἡ ὡρα ἱνα μεταβῃ ἐν τυ κοσμυ τυτυ προς τον πατερα, ἀγαπησας τυς ἰδιυς τυς ἐν τῳ κοσμῳ, εἰς τελος ἠγαπησεν αὐτυς. και μετ' ὀλιγα· εἰδως ὁτι παντα ἐδωκεν αὐτῳ ὁ πατηρ εἰς τας χειρας, και ὁτι ἀπο Θευ ἐξηλθε, και προς Θεον ὑπαγει. και μεθ' ἑτερα· ἠκυσατε ὁτι ἐγω εἰπον ὑμιν· ὑπαγω και ἐρχομαι προς ὑμας· εἰ ἠγαπατε με, ἐχαρητε ἀν, ὁτι πορευομαι προς τον πατερα. και παλιν μεθ' ἑτερα· νυν δε ὑπαγω προς τον πεμψαντα με, και ὐδεις ἐξ ὑμων ἐρωτα με, πυ ὑπαγεις; εἰ γαρ ταυτα τοπικως ἐκδεκτεον, δηλον ὁτι και το· ἀπεκριθη ὁ Ιησυς και εἰπεν αὐτοις· ἐαν τις ἀγαπᾳ με, τον λογον μυ τηρησει, και ὁ πατηρ μυ ἀγαπησει αὐτον, και προς αὐτον ἐλευσομεθα, και μονην παρ' αὐτῳ ποιησομεθα. οὐχι δε γε ταυτα τοπικης μεταβασεως μουμενης περι τον πατερα και τον υἱον προς τον ἀγαπωντα τον λογον τυ Ιησυ γινεται. ὐδ' ἀρα τοπικως ταυτα ἐκδεκτεον· ἀλλ' ὁ λογος τυ Θευ ἡμιν συγκαταβαινων, και ὡς προς την ἰδιαν ἀξιαν, ὁτε παρα ἀνθρωποις ἐςι, ταπεινυμενος, μεταβαινειν λεγεται ἐκ τυ κοσμυ τουτυ προς τον πατερα· ὁπως και ἡμεις ἐκειθι τελειον αὐτον θεασωμεθα ἀπο της παρ' ἡμιν κενοτητος, ἡν ἐκενωσεν ἑαυτον, ἐπι το ἰδιον πληρωμα παλινδρομυντα· ἐνθα και ἡμεις αὐτῳ ὁδηγῳ χρωμενοι, πληρωθεντες, πασης κενοτητος ἀπαλ-

omnibus qui portant *imaginem cæleſtis* adeoque cæleſtes effecti ſunt.

23. Cum dicitur ſanctorum pater eſſe in cælis, non ille figura corporea circumſcribi putandus eſt, & in cælis habitare. Nam comprehenſus cælis Deus continentibus ipſum cælis inveniretur minor; cum e contrario credere neceſſe ſit ineffabili eum divinaque ſua virtute comprehendere omnia ac continere. Atque in univerſum quæ verba ad literam ſumta videntur ſimplicioribus Deum in loco eſſe dicere, ſic accipienda ſunt ut magnis & ſpiritualibus de Deo notionibus conveniat: cujusmodi ſunt in Joannis Evangelio hæc verba: *Ante diem feſtum paſchæ ſciens Jeſus quia venit hora ut tranſeat ex hoc mundo ad patrem: cum dilexiſſet ſuos qui erant in mundo, in finem dilexit eos.* Et paulopoſt: *Sciens quia omnia dedit ei pater in manus, & quia a Deo exivit & ad Deum vadit.* Et poſt alia: *Audiſtis, quia ego dixi vobis: vado & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique quia vado ad patrem.* Et iterum poſt alia: *Et nunc vado ad eum qui miſit me, & nemo ex vobis interrogat me: quo vadis?* Si enim hæc de loco accipienda ſunt, ſcilicet eodem ſenſu accipienda erunt & iſta: *Reſpondit Jeſus & dixit eis: ſi quis diligit me, ſermonem meum ſervabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus.* At non hæc fiunt de loco ad locum intellecto tranſitu patris & filii ad eum qui ſermonem Jeſu diligit: ergo neque illa de loco accipienda ſunt; ſed nobis ſe attemperans verbum Dei, & pro dignitate ſua quamdiu apud homines eſt, humiliatum, tranſire dicitur de hoc mundo ad patrem, ut & nos illic perfectum ipſum contemplemur, a vacuitate qua ſe apud nos evacuavit, ad propriam plenitudinem reverſum: ubi & ipſi eo duce utentes replebimur & omni vacuitate liberabimur. Abeat igitur relicto mundo verbum Dei ad eum qui ipſum miſit, & ad patrem vadat,

ἀπαλλαγησόμεθα. ἀπιετω τοινυν προς τον πεμψαντα αὐτον ἀφεις τον κοσμον ὁ τȣ θεȣ λογος, και προς τον πατερα πορευεσθω. και το ἐπι τελει δε τȣ κατα Ιωαννην εὐαγγελιȣ· μη μȣ ἁπτȣ, ȣπω γαρ ἀναβεβηκα προς τον πατερα μȣ, μυστικωτερον νοησαι ζητησωμεν· της ἀναβασεως προς τον πατερα τȣ υἱȣ θεοπρεπεστερον μετα ἁγιας τρανοτητος ἡμιν νοȣμενης, ἥν τινα ἀναβασιν νȣς μαλλον ἀναβαινει σωματος. ταυτα ἡγουμαι συνεξητακεναι τῳ, πατερ ἡμων ὁ ἐν τοις ȣρανοις, ὑπερ τȣ ταπεινην περι θεȣ ὑποληψιν των νομιζοντων αὐτον εἶναι τοπικως ἐν ȣρανοις περιελειν, και μη ἐαν τινα ἐν σωματικῳ τοπῳ εἶναι τον θεον· ἐπει τουτῳ ἀκολȣθον ἐστι, και σωμα αὐτον εἶναι λεγειν· ᾧ ἑπεται δογματα ἀσεβεστατα, το διαιρετον, και ὑλικον, και φθαρτον αὐτον εἶναι ὑπολαμβανειν· παν γαρ σωμα διαιρετον ἐστι, και ὑλικον, και φθαρτον. ἡ λεγετωσαν ἡμιν μη κενοπαθουντες, ἀλλα τρανως καταλαμβανειν φασκοντες, πως οἰονται εἶναι ἑτερας φυσεως παρα την ὑλικην; ἐπει δε και προ της σωματικης Χριστȣ ἐπιδημιας, γραμματων πολλα το ἐν σωματικῳ εἶναι τον θεον λεγειν δοκει, ȣκ ἀτοπον μοι φαινεται ὀλιγα κἀκεινων παραθεσθαι, ὑπερ τȣ παντα περισπασμον ἀφελειν ἀπο των δια τον ἰδιωτισμον, το ὅσον ἐπ' αὐτοις, μικρῳ και βραχει τοπῳ ἐμπεριλαμβανοντων τον ἐπι παντων θεον· και πρωτον γε ἐν τη γενεσει Αδαμ και Ευα, φησιν, ἡκȣσαν της φωνης κυριȣ τȣ θεȣ περιπατȣντος το δειλινον ἐν τῳ παραδεισῳ, και ἐκρυβησαν, ὁ, τε Αδαμ και ἡ γυνη αὐτȣ ἀπο προσωπȣ κυριȣ τȣ θεȣ, ἐν μεσῳ τȣ ξυλȣ τȣ παραδεισȣ. ἐρουμεν προς τȣς εἰς τȣς θησαυρȣς της λεξεως ἐλθειν μη βȣλομενȣς, ἀλλα μηδε την ἀρχην κρȣοντας την θυραν αὐτης, εἰ δυνανται παραστησαι κυριον τον θεον πληρȣντα τον ȣρανον και την γην, τον, ὡς αὐτοι ὑπολαμβανȣσι, σωματικωτερον οὐρανῳ θρονῳ χρωμενον, και τη γη ὑποποδιῳ των ποδων αὐτȣ, ὑπο ȣτω βραχεος συγκρισει τȣ παντος ȣρανȣ και της γης περιεχεσθαι τοπου, ὡστε ὃν ὑπολαμβανȣσι σωματικον παραδεισον μη ἐκπληρȣσθαι ὑπο τȣ θεȣ, ἀλλα

τοσȣ-

Illud quoque quod in fine Evangelii ſecundum Joannem ſcriptum eſt: *Noli me tangere, nondum enim aſcendi ad patrem meum*, myſtice magis intelligere quæramus, aſcenſumque filii ad patrem diviniori quodam modo cum ſancta perſpicuitate ita concipiamus ut eo aſcenſu mens potius aſcendat quam corpus. Hæc de illis verbis: *Pater noſter qui es in cælis* accuratius diſputanda credidi, ad tollendam humilem de Deo opinionem eorum qui in cælo ipſum ut in loco eſſe putant, & ne quis Deum in corporeo eſſe loco arbitretur. Conſequenter enim dicendum eſſet corpus ipſum eſſe, unde ſequuntur impiiſſima dogmata, diviſibilem ipſum & materialem & corruptibilem eſſe credere: corpus enim omne diviſibile eſt & materiale & corruptibile. Aut dicant nobis non vanis ducti affectibus, ſed clare ſe comprehendere aſſerentes, qui fieri poſſit ut alterius ſit naturæ quam materialis. At quoniam multa eorum quæ ante corporeum Chriſti adventum ſcripta ſunt, corporeo Deum in loco eſſe videntur dicere, non mihi videtur a propoſito alienum ex his quoque pauca proponere, ut omnis iis dubitatio eripiatur qui propter imperitiam quantum in ipſis eſt exiguo & brevi loco concludunt Deum omnia ſuperantem, Ac primum quidem in Geneſi dicitur: *Adam & Eva audierunt vocem Domini Dei deambulantis in paradiſo ad veſperam: & abſconderunt ſe Adam & mulier ejus a facie Domini Dei in medio ligni paradiſi.* Interrogabimus ergo eos qui ſcripturæ theſauros ingredi nolunt, & januam ne pulſant quidem, poſſintne probare Dominum Deum qui cælum & terram implet, cui, ut ipſi exiſtimant, cælum corporalis thronus eſt & terra ſcabellum pedum ejus, tam brevi, ſi cum univerſo cælo & terra conferatur, loco contineri, ita ut quem ſibi fingunt corporeum paradiſum, Deus non impleat, ſed is tantum magnitudine excedat, ut etiam deambulantem contineat,

τοσυτῳ αὐτυ εἶναι τῳ μεγεθει μειζονα, ὡς και περιπατυντα χωρειν αὐτον, ἀκυομενης φωνης ἀπο της βασεως των ποδων αὐτυ. ἐτι δε κατ' ἐκεινυς ἀτοπωτερον το, αἰδυμενυς τον θεον δια της παραβασεω, τον Αδαμ και την Ευαν κρυπτεσθαι ἀπο προσωπυ τυ Θευ ἐν μεσῳ τυ ξυλυ τυ παραδεισυ. ὐδε γαρ λεγεται ὁτι ὑτως ἠθελησαν κρυπτεσθαι, ἀλλ ὀντως ἐκρυβησαν. πως δε κατ' αὐτυς πυνθανεται τυ Αδαμ ὁ Θεος, λεγων, πυ εἰ; περι τυτων δε ἐπιπλειον διειληφαμεν, ἐξεταζοντες τα εἰς την Γενεσιν· πλην και νυν ἱνα μη τελειον παρασιωπησωμεν το τηλικυτον προβλημα, αὐταρκως ἀναμνησθησομεθα τυ, ἐνοικησω ἐν αὐτοις και ἐμπεριπατησω ἐν αὐτοις, λεγομενυ ἐν Δευτερονομιῳ ὑπο τυ Θευ· ὁποιος γαρ αὐτυ ὁ περιπατος ἐν τοις ἁγιοις, τοιυτος τις και ἐν τῳ παραδεισῳ, κρυπτομενυ Θεον και φευγοντος την ἐπισκοπην αὐτυ, και ἀφισαμενυ της παρυσιας παντος τυ ἁμαρτανοντος· ὑτω γαρ και Καϊν ἐξηλθεν ἀπο προσω τυ Θευ, και ᾠκησεν ἐν γῃ Ναϊδ κατεναντι Εδεμ. ὡς ὑν ἐν τοις ἁγιοις ἐνοικει, ούτως και ἐν ὐρανῳ, ἠτοι παντι ἁγιῳ και φορυντι την εἰκονα τυ ἐπυρανιυ, ἡ τῳ χριςῳ ἐν ᾡ εἰσι παντες οἱ σωζομενοι φωςηρες και ἀςερες τυ ὐρανυ· ἡ και δια τυς ἐν ὐρανῳ ἁγιυς κατοικει. το εἰρημενον, προς σε ἠρα τυς ὀφθαλμυς μυ τον κατοικυντα ἐν τῳ ὐρανῳ· και το ἐν τῳ Εκκλησιαςῃ δε· μη σπευσῃς ἐξενεγκειν λογον προ προσωπυ τυ Θευ· ὁτι ὁ Θεος ἐν τῳ ὐρανῳ ἀνω, και συ ἐπι γης κατω· διαςημα βυλεται δηλωσαι ἀπο των ὀντων ἐν τῳ σωματι της ταπεινωσεως, ἑως τυ παρα τοις ὑψυμενοις ὑπο της ὠφελειας και τυ λογυ ἀγγελοις και δυναμεσιν ἁγιαις ἡ αὐτῳ τῳ χριςῳ· ὐ γαρ ἀτοπον αὐτον μεν εἶναι κυριως θρονον τυ πατρος, ἀλληγορικωτερον ὐρανον καλυμενον, την δε ἐκκλησιαν αὐτυ γην ὀνομαζομενην ὑποποδιον τυγχανειν των ποδων αὐτυ. προςεθεικαμεν δη ὀλιγα και της παλαιας διαθηκης ῥητα, νομιζομενα ἐν τοπῳ παριςανειν τον Θεον, ὑπερ τυ πανταχοθεν κατα την διδομενην ἡμιν δυναμιν πεισαι τον ἐντυγχανοντα, ὑψηλοτερον και πνευματικωτερον ἀκυειν της θειας γραφης,

ὁταν

ſonusque plantæ pedum ejus audiatur. Illud inſuper in eorum ſententia abſurdius eſt Adamum & Evam Deum propter peccatum ſuum formidantes abſcondere ſe a facie Dei in medio ligni paradiſi: non enim dicuntur voluiſſe ſe ſic abſcondere, ſed revera abſcondiſſe ſe. Item quomodo juxta illos interrogat Adamum Deus dicens: *Ubi es?* Hæc tractavimus copioſius cum enarraremus Geneſim: nunc ne tantam ſilentio quæſtionem omnino prætereamus, ſufficiet ſi meminerimus hujus ſententiæ: *Habitabo in ipſis & inambulabo in ipſis*, quæ a Deo in Deuteronomio profertur. Qualis enim ejus deambulatio in ſanctis eſt, talis & in paradiſo: cum a Deo abſcondat ſe ejusque inſpectionem fugiat & ab ejus præſentia recedat quicumque peccat. Sic enim & *Cain egreſſus eſt a facie Dei, & habitavit in terra Nad contra Edem.* Ut igitur in ſanctis habitat, ſic & in cælo, ſive illud ſit quilibet ſanctus & portans *imaginem cæleſtis*, ſive Chriſtus in quo luminaria & aſtra cæli ſunt omnes qui ſalvantur: ſeu quod ſancti in cælo habitent. Quod autem dicitur: *Ad te levavi oculos meos qui habitas in cælo*; & quod in Eccleſiaſte habetur: *Noli feſtinare ad proferendum verbum in conſpectu Dei: quia Deus in cælo ſurſum, & tu ſuper terram deorſum*, indicare vult quanta ſit ab iis qui ſunt *in corpore humilitatis* diſtantia ad illum qui eſt apud Angelos qui & ipſi verbi auxilio exaltantur, & apud ſanctas poteſtates, vel apud ipſum Chriſtum. Neque enim abſurdum eſt illum eſſe proprie thronum patris, allegoriaque majori cælum dici: Eccleſiam vero terram vocari & ſcabellum eſſe pedum ipſius. Hæc pauca ex veteri teſtamento adjecimus loca, quæ putantur Deum in loco conſtituere; ut lectori omni modo pro conceſſa nobis facultate perſuadeamus altiori & ſpirituali magis ſenſu ſacram accipere ſcripturam, cum videbitur in loco Deum eſſe docere. Hæc me decuit diſputare

ἐπαν δοκῃ ἐν τοπῳ διδασκειν εἶναι τον θεον· ἔπρεπε δε ταυτα συνεξετασθηναι τῳ, πατερ ἡμων ὁ ἐν τοις οὐρανοις· οἱονει ἀφιστας την οὐσιαν του θεου ἀπο παντων των γεννητων· οἷς γαρ οὐ κοινωνει, αὐτοις δοξα τις θεου και δυναμις αὐτου, και, ἵν' οὑτως εἴπω, ἀπορροη της θεοτητος ἐγγινεται αὐτοις.

Ἁγιασθητω το ὀνομα σου· εἰτε μεν παριστησι το μη γεγονεναι πω περι οὑ εὐχεται, ὁτε δε τουτου τυχον το μη παραμενον αὐτο και τηρεισθαι ἀξιοι, φανερον ὁσον ἐπι τῃ λεξει ἐνταυθα, ὡς μηδεπω ἁγιασθεντος του ὀνοματος του πατρος, κελευεσθαι λεγειν ἡμας κατα γε τον Ματθαιον και τον Λουκαν το· ἁγιασθητω το ὀνομα σου. και πως, εἴποι τις ἀν, ἀνθρωπος ἀξιοι ἁγιαζεσθαι το ὀνομα του θεου ὡς μη ἡγιασμενον; τι το ὀνομα του πατρος, και τι το ἁγιαζεσθαι αὐτο κατανοησωμεν. ὀνομα τοινυν ἐστι κεφαλαιωδης προσηγορια της ἰδιας ποιοτητος του ὀνομαζομενου παραστατικη· οἱον ἐστι τις ἰδια ποιοτης Παυλου του ἀποστολου· ἡ μεν τις της ψυχης καθ' ἡν τοιαδε ἐστιν· ἡ δε τις του νου, καθ' ἡν τοιων δε ἐστι θεωρητικος· ἡ δε τις του σωματος αὐτου καθ' ἡν τοιονδε ἐστι. το τοινυν τουτων των ποιοτητων ἰδιον και ἀσυντροχαστον προς ἑτερον· (ἀλλος γαρ τις ἀπαραλλακτος Παυλου ἐν τοις οὐσιν οὐκ ἐστι) δηλουται δια της Παυλος ὀνομασιας· ἀλλ' ἐπι ἀνθρωπων, οἱονει ἀλλασσομενων των ἰδιων ποιοτητων, ὑγιως κατα την γραφην ἀλλασσεται και τα ὀνοματα· μεταβαλουσης γαρ της του Αβραμ ποιοτητος ἐκληθη Αβρααμ, και της του Σιμωνος, ὁ Πετρος ὠνομασθη, και της του διωκοντος τον Ἰησουν Σαουλ, προσηγορευθη ὁ Παυλος· ἐπι δε θεου, ὁστις αὐτος ἐστιν ἀτρεπτος, και ἀναλλοιωτος ἀει τυγχανων, ἑν ἐστιν ἀει το οἱονει και ἐπ' αὐτου ὀνομα το, ὠν, ἐν τῃ Ἐξοδῳ εἰρημενον, ἢ τι οὑτως ἀν λεχθησομενον. ἐπει οὐν περι θεου παντες μεν ὑπολαμβανομεν τι ἐννοουντες ἁτινα δηποτε περι αὐτου, οὐ παντες δε ὁ ἐστι· σπανιοι γαρ, και εἰ χρη λεγειν, των σπανιων σπανιωτεροι οἱ την ἐν πασιν ἰδιοτητα καταλαμβανοντες αὐτου· εὐλογως διδασκομεθα την ἐν ἡμιν ἐννοιαν περι θεου ὑγιη γενεσθαι, ἱν' ἰδωμεν αὐτου την ἁγιοτητα κτιζοντος, και προνοουντος, και

κρινον-

ad illa verba: *Pater noſter qui es in cœlis;* ut Dei eſſentiam a rebus omnibus genitis ſecernerem. Quibus enim non communicat, in eos gloria quædam Dei & virtus ejus &, ut ita dicam, effluxus divinitatis derivatur.

24. *Sanctificetur nomen tuum.* Sive declaret nondum obtigiſſe ſibi id pro quo orat, ſive voti compos, id quod non permanet, petat conſervari, manifeſtum eſt quantum ad voces attinet, nos quaſi nondum ſanctificatum ſit nomen patris, juberi ſecundum Matthæum & Lucam dicere: *Sanctificetur nomen tuum* At, inquies, quomodo petit homo ſanctificari nomen Dei, quaſi ſanctificatum non ſit? Quid ſit nomen patris, & quid ſit ipſum ſanctificari, perſpiciamus. Nomen igitur eſt compendioſa denominatio, quæ propriam rei nominatæ qualitatem exhibeat. Verbi gratia, eſt quædam propria qualitas Pauli apoſtoli: alia animæ ſecundum quam talis eſt: alia mentis, qua talia valet contemplari: alia corporis ipſius qua tale eſt. Quod igitur harum qualitatum proprium eſt, nec ulli alii convenire poteſt (alius enim homo non eſt in rerum natura qui a Paulo nullatenus differat) hoc nomine, Paulus, exprimitur. Cum autem in hominibus qualitates illæ propriæ quodam modo mutentur, recte juxta ſcripturam mutantur etiam nomina. Abrami enim immutata qualitate, vocatus eſt Abraham: & Simonis converſa qualitate, Petrus nominatus eſt: item perſequentis Chriſtum Saulis immutata qualitate, appellatus eſt Paulus. In Deo vero qui invariabilis immutabiliſque ſemper eſt, unum idemque ſemper eſt veluti nomen, *Qui eſt*, quod in Exodo dicitur, aut ſi quid ſimile dici poſſit. Quandoquidem igitur quoties de Deo aliquid cogitamus, aliquam de eo notionem nobis fingimus, ſed non omnes quid ille revera ſit, ſcimus (pauci enim, &,

κρινοντος, και ἐκλεγομενȣ, και ἐγκαταλειποντος, ἀποδεχομενȣ τε και ἀποστρεφομενȣ, και γερως ἀξιȣντος, και κολαζοντος ἑκαστον κατα την ἀξιαν. ἐν τουτοις γαρ και τοις παραπλησιοις, ἵν' ὕτως εἴπω, χαρακτηριζεται ἰδια ποιοτης τȣ Θεȣ, ἥν τινα νομιζω ὀνομα Θεȣ λεγεσθαι κατα τας γραφας· ἐν μεν τῃ Εξοδῳ, ȣ̓ ληψῃ το ὀνομα κυριȣ τȣ Θεȣ σȣ ἐπι ματαιῳ· ἐν δε τῳ Δευτερονομιῳ. προσδοκασθω ὡσει ὑετος το ἀποφθεγμα μȣ, καταβητω ὡσει δροσος τα ῥηματα μȣ· ὡσει ὀμβρος ἐπ' ἀγρωστιν, και ὡσει νιφετος ἐπι χορτον, ὁτι ὀνομα κυριȣ ἐκαλεσα. ἐν δε ψαλμοις· μνησθησονται τȣ ὀνοματος σȣ ἐν πασῃ γενεᾳ και γενεᾳ· ὁ, τε γαρ οἱς μη δει ἐφαρμοζων την ἐννοιαν τȣ Θεȣ, λαμβανει το ὀνομα κυριȣ τȣ Θεȣ ἐπι ματαιῳ· ὁ, τε δυναμενος ἀποφθεγξασθαι ὑετον τοις ἀκουȣσι συνεργȣντα τῃ καρποφορια των ψυχων ἑαυτων, και ῥηματα δροσῳ ἐοικοτα παρακλητικα προσαγομενος· τητε ῥυμῃ της οἰκοδομης των λογων ὀμβρον ὠφελιμωτατον ἐπαγων τοις ἀκροαταις, ἢ νιφετον ἀνυσιμωτατον, δια τȣτο ταυτα δυναται· ταυτα ἐπινοησας, ἑαυτον δεομενον Θεȣ τȣ τελειȣντος, καλει παρ' ἑαυτον τον των προειρημενων κυριως χορηγον. πας τε τρανων και περι τȣ Θεȣ, ὑπομιμνησκεται μαλλον ἢ μανθανει, κἀν ἀπο τινος ἀκȣειν δοκῃ, ἢ εὑρισκειν νομιζῃ τα της θεοσεβειας μυστηρια. ὡσπερ δε τα ἐνθαδε δει νοειν τον εὐχομενον, αἰτειν αὐτον ἁγιασθηναι το ὀνομα τȣ Θεȣ· οὑτως ἐν ψαλμοις το, ὑψωσωμεν το ὀνομα αὐτȣ ἐπι το αὐτο, λεγεται, προστασσοντος τȣ πατρος, μετα πασης συμφωνιας, ἐν τῳ αὐτῳ νοῒ, και ἐν τῃ αὐτῃ γνωμῃ, φθασαι ἐπι την ἀληθη και ὑψηλην γνωσιν της ἰδιοτητος τȣ Θεȣ. τȣτο γαρ ἐστι το ὑψουντος το ὀνομα τȣ θεȣ ἐπιτοαυτο· μεταλαβων ὁτε τις ἀπορροης θειοτητος τῳ ὑπειληφθαι ἀπο τȣ Θεȣ και κεκρατηκεναι των ἐχθρων ἐφησθηναι πτωσει αὐτȣ μη δυναμενων, ὑψοι αὐτην την δυναμιν, ἡς μετειληχε, Θεȣ· ὁπερ δηλȣται ἐν εἰκοστῳ ἐννατῳ ψαλμῳ δια τȣ. ὑψωσω σε κυριε, ὁτι ὑπελαβες με, και ȣ̓κ εὐφρανας τȣς ἐχθρȣς μȣ ἐπ' ἐμοι. ὑψοι δε τις τον Θεον, ἐγκατισας αὐτῳ οἰκον ἐν ἑαυτῳ, ἐπει και ἡ ἐπιγραφη

τȣ

ut ita dicam, pauciores paucis ſunt qui poſſint ejus in omnibus proprietatem comprehendere) merito docemur Dei notionem in nobis ſanam eſſe ſi viderimus proprietatem illius creantis, providentis, judicantis, eligentis, derelinquentis, amplectentis, rejicientis, præmia retribuentis aut pœnas unicuique pro meritis. In his enim & ſimilibus exprimitur, ut ita dicam, propria Dei qualitas quam Dei nomen juxta ſcripturas dici puto: in Exodo quidem: *Non aſſumes nomen Domini Dei tui in vanum*: in Deuteronomio autem: *Exſpectetur, ut pluvia, eloquium meum: deſcendant ſicut ros verba mea: tanquam imber ſuper herbam, & tanquam ſtilla ſuper gramen: quoniam nomen Domini vocavi:* in Pſalmis vero: *Memores erunt nominis tui in omni generatione & generatione.* Nam & ille qui Dei conceptum iis aptat quibus non convenit, aſſumit nomen Domini Dei in vanum. Qui vero ea eloqui poteſt, quæ ceu pluvia auditoribus ad animarum fertilitatem conducant, & conſolatoria verba roris inſtar admovet, ac ſoliditati ædificationis ſermonum imbrem auditoribus utiliſſimum, ſtillaſque efficaciſſimas infundit, per illud nomen hæc poteſt. Hæc ille reputans, Deo ſe ſcilicet indigere qui perficiat, illius auxilium invocat a quo prædicta illa omnia tanquam a fonte manant. Porro omnis qui res divinas penitius intelligit, recordatur potius quam diſcit, licet ab aliquo religionis myſteria doceri videatur, aut ipſe invenire ſe putet. Sicut autem quæ hic dicta ſunt oportet orantem conſiderare, petere ſe ut ſanctificetur nomen Dei; ſic illud in pſalmis dicitur: *Exaltemus nomen ejus in idipſum*: jubente patre ut ſumma cum concordia, eadem mente, eademque ſententia ad veram & ſublimem divinæ proprietatis notionem perveniamus. Hoc enim eſt exaltare nomen Dei in idipſum, quando is qui divinitatis effluxum participavit eo quod ſuſceptus a Deo ſit, hoſti-

busque

του ψαλμου οὕτως ἐχει· ψαλμος ᾠδης του ἐγκαινισμου του οἴκου του Δαυιδ. ἐτι περι του, ἁγιασθητω το ὀνομα σου, και των ἑξης προςακτικῳ χαρακτηρι εἰρημενων, λεκτεον, ὅτι συνεχως προςακτικοις ἀντι εὐκτικων ἐχρησαντο και οἱ ἑρμηνευσαντες· ὡς ἐν τοις ψαλμοις· ἀλαλα γενηθητω τα χειλη τα δολια, τα λαλουντα κατα του δικαιου ἀνομιαν, ἀντι του γενηθειη· και, ἐξερευνησατω δανειςης παντα τα ὑπαρχοντα αὐτῳ, μη ὑπαρξατω αὐτῳ ἀντιληπτωρ, ἐν τῳ ἑκατοςῳ ὀγδοῳ περι Ιουδα· ὁλος γαρ ὁ ψαλμος αἰτησις ἐςι περι Ιουδα, ἱνα ταδε τινα αὐτῳ συμβῃ· μη συνιδων δε ὁ Τατιανος το, γενηθητω, οὐ παντοτε σημαινειν το εὐκτικον, ἀλλ' ἐσθ' ὁπου και προςακτικον, ἀσεβεςατα ὑπειληφε περι του εἰποντος, γενηθητω φως, Θεου, ὡς εὐξαμενου μαλλον ἠπερ προςαξαντος γενηθηναι το φως, ἐπει, ὡς φησιν ἐκεινος ἀθεως νοων, ἐν σκοτῳ ἦν ὁ Θεος. προς ὃν λεκτεον πως ἐκληψεται και το· βλαςησατω ἡ γη βοτανην χορτου· και, συναχθητω το ὑδωρ ὑποκατω του οὐρανου· και, ἐξαγαγετω τα ὑδατα ἑρπετα ψυχων ζωσων· και, ἐξαγαγετω ἡ γη ψυχην ζωσαν. ἀρα γαρ ὑπερ του ἐπι ἑδραιου ςηναι, εὐχεται συναχθηναι το ὑδωρ το ὑποκατω του οὐρανου εἰς συναγωγην μιαν; ἢ ὑπερ του μεταλαβειν των βλαςανοντων ἀπο γης εὐχεται το, βλαςησατω ἡ γη; ποιαν δε χρειαν ὁμοιαν ἐχει τῳ χρῄζειν φωτος, των ἐνυδρων και πτηνων ἢ χερσαιων, ἱνα και περι τουτων εὔχηται; εἰ δε και κατ' αὐτον ἀτοπον το περι τουτων εὐχεσθαι, προςακτικαις ὀνομασιαις εἰρημενων, πως οὐ το ὁμοιον λεκτεον και περι του, γενηθητω φως, ὡς μη εὐκτικως, ἀλλα προςακτικως εἰρημενου, ἀναγκαιως δε μοι ἐδοξεν, ἐν ταις προςακτικαις φωναις

εἰρημε-

busque ita prævaluerit ut delectari ipſius caſu non potuerint, eam ipſam Dei virtutem exaltat cujus factus eſt particeps: quod vigeſimus nonus pſalmus declarat his verbis: *Exaltabo te Domine quoniam ſuſcepiſti me, nec delectaſti inimicos meos ſuper me.* Exaltat autem Deum qui domum ei in ſeipſo dedicat: nam & inſcriptio pſalmi ſic habet: *Pſalmus cantici dedicationis domus ipſius David.* Præterea de illo, *ſanctificetur nomen tuum*, & de reliquis quæ deinceps imperativo dicuntur modo, dicendum imperativis pro optativis crebro uſos eſſe etiam interpretes, ut in pſalmis: *Muta fiant labia doloſa quæ loquuntur adverſus juſtum iniquitatem:* ubi *fiant*, pro *utinam fiant* ponitur. Et: *Scrutetur fœnerator omnem ſubſtantiam ejus. Non ſit illi adjutor*, in pſalmo centeſimo octavo de Juda; eſt enim totus ille pſalmus oratio de Juda, ut hujuſmodi quædam illi contingant. Tatianus autem cum non intellexerit vocem, *fiat*, non ubique optativam eſſe, ſed interdum imperativam, impiiſſima de Deo commentus eſt qui dixit: *fiat lux*, quaſi optaverit potius, quam imperaverit lumen fieri: propterea quod, inquit ille nefarie ſentiens, in tenebris erat Deus. A quo quærendum eſt quomodo ſit accepturus illud: *Germinet terra herbam pabuli*; &, *Congregetur aqua ſub cælo*; &, *Producant aquæ reptilia animarum viventium*; &, *Producat terra animam viventem.* Ita ne ut firmo ſtare veſtigio poſſit, optat congregari aquas quæ ſub cælo erant in locum unum? Aut ut iis fruatur quæ germinat terra, optat ut terra germinet? An ſicut lumine indigebat, ita indigentia compulſus eſt ut aquatiles, aut volatiles, aut terreſtres animantes optaret? Quod ſi juxta ipſum, abſurdum eſt hæc Deum oraſſe quæ imperativis vocibus expreſſa ſunt: quid ni & de hoc, *fiat lux*, idem dicatur, non optative, ſed imperative dictum eſſe? Neceſſarium mihi viſum eſt, cum hic impera-

εἰρημενης εὐχης, ὑπομνησθηναι των παρεκδοχων αὐτȣ δια τȣς ἠπατημενȣς, και παραδεξαμενȣς την ἀσεβη διδασκαλιαν αὐτȣ, ὧν και ἡμεις ποτε πεπειραμεθα.

Ελθετω ἡ βασιλεια σȣ. εἰ ἡ βασιλεια τȣ Θεȣ κατα τον λογον τȣ κυριȣ και σωτηρος ἡμων μετα παρατηρησεως ἐκ ἐρχεται, ἐδε ἐρουσιν· ἰδȣ ὡδε, ἡ ἰδȣ ἐκει, ἀλλα ἡ βασιλεια τȣ Θεȣ ἐντος ἡμων ἐςιν, ἐγγυς γαρ το ῥημα ἐςι σφοδρα ἐν τῳ ςοματι ἡμων, και ἐν τῃ καρδιᾳ ἡμων· δηλονοτι ὁ εὐχομενος ἐλθειν την βασιλειαν τȣ Θεȣ, περι τȣ την ἐν αὐτῳ βασιλειαν τȣ Θεȣ ἀνατειλαι και καρποφορησαι και τελειωθηναι, εὐλογως εὐχεται· παντος μεν ἁγιȣ ὑπο Θεȣ βασιλευομενȣ, και τοις πνευματικοις νομοις τȣ Θεȣ πειθομενȣ, οἱονει εὐνομουμενην πολιν οἰκȣντος αὐτον· παροντος αὐτῳ τȣ πατρος, και συμβασιλευοντος τῳ πατρι τȣ Χριςȣ ἐν τῃ τετελειωμενῃ ψυχῃ κατα το εἰρημενον, ἐ προ βραχεος ἐμνημονευον· προς αὐτον ἐλευσομεθα και μονην παρ' αὐτῳ ποιησομεθα. και οἰμαι νοεισθαι Θεȣ μεν βασιλειαν την μακαριαν τȣ ἡγεμονικȣ καταςασιν, και το τεταγμενον των σοφων διαλογισμων· Χριςȣ δε βασιλειαν, τȣς προϊοντας σωτηριȣς τοις ἀκουȣσι λογȣς, και τα μεν ἐπιτελουμενα ἐργα δικαιοσυνης και των λοιπων ἀρετων· λογος γαρ και δικαιοσυνη ὁ υἱος τȣ Θεȣ· παντος ἁμαρτωλȣ καταρανουμενȣ ὑπο τȣ ἀρχοντος τȣ αἰωνος τουτȣ· ἐπει πας ἁμαρτωλος τῳ ἐνεςωτι αἰωνι πονηρῳ ᾠκειωται· μη ἐμπαρεχων ἑαυτον τῳ δοντι ἑαυτον περι των ἁμαρτωλων ἡμων, ὁπως ἐξεληται ἡμας ἐκ τȣ αἰωνος τȣ ἐνεςωτος πονηρȣ, και ἐξεληται κατα το θελημα τȣ Θεȣ και πατρος ἡμων, κατα τα ἐν τῃ προς Γαλατας εἰρημενα ἐπιςολῃ. ὁ δε καταρανȣμενος ὑπο τȣ ἀρχοντος τȣτȣ τȣ αἰωνος τῳ ἑκουσιῳ της ἁμαρτιας, και βασιλευεται ὑπο της ἁμαρτιας· διοπερ κελευομεθα ὑπο τȣ Παυλου, μηκετι ὑποτασσεσθαι θελȣση τῃ ἁμαρτιᾳ βασιλευειν ἡμων· και προςασσομεθα γε δια τȣτων· μη ἐν βασιλευετω ἡ ἁμαρτια ἐν τῳ θνητῳ ἡμων σωματι, εἰς το ὑπακουειν

ταις

tivis verbis oratio enuntiata ſit, pravarum illius interpretationum meminiſſe, eorum gratia quos decepit, quique impiam illius doctrinam admiſerunt, in quos & nos aliquando incidimus.

25. *Adveniat regnum tuum.* Si *regnum Dei* juxta verbum Domini & ſervatoris noſtri *cum obſervatione non venit, neque dicent: ecce hic, aut ecce illic, ſed regnum Dei intra* nos *eſt, nam prope eſt verbum valde in ore* noſtro *& in corde* noſtro: procul dubio is qui regnum Dei advenire precatur, de eo quod in ſe habet regno Dei recte orat, ut oriatur, & fructus ferat, & perficiatur. Nam in quolibet ſanctorum Deus regnat, & quilibet ſanctus ſpiritualibus obſequitur legibus Dei qui in ipſo habitat, ut in recte adminiſtrata civitate. Præſens ei pater adeſt, & conregnat patri Chriſtus in illa anima perfecta juxta illud cujus paulo ante mentio facta eſt: *Ad eum veniemus & manſionem apud eum faciemus.* Ac Dei quidem regnum dici puto felicem ſuperioris partis animæ ſtatum, compoſitasque & ſapientes cogitationes: regnum vero Chriſti tum ſermones qui in audientium ſalutem proferuntur, tum qui perficiuntur actus juſtitiæ, & cæterarum virtutum: verbum enim & juſtitia eſt, filius Dei. Contra in omnes peccatores tyrannidem exercet princeps ſæculi hujus; quivis enim peccator præſenti ſæculo nequam mancipatus eſt, cum ſe non tradat ei *qui dedit ſemetipſum pro nobis peccatoribus ut eriperet nos de præſenti ſæculo nequam & eriperet ſecundum voluntatem Dei & patris noſtri*, juxta ea quæ dicuntur in epiſtola ad Galatas. Qui vero principis hujus ſæculi tyrannidem patitur libero peccati arbitrio, in eum & peccatum regnat. Quare jubet Paulus ut non amplius ſubjiciamur peccato regnare in nobis volenti: præcipit autem his verbis: *Non ergo regnet peccatum in noſtro mortali corpore, ut obediatis concupiſcentiis ejus.* Verum dicet aliquis ad utrumque

illorum:

ταις ἐπιθυμιαις αὐτης. ἀλλ' ἐρει τις προς ἀμφοτερα, το τε, ἁγιασθητω το ὀνομα σου, και το, ἐλθετω ἡ βασιλεια σου· ὁτι εἰ ὁ εὐχομενος, ἐπι τῳ ἐπακουεσθαι εὐχεται, και ἐπακουεται ποτε, δηλονοτι ἁγιασθησεται ποτε τινι, κατα τα προειρημενα, το ὀνομα του θεου, ᾡ και ἡ βασιλεια του θεου ἐνστησεται· εἰ δε ταυτ' αὐτῳ ἐσται, πως ἐτι καθηκοντως εὐξεται περι των παροντων, ἠδη ὡς μη παροντων, λεγων, ἁγιασθητω το ὀνομα σου, ἐλθετω ἡ βασιλεια σου; εἰ δε τουτο, ἐσται ποτε καθηκον μη λεγειν, ἁγιασθητω το ὀνομα σου, ἐλθετω ἡ βασιλεια σου. λεκτεον προς ταυτα· ὁτι ὡσπερ ὁ εὐχομενος λογου γνωσεως τυχειν και λογου σοφιας, καθηκοντως ἀει περι τουτων εὐξεται, ἀει μεν πλειονα θεωρηματα σοφιας και γνωσεως ἐν τῳ ἐπακουεσθαι ληψομενος, πλην ἐκ μερους γινωσκων μεν ὁσα ποτ' ἀν χωρησαι ἐπι του παροντος δυνηθῃ, του τελειου, ὡς και καταργουντος το ἐκ μερους, τοτε φανερωθησομενον, ὁτε προσωπον προς προσωπον ὁ νους προσβαλλει χωρις αἰσθησεως τοις νοητοις· οὑτως το τελειον του ἁγιασθηναι ἑκαστῳ ἡμων το ὀνομα του θεου, και του ἐνστηναι αὐτου την βασιλειαν οὐχ οἱον τε ἐστιν, ἐαν μη ἐλθῃ και το περι της γνωσεως και σοφιας τελειον, ταχα δε και των λοιπων ἀρετων· ὁδευομεν δε ἐπι την τελειοτητα, ἐαν τοις ἐμπροσθεν ἐπεκτεινομενοι, των ὀπισθεν ἐπιλανθανωμεθα· τῃ οὐν ἐν ἡμιν βασιλειᾳ του θεου ἡ ἀκροτης ἀδιαλειπτως προκοπτουσιν ἐνστησεται, ὁταν πληρωθῃ το παρα τῳ ἀποστολῳ εἰρημενον, ὁτι ὁ χριστος, παντων αὐτῳ των ἐχθρων ὑποταγεντων, παραδωσει την βασιλειαν τῳ θεῳ και πατρι, ἱνα ᾖ ὁ θεος τα παντα ἐν πασι· δια τουτο ἀδιαλειπτως προσευχομενοι, μετα διαθεσεως τῳ λογῳ θεοποιουμενης, λεγωμεν τῳ ἐν οὐρανοις πατρι ἡμων· ἁγιασθητω το ὀνομα σου· ἐλθετω ἡ βασιλεια σου. ἐτι δε περι της του θεου βασιλειας και τουτο διαληπτεον, ὁτι ὡσπερ οὐκ ἐστι μετοχη δικαιοσυνῃ και ἀνομιᾳ, οὐδε κοινωνια φωτι προς σκοτος, οὐδε συμφωνησις χριστῳ προς Βελιαρ. οὑτως ἀσυνυπαρκτον ἐστι τῃ βασιλειᾳ του θεου βασιλεια της ἁμαρτιας. εἰ τοινυν θελομεν ὑπο θεου βασιλευεσθαι, μηδαμως βασιλευετω ἡ ἁμαρτια ἐν τῳ θνητῳ ἡμων σωματι,

μηδε

illorum: *Sanctificetur nomen tuum*, &, *adveniat regnum tuum*: ſi is qui orat, ideo orat ut exaudiatur, & exauditur aliquando: planum eſt futurum aliquando ut ſanctificetur alicui, juxta ea quæ dicta ſunt, nomen Dei, regnumque Dei ei adveniat. Quæ ſi habuerit, quomodo convenienter adhuc orabit pro his quæ adſunt quaſi non adſint, dicens: *Sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum?* Si res ita ſe habet, officii utique aliquando fuerit non dicere: *Sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum.* Ad hæc dicendum: ſicut qui *ſermonem ſcientiæ, ſermonem-ve ſapientiæ* poſtulat oratione, recte ſemper pro his orabit, cum etſi plures ſemper ſapientiæ ſcientiæque notiones exauditus capiat, *ex parte* tamen cognoſcat quæcumque in præſenti capere potuerit: quod enim *perfectum eſt* & evacuans *quod ex parte eſt*, tunc revelabitur, cum *facie ad faciem* abſque ſenſibus rebus mens ſpiritualibus intendet: ſic neque ſanctificari cuilibet noſtrum regnum Dei, neque adeſſe Dei regnum poteſt perfecte, niſi *venerit quod perſectum eſt* etiam in ſcientia, & ſapientia, forſan & in reliquis virtutibus. Iter autem ad perfectionem facimus, ſi *ad ea quæ ſunt priora* attenti, *eorum quæ ſunt retro* obliviſcamur: tunc ergo id quod in nobis eſt regnum Dei perpetuo procedentibus nobis ad ſummum perveniet, cum illud impletum fuerit quod Apoſtolus ait, Chriſtum ſubjectis ſibi omnibus inimicis traditurum *regnum Deo & patri ut ſit Deus omnia in omnibus.* Propter hoc indeſinentur orantes ea animi affectione quæ verbo divina fiat, dicamus patri noſtro qui in cælis eſt: *Sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum.* Id quoque de regno Dei percipiendum eſt, *participatio juſtitiæ cum iniquitate*, neque *ſocietas luci ad tenebras*, neque *conventio Chriſti ad Belial*, ſic regnum Dei cum regno peccati ſtare non poſſe. Ergo ſi Deum in nobis regnare volumus, nullo modo *regnet peccatum in noſtro*

μηδε ὑπακουωμεν τοις προςαγμασιν αὐτης ἐπι τα ἐργα της σαρκος και τα ἀλλοτρια του θεου προκαλουμενης ἡμων την ψυχην, ἀλλα νεκρωσαντες τα μελη τα ἐπι της γης καρποφορωμεν τους καρπους του πνευματος, ἱνα ὡς ἐν παραδεισω πνευματικῳ κυριος ἡμιν ἐμπεριπατῃ, βασιλευων ἡμων μονος συν τῳ χριςῳ αὐτου ἐν ἡμιν ἐκ δεξιων καθημενῳ ἡς εὐχομεθα λαβειν δυναμεως πνευματικης, και καθεζομενῳ ἑως παντες οἱ ἐν ἡμιν ἐχθροι αὐτου γενωνται ὑποποδιον των ποδων αὐτου, και καταργηθῃ ἀφ' ἡμων πασα ἀρχη, και ἐξουσια, και δυναμις· δυνατον γαρ ταυτα καθ' ἑκαςον ἡμων γενεσθαι, και τον ἐσχατον ἐχθρον καταργηθηναι τον θανατον, ἱνα και ἐν ἡμιν λεγηται ὑπο του χριςου· που σου θανατε το κεντρον; που σου ᾅδη το νικος; ἠδη τοινυν το φθαρτον ἡμων ἐνδυσασθω την ἐν ἁγνειᾳ και πασῃ καθαροτητι ἁγιωσυνην και ἀφθαρσιαν· και το θνητον ἀμφιεσασθω, του θανατου κατηργημενου, την πατρικην ἀθανασιαν· ὡςε ἡμας βασιλευομενους ὑπο του θεου ἠδη εἰναι ἐν τοις παλιγγενεσιας και ἀναςασεως ἀγαθοις.

Γενηθητω το θελημα σου, ὡς ἐν οὐρανοις και ἐπι γης. ὁ Λουκας, μετα το· ἐλθετω ἡ βασιλεια σου, ταυτα παρασιωπησας, ἐταξε· τον ἀρτον ἡμων τον ἐπιουσιον διδου ἡμιν καθ' ἡμεραν. διοπερ ἁς προεταξαμεν λεξεις, ὡς παρα μονῳ τῳ Ματθαιῳ κειμενας, ἐξεταζωμεν ἀκολουθως τοις προ τουτων. ἐτι ὀντες ἐπι γης οἱ εὐχομενοι, νοουντες ἐν οὐρανῳ γεγονεναι το θελημα του θεου παρα πασι τοις οἰκειοις των οὐρανων, εὐξωμεθα και ἡμιν τοις ἐπι γης ὁμοιως ἐκεινοις, κατα παντα γενεσθαι το θελημα του θεου· ὁπερ συμβησεται, μηδεν ἡμων παρα το θελημα πραττοντων αὐτου· ἐπαν δε, ὡς ἐν οὐρανῳ το θελημα ἐςι του θεου, και ἡμιν τοις ἐπι γης κατορθωθῃ, ὁμοιωθεντες τοις ἐν οὐρανοις, ἁτε φορεσαντες παραπλησιως ἐκεινοις την εἰκονα του ἐπουρανιου, βασιλειαν οὐρανων κληρονομησομεν· των μετ' ἡμας ἐπι γης, και ἡμιν γενομενοις ἐν οὐρανῳ ὁμοιωθηναι εὐχομενον. δυναται μεντοι γε κατα μονον τον Ματθαιον, ἀπο κοινου το, ὡς ἐν οὐρανῳ και ἐπι γης, λαμβανεσθαι·

ἱν'

mortali corpore, neque obediamus præceptis ejus quod ad opera carnis & a Deo aliena animam noſtram provocat; ſed mortificemus *membra* noſtra *quæ ſunt ſuper terram* & fructificemus ſpiritu: ut in nobis quaſi in ſpirituali paradiſo Deus obambulet, regnetque ſolus in nobis cum Chriſto ſuo qui ſedeat in nobis a dextris virtutis illius ſpiritualis quam optamus accipere: ſedeatque donec inimici ejus omnes qui in nobis ſunt, fiant *ſcabellum pedum* ejus & evacuetur in nobis omnis principatus & poteſtas & virtus. Poſſunt enim hæc in uno quoque noſtrum fieri, & *noviſſima inimica* deſtrui *mors*; ut & in nobis Chriſtus dicat: *Ubi eſt mors ſtimulus tuus? Ubi eſt inferne victoria tua?* Jam nunc igitur *corruptibile* noſtrum induatur eam quæ eſt in caſtitate & in omni puritate, ſanctitatem & *incorruptionem*; & *mortale* evacuata morte paternam induatur *immortalitatem*, ut in nobis regnante Deo in regenerationis jam reſurrectioniſque bonis verſemur.

26. *Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra.* Lucas his omiſſis poſt illud: *Adveniat regnum tuum*, poſuit: *Panem noſtrum ſuperſubſtantialem da nobis hodie.* Prædicta igitur verba cum apud ſolum Matthæum habeantur, conſequenter ad ea quæ præcedunt expendamus. Cum adhuc verſemur in terra nos qui oramus, intelligamusque in cælo fieri Dei voluntatem ab omnibus cælorum domeſticis: oremus a nobis etiam qui in terra ſumus, in omnibus fieri voluntatem Dei: quod accidet, ſi nihil præter ipſius agamus voluntatem. Cum autem ſicut in cælo Dei voluntas eſt, ſic etiam a nobis adimpleta fuerit in terra: tunc ſimiles cæleſtibus, nempe portantes æque ac illi imaginem cæleſtis, hæredes erimus regni cælorum, orabuntque deinde ii qui nobis in terra ſuccedent, cælo jam receptis nobis aſſimilari. Poteſt etiam ſecundum Matthæum dumtaxat illud: *Sicut in cælo & in terra*,

ἱν' ᾗ τοιουτον το προϛασσομενον ἡμιν ἐν τῃ εὐχῃ λεγειν· ἁγιασθητω το ὀνομα σȣ, ὡς ἐν ȣ̓ρανῳ, και ἐπι γης· ἐλθετω ἡ βασιλεια σȣ, ὡς ἐν ȣ̓ρανῳ, και ἐπι γης· γενηθητω το θελημα σȣ ὡς ἐν ȣ̓ρανῳ και ἐπι γης· το, τȣ γαρ ὀνομα τȣ θεȣ ἡγιασθη παρα τοις ἐν ȣ̓ρανῳ, και ἐνεϛη αὐτοις ἡ τȣ θεȣ βασιλεια, γεγενηται τε ἐν αὐτοις το θελημα τȣ θεȣ· ἁπερ παντα ἡμιν λειπει τοις ἐπι γης, δυναμενα ἡμιν ὑπαρχθηναι ἐν τῳ ἀξιȣς ἑαυτȣς καταςκευαζειν ἐπηκοȣ περι τȣτων παντων τȣ θεȣ τυχειν. ζητησας δ' ἀν τις δια το, γενηθητω το θελημα σȣ ὡς ἐν ȣ̓ρανῳ και ἐπι γης, λεγων· πως γεγενηται το θελημα τȣ θεȣ ἐν ȣ̓ρανῳ, ὁπȣ ἐϛι τα πνευματικα της πονηριας, δι' ἁ μεθυσθησεται ἡ μαχαιρα τȣ θεȣ και ἐν τῳ ȣ̓ρανῳ; εἰ δε ȣ̔τως εὐχομεθα γενηθηναι ἐπι της γης το θελημα τȣ θεȣ, ὡσπερ γινεται ἐν ȣ̓ρανῳ, μηποτε λεληθοτως εὐξωμεθα μενειν ἐπι γης και τα ἐναντια, ὁπȣ ἀπ' ȣ̓ρανȣ και ταυτα ἐρχεται, πολλων φαυλων γινομενων ἐπι γης δια τα ἡττωντα πνευματικα της πονηριας ὀντα ἐν τοις ἐπουρανιοις; ὁ μεν ȣ̓ν τις ἀλληγορων τον ȣ̓ρανον, και φασκων αὐτον εἰναι τον χριϛον, γην δε την ἐκκλησιαν· τις γαρ ȣ̔τως ἀξιος θρονος τȣ πατρος ὡς ὁ χριϛος; ποιον δε ὑποποδιον των ποδων τȣ θεȣ ὡς ἡ ἐκκλησια; εὐχερως λυσει τα ζητȣμενα, λεγων εὐχεσθαι δειν ἑκαϛον των ἀπο της ἐκκλησιας ȣ̔τω χωρησαι το πατρικον θελημα, ὁν τροπον χριϛος κεχωρηκεν, ὁ ἐλθων ποιησαι το θελημα αὐτȣ τȣ πατρος, και παν αὐτο τελειωσας· δυνατον γαρ κολλυεσθαι αὐτῳ, ἑν γενεσθαι πνευμα συν αὐτῳ, δια τȣτο χορȣντα το θελημα, ἱν' ὡς τετελεϛαι ἐν ȣ̓ρανῳ, ȣ̔τω τελεσθῃ και ἐπι γης· ὁ κολλωμενος γαρ τῳ κυριῳ, κατα τον Παυλον, ἑν πνευμα ἐϛι. και οἰμαι, ὁτι ȣ̓κ εὐκαταφρονητος ἐϛαι αὐτη ἡ ἑρμηνεια τῳ ἐπιμελεϛερον καταναȣντι αὐτην· ἀντιλεγων δε τις αὐτῃ, παραθησεται το ἐπι τελει τȣτȣ τȣ εὐαγγελιȣ μετα την ἀναϛασιν ὑπο τȣ κυριȣ εἰρημενον προς τȣς ἑνδεκα μαθητας· ἐδοθη μοι πασα ἐξȣσια ὡς ἐν ȣ̓ρανῳ, και ἐπι γης· ἐχων γαρ ἐξουσιαν των ἐν ȣ̓ρανῳ, φησι προσειληφεναι την ἐπι

γης,

ut omnibus commune accipi: ut ejuſmodi ſit quod nobis præcipitur in oratione dicendum, *ſanctificetur nomen tuum, ſicut in cælo & in terra. Adveniat regnum tuum, ſicut in cælo & in terra. Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra.* Nam & nomen Dei ſanctificatum eſt ab iis qui ſunt in cælo, & advenit eis regnum Dei, & in illis facta eſt Dei voluntas. Ea deſunt omnia nobis qui in terra ſumus, adeſſe tamen poſſunt, ſi nos exhibeamus dignos qui de his omnibus a Deo exaudiamur. Quæret aliquis propter illud, *fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra*, quomodo voluntas Dei fiat in cælo, ubi ſunt *ſpiritualia nequitiæ* per quæ *inebriabitur gladius Dei* etiam *in cælo*. Si voluntatem Dei ſic oramus in terra fieri ut in cælo fit, nihil ne pericli eſt ne imprudentes oremus in terra manere etiam ea quæ nobis contraria ſunt, cum illa quoque e cælo veniant, plurimis in terra in vitia prolapſis vi ſpiritualium nequitiæ quæ ſunt in cæleſtibus? Sed qui allegorice cælum accipiens dixerit ipſum eſſe Chriſtum, terram vero eccleſiam (quis enim ita dignus Patre thronus ut Chriſtus? quod ſcabellum pedum Dei, quale eccleſia?) is quæſtionem facile ſolvet, dicens orandum eſſe unicuique eorum qui ex eccleſia ſunt, ut ſic paternam capiat voluntatem quemadmodum Chriſtus capiebat qui venit facere voluntatem patris ſui, & omnem perfecit. Poſſumus enim ei adhærendo unus cum ipſo ſpiritus fieri, & ita ejus capere voluntatem ut quomodo perfecta eſt in cælo, ſic perficiatur & in terra: nam *qui adhæret Domino*, ſecundum Paulum, *unus ſpiritus eſt.* Nec puto contemnendam hanc interpretationem fore ei qui mente illam ſtudioſius revolverit. Si quis tamen ei contradixerit, afferet quod in fine hujus Evangelii poſt reſurrectionem a Domino dicitur undecim diſcipulis: *Data eſt mihi omnis poteſtas ſicut in cælo & in terra.* Cum enim haberet poteſtatem eorum quæ ſunt

γης, των μεν ἐν ȣ̓ρανῳ και προτέρον ὑπο τȣ λογȣ πεφωτισμενων· ἐπι δε τῃ συντελειᾳ τȣ αἰωνος και των ἐπι γης· δια την δεδομενην ἐξȣσιαν τῳ υἱῳ τȣ θεȣ, μιμȣμενων τα ὠν ἐξȣσιαν ὁ σωτηρ ἐλαβεν, ἐν ȣ̓ρανῳ κατορθουμενων. οἱονει ȣ̓ν δια των εὐχων συνεργȣς προς τον πατερα βȣλεται λαβειν τȣς μαθητευομενȣς αὐτῳ, ἱν᾽ ὁμοιως τοις ἐν ȣ̓ρανῳ ὑποτεταγμενοις ἀληθειᾳ και λογῳ τα ἐπι γης διορθωθεντα, την ἐξουσιαν ἡν ἐλαβεν ὡς ἐν ȣ̓ρανῳ και ἐπι γης, εἰς τελος ἀγαγῃ των ἐξουσιαζομενων μακαριον· ὁ δε θελων ȣ̓ρανον εἶναι τον σωτηρα, την δε γην ἐκκλησιαν· τον πρωτοτοκον πασης κτισεως, ᾧ ὁ πατηρ ὡς θρονῳ ἐπαναπαυεται, φασκων εἶναι τον ȣ̓ρανον, εὑρειν τον ἀνθρωπον ὃν ἐνεδυσατο οἰκειωθεντα ἐκεινῃ τῃ δυναμει, δια το τεταπεινωκεναι ἑαυτον, και γενομενον ὑπηκοον μεχρι θανατȣ, λεγειν μετα την ἀναστασιν το· ἐδοθη μοι πασα ἐξουσια ὡς ἐν ȣ̓ρανῳ και ἐπι γης· λαβοντος τȣ κατα τον σωτηρα ἀνθρωπȣ την ἐξȣσιαν των ἐν ȣ̓ρανῳ, οἱον των ἐνυπαρχοντων τῳ μονογενει· ἱνα αὐτῳ κοινωνῃ, ἀνακιρναμενος ἐκεινȣ τῃ θεοτητι, και ἑνουμενος αὐτῳ. μη λυοντος δε πω τȣ δευτερȣ τα ἠπορημενα περι τȣ, πως το θελημα τȣ θεȣ ἐςιν ἐν ȣ̓ρανῳ, των ἐν τοις ἐπουρανιοις πνευματικων της πονηριας ἀντιπαλαιοντων τοις ἐπι γης, ἐκειθεν ἐνεςαι λυειν ȣ̔τως το ζητυμενον· ὁτι ὡσπερ ȣ̓ δια τον τοπον, ἀλλα δια την προαιρεσιν, ὁ ἐτι ὠν ἐπι γης, πολιτευμα ἐχων ἐν ȣ̓ρανοις, και θησαυριζων ἐν ȣ̓ρανῳ, την καρδιαν ἐχων ἐν ȣ̓ρανῳ, την εἰκονα τȣ ἐπουρανιȣ φορων, ȣ̓κετι ἐςιν ἐκ της γης, ȣ̓δε τȣ κατω κοσμȣ, ἀλλ᾽ ἐκ τȣ ȣ̓ρανȣ και τȣ κρειττονος τȣτȣ ȣ̓ρανιȣ κοσμȣ· ȣ̔τως και τα ἐτι ἐν τοις ȣ̓ρανιοις διατριβοντα πνευματικα της πονηριας, το πολιτευμα ἐχοντα ἐπι γης, και δι᾽ ὡν ἀντιπαλαιει ἐπιβȣλευοντα ἀνθρωποις θησαυριζοντα ἐπι γης, εἰκονα τȣ χοϊκȣ φορȣντα, ὁς ἐςιν ἀρχη πλασματος κυριȣ, πεποιημενȣ ἐγκαταπαιζεσθαι ὑπο των ἀγγελων, ȣ̓κ ἐςιν ἐπουρανια, ȣ̓δε ἐν τοις ȣ̓ρανοις δια την μοχθηραν διαθεσιν οἰκει. ἐπαν ȣ̓ν λεγηται, γενηθητω το θελημα σȣ

ὡς

in cælo, accepiſſe ſe præterea ait poteſtatem eorum quæ ſunt in terra: cum ea quæ ſunt in cælis, jam antea ſint a verbo illuminata; in conſummatione autem ſæculi etiam quæ in terra ſunt per datam filio poteſtatem imitentur quæ in cælo perfecta ſunt, & quorum poteſtatem accepit Salvator. Vult ergo per orationem ceu coadjutores ſibi ſumere ad Patrem diſcipulos, ut cum ea quæ in terra ſunt, ad ſimilitudinem directa fuerint eorum quæ in cælis ſubjecta ſunt veritati & verbo, poteſtate quam accepit ſicut in cælo & in terra, illa ad feliciſſimum finem perducat eorum qui in ejus poteſtate ſunt. At qui ſervatorem ipſum cælum eſſe vult, terram autem eccesiam, primogenitum omnis creaturæ in quo veluti ſolio requieſcit pater, dicens eſſe cælum, aſſeret hominem quem induerat ornatum ejus potentia, eo quod humiliarit ſemetipſum & factus ſit obediens uſque ad mortem, poſt reſurrectionem dicere: *Data eſt mihi omnis poteſtas ſicut in cælo & in terra*: cum acceperit qui in Salvatore eſt homo poteſtatem cæleſtium quæ unigenitus habet, ut ei communicet, ejus divintati admixtus, eique unitus. Porro in ſecunda opinione cum nondum ſoluta ſit quæſtio, quomodo voluntas Dei fit in cælo, cum ſpiritualia nequitiæ quæ ſunt in cæleſtibus, iis qui ſunt in terra colluctentur: hinc illa ſic poterit reſolvi: ſicut non propter locum, ſed propter affectum is qui adhuc eſt in terra, ſed converſationem habet in cælis & theſaurizat in cælo cor habens in cælo, imaginemque portat cæleſtis, non amplius de terra eſt neque de mundo inferiori, ſed de cælo & meliore quam iſte eſt, cæleſti mundo: ſic illa quæ in cælis adhuc verſantur ſpiritualia nequitiæ, cum in terra converſationem habeant, colluctando inſidientur hominibus, theſaurizent in terra, portentque imaginem terreni qui *eſt principium formationis Domini, factæ, ut illudatur ab angelis*, non ſunt cæleſtia, neque

ὡς ἐν οὐρανῳ και ἐπι γης, ἐκεινους οὐδε ἐν οὐρανῳ εἰναι λογιστεον, τῳ φρονηματι μετα του πεσοντος ἐξ οὐρανου δικην ἀστραπης πεπτωκοτας. και ταχα λεγων δειν εὐχεσθαι ὁ σωτηρ ἡμων, ἱνα γενηται το θελημα του πατρος ὡς ἐν οὐρανῳ οὑτως και ἐπι γης, οὐ παντως περι των ἐν τοπῳ της γης κελευει γινεσθαι τας εὐχας, ὁπως ὁμοιωθωσι τοις ἐν τοπῳ οὐσιν οὐρανιῳ· ἀλλ᾽ ἐστιν αὐτῳ ἡ προσαξις της εὐχης, βουλομενῳ ὁμοιωθηναι παντα τα ἐπι γης, τουτεστι τα χειρονα και τοις γηινοις ᾠκειωμενα, τοις κρειττοσι και ἐχουσι το πολιτευμα ἐν οὐρανοις, πασι γενομενοις οὐρανῳ. ὁ μεν γαρ ἁμαρτανων, ὁπου ποτ᾽ ἀν ἐστιν ἡ γη, εἰς την συγγενη, ἐαν μη μετανοῃ, ἐσομενος πη· ὁ δε ποιων το θελημα του θεου, και μη παρακουων των σωτηριων πνευματικων νομων, οὐρανος ἐστιν. εἰτε οὐν γη ἐτι ἐσμεν δια την ἁμαρτιαν, εὐχομεθα και ἐφ᾽ ἡμας οὑτω το θελημα διατεινειν διορθωτικως, ὡσπερ ἐφθακεν ἐπι τους προ ἡμων γενομενους οὐρανον, ἡ ὀντας οὐρανον· εἰτε μη γη, ἀλλ᾽ οὐρανος ἠδη λελογισμεθα τῳ θεῳ, ἀξιωσωμεν ἱνα και ἐπι της γης ὁμοιως τῳ οὐρανῳ, λεγω δε ἐπι των χειρονων, πληρωθῃ το θελημα του θεου εἰς την, ἱν᾽ οὑτως εἰπω, οὐρανοποιησιν αὐτης, ὡστε μηκετι ποτε εἰναι γην, ἀλλα παντα γενεσθαι οὐρανον· ἐαν γαρ ὡς ἐν οὐρανῳ, κατα τα ἡρμηνευμενα, το θελημα του θεου οὑτω γενηται και ἐπι γης, ἡ γη οὐ μενει γη· ὡς εἰ λεγοιμι ἐπι ἀλλου παραδειγματος σαφεστερον· ἐαν ὡσπερ γεγενηται το θελημα του θεου ἐπι τους σωφρονας, οὑτω γενηται και ἐπι τους ἀκολαστους, οἱ ἀκολαστοι σωφρονες ἐσονται· ἡ, ὡς γεγενηται το θελημα του θεου ἐπι τους δικαιους, και ἐπι τους ἀδικους, οἱ ἀδικοι δικαιοι ἐσονται. δια τουτο, ἐαν ὡς ἐν οὐρανῳ γεγενηται το θελημα του θεου, γενηται και ἐπι γης, ἐσομεθα παντες οὐρανος· της μη ὠφελουσης σαρκος, και συγγενους αὐτῃ αἱματος, μη δυναμενων κληρονομειν βασιλειαν θεου· κληρονομειν δ᾽ ἀν λεχθησομενων, ἐαν μεταβαλωσιν ἀπο σαρκος,

και

que propter affectum pravum in cælis habitant. Cum ergo dicitur: *Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra*, ne eſſe quidem illi in cælo putandi ſunt qui animi propenſionem cum illo qui cecidit de cælo ſicut fulgur ceciderunt. Forte etiam cùm orandum ait Sevator noſter, ut patris voluntas fiat ſicut in cælo ſic & in terra, non omnino de his qui in terreno loco ſunt, fieri jubet preces, ut eis ſimiles fiant qui in cæleſti ſunt loco: ſed ea mente orationem illam præcipit, ut omnia quæ in terra ſunt, hoc eſt quæ deteriora & magis terrenis affinia, melioribus aſſimilentur quæ habent converſationem in cælis, & omnia cælum fiant. Peccator enim ubicumque tandem ſit, terra eſt, in cognatam terram, niſi pœniteat, aliquando diſſolvendus: qui vero Dei voluntatem facit, nec ſalutares ejus ſpirituales leges negligit, cælum eſt. Sive igitur adhuc terra per peccatum ſumus, oremus in nos etiam ſic ad emendationem noſtram extendi voluntatem divinam, ſicut ad illos jam pertigit qui ante nos cælum facti ſunt, aut ſunt cælum: ſive non terra, ſed cælum jam a Deo reputati ſumus precemur ſicut in cælo ſic & in terra, hoc eſt in deterioribus hominibus impleri voluntatem Dei, ut terra illa cælum, ut ita dicam, fiat; ita ut non ſit amplius uſquam terra, ſed omnia cælum fiant. Si enim ſicut in cælo, juxta hanc interpretationem, ſic & in terra fiat voluntas Dei, terra non manebit terra: ut ſi alio uſus exemplo apertius dicerem: ſi ut voluntas Dei facta eſt in hominibus pudicis, ſic fiat & in impudicis, intemperantes pudici erunt: aut ſi ſicut facta eſt voluntas Dei in juſtis, ſic fiat in injuſtis, injuſti juſti erunt. Ideo ſi ſicut in cælo facta eſt voluntas Dei, fiat & in terra, erimus omnes cælum: *Caro* enim quæ *non prodeſt quidquam*, cognatusque ei *ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt*, poterunt tamen poſſidere, ſi a carne & terra, pul-

και γης, και χου, και αἱματος, ἐπι την ȣ̓ρανιον ȣ̓σιαν.

Τον ἀρτον ἡμων τον ἐπιȣσιον δος ἡμιν σημερον· ἡ ὡς ὁ Λȣκας, τον ἀρτον ἡμων τον ἐπιουσιον διδȣ ἡμιν καθ' ἡμεραν. ἐπει τινες ὑπολαμβανȣσι περι τȣ σωματικȣ ἀρτȣ λεγεσθαι εὐχεσθαι ἡμας, ἀξιον αὐτων την ψευδοδοξιαν δια τȣτων περιελοντας, παραςησαι το ἀληθες περι τȣ ἐπιȣσιȣ ἀρτȣ. λεκτεον ȣ̓ν προς αὐτȣς, ὁτι πως ὁ λεγων δειν αἰτειν ἐπȣρανια και μεγαλα, οὐτε ἐπουρανιȣ ὀντος τȣ εἰς την σαρκα ἡμων ἀναδιδομενȣ ἀρτȣ, οὐτε μεγαλȣ αἰτηματος τȣ περι τȣτȣ ἀξιȣν, ὡσπερει κατ' αὐτȣς ἐπιλαθομενος ὡν ἐδιδαξε, προςαττει περι ἐπιγειȣ και μικρȣ ἐντευξιν ἀναφερειν τῳ πατρι. ἡμεις δε ἑπομενοι αὐτῳ διδασκαλῳ διδασκοντι τα περι τȣ ἀρτȣ, δια πλειονων ταυτα παραθησομεθα. φησιν ἐν τῳ κατα Ιωαννην, προς ἐληλυθοτας εἰς Καφαρναουμ ζητειν αὐτον· ἀμην ἀμην λεγω ὑμιν· ζητειτε με, ȣ̓χ ὁτι εἰδετε σημεια, ἀλλ' ὁτι ἐφαγετε ἐκ των ἀρτων, και ἐχορτασθητε· ὁ γαρ φαγων ἐκ των ὑπο Ιησȣ εὐλογηθεντων ἀρτων, και πληρωθεις αὐτων, μαλλον ζητει καταλαβειν ἀκριβεςερον τον υἱον τȣ Θεȣ, και σπευδει προς αὐτον. διοπερ καλως προςαττει λεγων· ἐργαζεσθαι μη την βρωσιν την ἀπολλυμενην, ἀλλα την βρωσιν την μενουσαν εἰς ζωην αἰωνιον, ἡν ὁ υἱος τȣ ἀνθρωπȣ ὑμιν δωσει. προς ταυτα δε πυθομενων των ἀκȣσαντων, και λεγοντων, τι ποιωμεν, ἱνα ἐργαζωμεθα τα ἐργα τȣ Θεȣ, ἀπεκριθη ὁ Ιησȣς και εἰπεν αὐτοις· τȣτο ἐςι το ἐργον τȣ Θεȣ, ἱνα πιςευητε εἰς ὁν ἀπεςειλεν ἐκεινος. ἀπεςειλε δε ὁ Θεος τον λογον αὐτȣ, και ἰασατο αὐτȣς, ὡς ἐν ψαλμοις γεγραπται, δηλονοτι τȣς νενοσηκοτας· ᾡ λογῳ οἱ πιςευοντες ἐργαζονται τα ἐργα τȣ Θεȣ, ὀντα βρωσιν μενȣσαν εἰς ζωην αἰωνιον· και ὁ πατηρ δε μȣ, φησι, διδωσιν ὑμιν τον ἀρτον ἐκ τȣ ȣ̓ρανȣ τον ἀληθινον· ὁ γαρ ἀρτος τȣ Θεȣ ἐςιν ὁ καταβαινων ἐκ τȣ ȣ̓ρανȣ, και ζωην διδȣς τῳ κοσμῳ. ἀρτος δε ἀληθινος ἐςιν, ὁ τον ἀληθινον τρεφων ἀνθρωπον τον κατ' εἰκονα τȣ Θεȣ πεποιημενον, ᾡ ὁ τραφεις,

vere, & ſanguine, in cæleſtem fuerint mutata ſubſtantiam.

27. *Panem noſtrum ſubſtantialem da nobis hodie*, aut ut Lucas: *Panem noſtrum ſubſtantialem da nobis in diem.* Quoniam exiſtimant aliqui de corporeo pane juberi nos orare, æquum eſt falſa eorum opinione ſublata veram de ſubſtantiali pane ſententiam proponere. Igitur ab eis quærendum eſt quomodo qui dicit petenda eſſe cæleſtia & magna, tamen cum neque cæleſtis ſit is panis qui in carnem noſtram abſumitur, neque magna petitio ſit de illo precari, is quaſi eorum quæ docuit, ſecundum ipſos oblitus, de terreno & parvo preces patri offerri jubeat. Nos vero magiſtrum ipſum ſecuti docentem quæ ad panem pertinent, ea pluribus exponemus. Ait in Evanigelio ſecundum Joannem ad eos qui Capharnaum venerant ut ipſum quærerent: *Amen, amen dico vobis quæritis me, non quia vidiſtis ſigna, ſed quia manducaſtis ex panibus, & ſaturati eſtis.* Qui enim ex his manducavit panibus quibus Jeſus benedixit, iiſque impletus eſt, magis quærit filium Dei perfectius comprehendere, & ad ipſum properat. Quare recte præcipit: *Operamini non cibum qui perit, ſed cibum qui permanet in vitam æternam, quem filius hominis dabit vobis.* Ad hæc cum interrogarent qui audierant, & dicerent: *Quid faciemus ut operemur opera Dei? reſpondit Jeſus, & dixit eis: hoc eſt opus Dei ut credatis in eum quem miſit ille. Miſit* autem Deus *verbum ſuum, & ſanavit eos*, ut in pſalmis ſcriptum eſt, eos ſcilicet qui infirmi fuerant. Illo verbo operantur credentes opera Dei quæ ſunt cibus qui permanet in vitam æternam. Et, *Pater meus*, inquit, *dat vobis panem de cælo verum. Panis enim Dei eſt qui de cælo deſcendit & dat vitam mundo.* Verus autem panis eſt qui verum nutrit hominem, eum qui ad imaginem Dei factus eſt: quo qui alitur, etiam ad ſimilitudinem creatoris efficitur. Quid autem alendæ

και καθ᾽ ὁμοιωσιν τȣ κτισαντος γινεται. τι δε λογȣ τῃ ψυχῃ τροφιμωτερον; ἠ τι της σοφιας τȣ θεȣ τῳ νῳ τȣ χωρȣντος αὐτην τιμιωτερον; τι δε ἀληθειας τῃ λογικῃ φυσει καταλληλοτερον; ἐαν δε τις προς ταυτα ἀνθυποφερῃ, λεγων, μη ἀν αὐτον διδασκειν, ὡς περι ἑτερου ὀντος ἀρτȣ τȣ ἐπιȣσιȣ αἰτειν, ἀκουετω, ὁτι και ἐν τῳ κατα Ιωαννην ὁπȣ μεν ὡς περι ἑτερȣ τινος παρ᾽ αὐτον διαλεγεται, ὁπου δε, ὡς αὐτος ὁ ἀρτος ὠν· ὡς μεν περι ἑτερȣ δια τȣτων· Μωϋσης δεδωκεν ὑμιν τον ἀρτον ἐκ τȣ ȣρανȣ, ȣ τον ἀληθινον, ἀλλ᾽ ὁ πατηρ μȣ διδωσιν ὑμιν τον ἀρτον ἐκ τȣ ȣρανȣ τον ἀληθινον· ὡς δε περι αὐτȣ φησι προς εἰποντας αὐτῳ, παντοτε δος ἡμιν τον ἀρτον τȣτον· ἐγω εἰμι ὁ ἀρτος της ζωης· ὁ ἐρχομενος προς με, οὐ μη πεινασῃ, και ὁ πιστευων εἰς ἐμε, οὐ μη διψησῃ πωποτε. και μετ᾽ ὀλιγα· ἐγω εἰμι ὁ ἀρτος ὁ ἐκ τȣ οὐρανȣ καταβας, ἐαν τις φαγῃ ἐκ τȣτȣ τȣ ἀρτȣ, ζησει εἰς τον αἰωνα, και ὁ ἀρτος δε ὁν ἐγω δωσω, ἡ σαρξ μȣ ἐστιν, ἡν ἐγω δωσω ὑπερ της τȣ κοσμȣ ζωης. ἐπει δε πασα τροφη ἀρτος λεγεται κατα την γραφην, ὡς δηλον ἐκ τȣ περι Μωϋσεως ἀναγεγραφθαι. ἀρτον ȣκ ἐφαγε τεσσαρακοντα ἡμερας, και ὑδωρ ȣκ ἐπιε· ποικιλος δε ἐστι και διαφορος ὁ τροφιμος λογος, ȣ παντων δυναμενων τῃ στερροτητι και εὐτονιᾳ τρεφεσθαι των θειων μαθηματων· δια τȣτο βουλομενος παραστηται ἀθλητικην τελειοτεροις ἁρμοζȣσαν τροφην, φησιν· ὁ ἀρτος δε ὁν ἐγω δωσω, ἡ σαρξ μȣ ἐστιν, ἡν ἐγω δωσω ὑπερ της τȣ κοσμȣ ζωης. και μετ᾽ ὀλιγα· ἐαν μη φαγητε την σαρκα τȣ υἱȣ τȣ ἀνθρωπου, και πινητε αὐτȣ το αἱμα, ȣκ ἐχετε ζωην ἐν ἑαυτοις· ὁ τρωγων μȣ την σαρκα και πινων μȣ το αἱμα, ἐχει ζωην αἰωνιον, και ἐγω ἀναστησω αὐτον ἐν τῃ ἐσχατῃ ἡμερᾳ· ἡ γαρ σαρξ μȣ ἀληθης ἐστι βρωσις, και το πομα μȣ ἀληθης ἐστι ποσις· ὁ τρωγων μȣ την σαρκα, και πινων μȣ το αἱμα ἐν ἐμοι μενει, κἀγω ἐν αὐτῳ. καθως ἀπεστειλε με ὁ ζων πατηρ, κἀγω ζω δια τον πατερα, και ὁ τρωγων με, κἀκεινος ζησει δι᾽ ἐμε. αὐτη δε ἐστιν ἡ ἀληθης βρωσις, σαρξ χριστȣ, ἡτις λογος ȣσα, γεγονε

σαρξ

animæ aptius eſt quam verbum? Quid ſapientia Dei pretioſius menti ejus qui ipſam capiat? Quid rationabili naturæ veritate convenientius? Ad hæc ſi quis objiciat, ſi hæc ita ſe haberent, futurum non fuiſſe ut Chriſtus petendum doceret ſubſtantialem panem quaſi aliquid a ſe diverſum: audiat ille etiam in Evangelio ſecundum Joannem aliquando ut de alio a ſe diverſo loqui; aliquando ita, quaſi ipſe panis ſit. Ac ut de alio quidem loquitur ibi: *Moyſes dedit vobis panem de cælo non verum, ſed pater meus dat vobis panem de cælo verum;* iis vero qui dixerant ad eum: *Semper da nobis panem hunc*, ut de ſe ipſo loquitur: *Ego ſum panis vitæ: qui venit ad me non eſuriet, & qui credit in me, non ſitiet unquam.* Et paulopoſt: *Ego ſum panis qui de cælo deſcendi. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum, & panis quem ego dabo, caro mea eſt quam ego dabo pro mundi vita.* Et quoniam cibus omnis panis dicitur juxta ſcripturam, ut patet ex eo quod de Moyſe ſcriptum eſt: *Panem non comedit quadraginta diebus & aquam non bibit*; varium eſt autem & diverſum verbum quod alere poteſt, cum non omnes poſſint ſoliditate ac firmitate nutriri divinarum diſciplinarum, ideo cum robuſtiorem vellet perfectioribus cibum proponere, ait: *Et panis quem ego dabo caro mea eſt quam ego dabo pro mundi vita.* Et paulopoſt: *Niſi manducaveritis carnem filii hominis & biberitis ejus ſanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem, habet vitam æternam, & ego reſuſcitabo eum in noviſſimo die. Caro enim mea vere eſt cibus & ſanguis meus vere eſt potus: qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem, in me manet & ego in eo. Sicut miſit me vivens pater & ego vivo propter patrem, & qui manducat me & ipſe vivet propter me.* Hic eſt verus cibus caro Chriſti, qui cibus, cum eſſet verbum, factus eſt caro, juxta illud: *Et verbum caro factum eſt;* quando a nobis manducatur, tunc *ha-*

σαρξ κατα το εἰρημενον· και ὁ λογος σαρξ ἐγενετο. ὁτε δε πιωμεν αὐτον, και ἐσκηνωσεν ἐν ἡμιν· ἐπαν δε ἀναδιδωται, πληρουται το· ἐθεασαμεθα την δοξαν αυτου. οὑτος ἐστιν ὁ ἀρτος ὁ ἐκ του οὐρανου καταβας, οὐ καθως ἐφαγον οἱ πατερες, και ἀπεθανον· ὁ τρωγων τουτον τον ἀρτον, ζησει εἰς τον αἰωνα. ὁ δε Παυλος νηπιοις διαλεγομενος και κατα ἀνθρωπον περιπατουσι Κορινθιοις, φησι· γαλα ὑμας ἐποτισα, οὐ βρωμα, οὐπω γαρ ἐδυνασθε, ἀλλ᾽ οὐδε ἐτι νυν δυνασθε· ἐτι γαρ ἐστε σαρκικοι. και ἐν τη προς Εβραιους· και γεγονατε χρειαν ἐχοντες γαλακτος, οὐ στερεας τροφης. πας γαρ ὁ μετεχων γαλακτος ἀπειρος λογου δικαιοσυνης· νηπιος γαρ ἐστι· τελειων δε ἐστιν ἡ στερεα τροφη; των δια την ἑξιν τα αἰσθητηρια γεγυμνασμενα ἐχοντων προς διακρισιν καλου τε και κακου. ἐγω δε ἡγουμαι και το· ὁς μεν πιστευει φαγειν παντα, ὁ δε ἀσθενων λαχανα ἐσθιει· μη περι σωματικων τροφων αὐτω προηγουμενως λεγεσθαι, ἀλλα περι των τρεφοντων την ψυχην λογων θεου· του μεν πιστοτατου και τελειοτατου δυναμενου παντων μεταλαμβανειν, ὁνπερ δηλοι δια του, ὁς μεν πιστευει φαγειν παντα· του δε ἀσθενεστερου, και ἀτελεστερου, ἁπλουστεροις και μη πανυ εὐτονιαν ἐμποιουσι μαθημασιν ἀρκουμενου· ὁντινα αὐτος σημηναι θελων λεγει· ὁ δε ἀσθενων, λαχανα ἐσθιει. και το παρα τω Σολομωντι δε ἐν ταις παροιμιαις λεγομενον, ἡγουμαι διδασκειν ὁτι βελτιων ὁ μη χωρων τα εὐτονωτερα και μειζονα των δογματων δια την ἁπλοτητα, οὐκ ἐσφαλμενα μεντοιγε φρονων, του ἐντρεχεστερου μεν, και ὀξυτερου, και μειζονως ἐπιβαλλοντος τοις πραγμασι, τον δε της εἰρηνης και συμφωνιας των ὁλων λογον μη τρανουντος. ἐχει δε οὑτως αὐτω ἡ λεξις· κρεισσων ξενισμος λαχανων προς φιλιαν και χαριν, ἡ μοσχος ἀποφατνης μετα ἐχθρας· πολλακις γουν ἀπεδεξαμεθα ἰδιωτικην και ἁπλουστεραν μετα εὐσυνειδησιας ἑστιασιν ξενιζομενοι παρα τοις πλεον ἡμιν παρασχειν μη δυναμενοις, ἠπερ λογων ὑψος ἐπαιρομενων κατα της γνωσεως του θεου, μετα πολλης πιθανοτητος ἀλλοτριον καταγγελλον του τον νομον και

τους

bitavit in nobis. Cum autem diſtribuitur, impletur illud: *Et vidimus gloriam ejus. Hic eſt panis qui de cælo deſcendit. Non ſicut manducaverunt patres & mortui ſunt: qui manducat hunc panem, vivet in æternum.* At Paulus Corinthiis loquens parvulis & ſecundum hominem ambulantibus ait: *Lac vobis potum dedi, non eſcam: nondum enim poteratis, ſed nec nunc quidem poteſtis, adhuc enim carnales eſtis.* Et in epiſtola ad Hebræos: *Et facti eſtis quibus lacte opus ſit, non ſolido cibo: omnis enim qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonis juſtitiæ, parvulus enim eſt. Perfectorum autem eſt ſolidus cibus, eorum qui pro conſuetudine exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem boni & mali.* Equidem & illud: *Alius credit ſe manducare omnia; qui autem infirmus eſt, olus manducat,* puto ipſum non de corporeis cibis præcipue dixiſſe, ſed de verbis Dei quibus anima nutritur, cum poſſit fideliſſimus quisque & perfectiſſimus omnia percipere, quem his verbis oſtendit: *Alius credit ſe manducare omnia*; infirmiori autem & imperfectiori ſimpliciora ſufficiant documenta, quæque non omnino firmum efficiant. Eum ut deſignet, ait: *Qui vero infirmus eſt, olus mandncat.* Illud etiam quod a Salomone in Proverbiis dicitur exiſtimo id docere, eum qui præ ſimplicitate firmiora non capit & majora dogmata, non errat tamen in iis quæ ſentit, meliorem eſſe ſolertiore alio & acutiore resque acrius capeſſente, ſed pacis & univerſorum concordiæ rationem non perſpicue intelligente. Sic autem habent verba: *Melior hoſpitalitas cum oleribus ad amicitiam & gratiam, quam vitulus ſaginatus cum inimicitia.* Itaque ſæpe vulgare ſimplexque convivium cum bona conſcientia accepimus ab iis qui amplius nobis præbere non poterant, potius quam ſermonum in Dei ſcientiam inſurgentium ſublimitatem probabilitati magnæ conjunctam & quæ doctrinam a Domini noſtri Jeſu patre qui legem prophetasque dedit, alienam prædicaret. Igitur ne aut ci-

borum

τυς προφητας δεδωκοτος πατρος τυ κυριυ ἡμων Ιησυ δογμα. ἱνα τοινυν μητε δι ἐνδειαν τροφων την ψυχην νοσησωμεν, μητε δια λιμον λογυ κυριυ τῳ θεῳ ἀποθανωμεν, τον ζωντα ἀρτον, ὁςις ὁ αὐτος ἐςι τῳ ἐπιυσιῳ, πειθομενοι τῳ διδασκαλῳ σωτηρι ἡμων, πιςευοντες και βιουντες δεξιωτερον, αἰτωμεν παρα τυ πατρος. τι δε, και το ἐπιουσιον, ἠδη κατανοητεον. πρωτον δε τυτ' ἰςεον, ὁτι ἡ λεξις ἡ, ἐπιουσιον, παρ' ὐδενι των ἑλληνων, ὐτε των σοφων ὠνομαςαι, οὐτε ἐν τῃ των ἰδιωτων συνηθειᾳ τετριπται, ἀλλ' ἐοικε πεπλασθαι ὑπο των εὐαγγελιςων. συνηνεχθησαν γουν ὁ Ματθαιος και ὁ Λυκας περι αὐτης μηδαμως διαφερυσης, αὐτην ἐξηνηνοχοτες. το ὁμοιον δε και ἐπ' ἀλλων οἱ ἑρμηνευοντες τα ἑβραϊκα πεποιηκασι. τις γαρ ποτε ἑλληνων ἐχρησατο τῃ, ἐνωτιζυ, προσηγοριᾳ, ἡ τῃ, ἀκουτισθητι, ἀντι τυ, εἰς τα ὠτα δεξαι, και ἀκυσαι ποιεις; ἰσομοια τῃ ἐπιυσιῳ προσηγορια ἐςι παρα Μωϋσῃ γεγραμμενη, ὑπο θευ εἰρημενη· ὑμεις δε ἐσεσθε μοι λαος περιυσιος. και δοκει μοι ἑκατερα λεξις παρα την ὐσιαν πεποιησθαι· ἡ μεν τον εἰς την ὐσιαν συμβαλλομενον ἀρτον δηλυσα· ἡ δε τον εἰς την ὐσιαν καταγινομενον λαον, και κοινωνυντα αὐτῃ, σημαινυσα. ἡ μεντοι κυριως ὐσια, τοις μεν προηγυμενην την των ἀσωματων ὑποςασιν εἰναι φασκυσι νενομιςαι κατα τα ἀσωματα το εἰναι βεβαιως ἐχοντα, και ὐτε προσθηκην χωρυντα ὐτε ἀφαιρεσιν πασχοντα· τυτο γαρ ἰδιον σωματων, περι ἁ γινεται ἡ αὐξη και ἡ φθισις, παρα το εἰναι αὐτα ῥευςα, δεομενα τυ ὑποςηριζοντος ἐπεισιοντος και τρεφοντος· ὁπερ ἐαν πλειον ἐν καιρῳ ἐπεισιῃ τυ ἀποῤῥεοντος, αὐξησις γινεται· ἐαν δε ἐλαττον, μειωσις. ταχα δε τινα ὐδολως το ἐπεισιον λαμβανοντα, ἐν ἀκρατῳ, ἱν' ὑτως εἰπω, μειωσει γινεται. τοις δε ἐπακολυθητικην αὐτην εἰναι νομιζυσι, προηγυμενην δε την των σωματων, ὁροι αὐτης ὑτοι εἰσιν· ὐσια ἐςιν ἡ πρωτη των ὀντων ὑλη, και ἐξ ἡς τα ὀντα· ἡ των σωματων ὑλη, και ἐξ ἡς τα σωματα· ἡ των σωματων ὑλη, και ἐξ ἡς τα σωματα· ἡ των ὀνομαζομενων, και ἐξ ἡς τα ὀνομαζομενα· ἡ

το

borum indigentia ægrotet anima noſtra, aut fame verbi Domini Deo moriamur, vivum panem qui idem eſt ac ſubſtantialis, magiſtro ſervatori noſtro obſequentes, credentes rectiusque viventes a patre poſtulemus. Jam vero intelligendum eſt quid ſignificet vox *ἐπιούσιος ſubſtantialis*. Ac primum quidem ſciendum eſt vocem illam, *ἐπιούσιον ſubſtantialem*, a nullo græcorum aut ſapientum uſurpari, neque vulgi eſſe conſuetudine tritam: ſed ab Evangeliſtis fictam videri. In ea & Matthæus & Lucas conveniunt eamque nullo diſcrimine efferunt. Simile & in aliis fecerunt qui ſunt hebraica interpretati. Quis enim græcorum unquam voce *ἐνωτίζου* uſus eſt, aut *ἀκουτίσθητι*; pro, *auribus percipe*, aut *audire fac?* Similo *ἐπιουσίῳ* vocabulum a Moyſe ſcriptum eſt a Deo dictum: *vos eritis mihi populus περιούσιος peculiaris*. Ac videtur utraque vox ab *ὀυσία* ſubſtantia efformata eſſe: illa ut panem oſtendat qui in ſubſtantiam noſtram convertatur: hæc, ut populum ſignificet qui circa ſubſtantiam verſetur, eique communicet. Ac ea quidem quæ proprie dicitur ſubſtantia ab iis qui præcipuam eſſe dicunt rerum incorporearum ſubſiſtentiam, penes incorporea eſſe putatur quæ ſuum eſſe fixum habent, nec adjectionem capiunt, diminutionem ve patiuntur: hoc enim corporum proprium eſt in quibus & incrementum eſt & corruptio, cum fluxa ſint, utpote alterius indiga quod ingrediens ſuffulciat & alat: quod quidem, ſi quando amplius eo quod effluxit, accedat, incrementum fit; ſin minus, diminutio. Forte etiam aliqua immiſſum nihil accipiunt, & in merito, ut ita dicam, ſunt decremento. Alii, cum rerum incorporearum ſubſtantiam conſequentem tantum eſſe putent, præcipuam vero rerum corporearum; ſic illam definiunt: ſubſtantia eſt prima rerum materia & ex qua res ſunt: corporum materia & ex qua corpora ſunt: eorum [materia]

το πρωτον ὑποςατον ἀποιον· ἡ το προϋφιςαμενον τοις ȣ̓σιν· ἡ το πασας δεχομενον τας μεταβολας τε και ἀλλοιωσεις, αὐτο δε ἀναλλοιωτον κατα τον ἰδιον λογον· ἡ το ὑπομενον πασαν ἀλλοιωσιν και μεταβολην. κατα τουτȣς δε ἡ ȣ̓σια ἐςιν ἀποιος τε και ἀσχηματιςος κατα τον ἰδιον λογον, ἀλλ' ȣ̓δε μεγεθος ἀποτεταγμενα ἐχȣσα, παση δε ἐγκειται ποιοτητι, καθαπερ ἑτοιμον τι χωριον· ποιοτητας δε διατακτικως λεγȣσι τας ἐνεργειας και τας ποιησεις κοινως, ἐν αἱς εἰναι τας κινησεις και σχεσεις συμβεβηκεν· ȣ̓δε τινος γαρ τουτων κατα τον ἰδιον λογον μετεχειν φασι την ȣ̓σιαν, ἀει δε τινος αὐτων ἀχωριςον εἰναι παθει τινδε, ȣ̓δεν ἡττον και ἐπιδεκτην πασων των τȣ ποιȣντος ἐνεργειων ὡς ἀν ἐκεινο ποιη και μεταβαλλη· ὁ γαρ συνων αὐτη τονος, και δι' ὁλων κεχωρηκως, πασης τε ποιοτητος και των περι αὐτην αἰτιος ἀν οἰκονομιων. δι' ὁλων τε μεταβλητην, και δι' ὁλων διαιρετην λεγȣσιν εἰναι, και πασαν ȣ̓σιαν παση συγχεισθαι δυνασθαι, ἡνωμενην μεντοι. ἐπει δε περι της ȣ̓σιας ζητȣντες, δια τον ἐπιȣσιον ἀρτον, και τον περιȣσιον λαον, εἰς το τα σημαινοντα διακριθηναι της οὐσιας ταυτ' εἰρηκαμεν· ἀρτος δε ἐν τοις προ τȣτων νοητος ἠν, ὁν αἰτειν ἡμας ἐχρην, ἀναγκαιον συγγενη τω ἀρτω την οὐσιαν εἰναι νοειν ἱν' ὡσπερ ὁ σωματικος ἀρτος αναδιδομενος εἰς το τȣ τρεφομενȣ σωμα, χωρει αὐτȣ εἰς την οὐσιαν, ȣ̓τως ὁ ζων, και ἐξ ȣ̓ρανȣ καταβεβηκως ἀρτος ἀναδιδομενος εἰς τον νȣν και την ψυχην, μεταδω της ἰδιας δυναμεως τω ἐμπαρεσχηκοτι ἑαυτον τη ἀπ' αὐτȣ τροφη. και οὑτως ἐςαι ὁν αἰτȣμεν ἀρτον ἐπιȣσιον. και παλιν ὁν τροπον κατα την ποιοτητα της τροφης, ςερεας οὐσης και ἀθληταις ἁρμοζȣσης, ἡ γαλακτωδȣς τινος και λαχανωδȣς, ἐν διαφορω δυναμει ὁ τρεφομενος γινεται· ȣ̓τως ἀκολȣθον ἐςι τȣ λογȣ τȣ θεȣ, ἠτοι ὡς γαλακτος παιδιοις ἁρμοζοντως διδομενȣ, ἡ ὡς λαχανȣ ἀσθενȣσιν ἐπιτηδειως, ἡ ὡς σαρκος ἀγωνιζομενοις, προς ἑκαςον των τρεφομενων κατα την ἀναλογιαν, ᾧ ἐμπαρεσχεν ἑαυτον λογω, τοδε τι, ἡ τοδε δυνασθαι, και τοιονδε ἡ τοιονδε γινεσθαι· ἐςι μεν

τοιγε

quæ nominantur & ex qua ſunt quæ nominantur: aut primum ſubſiſtens, qualitate carens: aut quod præexiſtit rebus: vel quod omnes recipit mutationes & alterationes, cum ſit ipſum invariabile juxta propriam rationem: aut quod omni alterationi & mutationi ſubjacet. Secundum hoc ſubſtantia eſt ſine qualitate, ſine figura juxta propriam ſuam rationem: ſed neque determinatam habet magnitudinem, omni autem qualitati veluti locus præparatus ſubjacet. Vocant autem qualitates extenſiori ſenſu actus & actiones in univerſum quibus & motus & habitus contineri contigit. Negant enim cujusquam horum juxta propriam ſuam rationem participem eſſe ſubſtantiam: ſemper tamen hanc-ce ita affectam eſſe ut ab horum aliquo ſeparari non poſſit: ac nihilominus aptam eſſe quæ omnes efficientis cauſæ actus recipiat. Adeſt enim ei vis quædam univerſa pervadens, quæ & qualitatis omnis & cujuslibet circa eam diſpenſationis cauſa ſit. Eſſe autem per omnia mutabilem & per omnia dividuam affirmant, & quamlibet ſubſtantiam cum qualibet eſſe poſſe, ſcilicet unitam. Quoniam autem de ſubſtantia inquirentes, propter panem ἐπιούσιον ſubſtantialem, & populum περιούσιον peculiarem, ad diſtinguendas ſubſtantiæ varias ſignificationes, hæc diximus, panis vero in ſuperioribus intellectualis erat quem nos petere oporteret: neceſſario ſubſtantia pani cognata intelligenda eſt, ut ſicut corporeus panis in ejus qui nutritur corpus immiſſus, cedit in ipſius ſubſtantiam: ſic panis vivus qui de cælo deſcendit in mentem & animam immiſſus ſuam ei communicet virtutem qui ſe nutriendum ipſi præbuerit. Atque ita erit ille quem petimus, panis ſubſtantialis. Rurſus: quemadmodum juxta alimenti qualitatem, quod aut ſolidum ſit athletisque conveniens, aut lacteum oleribus-ve ſimile, diverſæ ſunt ejus vires qui nutritur; ita etiam conſequens eſt, cum verbum Dei velut lac pueris conve

τοιγε τις νομιζομενη τροφη, οὖσα δηλητηριος, και ἑτερα νοσοποιος, και ἀλλη μηδε ἀναδοθηναι δυναμενη· ἁπερ παντα κατ' ἀναλογιαν μετενεκτεον ἐςι και ἐπι τας διαφορας των νομιζομενων τροφιμων μαθηματων. ἐπιυσιος τοινυν ἀρτος, ὁ τη φυσει τη λογικη καταλληλοτατος, και τη οὐσια αὐτη συγγενης, ὑγειαν ἁμα και εὐεξιαν και ἰσχυν περιποιων τη ψυχη, και της ἰδιας ἀθανασιας (ἀθανατος γαρ ὁ λογος τȣ θεȣ) μεταδιδȣς τω ἐσθιοντι αὐτȣ. οὗτος δη ὁ ἐπιυσιος ἀρτος, ἀλλω ὀνοματι δοκει μοι ἐν τη γραφη ξυλον ζωης ὠνομασθαι, ἐφ' ὁπερ ὁ ἐκτεινας την χειρα, και λαβων ἀπ' αὐτȣ, ζησεται εἰς τον αἰωνα. και τριτω ὀνοματι τȣτο το ξυλον, σοφια τȣ θεȣ ὀνομαζεται παρα τω Σολομωντι δια τȣτων· ξυλον ζωης ἐςι πασι τοις ἀντεχομενοις αὐτης, και τοις ἐπερειδομενοις ὡς ἐπι κυριον, ἀσφαλης. ἐπει δε και οἱ ἀγγελοι σοφια τρεφονται θεȣ, ἀπο της κατα την ἀληθειαν μετα σοφιας θεωριας δυναμȣμενοι προς το τα ἰδια ἐργα ἐπιτελειν, λεγεται ἐν ψαλμοις και τȣς ἀγγελȣς τρεφεσθαι, κοινωνȣντων των ἀνθρωπων τȣ θεȣ, οἱτινες ἑβραιοι προσαγορευονται, τοις ἀγγελοις, και οἱονει και συνεςιων αὐτοις γινομενων. τοιȣτον δε ἐςι το· ἀρτον ἀγγελων ἐφαγεν ανθρωπος. μη γαρ ἐπι τοσȣτον πτωχευσαι ὁ νȣς ἡμων, ὡς οἰηθηναι σωματικȣ τινος ἀρτȣ τȣ ἱςορȣμενȣ οὐρανοθεν ἐπι τȣς ἐξεληλυθοτας την Αἰγυπτον καταβεβηκεναι, τȣς ἀγγελȣς ἀει μεταλαμβανοντας τρεφεσθαι, τȣτȣ αὐτȣ κεκοινωνηκοτων των ἑβραϊων τοις ἀγγελοις, τοις λειτȣργικοις τȣ θεȣ πνευμασιν. ȣκ ἀκαιρον δε ζητȣσιν ἡμιν τον ἐπιȣσιον ἀρτον, και το ξυλον της ζωης, και την σοφιαν τȣ θεȣ, την τε κοινην ἁγιων ἀνθρωπων και ἀγγελων τροφην, ἐπιςησαι και περι των ἐν γενεσει γεγραμμενων τριων ἀνδρων καταχθεντων παρα τω Αβρααμ, και μεταλαβοντων πεφυραμενων τριων μετρων σεμιδαλεως; εἰς ἐγκρυφιων ποιησιν. μηποτε γυμνας τροπικως ταυτα εἰρηται, δυναμενων των ἁγιων μεταδουναι ποτε τροφης νοητης και λογικης ȣ μονον ἀνθρωποις, ἀλλα και θειοτεραις δυναμεσιν, ἡτοι εἰς ὠφελειαν

αὐτων,

niens præbeatur, vel ut olus infirmis aptum, vel ut caro certantibus utilis, unumquemque eorum qui nutriuntur proportione quadam pro ut ſe verbo exhibuit, hoc vel illud efficere, talemque vel talem fieri. Porro alimenta putantur eſſe quædam mortifera, quædam morbos generant, quædam ne ſumi quidem poſſunt: quæ omnia per analogiam transferenda ſunt ad diſciplinarum quæ alere poſſe putantur, varietatem. Subſtantialis ergo panis eſt, qui rationali naturæ convenientiſſimus, ipſiusque ſubſtantiæ affinis, ſanitatem ſimul & bonam habitudinem & vires in anima efficit, immortalitatemque ſuam (eſt enim immortale verbum Dei) comedenti ſe communicat. Hic ſubſtantialis panis alio mihi nomine videtur in ſcripturis vocatus eſſe lignum vitæ in quod *qui miſerit manum ſuam & ſumſerit de eo vivet in æternum.* Tertio etiam nomine lignum hoc ſapientia Dei dicitur apud Salomonem his verbis: *Lignum vitæ eſt omnibus qui complectuntur eam, & qui incumbunt in eam tanquam in Dominum, ſecura.* Jam vero cum angeli quoque divina alantur ſapientia & a contemplatione ſapientiæ & veritati conjuncta vires capiant ad opera ſua propria perficienda, dicuntur in pſalmis etiam angeli nutriri, hominesque Dei qui Hebræi vocantur, communicare angelis & quaſi convictores fieri. Tale illud eſt: *Panem angelorum manducavit homo.* Neque enim adeo mentis inopes eſſe debemus ut arbitremur corporeo quodam pane, qui cælitus ad eos qui Ægypto egreſſi erant cecidiſſe narratur, angelos uti ſemperque eo nutriri, ejusdemque ſimul participes fuiſſe Hebræos cum angelis adminiſtratoriis Dei ſpiritibus. Cum autem quæramus quis ſit ſubſtantialis panis, & lignum vitæ, & ſapientia Dei, & commune ſanctorum hominum angelorumque alimentum, non erit alienum a propoſito ad ea attendere quæ ſunt in Geneſi ſcripta: tres viros ad Abraham delatos eſſe & comediſſe ex commi-

αὐτων, ἢ εἰς ἐπιδειξιν ὧν δεδυνηνται περιποιησαι ἑαυτοῖς τροφιμωτατων· εὐφραινομενων και τρεφομενων ἐν τῃ τοιαυτῃ ἐπιδειξει των ἀγγελων, και ἑτοιμοτερων γινομενων προς το παντι τροπῳ συνεργησαι, και προς το ἑξης συμπνευσαι τῃ πλειονων και μειζονων καταληψει του ἐπι προτεροις παρεσκευασμενου τροφιμοις παθημασιν, εὐφραναντος και, ἳν' ουτως εἰπω, ἀναθρεψαντος αὐτους. ου θαυμαστον δε, εἰ ἀγγελους τρεφει ἀνθρωπος, ὁπου γε και Χριστος ὁμολογει ἑστως παρα την θυραν κρουειν, ἳν' εἰσελθων παρα τον ἀνοιξαντα αὐτῳ δειπνησῃ μετ' αὐτου ἐν των ἐκεινου, μετα ταυτα και αὐτος μεταδωσων των ἰδιων τῳ προτερον ἑστιασαντι κατα την ἰδιαν δυναμιν τον υἱον του θεου. του μεν οὐν ἐπιουσιου ὁ μεταλαμβανων ἀρτου στηριζομενος την καρδιαν, υἱος θεου γινεται· του δε δρακοντος ὁ μετεχων, ουκ ἀλλος ἐστι του νοητου Αἰθιοπος, δια τας του δρακοντος ἀρκυς μεταβαλλων και αὐτος εἰς ὀφιν, ὡστε ὑπο του λογου ὀνειδιζομενον αὐτον, κἂν λεγῃ βαπτιζεσθαι θελειν, ἀκουειν· ὀφεις, γεννηματα ἐχιδνων, τις ὑπεδειξεν ὑμιν φυγειν ἀπο της μελλουσης ὀργης; λεγει δε περι του δρακοντειου σωματος ὑπο των Αἰθιοπων ἐστιωμενου ὁ Δαυιδ ταυτα· συνετριψας τας κεφαλας των δρακοντων ἐπι του ὑδατος, σὺ συνετριψας τας κεφαλας του δρακοντος, ἐδωκας αὐτον βρωμα λαοις τοις Αἰθιοψιν. εἰ δε μη ἀπεμφαινει ουσιωδως ὑφεστωτος του υἱου του θεου, ὑφεστωτος δε και του ἀντικειμενου, ἑκατερον αὐτων τροφην γινεσθαι τουδε, ἢ τουδε, τι ὀκνουμεν παραδεξασθαι, ἐπι τε πασων των δυναμεων κρειττονων και χειρονων, και ἐπι των ἀνθρωπων το δυνασθαι τρεφεσθαι ἀπο παντων τουτων ἑνα ἑκαστον ἡμων; κοινωνειν γουν τῳ ἑκατονταρχῳ Κορνηλιῳ, και τοις ἁμα συναχθεισιν ἐν τῃ Καισαρειᾳ ὁ Πετρος μελλων, μετα δε ταυτα και τοις ἐθνεσι μεταδωσειν των λογων του θεου, ὁρᾳ το τετταρσιν ἀρχαις καθιεμενον ουρανοθεν σκευος, ἐν ᾧ παντα τα τετραποδα, και ἑρπετα, και θηρια της γης, ὁτε και κελευεται ἀναστας θυσαι και φαγειν, προστασσομενος μετα το παραιτουμενον αὐτον εἰρηκεναι, σὺ

οἴδας

ſtis tribus ſatis ſimilæ factos ſubcinericios panes, ne forte hæc non nude, ſed figurate dicta ſint, quod ſancti poſſint ſpiritalem rationalemque cibum communicare non hominibus ſolis, ſed & divinis virtutibus, aut ad ipſorum utilitatem, aut ut oſtendant quæ ſibi comparare potuerunt ad nutriendum aptiſſima. Lætantur ſcilicet & aluntur angeli ejusmodi oſtenſione, paratioresque fiunt ut omnimodo deinceps collaborent & conſpirent quo plura & majora comprehendat is qui prioribus ſibi comparatis altricibus diſciplinis lætificat, &, ut ita dicam, nutrit illos. Neque vero mirum eſt angelos ab homine nutriri, cum etiam Chriſtus fateatur ſe ſtare ad oſtium & pulſare ut intret ad illum qui ſibi aperuerit, & cœnet cum illo ex his quæ ille habet, daturus ipſe poſtea de propriis bonis ei qui prior filium Dei pro facultatibus convivio exceperit. Igitur qui ſubſtantialis panis participatione confirmar cor ſuum, filius Dei efficitur: at qui de dracone comedit, non alius eſt quam ſpiritualis Æthiops, per draconis laqueos mutatus & ipſe in ſerpentem: ut a verbo ſibi exprobrante, etſi baptizari ſe velle dicat, auditurus ſit: *Serpentos, progenies viperarum, quis demonſtravit vobis fugere a ventura ira?* Porro de draconis corpore ab Æthiopibus manducato hæc ait David, *Contriviſti capita draconum in aqua. Tu contriviſti capita draconis: dediſti eum eſcam populis Æthiopibus.* Quod ſi non repugnat cum filius Dei ſubſtantialiter ſubſiſtat, ſubſiſtat & adverſarius, illorum utrumque eſſe alimentum illius aut illius, quid admittere veremur in omnibus poteſtatibus ſive meliores illæ ſint ſive deteriores, & in hominibus etiam, poſſe unumquemque noſtrum his omnibus nutriri? Petrus cum centurioni Cornelio iisque qui ſimul erant Cæſareæ congregati, communicaturus eſſet, gentesque poſtea verborum Dei participes facturus, *vas illud videt quatuor initiis ſubmiſſum de cælo in quo erant*

εἰδὼς ὅτι οὐδεποτε κοινον ἢ ἀκαθαρτον εἰσηλθεν εἰς το στομα μου, μηδενα κοινον ἢ ἀκαθαρτον λεγειν ἀνθρωπον· τῳ τα καθαρθεντα ὑπο θεου μη δειν ὑπο Πετρου κοινουσθαι· φησι γαρ ἡ λεξις· ἃ ὁ θεος ἐκαθαρισε, συ μη κοινου. οὐκουν το καθαρον βρωμα, και το ἀκαθαρτον κατα τον Μωσεως νομον ἐν ὀνομασιαις διακρινομενων πλειονων ζωων, την ἀναφοραν ἐχον ἐπι τα διαφορα ἠθη των λογικων, διδασκει, τουσδε μεν τροφιμους ἡμιν τυγχανειν, τουσδε δε ἐναντιως ἐχειν, ἑως καθαρισας παντας, ποιηση τροφιμους ὁ θεος, ἢ τους ἀπο παντος γενους. τουτων δη οὑτως ἐχοντων, και τοσαυτης διαφορας βρωματων οὐσης, εἱς παρα παντας τους εἰρημενους ἐστιν ὁ ἐπιουσιος ἀρτος, περι οὑ εὐχεσθαι δει, ἱνα ἐκεινου ἀξιωθωμεν, και τρεφομενοι τῳ ἐν ἀρχῃ προς θεον θεῳ λογῳ θεοποιηθωμεν. ἐρει δε τις τον ἐπιουσιον παρα το ἐπιεναι, και ἐσχηματισθαι, ὡστε αἰτειν ἡμας κελευεσθαι τον ἀρτον τον οἰκειον του μελλοντος αἰωνος, ἱνα προλαβων αὐτον ὁ θεος ἠδη ἡμιν δωρησηται, ὡστε το οἱονει αὐριον δοθησομενον, σημερον ἡμιν δοθηναι· σημερον μεν του ἐνεστωτος αἰωνος λαμβανομενου, αὐριον δε του μελλοντος. ἀλλα βελτιονος οὐσης της προτερας ἐκδοχης, ὁσον ἐπ' ἐμοι κριτῃ, το περι της σημερον παρα τῳ Ματθαιῳ τουτοις προσκειμενον, ἢ το καθ' ἡμεραν παρα τῳ Λουκᾳ γεγραμμενον ἐξετασωμεν. ἐθος δε πολλαχου των γραφων τον παντα αἰωνα σημερον καλεισθαι, ὡσπερ ἐν τῳ· οὑτος πατηρ Μωαβιτων ἑως της σημερον ἡμερας· και· οὑτος πατηρ Αμμανιτων ἑως της σημερον ἡμερας· και· ἐφημισθη ὁ λογος οὑτος παρα Ιουδαιοις ἑως της σημερον· και ἐν τοις ψαλμοις· σημερον ἐαν της φωνης αὐτου ἀκουσητε, μη σκληρυνητε τας καρδιας ὑμων· ἐν δε τῳ Ιησου σαφεστατα οὑτω τουτο εἰρηται· μη ἀποστητε ἀπο κυριου ἐν ταις σημερον ἡμεραις. εἰ δε σημερον ὁ πας οὑτος αἰων, μηποτε ὁ χθες ὁ παρεληλυθως ἐστιν αἰων. τουτο δε ἐν ψαλμοις, και παρα τῳ Παυλῳ ἐν τῃ προς Εβραιους λεγειν ὑπειληφαμεν· ἐν ψαλμοις οὑτως, χιλια ἐτη ἐν ὀφθαλμοις σου, ὡσει ἡμερα ἡ ἐχθες, ἡτις διηλθεν· ἡτις ποτε ἐστιν ἡ διαβοητος χιλιονταετηρις,

ἡ ὁμοιω-

omnia quadrupedia & ſerpentia & beſtiæ terræ: quando & jubetur ſurgere & occidere & manducare; cumque abnuiſſet & dixiſſet: *Tu ſcis quia commune aut immundum numquam introivit in os meum*, præceptum eſt ei neminem communem aut immundum dicere hominem: eo quod quæ purificaſſet Deus, communia dicere Petrus non deberet. Ait enim textus: *Quod Deus purificavit, tu commune ne dixeris.* Cibi igitur mundi & immundi qui juxta legem Moyſis plurimorum nominibus animalium diſtinguntur, & ad varios referuntur rationalium animalium mores, docent alios utiles eſſe nobis cibos, alios contra, donec omnes aut ſaltem aliquos ex omni genere purificaverit Deus, utileſque fecerit. Quæ cum ita ſe habeant, tantaque ſit ciborum varietas, unus eſt præter enumeratos omnes ſubſtantialis panis, de quo orandum eſt ut eo digni efficiamur, verboque illo nutriti quod in principio apud Deum erat Deus, in Deum transformemur. Dicet aliquis ἐπιούσιον ab ἐπιέναι *accedere* formatum eſſe, ita ut petere jubeamur proprium futuri ſæculi panem, ut per anticipationem nobis illum Deus jam largiatur; deturque hodie quod veluti cras dandum erat: hodie enim pro ſæculo præſenti accipi, cras pro futuro. Sed cum prior acceptio me quidem judice melior ſit, expendamus illud *hodie* quod apud Matthæum his adjicitur, aut quod apud Lucam ſcriptum eſt: *in diem.* Mos eſt ſcripturæ multis in locis ævum omne *hodie* vocare, ut in illo: *Iſte eſt pater Moabitarum uſque in hodiernum diem.* Et: *Hic eſt pater Ammanitarum uſque in hodiernum diem.* Item: *Divulgatum eſt verbum iſtud apud Judæos, uſque in hodiernum diem.* Item in pſalmis: *Hodie ſi vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda veſtra.* In Joſue autem id apertiſſime dicitur hoc modo: *Ne recedatis a Domino hodiernis diebus.* Quod ſi *hodie* totum hoc ſæculum eſt: forſan heri ſæculum eſt præteritum: hoc autem

ἢ ὁμοιουται τῃ ἐχθὲς ἡμερᾳ διαφερουσῃ της σημερον. παρα δὲ τῳ ἀποςολῳ γεγραπται· Ιησους Χριςος χθες και σημερον ὁ αὐτος και εἰς τους αἰωνας. και οὐδεν θαυμαςον, τῳ θεῳ τον ὁλον αἰωνα της παῤ ἡμιν μιας ἡμερας διαςηματι λογον λεγειν, ἐγω δ' οἶμαι ὁτι και ἐλαττονος. και ἐξεταςεον, εἰ ἐπι αἰωνας ἀναφερονται οἱ λογοι των κατα τας ἡμερας, ἢ μηνας, ἢ καιρους, ἢ ἐνιαυτους ἀναγεγραμμενων ἑορτων, ἢ πανηγυρεων· εἰ γαρ σκιαν ἐχει ὁ νομος των μελλοντων, ἀναγκη τα πολλα σαββατα πολλων τινων ἡμερων εἶναι σκιας, και τας νουμηνιας δια χρονικων διαςηματων ἐνιςασθαι, οὐκ οἶδα ὑπο ποιας σεληνης συνοδευουσης τινι ἡλιῳ ἐπιτελουμενας. εἰ δε και πρωτος μην, και δεκατη ἡμερα ἑως τεσσαρεσκαιδεκατης, και των ἀζυμων ἑορτη ἀπο τεσσαρεσκαιδεκατης ἑως μιας και εἰκαδος, σκιαν περιεχει μελλοντων, τις σοφος και ἐπι τοσουτον θεῳ φιλος, ὡς πλειονων μηνων τον πρωτον ἰδειν και την δεκατην αὐτου ἡμεραν, και τα ἑξης; τι δε με δει λεγειν περι της ἑορτης των ἑπτα ἑβδομαδων ἡμερων, και περι του ἑβδομου μηνος, οὗ ἡ νεομηνια ἡμερα σαλπιγγων ἐςι, τῃ δε δεκατῃ ἡμερα ἱλασμου, τῳ μονῳ νομοθετησαντι αὐτα θεῳ ἐγνωσμενων; τις δε ἐπι τοσουτον τον Χριςου κεχωρηκε νουν, ὡς τους ἑβδομους ἐνιαυτους της ἐλευθεριας των ἑβραϊων οἰκετων, και της ἀφεσεως των χρεων, ἀνεσεως τε ἀπο γεωργιας της ἁγιας γης ἐκλαβειν; ἐςι δε τις και ἀνωτερω της δια ἑπτα ἐτων ἑορτης ὁ καλουμενος Ιωβηλαιος· ὁντινα κἂν ἐπι ποσον φανταςθηναι εἰναι τι τρανως, ἢ τους ἐν αὐτῳ νομους πληρωθησομενους ἀληθινους, οὐδενος ἐςι των την πατρικην βουλην περι της ἐν ἁπασι τοις αἰωσι διαταξεως κατα τα ἀνεξερευνητα αὐτου κριματα, και τας ἀνεξιχνιαςους αὐτου ὁδους τεθεωρηκοτος. πολλακις δε μοι ἐπηλθεν ἀπορειν συγκρουοντι δυο λεξεις ἀποςολικας, πως συντελεια αἰωνων ἐςιν, ἐφ' ᾗ ἁπαξ εἰς ἀθετησιν των ἁμαρτιων Ιησους πεφανερωται, εἰ μελλουσιν εἶναι αἰωνες μετα τουτον ἐπερχομενοι· ἐχουσι δε αἱ λεξεις αὐτου οὑτως· ἐν μεν τῃ προς Εβραιους· νυνι δε ἁπαξ ἐπι συντελεια

των

& in pſalmis & apud Paulum in epiſtola ad Hebræos dici ſuſpicamur: in pſalmis, ſic: *Mille anni in oculis tuis, tanquam dies heſterna, quæ præteriit*: quod eſt illud celebre annorum milliare, comparaturque diei heſternæ ab hodierna diſtinctæ. Apud Apoſtolum autem ſcriptum eſt: *Jeſus Chriſtus heri & hodie; ipſe & in ſæcula.* Nec mirum Deo ſæculum integrum unius noſtrarum dierum ſpatio computari, equidem & minori arbitror. Examinandum etiam eſt an ad ſæcula referantur quæ de feſtis & cœtibus dicuntur per dies & menſes & tempora & annos deſcriptis. Si enim umbram habet lex futurorum, neceſſe eſt multa illa ſabbata multorum eſſe dierum umbram, & novilunia certis temporum intervallis recurrere, lunæ neſcio qualis cum quodam ſolo conjunctione. Si vero & primus menſis, & decima ejus dies usque ad decimam quartam, & azymorum feſtum a decima quarta ad vigeſimam primam umbram continet futurorum: quis ita ſapiens & Deo amicus eſt ut plurimorum menſium primum videat, & ejus decimam diem, & quæ ſequuntur? Quid vero me dicere neceſſe eſt de feſto ſeptem hebdomadarum dierum, & de menſe ſeptimo, cujus novilunium dies eſt tubarum; dies autem decima, dies eſt propitiationis: quæ ſoli nota ſunt illi qui ea ſanxit Deo? Quis eo uſque Dei mentem cepit, ut ſeptem annos libertatis Hebræorum ſervorum, remiſſionis æris alieni, vacationisque a terræ ſanctæ cultura percipiat? Eſt etiam ſupra ſeptem annorum feſtum, is qui dicitur jubileus: de quo etiam utcumque ſpeciem ſibi effingere perſpicuam, aut ejus leges quomodo vere implendæ ſint intelligere, nullius eſt præter eum qui patris voluntatem de omnium diſpoſitione ſæculorum juxta inſcrutabilia ejus judicia & inveſtigabiles vias contemplatus ſit. Sæpe mihi oborta dubitatio eſt duos Apoſtoli textus conferenti, quomodo coſummatio

των αἰωνων εἰς ἀθετησιν των ἁμαρτιων δια της θυσιας αὐτυ πεφανερωται· ἐν δε τη προς Εφεσιυς· ἱνα ἐνδειξηται ἐν τοις αἰωσι τοις ἐπερχομενοις, το ὑπερβαλλον πληθος της χαριτος αὐτυ ἐν χρηςοτητι ἐφ᾽ ἡμας. και περι τηλικυτων ςοχαζομενος, νομιζω ὁτι ὡσπερ συντελεια τυ ἐνιαυτυ ὁ τελευταιος ἐςι μην μεθ᾽ ὁν ἀρχη μηνος ἑτερου ἐνιςαται· ὑτω μηποτε πλειονων αἰωνων οἱονει ἐνιαυτον αἰωνων συμπληρουντων, συντελεια ἐςιν ὁ ἐνεςως αἰων, μεθ᾽ ὁν μελλοντες τινες αἰωνες ἐνςησονται, ὠν ἀρχη ἐςιν ὁ μελλων, και ἐν ἐκεινοις τοις μελλυσιν ἐνδειξεται ὁ θεος τον πλυτον της χαριτος αὐτυ ἐν χρηςοτητι· τυ ἁμαρτωλοτατυ και εἰς το ἁγιον πνευμα δυσφημησαντος, κρατυμενου παρα της ἁμαρτιας ἐν ὁλω ἐνεςωτι αἰωνι, και ἀρχηθεν μεχρι τελους τω μελλοντι μετα ταυτα ὐκ οἰδ᾽ ὁπως οἰκονομησομενυ. ταυτα τοινυν ὁ ἰδων, και τη διανοια αἰωνων ἑβδομαδα, ἱνα σαββατισμον τινα ἁγιον θεωρηση, ἐννοησας, και αἰωνων μηνα, ἱνα την ἁγιαν τυ θευ ἰδη νουμηνιαν· και αἰωνων ἐνιαυτον, ἱνα συνιδητας τυ ἐνιαυτυ τε ἑορτας, ὁτε δει παν ἀρσενικον ἐνωπιον φαινεσθαι κυριυ θευ· και τηλικυτων αἰωνων τυς ἀναλογον ἐνιαυτυς, ἱνα το ἑβδομον ἁγιον ἐτος καταλαμβανη· και αἰωνων ἑβδοματικυς ἑπτα, ὁπως ὑμνηση τον τηλικαυτα νομοθετησαντα, ἐξετασας, πως δυναται μικρολογησαι περι τυ ἐλαχιςου μοριου ὡρας της τυ τηλικουτυ αἰωνος ἡμερας, και ὐχι παντα ποιησει, ἱνα ἀπο της ἐνταυτα παρασκευης ἀξιος γενομενος τυ τυχειν τυ ἐπιυσιυ ἀρτυ ἐν τη σημερον ἡμερα, λαβη αὐτον και καθ᾽ ἡμεραν; ἠδη σαφυς ἐκ των προειρημενων γινομενυ, τυ καθ᾽ ἡμεραν· τω γαρ ἐξ ἀπειρων ἐπ᾽ ἀπειρον ὀντι θεω, ὐ μονον περι της σημερον, ἀλλα και πας τυ καθ᾽ ἡμεραν ὁ σημερον εὐχομενος, ἀπο τυ δυνατυ δωρησασθαι ὑπερ ἐκ περισσυ ὠν αἰτουμεθα ἠ νοϰμεν, λαβειν οἱος τε ἐςαι, ἱν᾽ ουτως ὑπερβολικως εἰπω, και τα ὑπερ ἁ ὀφθαλμος ὐκ εἰδε, και

τα

ſæculorum ſit in qua ſemel ad deſtitutionem peccati Jeſus apparuit, ſi futura ſunt ſæcula poſt hoc ventura. Hæc vero ſunt ipſius verba, in epiſtola quidem ad Hebræos: *Nunc autem ſemel in conſummatione ſæculorum ad deſtitutionem peccati, per hoſtiam ſuam apparuit;* in epiſtola autem ad Epheſios: *Ut oſtenderet in ſæculis ſupervenientibus abundantes divitias gratiæ ſuæ in bonitate ſuper nos.* De tantis itaque rebus ſic conjicio: ut anni conſummatio menſis ultimus eſt poſt quem inſtat initium alterius menſis; ſic fortaſſe cum plurima ſæcula veluti annum ſæculorum impleverint, conſummatio eſt præſens ſæculum, poſt quod futura quædam inſtabunt ſæcula, quorum principium ſit futurum ſæculum; & in futuris illis oſtendet Deus divitias gratiæ ſuæ in bonitate: ita ut ſummus ille peccator & in Spiritum ſanctum blaſphemus per totum hoc præſens ſæculum a peccato detineatur, & poſt hæc in futuro ab initio ad finem ſit neſcio quomodo tractandus. Hæc qui viderit, & hebdomadam ſæculorum mente conceperit, ut ſanctum quoddam ſabbatum contempletur; & ſæculorum menſem, ut ſanctum Dei novilunium videat; & ſæculorum annum, ut etiam anni feſta perſpiciat, quibus oportet *omne maſculinum* apparere *in conſpectu Domini Dei:* & talibus ſæculis proportionales annos, ut ſeptimum ſanctum annum percipiat; denique cum ſeptenarios ſeptem annos ſæculorum exquiſierit quo magis eum collaudet qui tam mirabiles poſuit leges: quomodo poteſt turpiter circa minimam horæ particulam unius diei ejusmodi ſæculi occupari, & non quidvis faciet ut, cum hic recte præparatus, & dignus factus erit qui ſubſtantialem panem hodierna die conſequatur, accipiat & *in diem?* Jam enim ex prædictis apertum eſt quid ſit *in diem.* Qui enim hodierna die Deum qui ex infinitis in infinitum exiſtit, non tantum precatur ut hodie, ſed & *in diem* accipiat, is ab eo *qui potens eſt* dare *ſu-*

τα ὑπερ ἃ οὖς οὐκ ἤκουσε, και τα ὑπερ ἃ ἐπι καρδιαν ἀνθρωπου οὐκ ἀνεβη. και ταυτα δε μοι δοκει ἀναγκαιοτατα ἐξητασθαι, ἱνα το τε σημερον νοηθῃ, και το καθ᾽ ἡμεραν, ὁτε τον ἐπιουσιον ἀρτον δοθηναι ἡμιν ἀπο πατρος αὐτου εὐχομεθα. εἰ και τελευταιον δε βιβλιον προτερον ἐξετασομεν, το ἡμων· ἐπει λεγεται οὐχι τον ἀρτον ἡμων τον ἐπιουσιον δος ἡμιν σημερον, ἀλλα, τον ἀρτον ἡμων τον ἐπιουσιον διδου ἡμιν καθ᾽ ἡμεραν. ὁμως τε ἐξεταστεον πως ἡμων ἐστιν ὁ ἀρτος οὑτος. διδασκει δη ὁ ἀποστολος ὁτι, εἰτε ζωη, εἰτε θανατος, εἰτε μελλοντα, παντα των ἁγιων ἐστιν· οὐκ ἀναγκαιον ἐπι του παροντος λεγειν.

Και ἀφες ἡμιν τα ὀφειληματα ἡμων, ὡς και ἡμεις ἀφηκαμεν τοις ὀφειλεταις ἡμων· ἡ ὡς ὁ Λουκας· και ἀφες ἡμιν τας ἁμαρτιας ἡμων, και γαρ αὐτοι ἀφηκαμεν παντι ὀφειλοντι ἡμιν. περι των ὀφειληματων και ὁ ἀποστολος λεγει· ἀποδοτε πασι τας ὀφειλας· τῳ τον φορον, τον φορον, τῳ τον φοβον, τον φοβον, τῳ το τελος, το τελος, τῳ την τιμην, την τιμην· μηδενι μηδεν ὀφειλετε, εἰ μη το ἀλληλους ἀγαπᾳν. ὀφειλομεν τοιγαρουν ἐχοντες τινα καθηκοντα οὐ μονον ἐν τῃ δοσει, ἀλλα και λογῳ προσηνει, και τοισδε τισι τοις ἐργοις· ἀλλα και διαθεσιν τινα τοιανδε ὀφειλομεν ἐχειν προς αὐτους. ταυτα δη ὀφειλοντες, ἠτοι ἀποδιδομεν δια του ἐπιτελειν τα προσατσομενα ὑπο του θειου νομου, ἡ τῳ καταφρονειν του ὑγιους λογου, μη ἀποδιδοντες μενομεν ἐν τῳ ὀφειλειν. το παραπλησιον δε νοητεον ἐν τοις προς τους ἀδελφους ὀφειλημασι, τους τε κατα τον της θεοσεβειας λογον ἐν χριστῳ ἡμιν συναναγεγεννημενους, και τους ὁμομητριους ἡ ὁμοπατριους ἡμιν. ἐστι τις και προς πολιτας ὀφειλη, και ἀλλη κοινη προς παντας ἀνθρωπους, ἰδια μεν ξενους, ἰδια δε και ἡλικιαν πατερων ἐχοντας· και ἀλλη προς τινας, οὓς εὐλογον ὡς υἱους ἡ ὡς ἀδελφους τιμᾳν. ὁ οὖν τα ὀφειλομενα

ἀδελ-

perabundanter quam petimus aut intelligimus, accipere poterit, ut ſic hyperbolice dicam, etiam ſuperiora iis, quæ *oculus non vidit*, & ſuperiora iis, quæ *auris non audivit* & ſuperiora iis, quæ *in cor hominis non aſcenderunt*. Hæc mihi neceſſario excutienda viſa ſunt, ut intelligeretur, quid ſit *hodie* & quid ſit *in diem*, quando ſubſtantialem nobis panem oramus ab ipſius patre dari. Quamquam autem juxta poſterius Evangelium antea expenderimus vocem *noſtrum*, ubi dicitur non *panem noſtrum ſubſtantialem da nobis hodie*, ſed *panem noſtrum ſubſtantialem da nobis in diem*: tamen inquirendum etiam eſt quomodo noſter ſit hic panis. Docet autem Apoſtolus, *ſive vitam*, *ſive mortem*, *ſive præſentia*, *ſive futura*, *omnia* ſanctorum eſſe. De quo non eſt neceſſe nunc dicere.

28. *Et dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris.* Aut ut Lucas: *Et dimitte nobis peccata noſtra, ſi quidem & ipſi dimittimus omni debenti nobis.* De debitis Apoſtolus etiam ait: *Reddite omnibus debita; cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quidquam debeatis, niſi ut invicem diligatis.* Debemus igitur, habemusque implenda officia quædam, non dando ſolum, ſed & benigne loquendo, ac certis quibusdam agendis. Quin & certo quodammodo affecti in alios eſſe debemus: quæ debita aut reddimus implentes quæ divina lege præſcripta ſunt: aut contemta ſana ratione non reddimus, manemusque debitores. Simili modo æſtimanda ſunt quæ fratribus debemus, & iis qui per religionis verba nobiscum ſunt in Chriſto regenerati, ac iis qui eadem ac nos matre vel eodem patre geniti. Eſt aliquod etiam erga cives debitum, item aliud erga homines omnes commune; proprium item in hoſpites; proprium in eos, qui parentum ætatem habent: aliud in quosdam quos æquum eſt ut filios aut ut fratres honore proſe-

ἀδελφοις ἐπιτελεισθαι μη ποιων, μενει ὀφειλετης ὢν μη πεποιηκεν. οὑτως δε, ει και ἀνθρωποις ἀπο του φιλανθρωπου της σοφιας πνευματος ἐπιβαλλοντων τινων ἀφ' ἡμων ἐλλειποιμεν, πλειων γινεται ἡ ὀφειλη. ἀλλα και ἐν τοις εἰς ἡμας αὐτους, ὀφειλομεν τῳ μεν σωματι οὑτωσι χρησθαι, οὐχι εἰς το κατατριβειν σαρκας σωματος δια της φιληδονιας· ὀφειλομεν δε και τη ψυχη τηνδε την ἐπιμελειαν προσαγειν, και του νου της ὀξυτητος προνοιαν ποιεισθαι, τουτε λογου, ἱν' ἀκεντρος και ὠφελιμος ᾖ, και μηδαμως ἀργος· ἐπαν δη και τα εἰς ἡμας ὑφ' ἡμων αὐτων ὀφειλομενα μη πραττωμεν, βαρυτερον ἡμιν το ὀφλημα γινεται· και ἐπι τουτοις πασι, το ὑπερ παντα ποιημα και πλασμα ὀντες του θεου, ὀφειλομεν τινα διαθεσιν σωζειν προς αὐτον, και ἀγαπην την ἐξ ὁλης καρδιας, και ἐξ ὁλης ἰσχυος, και ἐξ ὁλης διανοιας· ἁτινα ἐαν μη κατορθωσωμεν, ὀφειλεται μενομεν θεου, ἁμαρτανοντες εἰς κυριον, και τις ἐπι τουτοις εὐξεται περι ἡμων; ἐαν γαρ ἁμαρτανων ἁμαρτη ἀνηρ εἰς ἀνδρα, και προσευξηται περι αὐτου· ἐαν εἰς κυριον ἁμαρτη, τις προσευξεται περι αὐτου; ὡς φησιν ἐν τη προτη των βασιλειων ὁ Ηλει· ἀλλα και χριστου ὠνησαμενου ἡμας τῳ ἰδιῳ αἱματι ὀφειλεται ἐσμεν, ὁσπερ και πας οἰκετης του ὠνησαμενου ἐστιν ὀφειλετης του τοσουδε δοθεντος ὑπερ αὐτου χρηματος. ἐστι τις ἡμιν και προς το ἁγιον πνευμα ὀφειλη ἀποδιδομενη, ὁτε ου λυπουμεν αὐτο, ἐν ᾧ ἐσφραγισθημεν εἰς ἡμεραν ἀπολυτρωσεως. και μη λυπουντες αὐτο, φερομεν τους καρπους οὑς ἀπαιτουμεθα, συνοντος αὐτου ἡμιν και ζωοποιουντος ἡμων την ψυχην. ει και μη ἰσμεν δε ἐπιμελως, τις ὁ ἑκαστου ἡμων ἀγγελος βλεπων του ἐν οὐρανοις πατρος το προσωπον, ἀλλα φανερον γε ἐπισκοπησαντι ἑκαστῳ ἡμων γινεται, ὁτι κἀκεινῳ ὀφειλεται τινων ἐσμεν. ει δε και ἐν θεατρῳ ἐσμεν κοσμου, και ἀγγελων, και ἀνθρωπων, ἰστεον ὁτι ὡσπερ ὁ ἐν θεατρῳ ὀφειλετης ἐστι του ταδε τινα εἰπειν ἡ ποιησαι ἐν ὀψει των θεατων, ἁπερ μη πραξας τις, ὡς το παν ὑβρισας θεατρον, κολαζεται· οὑτως και ἡμεις τῳ ὁλῳ κοσμῳ, και τοις πασιν ἀγγελοις, τῳ τε

των

qui. Igitur qui ea non facit quæ in fratres implenda ſunt, debitor manet eorum, quæ prætermiſit: ſimiliter ſi deſimus hominibus in iis, quæ per humaniſſimum ſapientiæ ſpiritum a nobis obvenire illis decet, majus fit debitum. Quin & in iis quæ ad nos pertinent, debemus corpore quidem ſic uti, nec carnes ejus voluptatis ſtudio conterere: debemus vero animæ certam curam impendere, & mentis acrimoniæ attendere, nec-non ſermoni, ut aculeo careat, & utilis ſit, & nullatenus otioſum: quæ a nobis ipſis nobis debita ſi non agimus, gravius fit debitum. Præterea, cum omnium longe maximum Dei opus ſimus & figmentum, certum in illum affectum ſervare charitatemque ex toto corde, & ex totis viribus, & ex tota mente debemus: quæ ni præſtiterimus, debitores Dei manemus peccantes in Dominum. Et quis de his orabit pro nobis? *Si enim peccans peccaverit vir in virum; & orabit pro eo. Si in Dominum peccaverit, quis orabit pro eo?* ut in primo regum ait Heli. Chriſti enim qui proprio nos redemit ſanguine, debitores ſumus, quemadmodum ſervus quilibet debitor eſt emtoris, qui tantum pro ipſo pecuniæ dedit. Eſt & in Spiritum ſanctum debitum aliquod noſtrum quod tunc reddimus, cum eum *non contriſtamus in quo ſignati ſumus in diem redemtionis*, eumque non contriſtantes, ferimus requiſitos a nobis fructus, ipſo adjuvante & animam noſtram vivificante. Porro etſi accurate non ſcimus, quis uniuſcujusque noſtrum angelus ſit ſemper videns faciem patris qui in cælis eſt, illud tamen conſideranti cuiqui manifeſtum eſt, illi quoque debitores nos eſſe. Item ſi ſpectaculum ſumus mundo & angelis & hominibus, ſciendum eſt ſicut qui ſpectandus prodit, tenetur hæc & illa dicere aut facere in ſpectatorum oculis, quæ ni fecerit, pœnas dat velut in omne theatrum contumelioſus: ſic & nos univerſo mundo, omnibus angelis,

των ἀνθρωπων γενει ὀφειλομεν ταυτα, ἁ βουληθεντες ἀπο της σοφιας μαθησομεθα. χωρις δε τουτων καθολικωτερων ὀντων, ἐστι τις χηρας προνοουμενης ὑπο της ἐκκλησιας ὀφειλη, και ἑτερα διακονου, και ἀλλη πρεσβυτερου, και ἐπισκοπου δε ὀφειλη βαρυτατη ἐστιν ἀπαιτουμενη ὑπο του της ὁλης ἐκκλησιας σωτηρος, και ἐκδικουμενη εἰ μη ἀποδιδωτο. ἠδη δε ὁ ἀποστολος ὀφειλην τινα κοινην ὀνομασεν ἀνδρος και γυναικος, λεγων· τῃ γυναικι ὁ ἀνηρ την ὀφειλην ἀποδιδοτω, ὁμοιως και ἡ γυνη τῳ ἀνδρι. και ἐπιφερει· μη ἀποστερειτε ἀλληλους· και τι με δει λεγειν, παρον τα ἑαυτων ἀναλεγεσθαι ἐκ των εἰρημενων του ἐντυγχαινοντος τηδε τῃ γραφῃ, ὁσα ὀφειλοντες, ἠτοι μη ἀποδιδοντες κατασχεθησομεθα, ἠ ἀποδιδοντες ἐλευθερωθησομεθα; πλην οὐκ ἐστιν ἐν τῳ βιῳ ὀντα, πασης ὡρας νυκτος και ἡμερας μη ὀφειλειν. ἀλλ᾽ ἐν τῳ ὀφειλειν, ἠτοι ἀποδιδωσι τις, ἠ ἀποστερει την ὀφειλην· και δυνατον γε ἐν τῳ βιῳ ἀποδιδοναι, δυνατον δε και ἀποστερειν· και τινες μεν οὐδενι ὀφειλουσιν οὐδεν, τινες δε τα πλειστα ἀποτιννυντες ὀλιγα ἀποδιδοντες, τα πλειονα ὀφειλουσι, και ταχα ἐστιν ὁ μηδεν ἀποδιδους, ἀλλα παντα ὀφειλων. και ὁ ἀποδιδους μεντοιγε παντα ὡστε μηδεν ὀφειλειν, χρονῳ ποτε τουτο κατορθοι, δεομενος ἀφεσεως περι των προτερων ὀφειλων, ἡς τινος ἀφεσεως εὐλογως δυναται τυχειν ὁ φιλοτιμησαμενος ἀπο τινος χρονου τοιουτος γενεσθαι, ὡστε μηδεν ὀφειλειν των ἐπιβαλλοντων ὡς οὐκ ἀποδιδομενοις· αὑται δε αἱ παρανομοι ἐνεργειαι ἐν τῳ ἡγεμονικῳ τυπουμεναι, το καθ᾽ ἡμων γινονται χειρογραφον, ἀφ᾽ οὑ δικασθησομεθα, δικην βιβλων των ὑπο παντων, ἱν᾽ οὑτως εἰπω, κεχειρογραφημενων, προαχθησομενων, ὁτε παντες παραστησομεθα τῳ βηματι του χριστου, ἱνα κομισηται ἑκαστος τα δια του σωματος, προς ἁ ἐπραξεν, εἰτε ἀγαθον, εἰτε φαυλον. κατα ταυτας τας ὀφειλας και το ἐν ταις παροιμιαις λεγεται· μη διδου σεαυτον εἰς ἐγγυην ὁ αἰσχυνομενος προσωπον, εἰ γαρ οὐχ ἑξει ποθεν ἀποδωσει, ληψονται το σον στρωμα το ὑπο τας πλευρας σου. εἰ δε τοσουτοις ὀφειλομεν, παντως και ἡμιν

τινες

hominum generi ea debere, quæ ſapientia nos, ſi voluerimus, docebit. Præter hæc omnia quæ magis ad univerſos pertinent, eſt aliquod debitum viduæ, cujus eccleſia curam gerit: item aliud diaconi, aliud presbyteri: epiſcopi denique debitum graviſſimum eſt quod ni reddatur, judicio repetet totius eccleſiæ Salvator. Jam vero Apoſtolus commune quoddam viri mulierisque debitum nominavit, cum ait: *Uxori vir debitum reddat: ſimiliter autem & uxor viro.* Et addit: *Nolite fraudare invicem.* Quid autem me opus eſt dicere, quot oneremur debitis, quibus aut non reddentes tenebimur, aut reddentes liberabimur, cum ſua quisque lector debita ex his quæ dicta ſunt, colligere poſſit? Fieri certe non poteſt ut qui in hac vita eſt, omni diei noctisque hora non debeat. Sed cum quis debet, aut reddit debitum, aut eo fraudat, idque in hac vita accidere poteſt, ut reddatur aut non reddatur. Ac ſunt qui nemini quidquam debeant; ſunt qui plurima ſolvunt, pauca debent; alii, qui pauca reddant, plura debeant; eſt& aliquis fortaſſe qui reddiderit nihil, omnia debeat. Atque is quidem qui omnia reddidit ita ut nihil debeat, tempore id præſtat, indigetque remiſſione eorum, quæ prius debuit: quam remiſſionem merito poteſt conſequi, qui ab aliquo tempore talis eſſe ſtuduerit, ut nihil eorum debeat quibus obnoxius erat tanquam non redditis. Porro nefariæ illæ operationes in ſuperiori animæ noſtræ parte impreſſæ, fiunt *quod adverſus nos eſt chirographum* ex quo, velut ex libris ab omnibus nobis propria, ut ita dicam, manu ſcriptis judicabimur, quodque tunc proferetur, cum *omnes ſtabimus ante tribunal Chriſti, ut referat unusquisque propria corporis prout geſſit, ſive bonum, ſive malum.* De his debitis dicitur quod eſt in proverbiis: *Ne dederis te in fidejuſſionem, reveritus faciem: ſi enim non habueris, unde ſolvas; tollent ſtratum, quod ſub coſtis tuis.* Quod ſi tot ſunt quibus debeamus, profecto ſunt aliqui quo-

τινες ὀφειλουσιν· οἱ μεν γαρ ὀφειλουσιν ἡμιν ὡς ἀνθρωποις, οἱ δε ὡς πολιταις· ἀλλοι δε ὡς πατρασι· και τινες ὡς υἱοις· και κατα τουτους, ὡς ἀνδρασι γυναικες, ἠ ὡς φιλοις φιλοι. ἐπαν ουν ἀπο των πλειςων ἡμιν ὀφειλετων ἀσθενεςερον τινες περι την ἀποδοσιν των προς ἡμας καθηκοντων ἀναςραφωσι, φιλανθρωποτερον ποιησομεν ἀμνησικακως ἐνεχθεντες προς αὐτους, και ἰδιων μεμνημενοι ὀφειλων, ὁσας πολλακις παραλελοιπαμεν ου μονον προς ἀνθρωπους, ἀλλα και προς αὐτον τον θεον. μεμνημενοι γαρ ὡν ὀφειλεται ὀντες ουκ ἀποδεδωκαμεν, ἀλλα ἀπεςερησαμεν παραδραμοντος του χρονου ἐν ᾡ ἐχρην ἡμας ταδε τινα προς τον πλησιον πεποιηκεναι, πραοτεροι ἐσομεθα προς τους και ἡμιν ὀφλησαντας, και μη ἀποδεδωκοτας την ὀφειλην· και μαλιςα ἐαν μη ἐπιλανθανωμεθα των εἰς το θειον ἡμιν παρανενομημενων, και της εἰς το ὑψος ἀδικιας ἡμιν λελαλημενης, ἠτοι κατα ἀγνοιαν της ἀληθους ἠ κατα δυσαρεςησιν την προς τα συμβαντα ἡμιν περιςατικα. εἰ δε μη βουλομεθα πραοτεροι γινεσθαι προς τους ἡμιν ὀφλησαντας, πεισομεθα τα του τα ἑκατον δηναρια τῳ ὁμοδουλῳ μη συγχωρησαντος, ὁιτινα προσυγχωρηθεντα κατα την κειμενην ἐν τῳ εὐαγγελιῳ παραβολην, ἐνειλησας ἐκπρασσει ὁ δεσποτης τα προσυγκεχωρημενα, λεγων αὐτῳ· πονηρε δουλε, και ὀκνηρε, ουκ ἐδει ἐλεησαι σε τον συνδουλον σου ὡς κἀγω σε ἠλεησα; βαλετε αὐτον εἰς την φυλακην, ἑως ἀποδῳ παν το ὀφειλομενον. ἐπιφερει δε τουτοις ὁ κυριος· οὑτως και ὑμιν ὁ πατηρ ὁ οὐρανιος ποιησει, ἐαν μη αφητε ἑκαςος τῳ ἀδελφῳ αὐτου ἀπο των καρδιων ὑμων. λεγουσι μεντοιγε μεταvοουσι τοις εἰς ἡμας ἡμαρτηκοσιν ἀφετεον, κἀν πολλακις τουτο ὁ ὀφειλετης ἡμων ποιῃ· ἐαν γαρ ἑπτακις της ἡμερας ἁμαρτῃ, φησιν, εἰς σε ὁ ἀδελφος σου, και ἑπτακις ἐπιςρεψῃ, λεγων· μετανοω, ἀφησεις αὐτῳ. ουχ ἡμεις δε χαλεποι προς τους μη μετανοουντας, ἀλλ' ἑαυτοις οἱ τοιουτοι εἰσι πονηροι· ὁ γαρ ἀπωθουμενος παιδειαν μισει ἑαυτον· πλην και ἐπι των ποιουντων, την θεραπειαν παντι τροπῳ ζητητεον ἐγγενεσθαι τῳ τα παντα διαςραφει-

ıe qui nobis debeant. Alii enim debent nobis ut ɔminibus; alii ut civibus; alii ut patribus; quidam filiis; deinde ut viris mulieres; ut amicis amici. qui ergo ex tot debitoribus noſtris in iis quæ nos debent officiis reddendis remiſſius ſe geſſerint, ımaniter cum illis agemus, nec erimus injuriarum emores, ſed debita propria recordabimur, quæ pe omiſimus ſolvere non hominibus tantum, ſed ipſi Deo. Memores enim eorum quæ cum de:remus, non reddidimus, ſed fraudem fecimus æterito tempore, quo hæc vel illa proximo præıre debuimus, mitiores erimus in eos, qui debent ɔbis, nec debitum reddunt: maxime ſi non obliſcamur eorum quæ in Deum peccavimus, & iniıitatis quam in excelſum locuti ſumus, ſive ignotione veritatis, ſive impatientia eorum, quæ nos acciderunt adverſa. Quod ſi nolimus in debires noſtros eſſe benigni, eadem patiemur ac ille :i centum denarios conſervo non condonavit. Cum remiſſum fuiſſet debitum juxta poſitam in Evangeı parabolam, eum deinde vinciri jubet Dominus, eoque exigit quæ antea remiſerat, aitque: *Serve quam, & piger, nonne oportuit & te miſereri conſervi tui, ıt & ego tui miſertus ſum? mittite eum in carcerem, donec ldat omne debitum.* His autem ſubjungit Dominus: *& pater cæleſtis faciet vobis, ſi non remiſeritis unusisque fratri ſuo de cordibus veſtris.* Etenim pœniteſe dicentibus iis qui in nos peccaverunt, condondum, etſi ſæpius id faciat debitor: *Si enim inid, ſepties in die peccaverit in te* frater tuus *& ſepties die converſus fuerit ad te, dicens: pœnitet me, dimitilli.* Quos autem non pœnitet, in eos duri nos ın ſumus, ſed ſibi ipſis illi mali ſunt; *qui enim ex-lit diſciplinam, odit ſe ipſum.* Quin & cum id acci:, danda eſt opera ut omni modo curatio adhibear ei qui ita ad omnia perverſus eſt, ut ne ſentiat

στραφεντι ὡς μηδε συναισθεσθαι των ἰδιων κακων, μεθυειν δε μεθην ὀλεθριωτεραν της ἀπο οἰνου την ἀπο του σκοτισμου της κακιας. ὁ δε Λουκας εἰπων· ἀφες ἡμιν τας ἁμαρτιας ἡμων· (ἐπει τα ἁμαρτηματα ὀφειλοντων ἡμων, και μη ἀποδιδοντων, συνισταται) το αὐτο λεγει τῳ Ματθαιῳ ὁστις οὐκ ἐοικε χωρον διδοναι τῳ βουλομενῳ μετανοουσιν ἀφιεναι τοις ὀφειλουσι μονον, λεγων ὑπο του σωτηρος νενομοθετησθαι το, μη δειν ἐν τη εὐχη προστιθεναι· και γαρ αὐτοι ἀφιεμεν παντι ὀφειλοντι ἡμιν· παντες μεντοιγε ἐξουσιαν ἐχομεν ἀφιεναι τα εἰς ἡμας ἡμαρτημενα· ὁπερ δηλον ἐστιν ἐκ τε του, ὡς και ἡμεις ἀφιεμεν τοις ὀφειλεταις ἡμων, και ἐκ του, και γαρ αὐτοι ἀφιεμεν παντι ὀφειλοντι ἡμιν· ὁ δε ἐμπνευσθεις ὑπο του Ιησου, ὡς οἱ ἀποστολοι, και ἀπο των καρπων γινωσκεσθαι δυναμενος, ὡς χωρησας το πνευμα το ἁγιον, και γενομενος πνευματικος τῳ ὑπο του πνευματος ἀγεσθαι τροπον υἱου θεου ἐφ᾽ ἑκαστον των κατα λογον πρακτεων, ἀφιησιν ἁ ἐαν ἀφη ὁ θεος, και κρατει τα ἀνιατα των ἁμαρτηματων· ὑπηρετων, ὡσπερ οἱ προφηται ἐν τῳ λεγειν οὐ τα ἰδια, ἀλλα τα του θεου βουληματος τῳ θεῳ, οὑτω και αὐτος τῳ μονῳ ἐξουσιαν ἐχοντι ἀφιεναι θεῳ. ἐχουσι δε ἐν τῳ κατα Ιωαννην εὐαγγελιῳ αἱ περι της των ἀποστολων γινομενης ἀφεσεως φωναι οὑτως· λαβετε πνευμα ἁγιον· ἀντινων ἀφητε τας ἁμαρτιας, ἀφιενται αὐτοις, ἀντινων κρατητε, κεκρατηνται. εἰ δε τις ἀβασανιστως ἐκλαμβανει ταυτα, ἐγκαλεσαι τις ἀν τοις ἀποστολοις μη πασιν ἀφιεισιν, ἱνα πασιν ἀφεθη, ἀλλα τινων τας ἁμαρτιας κρατουσιν, ὡς δι᾽ αὐτους και παρα θεῳ κρατεισθαι αὐτας. χρησιμον δε παραδειγμα ἀπο του νομου λαβειν, προς το νοηθηναι την δι᾽ ἀνθρωπων ἀφεσιν ὑπο θεου γινομενην ἀνθρωποις ἁμαρτηματων. οἱ κατα νομον ἱερεις κωλυονται περι τινων προσφερειν ἁμαρτηματων θυσιαν, ἱνα ἀφεθη τοις περι ὡν αἱ θυσιαι, τα πλημμεληματα. και οὐδεπου την περι τινων ἐξουσιαν ὁ ἱερευς ἀκουσιων ἠ πλημμεληματων ἀναφοραν ἐχων, ἠδη και περι μοιχειας, ἠ ἑκουσιου φονου, ἠ τινος ἀλλου χαλεπωτερου πταισματος προσφερει ὁλοκαυτωμα, ἠ περι ἁμαρτιας.

οὑτω

quidem propria mala, ebriusque ſit longe pernicioſius quam a vino, ſcilicet malitiæ tenebris obcæcatus. Porro quod Lucas ait: *Dimitte nobis peccata noſtra*, (cum peccata inde oriantur quod non reddimus quæ debemus,) idem ac Matthæus dicit, qui non videtur locum ei dare, qui ſolis pœnitentibus debitoribus remittere velit, cum dicat a ſervatore præſcriptum eſſe ut orationi addamus: *Si quidem & ipſi dimittimus omni debenti nobis.* Habemus igitur omnes poteſtatem remittendi peccata in nos admiſſa, ut manifeſtum eſt ex his: *Sicut & nos dimittimus debitoribus noſtris*, & ex iſtis: *Si quidem & ipſi dimittimus omni debenti nobis.* Sed is in quem Jeſus inſufflavit, quemadmodum in Apoſtolos, quique a fructibus cognoſci poteſt accepiſſe Spiritum ſanctum & factus eſſe ſpiritualis, eo quod Spiritu Dei, more Filii Dei, agatur ad ea omnia quæ ratione gerenda ſunt: is dimittit quæ dimitteret Deus & inſanabilia peccata retinet, miniſtrans (ut prophetæ Deo miniſtrabant loquentes non ſua, ſed quæ divinæ erant voluntatis) ſic & ipſe ſoli dimittendi poteſtatem habenti Deo. Sic autem habent in Evangelio ſecundum Joannem quæ de remiſſione ab Apoſtolis concedenda ſcripta ſunt: *Accipite Spiritum ſanctum, quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta ſunt.* Quæ ſi absque examine accipiantur, accuſandi videbuntur Apoſtoli, quod non omnibus remittant, ut omnibus remittatur, ſed quorumdam retineant peccata ita ut per eos etiam apud Deum retineantur. Utile autem erit exemplum e lege deſumere, ut intelligatur ea quæ per homines a Deo fit hominibus peccatorum remiſſio. Prohibentur legis ſacerdotes pro quibusdam delictis offerre ſacrificium, ut iis pro quibus ſacrificia offeruntur remittantur delicta. Nec unquam ſacerdos qui involuntaria quædam remittendi poteſtatem habet aut pro delictis offerendi, jam etiam pro

ουτω τοιγαρουν και οι αποστολοι και οι τοις αποστολοις ωμοιωμενοι ιερεις οντες κατα τον μεγαν αρχιερεα, επισημην λαβοντες της του Θεου θεραπειας, ισασιν, υπο του πνευματος διδασκομενοι, περι ων χρη αναφερειν θυσιας αμαρτηματων, και ποτε, και τινα τροπον, και γινωσκουσι περι ων ου χρη τουτο ποιειν. ο γουν ιερευς Ηλει αμαρτανοντας επισαμενος τους υιους Οφνει και Φινεες, ως μηδεν δυναμενος εις αφεσιν αμαρτηματων αυτοις συνεργησαι, και το απογινωσκουσι τουτ' εσεσθαι, ομολογει δι' ων φησιν· εαν αμαρτανων αμαρτη ανηρ εις ανδρα, και προσευξονται περι αυτου· εαν δε εις κυριον αμαρτη, τις προσευξεται περι αυτου; ουκ οιδ' οπως εαυτοις τινες επιτρεψαντες τα υπερ την ιερατικην αξιαν, ταχα μηδε ακριβουντες την ιερατικην επισημην, αυχουσιν ως δυναμενοι και ειδωλολατρειας συγχωρειν, μοιχειας τε και πορνειας αφιεναι, ως δια της ευχης αυτων περι των ταυτα τετολμηκοτων λυομενης και της προς θανατον αμαρτιας· ου γαρ αναγινωσκουσι το· εσιν αμαρτια προς θανατον, ου περι εκεινης λεγω ινα τις ερωτηση. ουκ αποσιωπητεον και τον ανδρειοτατον Ιωβ περι των υιων αναφεροντα θυσιαν, λεγοντα· μηποτε οι υιοι μου εν τη διανοια αυτων κακα ενενοησαν προς θεον· περι γαρ διςαζομενων ει ημαρτηται και ταυτα, ουδε μεχρι των χειλεων εφθακοτων, αναφερει την θυσιαν

Και μη εισενεγκης ημας εις πειρασμον, αλλα ρυσαι ημας απο του πονηρου. το δε, αλλα ρυσαι ημας απο του πονηρου, παρα τω Λουκα σεσιωπηται. ει μη αδυνατα προςαττει ο σωτηρ ημας ευχεσθαι, ζητησεως μοι αξιον φαινεται πως κελευομεθα, παντος του επι γης ανθρωπων βιου πειρατηριου οντος, προσευχεσθαι μη εισελθειν εις πειρασμον. η γαρ εσμεν επι γης περικειμενοι την στρατευομενην σαρκα κατα του πνευματος, ης το φρονημα εχθρα εσιν εις θεον, μηδαμως δυναμενης υποτασσεσθαι

τω

adulterio aut voluntaria cæde, aut quovis alio graviori ſcelere holocauſtum offeret, aut pro peccato. Sic itaque Apoſtoli & qui ſimiles Apoſtolis ſunt ſacerdotes juxta magnum pontificem, diſciplina divini cultus inſtructi, & a ſpiritu edocti, ſciunt pro quibus peccatis, & quando & quomodo offerre ſacrificium oporteat, & pro quibus non oporteat etiam norunt. Quamobrem ſacerdos Heli cum peccantes noſſet filios Ophni & Phinees, nec quam poſſet eis opem in remiſſionem peccatorum afferre, etiam id poſſe fieri ſe deſperare fatetur his verbis: *Si peccans peccaverit vir in virum; & orabunt pro eo. Si autem in Dominum peccaverit, quis orabit pro eo?* Sunt nonnulli qui neſcio quomodo ſibi arrogant ea quæ ſacerdotalem ſuperant dignitatem, forte etiam rudes ſacerdotalis diſciplinæ, glorianturque quaſi poſſint etiam idololatriam condonare, adulteriaque & fornicationes remittere: quaſi modo pro iis oraverint qui ejuſmodi facinora perpetrarunt, ſolvendum ſit etiam, quod ad mortem eſt, peccatum. Non enim illud legunt: *Eſt peccatum ad mortem, non pro illo dico ut roget quis.* Prætereundus non eſt fortiſſimus Job, qui pro filiis offerebat ſacrificia, dicebatque: *Ne forte filii mei in mente ſua mala cogitaverint adverſus Deum.* Nam pro iis peccatis offert ſacrificium, quæ an admiſſa ſint dubitat, quæque ad labia uſque non proceſſerunt.

29. *Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos a malo.* Illud *ſed libera nos a malo*, apud Lucam omiſſum eſt. Si non impoſſibilia nos ſervator orare præcipit, quæſitu mihi dignum videtur quomodo jubeamur orare non intrare in tentationem, cum vita omnis hominis ſuper terram tentatio ſit. Quamdiu enim ſuper terram ſumus carne circumdati quæ militat adverſus ſpiritum, *cujus ſapientia inimica eſt Deo, quæ legi Dei nullo modo poteſt eſſe ſubjecta*, in tentatione ſumus. Porro tentationem eſſe humanam

τῳ νομῳ τȣ θεȣ, ἐν πειρασμῳ ἐσμεν. ὁτι δὲ πειρατηριον πας ὁ ἐπι γης ἀνθρωπινος βιος, ἀπο τȣ Ιωβ μεμαθηκαμεν δια τȣτων· ποτερον ȣ̉χι πειρατηριον ἐςιν ὁ βιος των ἀνθρωπων ἐπι γης; και ἀπο τȣ ἑπτακαιδεκατȣ ψαλμȣ το αὐτο δηλȣται ἐν τῳ· ἐν σοι ῥυσθησομαι ἀπο πειρατηριȣ. ἀλλα και ὁ Παυλος Κορινθιοις γραφων, ȣ̉χι το μη πειραζεσθαι, ἀλλα το μη παρα δυναμιν πειραζεσθαι φησι χαριζεσθαι τον θεον, λεγων· πειρασμος ὑμας ȣ̉κ εἰληφεν εἰ μη ἀνθρωπινος· πιςος δὲ ὁ θεος ȣ̉κ ἐασει ὑμας πειρασθηναι ὑπερ ὁ δυνασθε, ἀλλα ποιησει συν τῳ πειρασμῳ και την ἐκβασιν, τȣ δυνασθαι ὑπενεγκειν. εἰ τε γαρ ἡ παλη ἐςι προς την ἐπιθυμȣσαν ἢ ςρατευομενην κατα τȣ πνευματος σαρκα, ἢ προς την ψυχην πασης σαρκος, ἥ τις ἐςιν ὁμωνυμως ᾧ ἐγκατοικει σωματι, το ἡγεμονικον ὁ καλειται καρδια (ὁποια ἐςιν ἡ παλη τοις τȣς ἀνθρωπινȣς πειραζομενοις πειρασμȣς,) εἰτε ὡς διαβεβηκοσι και τελειοτεροις ἀθληταις, ȣ̉κετι προς αἱμα και σαρκα παλαιȣσιν, ȣ̉δὲ ἐν τοις ἀνθρωπινοις πειρασμοις ἐξεταζομενοις, ȣ̔ς καταπεπατηκασιν, ἠδὲ προς τας ἀρχας, και τας ἐξȣσιας, και τȣς κοσμοκρατορας τȣ σκοτȣς τȣτȣ, και τα πνευματικα της πονηριας ἐςιν ἡμιν τα ἀγωνισματα, τȣ πειραζεσθε ȣ̉κ ἀπηλλαγμεθα. πως ȣ̉ν κελευει ἡμας ὁ σωτηρ εὐχεσθαι μη εἰσελθειν εἰς πειρασμον, πειραζοντος πως παντας τȣ θεȣ; μνησθητε γαρ (φησιν ἡ Ιȣδαϊθ, ȣ̉ προς τȣς τοτε πρεσβυτερȣς μονον, ἀλλα και προς παντας τȣς ἐντυγχανοντας αὐτης τῃ γραφῃ) ὁσα ἐποιησε μετα Αβρααμ, και ὁσα ἐπειρασε τον Ισαακ, και ὁσα ἐγενετο τῳ Ιακωβ ἐν Μεσοποταμιᾳ της Συριας ποιμαινοντι Λαβαν τα προβατα τȣ ἀδελφȣ της μητρος αὐτȣ· ȣ̉ γαρ καθως ἐκεινȣς ἐπυρωσεν εἰς ἐτασμον καρδιας αὐτων, και ἡμας ἐκδικει ὁ εἰς νȣθετησιν μαςιγων κυριος τȣς ἐγγιζοντας αὐτῳ. και ὡς καθολικον δὲ ἀποφαινεται περι παντων δικαιων ὁ μεν Δαυιδ λεγων· πολλαι αἱ θλιψεις των δικαιων· ὁ δὲ ἀποςολος ἐν ταις πραξεσιν, ὁτι δια πολλων θλιψεων δει ἡμας εἰσελθειν εἰς την βασιλειαν τȣ θεȣ.

omnem in terra vitam docuit nos Job his verbis: *Numquid non tentatio eſt vita hominis ſuper terram?* Idem patet ex pſalmo decimo ſeptimo: *In te eripiar a tentatione.* Sed & Paulus ad Corinthios ſcribens non ut non tentemur, ſed ut non ſupra vires tentemur, ait largiri Deum, cum ait: *Tentatio vos non apprehendit niſi humana: fidelis autem Deus eſt qui non patietur vos tentari ſupra id quod poteſtis, ſed faciet etiam cum tentatione proventum ut poſſitis ſuſtinere.* Sive enim colluctatio nobis eſt cum carne, quæ concupiſcit & militat adverſus ſpiritum, ſive cum anima omnis carnis, quæ nomine corpori quod inhabitat conſentaneo vocatur principatus qui & dicitur cor (qualis eſt eorum lucta qui tentationibus exercentur humanis) ſive ut provectioribus & perfectioribus athletis, qui non jam cum carne luctentur & ſanguine, ſed neque humanis examinentur tentationibus quas conculcarunt, jam *adverſus principes & poteſtates, adverſus mundi rectores tenebrarum harum, & ſpiritualia nequitiæ* noſtra ſint certamina, non ſumus a tentationibus immunes. Quomodo igitur nos Servator orare jubet, ne intremus in tentationem, cum Deus omnes tentet quodammodo? *Recordamini* enim, ait Judith non ad ſui tantum temporis presbyteros, ſed ad omnes qui librum ejus lecturi eſſent, *quæcumque fecit cum Abraham, & quæcumque tentavit Iſaac, & quæcumque evenerunt Jacob in Meſopotamia Syriæ paſcenti pecora Laban fratris matris ſuæ: quoniam non ſicut illos examinavit in certamen cordis eorum, etiam nos ulciſcitur qui ad emendationem flagellat Dominus appropinquantes ſibi.* Id etiam in univerſum de juſtis omnibus affirmat David cum ait: *Multæ tribulationes juſtorum.* Et Apoſtolus in Actibus: *Quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.* Quod ſi nihil ſupra vulgum intelligamus de oratione, ne intremus in tentationem, dicendi erunt Apoſtoli cum orarent, exauditi

non

θεȣ. και ἐαν μη συνωμεν το τȣς πολλȣς λανθανον περι τȣ μη εἰσελθειν εἰς πειρασμον προσευχεσθαι, ὡρα λεγειν, ὁτι οἱ ἀποστολοι εὐχομενοι ȣ̓κ ἐπηκȣοντο, μυρια ὁσα ἐν παντι τῳ χρονῳ ἑαυτων πεπονθοτες· ἐν κοποις περισσοτερως, ἐν πληγαις περισσοτερως, ἐν φυλακαις ὑπερβαλλοντως, ἐν θανατοις πολλακις· ὁ δε Παυλος ἰδια ὑπο Ἰȣδαιων πεντακις τεσσαρακοντα παρα μιαν εἰληφε· τρις ἐραβδισθη, ἁπαξ ἐλιθασθη, τρις ἐναυαγησε, νυχθημερον ἐν τῳ βυθῳ πεποιηκεν, ἀνθρωπος ἐν παντι θλιβομενος, και ἀπορȣμενος, και διωκομενος, και καταβαλλομενος, ὁμολογων τε το, ἀχρι της ἀρτι ὡρας πεινωμεν και διψωμεν, και γυμνητευομεν, και κολαφιζομεθα, και ἀστατȣμεν, και κοπιωμεν ἐργαζομενοι ταις ἰδιαις χερσι, λοιδορȣμενοι εὐλογȣμεν, διωκομενοι ἀνεχομεθα, βλασφημȣμενοι παρακαλȣμεν. των δε ἀποστολων ἐν τῳ εὐχεσθαι μη ἐπιτετευχοτων, τις ἐλπις των ὑποδεεστερων τινι παρ' ἐκεινȣς εὐχομενῳ ἐπηκοȣ θεȣ τυχειν; το δε ἐν τῳ εἰκοστῳ πεμπτῳ ψαλμῳ· δοκιμασον με κυριε, και πειρασον με, πυρωσον τȣς νεφρȣς μȣ και την καρδιαν μȣ· εὐλογως τις ὑποληψεται των μη ἀκριβȣντων τι το βȣλημα της προσταξεως τȣ σωτηρος, ἐναντιως γεγονεναι οἷς ὁ κυριος ἡμων περι εὐχης ἐδιδαξε. ποτε δε τις νενομικεν εἶναι ἐξω πειρασμων ἀνθρωπȣς, ὧν ᾔδει τον λογον συμπεπληρωκως; και ποιος καιρος ἐστιν, ἐν ᾧ ὡς μη ἀγωνιζομενος περι τȣ μη ἁμαρτησεσθαι καταπεφρονηκε; πενεται τις; εὐλαβεισθω, μηποτε κλεψας ὀμοσῃ το ὀνομα τȣ θεȣ. ἀλλα πλȣτει; μη καταφρονειτω· δυναται γαρ πλησθεις ψευδης γενεσθαι, και ἐπαρθεις εἰπειν, τις με ὁρᾳ; ȣ̓δε Παυλος γȣν πλȣτων ἐν παντι λογῳ και πασῃ γνωσει κινδυνȣ ἀπηλλακται τȣ, ὡς ἐπι τȣτοις, ἐν τῳ ὑπεραιρεσθαι ἁμαρτανειν, ἀλλα δειται σκολοπος τȣ σατανα κολαφιζοντος αὐτον, ἱνα μη ὑπεραιρηται. κἂν συνειδῃ τις ἑαυτῳ τα κρειττονα, και ἀναπτερωθῃ ὑπο των κακων, ἀναγινωσκετω το εἰρημενον ἐν τῃ δευτερᾳ των Παραλειπομενων περι Ἐζεκιȣ, ὁστις πεπτωκεναι λεγεται ἀπο τȣ ὑψȣς της καρδιας αὐτȣ. εἰ

δε

a eſſe, qui innumera per omnem vitam mala per-
ſi ſunt *in laboribus plurimis, in carceribus abundantius,*
plagis ſupra modum, in mortibus frequenter. Et Pau-
ſingillatim *a Judæis quinquies quadragenas una minus*
pit. Ter virgis cæſus eſt, ſemel lapidatus eſt, ter
fragium fecit, nocte & die in profundo maris fuit:
mo *in omnibus tribulationem paſſus, aporiatus, perſe-*
ionem paſſus, dejectus: qui illud fatetur, *Uſque in*
ic horam & eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, &
phis cædimur, & inſtabiles ſumus, & laboramus ope-
tes manibus noſtris: maledicimur, & benedicimus: per-
tionem patimur, & ſuſtinemus: blaſphemamur, &
cramus. Cum autem ea conſecuti non ſint Apo-
li pro quibus orabant, quis eorum qui inferiores
s ſunt, ſperare poteſt orationes ſuas exauditurum
um? Illud vero quod in pſalmo ſcriptum eſt vige-
o quinto: *Proba me Domine & tenta me*: *ure renes*
s, & cor meum, iis quæ Dominus noſter de ora-
ne docuit contrarium eſſe facile ſuſpicabitur eorum
quis qui non expenderit accuratius quid ſibi velit
vatoris præceptum. Ecquando aliquis putavit
mines extra tentationes eſſe quas novit inita ratio-
? Ecquod tempus eſt in quo ſecurus fuerit quaſi
gnandum non eſſet ne peccaret? Eget aliquis? ti-
at *ne furatus juret nomen Dei.* Dives eſt? ne ſecu-
ſit, poteſt enim *abundans mendax* fieri, & elatus
ere: *Quis me videt?* ac ne Paulus quidem *dives*
omni verbo & omni ſcientia a periculo immunis eſt
ollendi ſe de his & peccandi; ſed indiget ſtimulo
anæ, qui ſe colaphizet ne extollatur. Etſi quis
ie ſibi conſcius ſit, effugeritque mala, legat quod
ſecundo Paralipomenon dicitur de Ezechia, qui
tione cordis cecidiſſe narratur. Si quis quod mul-
de paupere non dixerimus, parvi pendit, quaſi non
lat in paupertatem tentatio, ſciat inſidiatorem in-
iari *ut dejiciat & inopem*, maxime cum juxta Salo-
monem

δὲ ἐπει μη πλειονα περι τȣ πενητος εἰρηκαμεν, καταφρονει τις, ὡς μη πειρασμȣ τȣ περι της πενιας, ἴςω ὁτι ὁ ἐπιβȣλευων ἐπιβȣλευει ὑπερ τȣ καταβαλειν πτωχον και πενητα, και μαλιςα ἐπει κατα τον Σολομωντα ὁ πτωχος ȣ̓χ ὑφιςαται ἀπειλην. τι δὲ δει λεγειν ὁσοι δια τον σωματικον πλȣτον, μη καλως αὐτον οἰκονομησαντες, την μετα τȣ ἐν τῳ εὐαγγελιῳ πλȣσιȣ χωραν ἐν τῃ κολασει εἰληφασι; και ὁσοι ἀγεννως την πενιαν φεροντες, δȣλοπρεπεςερον και ταπεινοτερον ἢ κατα τα ἐν τοις ἁγιοις πρεποντα ἀναςρεφομενοι, της ἐπȣρανιȣ ἐλπιδος ἀποπεπτωκασιν; ȣ̓δὲ οἱ μεταξυ δὲ τȣτων καθ' ἑκατερον, πλȣτον και πενιαν, τȣ κατα την συμμετρον κτησιν ἁμαρτανειν παντως εἰσιν ἀπηλλαγμενοι. ἀλλα ὑγιαινων τῳ σωματι και εὐεκτων, ἐξω παντος πειρασμȣ κατ' αὐτο το ὑγιαινειν και εὐεκτειν ὑπολαμβανει τυγχανειν; και τινων ἀλλων, ἢ των εὐεκτȣντων και ὑγιαινοντων ἐςιν ἁμαρτημα, το, φθειρειν τον ναον τȣ θεȣ; ȣ̓ τολμησει τις, δια το ἐκκεισθαι πασι, σαφως τα κατα τον τοπον εἰπειν. νοσων δὲ τις τȣς εἰς το φθειρειν τον ναον τȣ θεȣ ἐρεθισμȣς ἐκπεφευγε, σχολαζων κατ' ἐκεινο καιρȣ, και πανυ τι δεχομενος τȣς περι των ἀκαθαρτων πραγματων λογισμȣς; ἀλλ' ὁσα παρα τȣτȣς ταραττει αὐτον, ἐαν μη πασῃ φυλακῃ τηρῃ την καρδιαν, τι δει και λεγειν; πολλοι γαρ ὑπο των πονων νικωμενοι, και ἀνδρειως νοσȣς φερειν ȣ̓κ ἐπιςαμενοι, μαλλον την ψυχην ἠλεγχθησαν τοτε νενοσηκοτες, ἢ τα σωματα· πολλοι δὲ και δια το φευγειν την ἀδοξιαν, ἐπαισχυνομενοι το Χριςȣ εὐγενως ὀνομα φερειν, εἰς αἰσχυνην αἰωνιον καταπεπτωκασιν. ἀλλ' οἰεται τις ἀναπαυεσθαι ὡς μη πειραζομενος, ὁτι δεδοξαςαι παρα τοις ἀνθρωποις· και πως ȣ̓ χαλεπον το, ἀπεχȣσι τον μισθον ἀπο των ἀνθρωπων, ἀπαγγελλομενον τοις ἐπαιρομενοις, ὡς ἐπ' ἀγαθῳ, τῃ παρα τοις πολλοις δοξῃ; πως δ' ȣ̓κ ἐπιπληκτικον το· πως δυνασθε ὑμεις πιςευσαι, δοξαν παρ' ἀλληλων λαμβανοντες, και την δοξαν την παρα τȣ μονȣ θεȣ ȣ̓ ζητȣντες; και τι με δει καταλεγειν τα των νομιζομενων εὐ-

γενων

onem *inops non ſuſtineat comminationem.* Quid vero tinet dicere quot ſint quos non recte adminiſtratæ ɔrporeæ divitiæ in eumdem tormentorum locum ım Evangelico divite conjecerint? quot ſint aliunde ıi paupertatem ignaviter ferentes, ſervilique & huili more viventes, contra quam ſanctos deceret, eleſtium ſpe bonorum exciderint? Neque qui meum inter utrumque divitias inquam & paupertatem nent, immunes ſunt a peccato in bonis mediocriıs admittendo. At enim ſanus & bene corpore vans extra omnem ſe tentationem propter ipſam ſanitem bonamque valetudinem eſſe putat? Et quorum t aliorum quam bene valentium ſanorumque peccam quo *violatur templum Dei?* Non audebit quispiam ıæ ad hunc locum pertinent aperte dicere, cum nnibus obvia ſint. Quis ægrotus omnia ad violanım Dei templum incitamenta effugit, cum otietur temporis, facileque admittat obortas de rebus imıris cogitationes? Quot vero ſint præter eas, quæ ſum perturbent, niſi omni ſtudio cor ſervet, quid ctu opus eſt? multi enim ærumnis victi & morbos riliter ferre neſcientes, animo magis ægrotare de'ehenſi ſunt quam corpore. Multi etiam ut infaiam vitarent, Chriſti nomen generoſe ferre erubuent, & in opprobrium ſempiternum inciderunt. At edit aliquis futuram ſibi a tentationibus requiem, ım in honore fuerit apud homines: & qui non duım, illud, *Receperunt mercedem ab hominibus*, iis proıntiatum, qui vulgi exiſtimatione quaſi aliquo bono feruntur? quam illud ſtupendum: *Quomodo vos potes credere, qui gloriam ab invicem accipitis, & gloriam, æ a ſolo Deo eſt, non quæritis*, Ecquid me attinet ıumerare eorum qui nobiles putantur varios in ſuerbia lapſus: eorum item qui dicuntur ignobiles, bmiſſionem adulatoriam ortam ex imperitia, averntemque a Deo, qua ante illos procidunt qui ſupe-

riores

γενων ἐν ὑπερηφανια πταισματα, και των λεγομενων δυσγενων, δια το ἀνεπισημον, την προς τους ὑπερεχειν νομιζομενους ὑποπτωσιν θωπευτικην ἀφισασαν θεου, τους γνησιαν μεν φιλιαν ουκ ἐχοντας, το δε καλλιστον των ἐν ἀνθρωποις, την ἀγαπην ὑποκρινομενους; πας τοινυν ὁ βιος, καθως προειρηται, του ἀνθρωπου ἐπι της γης ἐστι πειρατηριον· διοπερ ευχωμεθα ῥυσθηναι πειρατηριου, ουκ ἐν τῳ μη πειραζεσθαι· (τουτο γαρ ἀμηχανον μαλιστα τοις ἐπι γης) ἀλλα ἐν τῳ μη ἡττασθαι πειραζομενους. τον δε ἡττωμενον ἐν τῳ πειραζεσθαι εἰσερχεσθαι εἰς τον πειρασμον, ἐνεχομενον τοις δικτυοις αὐτου, ὑπολαμβανω· εἰς ἁπερ δικτυα δια τους προκατειλημμενους ἐν αὐτοις εἰσελθων ὁ σωτηρ, ἐκκυπτων δια των δικτυων, κατα το ἐν τῳ ᾀσματι των ᾀσματων εἰρημενον, ἀποκρινεται τοις προκατειλημμενοις ὑπ' αὐτων, και εἰσελθουσιν εἰς τον πειρασμον, και λεγει ὡσει νυμφῃ αὐτου· ἀναστα, ἐλθε ἡ πλησιον μου, καλη μου, περιστερα μου. προσθησω δε, εἰς το πειρασθηναι παντα καιρον πειρασμου εἰναι τοις ἀνθρωποις, και ταυτα· ουδε ὁ τον νομον του θεου μελετων ἡμερας και νυκτος, και ἀσκων κατορθωσαι το εἰρημενον· στομα δικαιου μελετησει σοφιαν, του πειραζεσθαι ἀπηλλακται. ὁσοι γουν παρεκθεξαμενοι, ἐν τῳ ἀνατεθεικεναι αὐτους τῃ ἐξετασει των θειων γραφων, τα ἐν νομῳ και προφηταις ἀπηγγελμενα, ἀθεοις και ἀσεβεσι δογμασιν ἑαυτους ἀνατεθεικασιν ἡ ἠλιθιοις και γελοιοις τι δει και λεγειν· των δοκουντων τῳ της ἀμελειας των ἀναγνωσματων ἐγκληματι μη εἰναι ἐνοχων, μυριων ὁσων τα τοιαυτα πταιοντων; το δ' αὐτο και ἐπι των ἀποστολικων και εὐαγγελικων ἀναγνωσματων πολλοι πεπονθασι, δια τας ἰδιας ἀνοιας ἀναπλαττοντες ἑτερον παρα τον θεολογουμενον και κατα την ἀληθειαν νενοημενον τοις ἁγιοις υἱον ἡ πατερα. ὁ γαρ μη τα ἀληθη φρονων περι θεου ἡ χριστου αὐτου, του μεν ἀληθινου ἀποπεπτωκε θεου, και του μονογενους αὐτου· ὁν δε ἀνεπλασεν ἡ ἀνοια αὐτου νομιζουσα εἰναι πατερα και υἱον, ουκ ὀντως προσκυνει· τουτο παθων δια το, ἐν τῳ ἀναγινωσκειν τα ἁγια πειρασμον μη νενοηκεναι, μηδε ὡς προς

ἀγωνα

riores eſſe videntur, qui ſinceram quidem amicitiam non habent, & quod in hominibus pulcherrimum eſt, charitatem ſimulant? Ergo, ut ſupra dictum eſt, *omnis hominis vita ſuper terram tentatio eſt*: quare oremus a tentatione liberari, non ita, ne tentemur, (fieri enim id non poteſt, maxime cum ſuper terram ſimus,) ſed ne tentati ſuccumbamus. Qui vero tentationi ſuccumbit, eum ingredi in tentationem arbitror, ejus veluti retibus captum: in quæ retia propter eos, qui jam iis irretiti erant, ingreſſus ſervator, perque ea quaſi *per cancellos proſpiciens*, ut dicitur in Cantico Canticorum, reſpondet eis, qui jam irretiti ſunt & tentationem ingreſſi, aitque eis ceu ſponſæ ſuæ: *Surge, veni proxima mea, formoſa mea, columba mea.* Addam & hæc ut oſtendam nullum eſſe hominibus tempus tentatione vacuum. Ne ille quidem, qui legem Domini meditatur die ac nocte, & efficere conatur quod dictum eſt: *Os juſti meditabitur ſapientiam*, a tentatione immunis eſt. Quam multi enim ſacrorum librorum ſtudio addicti, quæ in lege prophetisque promiſſa ſunt, acceperint perperam, ſeque impiis dogmatibus ſtultisque & ridiculis implicarint, quid neceſſe eſt dicere, cum innumeri quibus negligens lectio non videtur exprobrari poſſe, in eosdem tamen errores impegerint? Idem & in Apoſtolicis Evangelicisque ſcripturis multis accidit, qui ſua ſibi veſania alium finxerunt filium aut patrem quam qui a ſanctis & prædicatur & juxta veritatem intelligitur. Qui enim de Deo & Chriſto ejus vera non ſentit, is a vero Deo excidit, ejusque unigenito, & quem ſua ſibi veſania finxit patrem & Filium, non revera adorat: id paſſus, quod tentationem qua ſacrorum librorum lectio non vacat, non adverterit, nec ſteterit armatus velut ad imminens certamen. Orandum igitur eſt, non ne tentemur, fieri enim id non poteſt, ſed ne a tentatione circumveniamur: quod iis accidit

διδωσιν ἐν ταις ἐπιθυμιαις των καρδιων τους προημαρτηκοτας τι, εἰς ἀκαθαρσιαν του ἀτιμαζεσθαι τα σωματα αὐτων ἐν αὐτοις· και εἰ, ὡς αὐτοι φασι, του κρινειν και κολαζειν ἀπηλλαγμενος παραδιδωσιν εἰς παθη ἀτιμιας και εἰς ἀδοκιμον νουν ποιειν τα μη καθηκοντα· οὐκ ἀν ἐν ταις ἐπιθυμιαις των καρδιων ἑαυτων γεγενημενων των μη παραδοθεντων αὐταις ὑπο του θεου· οὐδ' ἀν παθεσιν ἀτιμιας ὑποπεπτωκοτων των μη ὑπο του θεου παραδοθεντων αὐτοις· οὐδ' ἀν εἰς ἀδοκιμον νουν καταπιπτοντων χωρις του παραδιδοσθαι αὐτῳ ὑπο θεου τους οὕτω καταδικασθεντας. ἐκεινους μεν οὖν εὖ οἶδα ὅτι σφοδρα ταραξει ταυτα. δια τουτο ἀλλον ἀναπλασαντες παρα τον ποιητην οὐρανου και γης θεον, ἐπει πολλα τοιαυτα εὑρισκοντε; ἐν τῳ νομῳ και τοις προφηταις, προσεκοψαν ὡς οὐκ ἀγαθῳ τῳ τοιαυτας προφερομενῳ φωνας: ἡμιν δε ἤδη δια τα ἐπαπορηθεντα περι του· μη εἰσενεγκης εἰς πειρασμον ἡμας· δι' ἅπερ και τας ἀποστολικας λεξεις παρεθεμεθα, θεωρητεον, εἰ και ἡμεις εὑρισκομεν ἀξιολογους των ἀπεμφασεων λυσεις· ἡγουμαι δη τον θεον ἑκαστην λογικην οἰκονομειν ψυχην, ἀφορωντα εἰς την ἀϊδιον αὐτης ζωην, ἀει ἐχουσαν το αὐτεξουσιον, και παρα την ἰδιαν αἰτιαν ἤτοι ἐν τοις κρειττοσι κατ' ἐπαναβασιν ἑως της ἀκροτητος των ἀγαθων γινομενην, καταβαινουσαν διαφορως ἐξ ἀπροσεξιας ἐπι την τοσηνδε ἢ τοσηνδε της κακιας χυσιν. ἐπει οὖν ἡ ταχεια θεραπεια και συντομωτερα καταφρονησιν τισιν ἐμποιει των εἰς ἃ ἐμπεπτωκασι νοσηματων, ὡς εὐθεραπευτων, ὡστε και δευτερον ἀν μετα το ὑγιασθαι τοις αὐτοις περιπεσειν· εὐλογως ἐπι των τοιουτων περιοψεται την ἐπι τι κακιαν αὔξουσαν, και ἐπι πλειστον χεομενην ἐν αὐτοις ἀνιατον ὑπερορων, ἱνα τῳ προσδιατριψαι τῳ κακῳ, και ἐμφορηθηναι ἧς ἐπιθυμουσιν ἁμαρτιας, κορεσθεντες αἰσθηθωσι της βλαβης, και μισησαντες ὅπερ προτερον ἀπεδεξαντο, δυνηθωσι θεραπευθεντες βεβαιοτερον ὀνασθαι της ἐν τῳ θεραπευθηναι ὑπαρχουσης ὑγειας των ψυχων αὐτοις· οἷον ὁ ἐπιμικτος ποτε ἐν τοις υἱοις Ισραηλ ἐπεθυμησαν ἐπιθυμιαν, και καθισαντες ἐκλαιον

και

corpore ſua in ſemetipſis; an, ut ipſi dicunt, judicio ſupplicioque omiſſis tradat in paſſiones ignominiæ & in reprobum ſenſum, ut faciant ea quæ non conveniunt: quaſi in deſideriis cordium ſuorum non eſſent niſi ipſis a Deo traditi, neque paſſionibus ignominiæ ſuccubuiſſent niſi traditi a Deo, neque in ſenſum reprobum incidiſſent niſi Deus illos ſic damnatos ei tradidiſſet. His illos probe novi turbatum iri vehementer. Idcirco alium finxerunt Deum præter creatorem cæli & terræ, quia cum ejusmodi multa in lege ac prophetis invenirent, in hoc impegerunt ut bonum non putarent qui voces ejusmodi protuliſſet. Nobis vero propter dubia quæ movimus de his verbis: *Ne nos inducas in tentationem*, ob quæ etiam Apoſtoli voces in medium adduximus, conſiderandum eſt an inveniamus dignas eorum quæ repugnare videntur ſolutiones. Arbitror Deum ſingulas rationales ita diſpenſare, ut ad ſempiternam earum vitam reſpiciat: habent enim illæ ſemper liberum arbitrium, & ſponte vel in melioribus ſunt & aſcendunt uſquequo ad bonorum apicem pervenerint, vel ob negligentiam variis deſcendunt modis in tantum vel tantum malorum cumulum. At quoniam celerior & compendioſior curatio contemtum quibusdam ſuorum ingenerat morborum, ut curatu facilium, quo fit, ut ſanati iterum in eosdem incidant: non a ratione alienum erit ſi malitiam in iſtis neglexerit & contemſerit creſcere & ita diffundi ut inſanabilis fiat, quo diutius immorati malo, & peccato concupito ad nauſeam usque ſatiati damnum tandem ſuum ſentiant, quodque prius amplexi ſunt oderint, ac curati poſſint redditam animarum ſanitatem firmius retinere. Sic *Promiſcuus, qui erat in filiis Iſrael, concupivit concupiſcentiam: & ſedentes flebant, & filii Iſrael, & dicebant: quis nos cibabit carnibus? Recordati ſumus piſcium, quas edebamus in Ægypto gratis, & cucumerum, & peponum, &*

και οἱ υἱοι Ισραηλ, και ἐιπαν· τις ἡμας ψωμιει κρεα; ἐμνησθημεν τυς ἰχθυας ὑς ἠσθιομεν δωρεαν ἐν Αιγυπτῳ, και τυς σικυυς, και τυς πεπονας, και τα πρασα, και τα κρομμυα, και τα σκοροδα· νυνι δε ἡ ψυχη ἡμων καταξηρος. ὐδεν πλην εἰς το μαννα οἱ ὀφθαλμοι ἡμων. ἐιτα μετ' ὀλιγα λεγεται· και ἡκυσε Μωϋσης κλαιοντων αὐτων κατα δημυς αὐτων· ἑκαςος ἐπι της θυρας αὐτυ. και παλιν μετ' ὀλιγα κυριος φησι τῳ Μωϋσει· και τῳ λαῳ ἐρεις· ἁγνισασθε αὔριον και φαγεσθε κρεα, ὅτι ἐκλαυσατε ἐναντιον κυριυ λεγοντες· τις ἡμας ψωμιει κρεα; ὅτι καλον ἡμιν ἐςιν ἐν Αιγυπτῳ. και δωσει ὑμιν κρεα φαγειν, και φαγεσθε κρεα· ὐχ ἡμεραν μιαν φαγεσθε, ὐδε δυο, ὐδε πεντε ἡμερας, ὐ δεκα ἡμερας, ὐδε εἰκοσιν ἡμερας. ἑως μηνος ἡμερων φαγεσθε· ἑως ἀν ἐξελθη ἐκ των μυκτηρων ὑμων, και ἐςαι ὑμιν εἰς χολεραν· ὅτι ἠπειθησατε κυριῳ, ὅς ἐςιν ἐν ὑμιν, και ἐκλαυσατε ἐναντιον αὐτυ λεγοντες, ἱνα τι ἡμιν ἐξελθειν ἐξ Αιγυπτυ; ἰδωμεν ὐν της ἱςοριαν, εἰ χρησιμως ὑμιν παρεβαλομεν αὐτην προς λυσιν τυ ἀπεμφαινοντος ἐν τῳ· μη εἰσενεγκης ἡμας εἰς πειρασμον· και ἐν ταις ἀποςολικαις λεξεσιν. ἐπιθυμησαντες ἐπιθυμιαν ὁ ἐπιμικτος ὁ ἐν υἱοις Ισραηλ ἐκλαιον, και οἱ υἱοι Ισραηλ συν αὐτοις. και φανερον, ὅτι ὅσον ὐκ εἰχον τα ἐπιθυμυμενα, κορον ὐκ ἠδυναντο αὐτων λαβειν, ὐδε παυσασθαι τυ παθυς· ἀλλα και ὁ φιλανθρωπος και ἀγαθος θεος διδυς αὐτοις το ἐπιθυμυμενον, ὐχ ὑτως ἐβυλετο διδοναι ὡς τε καταλιπεσθαι ἐν αὐτοις ἐπιθυμιαν· διοπερ φησι μη μιαν ἡμεραν φαγεσθαι αὐτυς τα κρεα· ἐμενε γαρ ἀν το παθος αὐτων ἐν τη ψυχῃ πεπυρωμενη και φλεγομενη ὑπ αὐτυ, εἰ ἐπ' ὀλιγον των κρεων μετειληφεισαν. ἀλλ' ὐδε ἐπι δυο διδωσιν αὐτοις το ἐπιθυμυμενον ἡμερας· βυλομενος δε αὐτο προσκορες αὐτοις ποιησαι, οἱονει ὐκ ἐπαγγελλεται, ἀλλα τῳ συνιεναι δυναμενῳ ἀπειλει δι' ὧν χαριζεσθαι αὐτοις ἐδοκει, λεγων· ὐδε πεντε μονας ποιησετε ἡμερας ἐσθιοντες τα κρεα· ὐδε τας τυτων διπλασιυς· ὐδε ἐτι τας ἐκεινων διπλασιυς· ἀλλ' ἐπι τοσυτον φαγεσθε, ἐφ' ὁλον

porrorum, & ceparum, & alliorum. Nunc autem anima noſtra arida. Nihil præter manna vident oculi noſtri. Deinde paulopoſt dicitur: *Et audivit Moyſes plorantes illos ſecundum populos ſuos: unusquisque erat ad oſtium ſuum.* Iterumque poſt pauca dicit Dominus ad Moyſen: *Et populo dices: purificamini in craſtinum, & comedetis carnes: quoniam ploraſtis ante Dominum, dicentes, quis nos cibabit carnibus? quia bonum eſt nobis in Ægypto. Et dabit vobis carnes ad edendum: & edetis carnes: non diem unum edetis, neque duos, neque quinque dies, neque decem dies, neque viginti dies: usque ad menſem dierum edetis; donec exeat e naribus veſtris: & erit vobis in choleram; quoniam increduli fuiſtis Domino, qui eſt in vobis: & ploraſtis ante eum, dicentes: Quare egreſſi ſumus de Ægypto?* Hanc igitur hiſtoriam videamus an utiliter vobis adduxerimus ad eorum ſolutionem quæ repugnare videntur in hoc: *Ne nos inducas in tentationem*, & in verbis Apoſtoli. Concupiſcens concupiſcentiam promiſcuus qui erat in filiis Iſrael fiebant & filii Iſrael cum eis. Perſpicuum eſt quamdiu concupitis carebant, non potuiſſe eorum faſtidium capere, nec a morbo liberari: ſed bonus ac benignus Deus ipſis deſiderata concedens, non ita largiri voluit ut deſiderium in ipſis relinqueret. Quare non uno die ait comeſturos eos carnes: morbus enim in eorum anima incenſa & inflammata remanſiſſet, ſi participes carnium ad modicum tempus fuiſſent. Neque ad duos dies ipſis optatum largitur, ſed quo faſtidioſum id eis efficeret, non tam promittere videtur, quam ei qui intelligere valeat, minari ſe conceſſurum cum ait: nec quinque tantum dies agetis, comedentes carnes: neque etiam duplo tantum, neque duplo adhuc plures, ſed tantum comedetis, nt menſe integro carnibus veſcamini, donec per nares exeat ex cholera morbo & id quod vobis bonum viſum eſt, & vituperandum ejus ac turpe deſiderium. Ita vos a

vita removebo nihil amplius cupientes, ut tales egreſſi puri ſcilicet a cupidine & memores per quot labores ab ea liberati ſitis, poſſitis aut in eam poſthac non incidere, aut, ſi aliquando id accidat poſt longa temporum itervalla, obliti quæ propter cupiditatem eſtis perpeſſi, ſi vobis non ſatis attendatis nec ſuſcipiatis verbum quod perfecte ab omni morbo liberat, in mala incidatis: poſtea vero cum vos naſcendi cupido inceſſerit, oretis deſiderata iterum conſequi, eaque exoſi, ſic rurſus ad meliora, cæleſteſque cibos recurrere: quibus contemtis deteriora quærebatis. Eadem ac illi patientur qui *mutaverunt gloriam Dei incorruptibilis in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum & ſerpentium*, eo quod derelicti traditi ſint *in deſideria cordium ſuorum in immunditiam, ut ignominia afficiant corpora ipſi ſua*, qui corpori anima ſenſuque carenti tribuerunt ejus nomen, qui ſenſitivis omnibus & rationalibus, non ipſum modo ſentire & cum ratione ſentire, ſed quibusdam etiam perfecte & cum virtute ſentire largitur. Ac jure quidem illi ab eo quem dereliquerunt Deo viciſſim derelinquuntur & traduntur *in paſſiones ignominiæ* æqua erroris mercede recepta, quo voluptatem immundam dilexerunt. Juſtior enim eis erroris retributio fit, cum traduntur *in paſſiones ignominiæ*, quam ſi igne ſpiritali purgarentur, & in carcere exigerentur ab eis omnia debita ad noviſſimum uſque quadrantem. Cum enim traditi ſunt paſſionibus ignominiæ, non iis modo quæ naturæ conſentiunt, ſed contrariis etiam naturæ plurimis, inquinantur & carne incraſſantur quaſi animam amplius aut mentem tunc non habeant, ſed toti carnes ſint; in igne vero & carcere non retributionem erroris accipiunt, ſed beneficium, cum ſalutaribus ærumnis purgantur & his liberantur malis quæ voluptatis amatores ſequuntur, ſordibus ſcilicet & ſanguine, quibus inquinati & infecti ne cogitare

ἀλλ' εὐεργεσιαν ἐπι καθαρσει των ἐν τῃ πλανῃ κακων μετα σωτηριων λαμβανοντες πονων ἑπομενων τοις φιληδονοις, ἀπαλλαττονται παντος ῥυπου και αἱματος, ἐν οἱς ἐρρυπωμενοι και πεφυρμενοι, οὐδε το ἐννοησαι περι του σωζεσθαι ἐδυναντο, τῃ σφων ἀπωλειᾳ. ἐκπλυνει τοιγαρουν ὁ θεος τον ῥυπον των υἱων και των θυγατερων Σιων, και το αἱμα ἐκκαθαριει ἐκ μεσου αυτων πνευματι κρισεως και πνευματι καυσεως· εἰσπορευεται γαρ ὡς πυρ χωνευτηριου, και ὡς ποα πλυνοντων ἀποπλυνων και καθαιρων τους τοιουτω φαρμακων δεδεημενους, δια το μη δεδοκιμασμενους θελειν ἐχειν ἐν ἐπιγνωσει τον θεον· οἱς παραδιδοντες ἑκοντες μισησουσι τον ἀδοκιμον νουν· οὐβουλεται ὁ θεος τινι το ἀγαθον ὡς κατα ἀναγκην γενεσθαι, ἀλλ' ἑκουσιως· ταχα τινων, ἐκ του ἐπιπλειον ὡμιληκεναι τῃ κακιᾳ, μογις το αἰσχος αὐτης κατανενοηκοτων, και ἀποστρεφομενων αὐτην ὡς ψευδως ὑποληφθεισαν εἰναι καλην. ἐπιστησον δε, εἰ δια τουτο και σκληρυνει ταις του Φαραω καρδιαν ὁ θεος, ἱν' ὁπερ εἰπε μη σκληρυνθεις, δυνηθῃ εἰπειν· ὁ κυριος δικαιος, ἐγω δε, και ὁ λαος μου ἀσεβης. ἀλλ' ἐπι πλειον δεεται του σκληρυνεσθαι, και ἐπι πλειον πασχειν τινα, ἱνα μη ἐκ του ταχιον του σκληρυνεσθαι παυεσθαι, καταφρονων ὡς κακου του σκληρυνεσθαι, ἐπιπλεονακις ἀξιος του σκληρυνεσθαι γινηται. εἰ τοινυν οὐκ ἀδικως ἐκτεινεται δικτυα πτερωτοις, κατα τα ἐν ταις παροιμιαις εἰρημενα, ἀλλα εὐλογως εἰσαγει ὁ θεος εἰς την παγιδα, κατα τον εἰποντα· εἰσηγαγες ἡμας εἰς την παγιδα· και ἀνευ της βουλης του πατρος οὐδε το εὐτελεστερον των ἐπτερωμενων στρουθιων ἐμπιπτει εἰς την παγιδα· του ἐμπιπτοντος εἰς την παγιδα, δια τουτο ἐμπιπτοντος, ἐπει μη καλως τῃ των πτερων ἐχρησατο δεδομενων ἐπι το ὑψουσθαι ἐξουσιᾳ· εὐχωμεθα μηδεν ἀξιον ποιησαι του ὑπο της δικαιας κρισεως του θεου εἰσενεχθηναι εἰς τον πειρασμον· εἰσφερομενου παντος τε του παραδιδομενου ὑπο του θεου ἐν ταις ἐπιθυμιαις των καρδιων ἑαυτου εἰς ἀκαθαρσιαν· και παντος του παραδιδομενου εἰς παθη ἀτιμιας, και παντος του, καθως οὐκ ἐδοκιμασε τον θεον ἐχειν ἐν ἑαυτῳ, παραδιδομενου εἰς ἀδοκιμον νουν ποιειν τα

μη

quidem poterant, quomodo ab interitu ſuo ſalvarentur. *Abluet* itaque Deus *ſordem filiorum & filiarum Sion: & ſanguinem emundabit de medio eorum in ſpiritu judicii & ſpiritu combuſtionis. Ingreditur enim, quaſi ignis conflatorii, & quaſi herba lavantium* lavans & purgans eos qui ejusmodi medicamentis indigent, ideo quod probati *Deum habere in notitia* noluerint: quibus ſe ultro tradentes, reprobum ſenſum odio habebunt. (Neque enim cuiquam Deus bonum vult quaſi neceſſitate fieri, ſed voluntate) cum ſint fortaſſe quidam qui pro longa vitiorum conſuetudine vix eorum turpitudinem comprehendant avertanturque ab eis ut falſa boni ſpecie decipientibus. Vide autem an hæc cauſa ſit cur Deus Pharaonis cor induret, ut quod dixit non induratus, dicere poſſit: *Dominus juſtus: ego & populus meus impii.* At majori indiget induratione, & amplius aliquid pati, ne ceſſante citius induratione, eam veluti malam contemnat, atque ita dignus fiat qui amplius induretur. Ergo ſi *non inique tenduntur retia avibus*, ut in Proverbiis dicitur, ſed recte nos Deus in laqueum inducit, juxta illum qui dixit: *Induxiſti nos in laqueum:* & ſine voluntate patris ne viliſſimus quidem volucrum paſſer in laqueum incidit (cum is, qui in eum incidit, ideo incidat quod non recte uſus eſt conceſſa ſibi ad pergendum ſurſum volandi facultate) oremus ne admittamus quidquam, quo in tentationem juſto Dei judicio induci mereamur. Inducitur autem quicunque traditur a Deo in deſideria cordis ſui in immunditiam, & quicunque traditur in paſſiones ignominiæ, & quicumque ſicut Deum non probavit habere in ſeipſo, traditus eſt in reprobum ſenſum, ut faciat ea quæ non conveniunt. Porro hæc tentationis eſt utilitas. Quæ in anima noſtra recepta omnes præter Deum latent, noſque etiam ipſos, ea per tentationes manifeſta fiunt, ne nos amplius lateat quales ſimus, ſed qui

μη καθηκοντα. ἡ δὲ χρεια τȣ πειραζεσθαι τοιαυτη τις ἐςιν. ἅπερ ἐδεξατο ἡμων ἡ ψυχη λανθανοντα παντας πλην τȣ θεȣ, ἀλλα και ἡμας αὐτȣς, φανερα δια των πειρασμων γινεται· ἱνα μηκετι λανθανωμεν ὁποιοι ποτε ἐσμεν, ἀλλα και αὐτȣς ἐπιγινωσκοντες, συναισθωμεθα ἐαν βȣλωμεθα των ἰδιων κακων, και εὐχαριςωμεν ἐπι τοις φανερȣμενοις ἡμιν δια των πειρασμων ἀγαθοις. ὁτι δὲ οἱ γενομενοι πειρασμοι ὑπερ τȣ ἀναφανηναι ἡμας οἵτινες ποτε ἐσμεν, ἢ διαγνωσθηναι τα ἐγκεκρυμμενα τῃ καρδιᾳ ἡμων, γινονται, παριςησι το ὑπο τȣ κυριȣ ἐν τῳ Ιωβ λεγομενον, και το ἐν τῳ Δευτερονομιῳ γεγραμμενον, ὑτως ἐχοντα· οἰει δὲ με ἀλλως σοι κεχρηματικεναι, ἢ ἱνα ἀναφανῃς δικαιος; και ἐν τῳ Δευτερονομιῳ ὑτως· ἐκακωσε σε και ἐλιμαγχονησε, και ἐψωμισε σε το μαννα, και διηγαγε σε ἐν τῃ ἐρημῳ, ὑ ὀφις δακνων, και σκορπιος, και διψα, ὁπως διαγνωσθῃ τα ἐν τῃ καρδιᾳ σȣ. εἰ δε και ἀπο της ἱςοριας ἀναμνησθηναι βȣλομεθα, ἰςεον ὁτι το εὐεξαπατητον και το σαθρον τȣ λογισμȣ αὐτης, ὑχ ὁτε παρακȣσασα τȣ θεȣ τȣ ὀφεως ἠκȣσεν, ὑπεςη· ἀλλα και προτερον ὀν ἐλεγχθη τȣ ὀφεως δια τȣτο αὐτῃ προσεληλυθοτος, ἐπει τῃ ἰδιᾳ, φρονιμοτητι ἀντελαβετο της ἀσθενειας αὐτης. ἀλλ ὑδε ἐν τῳ Καϊν πονηρια ἠρξατο γινεσθαι, ὁτε ἀπεκτεινε τον ἀδελφον αὐτȣ· και προτερον γαρ ἐπι τῳ Καϊν και ταις θυσιαις αὐτȣ ὑ προσεσχεν ὁ καρδιογνωςης θεος· εἰς φανερον δε ἠλθεν ἡ κακια αὐτȣ, ὁτε ἀνειλε τον Αβελ. ἀλλα και εἰ μη πιων ὑ γεωργησεν οἰνȣ, ἐμεθυσθη ὁ Νωε και ἐγεγυμνωτο, ὑκ ἀν ἀνεφανη ὑτε ἡ τȣ Χαμ προπετεια και εἰς τον πατερα ἀσεβεια, ὑτε ἡ των ἀδελφων αὐτȣ σεμνοτης, και αἰδως προς τον γεγεννηκοτα. και ἡ κατα τȣ Ιακωβ τȣ Ησαυ ἐπιβȣλη, προφασιν ἐδοξεν ἐσχηκεναι την της εὐλογιας ἀφαιρεσιν· προτερον δε τȣτȣ, ῥιζας τȣ πορνος και βεβηλος εἶναι εἰχεν αὐτȣ ἡ ψυχη· την τε λαμπροτητα της τȣ Ιωσηφ σωφροσυνης, παρεσκευασμενȣ προς το μη ἁλωναι ὑπο τινος ἐπιθυμιας ὑκ ἀν ἐγνωκειμεν, μη ἐρασθεισης αὐτȣ της δεσποινης. δια τȣτο ἐν τοις μεταξυ καιροις της των πειρασμων διαδοχης ἱςαμενοι προς τα ἐνεςηκοτα,

παρα-

ſimus cognoſcentes, ſentiamus ſi velimus propria mala, & agamus etiam gratias pro bonis quæ nobis per tentationes oſtenſa ſunt. Quod autem ideo tentationes obveniant ut quinam ſimus appareat, aut cognoſcantur quæ in corde noſtro recondita ſunt, declarat quod a Domino in libro Job dicitur, & quod in Deuteronomio ſcriptum eſt, quæ ſic habent: *Putas autem me aliter tibi reſpondiſſe, quam ut appareas juſtus?* Et in Deuteronomio: *Afflixit te, & eſurire te fecit, & cibavit te manna, & deduxit te in deſerto, ubi ſerpens mordens, & ſcorpio, & dipſas, ut cognita fierent, quæ in corde tuo ſunt.* Quod ſi & hiſtoriæ velimus recordari, dubitandum non eſt corruptam Evæ rationem deceptuque facilem non tunc tantum fuiſſe cum ſpreto Dei edicto ſerpentem audivit: ſed quæ prius inerant, tunc palam facta ſunt, cum ad eam ideo acceſſerit ſerpens, quod infirmitatem ejus pro ſua calliditate deprehendiſſet. At neque Cain tunc malus eſſe cœpit cum occidit fratrem, quippe jam antea *ad Cain & ad ſacrificia ejus non reſpexerat* cordium inſpector Deus: tantum in lucem proceſſit ejus malitia, cum Abel interemit. Niſi vinum quod plantaverat, bibiſſet Noe, inebriatusque & nudatus eſſet, non apparuiſſet neque Chami procacia & in patrem impietas, neque fratrum gravitas & in genitorem reverentia. Eſau in Jacob inſidiæ benedictionis ſurreptæ obtentu fieri poterant videri: at priusquam id accideret, erat in anima ejus radix cujus vitio *fornicator* eſſet, & *prophanus.* Joſephi continentiam illuſtrem qua ſic erat comparatus ne ulla cupiditate caperetur, non cognoſſemus, ſi amatus a Domina non eſſet. Propterea in ſuccedentium ſibi tentationum intervallis ſtemus & ad futura nos comparemus, quæcumque tandem poſſint accidere, ut quidquid contigerit, non imparatos nos arguat, ſed ſtudioſiſſime compoſitos oſtendat. Quod enim per huma-

nam

παρασκευαζωμεθα προς τα δυνατα παντα συμβηναι, ἱν' ὁτι ποτ' ἀν γενηται, μη ἐλεγχθωμεν ὡς ἀνετοιμοι, ἀλλα φανερωθωμεν ὡς ἐπιμελεςατα ἑαυτȣς συγκροτησαντες· το γαρ ἐλλειπον δια την ἀνθρωπινην ἀσθενειαν, ἐπαν παντα τα κατ' ἑαυτȣς ἐπιτελεσωμεν, πληρωσει ὁ Θεος, ὁ τοις ἀγαπωσιν αὐτον παντα συνεργων εἰς ἀγαθον, τοις κατα την ἀψευδη προγνωσιν αὐτȣ, ὁτι ποτε ἐσονται παρ' αὐτοις προεωραμενοις.

Δοκει δε μοι ὁ Λȣκας δια τȣ· μη εἰσενεγκης ἡμας εἰς πειρασμον, δυναμει δεδιδαχεναι και το. ῥυσαι ἡμας ἀπο τȣ πονηρȣ. και εἰκος γε προς μεν τον μαθητην, ἀτε δη ὠφελημενον, εἰρηκεναι τον κυριον το ἐπιτομωτερον· προς δε τȣς πλειονας δεομενȣς τρανοτερον διδασκαλιας, το σαφεςερον. ῥυεται δε ἡμας ὁ Θεος ἀπο τȣ πονηρȣ, ȣ̓χ ὁτε ȣ̓δαμως ἡμιν προσεισιν ἀντιπαλαιων ὁ ἐχθρος δι' οἱων δηποτε μεθοδειων ἑαυτȣ, και ὑπηρετων τȣ θεληματος αὐτȣ, ἀλλ' ὁτε νικωμεν ἀνδρειως ἱςαμενοι προς τα συμβαινοντα. ȣ̔τως δε ἐξειληφαμεν και το· πολλαι αἱ θλιψεις των δικαιων, και ἐκ πασων αὐτων ῥυεται αὐτȣς. ῥυεται γαρ ἀπο των θλιψεων ὁ Θεος, ȣ̓χι μη γινομενων ἐτι θλιψεων· εἰγε και ὁ Παυλος φησι το· ἐν παντι θλιβομενοι, ὡς μηδε πωποτε ȣ̓ θλιβομενοι· ἀλλ' ὁτε θλιβομενοι, βοηθειᾳ Θεȣ μη ςενοχωρȣμεθα. τȣ μεν θλιβεσθαι κατα τι πατριον παρ' ἑβραιοις ȣ̔τω σημαινομενȣ ἐπι τȣ ἀπροαιρετως συμβαινοντος περιςατικȣ. τȣ δε ςενοχωρεισθαι ἐπι τȣ προαιρετικȣ ὑπο της θλιψεως νενικημενȣ, και ἐνδεδωκοτος αὐτῃ· ὁθεν καλως ὁ Παυλος φησιν· ἐν παντι θλιβομενοι, ἀλλ' ȣ̓ ςενοχωρȣμενοι. ὁμοιον δε τȣτο εἰναι νομιζω και το ἐν ψαλμοις· ἐν θλιψει ἐπλατυνας με. συνεργιᾳ γαρ και παρȣσιᾳ τȣ παραμυθȣμενȣ και σωζοντος ἡμας λογȣ Θεȣ, το της διανοιας ἡμων ἱλαρον, και εὐθυμον ἐν τῳ καιρῳ των περιςατικων ἀπο Θεȣ γινομενον, πλατυσμος ὠνομαςαι. ὁμοιως ȣ̓ν νοητεον και το ῥυσθηναι τινα ἀπο τȣ πονηρȣ. ἐῤῥυσατο ὁ Θεος, ȣ̓χι τῳ μη εἰληφεναι ἐξȣσιαν τοις δε τισι τοις πειρασμοις αὐτον περιβαλειν, εἰληφε γαρ, ἀλλα ἐν πασι τοις συμβεβηκοσι μηδεν

ἁμαρ-

nam deerit imbecillitatem, cum perfecerimus quæ in nobis ſunt omnia, id adimplebit Deus, qui *diligentibur ſe omnia cooperatur in bonum*, iis quos ſecundum veraciſſimam ſuam præſcientiam quidquid futuri ſunt prævidit.

30. Videtur mihi Lucas his verbis, *ne nos inducas in tentationem*, etiam reipſa docuiſſe illud: *Libera nos a malo*. Et ad diſcipulum quidem, quippe qui jam profecerat, veriſimile eſt Dominum per compendium fuiſſe locutum; ad populum autem cui perſpicua magis doctrina opus eſſet, apertius. Liberat autem nos a malo Deus, non cum nullo nos certamine inimicus aggreditur quibusvis artibus ſuis, & miniſtris voluntatis ſuæ; ſed cum vincimus, adverſus ea quæ accidunt fortiter ſtando. Sic accipimus & illud: *Multæ tribulationes juſtorum; & de omnibus his liberat eos*. Liberat enim tribulationibus Deus non ita ut tribulationes amplius non ingruant, ſi quidem & Paulus ait: *In omnibus tribulationem patimur*, quaſi numquam ſine tribulatione ſimus: ſed cum tribulationem paſſi auxiliante Deo non anguſtiamur: tribulatio enim Hebræo quodam more id ſignificat quod contra voluntatem adverſum obvenit, anguſtia autem dicitur de eo qui ſponte tribulationi cedit & ab ea vincitur. Unde recte Paulus ait: *In omnibus tribulationem patimur, ſed non anguſtiamur*, cui ſimile puto eſſe quod in pſalmis dicitur: *In tribulatione dilataſti mihi*. Auxilio enim & præſentia conſotoris ſervatorisque noſtri verbi Dei alacritas animæ noſtræ & tranquillitas calamitatum tempore a Deo obveniens dilatatio vocatur. Similiter igitur aliquis a malo liberari intelligendus eſt. Job liberavit Deus non quod Satan licentiam non acceperit in has aut illas

ἁμαρτειν αὐτον ἐνωπιον του κυριου, ἀλλα ἀναφανηναι δικαιον· του εἰποντος· μη δωρεαν σεβεται Ιωβ τον κυριον; οὐ συ περιεφραξας τα ἐξω αὐτου, και τα ἐσω της οἰκιας αὐτου, και τα ἐξω παντων των ὀντων αὐτῳ κυκλῳ, ἐργα αὐτου εὐλογησας; και τα κτηνη αὐτου πολλα ἐποιησας ἐπι της γης; ἀλλα ἀποστειλον την χειρα σου, και ἀψαι παντων ὡν ἐχει, ἡ μην εἰς προσωπον σε εὐλογησει. καταισχυνθεντος, ὡς και τοτε κατα ψευσαμενου κατα του Ιωβ, ὁστις τοσαυτα παθων, οὐχ ὡς ἐλεγεν ὁ ἀντικειμενος, εἰς προσωπον εὐλογει τον θεον, ἀλλα και παραδοθεις τῳ πειραζοντι ἐπιμενει εὐλογων τον κυριον, ἐπιτιμων τῃ γυναικι λεγουσῃ· εἰπον τι ῥημα προς κυριον και τελευτα· και ἐπιπλησσων ἐν τῳ φασκειν· ὡσπερ μια των ἀφρονων γυναικων ἐλαλησας, εἰ τα ἀγαθα ἐδεξαμεθα ἐκ χειρος κυριου, κακα οὐχ ὑποισομεν; και δευτερον ὁ περι του Ιωβ ὁ διαβολος εἰπε τῳ κυριῳ· δερμα ὑπερ δερματος, ὁσα ὑπαρχει τῳ ἀνθρωπῳ ὑπερ της ψυχης αὐτου ἐκτισει. οὐ μην δε, ἀλλα ἀποστειλον την χειρα σου, και ἀψαι των ὀστων αὐτου και των σαρκων αὐτου, ἡ μην εἰς προσωπον σε εὐλογησει. νενικημενος δε ὑπο των της ἀρετης ἀθλητου, ψευδης ἀποδεικνυται· καιτοι γαρ τα χαλεπωτατα πεπονθως ἐπεμεινε μηδεν ἁμαρτων τοις χειλεσιν ἐνωπιον του θεου. δυο δε παλαισματα παλαισας ὁ Ιωβ και νικησας, τριτον οὐκ ἀγωνιζεται τηλικουτον ἀγωνα. ἐδει γαρ την περι των τριων παλην τηρηθηναι τῳ σωτηρι, ἡτις ἐν τοις τρισιν εὐαγγελιοις ἀναγεγραπται, τα τρια νικησαντος του κατα τον ἀνθρωπον σωτηρος ἡμων νοουμενου, τον ἐχθρον. ἱν᾽ οὐν νοουντες αἰτωμεν τον θεον το μη εἰσελθειν εἰς πειρασμον, και το ῥυσθηναι ἀπο του πονηρου, ἐπιμελεστερον ταυτα ἐξετασαντες, και παρ᾽ ἑαυτοις ἐρευνησαντες, ἀξιοι δια του ἀκουειν θεου, του ἀκουεσθαι ὑπ᾽ αὐτου γινομενοι, παρακαλωμεν πειραζομενοι μη θανατουσθαι, και βαλλομενοι ὑπο των του πονηρου πεπυρωμενων βελων μη ἀναπτεσθαι ὑπ᾽ αὐτων. ἀναπτονται δε ὑπ᾽ αὐτων παντες, ὡν, κατα τινα των δωδεκα, αἱ καρδιαι ὡς κλιβανος ἐγεννηθησαν· οὐκ ἀναπτονται δε οἱ

τῷ

eum tentationes injiciendi, (accepit enim) ſed quod in omnibus quæ illi adverſa contigerunt nihil peccaverit coram Deo; ſed juſtus apparuerit. Qui enim dixerat: *Num gratis Job colit Dominum? nonne tu muniſti ea quæ extra ipſum, & quæ intra domum ejus, & quæ extra ex omnibus quæ ſunt in circuitu ejus; opera ejus benedixiſti, & pecora ejus multa feciſti ſuper terram? ſed mitte manum tuam, & tange omnia quæ habet: certe in faciem te benedicet;* pudore opertus eſt, ut qui tunc quoque falſa in Job dixiſſet: ille enim tot tantaque paſſus, non, ut aiebat adverſarius, in faciem benedixit Deo, ſed etiam traditus tentatori Deum benedicere perſeveravit, increpavitque uxorem dicentem: *Dicito aliquod verbum in Dominum & morere;* & reprehendit his verbis: *Tanquam una inſipientum mulierum locuta es. Si bona ſuſcepimus de manu Domini; mala cur non ſuſtinebimus?* Secundo quoque de Job diabolus ait Domino: *Pellem pro pelle, quæcumque ſunt homini, pro anima ſua pendet. Alioquin autem mitte manum tuam, & tange oſſa ejus, & carnes ejus: certe in faciem te benedicet.* At victus a virtutis athleta mendax oſtenſus eſt. Quamquam enim atrociſſima quæque perpeſſus, perſeveravit nihil adverſus Deum peccare labiis ſuis. Porro Job duobus certaminibus functus & utroque victor, tertium ejuſmodi certamen non ſubiit; oportebat enim trinam illam pugnam Chriſto reſervari, quæ in tribus Evangeliis deſcripta eſt: tribus enim vicit inimicum ſervator quem ſecundum hominem intelligimus. Poſtquam igitur ut ſcientes petamus a Deo ne intremus in tentationem, ſed liberemur a malo, diligentius hæc examinavimus & apud noſmetipſos ſcrutati ſumus, digni facti qui Deum audientes ab ipſo exaudiamur, obſecremus ut tentati non mortificemur, & *telis nequiſſimi igneis* appetiti non accendamur. Accenduntur autem iis omnes

τῳ θυρεῳ της πιστεως παντα σβεννυντες τα ἐπιπεμπομενα αὐτοις πεπυρωμενα ὑπο του πονηρου βελη· ἐπαν ἐχωσιν ἐν ἑαυτοις ποταμους ὑδατος ἁλλομενου εἰς ζωην αἰωνιον, τους μη ἐωντας ἰσχυσαι τα του πονηρου, ἀλλα εὐχερως αὐτα λυοντας τῳ κατακλυσμῳ των ἐνθεων και σωτηριων λογισμων, ἐντυπουμενων ἀπο των της ἀληθειας θεωρηματων τῃ του ἀσκουντος εἰναι πνευματικου ψυχῃ.

Δοκει δε μοι μετα ταυτα οὐκ ἀτοπον εἰναι ὑπερ του πληρωθηναι το περι της εὐχης προβλημα, διαλαβειν εἰσαγωγικωτερον περι της καταστασεως, και του σχηματος ὁ δει ἐχειν τον εὐχομενον, και τοπου οὑ εὐχεσθαι χρη, και κλιματος εἰς ὁ ἀφοραν δει χωρις πασης περιστασεως, και χρονου εἰς εὐχην ἐπιτηδειου και ἐξαιρετου, και εἰ τι τουτοις ἐστιν ὁμοιον. και το μεν της καταστασεως εἰς την ψυχην ἐγκαταθετεον, το δε του σχηματος, εἰς το σωμα. φησι τοινυν ὁ Παυλος, ὡς ἐν τοις ἀνωτερω ἐλεγομεν, την καταστασιν ὑπογραφων, ἐν τῳ δειν προσευχεσθαι χωρις ὀργης, και διαλογισμου. το δε σχημα, ἐν τῳ, ἐπαιροντας ὁσιους χειρας· ὁπερ εἰληφεναι μοι δοκει ἀπο των ψαλμων, οὑτως ἐχον· ἐπαρσις των χειρων μου θυσια ἑσπερινη· περι δε τοπου, βουλομαι οὐν προσευχεσθαι τους ἀνδρας ἐν παντι τοπῳ· περι δε κλιματος, ἐν τῃ σοφιᾳ Σολομωντος· ὁπως γνωστον ᾐ ὁτι δει φθανειν τον ἡλιον ἐπ' εὐχαριστιαν σου, και προ ἀνατολης φωτος ἐντυγχανειν σοι. δοκει τοινυν μοι τον μελλοντα ἡκειν ἐπι την εὐχην, ὀλιγον ὑποσταντα και ἑαυτον εὐτρεπισαντα, ἐπιστρεφεστερον και εὐτονωτερον προς το ὁλον γενεσθαι της εὐχης. παντα πειρασμον και λογισμων ταραχην ἀποβεβληκοτα, ἑαυτον τε ὑπομνησαντα κατα το δυνατον του μεγεθους ᾡ προσερχεται, και ὁτι ἀσεβες ἐστι τουτῳ χαυνον και ἀνειμενον προσελθειν, και ὡσπερει καταφρονουντα, ἀποθεμενον παντα τα ἀλλοτρια οὑτως ἡκειν ἐπι το εὐξασθαι, προ των χειρων ὡσπερει την ψυχην ἐκτειναντα, και προ των ὀφθαλμων τον νουν προς τον θεον ἐντειναντα, και προ-

του

uorum *corda* juxta quemdam ex duodecim pro-
hetis, *quaſi clibanus facta ſunt;* non accenduntur
ero qui *ſcuto fidei omnia extinguunt* in ſe *jacta*
nea a nequiſſimo tela: habentes ſcilicet in ſe ipſis
umina aquæ ſalientis in vitam æternam, quæ ignem
equiſſimi invaleſcere non ſinunt, ſed facile diſſol-
unt divinarum ſalutariumque diluvio cogitationum
uæ ejus in animo qui ſtudet ſpiritualis fieri, per
eritatis contemplationem informantur.

31. Poſt hæc abſurdum mihi non videtur, ut
oc de oratione argumentum impleamus, tractare
ccuratius de affectu & ſtatu quo eſſe oportet eum
ui orat: item de loco ubi orandum ſit, & parte
undi ad quam ſit reſpiciendum, nulla obſtante
rcumſtantia; item de tempore ad orationem apto
eligendo, & ſi quid his eſt ſimile. Affectus ad
nimam referendus eſt, ſtatus ad corpus. Ait ita-
ue Paulus, ut in ſuperioribus diximus, affectus
eſcribens, orandum eſſe *ſine ira & diſceptatione*: ſta-
um vero: *Levantes puras manus*, quod e pſalmis
mſiſſe mihi videtur, ubi ſic habet: *Elevatio ma-
nuum mearum ſacrificium veſpertinum:* item de loco:
Volo ergo viros orare in omni loco: Et de parte mundi
ſapientia Salomonis dicitur: *Ut notum eſſet quoniam
ortet prævenire ſolem ad benedictionem tuam, & ante
tum lucis te adorare.* Arbitror igitur eum qui ad
rationem acceſſurus eſt, ſi paululum ſubſtiterit ſe-
ue ipſum compoſuerit, promtiorem & attentiorem
er totam orationem fieri: item ſi omnes animi an-
etates cogitationumque perturbationes abjecerit,
bique pro viribus in memoriam reduxerit ejus ad
uem accedit majeſtatem, & quam impium ſit illi ſe
xum & remiſſum & quaſi contemnentem offerre, ſi
enique aliena depoſuerit, ſic venire ad orandum ani-
nam ante manus, ut ita loquar extendere: ante ocu-
os mentem ad Deum dirigere: antequam ſtet, erigere

humo ſuperiorem animæ partem & coram univerſorum Domino ſtatuere: omnem denique earum quas ab aliquo ſibi paſſus videtur, injuriarum memoriam in tantum deponere, quantum & Deum quiſpiam vult immemorem eſſe eorum quæ inique geſſit ipſe, & in multos e proximis peccavit, aut quæ præter rectam rationem quovis egiſſe modo ſibi conſcius eſt. Nam cum innumeri ſint corporis habitus, ille procul dubio quo extenduntur manus & ſurſum oculi tolluntur præponendus omnibus eſt ab eo qui etiam fert in corpore velut imaginem eorum quæ animam per orationem decent. Hoc tamen dicimus nulla obſtante circumſtantia præcipue ſervandum. Ob circumſtantiam enim licet aliquando ſedentem orare, puta propter ægritudinem pedum non contemnendam: aut etiam jacentem, propter febres aut ejusmodi morbos. Eademque de cauſa ſi verbi gratia navigemus, aut negotia non ſinant ſecedere ad debitam orationem perſolvendam, orare licet nihil tale præ ſe ferentem. Genuum etiam flexionem neceſſariam eſſe ſciendum eſt, cum ſua quis apud Deum peccata ſupplex accuſaturus eſt, ut remittantur, & ab eis ſanetur: eſt enim figura Pauli coram Deo procidentis eique ſe ſe ſubjicientis cum ait: *Hujus rei gratia flecto genua mea ad patrem, ex quo paternitas omnis in cælo & in terra nominatur.* Spiritualem autem genuflexionem, ſic dictam eo quod omnia quæ ſunt Deum adorent in nomine Jeſu, ipſique ſe humiliter ſubjiciant, oſtendere mihi videtur Apoſtolus in his: *Ut in nomine Jeſu omne genu flectatur cæleſtium, terreſtrium & infernorum.* Neque enim ullo modo putandum eſt ita conformata eſſe cæleſtium corpora ut genua etiam corporea habeant, cum rotunda eſſe eorum corpora demonſtratum ſit ab iis qui accurate iſta tractarunt. Id qui admittere nolit, is niſi rationi impudenter reſiſtat, etiam ſingulorum uſum membrorum ne quid in his a

ſummo artifice Deo fruſtra factum ſit, admittere cogetur; utrinque offendens: ſive dicat partes corporis fruſtra nec ad proprium ſingularum opus eis a Deo datas eſſe: ſive dicat viſcera & rectum inteſtinum proprios uſus in cæleſtibus obtinere corporibus: ſtultiſſime autem aget qui putabit ea ſtatuarum more humanam ſpeciem in ſola ſuperficie, non etiam in penitioribus habere. Hæc dixi dum genuflexionem expendo & illud video: *In nomine Jeſu omne genu flectetur cæleſtium, terreſtrium & inferorum.* Idem eſt etiam quod in propheta ſcriptum eſt: *Mihi incurvabitur omne genu.* Porro de loco ſciendum eſt locum omnem aptum ad orationem effici ab eo qui recte orat: nam *in omni loco incenſum offerte mihi, dicit Dominus:* item, *volo igitur viros orare in omni loco.* Poteſt etiam quo ſuas quisque preces quietior ac minus diſtractus abſolvat, certum ac definitum in privatis ædibus, ſi ſpatium ſit, eligere locum, ut ita dicam, ſanctiorem, ibique orare: cum prius tamen præter generale de illo examen inſpexerit nihilne ibi nefarium, nihilne rectæ contrarium rationi admiſſum unquam ſit: qui enim id fecit, non ſe tantum, ſed & ipſum orationis locum talem effecit ut in eum Deus reſpicere fugiat. Mihi autem plenius inſpicienti dicendum de illo loco ſubit quod odioſum eſſe videatur, at forte accuratius examinanti non contemnendum. Inquirendum eſt, ſcilicet an in coitus loco non illiciti quidem, ſed qui Apoſtolicis verbis ſecundum indulgentiam, non ſecundum præceptum conceditur, ſanctum ſit & purum Deum precari. Si enim orationi ut oportet vacare non poteſt, niſi qui ex conſenſu ad tempus ei ſe dedat, forte de loco an deceat conſiderandum eſt. Habet aliquid cum utilitate jucundi locus orationis, ille ſcilicet quo fideles in unum conveniunt: credibile eſt enim angelicas poteſtates credentium

γελικων δυναμεων ἐφισαμενων τοις ἀθροϊσμασι των πιςευοντων, και αὐτε τε κυριε και σωτηρος ἡμων δυναμεως, ἤδη δε και πνευματων ἁγιων, οἶμαι δε ὅτι και προκεκοιμημενων, σαφες δε ὅτι και ἐν τῳ βιῳ περιοντων, εἰ και το πως, ἐκ εὐχερες εἰπειν· και περι μεν ἀγγελων ἑτως ἐπιλογιςεον. εἰ παρεμβαλει ἀγγελος κυριε κυκλῳ των φοβεμενων αὐτον, και ῥυσεται αὐτες, και ἀληθευει ὁ Ιακωβ ἐ περι ἑαυτε μονον, ἀλλα και περι παντων των ἀνακειμενων τῳ θεῳ τῳ συνιεντι λεγων· ὁ ἀγγελος ὁ ῥυομενος με ἐκ παντων των κακων, εἰκος ἐςι πλειονων συνεληλυθοτων γνησιως εἰς δοξαν χριςε, παρεμβαλειν τον ἑκαςε ἀγγελον τον κυκλῳ ἑκαςε των φοβεμενων, μετα τετε τε ἀνδρος ὀν φρερειν και οἰκονομειν πεπιςευΤαι· ὡςε εἶναι ἐπι των ἁγιων συναθροιζομενων διπλην ἐκκλησιαν· την μεν ἀνθρωπων, την δε ἀγγελων· και εἰ μονε τε Τωβιτ ὁ Ραφαηλ φησιν εἰς μνημοσυνον ἀνενηνοχεναι την προσευχην, και μετ' αὐτον Σαῤῥας της ὑςερας νυμφης γενομενης αὐτε δια το γεγαμησθαι αὐΤην τῳ Τοβιᾳ, τι λεκτεον πλειονων ἐν τῳ αὐτῳ νοϊ, και τῃ αὐτῃ γνωμῃ συνοδευοντων, και σωματοποιεμενων ἐν χριςῳ; περι δε της δυναμεως τε κυριε συμπαρεσης τῃ ἐκκλησιᾳ ὁ Παυλος φησι· συναχθεντων ὑμων και τε ἐμε πνευματος συν τῃ δυναμει τε κυριε Ιησε· ὡς δυναμεως τε κυριε Ιησε συναπΤομενης ἐ μονον μετα Εφεσιων, ἀλλα και Κορινθιων· και εἰ ὁ ἐτι το σωμα περικειμενος Παυλος συναρασθαι νενομικε τῳ ἑαυτε πνευματι ἐν τῃ Κορινθῳ, ἐκ ἀπογνωςεον ἑτω και τες ἐξεληλυθοΤας μακαριες φθανειν τῳ πνευματι, ταχα μαλλον τε ὀντος ἐν τῳ σωματι, ἐπι τας ἐκκλησιας. διοπερ οὐ καταφρονητεον των ἐν αὐταις εὐχων, ὡς ἐξαιρετον τι ἐχεσων τῳ γνησιως συνερχομενῳ αὐταις. ὥσπερ δε δυναμις Ιησε, και το πνευμα Παυλε και των ὁμοιων, και οἱ παρεμβαλλοντες ἑκαςε των ἁγιον κυκλῳ ἀγγελοι κυριε συνοδευεσι, και συνερχονται τοις γνησιως συναθροιζομενοις, ἑτω ςοχαςεον, μηποτε ἐαν ἁγιε ἀγγελε ἀναξιος τις ῃ, ἑαυτον ἀγγελῳ διαβολῳ παραδῳ δι' ὧν ἁμαρΤανων παρανομει· ὅτι ὁ τοιετος, σπανιων μεν των ὁμοιων αὐτῳ τυγχανοντων, ἐκ ἐπι-

πολυ

cœtibus adeſſe, ipſiusque Domini & Servatoris noſtri virtutem, imo & ſanctorum ſpiritus, opinor etiam defunctorum; nam de ſuperſtitibus manifeſtum eſt, licet quomodo adſint, facile non ſit dicere. Ac de angelis quidem ſic colligi poteſt: Si *immittet angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos*, & vera loquitur Jacob cum non de ſe ſolo, ſed & de omnibus qui Deo devoti ſunt, intelligenti dicit: *Angelus qui eruit me ex omnibus malis*: probabile eſt, multis in Chriſti gloriam legitime congregatis, uniûs cujusque angelum in circuitu ſingulorum timentium immittere, cum illo ſcilicet viro cujus ipſi cura & cuſtodia tradita eſt: ut duplex congregatis ſanctis eccleſia ſit, altera hominum, altera angelorum. Quod ſi vel Tobiæ ſolius ait Raphael *ſe obtuliſſe in memoriale orationem*, deinde Sarræ quæ nurus ejus facta eſt Tobiæ filio nupta, quid dicendum multis eadem mente & ſententia concurrentibus & unum corpus in Chriſto conſtituentibus? Porro de Chriſti virtute eccleſiæ aſſiſtente Paulus ait: *Congregatis vobis & meo ſpiritu cum virtute Domini Jeſu*; ut virtute Domini Jeſu non ſolis Epheſiis, ſed & Corinthiis conjuncta. Quod ſi corpore adhuc indutus Paulus in commune conſulere ſpiritu ſuo Corinthi poſſe putavit, non eſt deſperandum eos etiam qui e vita exceſſerunt, beatos ad eccleſias ſpiritu occurrere, & forte potius quam is qui eſt in corpore. Quapropter quæ in illis fiunt preces contemnendæ non ſunt, quippe quæ eximium aliquid afferunt legitime convenienti. At quemadmodum virtus Jeſu & ſpiritus Pauli ejusque ſimilium, & in circuitu ſingulorum ſanctorum excubantes angeli Domini cum illis concurrunt & conveniunt qui legitime congregantur; ſic etiam attendendum eſt ne ſi quis angelo ſancto indignus ſit, is ſeipſum angelo diabolo tradat peccando & iniqua agendo. Qui enim talis erit, ſi quidem paucos habeat

πολυ λησεται της των ἀγγελων προνοιας, ὑπηρεσιᾳ του Θειου βουληματος ἐπισκοπουντος την ἐκκλησιαν, φερουσης εἰς γνωσιν των πολλων του τοιουτου τα πταισματα. ἐαν δε πληθος γινομενοι οἱ τοιουτοι καθ’ ἑταιρειας ἀνθρωπικας, και σωματικωτερον τι πραγματευομενοι συνερχωνται, ουκ ἐπισκοπηθησονται· ὁπερ δηλουται ἐν τῳ Ησαιᾳ, του κυριου λεγοντος· ουδε ἐαν ἐρχησθε ὀφθηναι μοι· ἀποςρεψω γαρ, φησι, τους ὀφθαλμους μου ἀφ’ ὑμων, και ἐαν πληθυνητε την δεησιν, ουκ εἰσακουσομαι ὑμων· ταχα γαρ ἀντι της προειρημενης διπλης συνταξεως ἀνθρωπων ἁγιων, και μακαριων ἀγγελων, παλιν διπλη γινεται ἐπι το αὐτο συνοδος ἀνθρωπων ἀσεβων, και πονηρων ἀγγελων· και λεγοιτο ἀν ἐπι της των τοιουτων συναγωγης ὑπο τε των ἁγιων ἀγγελων, και ἱερων ἀνθρωπων· ουκ ἐκαθισα μετα συνεδριου ματαιοτητος, και μετα παρανομουντων ου μη εἰσελθω· ἐμισησα ἐκκλησιαν πονηρευομενων, και μετα ἀσεβων ου μη καθισω. δια τουτο οἰμαι και τους ἐν Ιερουσαλημ, και πασῃ τῃ Ιουδαιᾳ ἐν πλειοσιν ἁμαρτημασι γεγενημενους ὑποχειριους γεγονεναι τοις ἐχθροις, τῳ καταλελειφθαι τους καταλιποντας τον νομον λαους ὑπο του θεου, και των ὑπερασπιζοντων ἀγγελων, και της σωτηριας των ἁγιων ἀνθρωπων. ουτω γαρ και ὁλα ἀθροισματα ποτε καταλειπεται ἐμπεσειν εἰς πειρασμους, ἱνα και ὁ δοκουσιν ἐχειν, ἀρθῃ ἀπ’ αὐτων· ὁμοιως τῃ κατηραμενῃ συκῃ και ἐκ ῥιζων ἀρθειςῃ δια το μη δεδωκεναι τῳ Ιησου πεινωντι καρπον, ξηραινομενοι, και εἰ τι εἰχον ὀλιγον ζωτικης κατα την πιςιν δυναμεως ἀπολλυντες. ταυτα δε μοι ἀναγκαιως εἰρησθαι φαινεται τοπον ευχης ἐξεταζοντι, και το ἐξαιρετον ὡς ἐν τοπῳ παριςαντι ἐπι της των ἁγιων και ευλαβεςερον ἐπι το αὐτο τῃ ἐκκλησιᾳ γινομενων συνελευσεως.

Ηδη δε και περι του κλιματος εἰς ὁ ἀφορωντα ευχεσθαι δει, ὀλιγα λεκτεον. τεσσαρων δε ὀντων κλιματων, τουτε προς ἀρκτον, και μεσημβριαν, και του προς δυσιν, και ἀνατολην, τις ουκ ἀν αὐτοθεν ὁμολογησαι τα προς ἀνατολην ἐναργως ἐμφαινειν το δειν ἐκει νευοντας συμβολικως, ὡς της ψυχης ἐνορωσης τῃ του ἀληθινου φωτος ἀνατολῃ, ποιεισθαι

ſui ſimiles, non diu angelorum effugit providentiam qua divinæ voluntati eccleſiæ invigilanti miniſtrantes, in communem efferent notitiam. At ſi plurimi ejusmodi convenerint more humanarum ſocietatum, corporeisque magis de rebus tractantes coeant, non reſpicientur a Deo. Quod in Iſaia declaratur dicente Domino: *Neque ſi veniatis ut appareatis mihi: avertam enim*, inquit, *oculos meos a vobis*: *& ſi multiplicetis orationem, non exaudiam vos.* Forſan enim pro illo duplici quod diximus agmine hominum ſanctorum & beatorum angelorum, iterum duplex fit in unum conventus impiorum hominum & malorum angelorum, de quo conventu a ſanctis angelis & piis hominibus dici poſſit: *Non ſedi cum conſilio vanitatis & cum iniqua gerentibus non introibo. Odio habui eccleſiam malignantium & cum impiis non ſedebo.* Hac de cauſa puto populos illos qui in Jeruſalem & in omni Judæa legem reliquerant, multis oneratos peccatis ſub inimicorum manum miſſos eſſe, quod a Deo derelicti eſſent, & a protegentibus angelis, & deſtituti ſanctorum hominum auxilio. Sic enim integræ nonnumquam congregationes in tentationes incidere permittuntur, ut *etiam quod videntur habere, auferatur ab eis*, & ad inſtar ficus maledictæ & a radicibus evulſæ, quod eſurienti Chriſto fructum non dederit, areſiant, & ſi paululum quid vivificæ per fidem virtutis habuerint, ea priventur. Hæc mihi neceſſario dixiſſe videor locum orationis excutiens, præcipuumque ſtatuens eſſe locum ſanctorum conventum pie ſimul in Eccleſiam coeuntium.

32. Jam de parte mundi in quam reſpiciendo orandum ſit, pauca dicenda ſunt. Cum autem quatuor ſint partes ad ſeptentrionem, ad meridiem, ad occaſum & ad ortum, quis non ſtatim fateatur ortum perſpicue indicare illuc nos ſymbolice converſos, anima veri luminis ortum veluti reſpiciente, orare debere.

Quod

ποιεισθαι τας εὐχας; ἐαν δε τις ὁπȣδηποτε των θυρων τȣ οἰκȣ νευȣσων βȣληται μαλλον κατα το ἀνεωγος της οἰκιας προσφερειν τας ἐντευξεις, λεγων την εἰς τον ȣ̓ρανον ὀψιν ἐχειν τι μαλλον προσκαλȣμενον ἐφ' ἑαυτην της ἐπι τον τοιχον ἐπιβλεψεως, εἰ τυχοιεν μη διανεωγοτα τȣ οἰκȣ τα προς ἀνατολας, λεκτεον προς αὐτον, ὁτι θεσει των οἰκοδομηματων ἀνθρωπων κατα ταδε τα κλιματα ἠ ταδε διανοιγομενων, φυσει δε της ἀνατολης των λοιπων προκεκριμενης κλιματων, το φυσει τȣ θεσει προτακτεον. ἀλλα και ὁ ἐν πεδιῳ εὐξασθαι βȣλομενος, τι μαλλον κατα τȣτον τον λογον ἐπ' ἀνατολας, ἠ ἐπι δυσιν προσευξεται; εἰ δε ἐκει προκριτεον τας ἀνατολας κατα το εὐλογον; δια τι τȣτο ȣ̓ πανταχȣ ποιητεον; και ταυτα μεν ἐπι τοσȣτον.

Δοκει δε μοι ἐτι περι των τοπων της εὐχης διαλαβοντα, ȣ̔τω καταπαυσαι τον λογον. τεσσαρες δη μοι τοποι ὑπογραπτεοι φαινονται, ȣ̔ς εὑρον διεσκεδασμενȣς ἐν ταις γραφαις, και σωματοποιητεον ἑκαςῳ κατα τȣτȣς εὐχην· εἰσι δε οἱ τοποι ȣ̔τοι· κατα δυναμιν δοξολογιας ἐν τῃ ἀρχῃ και τῳ προοιμιῳ της εὐχης λεκτεον τȣ θεȣ δια χριςȣ συνδοξολογȣμενȣ ἐν τῳ ἁγιῳ πνευματι συνυμνȣμενῳ. και μετα τȣτο τακτεον ἑκαςῳ εὐχαριςιας τε κοινας ὑπερ των εἰς παντας εὐεργεσιων, και ὡν ἰδιᾳ τετευχεν ἀπο θεȣ. μετα δε την εὐχαριςιαν φαινεται μοι πικρον τινα δειν γινομενον των ἰδιων ἁμαρτηματων κατηγορον ἐπι θεȣ, αἰτειν πρωτον μεν ἰασιν προς το ἀπαλλαγηναι της το ἁμαρτανειν ἐπιφερȣσης ἑξεως, δευτερον ἀφεσιν των παρεληλυθοτων. μετα δε την ἐξομολογησιν τεταρτον μοι συναπτειν φαινεται δειν, την περι των μεγαλων, και ἐπȣρανιων αἰτησιν, ἰδιων τε και καθολικων, και περι τε οἰκειων, και φιλτατων. και ἐπι πασι, την εὐχην εἰς δοξολογιαν θεȣ δια χριςȣ ἐν ἁγιῳ πνευματι καταπαυςεον. τȣτȣς δε τȣς τοπȣς, ὡς προειπομεν, διεσπαρμενȣς εὑρομεν ἐν ταις γραφαις· τον μεν της δοξολογιας δια τȣτων ἐν ἑκατοςῳ τριτῳ ψαλμῳ· κυριε ὁ θεος μȣ ὡς ἐμεγαλυνθης σφοδρα, ἐξομολογησιν και μεγαλοπρεπειαν ἐνεδυσω, ὁ ἀναβαλλομενος φως ὡς ἱματιον, ὁ ἐκτεινων τον ȣ̓ρανον

Quod ſi quis in quamvis partem obverſis domus oſtiis, illac malit quæ ædes patent preces offerre, dicatque cæli proſpectum habere neſcio quid quod magis ad ſe provocet, quam objectum parietem; reſpondendum hominum inſtituto in hanc vel in illam mundi partem, ædificia patere; natura autem orientem reliquis præſtare cæli partibus: quare quod natura eſt, ei quod eſt ex inſtituto præponendum. Alioqui qui in campo vult orare, quid eſt juxta illam rationem cur ad orientem potius quam ad occidentem oret? Sin ibi orientem præponi ratio poſtulat, cur non id ubique faciendum? ac de his hactenus.

33. De partibus orationis cum adhuc tractavero, finem arbitror dicendi faciendum. Videntur autem mihi quatuor deſcribendæ partes quas diſperſas in ſcripturis reperi, & ad illarum exemplum oratio unicuique in unum corpus redigenda. Sunt autem hæ partes ejusmodi. Pro viribus in principio atque exordio orationis gloria reddenda eſt Deo per Chriſtum conglorificatum in ſancto Spiritu collaudato. Poſtea collocare quivis debet gratiarum actiones communes pro pertinentibus ad omnes beneficiis, tum pro eis quæ privatim a Deo conſecutus eſt. Poſt gratiarum actionem debere videtur ſuorum peccatorum amarus apud Deum accuſator fieri ac petere primum medelam qua habitu ad peccandum impellente liberetur, deinde præteritorum remiſſionem. Poſt confeſſionem quarto mihi loco videtur adjungenda petitio magnarum & cæleſtium rerum & pro ſe & pro omnibus & pro familiaribus & amicis. Ac ſuper his omnibus oratio debet in glorificationem Dei per Chriſtum in Spiritu ſancto deſinere. Has quas dixi partes diſperſas in ſcripturis invenimus; glorificationem his verbis in pſalmo centeſimo tertio: *Domine Deus meus, magnificatus es ve-*

ὡσει δερίν, ὁ στεγαζων ἐν ὑδασι τα ὑπερωα αὐτου· ὁ τιθεις νεφη την ἐπιβασιν αὐτου· ὁ περιπατων ἐπι πτερυγων ἀνεμων· ὁ ποιων τους ἀγγελους αὐτου πνευματα, και τους λειτουργους αὐτου πυρος φλογα· ὁ θεμελιων την γην ἐπι την ἀσφαλειαν αὐτης, ου κλιθησεται εἰς τον αἰωνα του αἰωνος· ἀβυσσος ὡς ἱματιον το περιβολαιον αὐτου· ἐπι των ὀρεων στησονται ὑδατα, ἀπο ἐπιτιμησεως σου φευξονται, ἀπο φωνης βροντης σου δειλιασουσι· και τα πλειστα δε τουτου του ψαλμου δοξολογιαν περιεχει του πατρος. ἐνεστι δε τινα ἑαυτῳ πλειονα ἀναλεγομενον ὁραν, ὡς ὁ τοπος της δοξολογιας πολλαχου διεσπαρται. της δε εὐχαριστιας ἐκκεισθω τουτο παραδειγμα ἐν τῃ δευτερᾳ των βασιλειων κειμενον, μετα τας δια του Ναθαν προς τον Δαυιδ ἐπαγγελιας ὑπο του Δαυιδ ἐπαγγελλομενον ἐκπλαγεντος τας του θεου δωρεας, και εὐχαριστουντος ἐπ᾽ αὐταις δια τουτων· τις εἰμι ἐγω κυριε μου κυριε, και τις ὁ οἰκος μου, ὁτι ἠγαπησας με ἑως τουτων; και κατεσμικρυνθην μικρον ἐνωπιον σου κυριε μου, και ἐλαλησας ὑπερ τῳ οἰκου του δουλου σου εἰς μακραν. οὑτος δε ὁ νομος του ἀνθρωπου κυριε μου κυριε. και τι προσθησει Δαυιδ ἐτι του λαλησαι προς σε; και νυν συ οἰδας τον δουλον σου κυριε, δια τον δουλον σου πεποιηκας, και κατα την καρδιαν σου ἐποιησας πασαν την μεγαλωσυνην σου ταυτην γνωρισαι τῳ δουλῳ σου, ἑνεκα του μεγαλυναι σε κυριε μου κυριε των δε ἐξομολογησεων παραδειγμα, ἀπο πασων των ἀνομιων μου ῥυσαι με. και ἐν ἀλλοις· προσωζεσαν και ἐσαπησαν οἱ μωλωπες μου ἀπο προσωπου της ἀφροσυνης μου· ἐταλαιπωρησα και κατεκαμφθην ἑως τελους, ὁλην την ἡμεραν σκυθρωπαζων ἐπορευομην. των δε αἰτησεων ἐν εἰκοστῳ ἑβδομῳ ψαλμῳ· μη συνελκυσῃς με μετα ἁμαρτωλων, και μετα ἐργαζομενων ἀδικιαν μη συναπολεσῃς με· και εἰ τι τουτοις ὁμοιον. εὐλογον δε ἀρξαμενον ἀπο δοξολογιας εἰς δοξολογιαν καταληγοντα καταπαυειν την εὐχην, ὑμνουντα και δοξαζοντα τον των

ὁλων

ıenter. *Confeſſionem & decorem induiſti, amictus lu-
ıe, ſicut veſtimento, extendens cælum, ſicut pellem.
i tegit in aquis ſuperiora ejus: qui ponit nubes aſcen-
ı ſuum: qui ambulat ſuper pennas ventorum: qui facit
elos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos ignem flagrantem:
fundat terram ſuper ſtabilitatem ejus: non inclinabitur
ſæculum ſæculi. Abyſſus, ſicut veſtimentum, amictus
r: ſuper monte ſtabunt aquæ. Ab increpatione tua fu-
ıt: a voce tonitrui tui formidabunt.* Et maxima
's hujus pſalmi glorificationem continet patris.
:et cuivis plura ſibi colligere, & videre quam
.ltis in locis pars illa quæ ad glorificationem per-
et diffuſa ſit. Gratiarum actionis hoc ſit exem-
ım in ſecundo Regum poſitum, a Davide poſt factas
per Nathan promiſſiones pronuntiatum, cum ad
i dona ſtuperet, gratiasque pro eis referret his
rbis: *Quis ſum ego Domine mi Domine, & quæ
ıus mea, quia dilexiſti me uſque ad hac? Et factus
ı parvus parum coram te Domine mi: & locutus es
domo ſervi tui in longinquum. Hæc autem lex ho-
ıis Domine mi Domine. Et quid adjiciet ultra Da-
l loqui ad te? Et nunc noſti ſervum tuum Domine:
pter ſervum tuum feciſti: & ſecundum cor tuum feciſti
uem magnificentiam hanc ad notum faciendum ſervo
; ideo ut magnificares te Domine mi Domine.* Con-
ſionis exemplum: *Ab omnibus iniquitatibus meis erue*
, & alibi: *Putruerunt & corruptæ ſunt cicatrices meæ
facie inſipientiæ meæ. Miſer factus ſum & curvatus
ı uſque in finem: tota die contriſtatus ingrediebar.*
titionum in vigeſimo ſeptimo pſalmo: *Ne ſi-
l trahas me cum peccatoribus; & cum operantibus
quitatem ne perdas me*, & ſi quid his eſt ſimile.
quum eſt autem incœptam a glorificatione ora-
nem in glorificationem deſinendo terminare,
ıdando & glorificando patrem univerſorum,

per

ὅλων πατερα δια Ιησου χριστου ἐν ἁγιῳ πνευματι, ᾧ ἡ δοξα εἰς τους αἰωνας.

Ταυτα κατα δυναμιν ἐμην εἰς το της εὐχης προβλημα, και εἰς την ἐν τοις εὐαγγελιοις εὐχην, τουτε προ αὐτης παρα τῳ Ματθαιῳ εἰρημενα, ἡμιν διηθληται, φιλομαθεστατοι και γνησιωτατοι ἐν θεοσεβειᾳ ἀδελφοι, Αμβροσιε και Τατιανη. οὐκ ἀπογινωσκω δε τοις ἐμπροσθεν ὑμων ἐπεκτεινομενων, και των ὀπισθεν ἐπιλανθανομενων, εὐχομενων τε ἐν τουτοις ὀντων περι ἡμων, πλειονα και θειοτερα εἰς παντα ταυτα δυνηθηναι χωρησαι ἀπο του διδοντος θεου, και λαβων παλιν περι των αὐτων διαλαβειν μεγαλοφυεστερον, και ὑψηλοτερον, και τρανοτερον· πλην ἐπι του παροντος μετα συγγνωμης τουτοις ἐντευξεσθε.

per Jeſum Chriſtum in ſancto Spiritu, cui gloria in ſæcula.

Hæc pro viribus meis in orationis argumentum & in eam quæ in Evangeliis continetur orationem, & in ea quæ illam apud Matthæum præcedunt, a me tractata ſunt, ſtudioſiſſimi & vere germani in pietate fratres Ambroſi & Tatiana. Nec deſpero quin vobis ſemper ad anteriora contendentibus, & eorum quæ retro ſunt obliviſcentibus, orantibusque interea pro nobis, plura & diviniora ad hæc omnia pertractanda accipere poſſim a largitore Deo, & cum accepero, iterum de iisdem diſſerere magnificentius, & altius, ac dilucidius. In præſentia autem hæc in partem bonam accipietis.

IN EXHORTATIONEM AD MARTYRIUM ADMONITIO.

NULLA *prorſus eſt inter Eruditos controverſia de ſinceritate hujus aurei Opuſculi, quod apud Veteres paſſim celebratur. Euſebius non ſolum librum de Martyrio commemorat, ſed & qua occaſione Origenes ad eum ſcribendum permotus ſit, narrat libr.* 6. *Hiſtor. Eccleſiaſt. cap.* 28. Τονγε μην Ρωμαιων αὐτοκρατορα Αλεξανδρον τρισιν ἐτεσιν ἐπι δεκα την ἀρχην διανυσαντα Μαξιμινος Καισαρ διαδεχεται· ὁς δη κατα κοτον τον προς τον Αλεξανδρου οἰκον ἐν πλειονων πιςων συνεςωτα, διωγμον ἐγειρας, τους των ἐκκλησιων ἀρχοντας μονους, ὡς αἰτιους της κατα το εὐαγγελιον διδασκαλιας, ἀναιρεισθαι προςαττει. τοτε και Ωριγενης τον περι μαρτυριου συνταττει, Αμβροσιῳ και Πρωτοκτητῳ πρεσβυτερῳ της ἐν Καισαρειᾳ παροικιας ἀναθεις το συγγραμμα· ὁτι δη ἀμφω περιςασις ουχ ἡ τυχουσα ἐν τῳ διωγμῳ κατειληφει, ἐν ᾗ και διαπρεψαι κατεχει λογος ἐν ὁμολογιᾳ τους ἀνδρας, ου πλειονος ἡ τριετους χρονου τῳ Μαξιμινῳ διαγενομενου. Interea cæſo Alexandro Imperatore qui tredecim annis regnaverat, in ejus locum ſuccedit Maximinus, qui gravi odio ſuccenſus adverſus familiam Alexandri in qua plerique erant Chriſtiani, perſecutione excitata ſolos eccleſiarum Antiſtites, utpote Evangelicæ prædicationis auctores, interfici juſſit. Quo tempore Origenes librum de Martyrio compoſuit, quem Ambroſio & Protocteto Cæſarienſis Eccleſiæ Presbytero dedicavit: eo quod uterque in ea perſe-

cutione

cutione non mediocre diſcrimen ſubierat. Unde & maximam gloriam ambo retuliſſe perhibentur, cum Maximinus non plus quam triennii ſpatium perduraſſet. *Ruſinus poſteriora verba ſic παραφραζει*: Tunc Origenes librum de Martyrio ad Ambroſium ſcribit: qui cum ad plurimos perveniſſet, tanquam nervis quibusdam validiſſimis ſtabiliti, ſponte ſe ad confeſſionem Chriſti nominis offerebant. *Pamphilus martyr in Apologia Origenis, ejusdem libri meminit his verbis:* Denique in tam multis & tam diverſis ejus libris nusquam invenitur unus ab eo liber proprie de Anima conſcriptus, ſicut habet vel de Martyrio, vel de Oratione, vel de Reſurrectione. *Hieronymus de Scriptor. Eccleſ. in Ambroſio:* Ambroſius, *inquit*, primum Marcionites, deinde ab Origene correctus, Eccleſiæ diaconus, & confeſſionis Dominicæ gloria inſignis fuit: cui pro Theoctiſto presbytero liber Origenis de Martyrio ſcribitur. *Ex ipſomet Origenis libello, & Euſebii loco ſupra laudato, nec non ex altero Nicephori Calliſti mox laudando, liquet in hunc Hieronymi textum gravem irrepſiſſe Amanuenſium errorem qui Theoctiſtum Cæſarienſem epiſcopum cum Protocteto Cæſarienſi presbytero confuderunt; & quamvis antiquiſſima ſit exemplarium corruptela, ut patet ex græca Sophronii verſione, recte obſervat Halloixius in Notis ad Origen. defenſ. p. 23. omnino legendum eſſe*: Cui & Protocteto: *aut ſi Freculfum præferre lubeat*, cui cum Protocteto, *legemus. Nicephorus Calliſtus lib. 5. hiſt. Eccl. cap. 19. de noſtro libello ſic loquitur:* ἐν τοινυν τῳ τοτε καιρῳ τον προτρεπτικον εἰς μαρτυριον γενναιον λογον συντασσει, Αμβροσιῳ και Πρωτοκτητῳ της ἐν Καισαρειᾳ, παροικιας το συγγραμμα προσφωνων, εἰσηει γαρ ἐκεινοις ȣ̓ μετρια τις ἀγωνια τῃ τȣ διωγμȣ ἐκεινȣ σφοδροτητι· ἐν ᾧ και ἀμφω λογον ἐχειν, τον ὑπερ Χριςȣ ἀθλον λαμπρως ἀγωνισασθαι. *Joannes Langus ſic vertit*: Eo itaque tempore præ-

claram illam Orationem qua ad Martyrium cohortatur, compoſuit, eamque Ambroſio & Protoćteto Cæſarienſibus presbyteris inſcripſit: magna enim eis ſollicitudo & anxietas propter perſecutionis ejus vehementiam inceſſerat. In qua oratione ambo illi rationes explicatas habuerunt, ut fortiter in martyrii ſtadio certamen pro Chriſto ſuſtinerent atque perferrent. *Duplex, ni fallor, in hujus loci verſione peccatum eſt interpretis: primum dum iſta verba:* Αμβροσιῳ και Πρωτοκτητῳ της ἐν Καισαρειᾳ παροικιας το συγγραμμα προσφωνων, *ſic reddit:* Eamque Ambroſio & Protoćteto Cæſarienſibus presbyteris inſcripſit. *Ambroſius enim ſolum Eccleſiæ Diaconus fuit, uti ſupra ex Hieronymo audivimus. Itaque Langus vertere debuerat:* Ambroſio & Protoćteto Cæſarienſis Eccleſiæ presbytero. *Alterum, dum hac poſteriora verba:* ἐν ᾡ και ἀμφω λογον ἐχειν, τον ὑπερ χριϛου αθλον λαμπρως ἀγωνισασθαι, *vertit*, In qua oratione ambo illi rationes explicatas habuerunt, ut fortiter in martyrii ſtadio certamen pro Chriſto ſuſtinerent atque perferrent. *Vertenda erant:* In qua perſecutione ambo perhibentur illuſtre pro Chriſto certamen ſuſtinuiſſe. *Nihil enim aliud hic vult Nicephorus Calliſtus, quam quod ait Euſebius loco ſupra laudato:* ἐν ᾗ και διαπρεψαι κατεχει λογος ἐν ὁμολογιᾳ τους ανδρας. *Quam utile vero etiam aliis fuerit hoc Origenis ſcriptum, Wetſtenio idem Nicephorus Calliſtus tradere videtur lib. 5. hiſtor. Eccleſ. cap. 31.* ἐπι Παλαιϛινης ου μειους οἱ ἀθλοι και τα παλαισματα, ὡν οἱ πλεισοι τοις προτρεπτικοις των Ωριγενους λογων τον ἀγωνα διεφερον. In Palæſtina non minora fuere certamina & luctæ. Plurimi enim Martyres exhortatoriis Origenis orationibus incitati viriliter agones pertulerunt: *In Deciana ſcilicet perſecutione. Verum Nicephorus Calliſtus non loqui videtur de Origenis exhortatione ad Martyrium Ambroſio ſub Maximini perſecutione*

ſecutione nuncupata, ſed de aliis ejus ſermonibus, quos iis qui conſolatione indigent, furente Decii perſecutione, ipſum reliquiſſe plurima ejus epiſtolæ commemorabant, teſte Euſebio lib. 6. hiſt. Eccleſ. cap. 39. Ut ut eſt, Freculphus Chron. tom. 2. lib. 3. cap. 7. pag. 511. hæc habet: Ambroſius primum Marcioneus, deinde ab Adamantio correctus, Eccleſiæ diaconus & confeſſionis Dominicæ gloria inſignis fuit, cui cum Protheotiſto (*lege*, Protoctèto) presbytero liber ab Adamantio de Martyrio ſcribitur. *Otto Friſingenſis lib 3. Chron. cap. 32.* His, *inquit*, diebus (*nimirum imperante Maximino*) fervente tribulatione perſecutionis Origenes neceſſarium & egregium de Martyrio librum conſcripſit. *Is fortaſſe libellus eſt, quem Trithemius lib. de ſcript. Eccleſ. inter opera Origenis recenſet, ac ſe latinum vidiſſe teſtatur, videlicet* de Martyribus lib. 1.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΕΙΣ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ

ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ.

ΟΙ ἀπογεγαλακτισμενοι ἀπο γαλακτος, οἱ ἀπεσπασμενοι ἀπο μαςȣ. θλιψιν ἐπι θλιψει προσδεχȣ· προσδεχȣ ἐλπιδα ἐπ' ἐλπιδι· ἐτι μικρον, ἐτι μικρον, δια φαυλισμον χειλεων· δια γλωσσης ἑτερας. και ὑμεις τοινυν, κατα τον Ησαϊαν ὡς ȣ̓κετι σαρκινοι, ȣ̓δε ἐν Χριςῳ νηπιοι, προκοψαντες ἐν τῃ νοητῃ ὑμων ἡλικιᾳ, Αμβροσιε θεοπρεπεςατε, και Πρωτοκτητε εὐσεβεςατε, και μηκετι χρειαν ἐχοντες γαλακτος, ἀλλα ςερεας τροφης, ἀκȣετε, ὡς ἀπογεγαλακτισμενοι ἀπο γαλακτος, και ἀπεσπασμενοι ἀπο μαςȣ, τινα τροπον ὡς ἀθληταις τοις ἀπογεγαλακτισμενοις, ȣ̓χ ἁπλη θλιψις, ἀλλα τις θλιψις ἐπι θλιψει προφητευεται. ὁ δε μη ἀπωθȣμενος την ἐπι θλιψει θλιψιν, ἀλλ' ὡς γενναιος ἀθλητης αὐτην προσδεχομενος, εὐθεως προσδεχεται και ἐλπιδα ἐπ' ἐλπιδι· ἧς μετ' ȣ̓ πολυ της ἐπ' ἐλπιδι θλιψεως ἀπολαυσει. τοιȣτο γαρ ἐςι το· ἐτι μικρον, ἐτι μικρον.

Αλλα και εἰ φαυλιζοιεν ἡμας, και ἐξευτελιζοιεν, ἡτοι ἀσεβεις, ἡ μωρȣς ἀποκαλȣντες οἱ ἀλλοτριοι, της κατα τας ἁγιας γραφας διαλεκτȣ ὑπομιμνησκωμεθα, ὁτι ἡ ἐπ' ἐλπιδι ἐλπις, ἡ ἐτι μικρον ἀποδοθεισα ἡμιν, ἀποδοθησεται δια φαυλισμον χειλεων, δια γλωσσης ἑτερας. και τις ȣ̓κ ἀν προσδεχοιτο θλιψιν ἐπι θλιψει, ἱνα εὐθεως προσδεξηται και ἐλπιδα ἐπ' ἐλπιδι; λογισαμενος μετα Παυλȣ, ὁτι ȣ̓κ ἀξια τα παθηματα τȣ νυν καιρȣ, ὡν ὡσπερει ὠνȣμεθα την μακαριοτητα, προς την μελλȣσαν δοξαν ἀποκαλυπτεσθαι εἰς ἡμας· και μαλιςα, ἐπει το παραυτικα ἐλαφρον της θλιψεως ἡμων, ἐλαφρον τοις μη βαρȣμενοις ὑπο των περιεςηκοτων και τυγχανον και λεγομενον, ὁσῳ πλειον ὑπερβαλλον γινεται, τοσȣτῳ μειζον και πλειον βαρος αἰωνιον δοξης κατεργαζεται

ORIGENIS EXHORTATIO AD MARTYRIUM.

1. *Ablactati a lacte, avulſi ab ubere. Tribulationem ſuper tribulationem exſpecta: exſpecta ſpem ſuper ſpem: adhuc parum: adhuc parum, propter irriſionem labiorum, propter linguam alteram.* Et vos igitur ſecundum Iſaiam, ut qui non amplius carnales, neque in Chriſto infantes eſtis, ſed ſpiritali ætate adeo provecti ut non amplius *lacte* ſed *cibo ſolido* opus habeatis, Ambroſi Deo digniſſime, & Protoctete piiſſime, audite, ut ablactati a lacte, & avulſi ab ubere, quonam modo iis qui ablactati ſunt, veluti athletis non ſimplex tribulatio, ſed quædam ſuper tribulationem tribulatio prædicitur. Qui vero tribulationem ſuper tribulationem non recuſaverit, ſed eam ſtrenui inſtar athletæ ſuſceperit, is illico etiam ſpem ſuper ſpem accipit, qua, poſt exiguam ſuper ſpe tribulationem, perfruetur. Hoc enim ſibi vult illud: *Adhuc parum, adhuc parum.*

2. Sed etſi alieni nos ſubſannaverint & nihili fecerint, ſive impios ſive ſtultos vocantes divinarum meminerimus ſcripturarum qui ſit loquendi modus, ſpem ſcilicet ſuper ſpem quæ adhuc parum nobis conceſſa eſt, *propter irriſionem labiorum, propter linguam alteram* eſſe reddendam. Quis vero non ſuſceperit tribulationem ſuper tribulationem, ut ſtatim & ſpem ſuper ſpem accipiat? reputans cum Paulo non eſſe *condignas paſſiones hujus temporis*, quibus beatitudinem veluti mercamur, *ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis*, maxime cum *momentaneum & leve tribulationis noſtræ* (quod quidem iis leve & eſt & dicitur qui a circumſtantibus non gravantur) quanto amplius excedit, tanto majus & amplius *æternæ gloriæ pondus ope-*

ται ἡμιν, ει παρα τον καιρον των θλιβοντων, και ὡσπερει πνιγειν τας ψυχας ἡμων ἐθελοντων, ἀποστρεψαντες το ἡγεμονικον ἀπο των ἐπιπονων, σκοπωμεν ου τα ἐνεςηκοτα ἐπιπονα, ἀλλα τα δια την ἐν τουτοις ὑπομονην τοις νομιμως ἐν χριςῳ ἀθλησασι χαριτι θεου ἀποκειμενα, πολλαπλασιαζοντος τας εὐεργεσιας, και ὑπερ την ἀξιαν των του ἀγωνισαμενου καματων τοσαυτα δωρουμενου, ὁσα ἀν πρεπῃ μη γλισχρολογουμενῳ διδοναι, τῳ μεγαλοδωρῳ και ἐπισημονως τας ἑαυτου χαριτας μεγεθυνοντι θεῳ, ἐπι τους, τῳ ὁσῃ δυναμις καταπεφρονηκεναι του ὀςρακινου σκευους, ἐπιδειξαμενους την ὁλῃ ψυχῃ προς αὐτον ἀγαπην.

Ολῃ δε ψυχῃ νομιζω ἀγαπασθαι τον θεον ὑπο των ἀποσπωντων και διϊςαντων αὐτην δια πολλην την προς το κοινωνησαι τῳ θεῳ προθυμιαν, ου μονον ἀπο του γηϊνου σωματος, ἀλλα και ἀπο παντος σωματος· οἱς ουδε μετα περισπασμου και περιελκυσμου τινος γινεται, το ἀποθεσθαι το της ταπεινωσεως σωμα, ὁταν καιρος διδῳ δια του νομιζομενου θανατου ἐκδυσασθαι το σωμα του θανατου, και ἐπακουσθηναι ἀποςολικως εὐξαμενον και εἰποντα· ταλαιπωρος ἐγω ἀνθρωπος, τις με ῥυσεται ἐκ του σωματος του θανατου τουτου; τις γαρ των ἐν τῳ σκηνει ςεναζοντων δια το βαρεισθαι ὑπο του φθαρτου σωματος, οὐχι και εὐχαριςησει προτερον εἰπων· τις με ῥυσεται ἐκ του σωματος του θανατου τουτου; βλεπων ὁτι δια της ὁμιλιας ῥυσθεις ἐκ του σωματος του θανατου, ἁγιως ἀναφθεγξεται το· χαρις τῳ θεῳ δια χριςου Ιησου του κυριου ἡμων. ει δε τινι το τοιουτο χαλεπον φαινεται, ουκ ἐδιψησε προς τον θεον τον ἰσχυρον τον ζωντα, ουδε ἐπεποθησε προς τον θεον, ὁν τροπον ἐπιποθει ἡ ἐλαφος ἐπι τας πηγας των ὑδατων· ουδε εἰπε· ποτε ἡξω και ὀφθησομαι τῳ προσωπῳ του θεου; ουδε ἐν ἑαυτῳ ἐλογισατο, ἁ διαλογισαμενος ὁ προφητης λεγομενου του· που ἐςιν ὁ θεος σου; αὐτῳ, καθ' ἑκαςην ἡμεραν ἐξεχεεν ἐφ' ἑαυτον την ψυχην αὐτου, ἐπιπλησσων αὐτῃ ἐτι κατ' ἀσθενειαν περιλυπῳ γινομενῃ και συνταρασσομενῃ, και λεγων· ὁτι διελευσομαι ἐν τοπῳ σκηνης θαυμαςης,

ἑως

retur in nobis, ſi cum inſtabunt ii qui tribulant, & quaſi premere animas noſtras volunt, a laboribus avertamus animi principatum, & ſpectemus non quæ adſunt laborioſa, ſed quæ propter præſtitam in illis patientiam iis qui *legitime* in Chriſto *certaverint* gratia Dei repoſita ſunt, Dei, inquam, qui beneficia multiplicat, & ſupra laborum in certamine toleratorum dignitatem tanta largitur, quanta non parcum, ſed magnificum illum Deum donare decet qui gratias ſuas ſcienter magnificat in eos qui ſpreto hoc teſtaceo vaſe pro viribus oſtenderint ſe tota anima ipſum diligere.

3. Tota vero anima Deum ab iis diligi puto qui eam præ maximo cum Deo communicandi deſiderio non a terreno tantum corpore, ſed & ab omni corpore abſtrahunt ac divellunt, & quibus nec invitis nec reluctantibus accidit ut *corpus humilitatis* deponant, cum ſe tempus dederit ut per eam quæ mors eſſe putatur, *corpus mortis* exuant, & exaudiatur is qui ad inſtar Apoſtoli precatus fuerit in hæc verba: *Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Quis enim eorum qui in hoc tabernaculo ingemiſcunt, quod corruptibili corpore graventur, non etiam gratias aget cum prius dixerit: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus?* cernens ſe his prolatis de corpore mortis liberatum, ſancte illud exclamaturum: *Gratia Deo per Chriſtum Jeſum Dominum noſtrum.* Si cui vero arduum id videtur, non *ſitivit ad Deum fortem vivum*; neque *deſideravit ad Deum, quemadmodum deſiderat cervus ad fontes aquarum*: neque dixit: *Quando veniam, & apparebo ante faciem Dei?* Nec ſecum ea reputavit quæ reputans, Propheta, cum diceretur ei: *Ubi eſt Deus tuus?* effundebat per ſingulos dies in ſe animam ſuam, increpans eam adhuc præ infirmitate triſtem & perturbatam, ac dicens: *Quoniam tranſibo in loc— tabernaculi admirabilis uſque ad domum Dei*

ἑως του οἰκου του Θεου, ἐν φωνῃ ἀγαλλιασεως και ἐξομολογησεως ἠχου ἑορταζοντος.

Εὐχομην δ' ὑμας παρ' ὁλον τον ἐνεστηκοτα ἀγωνα μεμνημενους του ἀποκειμενου πολλου ἐν οὐρανοις μισθου τοις διωχθεισι και ὀνειδισθεισιν ἑνεκεν δικαιοσυνης, και ἑνεκεν του υἱου του ἀνθρωπου, χαιρειν και ἀγαλλιαν και σκιρταν ὡσπερ οἱ ἀποστολοι ἐχαρησαν ποτε, καταξιωθεντες ὑπερ του ὀνοματος αὐτου ἀτιμασθηναι. εἰ δε ποτε και αἰσθανοισθε στενοχωριας περι την ψυχην ὑμων, εἰπατω αὐτῃ ὁ ἐν ἡμιν Χριστου νους, θελουσῃ το ὁσον ἐφ' ἑαυτῃ και αὐτον συγχειν· ἱνα τι περιλυπος εἰ ψυχη; και ἱνα τι συνταρασσεις με; ἐλπισον ἐπι τον Θεον, ὁτι ἐξομολογησομαι αὐτῳ και παλιν.... εἰθε μεν μηδαμως ταραχθειη ἡ ψυχη, ἀλλα και παρ' αὐτοις τοις δικαστηριοις, και παρα γυμνοις τοις ξιφεσιν ἐπιφερομενοις τῳ τραχηλῳ, φρουροιτο ὑπο της ὑπερεχουσης παντα νουν εἰρηνης του Θεου και γαληνιαζοι, λογιζομενη, ὁτι οἱ ἐκδημουντες ἐκ του σωματος ἐνδημουσιν αὐτῳ τῳ των ὁλων κυριῳ. εἰ δε μη τηλικουτοι ἐσμεν, ὡς ἀει το ἀταραχον διατηρειν, κἀν μη ἐκχεοιτο, μηδε τοις ἐξω ἐμφαινοιτο ἡ της ψυχης ταραχη, ἱνα ἀπολογιας ὡραν ἐχωμεν προς Θεον, λεγοντες αὐτῳ. ὁ Θεος μου προς ἐμαυτον ἡ ψυχη μου ἐταραχθη. μεμνησθαι δε ἡμας ὁ λογος παρακαλει και του ἐν Ησαΐᾳ τουτον εἰρημενου των τροπον· μη φοβεισθε ὀνειδισμον ἀνθρωπων, και τῳ φαυλισμῳ αὐτων μη ἡττασθε. και γαρ ἀτοπον, ἐναργως ἐφεστωτος Θεου τῃ του οὐρανου και των ἐν αὐτῳ κινησει, και τοις ἐν γῃ και θαλασσῃ ὑπο της θειας τεχνης αὐτου ἐπιτελουμενοις ἐν παντοδαπων ζωων και φυτων γενεσεσι και συστασεσι, και τροφαις και αὐξησεσι, καμμυσαι μεν και μη ἐνοραν Θεῳ, τρεψαι δε τους ὀφθαλμους ἐπι φοβον των μετ' ὀλιγον τεθνηξομενων και παραδοθησομενων τῃ κατ' ἀξιαν αὐτων δικῃ.

Τῳ

in voce exultationis & confeſſionis ſoni feſtum celebrantis.

4. Velim igitur vos per omne quod inſtat certamen memores multæ illius mercedis quæ in cælis repoſita eſt iis *qui perſecutionem* & opprobria *patiuntur propter juſtitiam, & propter filium hominis*, gaudere, exultare, & tripudiare, ſicut Apoſtoli olim gaviſi ſunt, *quoniam digni habiti ſunt pro nomine ejus contumeliam pati.* Quod ſi quam in anima veſtra ſentiatis aliquando anguſtiam, dicat ei qui in vobis eſt ſpiritus Chriſti, quem etiam illa quantum in ſe eſt, vult confundere: *Quare triſtis es anima mea & quare conturbas me? ſpera in Deo quoniam adhuc confitebor illi.* Et rurſus.... Utinam nequaquam turbetur anima, ſed ante ipſa tribunalia, ante nudos enſes jugulo admotos cuſtodiatur a pace Dei *quæ exſuperat omnem ſenſum*, & tranquilla ſit, reputans eos qui *peregrinantur a corpore, præſentes eſſe ad univerſorum Dominum.* Sed ſi tales non ſumus ut poſſimus ſemper animæ tranquillitatem ſervare, ſaltem non effundatur, nec extraneis appareat ejus commotio, ut defenſionis locus nobis apud Deum ſuperſit, dicentibus: *Deus meus, ad meipſum anima mea turbata eſt.* Meminiſſe autem nos ratio admonet & illius dicti quod apud Iſaiam ſic habat: *Nolite timere opprobrium hominum, & deſpectu eorum ne frangamini.* Cum enim Deus cæli ſiderumque motibus acriter ſit intentus, iisque omnibus quæ & in terra & in mari divina ejus arte perficiuntur, ut omnis generis animantia plantæque & generentur, & conſiſtant, & alantur, & augeantur, abſurdum fuerit nos connivere, nec Deum reſpicere, ſed oculos convertere ad homines brevi morituros & tradendos meritis ſuppliciis, hosque timere.

5. Abra-

Τῳ μεν ουν Αβρααμ ποτε ὑπο θεου εἰρητο, ἐξελθε ἐκ της γης σου· ἡμιν δε ταχα μετ᾽ ὀλιγον λεχθησεται, ἐξελθετε ἀπο της ὁλης γης· ᾧ πειθεσθαι καλον, ἱνα ὑμιν ταχεως δειξῃ τους οὐρανους, ἐν οἱς ἐστιν ἡ καλουμενη των οὐρανων βασιλεια. περι μεν ουν πολλων ἀρετων ἐστιν ἰδειν τον βιον ἀγωνων πεπληρωμενον τους ἀγωνιζομενους. δοξουσι γαρ περι μεν σωφροσυνης και ἑτεροι των ἀπο της του θεου μεριδος ἠγωνισθαι πολλοι· και μετα ἀνδρειας ἐναποτεθνηκεναι τινες, τηρουντες την ὑπερ του κοινου δεσποτου προθεσιν· φρονησεως τε ἐπιμελεισθαι οἱ περι τους ἐξεταζομενους λογους δεινοι· και δικαιοσυνῃ ἑαυτους ἐπιδεδωκεναι οἱ δικαιως ζῇν προτεθυμημενοι. και στρατευεται γε κατ᾽ ἑκαστης ἀρετης, ἠτοι το της σαρκος φρονημα και τα πολλα των ἐκτος· περι δε εὐσεβειας μονον το ἐκλεκτον ἀγωνιζεται γενος, το βασιλειον ἱερατευμα, το ἐθνος το ἁγιον, ὁ λαος ὁ εἰς περιποιησιν· οὐδε μεχρι του δοκειν δεικνυντων των λοιπων ἀνθρωπων, ὁτι εἰ ἐστιν τα ἀνταγωνιζομενα τοις εὐσεβεσι, προτιθενται ὑπερ εὐσεβειας ἀποθνησκειν, προτιμωντες τον μετ᾽ εὐσεβειας θανατον, του μετα ἀσεβειας ζῇν. διοπερ καρδιᾳ μεν ὁ θεος τοις τοιουτοις πιστευεται εἰς δικαιοσυνην, στοματι δε ὁμολογειται εἰς σωτηριαν, καταλαμβανουσιν, ὁτι οὐτε δικαιωθησονται, ἐαν μη οὑτω πιστευσωσι τῳ θεῳ της καρδιας αὐτων οὑτω διακειμενης, οὐτε ἐν σωτηριᾳ ἐσονται, ἐαν μη ὁποια ἡ διαθεσις ᾖ, τοιουτος και ὁ λογος. ἑαυτους γαρ ἀπατωσιν οἱ νομιζοντες ἀρκειν προς το τυχειν ἐν Χριστῳ τελους, το, καρδιᾳ γαρ πιστευεται εἰς δικαιοσυνην· κἀν μη προσῃ το, στοματι δε ὁμολογειται εἰς σωτηριαν. και ἐστι γε εἰπειν, ὁτι μαλλον ἐστι τοις χειλεσι τιμαν, την καρδιαν πορρω ἐχοντα ἀπο θεου, ἠπερ τῃ καρδιᾳ τιμαν αὐτον, του στοματος μη ὁμολογουντος εἰς σωτηριαν.

Και εἰποιμ᾽ ἀν ὁτι οἱ ἐπι δικαστηριου ἐξομνυμενοι τον χριστιανισμον, ἡ προ δικαστηριου, οὐ λατρευουσι μεν, προσκυνουσι δε τοις εἰδωλοις, λαμβανοντες το ὀνομα κυριου του θεου ἐπι ματαιῳ, και ἀψυχῳ ὑλῃ. προσεκυνει δε οὑτω, και οὐκ ἐλατρευον εἰδωλοις ὁ βεβηλωθεις λαος εἰς τας θυγα-

τερας

5. Abrahamo dixit olim Deus: *Egredere de terra tua;* nobis forte ab eo brevi dicetur: exite de univerſa terra: cui obedire bonum eſt, ut nobis cito cælos oſtendat in quibus eſt id quod dicitur regnum cælorum. Multarum virtutum cauſa vitam certaminibus plenam eſſe, opus eſt eos qui certant videre. Enimvero pro temperantia videbuntur multi etiam a Dei partibus alieni decertaſſe, nonnullique mortem fortiter obire maluiſſe quam communem Dominum deſerere; item prudentiæ operam dediſſe qui rebus ratione tractandis examinandisque præſtiterunt; ac juſtitiæ ſe tradidiſſe, qui juſte vivere ſibi propoſuerunt: ita adverſus ſingulas virtutes militat aut carnis prudentia, aut pleraque extranea: at pro pietate ſolum pugnat *genus electum*, *regale ſacerdotium*, *gens ſancta*, *populus acquiſitionis*, cæteris hominibus ne ſpecie quidem oſtendentibus ſe, etſi ſunt quæ piis adverſentur, pro pietate mori propoſitum habere, pietati conjunctam mortem vitæ impietati conjunctæ præponentes. Quare hi ſunt quibus Deus *corde creditur ad juſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem*, cum percipiant neque ſe juſtificari poſſe niſi ſic Deo credant & ita corde affecti ſint, neque ſalvos futuros, niſi qualis affectus, talis & ſermo ſit. Se enim ipſos decipiunt qui ad conſequendum in Chriſto finem ſufficere putant illud: *Corde creditur ad juſtitiam*, non adjecto altero: *ore autem confeſſio fit ad ſalutem.* Ac dici poteſt magis poſſe labiis honorari Deum ab illo qui longe cor ab eo habuerit, quam corde honoarri, cum ore confeſſio non fit ad ſalutem.

6. Atque dixerim eos qui pro tribunali, aut etiam antequam ducantur ad tribunal, Chriſtianiſmum ejurant, non colere quidem idola, adorare tamen, aſſumentes nomen Domini Dei in vanam & inanimatam materiam. Sic adoravit idola, non coluit populus cum filiabus Moab contaminatus, de

quo

τερας Μωαβ· γεγραπται γεν αὐταις λεξεσιν, ὁτι ἐκαλεσαν αὐτες ἐπι ταις θυσιαις των εἰδωλων αὐτων· και ἐφαγεν ὁ λαος των θυσιων αὐτων· και προσεκυνησαν τοις εἰδωλοις αὐτων· και ἐτελεσθη Ισραηλ τῳ βεελφεγωρ· και παρατηρει, ὁτι ἐκ εἰρηται· και ἐλατρευσαν τοις εἰδωλοις αὐτων· ἐδε γαρ οἱον τε ἠν, μετα τοσαυτα σημεια και τερατα, ὑπο μιαν καιρε ῥοπην πεισθηναι ὑπο των γυναικων μεθ᾽ ὡν ἐξεπορνευον, προς το νομισαι θεες τα εἰδωλα. ταχα δε ἐτω και κατα την ἐν τῃ ἐξοδῳ μοσχοποιΐαν προσεκυνησαν, ἐ λατρευσαντες τῳ μοσχῳ, ὁν γινομενον ἐθεασαντο. δοκιμιον ἐν και ἐξεταστηριον της προς το θειον ἀγαπης νομιστεον ἡμιν γεγονεναι τον ἐστηκοτα πειρασμον. πειραζει γαρ ὁ κυριος ἡμας, ὡς ἐν Δευτερονομιῳ γεγραπται, εἰδεναι, εἰ ἀγαπατε κυριον τον θεον ὑμων ἐξ ὁλης της καρδιας ὑμων, και ἐξ ὁλης της ψυχης ὑμων. ἀλλ᾽ ὑμεις πειραζομενοι, ὀπισω κυριε τε θεε ὑμων πορευσεσθε, και αὐτον φοβηθησεσθε, και τας ἐντολας αὐτε φυλαξεσθε· και μαλιστα, το, ἐκ ἐσονται σοι θεοι ἑτεροι πλην ἐμε· και της φωνης αὐτε ἀκεσεσθε, και αὐτῳ προστεθησεσθε, λαμβανοντι μεν ὑμας ἀπο των τηδε χωριων, προστεθεντι δε αὐτῳ εἰς την, ὡς ὁ ἀποστολος ὠνομασεν, αὐξησιν τε θεε ἐν αὐτῳ.

Αλλα και εἰπερ παν ῥημα πονηρον βδελυγμα κυριῳ τῳ θεῳ σε ἐστι, πηλικον βδελυγμα νομιστεον εἶναι το πονηρον της ἀρνησεως ῥημα, και τον πονηρον της ἀλλε θεε ἀναγορευσεως λογον, και τον πονηρον κατα τυχης ἀνθρωπων πραγματος ἀνυποστατε ὁρκον; ἐ προτεινομενε ἡμιν, μνημονευτεον τε διδαξαντος· ἐγω δε λεγω ὑμιν μη ὀμοσαι ὁλως. εἰπερ γαρ ὁ ὀμνυς ἐρανον παρανομει τον θρονον τε θεε· και ὁ ὀμνυς γην, ἀσεβει το λεγομενον ὑποποδιον τε θεε θεοποιων· και ὁ ὀμνυς εἰς Ιεροσολυμα ἁμαρτανει, και τοιγε πολις μεγαλε βασιλεως ἐστιν· και ὁ ὀμνυς την ἑαυτε κεφαλην πλημμελει· πηλικον ἁμαρτημα εἶναι νομιστεον, το ὀμνυναι τυχην τινος; μνημονευτεον δε τοτε και τε, περι παντος ἀργου ῥηματος δωσετε λογον ἐν ἡμερᾳ κρισεως. τις γαρ ἀλλος ἐτως ἀργος λογος, ὡς ὁ ἐν

ἀρνησει

quo ſcriptum eſt his ipſis verbis: *Vocaverunt eos ad ſacrificia idolorum ſuorum, & comedit populus ex illis ſacrificiis, & adoraverunt Deos earum, initiatusque eſt Iſrael Beelphegor.* Obſerva non dictum eſſe: & coluerunt Deos earum; neque enim fieri poterat ut poſt tot ſigna totque prodigia, unico temporis momento eo adducerentur a mulieribus cum quibus ſcortabantur, ut idola Deos eſſe putarent. Forſitan & vitulum quem in Exodo feciſſe narrantur, ſic adorarunt, non colentes ex animo quem fieri viderant. Probatio igitur & examen noſtræ erga Deum charitatis inſtans eſſe tentatio putanda eſt; *tentat* enim vos Deus, ut in Deuteronomio ſcriptum eſt, *ut ſciat utrum diligatis Dominum Deum veſtrum ex toto corde veſtro & ex tota anima veſtra.* Sed vos tentati *Dominum Deum veſtrum ſequemini, & ipſum timebitis, & mandata ejus cuſtodietis* (maxime illud: *non erunt tibi dii alii præter me*) *& audietis vocem ejus, & ipſi adhærebitis*, qui vos ex his locis acceptos ſibi adjunget *in augmentum Dei*, ut loquitur Apoſtolus.

7. Quod ſi omne verbum malum *abominatio* eſt *Domino* Deo tuo, quanta abominatio putanda eſt malum negationis verbum, malus quo Deus alter renunciatur, ſermo, & malum jusjurandum per fortunam hominis, rem omnium minime ſubſiſtentem? Hoc cum nobis proponetur, illius meminiſſe oportet, qui docuit: *Ego autem dico vobis non jurare omnino.* Si enim qui *per cælum* jurat, in thronum Dei injuriam facit; & qui *per terram* jurat, impius eſt Deum faciens id quod dicitur *ſcabellum pedum* Dei; & qui jurat *per Jeroſolymam*, peccat, *quia civitas eſt magni regis*; & qui *per ſuum* ipſius *caput* jurat, delinquit quantum eſſe peccatum putandum eſt per fortunam alicujus jurare? Tunc etiam in memoriam revocandum

ἀρνησει ὁρκος; οὐδαμως γαρ προσκυνητεον τα κτισματα, παροντος του κτισαντος και διαρκουντος και φθανοντος προς την παντων εὐχην. και οὐδ' αὐτος γ' ἀν θελοι ὁ ἡλιος προσκυνεισθαι ὑπο των ἀπο της του θεου μεριδος· εἰκος δε, ὁτι οὐτε ἀπο ἀλλου τινος· ἀλλα μιμουμενος τον εἰποντα· τι με λεγεις ἀγαθον; οὐδεις ἀγαθος, εἰ μη εἱς ὁ θεος ὁ πατηρ· ὡσπερει φησει τῳ προσκυνειν αὐτον ἐθελοντι τι με λεγεις θεον; εἱς ἐςι θεος ἀληθινος· και τι με προσκυνεις; κυριον γαρ τον θεον σου προσκυνησεις και αὐτῳ μονῳ λατρευσεις. γενητος εἰμι κἀγω· τι βουλει προσκυνειν τον προσκυνουντα· καγω γαρ τῳ θεῳ και πατρι προσκυνω και λατρευω, και αὐτου πειθομενος τοις ἐπιταγμασι, τῃ ματαιοτητι ὑποτεταγμαι δια τον ὑποταξαντα ἐπ' ἐλπιδι· και ἐλευθερωθησομαι ἀπο της δουλειας της φθορας, και αὐτος ἐνδεδεμενος φθαρτῳ σωματι, εἰς την ἐλευθεριαν της δοξης των τεκνων του θεου.

Ἐςι προσδοκησαι και της ἀσεβειας τινα προφητην, ταχα οὐχ ἑνα, ἀλλα πλειονας. λαλησονται ἡμιν ὡς κυριου ῥημα, ὁ οὐ προσεταξε κυριος· ἡ ὡς σοφιας λογον, τον ἀλλοτριον της σοφιας· ἱν' ἡμας ἀποκτεινη τῳ λογῳ του ςοματος αὐτου· ἀλλ' ἡμεις δε τοτε ἐν τῳ συςηναι τον ἁμαρτωλον ἐναντιον ἡμων, εἰπωμεν· ἐγω δε ὡσει κωφος οὐκ ἠκουον, και ὡσει ἀλαλος οὐκ ἀνοιγων το ςομα αὐτου· και ἐγενομην ὡσει ἀνθρωπος οὐκ ἀκουων. καλη γαρ ἡ προς τους ἀσεβεις λογους κωφωσις, ἐπαν ἀπογινωσκωμεν την των τα χειρονα λεγοντων ἐπανορθωσιν.

Χρησιμον δε ἡμας ἐννοειν ἐν τοις καιροις των ἐπι τα ἐναντια προκαλουμενων, τι διδαξαι βουλομενος ὁ θεος φησι το· ἐγω εἰμι κυριος ὁ θεος σου ζηλωτης. και οἰμαι γε, ὁτι ὁν τροπον νυμφιος ἐπιςρεφων την νυμφην προς το σεμνως βιουν, συναγουσαν μεν πασαν ἑαυτην προς τον νυμφιον, παντι δε τροπῳ φυλαττομενην ἐκχεισθαι προς ἑτερον τινα παρα τον νυμφιον· κἀν σοφος ᾖ, ἐμφαινοι ἂν ζηλον,

dum eſt illud: *De omni verbo otioſo rationem reddetis in die judicii.* Quis enim alius ſermo tam otioſus eſt, quam conjunctum negationi jusjurandum? Neque enim ullo modo ſunt adorandæ creaturæ creatore præſente, & ad omnium preces ſufficiente, immo eas præveniente. Ac ne ipſe quidem ipſe vellet adorari ſol ab his qui ex Dei parte ſunt; nec ab ullo alio adorari velle probabile eſt, ſed illum imitatus qui dixit: *Quid me dicis bonum? nemo bonus niſi ſolus Deus pater*, quaſi diceret ei qui ſe voluerit adorare: quid me dicis Deum? Unus eſt Deus verus; & quid me adoras? *Dominum* enim *Deum tuum adorabis & ipſi ſoli ſervies:* factus & ipſe ſum: quid eum vis adorare qui adorat? nam ego quoque adoro & ſervio Deo & patri, & ipſius præceptis obediens *vanitati* ſubjectus ſum *propter eum qui ſubjecit in ſpe*, & vinctus ipſe corruptibili corpore liberabor *a ſervitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.*

8. Exſpectandus etiam eſt aliquis impietatis propheta: forte nec unus, ſed plures. Loquentur nobis *tanquam verbum Domini quod non præcepit Dominus*, aut tanquam ſermonem ſapientiæ, ſermonem a ſapientia alienum, ut nos interficiat ſermone oris ſui. Sed nos cum conſtiterit peccator adverſum nos, dicamus: *Ego autem tanquam ſurdus non audiebam, & ſicut mutus non aperiens os ſuum, & factus ſum ſicut homo non audiens.* Pulcrum eſt enim ad impios ſermones, obſurdeſcere, cum eos qui perverſe loquuntur, corrigere deſperamus.

9. Proderit etiam nobis tunc temporis cum ad ea quæ Deo contraria ſunt, provocabimur, cogitare quid nos docere velit Deus, cum ait: *Ego ſum Dominus Deus tuus zelotes.* Equidem arbitror, quemadmodum ſponſus qui ſponſam velit ad caſte vivendum adducere ut ſe totam ſponſo adjungat omnique ſtudio caveat ad ullum ſe alienum effundere: is, licet

ζηλον, ὡς φαρμακῳ τη τοιαυτη ἐμφασει προς την νυμφην χρωμενος· ὑτω ὁ χρηματιζων, και μαλιςα ἐαν φαινεται ὁ πρωτοτοκος εἰναι πασης κτισεως, φησι προς την νυμφην ψυχην Θεος εἰναι ζηλωτης, πασης της προς τα δαιμονια πορνειας και τυς νομιζομενυς εἰναι θευς ἀφιςας τυς ἀκροωμενυς. και ὡς Θεος ὑτω ζηλωτης φησι περι των ὁπως ποτε ὀπισω θεων ἑτερων ἐκπεπορνευκοτων. αὐτοι παρεζηλωσαν με ἐπ' ὑθεῳ· κἀγω παραζηλωσω αὐτυς ἐπ' ὐκ ἐθνει· ἐπι ἐθνει ἀσυνετω παροργιω αὐτυς, ὁτι πυρ ἐκκεκαυται ἐκ τυ θυμυ μυ· καυθησεται ἑως ᾁδυ κατωτατυ.

Κἀν μη δι' ἑαυτον δε ὡς σοφος ὁ νυμφιος και ἀπαθης ἀποςρεφη παντος μολυσμυ την μεμνηςευμενην, ἀλλα γε δι' ἐκεινην ὁρων ἀυτης τον μολυσμον και τον βδελυγμον, παντα τα ἰασασθαι και ἐπιςρεψαι αὐτην δυναμενα ποιησει, ὡς αὐτεξυσιῳ φυσει προσαγων λογυς ἀποτρεπτικυς τυ πορνευειν. ποιον ἀν ὑν μιασμον νοησαις χειρονα γινεσθαι ψυχη ὁπως ποτε ἀλλον ἀγορευυση θεον, και μη ὁμολογυση τον ἀληθως ἑνα και μονον κυριον; και οἰμαι γε ὁτι ὡσπερ ὁ κολλωμενος τη πορνη ἑν σωμα ἐςιν, ὑτως ὁ μεν ὁμολογων τινα και μαλιςα ἐν καιρῳ βασανυ και ἐξετασεως της πιςεως, ἀνακιρναται και ἑνυται τῳ ὁμολογυμενῳ· ὁ δε ἀρνυμενος, ὑπ' αὐτης της ἀρνησεως τροπον μαχαιρας διακοπτυσης, ἀπ' ἐκεινυ ὁν ἀρνειται, πασχει την διαιρεσιν, χωριζομενος ἐκεινυ, ὁν ἠρνησατο. διοπερ ἐπιςησον, μη ποτε, ὡς ἀκολουθον και ἀναγκαιον συμβηναι τῳ ὁμολογυντι το ὁμολογηθηναι, και τῳ ἀρνυμενῳ το ἀρνηθηναι, εἰρηται το· ὁς ἐαν ὁμολογηση ἐν ἐμοι ἐμπροσθεν των ἀνθρωπων, κἀγω ὁμολογησω ἐν αὐτῳ ἐμπροσθεν τυ πατρος μυ τυ ἐν ὑρανοις. και εἰποι δ' ἀν ὁ αὐτολογος και ἡ αὐτοαληθεια τῳ τε ὁμολογησαντι και τῳ ἀρνησαμενῳ· ᾧ μετρῳ μετρειτε, ἀντιμετρηθησεται ὑμιν· συ μεν ὐν ὁ μετρησας μετρῳ της προς με ὁμολογιας, ἀποληψη μετρον της ἀπ' ἐμυ ὁμολογιας.

ſapiens ſit, zelum tamen præ ſe feret, ut ea ficta ſpecie veluti medicamento quodam infirmum ſponſæ animum confirmet: ſic legislatorem, maxime ſi *primogenitus* appareat *omnis creaturæ*, ad animam ſponſam ſuam Deum ſe zelotem eſſe dicere, ut qui id audierint eos ab omni cum dæmoniis cumque iis qui dicuntur eſſe dii, fornicatione deterreat. Atque ut Deus ita zelotes ait de iis qui quolibet modo poſt Deos alienos abierint: *Ipſi me ad zelum provocaverunt in eo qui non erat Deus; & ego provocabo eos in eo qui non eſt populus, & in gente ſtulta irritabo illos, quoniam ignis ſuccenſus eſt ex furore meo, ardebit usque ad infernum infimum.*

10. Quod ſi non ſua ipſius cauſa ſponſus utpote ſapiens & nulli perturbationi obnoxius, ab omni labe ſibi deſponſatam averterit: at certe ipſius gratia cujus ſordes abominationemque videat, nihil non faciet quod ipſam ſanare poſſit & convertere, adhibebitque ut liberæ ac ſui arbitrii naturæ rationes quæ a ſtupro deterreant. Quam igitur labem putaveris deteriorem inuri poſſe animæ quæ alium quomodocumque renunciaverit Deum, nec eum confeſſa fuerit qui vere unus & ſolus eſt Dominus? Equidem ut qui *adhæret meretrici*, *unum corpus* efficitur, ſic arbitror eum qui aliquem confitetur, eo maxime tempore quo de fide inquiritur adhibenturque tormenta, commiſceri & uniri ei quem confitetur: qui vero negat, ipſa negatione ſua quaſi acuto quodam gladio, ab illo quem negat dividi ac ſeparari. Quapropter vide num, quod conſequenter accidat ac neceſſario ut eum confiteatur Chriſtus qui ſe confeſſus ſit, eum vero qui negaverit, neget, dictum ſit illud: *Qui me confeſſus fuerit coram hominibus confitebor & ego eum coram patre meo qui in cælis eſt.* Dicere etiam poſſit ipſum verbum & ipſa veritas tum confitenti cum neganti: *In qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis:*

λογιας σεσαλευμενον, πεπιεσμενον, ὑπερεκχυνομενον· ὁπερ δοθησεται εἰς τον κολπον σε. και συ και, ὁ μετρησας τω της ἀρνησεως μετρω και ἀρνησαμενος με, το ἀναλογον τω μετρω της ἀρνησεως ἀπολη‌ψη μετρον της ἀπ' ἐμε περι σε ἀρνησεως.

Πως δε πληρεται μετρον ὁμολογιας, ἡ ε πληρουται, ἀλλ' ἐλλειπει, ετως ἀν θεωρησαιμεν· εἰ παρ' ὁλον τον της ἐξεταστεως και τε πειρασμε χρονον, μη διδωμεν τοπον τω διαβολω ἐν ταις καρδιαις ἡμων, μολυνειν ἡμας διαλογισμοις πονηροις θελοντι ἀρνησεως, ἡ διψυχιας, ἡ τινος πιθανοτητος προκαλεμενης ἐπι τα ἐχθρα τω μαρτυριω και τη τελειοτητι· και προς τετω, εἰ μηδε λογω ἀλλοτριω της ὁμολογιας ἑαυτες μιαινοιμεν, και εἰ παντα φεροιμεν τον ἀπο των ἐναντιων ὀνειδισμον, και χλευην, και γελωτα, και δυσφημιαν, και ἐλεον ὁν δοκεσιν ἡμας ἐλεειν, πεπλανημενες και μωρες ὑπολαμβανοντες, και ἐσφαλμενες ἀποκαλεντες· ἐτι δε, εἰ μη περιελκοιμεθα περισπωμενοι και ὑπο της περι τα τεκνα, ἡ την τετων μητερα, ἡ τινα των νομιζομενων εἰναι ἐν τω βιω φιλτατων φιλοςοργιας, προς την κτησιν, ἡ προς το ζην τετο· ἀλλ' ὁλα ταυτα ἀποςραφεντες, ὁλοι γενοιμεθα τε θεε, και της μετ' αὐτε και παρ' αὐτω ζωης, ὡς κοινωνησοντες τω μονογενει αὐτε και τοις μετοχοις αὐτε· τοτ' ἀν εἰποιμεν, ὁτι ἐπληρωσαμεν το μετρον της ὁμολογιας· εἰ δε, κἀν ἐνι τινι λειποιμεν, εκ ἐπληρωσαμεν, ἀλλ' ἐμολυναμεν το της ὁμολογιας μετρον· διο δεησομεθα, ὡν δεονται οἱ ἐποικοδομησαντες τω θεμελιω ξυλα ἡ χορτον ἡ καλαμην.

Και τετο δε ἡμας εἰδεναι χρη, ὁτι τας καλεμενας τε θεε διαθηκας, ἐπι συνθηκαις παρεδεξαμεθα αἱς προς αὐτον ἐποιησαμεθα, ἀναδεχομενοι το κατα χριςιανισμον βιεν· και ἐν ταις προς θεον συνθηκαις ἡμων ἠν πασα ἡ κατα το εὐαγγελιον πολιτεια, λεγον· εἰ τις θελει

ὀπισω

u igitur qui menſura tuæ de me confeſſionis menſus s, *menſuram* accipies meæ de te confeſſionis *bonam Ɛ confertam & coagitatam & ſupereffluentem in ſinum tuum*: tu vero qui negationis menſura menſus es & egaſti me, recipies negationis menſuræ reſpondenem menſuram meæ de te negationis.

11. Qua autem tatione impleatur confeſſionis nenſura aut non impleatur, ſed contra deficiat, ſic iſpiciemus. Si per totum inquiſitionis & tentatiois tempus locum diabolo non demus in cordibus oſtris qui nos inquinare vult cogitationibus malis ut negationis aut dubitationis, aut cujusvis quod robabile videatur & ad ea quæ Martyrio & perfeioni ſunt inimica ſollicitet; ſi nos ipſos præterea ullo verbo maculemus quod a confeſſione alienum t: ſi cuncta feramus & adverſariorum contumelias t ludibria & riſus & infamiam & miſericordiam qua oſtri miſereri videntur quos nempe errantes & ſtulos arbitrantur, & deceptos vocant: ad hæc ſi neue nos divellat atque diſtrahat liberorum uxorisve mor, aut alicujus eorum quæ cariſſima in vita puintur eſſe; ut aut poſſeſſionibus aut huic ipſi vitæ æreamus, ſed ab his omnibus averſi, toti Dei ſimus jusque vitæ quæ cum ipſo & apud ipſum eſt, ut comiunionem habituri cum unigenito ejus filio & his ui ejus participes ſunt: tunc nos confeſſionis menıram impleviſſe dicere poterimus. Si vero vel uno torum aliquo defecerimus, non implevimus, ſed iquinavimus confeſſionis menſuram. Quapropter idigebimus iis quibus indigent qui ſuperædificaveınt *ſuper fundamentum ligna, aut fœnum, aut ſtipulam.*

12. Sciendum & illud eſt nos id quod dicitur teamentum Dei certis conventionibus ſuſcepiſſe, uas tum fecimus cum nos juxta Chriſtianam religioem victuros recepimus. His autem noſtris cum eo conventionibus Evangelica omnis diſciplina

 con-

ὀπισω μου ἐλθειν, ἀρνησασθω ἑαυτον, και ἀρατω τον ϛαυρον αὐτου, και ἀκολουθειτω μοι. ὁς γαρ ἀν θελη την ψυχην αὐτου σωσαι, ἀπολεσει αὐτην. ὁς δ' ἀν ἀπολεση αὐτου την ψυχην ἑνεκεν ἐμου, οὑτος σωσει αὐτην. τι γαρ ὠφεληθησεται ἀνθρωπος, ὁς ἐαν τον κοσμον ὁλον κερδηση, την δε ψυχην αὐτου ζημιωθη; ἡ τι δωσει ἀνθρωπος ἀνταλλαγμα της ψυχης αὐτου; μελλει γαρ ὁ υἱος του ἀνθρωπου ἐρχεσθαι ἐν τη δοξη του πατρος αὐτου μετα των ἀγγελων αὐτου· και τοτε ἀποδωσει ἑκαϛῳ κατα την πραξιν αὐτου. το δε δειν ἀρνεισθαι ἑαυτον, και αἱρειν τον ἑαυτου ϛαυρον, και τῳ Ιησου ἀκολουθειν, οὐ μονος Ματθαιος, οὑ την λεξιν παρεθεμεθα, ἀνεγραψεν, ἀλλα και Λουκας, και Μαρκος. ἀκουε γαρ Λουκα λεγοντος· εἰ τις θελει ὀπισω μου ἐρχεσθαι, ἀρνησασθω ἑαυτον, και ἀρατω τον ϛαυρον αὐτου, και ἀκολουθειτω μοι· ὁς γαρ ἀν θελη την ἑαυτου σωσαι, ἀπολεσει αὐτην. ὁς δ' ἀν ἀπολεση την ψυχην αὐτου ἑνεκεν ἐμου, οὑτος σωσει αὐτην· τι γαρ ὠφελειται ἀνθρωπος κερδησας τον κοσμον ὁλον, ἑαυτον δε ἀπολεσας ἡ ζημιωθεις; Μαρκου δε· και προσκαλεσαμενος τον ὀχλον συν τοις μαθηταις αὐτου, εἰπεν αὐτοις· εἰ τις θελει ὀπισω μου ἀκολουθειν, ἀπαρνησασθω ἑαυτον, και ἀρατω τον ϛαυρον αὐτου, και ἀκολουθειτω μοι· ὁς γαρ ἀν θελη την ἑαυτου ψυχην σωσαι, ἀπολεσει αὐτην· ὁς δ' ἀν ἀπολεση ἑνεκεν του εὐαγγελιου, σωσει αὐτην. τι δε ὠφελησει τον ἀνθρωπον, ἐαν κερδηση τον κοσμον ὁλον, και ζημιωθη την ψυχην αὐτου; τι γαρ δωσει ἀνθρωπος ἀνταλλαγμα της ψυχης αὐτου; παλαι τοινυν ὀφειλομεν ἀρνεισθαι ἑαυτους, και λεγειν· ζω οὐκετι ἐγω· και νυν δε φανειτω, εἰ ἀραντες ἑαυτων τον ϛαυρον, τῳ Ιησου ἠκολουθησαμεν· ὁπερ γεγονεν, εἰ ζη ἐν ἡμιν ὁ Χριϛος. εἰ θελομεν ἡμων σωσαι την ψυχην, ἱνα αὐτην ἀπολαβωμεν κρειττονα ψυχης, μαρτυριῳ ἀπολεσωμεν αὐτην. ἐαν γαρ ἀπολεσωμεν αὐτην ἑνεκεν Χριϛου, αὐτῳ ἐπιρριπτουντες αὐτην ἐν τῳ δι' αὐτον θανατῳ, την ἀληθη σωτηριαν περιποιησομεν αὐτη. ἐαν δε το ἐναντιον, ἀκουσομεν ὁτι οὐδεν ὠφελειται ὁ τον ὁλον κερδησας αἰσθητον

τον

continebatur. Sic porro dicit Evangelium: *Si quis vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me. Qui enim voluerit animam ſuam ſalvam facere, perdet eam. Qui autem perdiderit animam ſuam propter me, ſalvam faciet eam. Quid enim prodeſt homini ſi mundum univerſum lucretur, animæ vero ſuæ detrimentum patiatur? aut quam dabit homo commutationem pro anima ſua? filius enim hominis venturus eſt in gloria patris ſui cum Angelis ſuis, & tunc reddet unicuique ſecundum opera ejus.* Quod autem ſeipſum abnegare neceſſe ſit, & crucem ſuam tollere, & Jeſum ſequi, non ſolus cujus appoſuimus verba Matthæus ſcripſit, ſed & Lucas & Marcus. Audi enim Lucam dicentem: *Si quis vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me. Qui enim voluerit animam ſuam ſalvam facere, perdet illam. Qui autem perdiderit animam ſuam propter me, ſalvam faciet illam. Quid enim proficit homini ſi univerſum mundum lucretur, ſe autem perdat & detrimentum ſui faciat?* Marcum autem: *Et convocata turba cum diſcipulis ſuis, dixit eis: ſi quis vult me ſequi, deneget ſemetipſum & tollat crucem ſuam, & ſequatur me. Qui enim voluerit animam ſuam ſalvam facere, perdet eam: qui autem perdiderit propter Evangelium, ſalvam faciet eam. Quid enim proderit homini ſi lucretur mundum totum, & detrimentum animæ ſuæ faciat? Quid enim dabit homo commutationis pro anima ſua?* Dudum igitur noſmet ipſos abnegare debuimus & dicere: *Vivo jam non ego:* nunc vero appareat an ſuſtulerimus crucem noſtram & Jeſum ſecuti ſimus: quod factum eſt, ſi vivit in nobis Chriſtus. Si noſtram volumus animam ſalvam facere, ut ipſam anima meliorem recipiamus, martyrio perdamus eam. Si enim eam perdiderimus propter Chriſtum, eamque illi profuderimus propter ipſum moriendo, veram ſalutem ei comparabimus. Sin minus, audiemus nihil illi pro-

τον κοσμον δια της ἰδιας ἀπωλειας· ἀπαξ δε ἀπολεσας τις την ἑαυτου ψυχην, ἠ ζημιωθεις αὐτην, κἀν τον ὁλον κερδηση κοσμον, οὐ δυνησεται αὐτον δουναι ἀνταλλαγμα της ἀπολλυμενης ψυχης. ἡ γαρ κατ᾽ εἰκονα θεου δεδημιουργημενη, τιμιωτερα ἐςι παντων. εἱς μονος δε δυνηται δουναι ἀνταλλαγμα της ἀπολλυμενης προτερον ψυχης ἡμων, ὁ ὠνησαμενος ἡμας τῳ ἑαυτου τιμιῳ αἱματι.

Εαν οὐν φιλομαθουντες ἐν χριςῳ, και ἠδη ποτε το δι᾽ ἐσοπτρου και ἐν αἰνιγματι μανθανειν ὑπερβαινειν θελοντες, σπευδητε προς τον καλεσαντα, ὁσον οὐδεπω προσωπον προς προσωπον εἰσεσθε, ὡς φιλοι του ἐν οὐρανοις πατρος· οἱ γαρ φιλοι, ἐν εἰδει, και οὐ δι᾽ αἰνιγματων μανθανουσιν, ἡ γυμνη σοφιᾳ φωνων, και λεξεων, και συμβολων, και τυπων, προσβαλλοντες τη των νοητων φυσει και τῳ της ἀληθειας καλλει. εἰπερ πιςευεται, ὁτι Παυλος ἡρπαγη εἰς τριτον οὐρανον, και ἠκουσεν ἀῤῥητα ῥηματα, ἁ οὐκ ἐξον ἀνθρωπῳ λαλησαι, ἀκολουθως εἰσεσθε, ὁτι των τοτε Παυλῳ ἀποκαλυφθεντων ῥηματων ἀῤῥητων, μεθ᾽ ἁ καταβεβηκεν ἀπο του τριτου οὐρανου, πλειονα και μειζονα εὐθεως γνωσεσθε, μετα την γνωσιν οὐ καταβησομενοι, ἐαν αἰροντες τον ςαυρον ὀπισω του Ιησου ἀκολουθητε, ὁν ἐχομεν ἀρχιερεα μεγαν διεληλυθοτα τους οὐρανους. και αὐτοι οὐκ ἀφιςαμενοι των ὀπισω αὐτου, διελευσεσθε τους οὐρανους, οὐ μονον και τα περι γην μυςηρια ὑπερβαινοντες, ἀλλα και οὐρανους, και τα περι αὐτων. ἐςι γαρ ἐν τῳ θεῳ ἐναποτεθησαυρισμενα πολλῳ μειζονα τουτων θεαματα. ἁτινα οὐδεμια φυσις των ἐν σωματι μη προτερον ἀπαλλαγεισα σωματος χωρησαι δυναται. πεπεισμαι γαρ, ὁτι ὡν οὐδεν ἡλιος και σεληνη, και ὁ των ἀςερων χορος, ἀλλα και ἀγγελων ἁγιων, οὑς ἐποιησεν ὁ θεος πνευμα και πυρος φλογα, πολλῳ μειζονα ταμιευεται και τηρει παρ᾽ ἑαυτῳ ὁ θεος, ἱνα αὐτα φανερωση, ὁταν πασα ἡ κτι-

deſſe qui univerſum mundum ſenſibilem ſua ipſius jactura lucratus fuerit: quique propriam ſemel animam perdiderit, ejusve detrimentum fecerit, eum nec mundum univerſum, ſi lucratus illum ſit, poſſe pro amiſſa anima commutationem dare. Eſt enim illa rebus omnibus pretioſior quæ ad Dei imaginem condita eſt. Unus ille potuit pro amiſſa prius anima noſtra commutationem dare qui *pretioſo* nos *ſanguine* ſuo redemit.

13. Itaque ſi ſtudioſi in Chriſto, & jam cognitionem illam quæ *per ſpeculum* eſt & *in ænigmate*, excedere cupidi, properetis ad eum qui vocavit vos, cognoſcetis quantum non cognoſtis unquam, *facie* nempe *ad faciem*, ut Patris cæleſtis amici. Amici enim videndo & non per ænigmata diſcunt aut nuda vocum, vel dictionum, vel ſignorum, vel figurarum ſapientia, ſed intelligibilium rerum naturam aut veritatis pulcritudinem attingunt. Si creditur Paulus *ad tertium cælum* raptus eſſe, & audiſſe *arcana verba quæ non licet homini loqui*, conſequenter intelligetis iis quæ tunc Paulo revelata ſunt, arcanis verbis poſt quæ e tertio cælo deſcendit, plura vos & majora ſtatim eſſe cognituros, nec deſcenſuros poſt illam cognitionem, ſi Jeſum ſublata cruce ſequamini, quem *habemus Pontificem magnum qui penetravit cælos.* Et vos itaque ſi ab ejus comitatu non receſſeritis, penetrabitis cælos, non terreſtria tantum myſteria ſed cælos etiam & cæleſtia quæque ſuperantes. Sunt enim in Deo velut in theſauro recondita multo his majora ſpectacula, quæ nulla inhærens corpori natura capere poteſt, niſi prius a corpore ſecreta ſit. Nec enim dubito his quæ ſol videt, quæ luna quæ ſiderum chorus, immo quæ chorus ſanctorum Angelorum quos fecit Deus *ſpiritum & flammam ignis* multo majora recondere apud ſe, & reſervare Deum, quæ tunc exhibeat, cum *omnis creatura liberata fue-*

σις ἐλευθερωθῇ ἀπο της δουλειας της φθορας, εἰς την ἐλευθεριαν της δοξης των τεκνῶν τȣ θεȣ.

Σοι δ'ε, ἱερε Αμβροσιε, ἐνιδοντι ἐξητασμενως εὐαγγελικῃ φωνῃ, παρεςιν ἰδειν, ὡς ἀρα ταχα ἡ ȣδεις των πωποτε, ἡ πανυ ὀλιγοι χυσεως μακαρισμȣ ἐπιτευξονται ἐξαιρετȣ τινος και πλειονος· ἐν ὁποιῳ ἐσῃ και συ, εἰ τον ἀγωνα ἀδιςακτως διανηξαιο. τα δε ῥηματα ȣτως ἐχει· ὁ Πετρος εἰπε ποτε τῳ σωτηρι· ἰδȣ ἡμεις ἀφηκαμεν παντα και ἠκολȣθησαμεν σοι· τι ἀρα ἐςαι ἡμιν; ὁ δε Ιησȣς εἰπεν αὐτοις, δηλονοτι τοις ἀποςολοις· ἀμην λεγω ὑμιν, ὁτι ὑμεις οἱ ἀκολȣθησαντες μοι, ἐν τῃ παλιγγενεσιᾳ, ὁταν καθισῃ ὁ θεος ἐπι θρονȣ δοξης αὐτȣ, καθησεσθε και αὐτοι ἐπι θρονȣς δωδεκα, κρινοντες τας δωδεκα φυλας τȣ Ισραηλ· και πας ὁςις ἀφηκεν ἀδελφȣς, ἡ ἀδελφας, ἡ γονεις, ἡ τεκνα, ἡ ἀγρȣς, ἡ οἰκιας ἑνεκεν τȣ ὀνοματος μȣ, πολλαπλασιονα ληψεται, και ζωην αἰωνιον κληρονομησει. τȣτων δε ἑνεκεν τῶν ῥητων, ηὐξαμην ἀν τοσαυτα κτησαμενος ἐπι γης, ὁποσα ἐχεις, ἡ και τȣτων πλειονα, γενεσθαι μαρτυς ἐν Χριςῳ τῳ θεῳ, ἱνα πολλαπλασιονα λαβω, ἡ, ὡς ὁ Μαρκος φησιν, ἑκατονταπλασιονα. πολλῳ πλειονα ἐςιν, ὀλιγων ὁποια καταλειψομεν, ἐαν ἐπι μαρτυριον κληθωμεν, ἑκατονταπλασιαζομενων. τȣτȣ δε ἑνεκεν, εἰ μαρτυρω, ἐβȣλομην και τεκνα καταλιπειν μετα ἀγρων και οἰκιων, ἱνα παρα τῳ θεῳ και πατρι τȣ κυριȣ ἡμων Ιησȣ Χριςȣ, ἐξ ȣ πασα πατρια ἐν ȣρανοις και ἐπι γης ὀνομαζεται, πολλαπλασιονων και ἁγιωτερων τεκνων χρηματισω πατηρ, ἡ ἱν' ὡρισμενως εἰπω, ἑκατονταπλασιονων.

Εαν δε τις ὡσπερει ζηλων χαρισματα τα μειζονα, και μακαριζων πλȣσιȣς μαρτυρας, και πατερας μαρτυρας ἑκατονταπλασιονα γεννησοντας τεκνα, και ἑκατονταπλασιονας ἀγρȣς και οἰκιας ληψομενȣς, ζητει, εἰ εὐλογως ἐκεινοι παρα τοις ἐν βιῳ πενητας μαρτυρας πολυπλασιαζομενην ἐξȣσι την ἐν νοητοις κτησιν, λεκτεον προς αὐτον, ὁτι ὡσπερ οἱ βασανȣς και πονȣς ὑπομειναντες, των μη ἐν τȣτοις ἐξητασμενων λαμπροτεραν ἐπεδειξαντο

rit a ſervitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.

14. Tu vero, ſacer Ambroſi, ſi Evangelicas voces accuratius inſpexeris, facile videbis aut neminem eorum qui fuerunt, aut paucos admodum eximium & magnum aliquem beatitudinis cumulum conſecuturos: qualem tu aſſequeris, ſi certamen indubitanter pertranſieris. Verba autem ipſa ſic habent. Petrus aliquando dixit Servatori: *Ecce nos reliquimus omnia & ſecuti ſumus te: quid ergo erit nobis? Jeſus autem dixit eis*, Apoſtolis ſcilicet: *Amen dico vobis, quod vos qui ſecuti eſtis me, in regeneratione cum ſederit Deus in ſede gloriæ ſuæ, ſedebitis & ipſi ſuper thronos duodecim judicantes duodecim tribus Iſrael. Et omnis qui reliquerit fratres, aut ſorores, aut parentes, aut liberos, aut agros, aut domos propter nomen meum, multo plurima accipiet & vitam æternam poſſidebit.* Horum ego verborum cauſa optarim tot bonis affluere quot tu aut etiam pluribus, & ſic martyr eſſe Deo in Chriſto, quo multoties plura accipiam, aut, ut Marcus ait, *centuplicia*. Longe plurima ſunt, paucis illis quæ relinquemus ſi ad martyrium erimus vocati, centies multiplicatis. Quapropter ſi martyr fuero, velim & liberos relinquere & agros & domos, ut apud Deum & patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti, *a quo omnis paternitas in cælo & in terris nominatur*, multo plurimorum & ſanctiorum liberorum pater dicar, aut, ut definite dicam, centuplorum.

15. Si quis autem quaſi æmulatus chariſmata meliora, & beatos putans divites martyres & patres martyres qui centies tot liberos generaturi & centies tot agros ac domos accepturi ſunt, quærat æquumne ſit illos ampliorem in ſpiritualibus poſſeſſionem habere quam ii Martyres qui hac in vita pauperes ſunt: ſic ei reſpondendum eſt: quemadmodum qui tormenta ſunt ærumnasque perpeſſi, illuſtriorem ex-

hibuerunt

ξαντο την ἐν τῳ μαρτυριῳ ἀρετην· οὑτως οἱ προς τῳ φιλοσωματειν και φιλοζωειν και τους τοσουτους δεσμους διακοψαντες και διαρρηξαντες, μεγαλῃ τῃ προς τον Θεον ἀγαπῃ χρησαμενοι, και ἀληθως ἀνειληφοτες τον ζωντα του θειου λογον, και ἐνεργη, και τομωτερον ὑπερ πασαν μαχαιραν διστομον, δεδυνηνται τους τοσουτους διακοψαντες δεσμους, και κατασκευασαντες ἑαυτοις πτερυγας, ὡσπερ ἀυτος ἐπιστρεψαι εἰς τον οἰκον του προεστηκοτος ἑαυτων. ἀξιον ἐν ὡσπερ τοις μη ἐξετασθεισιν ἐν βασανοις και πονοις παραχωρειν πρωτειων προς τους ἐν ἀρθρεμβολοις και ποικιλοις στρεβλωτηριοις και πυρι ἐπιδειξαμενους την ὑπομονην, οὑτω και ἡμιν τοις πενησι, καν μαρτυρησωμεν, ὁ λογος ὑποβαλλει ἐξιστασθαι πρωτειων ὑμιν, τοις, δια την ἐν χριστῳ προς Θεον ἀγαπην, πατουσι την ἀπατηλην δοξαν και των πολλων καδικνουμενην, και την τοσαυτην κτησιν, και την προς τεκνα φιλοστοργιαν.

Αμα δε και τηρει το σεμνον της γραφης πολυπλασιασμον και ἑκατονταπλασιασμον ὑπισχνουμενης ἀδελφων, και τεκνων, και γονεων, και ἀγρων, και οἰκιων. οὐ συγκατηριθμειται δε τουτοις γυνη· οὐ γαρ εἰρηται. πας ὁστις ἀφηκεν ἀδελφους ἡ ἀδελφας, ἡ γονεις, ἡ τεκνα, ἡ ἀγρους, ἡ οἰκιας, ἡ γυναικα ἑνεκεν του ὀνοματος μου, πολλαπλασιονα ληψεται· ἐν γαρ τῃ ἀναστασει των νεκρων, ουτε γαμουσιν, ουτε γαμισκονται· ἀλλ' εἰσιν ὡς οἱ ἀγγελοι, οἱ ἐν τοις οὐρανοις.

Οπερ τοινυν εἰπεν Ιησους τῳ λαῳ, καθισας αὐτους ἐπι την ἀγιαν γην, ταυτα και ἡμιν ἀν λεγῃ νυν ἡ γραφη· ἐχει δε οὑτως ἡ λεξις· νυν φοβηθητε κυριον και λατρευσατε αὐτῳ ἐν εὐθυτητι και ἐν δικαιοσυνῃ. ἐρει δε ἡμιν ἀναπειθομενοις εἰδωλολατρειν, και τα ἑξης οὑτως ἐχοντα περιελεσθε τους θεους τους ἀλλοτριους, οἱς ἐλατρευσαν οἱ πατερες ὑμων ἐν τῳ περαν του ποταμου, και ἐν Αιγυπτῳ· και λατρευετε κυριῳ. κατ' ἀρχας μεν οὐν ὁτε κατηχεισθαι ἐμελλετε, εὐλογως ἀν ὑμιν εἰρητο· εἰ δε μη ἀρεσκει ὑμιν λατρευειν κυριῳ, ἐκλεξασθε ὑμιν, τινι λατρευσητε, εἰτε τοις θεοις των πατερων ὑμων των ἐν τῳ περαν

του

hibuerunt in martyrio virtutem iis qui eo modo probati non ſunt: ſic qui præter corporis amorem & vitæ, illa etiam tanta vincula, inciderunt & diruperunt magna in Deum uſi caritate, ſuſceperuntque vere vivum Dei ſermonem & efficacem & penetrabiliorem omni gladio ancipiti, potuerunt ii tot ruptis vinculis, paratisque ſibi pennis, ſicut aquila reverti ad domum principis ſui. Ut igitur æquum eſt eos qui tormentis & laboribus probati non ſunt, primas iis cedere qui in equuleis & variis tormentorum generibus & igne patientiam exhibuerunt: ſic & nos pauperes, etſi martyres erimus ratio ſuadet primas vobis relinquere qui propter Dei in Chriſto charitatem, fallacem & quæſitam a plerisque gloriam & poſſeſſiones tantas & naturalem in liberos amorem conculcatis.

16. Simul autem ſcripturæ gravitatem obſerva quæ multo plures ac centuplos promittit fratres, liberos, parentes, agros quoque & domos; in his tamen uxor non numeratur. Nec enim dictum eſt: quicumque reliquerit fratres aut ſorores aut parentes aut agros aut domos aut uxorem propter nomen meum, multoties plura accipiet: *In reſurrectione* enim *mortuorum neque nubent neque nubentur, ſed erunt ſicut Angeli qui in cælis ſunt.*

17. Quod igitur Joſue populo dixit in terræ ſanctæ poſſeſſionem inducto, id & nobis nunc dicere poſſit ſcriptura. Sic autem ait: *Nunc timete Dominum & ſervite ei in æquitate & juſtitia:* cumque ad idolorum cultum impellemur, addet ea quæ ſequuntur: *Auferte deos alienos quibus ſervierunt patres veſtri trans fluvium & in Ægypto, ac ſervite Domino.* Principio enim cum prima vobis eſſent fidei rudimenta tradenda, jure dici vobis potuit: *Sin autem vobis non placet ſervire Domino, eligite vobis cui ſervituri ſitis, an diis quibus ſervierunt patres veſtri trans fluvium, an Diis*

Amor-

τȣ ποταμȣ, ειτε τοις θεοις των Αμορραιων, εν οις υμεις κατοικειτε επι της γης· και ελεγεν αν υμιν ο κατηχων· εγω δε και η οικια μȣ λατρευσομεν κυριω, οτι αγιος εςι. νυν δε ταυτα ȣκ εχει χωραν υμιν λεγεσθαι· τοτε γαρ ειπετε· μη γενοιτο ημιν καταλιπειν κυριον, ωςτε λατρευειν θεοις ετεροις· κυριος ο θεος ημων, αυτος θεος ες·ιν. αλλα και εν ταις περι θεοσεβειας συνθηκαις, παλαι τοις κατηχȣσιν υμας απεκριθητε το· και ημεις λατρευσομεν κυριω· ουτος γαρ ο θεος ημων εςιν. ει τοινυν ο παραβας τας προς ανθρωπȣς συνθηκας, ασπονδος τις εςι και σωτηριας αλλοτριος, τι λεκτεον περι των δια τȣ αρνεισθαι αθετȣντων ας εθεντο προς θεον συνθηκας, και παλινδρομȣντων επι τον Σαταναν, ω βαπτιζομενοι απεταξαντο; λεκτεον γαρ προς τȣς τοιȣτȣς, τȣς λελαλημενȣς υπο τȣ Ηλει λογȣς τοις υιοις αυτȣ· εαν αμαρτανων αμαρτανη ανηρ εις ανδρα, και προσευξονται περι αυτȣ· εαν εις κυριον αμαρτη, τις προσευξεται περι αυτȣ;

Μεγα θεατρον συγκροτειται εφ' ημιν αγωνιζομενοις, και επι το μαρτηριον καλȣμενοις· ως ει το τοιȣτον ελεγομεν γινεσθαι επι τινων νομιζομενων παραδοξων αγωνιςων συναγωνιζομενων παραδοξων αγωνιςων επι την θεαν τȣ αγωνος μυριων οσων. και ȣκ ελαττον γε τȣ Παυλȣ ερειτε, οταν αγωνιζησθε· θεατρον εγενηθημεν τω κοσμω, και αγγελοις, και ανθρωποις. ολος ȣν ο κοσμος και παντες οι αγγελοι δεξιοι και αριςεροι, και παντες ανθρωποι οιτε απο της τȣ θεȣ μεριδος, και οι απο των λοιπων, ακȣσονται ημων αγωνιζομενων τον περι χριςιανισμȣ αγωνα· και ητοι οι εν ȣρανοις αγγελοι εφ' ημιν ευφρανθησονται, και ποταμοι κροτησȣσι χειρι επι το αυτο, και τα ορη αγαλλιασονται, και παντα τα ξυλα τȣ πεδιȣ επικροτησει τοις κλαδοις· η, ο μη ειη, αι κατω δυναμεις αι επιχαιρεσικακοι ευφρανθησονται. ȣδεν δε ατοπον ιδειν εκ των τω Ησαΐα γεγραμμενων τα λεχθησομενα υπο των εν αδȣ τοις νενικημενοις, και απο τȣ ȣρανȣ μαρτυριȣ καταπεπτωκοσιν, ιν' ετι φριξωμεν την εν τω αρνεισθαι ασεβειαν. λεχθησεσθαι γαρ οιμαι προς τον αρνησαμενον,

Amorrhæorum in quorum terra habitatis; isque qui vos erudiebat, dixiſſet: *Ego autem & domus mea ſerviemus Domino quia ſanctus eſt.* Nunc autem id vobis dicendi locus non eſt: tunc enim dixiſtis: *Abſit a nobis ut relinquamus Dominum & ſerviamus diis alienis. Dominus Deus noſter ipſe eſt Deus.* Sed & in religionis fœdere olim doctoribus veſtris ſpopondiſtis in hæc verba: *Serviemus igitur Domino quia ipſe eſt Deus noſter.* Si ergo qui pacta cum hominibus conventa transgreditur, inteſtabilis quidam & a ſalute alienus eſt, quid de iis dicendum qui per abnegationem irrita faciunt pacta cum Deo inita, & ad Satanam recurrunt cui cum baptizarentur, tenuntiarunt? Dicenda enim illis ſunt quæ dicebat Heli filiis ſuis: *Si peccando peccaverit vir in virum, etiam orabunt pro eo: Si autem in Dominum peccaverit, quis orabit pro eo?*

18. Ingens convocatur corona ad ſpectandum certamen veſtrum, cum ad martyrium vocamini, ut ſi millia hominum multa ad ſpectandos athletas illuſtres confluere diceremus. Nec minus quam Paulus dicere poteritis cum certabitis: *Spectaculum facti ſumus mundo & Angelis & hominibus.* Mundus igitur univerſus & omnes Angeli dextri ſiniſtrique, & omnes homines, & qui a Dei partibus & qui a reliquis ſtant, veſtrum audient pro Chriſtiana religione certamen, & vel in cælis Angeli ſuper vobis gaudebunt & *flumina plaudent manu* in idipſum, & *montes exultabunt, & omnia ligna campi ramis ſuis applaudent:* vel, quod abſit, infernæ quæ malis delectantur, poteſtates lætabuntur. Nec abs re erit quo magis negationis impietatem horreamus, ex iis quæ ſcripſit Iſaias videre quænam apud inferos dicenda ſint victis & a cæleſti martyrio lapſis. Puto enim hæc ei qui negaverit, dictum iri: *Infernus ſubter exacerbatus eſt occurrens tibi: conſurrexerunt tibi omnes gigantes qui principabantur terræ, qui excitabant de ſoliis eorum omnes reges*

gentium.

μενον, τοιαυτα· ὁ ᾀδης κατωθεν ἐπικρανθη συναντησας σοι· συνηγερθησαν σοι παντες οἱ γιγαντες οἱ ἀρξαντες της γης· οἱ ἐγειραντες ἐκ των θρονων αὐτων παντας βασιλεις ἐθνων· παντες ἀποκριθησονται, και ἐρȣσι σοι. τινα δε ἐρȣσιν αἱ νενικημεναι δυναμεις τοις νενικημενοις, και οἱ ὑπο τȣ διαβολȣ ἑαλωκοτες, τοις ἐν ἀρνησει ἑαλωκοσι; και συ ἑαλως, ὥσπερ και ἡμεις. ἐαν δε και μεγαλης τις ἐλπιδος τυγχανων και ἐνδοξȣ της ἐν θεῳ, ὑπο δειλιας ἢ πονων προσαγομενων ἡττηθεις, ἐν θεῷ ἀκȣσεται. κατεβη εἰς ᾀδȣ ἡ δοξα σȣ· ὑποκατω σȣ ςρωσȣσι σηψιν, και το καταχαλυμμα σȣ σκωληξ. εἰ δε και ἐλαμψε τις ἐν ταις ἐκκλησιαις πολλακις, ὡς ὁ ἑωσφορος ἐπιφαινομενος αὐταις, λαμψαντων αὐτȣ των καλων ἐργων ἐμπροσθεν των ἀνθρωπων, και μετα ταυτα τον μεγαν ἀγωνα ἀγωνιζομενος, τον ςεφανον ἀπολωλεκε τȣ τοιȣτȣ θρονȣ, ἀκȣσεται· πως ἐξεπεσεν ἐκ τȣ ȣρανȣ ὁ ἑωσφορος, ὁ πρωϊ ἀνατελλων; συνετριβη ἐπι την γην. και τȣτο δε προς αὐτον λεχθησεται τῳ διαβολῳ δια της ἀρνησεως ὡμοιωμενον· ῥιφησονται ἐν τοις ὀρεσιν, ὡς νεκρος ἐβδελυγμενος μετα πολλων τεθνηκοτων· ὃν τροπον ἱματιον ἐν αἱματι πεφυρμενον ȣκ ἐςαι καθαρον, ȣτως ȣδε συ ἐση καθαρος· πως γαρ ἐςαι καθαρος, αἱματι και φονῳ, τῳ βδελυκτῳ της ἀρνησεως πταισματι μεμιασμενος, και ἐμπεφυρμενος τηλικȣτῳ κακῳ; προσχωμεν, μη ποτε κἂν διςαγμος περι τȣ ποτερον ποτε ἀρνητεον, ἢ ὁμολογητεον, γενηται ἐν ἡμιν· ἱνα μη και προς ὑμας ὁ τȣ Ηλιȣ λεχθη λογος, ȣτως ἐχων· ἑως ποτε ὑμεις χωλανειτε ἐπ' ἀμφοτεραις ταις ἰγνυαις; εἰ ἐςι κυριος ὁ θεος, πορευεσθε ὀπισω αὐτȣ.

Εικος δε ἡμας, και μυκτηρισθησεσθαι ὑπο τινων και ὀνειδισθησεσθαι ὑπο γειτονων κυκλȣντων ἡμας, και την κεφαλην ὡς ἐπι ἀνοητοις κινȣντων ἡμιν· ἀλλα τȣτων συμβαινοντων, ἡμεις λεγωμεν προς θεον. ἐθȣ ἡμας ὀνειδος τοις γειτοσιν ἡμων, μυκτηρισμον και χλευασμον τοις κυκλῳ ἡμων. ἐθȣ ἡμας εἰς παραβολην ἐν τοις ἐθνεσι, κινησιν κεφαλης ἐν τοις λαοις. ὁλην την ἡμεραν ἡ ἐντροπη μȣ κατ' ἐναντιον μȣ ἐςι, και ἡ αἰσχυνη τȣ προσωπȣ μȣ ἐκα-

λυψε

gentium. Univerſi reſpondebunt, & dicent tibi. Quid autem dicent victis victæ poteſtates & a diabolo capti his qui in negatione capti erunt? *Et ut captus es, ſicut & nos.* Etſi vero quis magnæ & glorioſæ in Deo ſpei fuerit, tamen ſi poſtea ſeu timiditate ſeu objectis laboribus victus erit, hæc a Deo audiet. *Deſcendit ad inferos gloria tua, ſubter te ſternetur putredo, & opertmentum tuum erit vermis.* Si quis etiam fulgens in Eccleſiis ſæpe ut Lucifer apparuit, lucentibus operibus: ejus bonis coram hominibus: deinde magno certamini commiſſus a tanta corona tantoque ſolio exciderit, audiet: *Quomodo cecidit de cælo Lucifer qui mane oriebatur? contritus eſt in terram.* Hæc etiam ad eum dicentur cum diabolo per negationem ſimilis factus erit: *Projicientur in montibus, ſicut mortuus abominatus, cum multis mortuis: quemadmodum veſtimentum ſanguine conſperſum non erit mundum, ita neque tu eris mundus.* Quomodo enim mundus eſſet, abominando negationis ſcelere, ceu cæde & ſanguine pollutus & tanto malo inquinatus? Caveamus ne vel dubitatio unquam nobis oboriatur an negandum ſit, an confitendum: ne & ad nos dicatur hic Eliæ ſermo: *Usquequo claudicatis in duas partes? ſi Dominus eſt Deus, ſequimini eum.*

19. Veriſimile eſt autem nos & ſubſannandos a quibusdam & opprobrio habendos a vicinis noſtris qui ſunt in circuitu noſtro, quique ſuper nos ut ſuper dementes caput movebunt: quæ cum acciderint, dicamus Deo: *Poſuiſti nos opprobrium vicinis noſtris, ſubſannationem & deriſum his qui ſunt in circuitu noſtro. Poſuiſti nos in ſimilitudinem gentibus, commotionem capitis in populis. Tota die verecundia mea*

λυψει με· ἀπο φωνης ὀνειδιζοντος και καταλαλȣντος, ἀπο προσωπȣ ἐχθρȣ και ἐκδιωκοντος. ἀλλα προς ταυτα, δει την μετα παῤῥησιας τȣ προφητȣ ἐπιφερομενην φωνην εἰπειν τῳ θεῳ. ταυτα παντα ἠλθεν ἐφ' ἡμας και ȣ̓κ ἐπελαθομεθα σȣ, και ȣ̓κ ἠδικησαμεν ἐν διαθηκῃ σȣ, και ȣ̓κ ἀπεςη εἰς τα ὀπισω ἡ καρδια ἡμων.

Μνημονευωμεν, ὁτι ἐν τῳ βιῳ τȣτῳ τυγχανοντες, και νοȣντες τας ἐξω τȣ βιȣ ὁδȣς, τῳ θεῳ φαμεν, ὁτι ἐξεκλινας τας τριβȣς ἡμων ἀπο της ὁδȣ σȣ. ἀναμιμνησκεσθαι δει, ὁτι τοπος κακωσεως ἐςι της ψυχης το χωριον τȣτο, ἐν ᾡ τεταπεινωμεθα· ἱν' εὐχομενοι λεγωμεν, ὁτι ἐταπεινωσας ἡμας ἐν τοπῳ κακωσεως, και ἐπεκαλυψεν ἡμας σκια θανατȣ θαῤῥȣντες δε λεγωμεν και το· εἰ ἐπελαθομεθα τȣ ὀνοματος τȣ θεȣ ἡμων, και εἰ διεπετασαμεν χειρας ἡμων προς θεον ἀλλοτριον ȣ̓χι ὁ θεος ἐκζητησει ταυτα;

Μη το ἐν φανερῳ δε μονον μαρτυριον, ἀλλα και το ἐν κρυπτῳ τελειως ἀναλαβειν ἀγωνισωμεθα, ἱνα και αὐτοι ἀποςολικως φθεγξωμεθα· τȣτο γαρ ἐςι το καυχημα ἡμων το μαρτυριον της συνειδησεως, ὁτι ἐν ἁγιοτητι και εἰλικρινειᾳ θεȣ ἀνεςραφημεν ἐν τῳ κοσμῳ. συναπτωμεν δε τῳ ἀποςολικῳ το προφητικον το· αὐτος δε γινωσκει τα κρυφια της καρδιας· και μαλιςα, ἐαν την ἐπι θανατῳ ἀπαγωμεθα, ὁτε φησομεν το ὑπο μονων μαρτυρων λεγομενον τῳ θεῳ, ὁτι ἑνεκα σȣ θανατȣμεθα ὁλην την ἡμεραν. ἐλογισθημεν ὡς προβατα σφαγης. ἐαν δε ποτε ἀπο τȣ φρονηματος της σαρκος ὑποβαλληται ἡμιν φοβος των ἀπειλȣντων ἡμιν θανατον δικαςων, τοτε εἰπωμεν αὐτοις το ἀπο των παροιμιων· υἱε, τιμα τον κυριον, και ἰσχυσεις πλην δε αὐτȣ, μη φοβȣ ἀλλον.

Και τȣτο δε προς τα προκειμενα ἐςι χρησιμον. φησιν ἐν τῳ ἐκκλησιαςῃ Σολομων· ἐπῃνεσα ἐγω παντας τȣς τεθνηκοτας ὑπερ τȣς ζωντας, ὁσοι αὐτοι ζωσιν ἑως τȣ νυν. τις δ' ἀν ȣ̓τως εὐλογως ἐπαινοιτο τεθνηκως, ὡς ὁ αὐτοπροαιρετως τον θανατον ὑπερ εὐσεβειας ἀναδεξαμενος; ὁποιος ἠν Ελεαζαρος, τον μετ' εὐκλειας θανατον μαλλον, ἡ τον μετα μυσȣς βιον ἀναδεξαμενος, και αὐ-

τοπρο-

contra me eſt, & confuſio faciei meæ cooperuit me, a voce exprobrantis & obloquentis, a facie inimici & perſequentis. Sed ad hæc utendum eſt illis Prophetæ verbis: *Hæc omnia venerunt ſuper nos nec obliti ſumus te, & inique non egimus in teſtamento tuo, & non receſſit retro cor noſtrum.*

20. Meminerimus nos in hac vita conſtitutos & cogitantes vias quæ extra vitam ſunt, dicere Deo *Declinaſti ſemitas noſtras a vita tua.* Meminiſſe oportet locum afflictionis animæ eſſe locum iſtum in quo humiliati ſumus, ut in precibus noſtris dicamus: *Humiliaſti nos in loco afflictionis, & cooperuit nos umbra mortis.* Confidenter autem & illud dicamus: *Si obliti ſumus nomen Dei noſtri, & ſi expandimus manus noſtras ad Deum alienum, nonne Deus requiret iſta?*

21. Non apertum modo martyrium, ſed & occultum perfecte ſuſcipere contendamus, ut & ipſi apoſtolico more dicamus: *Nam gloria noſtra hæc eſt teſtimonium conſcientiæ, quod in ſanctitate & ſinceritate Dei converſati ſumus in hoc mundo.* Apoſtolicis autem verbis prophetica illa connectamus: *Ipſe novit abſcondita cordis*: & maxime cum ad mortem ducemur, quando dicemus quæ a ſolis Martyribus Deo dicuntur: *Quoniam propter te mortificamur tota die, æſtimati ſumus ſicut oves occiſionis.* Quod ſi nobis unquam prudentia carnis injiciat metum minantium mortem judicum, tunc illud e Proverbiis dicamus: *Fili honora Dominum, & valebis: præter eum vero, ne timeas alium.*

22. Et illud propoſito utile eſt. Ait in Eccleſiaſte Salomon: *Laudavi ego magis cunctos mortuos quam viventes quicumque vivunt usque nunc.* Quem autem æquius eſt mortuum laudari quam qui mortem ſponte ac libere pro religione oppetiit? Qualis fuit Eleazarus qui *glorioſiſſimam mortem magis quam odibilem vitam complectens voluntarie præibat ad ſupplicium*, quique

τοπροαιρετως ἐπι το τυμπανον προαγων· ὅστις λογισμον ἀςειον ἀναλαβων, ἀξιον της ἐννενηκονταετυς αὐτυ ἡλικιας και της τυ γηρως ὑπεροχης, και της ἐπιφανυς πολιας, και της ἐκ παιδος καλλιςης ἀνατροφης, μαλλον δε της ἁγιας και θεοκτιςυ νομοθεσιας, εἰπεν· ὅτι ὐκ ἐςι της ἡμετερας ἡλικιας ἀξιον ὑποκριθηναι, ἱνα πολλοι των νεων ὑπολαμβανοντες Ελεαζαρον τον ἐννενηκονταετη μεταβεβηκεναι εἰς ἀλλοφυλισμον, και αὐτοι δια την ἐμην ὑποκρισιν, και δια το μικρον και ἀκαριαιον ζῆν, πλανηθωσι δι' ἐμε, και μυσος, και κηλιδα τυ γηρως κατακτησομαι· εἰ γαρ και ἐπι τυ παροντος ἐκφυγω την ἐξ ἀνθρωπων τιμωριαν, ἀλλα τας τυ παντοκρατορος χειρας, οὐτε ζων, ὐτε θανων φευξομαι· διοπερ ἀνδρειως νυν μεταλλαξας τον βιον, τυ μεν γηρως ἀξιος φανησομαι, τοις δε νεοις ὑποδειγμα γενναιον καταλελοιπως, εἰς το προθυμως και γενναιως ὑπερ των σεμνων και ἁγιων νομων εὐθανατιζειν. εὐχομαι δε ὑμας, παρα ταις θυραις τυ θανατυ, μαλλον δε της ἐλευθεριας γενομενυς, μαλιςα εἰ πονοι προαγοιντο, εἰπειν τῳ κυριῳ, τῳ την ἁγιαν γνωσιν ἐχοντι· φανερον ἐςιν, ὁτι δυναμενος ἀπολυθηναι τυ θανατυ, σκληρας ὑποφερω κατα σωμα ἀλγηδονας μαςιγυμενος· κατα ψυχην δε ἡδεως δια τον αὐτυ φοβον ταυτα πασχω· τοιυτος δη ὁ θανατος Ελιαζαρυ ἡν, ὁς ὐ μονον τοις νεοις, ἀλλα και τοις πλειςοις τυ ἐθνυς τον ἑαυτυ θανατον, γενναιοτητος ὑποδειγμα και μνημοσυνον ἀρετης καταλελοιπε.

Και οἱ ἑπτα δε ἐν τοις Μακκαβαϊκοις ἀναγραφεντες ἀδελφοι, ὑς μαςιξι και νευροις ἠκισατο Αντιοχος ἐμμενοντας τῃ θεοσεβειᾳ, δυνησονται παραδειγμα καλλιςον εἰναι ῥωμαλευ μαρτυριυ παντι λογισαμενῳ ἀν, ὁτι εἰ μελλει παιδαριων εἰναι ἐλαττων ὐ καθ' ἑνα μονον βασανυς ὑπομειναντων, ἀλλα και τῳ την αἰκιαν των ἀδελφων τεθεωρηκεναι, παραςημα εὐτονον εὐσεβειας ἐπιδειξαμενων· ἀφ' ὡν εἰς γενομενος, ὡς ἡ γραφη ὠνομασε, πρωτος, εἰπε προς τον τυραννον· τι μελλεις ἐρωταν και μανθανειν; ἑτοιμοι γαρ ἀποθνησκειν ἐσμεν, ἡ παραβαινειν τυς πατριυς νομυς. τι δε δει λεγειν ὁποια ὑπεμειναν; ἐπι

γειων·

ſtrenuam aſſumens ratiocinationem, dignam ætate ſua nonagenaria, & ſenectutis ſuæ eminentia, illuſtrique canitie, atque optima a pueritia educatione, maxime vero ſancta & a Deo condita lege, dixit: non eſt ætate hac noſtra dignum fingere ut multi adoleſcentes arbitrantes Eleazarum nonaginta annorum tranſiſſe ad vitam alienigenarum & ipſi propter meam ſimulationem & propter modicum corruptibilis vitæ tempus decipiantur propter me, & execrationem atque maculam ſenectuti acquiram: nam etſi in præſenti tempore ſuppliciis hominum eripiar, ſed manus omnipotentis nec vivus nec defunctus effugiam. Quamobrem fortiter excedendo ſenectute quidem dignus apparebo: adoleſcentibus autem exemplum forte relinquam, ut promto animo ac fortiter pro graviſſimis ac ſanctiſſimis legibus honeſta morte perfungantur. Oro autem vos cum ad portas mortis, imo libertatis conſtituti eritis, maxime ſi tormenta objicientur, dicere Domino qui *ſanctam* habet *ſcientiam: Manifeſtum eſt quia cum a morte poſſem liberari, duros corporis ſuſtineo dolores, ſecundum animam vero propter timorem ejus libenter hac patior.* Talis ergo fuit Eleazari mors, qui *non ſolum juvenibus, ſed & pleriſque ſuæ gentis mortem ſuam in exemplum fortitudinis & memoriale virtutis reliquit.*

23. Septem etiam illi fratres quos, ut libri Maccabæorum referunt, in religione perſeverantes flagris & taureis cruciavit Antiochus, pulcherrimum fortiſſimi Martyrii exemplum poterunt cuilibet eſſe, eum reputaverit an inferior velit eſſe pueris, qui non ſinguli ſua tantum tormenta ſuſtinuerint, ſed fratrum etiam cruciatus ſpectando, acerrimum & intenſiſſimum in religione animum exhibuerint. Quorum unus, ut quidem ſcriptura nominavit, primus, ait ad tyrannum: *Quid vis quærere & diſcere? parati enim ſumus mori magis quam patrias leges transgredi.*

γανων και λεβητων ἐκπυρȣμενων, ἱνα ἐν αὐτοις βασανισθωσι, προπαθοντες ἑκαςος διαφορα; ὁ γαρ ὀνομασθεις αὐτῳ πρωτος, ἐγλωσσοτομηθη πρωτον· εἰτα περιεσκυτισθη την κεφαλην, και ȣ̓τως ἠνεγκε τον περισκυτισμον, ὡς ἀλλοι την δια τον θειον νομον περιτομην· νομιζων και ἐν τȣτῳ πληρȣν λογον διαθηκης θεȣ. και ȣ̓κ ἀρκεσθεις γε τȣτων ὁ Αντιοχος, ἠκρωτηριασεν αὐτον, των λοιπων ἀδελφων και της μητρος συνορωντων, τῃ θεᾳ κολαζων τȣς ἀδελφȣς και την μητερα, και οἰομενος την προθεσιν αὐτων, δια των ȣ̓των νομιζομενων φοβερων, κινησειν. ȣ̓τως δη ὁ Αντιοχος τȣτοις μη ἀρκεσθεις, ἀχρηςον ὡς προς την τȣ σωματος κατα σκευην γενομενον δι' ὡν πρωτον ἐκολασεν, ἐκελευσε τῃ ἐν τοις τηγανοις και τοις λεβησι πυρα προσαγειν ἐμπνȣν, και τηγανιζειν αὐτον. ὡς δε ἡ ἀτμις ἐνεδιδοτο, ὑπο της ὠμοτητος τȣ τυραννȣ ὀπτωμενων των τȣ γενναιοτατȣ ἀθλητȣ της εὐσεβειας σαρκων, οἱ λοιποι παρεκαλȣν ἀλληλȣς συν τῃ μητρι γενναιως τελευταν. παραμυθȣμενοι ἑαυτȣς τῳ λογισμῳ τȣ ἐφοραν ταυτα τον θεον· ἠρκει γαρ αὐτοις εἰς ὑπομονην ἡ πειθω τȣ παρειναι τοις ὑπομενȣσι τον τȣ θεȣ ὀφθαλμον. και παρακαλει αὐτȣς ὁ ἀγωνοθετης των της εὐσεβειας ἀθλητων, παρακαλȣμενος, και ἰν' ȣ̓τως ὀνομασω, εὐφραινομενος ἐπι τοις κατεξανιςαμενοις των τηλικȣτων πονων. εὐκαιρον δ' ἀν εἰη και ἡμας ἐν τοιȣτοις γενομενȣς εἰπειν τȣς ἐκεινων λογȣς προς ἑαυτȣς, τȣτον ἐχοντας τον τροπον, ȣ̓τως· κυριος ὁ θεος ἐφορᾳ, και ταις ἀληθειαις ἐφ' ἡμιν παρακαλειται.

Tȣ πρωτȣ τȣτον τον τροπον δοκιμασθεντος ὡς δοκιμαζεται χρυσος ἐν χωνευτηριῳ, ὁ δευτερος ἐπι τον ἐμπαιγμον ἠγετο· και το δερμα συν ταις θριξι περισυραντες οἱ διακονοι της τυραννικης ὠμοτητος, ἐπι μετανοιαν ἐκαλȣν τον πεπονθοτα, ἐπερωτωντες, εἰ φαγεται των εἰδωλοθυτων, πριν τιμωρηθηναι το σωμα κατα μελος αὐτῳ. ὡς δ' ἠρνησατο την μετανοιαν, ἐπι την ἑξης ἠχθη

βασα-

Quid autem opus eſt dicere qualia ſuſtinuerint, ſartaginibus & ollis æneis quibus cruciarentur, ſuccenſis, cum varia jam ſinguli tormenta ſuſtinuiſſent? Quem enim primum nominat, ei principio amputata lingua eſt, deinde cutis capitis abſtracta: quam decalvationem ſic ille tulit, ut alii divina lege juſſam circumciſionem: in hoc etiam ſe credens divini fœderis verbum implere. His non contentus Antiochus, ſummas quoque manus & pedes ei præſcindi juſſit, cæteris ejus fratribus & matre inſpicientibus, hoc aſpectu puniens fratres & matrem, ac putans ſe a propoſito per hæc quæ creduntur adeo terribilia, illos amoturum Sic igitur Antiochus his non contentus, illum jam inutilem quantum ad corporis ſtructuram per ea quæ prius paſſus erat, factum, juſſit igni qui in ſartaginibus & ollis erat, ſpirantem admoveri, & torreri. Ut nidor exhalabat, cum ab immani tyranno generoſiſſimi religionis athletæ carnes aſſarentur, *cæteri una cum matre invicem ſe hortabantur mori fortiter* hacque ſe cogitatione ſolabantur Deum hæc videre: eis enim ad patientiam ſatis erat hæc perſuaſio divinum patientibus adeſſe oculum. Et ſane conſolatur eos præſes certantium pro pietate, dum ipſe conſolationem accipit, &, ut ita dicam, gaudet ſuper his qui tantos labores ſuperant. Opportunum autem erit & nos, cum eodem erimus loco, illorum ſermones ad noſmetipſos dicere qui ſic habent: *Dominus Deus aſpicit, & veritatibus ſuis conſolatur in nobis.*

24. Cum primus hoc modo probatus eſſet *tanquam aurum in fornace*, ſecundus *deducebatur ad illudendum, & cute ejus cum capillis abſtracta* ad pœnitentiam vocabant tyrannicæ crudelitatis miniſtri *interrogantes ſi manducaret idolothyta priusquam toto corpore per membra ſingula puniretur.* Ut autem pœnitere ſe negavit, *ad ſequentia ductus eſt tormenta* intenſum usque

βασανον, τηρων την ἐνστασιν μεχρι της ἐσχατης ἀναπνοης. μηδαμως γαρ θραυσθεις, μηδε ἐνδους προς τους πονους, ταυτα εἰπε προς τον ἀσεβη· συ μαλλον, ἀλαστορ, ἐκ του παροντος ἡμας ζην ἀπολυεις· ὁ δε του κοσμου βασιλευς ἀποθανοντας ἡμας ὑπερ των αὐτου νομων εἰς αἰωνιον ἀναβιωσιν ζωης ἀναστησει.

Και ὁ τριτος δε ἐν οὐδενι τας ἀλγηδονας τιθεμενος, και δια την προς τον θεον ἀγαπην κατα παντων αὐτας, την γλωσσαν αἰτηθεις, ταχεως προεβαλε, και τας χειρας εὐθαρσως προετεινεν, εἰπε τε δια τους του θεου νομους ταυτα καταλιπων, ἐλπιζω αὐτα ἀπο θεου κομισασθαι τοιαυτα, οἱα ἀν ἀποδωη θεος τοις της εἰς αὐτον εὐσεβειας ἀθληταις. ὡσαυτως δε και ὁ τεταρτος ἐβασανιζετο, τας αἰκιας φερων, και λεγων, ὁτι αἱρετον μεταλλασσοντας ἀπ' ἀνθρωπων, τας ἀπο του θεου προσδοκαν ἐλπιδας, και ὑπ' αὐτου ἀναστησεσθαι ἀναστασιν, ἡν οὐκ ἀναστησεται ὁ τυραννος· οὐ γαρ εἰς ζωην, ἀλλ' εἰς ὀνειδισμον και αἰσχυνην αἰωνιον ἀναστησεται. ἑξης τον πεμπτον ᾐκιζοντο· ὁς ἐνιδων τῳ Αντιοχῳ, ὠνειδισεν αὐτῳ το φθαρτον μη κολλουων αὐτου την ὑπερηφανιαν, νομιζοντος μεγαλην εἰναι ἐξουσιαν. την ἐν ὀλιγαις ἡμεραις τυραννιδα. ἐφασκε δε και ἐν τουτοις ὠν, το ἐθνος μη καταλελειφθαι ὑπο θεου, του, ὁσον οὐδεπω, τον Αντιοχον και το σπερμα αὐτου βασανισοντος. μετα τουτον ἑκτος προς το ἀποθνησκειν γενομενος· μη πλανω, εἰπεν. ἡμεις ὑπερ ἡμετερων ἁμαρτηματων δικας τινοντες, ἱν' ἐν τοις πονοις καθαρθωμεν, ἑκουσιως ταυτα πασχομεν. ἐλεγε τε αὐτῳ, ὡς ἀρα οὐ χρη νομιζειν αὐτον ἀθωον ἐσεσθαι, θεομαχειν ἐπιχειρουντα· θεομαχος γαρ, ὁ τοις ἀπο του λογου θεοποιηθεισι μαχομενος.

Τελευταιον δε, τον νεωτερον Αντιοχος εἰς χειρας λαβων, και πεισθεις και τουτον εἰναι ἀδελφον των ἐν οὐδενι τηλικαυτας ἀλγηδονας θεμενων, και την αὐτην ἐχειν ἐκεινοις προαιρεσιν, ἀλλαις ἐφοδοις ἐχρητο· νομιζων αὐτον παρακλησεσι πεισθησεσθαι, και ταις δι' ὁρκων πιστωσεσι περι του πλουσιον αὐτον ποιησειν και μακαριστον, μετα-

ταθε-

ad extremum ſpiritum animum ſervans. Nequaquam enim fractus neque tormentis cedens hæc ad impium illum ait: *Tu quidem, ſceleſtiſſime, præſentem vitam nobis eripis, Rex autem mundi defunctos nos pro ſuis legibus in æterna vita reſurrectione ſuſcitabit.*

25. Tertius dolores nihili faciens & præ magna in Deum charitate proculcans, *linguam poſtulatus cito protulit & manus conſtanter extendit & ait: propter leges Dei*, hæc relinquens, *ab ipſo me ea recepturum ſpero* talia qualia Deus ſuæ religionis athletis redditurus eſt. Similiter & quartus torquebatur cruciatusque ferendo dicebat: *Potius eſt ab hominibus diſcedentes ſpem exſpectare a Deo, iterum ab ipſo reſuſcitandos* reſurrectione qua non ſuſcitabitur tyrannus; *non enim ad vitam*, ſed ad contumeliam reſurget infamiamque ſempiternam. Deinde *quintum vexabant.* Is reſpiciens Antiochum, exprobrabat quod homo corruptioni obnoxius, nihilominus ſuperbiret, & dierum paucorum tyrannidem magnam putaret eſſe potentiam. Ait etiam cum in his eſſet anguſtiis, gentem ſuam non eſſe derelictam a Deo qui inſolito more & Antiochum & ſemen ejus erat cruciaturus. Poſt hunc ſextus mori incipiens ſic ait: *Noli errare; nos peccatorum noſtrorum pœnas damus, utque in ſuppliciis purgemur, libenter hæc ferimus:* Aitque ad ipſum, non exiſtimandum ipſi impune futurum quod contra Deum pugnare tentaſſet; Dei enim impugnator eſt qui quos verbum deos effecit, impugnat.

26. Denique adoleſcentiorem Antiochus in manus ſumens eumque cognoſcens illorum vere fratrem eſſe qui dolores ejusmodi nihili facerent, idemque ac illos propoſitum ſervare, alia via aggreſſus eſt, putans eum & verbis hortando perſuadere poſſe & cum juramento affirmando *ſe divitem*

ταθημενον τι ἀπο των πατριων, εἰς φιλους ἐγκαταταχθηναι, και χρειας βασιλικας ἐμπιστευθηναι· ὡς δ' οὐδεν ἠνυε, την ἀρχην μηδε προσεχοντος του νεανιου ὡς ἀλλοτριοις της ἑαυτου προαιρεσεως τοις λεγομενοις, προσκαλεσαμενος την μητερα, παρῃνει γινεσθαι του μειρακιου συμβουλον ἐπι σωτηρια· ἡ δε, ἐπιδειξαμενη πεισειν περι ὡν ἠθελε τον υἱον, και χλευασασα τον τυραννον, πολλους τῳ υἱῳ ἐκινει λογους περι ὑπομονης· ὡς τον νεανιαν, μη περιμειναντα την ἐπιφερομενην κολασιν, προλαβοντα προκαλεσασθαι τους δημιους, λεγοντα· τι μελλετε και βραδυνετε; ἀκουομεν γαρ νομου του δοθεντος ἀπο θεου. οὐ προσιεναι δει προσαγμα ἐναντιουμενον θειοις λογοις, ἀλλα και ὡσπερει βασιλευς ἀποφαινομενος κατα των ὑπ' αὐτῳ δικαζομενων, ἀπεφηνατο κρισιν την κατα του τυραννου· δικαζων μαλλον αὐτον ἠπερ δικαζομενος· και ἐφασκεν, ὡς ἀρα ἐπι τους οὐρανιους παιδας ἀραμενος χειρας, οὐκ ἐκφευξεται την του παντοκρατορος ἐποπτου θεου κρισιν.

Ην δε τοτε την μητερα των τοσουτων ἰδειν, εὐψυχως φερουσαν δια τας ἐπι τον θεον ἐλπιδας, τους πονους, και τους θανατους των υἱων· δροσοι γαρ εὐσεβειας και πνευμα ὁσιοτητος οὐκ εἰων ἀναπτεσθαι ἐν τοις σπλαγχνοις αὐτης το μητρικον και ἐν πολλαις ἀναφλεγομενον ὡς ἐπι βαρυτατοις κακοις πυρ. νομιζω δε και ταυτα χρησιμωτατα προς το προκειμενον ἐπιτεμοντος ἀπο της γραφης παρατεθεισθαι, ἱν' ἰδωμεν, ὁσον δυναται κατα των τραχυτατων πονων και των βαρυτατων βασανων εὐσεβεια και το προς θεον φιλτρον, παντος φιλτρου καθ' ὑπερβολην πλειον δυναμενον.

Οποιον δ' ἐςι το μαρτυριον, και ποσην παῤῥησιαν ἐμποιουν προς τον θεον, και ἐντευθεν ἐςι καταμαθειν. φιλοτιμος τις ὁ ἁγιος ὡν, και ἀμειψασθαι θελων τας φθασασας εἰς αὐτον εὐεργεσιας ἀπο θεου, ζητει τι ἀν ποιησαι τῳ κυριῳ περι παντων, ὡν ἀπ' αὐτου εἰληφει· και οὐδεν ἀλλο εὑρισκει οἱονει ἰσοῤῥοπον ταις εὐεργεσιαις δυναμενον ἀπο ἀνθρωπου εὐπροαιρετου ἀποδοθηναι θεῳ,

ὡς

& beatum facturum & translatum a patriis legibus amicum habiturum, & negotia regia ei crediturum. Cum autem nihil proficeret, ac ne ab initio quidem attenderet adoleſcens, quippe ſermonibus a propoſito ſuo plane alienis, vocavit matrem & ſuadebat ei ut adoleſcenti conſilium daret ad ſalutem. Quæ cum promiſiſſet ſuaſuram ſe filio ſuo quæ vellet, *irridens tyrannum* multa filio de patientia verba fecit, adeo ut juvenis intenta ſupplicia non exſpectaret, ſed præverteret, & tortores provocaret, dicens: quid cunctamini, quid ceſſatis? obedimus legi a Deo datæ; divinis ſermonibus contraria edicta admitti non debent. Quin etiam veluti rex aliquis qui de ſubditis imperio ſuo ediceret, judicium in tyrannum illum propoſuit judex potius quam reus, & dixit fore ut quoniam cæleſtibus pueris manus intulerat, *omnipotentis Dei & omnia inſpicientis judicium non effugeret.*

27. Illorum etiam matrem videre erat filiorum cruciatus & neces bono animo ferentem propter divinas ſpes: ros enim pietatis & aura ſanctitatis non ſinebat in viſceribus ejus accendi ignem illum materni amoris quo matres multæ velut in graviſſimis malis deflagraſſent. Arbitror me utiliſſime ad propoſitum hæc breviter e ſcriptura propoſuiſſe ut videamus quid adverſus cruciatus acerbiſſimos & graviſſima tormenta poſſit pietas & amor Dei quovis amore longe potentior.

28. Quale vero ſit Martyrium & quantam cum Deo agendi libertatem tribuat, & hinc cognoſci poteſt. Cum vinci nolit qui ſanctus eſt, velitque beneficia rependere quibus eum Deus prævenit, quærit quid Domino faciat pro univerſis quæ ab illo accepit; nec aliud quidquam invenit quod poſſit homo gratus Deo reddere ceu æquale benefi-

ciis,

ὡς την ἐν μαρτυριῳ τελευτην. γεγραπται γαρ· τι ἀνταποδωσω τῳ κυριῳ περι παντων ὧν ἀνταπεδωκε μοι; και ἐπαγει λεγων· ποτηριον σωτηριȣ ληψομαι, και το ὀνομα κυριȣ ἐπικαλεσομαι. ποτηριον δε σωτηριȣ ἐθος ὀνομαζεσθαι το μαρτυριον, ὡς ἐν τῳ εὐαγγελιῳ εὑρομεν· ἡνικα γαρ μειζονος ὠρεγοντο τιμης οἱ θελοντες ἐκ δεξιων και ἐξ εὐωνυμων καθεσθηναι τῳ Ιησȣ ἐν τῃ βασιλειᾳ αὐτȣ, φησι προς αὐτȣς ὁ κυριος· δυνασθε πιειν το ποτηριον ὁ ἐγω πινω; ποτηριον λεγων το μαρτυριον· ὅπερ ἐςι σαφες και ἐκ τȣ· πατερ, εἰ δυνατον, παρενεγκε το ποτηριον τȣτο ἀπ' ἐμȣ· πλην ȣ̓ τι ἐγω θελω, ἀλλα τι συ. πλην μανθανομεν ὁτι συγκαθιει και συμβασιλευσει, και συνδικασει τῳ βασιλει των βασιλευοντων, ὁ πιων το ποτηριον ἐκεινο, ὁπερ ἐπιεν ὁ Ιησȣς· τȣτ' οὐν ἐςι το τȣ σωτηρȣ ποτηριον, ὁπερ ὁ λαβων ἐπικαλεσεται το ὀνομα κυριȣ· πας δε ὃς ἐαν ἐπικαλεσηται το ὀνομα κυριȣ σωθησεται.

Αλλα εἰκος τινα δια το, πατερ, εἰ δυνατον ἐςι, παρελθετω ἀπ' ἐμȣ το ποτηριον τȣτο, μη ἀκριβωσαντα το βȣλημα της γραφης, νομιζειν, ὁτι οἱονει και σωτηρ ἐδειλιασε παρα τον τȣ παθȣς καιρον· ἐκεινȣ δε δειλιασαντος, εἰποι τις ἀν, τις γενναιος ἐσται; πρωτον δε πευσομεθα των ταυτα περι τȣ σωτηρος ὑπολαμβανοντων, εἰ ἐλαττων ἠν τȣ λεγοντος· κυριος φωτισμος μȣ και σωτηρ μȣ, τινα φοβηθησομαι; κυριος ὑπερασπιςης της ζωης μȣ· ἀπο τινος δειλιασω; ἐν τῳ ἐγγιζειν ἐπ' ἐμε κακȣντας τȣ φαγειν τας σαρκας μȣ, οἱ θλιβοντες με, και οἱ ἐχθροι μȣ, αὐτοι ἠσθενησαν, και ἐπεσον. ἐαν παραταξηται ἐπ' ἐμε παρεμβολη, ȣ̓ φοβηθησεται ἡ καρδια μȣ, και τα ἑξης. ταχα δε, ȣ̓δε ἀλλȣ τινος ἐςι ταυτα ἐν τῳ προφητῃ λεγομενα τα ῥηματα, ἡ τȣ σωτηρος δια τον ἀπο τȣ πατρος φωτισμον, και την ἀπ' αὐτȣ σωτηριαν, ȣ̓δενα φοβȣμενȣ, και δια τον ὑπερασπισμον, ὃν ὑπερησπιζεν αὐτȣ ὁ θεος, ἀπο μηδενος δειλιωντος. τȣτȣ δε και ἡ καρδια ȣ̓δαμως ἐφοβειτο, παρατασσομενης ἐπ' αὐτον ὁλης της τȣ Σατανα παρεμβολης· ἠλπιζε

δε

ciis, quam in Martyrio mori. Scriptum eſt enim: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi.* Et addit: *Calicem ſalutaris accipiam, & nomen Domini invocabo.* Solet autem martyrium *calix ſalutaris* vocari, ut in Evangelio reperimus. Cum enim majorem appeterent honorem qui a dextris & a ſiniſtris Jeſu in ipſius regno ſedere volebant, ait illis Dominus, *Poteſtis bibere calicem quem ego bibo?* calicem vocans Martyrium: quod & ex illo manifeſtum eſt: *Pater, ſi poſſibile eſt, transfer calicem iſtum a me, verumtamen non quod ego volo, ſed quod tu.* Diſcimus itaque ſimul cum rege regum ſeſſurum & regnaturum & judicaturum illum eſſe qui hunc calicem biberit quem bibit Jeſus. Hic igitur eſt calix ſalutaris, quem qui acceperit, invocabit nomen Domini. *Omnis* autem *quicumque invocaverit nomen Domini, ſalvus erit.*

29. Sed aliquis forte propter hæc verba: *Pater, ſi poſſibile eſt, tranſeat a me calix iſte,* non perpenſo ſcripturæ ſenſu Servatorem ſub paſſionis tempus minus fortiter ſe habuiſſe putaverit: illo autem timente, dicet aliquis, quis ſemper fortis erit? Primum autem interrogabimus eos qui de Salvatore hæc ſuſpicantur, an minor fuerit, eo qui dicebat: *Dominus illuminatio mea & ſalus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo? Dum appropiant ſuper me nocentes ut edant carnes meas, qui tribulant me inimici mei, ipſi infirmati ſunt & ceciderunt: ſi conſiſtant adverſum me caſtra, non timebit cor meum,* & reliqua. Forte autem non alterius ſunt a propheta relata verba, quam Servatoris ipſius qui propter illuminationem & ſalutem quam a Patre accepit, nihil timet: quique propter protectionem qua protegit eum Deus, a nullo trepidat. Hujus & cor nequaquam timuit, cum adverſus eum tota Satanæ caſtra conſiſterent: ſpe-

rabat

δε και ἐπι τη πεπληρωμενη ἱερων δογματων αὐτȣ καρ-
δια, ἐπανιςαμενȣ αὐτῳ πολεμȣ. ȣ̓ κατα τον αὐτον τοι-
νυν ἐςι και κατα δειλιαν λεγειν το· πατερ, εἰ δυνατον
ἐςι, παρελθετω ἀπ᾽ ἐμȣ το ποτηριον τȣτο· και ἀπο ἀν-
δρειας φασκειν· ἐαν παραταξηται ἐπ᾽ ἐμε παρεμβολη,
ȣ̓ φοβηθησεται ἡ καρδια μȣ. μη ποτ᾽ ȣ̓ν λανθανη τι
ἡμας ἐν τῳ τοπῳ, και ἐπιςησεις τῳ παρα τοις τρισιν ἐυ-
ρημενῳ δεικτικῳ τȣ ποτηριȣ· ὁ μεν γαρ Ματθαιος ἀνε-
γραψε λεγοντα τον κυριον· πατερ, εἰ δυνατον ἐςι, πα-
ρελθετω ἀπ᾽ ἐμȣ το ποτηριον τȣτο· ὁ δε Λȣκας· πατερ,
εἰ βȣλει, παρενεγκε το ποτηριον τȣτο ἀπ᾽ ἐμȣ· ὁ δε Μαρ-
κος· ἀββα, ὁ πατηρ· δυνατα σοι παντα· παρενεγκε το
ποτηριον τȣτο ἀπ᾽ ἐμȣ. ὁρα τοινυν, εἰ δυνασαι παντος
μαρτυριȣ καθ᾽ ὁποιανȣν προφασιν ἐξοδȣ μαρτυριȣ καλȣ-
μενȣ, τȣτο φασκειν ὁτι ȣ̓ το γενος τȣ μαρτυριȣ παρ-
τειτο, λεγων· παρελθετω ἀπ᾽ ἐμȣ το ποτηριον τȣτο·
ἐφασκε γαρ ἀν, παρελθετω ἀπ᾽ ἐμȣ το ποτηριον· ἀλ-
λα ταχα το εἰδος τοδε. και προσχες, εἰ δυνατον ἐνο-
ρωντα τον σωτηρα τοις εἰδεσιν, ἰν᾽ ȣ̓τως ὀνομασω, των
ποτηριων, και τοις δι᾽ ἑκαςον γενομενοις ἀν, και κατα-
λαμβανοντα μετα τινος βαθυτατης σοφιας τας διαφο-
ρας, τοδε το εἰδος της ἐξοδȣ παραιτεισθαι τȣ μαρτυ-
ριȣ, ἀλλα δε ταχα βαρυτερον αἰτειν λεληθοτως, ἱνα κα-
θολικωτερον τι και ἐπι πλειȣς φθανον ευεργετημα ἀνυ-
σθῃ δι᾽ ἑτερȣ ποτηριȣ. ὁπερ ȣ̓δεπω ἠν θελημα τȣ πα-
τρος γενεσθαι, σοφωτερον παρα το βȣλημα τȣ υἱȣ, και
παρ᾽ ὁ ἑωρα ὁ σωτηρ, ὁδῳ και ταξει οἰκονομȣντος τα
πραγματα. σαφως δε ἐν ψαλμοις το τȣ σωτηρος ποτη-
ριον, ὁ των μαρτυρων ἐςι θανατος. διοπερ τῳ, ποτηριον
σωτηριȣ ληψομαι, και το ὀνομα κυριȣ ἐπικαλεσομαι,
ἐπιφερεται το· τιμιος ἐναντιον κυριȣ ὁ θανατος των ὁσιων
αὐτȣ. τιμιος τοινυν ἡμιν ἐπερχεται θανατος, ὡς ὁσιοις
τȣ θεȣ και ȣ̓κ ἀναξιοις, ȣ̓κ ἐν τῳ κοινον, ἰν᾽ ȣ̓τως ὀνομα-
σω, και ἀργον θεοσεβειας θανατον ἀποθανειν, ἀλλα τι-
νος ἐξαιρετον, τον δια χριςιανισμον και ευσεβειαν.

Ὑπομονη

rabat etiam in Deo cor ejus ſacra doctrina plenum, cum bellum adverſus eum inſurgeret. Ejusdem igitur non eſt timide dicere: *Pater, ſi poſſibile eſt, tranſeat a me calix iſte*, & fortiter pronunciare: *Si conſiſtant adverſum me caſtra, non timebit cor meum.* Ne quid igitur nos lateat hoc loco, demonſtrativum calicis pronomen quod a tribus Evangeliſtis expreſſum eſt, obſervabis. Mathæus enim ſcripſit dicentem Dominum: *Pater mi, ſi poſſibile eſt, tranſeat a me calix iſte:* Lucas vero: *Pater, ſi vis, transfer calicem iſtum a me:* Marcus autem: *Abba Pater, omnia tibi poſſibilia ſunt: transfer calicem hunc a me.* Vide igitur, an cum omne martyrium vocetur ab illo martyrium, quacumque ex cauſa hinc diſcederet, dicere poſſis, non genus martyrii eum recuſaſſe cum diceret: *Tranſeat a me calix iſte*, dixiſſet enim, tranſeat a me calix) ſed forte ſpeciem illam refugiſſe. Et attende an dici poſſit Salvatorem varias, ut ita dicam, calicum inſpicientem ſpecies, & quæ ex uno quoque ſequerentur, eorumque differentias altiſſima quadam ſapientia deprehendentem, hanc per martyrium exitus ſpeciem recuſaſſe, & aliam fortaſſe graviorem tacite poſtulaſſe, ut per alium calicem univerſalius aliquod & ad plures pertingens beneficium perficeret. Quod ut fieret non dum concedebat ſapientior voluntate filii voluntas patris, aliter ac videbat Salvator, via & ordine res adminiſtrantis. Aperte autem in pſalmis Salvatoris calix martyrum mors eſt. Quare his verbis, *calicem ſalutaris accipiam, & nomen Domini invocabo*, ſubduntur iſta: *Pretioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum ejus.* Pretioſa igitur nobis advenit mors, ut ſanctis Dei, nec illo indignis, cum non communi, ut ita dicam, & pietate vacua morte, ſed eximia illa defungimur quæ propter chriſtianam religionem pietatemque infertur.

30. Memi-

Ὑπομνησθωμεν δε, και ὧν ἡμαρτηκαμεν· και ὅτι οὐκ ἐστιν ἀφεσιν ἁμαρτηματων χωρις βαπτισματος λαβειν· και ὅτι οὐκ ἐστι δυνατον κατα τους εὐαγγελικους νομους αὖθις βαπτισασθαι ὑδατι και πνευματι εἰς ἀφεσιν ἁμαρτηματων· και ὅτι βαπτισμα ἡμιν διδοται το του μαρτυριου· οὕτω γαρ ὠνόμασαι, ὡς δηλον ἐκ του ἐπιφερεσθαι μεν τῳ δυνασθε πιειν το ποτηριον ὃ ἐγω πινω; το· ἢ το βαπτισμα, ὃ ἐγω βαπτιζομαι, βαπτισθηναι; ἀλλαχου δε εἰρηται· βαπτισμα δε ἐχω βαπτισθηναι· και τι συνεχομαι ἑως ὅτου τελεσθῃ; και ἐπιστησον, εἰ το κατα το μαρτυριον βαπτισμα, ὥσπερ το του σωτηρος καθαρσιον γεγονε του κοσμου, και αὐτο ἐπι πολλων θεραπειᾳ καθαιρομενον γινεται. ὡς γαρ οἱ τῳ κατα τον Μωσεως νομον θυσιαστηριῳ προσεδρευοντες, διακονειν ἐδοκουν δι' αἱματος ταυρων και τραγων ἀφεσιν ἁμαρτηματων ἐκεινοις, οὕτως αἱ ψυχαι των πεπελεκισμενων ἕνεκεν της μαρτυριας Ἰησου, μη ματην τῳ ἐν οὐρανοις θυσιαστηριῳ παρεδρευουσαι διακονουσι τοις εὐχομενοις ἀφεσιν ἁμαρτηματων· ἅμα δε και γινωσκομεν, ὅτι ὥσπερ ὁ ἀρχιερευς θυσιαν ἑαυτον προσηνεγκεν Ἰησους ὁ Χριστος, οὕτως οἱ ἱερεις ὧν ἐστιν ἀρχιερευς, θυσιαν ἑαυτοις προσφερουσι, δι' ἣν, ὡς παρα οἰκειῳ τοπῳ ὁρωνται τῳ θυσιαστηριῳ. ἀλλα των ἱερεων οἱ μεν ἀμωμοι και ἀμωμους προσφεροντες θυσιας, ἐθεραπευον το θειον· οἱ δε μεμωμημενοι μωμοις, οὓς ἀνεγραψε Μωσης ἐν τῳ Λευϊτικῳ, ἐξωριζοντο ἀπο του θυσιαστηριου. τις δε ὁ ἀμωμος ἱερευς ἀμωμον ἱερειον προσφερων, ἢ ὁ κρατων της ὁμολογιας, και πληρων παντα ἀριθμον, ὃν ἀπαιτει ὁ του μαρτυριου λογος· περι οὗ ἐν τοις ἀνωτερω προειρηκαμεν.

Μη θαυμαζωμεν δε, εἰ την τηλικαυτην των μαρτυρων μακαριοτητα ἐσομενην ἐν βαθειᾳ εἰρηνῃ, και γαληνῃ, και εὐδιᾳ δει ἀρξασθαι ἀπο τινος νομιζομενου σκυθρωποτερου, και ἵν' οὕτως ὀνομασω χειμερινου καταστηματος· προτερον γαρ την στενην και τεθλιμμενην ὁδευοντα ἐν χειμωνι δεησει ἐπιδειξασθαι ἣν ἐκτησατο ἕκαστος των μακαριων κυβερ-

30. Meminerimus etiam nos peccaſſe, nec poſſe remiſſionem peccatorum ſine baptismate accipi: nos autem juxta Evangelicas leges iterum non poſſe baptizari aqua & ſpiritu in remiſſionem peccatorum, ſed datum nobis eſſe martyrii baptiſma: ſic enim vocatur, ut ex eo patet quod his verbis: *Poteſtis bibere calicem quem ego bibo?* ſubjungitur: *Aut baptiſmo quo ego baptizor, baptizari?* Alibi etiam dictum eſt: *Baptiſmo habeo baptizari & quomodo coarctor uſque dum perficiatur?* Attende etiam num martyrii noſtri baptiſma, ut illud Chriſti mundi purgatio fuit, multorum ſit etiam qui per id luſtrentur, purgatio. Ut enim qui ſecundum Moſis legem aſſiſtebant altari per ſanguinem taurorum & hircorum remiſſionem miniſtrare peccatorum videbantur, ſic eorum animæ qui propter teſtimonium Jeſu ſecuri percuſſi ſunt, cæleſti altari non adſtant fruſtra, ſed precantibus remiſſionem peccatorum miniſtrant. Simul etiam novimus, ut ſummus Pontifex Jeſus Chriſtus ſeipſum hoſtiam obtulit, ſic ſacerdotes inter quos ille ſummus eſt, ſeipſos hoſtiam offerre, ac propterea juxta altare ut in proprio loco conſpici. At e ſacerdotibus alii Deo miniſtrabant qui & immaculati erant & immaculatas hoſtias offerebant: infeſti vero iis maculis quas in Levitico deſcripſit Moyſes, arcebantur ab altari. Quis autem immaculatus ille ſacerdos eſt qui hoſtiam immaculatam offerat, niſi qui conſtanter confitetur, & Martyrium perficit ſuis omnibus numeris abſolutum, quale ſupra retulimus.

31. Ne miremur autem tantam illam beatitudinem martyrum quæ in altiſſima pace & tranquillitate ac ſerenitate ſumma futura eſt, ab aſperiori, ut videtur, & hiberna, ut ita dicam, tempeſtate incipiendam eſſe. Prius enim *anguſta & arcta via* hieme

κυβερνησιν, ἱνα μετα ταυτα γινηται το ἐν τῳ ἀσματι των ἀσματων προς την τον χειμωνα διανηξαμενην νυμφην· ἀποκρινεται γαρ, φησιν, ἀδελφιδος μου, και λεγει μοι· ἀναστα, ἐλθε ἡ πλησιον μου, καλη μου, περιστερα μου· ὁτι ἰδου ὁ χειμων παρηλθεν· (ὁ ὑετος ἀπηλθεν,) ἐπορευθη ἑαυτῳ· και ὑμεις ἐτι μεμνησθε, ὁτι ουκ ἀλλως ἐστιν ἀκουσαι του, ὁ χειμων παρηλθεν, ἐαν μη τον παροντα χειμωνα ἐρρωμενως και εὐτονως ἀγωνισησθε. μετα δε το παρελθειν τον χειμωνα, και τον ὑετον ἀπελθειν, και πορευθηναι ἑαυτω, τα ἀνθη ὀφθησεται· πεφυτευμενα γαρ ἐν τῳ οἰκῳ του κυριου, ἐν ταις αὐλαις του θεου ἡμων ἐξανθησουσι.

Και τουτο δε γινωσκομεν, ὁτι πεισθεντας ἡμας ὑπο Ιησου καταλιπειν τα εἰδωλα, και την πολυθεοαθεοτητι, πεισαι μεν ὁ ἐχθρος ου δυναται προς το εἰδωλολατρειν, χιασασθαι δε βουλεται. και δια τουτο καθ' ὡν λαμβανει ἐξουσιαν, ἐνεργει τοιαυτα· και ἡτοι μαρτυρας, ἡ εἰδωλολατρας ποιησει τους πειραζομενους. πολλακις δε και νυν λεγει· ταυτα σοι παντα δωσω, ἐαν πεσων προσκυνησης μοι. προσεχωμεν ουν, μη ποτε εἰδωλολατρησωμεν, και τοις δαιμονιοις ἑαυτους ὑποταξωμεν. τα γαρ εἰδωλα των ἐθνων, δαιμονια. οἱον δε ἐστι το, καταλιποντα τον χρηστον χριστου ζυγον, και το ἐλαφρον αὐτου φορτιον, παλιν ἑαυτον ὑποβαλειν ζυγῳ δαιμονων, και φορτιον βασταξαι βαρυτατης ἁμαρτιας, μετα το ἐγνωκεναι ἡμας, ὁτι σποδος ἡ καρδια των εἰδωλοις λατρευοντων, και πηλου ἀτιμωτερος ὁ βιος αὐτων, και μετα το εἰρηκεναι ἡμας ὡς ψευδη ἐκτησαντο οἱ πατερες ἡμων εἰδωλα, και ουκ ἐστιν ἐν αὐτοις ὑετιζειν.

Οὐ παλαι μονον ἐστι την χρυσην εἰκονα Ναβουχοδονοσορ· ουδε τοτε μονον ἠπειλει τῳ Ανανιᾳ και Αζαριᾳ και Μισαηλ, εἰ μη προσκυνησαιεν, ἐμβαλειν αὐτους εἰς την καμινον του πυρος· ἀλλα και νυν ὁ Ναβουχοδονοσορ τα αὐτα λεγει ἡμιν, τοις περατικοις και ἀληθινοις ἑβραιοις· ἀλλ' ἡμεις ἱνα δροσου ουρανιου πειραθωμεν, σβεννυουσης παν

πυρ

obeunda eſt, ut cum hic beatorum quiſque oſtenderit, quo pacto in ſua ſe adminiſtratione gerat, illud eveniat deinde quod in Cantico Canticorum ad ſponſam quæ hiemem evaſerat dicitur: *En dilectus meus loquitur mihi: Surge, veni vicina mea, formoſa mea, columba mea: jam enim hiems tranſiit, imber abiit & receſſit.* Et vos adhuc meminiſtis non aliter audire vos poſſe illud: *Hiems tranſiit*, niſi præſentem hanc tempeſtatem fortiter conſtanterque ſuſtinueritis. Cum autem tranſierit hiems & imber receſſerit, flores apparebunt. *Plantati* enim *in domo Domini, in atriis domus Dei noſtri florebunt.*

32. Illud etiam novimus, cum nobis Jeſus perſuaſerit idola & impium multorum Deorum cultum relinquere, ſuadere nobis idololatriam inimicum non poſſe, ſed cogere velle. Ea cauſa eſt cur talia in eos exerceat in quos poteſtas ipſi datur, & vel martyres eos qui tentantur, efficiat, vel idololatras. Sæpe etiam nunc dicit: *Hæc omnia tibi dabo, ſi cadens adoraveris me.* Caveamus igitur ne idola colamus unquam, & nos dæmoniis ſubjiciamus: idola enim ſunt gentium dæmonia. Quale eſt autem relinquere ſuave Chriſti jugum & leve onus ejus, ut nos iterum dæmonum jugo ſupponamus & graviſſimi peccati portemus onus, idque poſtquam cognovimus cinerem eſſe cor idolis ſervientium vitamque luto turpiorem, diximuſque patres noſtros falſa habuiſſe ſculptilia & *non eſſe in eis qui pluant!*

33. Non olim tantum ſtatuam auream Nabuchodonoſor erexit, neque tunc ſolum Ananiæ, Azariæ, & Miſaeli minatus eſt eos, ni adorarent, in caminum ignis injiciendos: ſed & nunc alius Nabuchodonoſor idem dicit nobis qui tranſimus & vere Hebræi ſumus. Nos autem ut cæleſtem ro-

πυρ ἀφ' ἡμων, και καταψυχουσης ἡμων το ἡγεμονικον, τους ἱερους ἐκεινους μιμησωμεθα. μη ποτε και νυν ὁ Αμαν θελη τους Μαρδοχαιους ὑμας προσκυνησαι αὐτῳ· ἀλλ' ὑμεις εἰπατε· οὐ θησω δοξαν ἀνθρωπων ὑπερανω δοξης θεου Ισραηλ. τον Βηλ τῳ λογῳ του θεου καταστρεψωμεν, και τον δρακοντα μετα του Δανιηλ ἀποκτεινωμεν, ἱνα στομασι λεοντων πλησιαζοντες, μηδεν ἀπ' αὐτων παθειν δυνηθωμεν· μονων των αἰτιων ἡμιν του παροντος ἀγωνος καταβρωθησομενων ὑπο των ἡμας μη δυναμενων καταπιειν λεοντων.

Και τουτο δε παρατηρησωμεν, ὁτι οὐκ ἐν τοις προς τους πολλους λογοις τα περι μαρτυριου προφητευεται ὑπο του σωτηρος, ἀλλ' ἐν τοις προς τους ἀποστολους. προειρημενον γαρ· τουτους τους δωδεκα ἀπεστειλεν ὁ Ιησους, παραγγειλας αὐτοις· εἰς ὁδον ἐθνων μη ἀπελθητε, και τα ἑξης· ἐπιφερεται το· προσεχετε ἀπο των ἀνθρωπων· παραδωσουσι γαρ ὑμας εἰς συνεδρια, και ἐν ταις συναγωγαις αὐτων μαστιγωσουσιν ὑμας· και ἐπι ἡγεμονας και βασιλεις ἀχθησεσθε ἑνεκεν ἐμου εἰς μαρτυριον αὐτοις και τοις ἐθνεσιν. ὁταν δε παραδωσωσιν ὑμας, μη μεριμνησητε, πως, ἠ τι λαλησετε· οὐ γαρ ὑμεις ἐστε οἱ λαλουντες, ἀλλα το πνευμα του πατρος, το λαλουν ἐν ὑμιν. παραδωσει δε ἀδελφος ἀδελφον εἰς θανατον, και πατηρ τεκνον. και ἐπαναστησονται τεκνα ἐπι γονεις, και θανατωσουσιν αὐτους. και ἐσεσθε μισουμενοι ὑπο παντων δια το ὀνομα μου. ὁ δε ὑπομεινας εἰς τελος, οὑτος σωθησεται. ὁταν δε διωκωσιν ὑμας ἐν τῃ πολει ταυτῃ, φευγετε εἰς την ἑτεραν· κἀν ἐκ ταυτης διωκωσι, φευγετε εἰς την ἀλλην· ἀμην γαρ λεγω ὑμιν, οὐ μη τελεσετε τας πολεις του Ισραηλ, ἑως ἀν ἐλθῃ ὁ υἱος του ἀνθρωπου. και ὁ Λουκας δε τοιαυτα ἀναγραφει· ὁταν δε φερωσιν ὑμας ἐπι τας συναγωγας, και τας ἀρχας, και τας ἐξουσιας, μη μεριμνησητε, πως ἀπολογησησθε, ἠ τι εἰπητε· το γαρ ἁγιον πνευμα διδαξει ὑμας, ἁ δει εἰπειν. και μεθ' ἑτερα· θεσθε οὖν εἰς τας καρδιας ὑμων μη μελεταν ἀπολογηθηναι· ἐγω γαρ

δωσω

rem experiamur qui omnem a nobis ignem extinguat, & præcipuam animæ noſtræ partem recreet, ſacros illos imitemur juvenes. Forte & nunc vos alteros Mardochæos Aman adorare ſe volet: ſed dicite: *Non ponam gloriam hominum ſupra gloriam Dei Iſrael.* Evertamus Bel verbo Dei, draconemque cum Daniele occidamus, ut ad ora leonum accedentes nihil ab eis pati poſſimus, ſed ii tantum qui hujus nobis certaminis cauſæ ſunt, ab iiſdem deglutiantur leonibus qui devorare nos non poſſunt.

34. Obſervemus hoc etiam, quæ ad Martyrium pertinent, ea non iis ſermonibus prædixiſſe Salvatorem quos ad vulgum habebat, ſed quos ad Apoſtolos. Poſtquam enim dictum eſt: *Hos duodecim miſit Jeſus, præcipiens & dicens: in viam gentium ne abieritis*, & reliqua: hoc additur: *Cavete autem ab hominibus: tradent enim vos in conciliis & in ſynagogis ſuis flagellabunt vos: & ad præſides & ad reges ducemini propter me, in teſtimonium illis, & gentibus. Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri, qui loquitur in vobis. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & inſurgent filii in parentes, & morte eos afficient: & eritis odio omnibus propter nomen meum: qui autem perſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus erit. Cum autem perſequentur vos in civitate iſta, fugite in aliam: & ſi ex hac vos perſecuti fuerint, fugite in alteram. Amen dico vobis, non conſummabitis civitates Iſrael, donec veniat filius hominis.* Lucas etiam ſimilia ſcribit: *Cum autem inducent vos in ſynagogas & magiſtratus & poteſtates, nolite ſolliciti eſſe quale vel quid reſpondeatis aut quid dicatis: Spiritus enim ſanctus docebit vos quid oporteat vos dicere.* Et poſt alia: *Ponite*

δωσω ὑμιν ϛομα και σοφιαν, ᾗ ου δυνησονται ἀντιϛηναι, ἢ ἀντειπειν παντες οἱ ἀντικειμενοι ὑμιν. παραδωθησεσθε δε και ὑπο γονεων, και συγγενων, και φιλων, και ἀδελφων· και θανατωσουσιν ἐξ ὑμων. και ἐσεσθε μισουμενοι ὑπο παντων δια το ὀνομα μου· και θριξ ἐκ της κεφαλης ὑμων ου μη ἀποληται. ἐν τῃ ὑπομονῃ ὑμων κτησεσθε τας ψυχας ὑμων. τοιαυτα δε και ὁ Μαρκος φησιν. ὁταν δε ἀγωσιν ὑμας παραδιδοντες, μη προμεριμνατε, μηδε προμελετατε· ἀλλ᾽ ὃ ἐαν δοθῃ ὑμιν ἐκεινῃ τῃ ὡρᾳ, ἐκεινο λαλειτε· ου γαρ ἐϛε ὑμεις οἱ λαλουντες ἀλλα το πνευμα το ἁγιον. παραδωσει δε ἀδελφος ἀδελφον εἰς θανατον, και πατηρ τεκνον· και ἐπαναϛησονται τεκνα ἐπι γονεις, και θανατωσουσιν αὐτους. και ἐσεσθε μισουμενοι ὑπο παντων δια το ὀνομα μου· ὁ δε ὑπομεινας εἰς τελος, οὑτος σωθησεται. και ταυτα δε παρα τῳ Ματθαιῳ ἐπι μαρτυριον προτρεπομενα, ου προς ἀλλους ἢ τους δωδεκα εἰρηται. ὧν ἀκουειν ἡμας δεησει, ἐν τῳ ἀκουειν ἐσομενους ἀδελφους των ἀκουσαντων ἀποϛολων και ἀποϛολοις συγκαταριθμηθησομενους. τα δε ῥητα οὑτως ἐχει· μη φοβηθητε ἀπο των ἀποκτεινοντων το σωμα, την δε ψυχην μη δυναμενων ἀποκτειναι. φοβηθητε δε μαλλον τον δυναμενον ψυχην και σωμα ἀπολεσαι ἐν γεεννῃ. και ἑξης τουτοις διδασκει ἡμας ὁ κυριος, ὡς ουκ ἀνευ προνοιας ἐρχεται τις ἐπι τον του μαρτυριου ἀγωνα. λεγεται γαρ· ουχι δυο ϛρουθια ἀσσαριου πωλειται, και ἑν ἐξ αὐτων ου πεσειται εἰς την γην ἀνευ του πατρος του ἐν τοις ουρανοις; ὑμων δε αἱ τριχες της κεφαλης πασαι ἠριθμημεναι εἰσι· μη ουν φοβεισθε· πολλων ϛρουθιων διαφερετε ὑμεις. πας ουν ὁϛις ὁμολογησει ἐν ἐμοι ἐμπροσθεν των ἀνθρωπων, ὁμολογησω κἀγω ἐν αὐτῳ ἐμπροσθεν του πατρος μου του ἐν ουρανοις· ὁς τις δ᾽ ἀν ἀπαρνησηται με ἐμπροσθεν των ἀνθρωπων, ἀπαρνησομαι αὐτον κἀγω ἐμπροσθεν του πατρος μου του ἐν ουρανοις. ἰσοδυναμει δε τουτοις τα παρα τῳ Λουκᾳ· ταυτα δε λεγω ὑμιν τοις φιλοις μου, μη φοβηθητε ἀπο των ἀποκτεινοντων το σωμα, και μετα ταυτα μη ἐχοντων περισσοτερον τι ποιησαι. ὑποδειξω

δε

go in cordibus veſtris non præmeditari quemadmodum ſpondeatis. Ego enim dabo vobis os & ſapientiam cui n poterunt reſiſtere & contradicere omnes adverſarii ſtri. Trademini autem a parentibus, & fratribus, cognatis, & amicis; & morte afficient ex vobis: & itis odio omnibus propter nomen meum: & capillus de pite veſtro non peribit. In patientia veſtra poſſide- tis animas veſtras. Similia & Marcus habet: *Et m duxerint vos tradentes, nolite præcogitare quid lo- qamini: ſed quod datum vobis fuerit in illa hora, id quimini; non enim vos eſtis loquentes, ſed Spiritus nctus. Tradet autem frater fratrem in mortem, & ter filium: & conſurgent filii in parentes, & morte ficient eos. Et eritis odio omnibus propter nomen um. Qui autem ſuſtinuerit in finem, hic ſalvus erit.* æ quoque ad Martyrium adhortationes quæ apud atthæum habentur, non ad alios quam ad duo- cim Apoſtolos factæ ſunt: quas audire nos opor- bit; erimus enim, ſi eas audierimus, Apoſtolo- m qui audierunt fratres, & Apoſtolis connume- bimur. Ipſa autem verba ſic habent: *Nolite ti- re eos qui occidunt corpus, animam autem non poſ- nt occidere, ſed potius timere eum qui poteſt & ani- m & corpus perdere in gehennam.* Poſt hæc nos cet Dominus neminem abſque providentia divi- ad martyrii certamen pervenire. Dicitur enim: *onne duo paſſeres aſſe veneunt, & unus ex illis non let ſuper terram ſine patre qui in cælis eſt? Veſtri tem capilli capitis omnes numerati ſunt. Nolite ergo nere: multis paſſeribus meliores eſtis vos. Omnis ergo i confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego n coram patre meo qui in cælis eſt: qui autem nega- rit me coram hominibus, negabo & ego eum coram tre meo qui in cælis eſt.* Eundem habent ſenſum quæ apud Lucam ſunt: *Dico autem vobis amicis is: ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & poſt*

δε ὑμιν τινα φοβηθητε· φοβηθητε τον μετα το ἀποκτειναι ἐχοντα ἐξουσιαν ἐμβαλειν εἰς γεενναν. ναι λεγω ὑμιν, τουτον φοβηθητε. οὐχι πεντε στρουθια δυο ἀσσαριων πωλειται, και ἐν ἐξ αὐτων οὐκ ἐστιν ἐπιλελησμενον ἐνωπιον του θεου; ἀλλα και αἱ τριχες της κεφαλης ὑμων πασαι ἠριθμηνται. μη οὖν φοβηθητε· πολλων στρουθιων διαφερετε. λεγω δε ὑμιν· πας ὁς ὁμολογηση ἐν ἐμοι ἐμπροσθεν των ἀνθρωπων, και ὁ υἱος του ἀνθρωπου ὁμολογησει ἐν αὐτῳ ἐμπροσθεν των ἀγγελων του θεου· ὁ δε ἀρνησαμενος με ἐνωπιον των ἀνθρωπων, ἀπαρνηθησεται ἐνωπιον των ἀγγελων του θεου. και ἐν ἀλλῳ τοπῳ· ὁς γαρ αἰσχυνθῃ με και τους ἐμους λογους, τουτον ὁ υἱος του ἀνθρωπου ἐπαισχυνθησεται, ὁταν ἐλθῃ ἐν τῃ δοξῃ αὐτου, και του πατρος, και των ἁγιων ἀγγελων. οἱ ἀναιρουντες ἡμας, σωματος ζωην ἀποκτεινουσι. τοιουτον γαρ ἐστι το· μη φοβηθητε ἀπο των ἀποκτεινοντων το σωμα· αὐταις λεξεσιν ὑπο Ματθαιου και Λουκα εἰρημενον· και μετα το ἀποκτειναι το σωμα, κἂν θελωσιν, οὐ δυνανται την ψυχην ἀποκτειναι· ἀλλ᾽ οὐδε ἐχουσι περισσοτερον τι ποιησαι. πως γαρ δυνατον ἀναιρεθηναι, ψυχην, ὑπ᾽ αὐτης της ὁμολογιας ζωοποιηθεισαν; ἀντιμαρτυρουντος αὐτῃ του προτρεπομενου ἡμας ἐπι το μαρτυριον ἐν τῳ Ησαΐᾳ, και του παιδος αὐτου, ἐνθα γεγραπται· γενεσθε μοι μαρτυρες, κἀγω μαρτυς κυριος ὁ θεος, και ὁ παις ὁν ἐξελεξαμην. και τουτο δε τηρει, ὁτι οὐ δουλοις του Ιησου, ἀλλα φιλοις αὐτου δεδοται ἐντολη· μη ποβηθητε ἀπο των ἀποκτεινοντων το σωμα, και μετα ταυτα μη ἐχοντον περισσοτερον τι ποιησαι. φαβητεον τοινυν τον δυναμενον και ψυχην και σωμα ἀπολεσαι ἐν γεεννῃ· οὗτος γαρ μονος, μετα το ἀποκτειναι, ἐχει ἐξουσιαν ἐμβαλειν εἰς γεενναν. και ἐμβαλει γε τους φοβηθεντας ἀπο των ἀποκτειναντων το σωμα, και τους μη φοβηθεντας τον δυναμενον και ψυχην και σωμα ἀπολεσαι ἐν γεεννῃ, και τον μετα τον ἀποκτειναι ἐχοντα ἐξουσιαν ἐμβαλειν εἰς γεενναν. εἰ τινος δε ἀλλου της κεφαλης αἱ τριχες ἠριθμημεναι εἰσι, κἀκεινοις δηλονοτι, τοις δια τον Ιησουν ἀποτεμνομενοις, ὁμολογησο-

μεν

: *non habent amplius quid faciant. Oſtendam autem*
is quem timeatis: timete eum qui poſtquam occiderit,
bet poteſtatem mittendi in gehennam: ita dico vobis,
c timete. Nonne quinque paſſeres væneunt dipondio
unus ex illis non eſt in oblivione coram Deo? ſed &
illi capitis veſtri omnes numerati ſunt. Nolite ergo
ere; multis paſſeribus pluris eſtis vos. Dico autem
is: omnis quicumque confeſſus fuerit me coram homi-
us, & filius hominis confitebitur illum coram angelis
i; qui autem negaverit me coram hominibus, negabi-
coram angelis Dei. Et alio in loco: *Nam qui*
erubuerit & meos ſermones, hunc filius hominis eru-
cit cum venerit in majeſtate ſua, & patris, & ſan-
rum Angelorum. Qui nos interficiunt, vitam cor-
ris occidunt (tale eſt enim illud: *Nolite timere*
qui occidunt corpus: quod iiſdem verbis a Mat-
eo & a Luca dictum eſt) & poſtquam corpus
ciderint, *animam*, etſi velint *occidere non poſſunt;*
l *nec habent amplius quid faciant.* Quomodo enim
cidi poſſet anima quam ipſa confeſſio vivere fa-
; cum mutuum ei teſtimonium det qui nos ad
rtyrium apud Iſaiam hortatur & ipſe, & filius
is, ubi ſcriptum eſt: *Eſtote mihi teſtes, & ego te-*
Dominus Deus, & puer meus quem elegi. Et hoc
ſerva, non ſervis Jeſu, ſed amicis ejus datum
e præceptum: *Nolite timere eos qui occidunt corpus,*
poſt hæc non habent amplius quid faciant. Timen-
s eſt igitur *qui poteſt & animam & corpus perdere*
gehennam. Hic enim ſolus, *poſtquam occiderit,*
eſtatem habet mittendi in gehennam. Et quidem
mittet eos qui corporum occiſores timuerint,
c timuerint eum *qui poteſt corpus & animam per-*
re in gehennam, & qui, poſtquam occiderit, poteſta-
n habet mittendi in gehennam. Quod ſi cujusvis
erius capitis capilli numerati ſunt, & eorum vi-
licet qui propter Jeſum exſcinduntur, confitebi-

μεν ἐν τῳ υἱῳ, τȣ Θεȣ, και των ἀνθρωπων, και ȣ̓ Θεων ἐμπροσθεν· ἵν᾽ ἡμας ἀμειψηται ὁ ὁμολογηθεις, ὁμολογησας ἡμας ἐμπροσθεν τȣ Θεȣ και πατρος ἑαυτȣ, και ὁμολογησας τον ὁμολογησαντα αὐτον ἐπι γης αὐτος ἐν ȣ̓ρανοις.

Τις δ᾽ ἀν λογισαμενος τα τοιαυτα, ȣ̓κ ἐπιφθεγξηται το ἀποςολικον ἐκεινο, το· ȣ̓κ ἀξια τα παθηματα τȣ νυν καιρȣ, προς την μελλȣσαν δοξαν ἀποκαλυφθηναι εἰς ἡμας; πως γαρ ȣ̓ πολλῳ μειζων ὁμολογιας της ἐμπροσθεν ἀνθρωπων ἡ ἐμπροσθεν τȣ πατρος ὁμολογια; πως δ᾽ ȣ̓ καθ᾽ ὑπερβολην ὑπερεχȣσα της ἐπι γης ὁμολογιας, ἡν μαρτυρες ὁμολογȣσι τον υἱον τȣ Θεȣ, ἐν ȣ̓ρανοις τȣ ὁμολογηθεντος ὁμολογια; λογισαμενος δε τις ἀρνησασθαι ἐμπροσθεν των ἀνθρωπων, ὑπομιμνησκεσθω τȣ ἀψευδως εἰποντος· ἀπαρνησομαι κἀγω αὐτον ἐμπροσθεν τȣ πατρος μȣ τȣ ἐν ȣ̓ρανοις. ἐτι δε και τȣτο θεωρητεον, ὁτι ὁ μεν ὁμολογων ἐν τῳ υἱῳ ἐμπροσθεν των ἀνθρωπων, το ἰσον ἐφ᾽ ἑαυτῳ, συνιςησι χριςιανισμον, και τον πατερα χριςιανισμȣ τȣτȣ, ἐφ᾽ ᾧν ὁμολογει· ὁ δε ὁμολογȣμενος ὑπο τȣ πασης κτισεως πρωτοτοκȣ, και τȣ υἱȣ τȣ ἀνθρωπȣ, συνιςαται δια της τȣ υἱȣ τȣ Θεȣ, και τȣ υἱȣ τȣ ἀνθρωπȣ ὁμολογιας, τῳ ἐν ȣ̓ρανοις πατρι, και τοις ἀγγελοις τȣ θεȣ. εἰπερ δε ȣ̓χ ὁ ἑαυτον συνιςανων ἐκεινος ἐςι δοκιμος, ἀλλ᾽ ὃν ὁ κυριος συνιςησι, πως ȣ̓ χρη νομιζειν εἰναι δοκιμον, τον ἀξιον κριθεντα της προς τον ἐν ȣ̓ρανοις πατερα, και της προς τȣς ἀγγελȣς τȣ Θεȣ συςασεως; εἰ δε δοκιμος ȣ̓τος, και οἱ παραπλησιοι αὐτῳ, ȣ̓ς ὡς χρυσον ἐν χωνευτηριῳ ταις βασανοις και ταις ἐξετασεσιν ἐδοκιμασεν ὁ κυριος, και ὡς ὁλοκαρπωμα θυσιας προσεδεξατο, τι χρη λεγειν περι των ἐλεγχθεντων ἐν τῃ καμινῳ τȣ πειρασμȣ, και ἀρνησαμενων, ȣ̓ς ὡς ἀδοκιμȣς ἀρνειται ἐμπροσθεν τȣ ἐν ȣ̓ρανοις πατρος, και ἐνωπιων των ἀγγελων τȣ Θεȣ, ὁ τον ἀξιον ἀρνησεως ἀρνȣμενος;

mur filium Dei coram Deo, & hominibus, & non diis, ut vices nobis retribuat ille quem confeſſi erimus, cum confitebitur nos coram Deo & confitebitur in cælis eum qui ſe in terra confeſſus fuerit.

35. Quis autem hæc reputans, illud Apoſtoli non exclamabit: *Non ſunt condigna paſſiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis?* Quo pacto enim non longe major ſit confeſſione quæ coram hominibus fit, illa quæ coram patre fiet? Quomodo confeſſionem qua martyres in terra filium Dei confitentur, longo intervallo non ſuperaverit confeſſio, quam is quem confeſſi ſunt, in cælis reddet? Si quis autem negare coram hominibus cogitat, meminerit ejus qui vere dixit: *Negabo & ego eum coram patre meo qui in cælis eſt.* Illud etiam ſpectandum eſt. Qui filium coram hominibus confitetur, Chriſtianam, quantum in ſe eſt, religionem commendat, & ejus religionis parentem quam confitetur. Quem vero confitetur primogenitus omnis creaturæ & filius hominis, commendatur per filium Dei & filium hominis apud cæleſtem patrem & angelos Dei. Si autem *non qui ſeipſum commendat ille probatus eſt, ſed quem Deus commendat*: quis illum probatum non cenſeat qui dignus judicatus eſt commendari apud cæleſtem patrem, & apud angelos Dei? Quod ſi probatus eſt & ille, & qui ſimiles illi ſunt, quos *tanquam aurum in fornace* tormentis & quæſtionibus *probavit Dominus & quaſi holocauſti hoſtiam accepit*: quid de illis dicendum eſt qui in tentationis fornace examinati negaverunt, quos ut reprobos coram patre cæleſti & coram Angelis Dei negat ille qui negatione dignum negat?

Και ȣ̓ μονον γε προς το μη ἀρνησασθαι ἀγωνιστεον, ἀλλα και προς το μηδε την ἀρχην αἰσχυνθηναι, νομιζομενον παρα τοις ἀλλοτριοις θεȣ αἰσχυνης ἀξια πασχειν· και μαλιστα εἰ δοξασθεις και ἀποδεχθεις ὑπο πλειστων ὁσων πολεων, νυν ὡσπερει πομπευεις, αἰρων τον σταυρον τȣ Ιησȣ, ἱερε Αμβροσιε, και ἀκολȣθων αὐτῳ, προαγοντι ἐπι ἡγεμονας και βασιλεις, ἱνα αὐτος σοι συμπορευθεις, αὐτος σοι δῳ και στομα και σοφιαν, και σοι τῳ συναγωνιστῃ αὐτȣ, Πρωτοκτητε, και συμμαρτυρων ὑμιν, τοις ἀναπληρȣσι τα ὑστερηματα των παθηματων τȣ χριστȣ, συν ἡμιν γενηται ἐπι τον παραδεισον τȣ θεȣ, ὑποδεικνυς, πως ἀν διοδευσητε τα χερȣβιμ και την φλογινην ῥομφαιαν, την στρεφομενην και φυλασσȣσαν την ὁδον τȣ ξυλȣ της ζωης. ταυτα γαρ ἀμφοτερα εἰ και φυλασσει την ὁδον τȣ ξυλȣ της ζωης, φυλασσει, ἱνα μηδεις ἀναξιος ἐπιτραπῃ την αὐτην διελθων ἐλθειν ἐπι το ξυλον της ζωης. ἡ μεν γαρ φλογινη ῥομφαια καθεξει τȣς ἐποικοδομησαντας τῳ κειμενῳ θεμελιῳ Ιησȣ χριστῳ ξυλα, ἠ χορτον, ἠ καλαμην, και το εὐκαυστοτατον και ἐπι πλειον καιομενον ξυλον της, ἱν̓ ȣ̔τως ὀνομασω, ἀρνησεως· τα δε χερȣβιμ τȣς ȣ̓ πεφυκοτας κρατεισθαι ὑπο της φλογινης ῥομφαιας, τῳ μηδεν συγγενες αὐτῃ ᾠκοδομηκεναι, παραλαβοντα, παραπεμψει ἐπι τα της ζωης ξυλον, και παντα ἁ ἐφυτευσεν ὁ θεος ἐν ταις ἀνατολαις, και ἐξανετειλεν ἐκ της γης. Ιησȣ δε συνοδευοντος ὑμιν ἐπι τον παραδεισον, καταφρονησετε τȣ ὀφεως νενικημενȣ και συντριβεντος ὑπο τȣς Ιησȣ ποδας, και δἰ αὐτον και ὑπο τȣς ἡμετερȣς· δεδωκοτος ἡμιν ἐξȣσιαν πατειν ἐπανω ὀφεων και σκορπιων, και ἐπι πασαν την δυναμιν τȣ ἐχθρȣ· ἱνα μηδεν ὑμας αὐτων ἀδικηση.

Οὐτ̓ ȣ̓ν ἀρνητεον τον υἱον τȣ θεȣ, οὐτε ἐπαισχυντεον αὐτον, ἠ τȣς λογȣς αὐτȣ, ἀλλ̓ ἀκȣστεον τȣδε· ὁς τις δ̓ ἀν ἀπαρνησηται με ἐμπροσθεν των ἀνθρωπων, ἀπαρνη-

36. Nec eo tantum certandum eſt ne negemus, ſed ne omnino erubeſcamus, cum Dei ho- :es turpia pati nos exiſtimant, & maxime ſi cum ı, ſacer Ambroſi, plurimis civitatibus honorifice abitus & exceptus ſis nunc in pompa ceu victiıa ducaris portans crucem Jeſu eumque ſequens ui te ad præſides & reges præcedat, ut tecum ›ſe incedens ipſe os tibi det & ſapientiam: tibi uoque certaminis ejusdem ſocio Protoctete, & eſter in martyrio conſors *qui adimpletis ea quæ de- ınt paſſionum Chriſti*, vobiscum ſit ad paradiſum)ei, oſtendens quomodo pertranſeatis *Cherubim & ammeum gladium atque verſatilem & cuſtodientem viam gni vitæ.* Hæc enim ambo, etſi viam ligni vitæ uſtodiunt, ideo cuſtodiunt, nequis indignum il- ım pertranſeat & ad lignum vitæ audeat accede- :. Flammeus enim gladius eos prohibebit qui *ſu- :r fundamentum quod poſitum eſt Jeſum Chriſtum ſu- :rædificaverint ligna, fœnum, aut ſtipulam*, & quod ıaxime omnium & ad accendendum & ad com- urendum idoneum eſt, lignum, ut ita loquar, egationis; Cherubim vero eos qui ita comparati on ſunt ut a flammeo gladio coerceantur, cum ihil ædificaverint quod ipſi affine ſit, ſuſcipient ; perducent ad lignum vitæ & ad ea omnia quæ lantavit Deus in oriente produxitque de humo. :ſu autem iter vobiscum ad paradiſum faciente, ɔntemnetis ſerpentem qui victus eſt & contritus ıb pedibus Jeſu, & per ipſum etiam ſub pedibus eſtris: *Cum dederit nobis poteſtatem calcandi ſuper ſer- :ntes & ſcorpiones & ſuper omnem virtutem inimici, t nihil vobis eorum noceat.*

37. Neque igitur negandus eſt filius Dei, nec rubeſcendus ipſe, aut ſermones ejus; ſed illud ıdiendum eſt: *Qui negaverit me coram hominibus,*

negabo

σομαι κἀγω αὐτον ἐμπροσθεν τȣ πατρος μȣ, τȣ ἐν τοις ȣ̓ρανοις· και τȣ· ὁς γαρ ἀν ἐπαισχυνθῃ ἐμε και τȣς ἐμȣς, τȣτον ὁ υἱος τȣ ἀνθρωπȣ ἐπαισχυνθησεται, ὁταν ἐλθῃ ἐν τῃ δοξῃ αὐτȣ, και τȣ πατρος, και των ἁγιων ἀγγελων. και ὁ Ιησȣς δεποτε ὑπεμεινε ϛαυρον, αἰσχυνης καταφρονησας, και δια τȣτο ἐκαθισεν ἐν δεξιᾳ τȣ θεȣ· και οἱ μιμηται δε αὐτȣ αἰσχυνης καταφρονȣντες, συγκαθεδȣνται αὐτῳ, και συμβασιλευσȣσιν ἐν τοις ȣ̓ρανοις τῳ ἐλθοντι ȣ̓κ εἰρηνην ἐπι την γην βαλειν, ἀλλα μαχαιραν. ἐπει γαρ ὁ λογος τȣ θεȣ ζων και ἐνεργης και τομωτερος ὑπερ πασαν μαχαιραν διϛομον, και διϊκνȣμενος ἀχρι μερισμȣ ψυχης και πνευματος, ἁρμων τε και μυελων, και κριτικος ἐνθυμησεων και ἐννοιων καρδιας· ȣ̓τος μαλιϛα νυν εἰρηνην μεν την ὑπερεχȣσαν παντα νȣν, ἡν ἀφηκε τοις ἀποϛολοις ἑαυτȣ, βραβευει ταις ψυχαις ἡμων· μαχαιραν δε ἐβαλε μεταξυ της τȣ χοϊκȣ εἰκονος, και τȣ ἐπȣρανιȣ· ἱν' ἐπι τȣ παροντος τον ἐπȣρανιον ἡμων παραλαβων, ὑϛερον ἀξιȣς γενομενȣς τȣ μη διχοτομηθηναι ἡμας, ἐξ ὁλων ποιησῃ ἐπȣρανιȣς. και ȣ̓ μονον μαχαιραν ἠλθε βαλειν ἐπι την γην, ἀλλα και πυρ, περι ȣ̓ φησι· θελω εἰ ἠδη ἀνηφθη. ἀναφθητω τοιγαρȣν τȣτο το πυρ και ἐν ὑμιν, ἐξαφανιζον παντα γηϊνον και φιλοσωματον λογισμον ὑμων· και το βαπτισμα περι ȣ̓ ὁ Ιησȣς συνειχετο ἑως τελεσθῃ, μετα πασης προθυμιας βαπτισασθε. και συ μεν ὁ ἐχων γυναικα, και τεκνα, και ἀδελφȣς, και ἀδελφας, μεμνησο τȣ· εἰ τις ἐρχεται προς με, και ȣ̓ μισει τον πατερα, και την μητερα, και την γυναικα, και τα τεκνα, και τȣς ἀδελφȣς, και τας ἀδελφας, ȣ̓ δυναται μȣ μαθητης εἰναι· ἀμφοτεροι δε, τȣ· εἰ τις ἐρχεται προς με, και ȣ̓ μισει προς τοις προτεροις, ἐτι και την ἑαυτȣ ψυχην, ȣ̓ δυναται μȣ μαθητης εἰναι. ἀλλ' ȣ̓τω μισησατε την ἑαυτων ψυχην, ὡς δια τȣ μισειν, εἰς ζωην αἰωνιον φυλασσειν αὐτην. ὁ γαρ μισων, φησι, την ἑαυτȣ ψυχην, εἰς ζωην αἰωνιον φυλασσει αὐτην. ȣ̓κȣν την ψυχην δια την αἰωνιον ζωην μισησατε· πειθομενοι, ὁτι καλον και ὠφελιμον μισος διδασκει μισειν ὁ Ιησȣς.

ὡσπερ

negabo & ego eum coram patre meo qui in cælis eſt, & illud: *Nam qui me erubuerit & meos ſermones, hunc filius hominis erubeſcet, cum venerit in gloria ſua, & patris, & ſanctorum Angelorum*, & *Jeſum ſuſtinuit crucem confuſione contemta, atque ideo in dextera Dei ſedet:* & imitatores ejus confuſione contemta aſſidebunt ei, & cum eo regnabunt in cælis; cum eo, inquam, qui *venit non pacem mittere in terram, ſed gladium.* Cum enim *vivus ſit ſermo Dei & efficax & penetrabilior omni gladio ancipiti & pertingens usque ad diviſionem animæ & ſpiritus, compagum quoque ac medullarum & diſcretor cogitationum & intentionum cordis*: hic nunc maxime pacem quæ exſuperat omnem ſenſum quam ſuis Apoſtolis reliquit, præmium animabus noſtris proponit; gladium autem miſit inter imaginem terreni & imaginem cæleſtis, ut cum hoc tempore cæleſtem noſtrum hominem ſuſceperit, nos deinde dignos jam non dividi, faciat omnino cæleſtes. Nec gladium tantum venit mittere in terram, ſed & ignem, de quo dixit: *Quid volo niſi ut accendatur?* Accendatur igitur hic ignis & in vobis, deleatque terrenas omnes & corporis amicas cogitationes, & baptiſmo quo, usque dum perficeretur, coarctabatur Jeſus, libentiſſime baptizemini. Ac tu quidem qui & uxorem habes, & liberos, & fratres, & ſorores, memento hujus ſermonis: *Si quis venit ad me, & non odit patrem, & matrem, & uxorem, & liberos, & fratres, & ſorores, non poteſt meus eſſe diſcipulus;* ambo autem illius mementote: *Si quis venit ad me, & non odit* præter ſupra relatos, *adhuc autem & animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus.* Sed animam veſtram ſic odio habete, ut eam per odium in vitam æternam cuſtodiatis: *Qui* enim *odit animam ſuam*, inquit, *in vitam æternam cuſtodit eam.* Animam ergo propter vitam æternam odio habete,

bonum

ὥσπερ δὲ ὑπὲρ τȣ φυλαχθῆναι εἰς ζωὴν αἰώνιον την χὴν, μισητέον ἡμῖν ἐςαι αὐτην· ὕτω γυναικα, και τε και ἀδελφȣς, και ἀδελφας μισησον, ὁ ἐχων ταυτα ὠφελησης τȣς μισȣμενȣς, δι' αὐτȣ τȣ μεμισηκεναι π ρησιαν ἀναλαμβανων προ, το εὐεργετειν αὐτȣς, φ γινομενος Θεῳ.

Αμα δε και ὑπομιμνησκȣ τȣ εὐξαμενȣ ἐν πνευμ περι τεκνων μαρτυρων δια την προς Θεον ἀγαπην αὐ κατα λελειμμενων, και φησαντος· περιποιησαι τȣς ι των τεθανατωμενων. μονον δε ἰσθι, ὁτι ȣ τα τεκνα σαρκος, ταυτα τεκνα Θεȣ· και ὁτι ὥσπερ λεγεται ἐκ σπερματος Αβρααμ τοτε· οἰδα ὁτι σπερμα Αβρα ἐςε· και το· εἰ τεκνα τȣ Αβρααμ ἠτε, τα ἐργα Αβρααμ ἐποιειτε· ὕτω και τοις τεκνοις σȣ λεχθησετ οἰδα ὁτι σπερμα Αμβροσιȣ ἐςε· και το· εἰ τεκνα τȣ βροσιȣ ἐςε, και ἐργα τȣ Αμβροσιȣ ποιειτε· και τα ποιησȣσι, πλειω ὠφελȣντος σȣ αὐτȣς μετα την τοιαι ἐξοδον, ἡ εἰ παραμενεις αὐτοις. τοτε γαρ και ἐπιςημ κωτερον αὐτα ἀγαπησεις, και συνετωτερον περι αὐ εὐξῃ, ἐαν μαθῃς ὁτι τεκνα σȣ ἐςι, και ȣ σπερμα μο ἀνα σωμα νυν ἐχει, το· ὁ φιλων υἱον ἡ θυγατερα ὑ ἐμε, ȣκ ἐςι μȣ ἀξιος· και το· ὁ εὑρων την ψυχην αὐ ἀπολεσει αὐτην· και ὁ ἀπολεσας την ψυχην αὐτȣ ἐ ἐμȣ, εὑρησει αὐτην.

Τοπον δια της εἰς το μαρτυριον προθυμιας δοτε τȣ πατρος ὑμων πνευματι, λαλȣντι τοις δια θεοσεβ παραδοθεισιν. ἐαν εἰδητε ἑαυτȣς μισȣμενȣς, και λυκτȣς, και ἀσεβεις εἰναι νομιζομενȣς, τοτε ἀναλαβ το· δια τȣτο ὁ κοσμος ὑμας μισει, ὁτι ȣκ ἐςε ἐκ τȣ μȣ τουτȣ· εἰ γαρ ἠτε ἐκ τȣ κοσμου τουτȣ, ὁ κοσ ἀν το ἰδιον ἐφιλει. πολλους ὀνειδισμους δια χριςον, πολλους κινδυνȣς, ἐξ ȣ πεπιςευκατε, ὑπομειναντ ἑως τελȣς ἐν τῳ ὑπομενειν προκοψατε, ὁτι ὁ ὑπομει

εἰ

bonum & utile odium eſſe perſuaſi quod Jeſus docet. Sicut autem, ut in vitam æternam cuſtodiatur anima, odio nobis habenda eſt, ſic uxorem, & liberos, & fratres, & ſorores odio habeto ut qui hæc habes, ut iis quos oderis utilis ſis, eo ipſo quod odio eos habueris, accepta bene eis faciendi poteſtate, Dei ſcilicet, amicus factus.

38. Simul ejus memento qui orabat in ſpiritu pro martyrum filiis quos illi pro ſuo in Deum amore reliquiſſent, & dicebat: *Poſſide filios mortificatorum.* Unum autem hoc ſcito, *non qui filii ſunt carnis, hos eſſe filios Dei*; & ſicut tunc dicitur ad eos qui de ſemine Abraham ſunt: *Scio quia ſemen Abrahæ eſtis*, &, *ſi filii Abrahæ eſſetis, opera Abrahæ faceretis*: ſic & filiis tuis dictum iri: ſcio quia ſemen Ambroſii eſtis, & ſi filii Ambroſii eſtis opera Ambroſii facite: & fortaſſe facient, plus a te poſt ejusmodi diſceſſum adjuvati quam ſi cum illis remanſiſſes. Scies enim tunc melius quomodo diligendi ſint, & prudentius pro illis orabis, ſi cognoveris filios tuos eſſe, non ſemen tantum. Illud nunc in ore habeto: *Qui amat filium aut filiam plusquam me, non eſt me dignus.* Et, *qui invenit animam ſuam, perdet eam, & qui perdiderit animam ſuam, inveniet eam.*

39. Veſtra ad Martyrium alacritate locum date ſpiritui patris veſtri qui loquitur iis qui propter religionem traduntur. Si videritis vos odio & abominationi eſſe, & impios reputari, tunc illud ſuſcipite: *Propterea odit vos mundus quia de mundo non eſtis: ſi enim de mundo eſſetis, mundus quod ſuum eſt, diligeret.* Multis jam contumeliis propter Chriſtum, multis periculis toleratis, ex quo credidiſtis, usque ad finem perſeverantes in patientia

εἰς τελος, ὑτος σωθησεται. ἰϛε ὁτι, κατα τον Πετρον, ἀγαλλιασεσθε ὀλιγον ἀρτι, εἰ δεον ἐϛι, λυπηθεντες ἐν ποικιλοις πειρασμοις, ἱνα το δοκιμιον ἡμων της πιϛεως, πολυ τιμιωτερον χρυσιου του ἀπολλυμενου, και δια πυρος δεδοκιμασμενου, εὑρεθη εἰς ἐπαινον και δοξαν και τιμην ἐν ἀποκαλυψει Ιησου χριϛου. ἀλλα το, λυπηθεντες, ἀντι του, πονησαντες, ἀκουσατε· ὡς δηλον και ἐκ του. ἐν λυπαις τεξῃ τεκνα. ου γαρ παντως ἐν λυπῃ τῳ παθει τικτει γυνη, ἀλλα ἐν πονῳ. μη ἀγαπατε γαρ, φησι, τον κοσμον, μηδε τα ἐν τῳ κοσμῳ. ἐαν τις ἀγαπᾳ τον κοσμον, ὀυκ ἐϛιν ἡ ἀγαπη του πατρος ἐν αὐτῳ, ὁτι παν το ἐν τῳ κοσμῳ, ἡ ἐπιθυμια της σαρκος, και ἡ ἐπιθυμια των ὀφθαλμων, και ἡ ἀλαζονεια του βιου, ὀυκ ἐϛιν ἐκ του πατρος· αλλ᾽ ἐκ του κοσμου ἐϛι. και ὁ κοσμος παραγεται και ἡ ἐπιθυμια. μη ὀυν ἀγαπατε τα παραγουενα, ἀλλα ποιουντες το θελημα του θεου, ἀξιοι γινεσθε του ἐν γενεσθαι ἁμα υἱῳ και πατρι και ἁγιῳ πνευματι, κατα την του σωτηρος εὐχην λεγοντος· ὡς ἐγω και συ ἐν ἐσμεν, ἱνα και αὐτοι ἐν ἡμιν ὠσι. ποσας δε και ἡμερας ἐϛι κερδησαι ἀγαπησαντα τον κοσμον, ἡ τα ἐν τῳ κοσμῳ, και την ἑαυτου ψυχην ζημιωμενον ἡ ἀπολλυντα, και περιφεροντα συνειδος βαρουμενον ὑπερ φορτιον βαρυ και ὑπο της ἀρνησεως πτωματος; ὑπομνησθωμεν ἑκαϛος, ὁσακις ἀποθανειν τον κοινον θανατον ἐκινδυνευσε, και λογισωμεθα, μηποτε δια τουτο ἐτηρηθημεν, ἱνα βαπτισαμενοι τῳ ἑαυτων αἱματι, και ἀπολουσαμενοι πασαν ἁμαρτιαν, παρα τῳ ἐν ὀυρανοις θυσιαϛηριῳ τας διατριβας μετα των συναγωνισαμενων ποιησωμεθα.

Εἰ δε τις ἐνδους ἀπο πολλης φιλοζωϊας ἡ της προς τους πονους μαλακιας, ἡ των νομιζομενων πιθανως προσαγεσθαι ὑπο των ἀναπειθοντων ἡμας ἐπι τα χειρονα, ἀρνησαιτο μεν το, εἰναι ἑνα θεον, και τον χριϛον αὐτου, ὁμολογησαι δε δαιμονια ἠ τυχας· ἰσθω ὁτι ὀυτος ἑτοιμαζων τῳ δαιμονι τραπεζαν, και πληρων τῃ τυχῃ κε-

ρασμα,

proficite: *Qui enim perſeveraverit in finem, hic ſalvus erit.* Scitis quod Petrus ait: *Exultabitis modicum nunc, ſi oportet, contriſtari in variis tentationibus, ut probatio veſtræ fidei multo pretioſior auro quod perit, & per ignem probatur, inveniatur in laudem & gloriam & honorem in revelatione Jeſu Chriſti.* Sed *contriſtari* pro *laborare* accipite, ut etiam ex illo manifeſtum eſt: *In dolore paries filios.* Non enim omnino in triſti doloris affectu parit mulier, ſed in labore. *Nolite*, inquit, *diligere mundum, neque ea quæ in mundo ſunt. Si quis diligit mundum, non eſt charitas patris in eo: quoniam omne quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt & concupiſcentia oculorum & ſuperbia vitæ, quæ non eſt ex Patre, ſed ex mundo eſt. Et mundus tranſit, & concupiſcentia ejus.* Nolite igitur ea diligere quæ ranſeunt, ſed facite voluntatem Dei, ut digni ſitis unum fieri cum Filio & Patre & Spiritu ſancto juxta Salvatoris precem dicentis: *Sicut ego & tu unum ſumus, ut & ipſi in nobis unum ſint.* Quot vero dies lucrabitur is qui dilexerit mundum & ea quæ in mundo ſunt animamque propriam damno affecerit & perdiderit, conſcientiamque circumtulerit negationis ſcelere quod quovis onere gravius eſt, oppreſſam? Meminerimus ſinguli quoties morte vulgari interire periclitati ſimus; cogitemusque num forte ſimus ideo ſervati ut proprio ſanguine abluti & omni peccato mundati apud cæleſte altare cum iis qui ſimiliter certaverint, converſemur.

40. Quod ſi quis magno vitæ amore victus aut laborum impatientia, aut ſermonibus qui apte ad perſuadendum videantur ab iis dici qui nos ad deteriora conantur inducere, unum Deum, ejusque Chriſtum negaverit, confeſſus autem fuerit dæmonia aut fortunas, ſcito illum, qui parat dæ-

ῥασμα, ἐγκατελιπε κυριον· και ἐπιλανθανομενος τȣ ὀρȣς τȣ ἁγιȣ αὐτȣ, τȣτοις τοις ἐλεγχοις ὑποκεισεται, ὡς Ησαΐας τȣτον τον τροπον ἀνεγραψε· ὑμεις δε οἱ ἐγκαταλιποντες με, και ἐπιλανθανομενοι το ὀρος το ἁγιον μȣ, και ἑτοιμαζοντες τῳ δαιμονι τραπεζαν, και πληρȣντες τῃ τυχῃ κερασμα, ἐγω παραδωσω ὑμας εἰς μαχαιραν. παντες ἐν σφαγῃ πεσεισθε· ὁτι ἐκαλεσα ὑμας, και ȣ̓κ ὑπηκȣσατε· ἐλαλησα, και παρηκȣσατε· και ἐποιησατε το πονηρον ἐναντιον μȣ· και ἁ ȣ̓κ ἐβȣλομην ἐξελεξασθε· δια τȣτο ταδε λεγει κυριος· ἰδȣ οἱ δȣλευοντες μοι φαγονται, ὑμεις δε πεινασετε. ἰδȣ οἱ δȣλευοντες μοι εὐφρανθησονται· ὑμεις δε αἰσχυνθησεσθε. ἰδȣ οἱ δȣλευοντες μοι ἀγαλλιασονται ἐν εὐφροσυνῃ· ὑμεις δε κεκραξεσθε δια τον πονον της καρδιας, και ἀπο συντριβης πνευματος ὀλολυξετε· καταλειψετε γαρ το ὀνομα μȣ εἰς πλησμονην τοις ἐκλεκτοις μȣ. ὑμας δε ἀνελει κυριος. ἀλλα και εἰπερ νοȣντες, τις ἡ τȣ κυριȣ τραπεζα, μετεχειν αὐτης βȣλομεθα, γινωσκωμεν το, ȣ̓ δυνασθε κυριȣ τραπεζης μετεχειν, και τραπεζης δαιμονιων. τις δε ἀκȣσας τȣ της βροντης υἱȣ Ιωαννȣ λεγοντος· πας ὁ ἀρνȣμενος τον υἱον, ȣ̓δε τον πατερα ἐχει· ὁ δε ὁμολογων τον υἱον, και τον πατερα ἐχει· ȣ̓ φοβηθησεται, δια τȣ λεγειν μη εἰναι χριστιανος, ἀρνησασθαι τον υἱον, ἐν τῳ ἀρνεισθαι αὐτον, ȣ̓κ ἑξων τον πατερα; και τις ȣ̓κ ἀν προτραπειη ὁμολογειν το εἰναι χριστιανος ἐργοις και λογοις, ἱνα και τον πατερα ἐχῃ; οἱ γαρ ὁμολογȣντες, ἐχȣσι τον πατερα.

Εἰ μεταβεβηκαμεν ἐκ τȣ θανατȣ εἰς την ζωην δια τȣ μεταβεβηκεναι ἀπο ἀπιστιας εἰς πιστιν, μη θαυμαζωμεν, εἰ μισει ἡμας ὁ κοσμος. ȣ̓δεις γαρ μη μεταβας ἐκ τȣ θανατȣ εἰς την ζωην, ἀλλα μενων ἐν τῳ θανατῳ, δυναται ἀγαπαν τȣς μεταβεβηκοτας ἀπο σκοτεινης της τȣ θανατȣ, ἰν' ȣ̔τως ὀνομασω, οἰκιας, ἐπι τα πεπληρωμενα οἰκοδομηματα ἐκ λιθων ζωντων φωτος ζωης. ὑπερ ἡμων ἐθηκεν Ιησȣς την ψυχην· και ἡμεις ȣ̓ν θωμεν αὐτην, ȣ̓κ ἐρω ὑπερ αὐτȣ, ἀλλ' ὑπερ ἑαυτων· οἰμαι δ',

ὁτι

ıoni menſam & fortunæ vinum miſcet, reliquiſſe)ominum, & cum montis ſancti ejus oblitus ſit, eprehenſioni illi ſubjectum iri quam Iſaias ſcripſit ı hunc modum: *Vos autem qui dereliquiſtis me & bliti eſtis montis ſancti mei, & paratis dæmoni menım, & impletis fortunæ potionem; ego tradam vos in ladıum: omnes in mactatione cadetis, quia vocavi vos, ſ non obediſtis: locutus ſum, & contemſiſtis, & feſtis malum in conſpectu meo, & quæ nolebam elegiis. Propterea hæc dicit Dominus: Ecce qui ſerviunt ıihi manducabunt; vos autem eſurietis: ecce qui ſeriunt mihi lætabuntur; vos autem confundemini: ecce ui ſerviunt mihi exultabunt in lætitia, vos autem claabitis propter dolorem cordis, & propter contritionem ıiritus ululabitis. Relinquetis enim nomen meum in ıturitatem electis meis; vos autem interficiet Dominus.* ed ſi intelligentes quæ ſit menſa Domini, participes ejus eſſe velimus, illud quoque noverimus: *Ion poteſtis menſæ Domini participes eſſe, & menſæ emoniorum.* Quis autem filium tonitrui Joannem ıdiens dicentem: *Omnis qui negat filium, nec patrem abet; qui confitetur, filium & patrem habet*, non ırmidet ſe Chriſtianum non eſſe dicere & negare lium, ut illum negando nec patrem habeat? ıuis potius non quærat & operibus & verbis ſe hriſtianum eſſe confiteri, ut & patrem habeat? ui enim confitentur, patrem habent.

41. Si *a morte* tranſivimus *ad vitam* eo quod ab ıfidelitate ad fidem tranſierimus; ne miremur ſi os odit mundus. Nemo enim qui a morte ad itam non tranſierit, ſed remanſerit in morte, os amare poteſt qui tranſierunt a tenebroſa mors, ut ita dicam, domo ad ædificia lucis vitæ vis ex lapidibus completa. *Pro nobis poſuit animam am* Jeſus, & nos igitur ponamus eam, non diım pro ipſo, ſed pro nobis, opinor autem pro

ὅτι κἀν ὑπερ των ἐν τῳ μαρτυριῳ ἡμων οἰκοδομηθησομενων. ἐνεστιν ἡμιν καιρος χριστιανων καυχησεων. οὐ μονον γαρ, φησι, ἀλλα και καυχωμενοι ἐν ταις θλιψεσιν· εἰδοτες ὅτι ἡ θλιψις ὑπομονην κατεργαζεται· ἡ δε ὑπομονη δοκιμην· ἡ δε δοκιμη, ἐλπιδα· ἡ δε ἐλπις οὐ καταισχυνει· μονον ἡ ἀγαπη του θεου ἐκκεχυσθω ἐν ταις καρδιαις ἡμων δια του πνευματος ἁγιου. Παυλος μεν λεγετω, εἰ κατα ἀνθρωπον ἐθηριομαχησα ἐν Εφεσῳ· ἡμεις δε, εἰ κατα ἀνθρωπον ἀνῃρεθημεν ἐν Γερμανιᾳ.

Εἰ καθως περισσευει τα παθηματα του χριστου, οὑτω δια του χριστου περισσευει και η παρακλησις· προθυμοτατα παραδεξωμεθα τα χριστου παθηματα, και περισσευετω ἐν ἡμιν· εἰπερ ὀρεγομεθα περισσης παρακλησεως, ἡν παντες μεν οἱ πενθουντες παρακληθησονται· ταχα δε οὐκ ἐπισης. εἰ γαρ ἐπισης ἠν ἡ παρακλησις, οὐκ ἀν ἐγεγραπτο το· καθως περισσευει τα παθηματα του χριστου εἰς ἡμας, οὑτω περισσευει και ἡ παρακλησις ἡμων. οἱ κοινωνοι των παθηματων, κατα την ἀναλογιαν των παθηματων ὡν εἰσι κοινωνοι προς χριστον, κοινωνοι ἐσονται και της παρακλησεως· ἁ και μανθανετε ἀπο του πεπιστευμενως τα τοιαυτα λεγοντος· εἰδαμεν γαρ, ὡς κοινωνοι ἐστε των παθηματων, οὑτω και της παρακλησεως. φησι δε δια προφητου ὁ θεος· καιρῳ δεκτῳ ἐπηκουσα σου, και ἐν ἡμερᾳ σωτηριας ἐβοηθησα σοι. ποιος οὖν ἀλλος εὐπροσδεκτος καιρος, ἡ ὁτε δια την εἰς θεον ἐν χριστῳ εὐσεβειαν ὑπο φρουραν πομπευοντες ἐν τῳ κοσμῳ, και θριαμβευοντες μαλλον, ἠπερ θριαμβευομενοι, ἀπαγομεθα; οἱ γαρ ἐν χριστῳ μαρτυρες, συναπεκδυονται αὐτῳ τας ἀρχας, και τας ἐξουσιας, και συνθριαμβευουσιν, ὡς κοινωνοι των παθηματων αὐτου γινομενοι, οὑτω και των ἐν τοις παθημασιν αὐτου ἀνδραγαθηματων· ἐξ ὡν ἐστι και το θριαμβευσαι τας ἀρχας, και τας ἐξουσιας· ἁς μετ᾽ ὀλιγον ὀψεσθε νενικημενας και καταισχυμενας. ποια ἀλλη οὑτως ἡμερα σωτηριας, ὡς ἡμερα της τοιαυτης ἡμων ἐντευθεν

ἀπαλ-

iis qui martyrio noſtro ædificandi ſunt. Adeſt nobis tempus Chriſtiane gloriandi. Ait enim: *Non ſolum autem, ſed & gloriamur in tribulationibus, ſcientes quia tribulatio patientiam operatur: patientia autem probationem: probatio autem ſpem: ſpes vero non confundit.* Tantum *charitas Dei diffuſa* ſit *in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum.* Paulus quidem dicat: *Si ſecundum hominem ad beſtias pugnavi Epheſi:* Nos autem: ſi ſecundum hominem occiſus ſum in Germania.

42. Si *ſicut abundant paſſiones Chriſti, ita per Chriſtum abundat conſolatio:* ſumma alacritate paſſiones Chriſti ſuſcipiamus, & abundent illæ in nobis, ſi abundantem conſolationem appetimus quam conſequentur omnes qui lugent: forte non ex æquo: ſi enim æqualis conſolatio eſſet, non eſſet ſcriptum, *Sicut abundant paſſiones Chriſti in nobis, ſic abundat & conſolatio noſtra.* Qui ſocii paſſionum ſunt, proportione paſſionum quas cum Chriſto patiuntur, ſocii erunt & conſolationis. Hæc ab illo diſcitis qui confidenter dixit: *Scimus quod ſicut ſocii paſſionum eſtis, ſic eritis & conſolationis.* Ait autem per prophetam Deus: *Tempore accepto exaudivi te, & in die ſalutis adjuvi te.* Quodnam igitur aliud tempus acceptius quam cum propter noſtram erga Deum in Chriſto pietatem ſub cuſtodiam in pompa incedentes in mundo, ſed triumphantes potius quam triumphati, abducimur? Martyres enim Chriſti cum ipſo exſpoliant principatus & poteſtates, cum ipſo triumphant illos, ut cum ſocii fuerint paſſionum ejus, ſic & in iis quæ patiendo fortiter geſſit, partem habeant: inter quæ facinora & illud eſt triumphaſſe principatus & poteſtates: quos brevi victos & debellatos videbitis. Quæ autem alia perinde dies ſalutis eſt ac illa qua hinc tali modo

ἀπαλλαγης; ἀλλα παρακαλω, μηδεμιαν ἐν μηδενι δωτε προσκοπην, ἱνα μη μωμηθῃ ἡ διακονια, ἀλλ' ἐν παντι ἑαυτους συνιστασθε, ὡς Θεου διακονοι ἐν ὑπομονῃ πολλῃ, λεγοντες· νυν δε τις ἡ ὑπομονη μου; οὐχι κυριος; πειθομενοι, ὁτι πολλαι αἱ θλιψεις των δικαιων· ἐν ἀναγκαις, ἱν' ὡς ἀναγκαιαν ἡμιν την μακαριοτητα ἀπαντησωμεν· ἐν στενοχωριαις και την στενην και τεθλιμμενην ἀπαραλειπτως ὁδευσαντες, καταντησωμεν ἐπι την ζωην. ἐαν δεον ᾖ, συστησωμεν ἑαυτους ἐν κοποις, και ἐν ἀγρυπνιαις, και ἐν νηστειαις. Ἰδου γαρ κυριος, και ὁ μισθος ἐν χειρι αὐτου, ἀποδουναι ἑκαστῳ, ὡς τα ἐργα αὐτου ἐστι.

Νυν δειξωμεν, ὁτι γνωσιν δια ἐργα πρεποντα τῃ γνωσει ἐποθησαμεν. πασα ἀγνοτης φανερωθητω ἐν ἡμιν. ὡς μακροθυμου Θεου υἱοι, και μακροθυμου Χριστου ἀδελφοι, μακροθυμησωμεν ἐν πασι τοις συμβαινουσι. μακροθυμος γαρ ἀνηρ, πολυς ἐν φρονησει. ὁ δε ὀλιγοψυχος, ἰσχυρως ἀφρων. εἰ δει ἑαυτον συνισαναι δια των ὁπλων της δικαιοσυνης των δεξιων και ἀριστερων· συστησαντες ἑαυτοις δια δοξης, και μη χαυνωθεντες ἐπ' αὐτῃ, νυν δε την ἀτιμιαν ὑπομενωμεν· ἀλλ' εἰ και εὐφημιας ἀξιως ἐπολιτευσαμεθα και εὐφημηθημεν, νυν δε της ἀπο των δυσσεβων δυσφημιας ἀνασχωμεθα. ἐτι δε εἰ ὡς ἀληθεις παρα τοις φιλαληθεσιν ἐθαυμασθημεν· νυν ἐπι τῳ λεγεσθαι ἡμας πλανασθαι γελασωμεν. ἐπι πολλοις κινδυνοις ἀφ' ὠν ἐῤῥυσθημεν, πολλοι εἰπον ἡμας ἀπο Θεου ἐπιγινωσκεσθαι· νυν ὁ βουλομενος λεγετω ἡμας ἀγνοεισθαι, ὁτε ταχα μαλλον ἐπιγινωσκομεθα. φεροντες γουν τα συμβαινοντα, παιδευομεθα μεν, οὐ θανατουμεθα δε· και ὁμοιουμεθα λυπουμενοις οἱ χαιροντες.

Φησι που ὁ Παυλος προς τους ἐν ἀρχῃ ὑπομειναντας, παρακαλων αὐτους ἀκολουθως τῃ προτερᾳ ὑπομονῃ φερειν κινδυνους δευτερους τους δια τον λογον· ἀναμιμνησκεσθε δε

τας

:ceditis? Sed obſecro, *nemini date ullam offenſio-m, ut non vituperetur miniſterium; ſed in omnibus hibeatis voſmetipſos ſicut Dei miniſtros in multa pa-ntia*, dicentes: *Et nunc quæ eſt exſpectatio mea? ne Dominus?* Scientes *multas eſſe tribulationes ju-rum*: *In neceſſitatibus*, ut quaſi neceſſariam nobis atitudinem repetamus: *In anguſtiis*, ut anguſta ſtaque via indeſinenter incedentes, ad vitam rveniamus. Si opus ſit, exhibeamus nos *in la-ribus, in vigiliis, & in jejuniis: ecce* enim *Dominus, merces in manu ejus, ut reddat unicuique ſecun-m opera ſua.*

43. Nunc oſtendamus nos ſcientiam per opera ientiæ convenientia concupiviſſe. Omnis caſtitas anifeſtetur in nobis: ut longanimis Dei filii, & nganimis Chriſti fratres, longanimitatem in om-bus quæ nobis accidunt, exhibeamus: *Longanimis im vir multus in prudentia, puſillanimis autem valde prudens.* Si oportet ſe commendare *per arma ju-tiæ a dextris & a ſiniſtris*: qui commendavimus oſmetipſos *per gloriam* qua nunquam elati ſumus, inc *infamiam* patienter feramus, ac licet *bonam mam* moribus noſtris meriti ſimus & conſecuti, rogatam ab impiis *infamiam* ſuſtineamus. Præte-a ſi ut *veraces* nos mirati ſunt ii qui veritatem nant: nunc cum dicimur *ſeducti*, rideamus. Ob ulta quibus liberati ſumus pericula multi nos eo *cognitos* eſſe dixerunt, nunc qui volet, dicat os *ignotos*, cum forte magis cognoſcimur. Feren-s igitur quæ contingunt, *caſtigamur, ſed non mor-ficamur*, & *triſtibus* aſſimilamur qui *gaudemus*.

44. Ait alicubi Paulus ad eos qui ab initio paſ-erant, cohortans eos ut in prima illa patientia erſeverarent, & ſecunda pericula propter verbum

τας προτερον ἡμερας, ἐν αἱς φωτισθεντες πολλην ἀθλησιν ὑπεμεινατε παθηματων· τουτο μεν, ὀνειδισμοις τε και θλιψεσι θεατριζομενοι· τουτο δε, κοινωνοι των οὑτως ἀναστρεφομενων γενηθεντες· και γαρ τοις δεσμοις συνεπαθησατε· και την ἁρπαγην των ὑπαρχοντων ὑμων μετα χαρας προσεδεξασθε· γινωσκοντες, ὁτι κρειττονα ἐχετε ὑπαρξιν ἐν ουρανοις και μενουσαν. μη ἀποβαλητε ουν την παρρησιαν ὑμων, ἡτις ἐχει μεγαλην μισθαποδοσιαν. ὑπομονης γαρ ἐχετε χρειαν. πολλην τοιγαρουν και ἡμεις νυν ἀθλησιν ὑπομεινωμεν παθηματων, ἐν ὀνειδισμοις και θλιψεσι θεατριζομενοι, και μετα χαρας παραδεχομενοι την ἁρπαγην των ὑπαρχοντων ἡμων· πειθομεθα γαρ κρειττονα ἐχειν ὑπαρξιν ου γηϊνην, ἀλλ' ουδε σωματικην, ἀλλα τινα ἀορατον και ἀσωματον. σκοπουμεν γαρ ου τα βλεπομενα ὁρωντες· ταυτα μεν προσκαιρα· ἐκεινα δε αἰωνια.

Επει δε τινες μη θεωρουντες τον περι των δαιμονων λογον· και ὡς ὑπερ του παραμενειν ἐν τῳ παχει τουτῳ και περιγειῳ ἀερι, δεομενοι τροφης της δια των ἀναθυμιασεων, ἐπιτηρουσιν ὁπου κνισσα ἐστι και αἱματα και λιβανωτοι, ἐξευτελιζουσιν ὡς ἀδιαφορον το θυειν, εἰποιμι ἀν και προς ταυτα, ὁτι εἰπερ οἱ τροφας λῃσταις και φονευσι και βαρβαροις ἐχθροις του μεγαλου βασιλεως παρεχοντες, ὡς το κοινον ἀδικησαντες κολαζονται· ποσῳ πλεον οἱ τοις της κακιας ὑπηρεταις δια του θυειν διδοντες τροφας παρακατεχουσας αὐτους ἐν τῳ περιγειῳ τοπῳ δικαιοτατα ἀν ἐγκαλοιντο· και μαλιστα οἱ μαθοντες το· ὁ θυων θεοις ἑτεροις ἐξολοθρευθησεται. τοις των ἐπι γης κακων αἰτιοις, πλην κυριῳ μονῳ. θυειν. και οἰμαι γε ἐπι τοις ἁμαρτανομενοις ὑπο των δαιμονων ἐνεργουντων κατα των ἀνθρωπων, ουκ ἐλαττον ἐγκληθησεσθαι των ἐνεργησαντων δαιμονων τα χειρονα, δια του θυειν θρεψαντες αὐτους. οἱονει γαρ κοινη τα κακα πεποιηκασι τοις ἀνθρω-

Dei illata ferrent: *Rememoramini priſtinos dies in quibus illuminati magnum certamen ſuſtinuiſtis paſſionum; & in altero quidem opprobriis & tribulationibus ſpectaculum facti: in altero autem ſocii taliter converſantium effecti. Nam & vinculis compaſſi eſtis, & rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis, cognoſcentes vos habere meliorem & manentem ſubſtantiam in cœlis. Nolite itaque amittere confidentiam veſtram, quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis neceſſaria eſt.* Magnum igitur & nos certamen nunc ſuſtineamus paſſionum, opprobriis & tribulationibus ſpectaculum facti, & cum gaudio ſuſcipientes rapinam bonorum noſtrorum. Credimus enim meliorem nos habere ſubſtantiam non terrenam, ac ne corpoream quidem, ſed inviſibilem & incorpoream: *Contemplamur enim non quæ videntur: hæc enim temporalia ſunt, illa vero æterna.*

45. Sed quoniam nonnulli non perſpecta dæmonum natura ignorantesque eos ut in denſo hoc aere qui terram ambit commorentur, ſuffituum indigere alimento, & obſervare ubi nidor aut vapor ſanguinis aut thuris ſit, iis ſacrificare quaſi rem indifferentem putant & parvi pendunt, his reſponderi ſic poteſt: ſi ii qui alimenta latronibus, ſicariis, & barbaris magni Regis hoſtibus præbent, ut rempublicam violantes puniuntur: quanto magis qui nequitiæ miniſtris ſacrificando dant alimenta quibus in loco terræ vicino detineantnr, illi, ac maxime qui ſciunt: *Qui ſacrificat diis alienis, exterminabitur*, merito accuſabuntur, quod non ſoli Domino, ſed omnium quæ in terris accidunt, malorum auctoribus ſacrificent. Puto etiam de iis quæ a dæmonibus peccantur cum homines vexant, non minus ipſis mala perpetrantibus dæmonibus accuſatum iri eos qui ſacrificiis ipſos alunt; communi

enim

ἀνθρωποις, οἱ τε δαιμονες, και οἱ κατασχοντες αὐτους ἐπι γης· μη ἀν δυνηθεντας διαρκεσαι χωρις των ἀναθυμιασεων, και των νομιζομενων εἰναι καταλληλων τροφων τοις σωμασιν αὐτων.

Παλιν τε αὖ ὑπολαμβανοντες τινες θεσει εἰναι τε ὀνοματα, και ουδεμιαν αὐτα ἐχειν φυσιν προς τα ὑποκειμενα, ὡν ἐστιν ὀνοματα, νομιζουσι μηδεν διαφερειν, εἰ λεγοι τις, σεβω τον πρωτον θεον, ἠ τον Δια, ἠ Ζηνα· και εἰ φασκοι τις· τιμω και ἀποδεχομαι τον ἡλιον, ἠ τον Απολλωνα, και την σεληνην, ἠ την Αρτεμιν, και το ἐν τῃ γῃ πνευμα, ἠ την Δημητραν, και ὁσα ἀλλα φασιν οἱ ἑλληνων σοφοι· προς ους λεκτεον, ὁτι ἐστι τις και περι ὀνοματων πραγματεια βαθυτατη και ἀνακεχωρημενη, ἡν τινα ὁ συνιεις ὀψεται, ὁτι εἰπερ ἠν θεσει τα ὀνοματα, ουχ ὑπηκουσαν ἀν οἱ καλουμενοι δαιμονες, ἀλλα τινες ἡμιν ἀορατοι δυναμεις τοις ἐκεινους μεν μη νοουσιν, ὀνομαζουσι δε ὡς τεθεντα τα ὀνοματα· νυνι δε φθογγοι τινες και συλλαβαι, και μετα προσπνευσεως, ἠ ψιλοτητος, ἠ ἐκτασεως, ἠ συστολης ὀνομασιαι ἀπαγγελλομεναι, ἀγουσι ταχα τινι φυσει ἀθεωρητῳ ἡμιν τους καλουμενους. εἰ δε τουθ' οὑτως ἐχει, και μη ἐστι θεσει τε ὀνοματα, ουδενι ὀνοματι κλητεον τον πρωτον θεον, ἠ οἱς ὁ θεραπων και οἱ προφηται, και αὐτος ὁ σωτηρ και κυριος ἡμων ὀνομαζουσιν αὐτον· οἱον, Σαβαωθ, Αδωναϊ, Σαδδαϊ· και παλιν· θεος Αβρααμ, θεος Ισαακ, και θεος Ιακωβ· τουτο γαρ, φησιν, ἐστιν ὀνομα αἰωνιον, και μνημοσυνον γενεαις γενεων. ου θαυμαστον δε, εἰ τα δαιμονια τας ἰδιας ὀνομασιας ἀναφερει ἐπι τον πρωτον θεον, ἱν' ὡς πρωτος προσκυνηθῃ θεος. ὁπερ τῳ καθ' ἡμας θεραποντι και τοις προφηταις, και τῳ

πληρω-

nim ope mala videntur hominibus inferre & dæ-
iones, & qui eos in terra detinent, cum absque
iffitibus & nutrimentis quæ eorum corporibus con-
:ua putantur, ſubſiſtere non poſſent.

46. Rurſum aliqui exiſtimantes nomina ex ho-
inum inſtituto eſſe, nec ullam natura connexio-
em habere cum iis quorum nomina ſunt, nihil
ıtant intereſſe an dicat aliquis: colo primum
eum, aut Dia, aut Jovem; an etiam dicat: ſuſ-
pio & veneror ſolem aut Apollinem, & lunam
ıt Dianam, & ſpiritum qui in terra continetur, aut
ererem, & quæcumque alia dicunt Græcorum ſa-
entes. Quibus dicendum eſt, abſtruſam eſſe ac
conditam de nominibus diſputationem, quam qui
tellexerit, videbit, ſi ex inſtituto eſſent nomi-
ı, nunquam futurum fuiſſe ut qui vocantur dæ-
ones aliæque nobis inviſibiles virtutes obedirent,
ım invocantur ab iis qui licet illos non cogno-
ant, nominant tamen, ut ex inſtituto poſitis no-
inibus. Nunc autem ſoni quidam & ſyllabæ, &
ım aſpiratione, vel tenuiter, vel cum extenſio-
:, vel contractione prolata nomina, eos qui vo-
ıntur, aliquo fortaſſe nobis ignoto naturæ vin-
ılo ducunt. Quod ſi ita ſe habet, & non ſunt
: inſtituto nomina nullo alio nomine ſummus
eus vocandus eſt, quam quibus Famulus, & Pro-
ıetæ, & ipſe Servator ac Dominus noſter ipſum
ıminant, veluti Sabaoth, Adonai, Saddai; &
rſus: Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Ja-
ıb. Ait enim: *Hoc nomen mihi eſt in æternum, &
c memoriale meum im omnes generationes.* Mirandum
ro non eſt dæmonia proprias denominationes ad
mmum Deum referre, ut pro ſummo Deo ado-
ntur: quod longe alienum eſt a moribus Famuli
ıem nos agnoſcimus, Prophetarum, & Chriſti

qui

qui *legis complementum* eſt, & Apoſtolorum ejus. Hæc neceſſario adduximus nequis nos decipiat, falſisve rationibus intellectum noſtrum vel minimum inquinet. His diligenter attendendum eſt, nec ullus adverſariorum conatibus dandus eſt locus.

47. Et adhuc homo vitam amat, cui perſuaſum eſt animæ rationalis ſubſtantiam aliquam habere cum Deo cognationem: intelligibilia enim utraque ſunt & inviſibilia, &, ut invicta ratione demonſtratur, incorporea. Cur etiam qui nos condidit, deſiderium illud indidiſſet pie ipſum colendi, & cum eo communicandi, quod vel in iis qui errant nonnulla ſervat divinæ voluntatis veſtigia, ſi fieri non poſſet ut quæ ratione prædita ſunt, id aſſequerentur quod natura appetunt? Eſt etiam manifeſtum ſicut unaquæque corporis pars natura habet cum aliqua re cognationem, oculi cum viſibilibus, aures cum iis quæ audiri poſſunt: ſic mentem cognationem habere cum intelligibilibus & cum eo qui intelligibilia ſuperat, Deo. Quid ergo refugimus, & dubitamus, abjecto quod nos impedit corruptibili corpore & terreno tabernaculo quod animam gravat & onerat mentem ſollicitam, vinculis abſolvi & carnis ac ſanguinis fluctus evadere, ut cum Chriſto Jeſu propria beatitudinis requie perfruamur, ipſum omnino per omnia verbum vivum ſpectantes, ab ipſo enutriti, mire variam in ipſo ſapientiam comprehendentes, ab ipſa varietate informati, & a vero & indeficienti ſcientiæ lumine mente illuſtrati ad illa ſpectanda quæ per illud lumen conſpicabilia ſunt, iis oculis quos Domini præceptum illuminaverit.

48. Dudum Jeſu ſermones audivimus & multo jam tempore ex Evangelii præſcripto viximus, ædificavimusque nobis omnes domum. Ubi vero ædificave-

τερον ἐπι την πετραν σκαψαντες και βαθυναντες, ἡ ἐπ την ἀμμον χωρις θεμελιου, ὁ παρων δειξει ἀγων. ἐν ϛηκε γαρ χειμων φερων βροχην και ποταμους· και ἀν μους· ἡ, ὡς ὁ Λουκας ὀνομαζει, πλημμυραν· και ταυτ προσρηξαντα τῃ οἰκιᾳ, ἠτοι οὐκ ἰσχυσει σαλευσαι αὐτη και δια τουτο πεσειται ἡ οἰκια, ἁτε ἐπι την πετραν τ Χριϛον τεθεμελιωμενη· ἡ ἐλεγξει το σαθρον της οἰκοδ μους δια της ἐνεϛηκυιας προφασεως συμπεσουμενης· ὀπ ἀπειη των ἡμετερων οἰκοδομηματων· μεγαλη γαρ σφ δρα ἡ ἐν ἀρνησει πτωσις, ἡ, ὡς Λουκας φησι, μεγα π ῥηγμα της χωρις του θεμελιου οἰκοδομης. διοπερ ἡμει ευχωμεθα, ἱνα ὁμοιωθωμεν ἀνδρι φρονιμῳ, ὁϛις ᾠκο δομησεν αὐτου την οἰκιαν ἐπι την πετραν. ἡκετω γαρ ἐπι τοιαυτῃ οἰκοδομῃ ἡ ἀπο των ἐν τοις ἐπουρανιοις πνευμα τικων της πονηριας βροχη, ἡ ποταμοι των ἐχθρων ἡμι ἀρχων και ἐξουσιων, ἡ οἱ ἀπο των κοσμοκρατορων του σκο τους τουτου ἀνεμοι σκληροι, ἡ πλημμυρα των καταχθονιω πνευματων, και προσρηγνυτωσαν ἑαυτους τῃ ἐπι την πε τραν ἡμων οἰκοδομῃ· ἱνα μη μονον προς το μη πεσειν, ἀλλα μηδε σαλευθηναι την ἀρχην την οἰκιαν, παθωσι μαλλον το ὑφ᾽ ἡμων ἐνεργουν, ἡπερ δρασωσι. και λεγετω γε ἑκατερος ἡμων πλησσων τα ἀντικειμενα· οὑτω πυκτευω, ὡς οὐκ ἀερα δερων.

Αλλα και ἐπει ἐξηλθεν ὁ σπειρων του σπειρειν, δει ξωμεν ὁτι ἡ ψυχη ἡμων ἐλαβε τον σπορον αὐτου· οὐθ᾽ ὡς οἱ παρα την ὁδον, οὐθ᾽ ὡς τα πετρωδη, οὐθ᾽ ὡς αἱ ἀκαν θαι· ἀλλ᾽ ὡς ἡ ἀγαθη γη. εἰ μεν οὐν οὐτε παρα την ὁδον, οὐτε ἐπι τας ἀκανθας ἠλθεν ὁ λογος του Ιησου, το ὁσον ἐφ᾽ ἡμιν, ἐν κυριῳ καυχησομεθα. συνηκαμεν γαρ των λεγο μενων. διοπερ ὁ πονηρος οὐχ ἡρπασε το ἐσπαρμενον ἐν ταις καρδιαις ἡμων. ὁτι δε οὐδε ἐπι τας ἀκανθας ἐσπα ρη, πολλοι ἡμιν μαρτυρησουσι· θεωρουντες, ὁτι οὐτε ἡ του αἰωνος τουτου μεριμνα, οὐτε ἡ του πλουτου ἀπατη, οὐτε αἱ του βιου ἡδοναι δεδυνηνται ἐμποδισαι τῳ ἐν ταις ψυχαις ἡμων λογῳ του θεου. λοιπον ἐϛι τους ἀνθρωπους ἀμφιβαλ

λειν,

ficaverimus, an *ſupra petram* & foderimus in altum; an ſuper arenam *ſine fundamento*, præſens oſtendet certamen. Inſtat enim tempeſtas *ferens pluviam & flumina & ventos*; vel, ut Lucas vocat, *inundationem*; & hæc illiſa domui, vel non poterunt eam movere, & propterea non cadet domus, quippe *ſupra petram Chriſtum fundata*: vel ædificii debilitatem arguent quod inſtante occaſione corruet: quod a noſtris abſit ædificiis. Eſt enim admodum *magna* in negatione *ruina*; vel, ut Lucas ait, *fractio magna* ædificii quod fundamento caret. Quamobrem nos precemur ut aſſimilemur *viro ſapienti qui ædificavit domum ſuam ſupra petram*. Veniat enim ad tale ædificium immiſſa *a ſpiritualibus nequitiæ in cæleſtibus* pluvia, aut flumina inimicorum noſtrorum *principatuum & poteſtatum*, aut *a mundi rectoribus tenebrarum harum* venti aſperi, aut inundatio ſubterraneorum ſpirituum, ſeque illidant ædificio noſtro ſupra petram fundato: ut non modo non lapſa domo noſtra, ſed ne ab initio quidem concuſſa, vim potius noſtram experiantur, quam ſuam inferant. Dicat etiam unusquisque noſtrum adverſarios percutiens: *Sic pugno, non quaſi aerem verberans.*

49. Præterea quandoquidem *exiit qui ſeminat ſeminare*, demonſtremus animam noſtram ſemen ejus ſuſcepiſſe, non ut qui ſecus viam ſunt, neque ut petroſa, neque ut ſpinæ, ſed ut terra bona. Si igitur neque ſecus viam, neque ſuper ſpinas venit ſermo Jeſu, quantum in nobis eſt, in Domino gloriabimur. Intelleximus enim verbum. Quare malus non rapuit quod ſeminatum eſt in cordibus noſtris. Quod autem ſuper ſpinas ſeminatum non ſit, multi nobis teſtes erunt quotquot vident neque ſæculi iſtius ſollicitudinem, neque fallaciam divitiarum, neque voluptates vitæ potuiſſe obſiſtere verbo Dei

λειν. ποτερον ἐπι τα πετρωδη. ἠ ἐπι την καλην ἦλθε το ὁσον ἐφ ἡμιν ὁτȣ θεȣ λογος γεγονε γαρ θλιψις και διωγμος δια τον λογον, και ἐνεςη καιρος μεγαλȣ πειρασμȣ, ὁτε ὁ μεν ἐπι τα πετρωδη σπαρεις ἐλεγχεται, και οἱ μη ἐμβαθυναντες, μηδε μεχρι τȣ βαθȣς της ψυχης παραδεξαμενοι τον Ιησȣν. ὁ δε συνιεις τον λογον καρποφορει, και κατεχει τον λογον μεχρι τελȣς ἐν ὑπομονῃ ποιων ἑκατονταπλασιονα. ἀκȣομεν γαρ τινα τροπον ἡ γραφη παριςα τȣς μεν ἐν καιρῳ θλιψεως ἠ διωγμȣ σκανδαλιζομενȣς μετα το ἐν χαρᾳ δοκειν παρειληφεναι τα ἁγια μαθηματα, και σκανδαλιζομενȣς τῳ μη ἐχειν αὐτȣς ῥιζαν, ἀλλα προς καιρον πιςευειν. φησι γαρ κατα μεν τον Ματθαιον· ὁ δε ἐπι τα πετρωδη σπαρεις, ὗτος ἐςιν ὁ τον λογον ἀκȣων, και εὐθεως μετα χαρας λαμβανων αὐτον· ȣκ ἐχει δε ῥιζαν ἐν ἑαυτῳ, ἀλλα προςκαιρος ἐςι· γενομενης δε θλιψεως ἠ διωγμȣ δια τον λογον, εὐθυς σκανδαλιζεται. κατα δε τον Μαρκον· ὗτοι εἰσιν οἱ ἐπι τα πετρωδη σπειρομενοι· οἱ ὁταν ἀκȣσωσι τον λογον, εὐθεως μετα χαρας λαμβανȣσι, και ȣκ ἐχȣσι ῥιζαν ἐν ἑαυτοις, ἀλλα προσκαιροι εἰσιν· ἐπαι γενομενης θλιψεως ἠ διωγμȣ δια τον λογον, εὐθεως σκανδαλιζονται. κατα δε τον Λȣκαν· οἱ δε ἐπι την πετραν, οἱ ὁταν ἀκουσωσι, μετα χαρας δεχονται τον λογον· και ὗτοι ῥιζαν ȣκ ἐχȣσιν· οἱ προς καιρον πιςευȣσι, και ἐν καιρῳ πειρασμȣ ἀφιςανται. περι των καλως καρποφορȣντων διδασκουσα, λεγει· ὁ δε ἐπι την καλην γην σπαρεις, ὗτος ἐςιν ὁ τον λογον ἀκουων και συνιεις, ὁς δη καρποφορει και ποιει, ὁ μεν, ἑκατον, ὁ δε ἑξηκοντα, ὁ δε τριακοντα. ἠ, και ὗτοι εἰσιν οἱ ἐπι την γην την καλην σπαρεντες, οἱτινες ἀκουȣσι τον λογον και ἀποδεχονται, και καρποφορουσιν ἐν τριακοντα, και ἐν ἑξηκοντα, και ἐν ἑκατον· ἠ, το δε εἰς την καλην γην, ὗτοι εἰσιν, οἱ τινες ἐν καρδια καλῃ και ἀγαθῃ ἀκȣσαντες τον λογον, κατεχȣσι και καρποφορȣσιν ἐν ὑπομονῃ. κατα τον ἀποςολον ȣν ἐπει

θεȣ

noſtris in animabus ſuſcepto. Reliquum eſt ut dubitent homines an ſuper petroſa, an in terram bonam pervenerit, quantum in nobis fuit, verbum Dei. Orta eſt enim tribulatio & perſecutio propter verbum, & tempus magnæ tentationis inſtat, quo arguitur qui ſuper petroſa ſeminatus eſt, & qui profundas non egerunt radices, nec usque ad mentis intima Jeſum ſuſceperunt. Qui autem intelligit verbum, fructum affert, & retinet verbum usque ad finem in patientia, faciens centeſimum. Audimus enim quomodo ſcriptura nobis exhibeat illos qui in tempore tribulationis & perſecutionis ſcandalizantur, poſtquam cum gaudio ſanctam diſciplinam ſuſcepiſſe viſi ſunt; & ideo ſcandalizantur quod radicem non habeant, ſed ad tempus credant. Ait enim ſecundum Matthæum: *Qui autem ſuper petroſa ſeminatus eſt, hic eſt qui verbum audit, & continuo cum gaudio accipit illud: non habet autem in ſe radicem, ſed eſt temporalis: facta autem tribulatione & perſecutione propter verbum, continuo ſcandalizatur.* Secundum Marcum: *Hi ſunt qui ſuper petroſa ſeminantur: qui cum audierint verbum, ſtatim cum gaudio accipiunt illud, & non habent radicem in ſe, ſed temporales ſunt: deinde orta tribulatione & perſecutione propter verbum, confeſtim ſcandalizantur.* Secundum Lucam: *Nam qui ſupra petram, qui cum audierint cum gaudio ſuſcipiunt verbum: & hi radices non habent: qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt.* De iis qui bene fructum afferunt docens ait ſcriptura: *Qui vero in terram bonam ſeminatus eſt, hic eſt qui audit verbum, & intelligit, & fructum affert, & facit alius quidem centeſimum, alius autem ſexageſimum, alius vero trigeſimum:* vel, *Et hi ſunt qui ſuper terram bonam ſeminati ſunt, qui audiunt verbum, & ſuſcipiunt, & fructificant, unum triginta, unum ſexaginta, & unum centum.* Vel: *Quod autem in terram bonam, hi ſunt qui in corde bono*

θεου γεωργιον, θεου οἰκοδομη ἐςι, γεωργιον μεν ἐν τῃ ἀγαθη γῃ, οἰκοδομη δε ἐν τῃ πετρᾳ· ὡς οἰκοδομη θεου, ςωμεν ἀσεισοι προς τον χειμωνα· και ὡς θεου γεωργιον, μητε του πονηρου φροντιζωμεν, μητε θλιψεως, ἠ διωγμου των δια τον λογον γινομενων, μητε της του αἰωνος τουτου μεριμνης, ἠ της ἀπατης του πλουτου, ἠ των του βιου ἡδονων· ἀλλα παντων τουτων καταφρονουντες, το ἀμεριμνον της σοφιας πνευμα ἀναλαβωμεν, και ἐπι τον μηδαμως ἐχοντα ἀπατην πλουτον σπευδωμεν, και ἐπι τας, ἱν' ουτως ὀνομασω, ἡδονας του παραδεισου της τρυφης ἐπειγωμεθα· καθ ἑκαςον των ἐπιπονων λογιζομενοι, ὁτι το παραυτικα ἐλαφρον της θλιψεως ἡμων, καθ' ὑπερβολην εἰς ὑπερβολην αἰωνιον βαρος δοξης κατεργαζεται ἡμιν· σκοπουντων ἡμων, ου τα βλεπομενα, ἀλλα τα μη βλεπομενα.

Και τουτο δε γινωσκωμεν, ὁτι το εἰρημενον περι του Αβελ ἀναιρεθεντος ὑπο του ἀνθρωποκτονου και ἀδικου Καϊν, ἐφαρμοζει πασιν, ὡν ἀδικως ἐξεχυθη το αἱμα. το γαρ· φωνη αἱματος του ἀδελφου σου βοᾳ προς με ἐκ της γης, νομισωμεν λεγεσθαι και περι ἑκαςου των μαρτυρων, ὡν ἡ φωνη του αἱματος βοᾳ προς τον θεον ἀπο της γης. ταχα δε και ὡσπερ τιμιῳ αἱματι του Ιησου ἠγορασθημεν, Ιησου λαβοντος το ὀνομα το ὑπερ παν ὀνομα· ουτως τῳ τιμιῳ αἱματι των μαρτυρων ἀγορασθησονται τινες· και αὐτων πλεον ὑψωθησομενων παρο ὑψωθησαν ἀν δικαιοι μεν γενομενοι, μη μαρτυρησαντες δε· λογον γαρ ἐχει το, ἰδιως τον ἐν μαρτυριῳ θανατον ὑψωσιν καλεισθαι, ὡς δηλον ἐκ του· ἐαν ὑψωθω ἐκ της γης, παντας ἑλκυσω προς ἐμαυτον. δοξασωμεν οὐν και ἡμεις, ὑψωσαντες τῳ ἑαυτων θανατῳ τον θεον· ἐπειπερ ὁ μαρτυρων, τῳ ἑαυτου θανατῳ δοξαζει τον θεον· ὁπερ και αὐτο ἀπο Ιωαν-

& optimo audientes verbum retinent, & fructum afferunt in patientia. Quando igitur juxta Apoſtolum *Dei agricultura, Dei ædificatio eſtis*, agricultura in terra bona, ædificatio ſuper petram: ut ædificatio Dei, ſtemus inconcuſſi ad tempeſtatem: ut Dei agricultura, neque de maligno curemus, neque de tribulatione aut perſecutione quæ propter verbum oriatur, neque de ſollicitudine hujus ſæculi, neque de fallacia divitiarum, aut de vitæ voluptatibus: ſed his omnibus contemtis ſpiritum ſapientiæ ſollicitudine carentem ſuſcipiamus: feſtinemus ad eas divitias quæ fallaciam non habent, & ad voluptates, ut ita dicam, paradiſi deliciarum properemus. Reputemus in ſingulis ærumnis iſtud: *Quod in præſenti eſt momentaneum & leve tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis: non contemplantibus nobis quæ videntur, ſed quæ non videntur.*

50. Iſtud etiam noverimus, quod dictum eſt de Abel ab homicida & injuſto Cain occiſo, iis omnibus convenire quorum injuſte ſanguis effuſus eſt. Illud enim, *Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra*, de ſingulis quoque dici martyribus arbitremur, quorum ſanguinis vox ad Deum e terra clamat. Forte etiam ut pretioſo Jeſu ſanguine emti ſumus, poſtquam Jeſus accepit *nomen quod eſt ſuper omne nomen*, ſic & pretioſo martyrum ſanguine quidam ementur: cum martyres magis exaltandi ſint quam exaltati fuiſſent, ſi juſti tantum, non etiam martyres fuiſſent. Æquum eſt enim exaltationem proprie dici mortem quæ in martyrio obitur: ut ex illo apparet: *Si exaltatus fuero a terra, omnes traham ad me ipſum.* Clarificemus igitur & nos Deum, morte noſtra illum exaltantes: quandoquidem qui martyr eſt, Deum ſua morte clarificat. Quod & ipſum a

νε μεμαθηκαμεν εἰποντος· ταυτα δε εἰπε, σημαινων, ποιῳ θανατῳ δοξασει τον θεον. ταυτα μοι κατα το δυνατον, ὡς οἱον τε ἠν, προς ὑμας ὑπηγορευται, ἁπερ εὐχομαι ὑμιν γενεσθαι προς τον παροντα ἀγωνα χρησιμα. εἰ δ' ὑμεις μαλιστα νυν ὡς ἀξιοι πλειονα βλεπετε των του θεου μυστηριων, μειζονα και πλουσιωτερα καταλαμβανοντες, και προς το προκειμενον ὀνησιμωτερα, τουτων ὡς παιδικων και εὐτελων καταφρονησετε, κἀγω ἀν το τοιουτον περι ὑμων εὐξαιμην· προκειται γαρ ἡμιν, οὐ το δι' ἡμων ὀνηθηναι καθ' ὑμας· ἀλλα το ὁπως ποτε ὀνησθηναι· και εἰθε γε ὀνησθειη δια θειοτερων και συνετωτερων, και ὑπερεχοντων πασαν ἀνθρωπινην φυσιν λογων και σοφιας θεου.

nne didicimus cum ait: *Hœc autem dixit ſignificans morte eſſet clarificaturus Deum.* Hæc pro fa-
tate mea ut licuit ad vos ſcripſi: quæ vobis
cor ad præſens certamen utilia ſint. Quod ſi
maxime nunc utpote digni qui plura e divi-
myſteriis perſpiciatis, majora, & pretioſiora
ue ad propoſitum efficaciora aſſecuti, hæc ut
rilia & tenuia ſpreveritis: id accidet quod ego
ɔque vobis optarim. Propoſitum enim nobis
non ut per nos quod in vobis eſt perficiatur,
ut quomodocumque perficiatur. Atque uti
n per illa perficiatur quæ diviniora & pruden-
ra ſunt, & omnem hominum ſuperantia natu-
ı, verba & ſapientiam Dei.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

form 410